T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ KÜLTÜR VE EDEBİYATI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan:
Ömer Gökhan YAĞCI

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

KIRIKKALE-2014

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Doktora tezi olarak hazırladığım **"Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı"** adlı çalışmamı, ilmî ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

14 Nisan 2014

Ömer Gökhan YAĞCI

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılın başları genelde bütün Türk dünyası özelde ise Osmanlı Devleti tarihi ve kültürü açısından oldukça hareketli bir dönemdir. Bu dönem, o zamanın dünyasına yön veren büyük Türk devletlerinin birbirleri ile siyasî çekişmelerine ve savaşlarına sahne olmuştur. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti, Anadolu'da baş gösteren büyük kıtlık, ardından gelen şiddetli depremler, dönemin padişahı II. Bayezid'in hastalığı sebebiyle devlet işlerinin gevşemesi ve basiretsiz idarecilere tepki olarak ortaya çıkan halk hareketleri neticesinde siyasî ve sosyal bir çöküntü içine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal sıkıntılarla boğuştuğu bu dönemde dokuzuncu Osmanlı sultanı olarak 1512'de tahta çıkan Yavuz Sultan Selim, önce doğuda Safevîleri yenerek (1514) Anadolu'nun siyasî birliğini sağlamış, ardından da Memlük Devleti'ne son vererek (1517) Osmanlı Devleti'ni o zamanki dünyanın en geniş sınırlara sahip, en zengin ve en kudretli devleti haline getirmiştir. Siyasî istikrar ve ekonomik ilerlemeyle beraber devletin büyümesine paralel olarak bu dönemde Türk kültürü ve edebiyatı da hızlı bir gelişme göstermiş, zirve dönemini yaşamaya başlamıştır.

Osmanlı edebiyatı ve dili üzerine çalışma yapanlar Batı Türkçesi ile oluşan Klasik Türk edebiyatını genel bir sınıflandırmayla **Kuruluş devri**: Başlangıçtan Fatih devrine kadar (Yaklaşık 1250‑1451 arası), **Geçiş devri**: Fatih Sultan Mehmet ile II. Bayezid devri (1451‑1512), **Klasik devir**: Yavuz Sultan Selim'den I. Ahmet devrine kadar (1512‑1603), **Sebk-i Hindi** akımı ve **Yerlileşme devri** olmak üzere beş devreye ayırırlar. Bu sınıflandırmaya göre Klasik devrin başlangıcı olan Yavuz Sultan Selim devri, tarihimiz açısından olduğu kadar kültürümüz ve edebiyatımız için de önemli bir devirdir. Bu çalışmanın amacı, Klasik devrin başlangıcı sayılan bu dönemin kültür ve edebiyat anlayışını, bu alanda yaşanan gelişmeleri ve dönemin önde gelen şahsiyetlerini detaylarıyla incelemektir. Bu amaçla çalışmamızın giriş kısmında öncelikle Yavuz Sultan Selim dönemi genel bir bakışla değerlendirilmiş, tahta çıktığı yıllarda Osmanlının sosyal ve siyasal durumunun edebiyata yansımalarından bazıları üzerinde durulmuş, ardından da Sultan Selim'in hayatı ve şahsiyeti genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde dönemin ilim ve kültür hayatı incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle devrin ilim anlayışı ve işleyişi ele alınarak önde gelen 37 ilim adamının biyografileri ile eserleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Ardından Osmanlı kültür ve edebiyatının en etkili dinamiklerinden olan devrin tasavvufi özellikleri incelenmiş, dönemin etkin tarikatleri ve bunların önderleri tespit edilmiştir. Kültürün bir parçası olarak Yavuz Sultan Selim devri kütüphaneleri ve dönemin musikîsi hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Bu bölümde son olarak dönemin tercüme ve telif eserleri tasnif edilerek verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde dönemin edebiyatı incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde devrin Çağatay ve Azerî sahası edebiyatlarının genel durumuna değinilmiştir. Dönemin edebiyatı nesir ve nazım olarak ayrı iki başlıkta ele alınarak hususiyetleri verilmiş, devrin edebî muhitleri ve bunlar etrafında kümelenen sanatçılar tespit edilmiştir. Bu dönemi idrak etmiş 134 şairin biyografisine yer verilmiş, bu şairlerin biyografileri hazırlanırken klasik kaynaklar ve bu alanda yapılan çalışmalar ciddi bir tenkide tâbi tutularak bilgiler arasında bulunan tutarsızlıklar, eksiklikler veya hatalı görülen bilgiler varsa bunlar dile getirilmeye çalışılmıştır. Ele aldığımız dönemin kültür ve edebiyatının bütün yönlerine değindiğimiz iddiasında değiliz. Bu döneme ait çalışmaların eksik ve yetersiz olması sebebiyle çalışmamızda eksikliklerin bulunmasının doğal karşılanacağını umuyoruz.

Böyle bir çalışmayı ilham eden hocam Prof. Dr. Ahmet Kartal'a, danışmanlığımı kabul ederek yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Muhittin Eliaçık'a, bilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim diğer hocalarıma, kütüphane çalışmalarımda yardımlarını gördüğüm tüm görevlilere, özellikle de bu uzun süreçte gösterdiği sabır ve destekten dolayı eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

"**Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı**" adını taşıyan bu çalışmada, sekiz yıl gibi kısa sayılacak bir süre (1512 – 1520) tahtta kalmasına rağmen bu kısa sürede babası II. Bayezid devrinin sonlarında gevşemiş olan devletin siyasi ve sosyal yapısını düzenleyerek adeta devleti yeniden ayağa kaldıran ve yaptığı fetihlerle ülke topraklarını iki buçuk katına çıkaran dokuzuncu Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim devrinin kültürel ve edebi yapısı incelenmeye çalışılmıştır.

Yavuz Sultan Selim, kısa süren saltanatının büyük bir kısmı seferlerde geçmesine rağmen kültür ve edebiyata önem vermiş, özellikle dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yolundan ilerleyerek payitahtı İstanbul'u dünyanın ilim, kültür ve sanat merkezi yapmak gayretinde bulunmuştur. Bu vesileyle fethettiği toprakların önde gelen âlimlerini ve sanatçılarını İstanbul'a nakletmiştir. Bu nakillerin yanı sıra döneme damgasını vuran Osmanlı-Safevî çekişmesi sebebiyle bu dönemde Orta Asya-Anadolu arasındaki kültür göçü had safhaya ulaşmış, özellikle Safevîlerin baskısından bunalan Sünnî âlimler ve sanatkârların Anadolu'ya gelişleri hızlanmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Anadolulu sanatkârları teşvik ederek dedesi Fatih Sultan Mehmed devrinden bu yana halkta Acem sanatkârlarına karşı oluşan teveccühü kırmak ve her sanatta yerli üstâdlar yetiştirmek istediği bilinmektedir. Onun çabalarıyla İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının tamamında gelişen ilim ve kültür hayatı, Osmanlı sanatı ve özellikle de edebiyatının altın çağlarını yaşamasını sağlamış ve Yavuz Sultan Selim dönemi, Türk edebiyatının klasik devrinin başlangıcı sayılmıştır.

İlmî ve kültürel gelişmenin, ekonomik ve siyasi istikrarla doğru orantılı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğunun siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan çalkantıda olduğu bir dönemde saltanatı devralarak kısa sürede imparatorluğu bölgesinin en güçlü ve tek hâkimi durumuna getiren Yavuz Sultan Selim; zaferleri, devlet yönetimi, ilmi ve sanatı himayesi ile, "Muhteşem" sıfatıyla anılacak oğlu Kanuni Sultan Süleyman devrinde kültür ve edebiyat başta olmak

üzere Osmanlıların her alanda altın çağlarını yaşamalarının da en büyük hazırlayıcısı olmuştur.

Çalışmamızda, Türk edebiyatının klasik devrinin başlangıcı olması hasebiyle önem arz eden bu dönemin oluşmasını sağlayan, kültür ve edebiyatın gelişmesinin baş aktörleri olan devrin önde gelen mutasavvıfları, âlimleri ve şairleri tespit edilmiş, bunların yaşamları ve eserleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Aynı zamanda çok hareketli bir dönem olması sebebiyle dönemin sosyal ve siyasi olaylarının edebiyata yansımaları da tespit edilmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Osmanlı, Yavuz Sultan Selim, İstanbul, kültür, edebiyat, şair, âlim, eser.

ABSTRACT

In this study titled " The Culture and Literature in the era of Yavuz Sultan Selim", it's tried to researched the culturel and literary structure in the era of IX. Ottoman Emperor Yavuz Sultan Selim. Even though Yavuz Sultan Selim governed the empire too short time between 1512 and 1520 , he controlled again the political and social structure of the state that was disorganized at the ends of the II. Bayezid's term and the enlarged the state's borders too much.

Although Yavuz Sultan Selim mobilized for war during his short sultanate life, he cared about culture and literature; especially he behaved like his grandfather Fatih Sultan Mehmed and worked his capital city İstanbul to do science, culture and art center of the world. So he transferred to İstanbul scientists and artists who live the countries that were conquered by Yavuz Sultan Selim. Besides the culture emigration between the Middle Asia and Anatolia increased until the top level because of Ottoman – Safevis' conflict. Specially; Sunni intellectualls and artists who were under Safevis' discipline migrated to Anatolia too fast.İn that periode it was known that Yavuz Sultan Selim's grandfather Fatih Sultan Mehmed behaved well against Acem's artists but Yavuz Sultan Selim wanted to change this situation and so he craved to educate the new native experts in every craft branches. Science and culture life at this periode, firstly in Istanbul and other Ottoman's districts provided the golden eras for Ottoman's art and specially Ottoman's literature. In addition Yavuz Sultan Selim's period is the classical period's starting of the Turkish literature.

It's real that scientific and culturel development go on simultaneously with the economical and political stabilization. At the Ottoman Empire's turbulent period, Yavuz Sultan Selim took the sultanate over himself and he did the empire the strongest dominant of its our area. Otherwise he prepared an excellent empire specially at the culture and literature field for his son "Magnificent" Süleyman and his community.

In our study, the most important sufis, scholars and poets at the period were determined. Additionally their life and works were analysed as detailed. At the same

time that period was very active and so ist’s tried to determine also the reflections to the literature of the social and political events at that period.

KEYWORDS: Ottoman, Yavuz Sultan Selim, Istanbul, culture, literature, poet, scholar, work.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... İ

ÖZET ..... İİİ

ABSTRACT V

İÇİNDEKİLER ..... Vİİ

KISALTMALAR ..... XVİİ

GİRİŞ 1

1. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİNE GENEL BAKIŞ 1

2. XVI. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİNDE SOSYAL DURUM VE EDEBİYATA YANSIMALARI 3

3. XVI. YÜZYIL BAŞLARINDA BAZI SİYASİ OLAYLAR VE EDEBİYATA YANSIMALARI 13

4. YAVUZ SULTAN SELİM'İN HAYATI 37
4.1. YAVUZ SULTAN SELİM'İN ŞEHZADELİĞİ 37
4.2. YAVUZ SULTAN SELİM'İN PADİŞAHLIĞI 39
4.3. YAVUZ SULTAN SELİM'İN ÖLÜMÜ 43
4.4. YAVUZ SULTAN SELİM'İN ŞAHSİYETİ 44

BİRİNCİ BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE İLİM VE KÜLTÜR 52

1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ İLİM ANLAYIŞI 52

1.1. İSTANBUL'U İLİM VE KÜLTÜR MERKEZİ YAPMA ÇALIŞMALARI OLARAK SÜRGÜNLER 56

2. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ İLİM ADAMLARI 61

2.1. ABDULALÎ BİRCENDÎ (ö. 935/1528-29'dan sonra) 61

2.2. ABDULLAH BİN ŞEYH İBRAHİM ŞEBÜSTERÎ (ö. 935/1529-30) 64

2.3. ABDÜLVÂSİ BİN HAYREDDÎN HIZIR (ö. 944/1537) 65
2.4. ÂBİD ÇELEBİ (ö. 931/1524).....66
2.5. ÂHÎ ÇELEBİ (835/1432- 930/1524).....66
2.6. ALİ CEMÂLÎ EFENDİ (848/1445? – 931/1525) 68
2.7. BAHŞÎ HALÎFE (ö. 930/1523) 72
2.8. BEDREDDİN MAHMUD (ö. 937/1530).....72
2.9. ECE-ZÂDE MUHAMMED MUHYİDDÎN (ö. 924/1518).....73
2.10. FENÂRÎZÂDE MUHYİDDİN MEHMED ŞAH ÇELEBİ (ö. 929/1523)....74
2.11. HÂFIZ-I ACEM (ö. 958/1551) 75
2.12. HALÎMÎ ÇELEBİ (ö. 922/1516).....76
2.13. HASAN CAN ÇELEBİ (ö. 974/1567) 77
2.14. HAYÂLÎ ÇELEBİ (ö. 930/1523) 78
2.15. HAKÎM ŞAH MUHAMMED KAZVÎNÎ (ö. 929/1523'ten sonra).....79
2.16. HÜSÂM ÇELEBİ (ö. 926/1520).....83
2.17. İDRÎS-İ BİDLÎSÎ (ö. 926/1521).....85
2.18. KAYSUNÎ BEDREDDİN MUHAMMED BİN MUHAMMED (ö. 930/1524?) 91
2.19. KEMAL PAŞA-ZÂDE (ö. 940/1534).....92
2.20. MATRAKÇI NASUH (ö. 971/1564) 119
2.21. MİRİM ÇELEBİ (ö. 931/1525).....122
2.22. MOLLA ARAB (ö. 938/1531 125
2.23. MUHYİDDİN MEHMED BERDÂÎ (ö. 927/1521–22).....128
2.24. MUSLİHİDDİN MUSTAFA b. HALİL (ö. 935/1528-29).....129
2.25. MÜEYYED-ZÂDE ABDURRAHMAN ÇELEBİ (ö. 922/1516) 130
2.26. PÎRÎ MEHMED PAŞA (ö. 939/1532).....132

2.27. SARIGÖREZ NUREDDİN HAMZA (ö. 927/1511) 135

2.28. RUZBİHÂN-I HUNCÎ (HÂCE-İ ISFAHÂNÎ) (ö. 927/1521) 137

2.29. SEYDÎ ÇELEBİ (ö. 931/1524-25) 142

2.30. SEYYİDÎ ÇELEBİ (ö. 931/1525) 143

2.31. SEYYİDÎ KARAMÂNÎ (ö. 923/1517) 144

2.32. ŞÂH KASIM (ö. 946/1539-40?) 145

2.33. ŞEYH MEKKÎ EFENDİ (ö. 926/1519).....146

2.34. TÂCÎ-ZÂDE CAFER ÇELEBİ (ö. 921/1515) 147

2.35. TÂCÎ-ZÂDE SÂDİ ÇELEBİ (ö. 922/1516).....150

2.36. ZAHİRÜDDÎN ERDEBİLÎ (ö. 930/1524) 153

2.37. ZEYREK-ZÂDE RÜKNEDDÎN EFENDİ (ö. 939/1532) 154

3. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİNDE TASAVVUF 154

3.1. BEKTAŞİYYE 157
3.1.1 BALIM SULTAN (ö. 922/1516?).....159
3.1.2 KALENDER ÇELEBİ (ö. 933/1527-28) 160

3.2. HALVETİYYE.....161
3.2.1 SÜNBÜL SİNAN (856/1451 - 936/1529).....162
3.2.2. CEMAL HALİFE (ö. 933/1526-27).....164

3.3. MEVLEVİYYE 166
3.3.1. HÜSREV ÇELEBİ (ö. 968/1561) 167
3.3.2. DİVÂNE MEHMED ÇELEBİ (ö. 951/1544'ten sonra) 167
3.3.3. SİNAN DEDE 168

3.4. BAYRAMİYYE 169
3.4.1 BÜNYAMİN AYÂŞÎ (ö. 926/1520?) 170
3.4.2 MUSLİHUDDİN SİROZÎ (ö. 926/1520) 171

3.5. NAKŞİBENDİYYE.....171
3.5.1 EMÎR AHMED BUHÂRÎ (ö. 922/1516) 172

3.6. ZEYNİYYE 173
3.6.1. SEYYİD VELÂYET (ö. 929/1522) 174
3.6.2. ABDÜLLATİF VEFÂÎ RÛMÎ (ö. 929/1523).....174
3.6.3 MUHYİDDİN ESVED (ö. Yavuz Sultan Selim devri sonları).....174

3.7. KADİRİYYE 175
3.7.1 ABDÜRRAHİM TİRSÎ (ö. 926/1520) 175

4. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ KÜTÜPHANELERİ 176

5. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE MUSİKÎ 180

6. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ ESERLERİ 183

6.1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI 183
6.1.1. SELİM-NÂMELER 186
6.1.1.1. Türkçe Selim-nâmeler: 188
6.1.1.2 Farsça Selim-nâmeler: 193
6.1.1.3 Arapça Selim-nâmeler: 194
6.1.1.4. Diğer Selim-nâmeler: 195

6.2. COĞRAFYA 196

6.3. TABİİ İLİMLER 197

6.4. DİNÎ - AHLÂKÎ - TASAVVUFÎ ESERLER 200

6.5. EDEBİ ESERLER 202

İKİNCİ BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ EDEBİYATI 207

1. ANADOLU - ORTA ASYA KÜLTÜREL VE EDEBÎ İLİŞKİLERİ 207

2. ÇAĞATAY VE AZERBAYCAN SAHASI EDEBİYATI 210

3. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE NAZIM 218

3.1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ EDEBÎ MUHİTLERİ 222

4. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ ŞAİRLERİ 229

4.1. ABDÎ (ö. 961/1554) 229

4.2. ABDÎ (İSLİ ABDÎ) 231

4.3. ABDÜRRAHİM TIRSÎ (ö. 925/1519) 232

4.4. ÂHÎ (ö. 923/1517) 234
4.5. AHMED BEY 238
4.6. AHMED RIDVÂN (RIDVÂNÎ) 239
4.7. ʿALÎ (ö. 941/1535) 244
4.8. ÂSAFÎ (ö. 923/1517?) 245
4.9. ATÂ (ö. 929/1523?) 246
4.10. BÂLÎ (ö. 923/1517) 250
4.11. BASÎRÎ (ö. 941/1534-35) 252
4.12. BERKÎ (ö. 940/1533) 258
4.13. BEYÂNÎ 259
4.14. BUHÂRÎ (ö. 922/1516) 259
4.15. CÂFER (ö. 921/1515) 261
4.16. CELÎLÎ (ö. 918-926/1512-1520 arası) 263
4.17. CELÎLÎ (HÂMİDÎ-ZÂDE) (ö. 977/1569'dan sonra) 264
4.18. CEMÎLÎ (ö. 950/1543) 278
4.19. CENÂNÎ (CİNÂNÎ) (ö. 918-926/1512-1520 arası) 280
4.20. CİHÂNÎ (ö. 918-19/1512-13?) 280
4.21. ÇAMÇAK MEHMED EFENDİ 281
4.22. DERÛNÎ (ö. 950/1543) 282
4.23. DERVÎŞ MEHMED ÇELEBİ (ö. 938/1531-32) 285
4.24. DUHÂNÎ (ö. 927/1521) 286
4.25. EDÂ'Î-Yİ ŞÎRÂZÎ (ö. 928/1521-22) 286
4.26. EMÎRÎ (ö. 941/1534-35) 288
4.27. FAKÎRÎ (ö. 932/1526'dan sonra) 291

4.28. FEHMÎ....296
4.29. FENÂYÎ DEDE (ö. 925/1519)....296
4.30. FERÎDÎ....297
4.31. FETHULLÂH-I KÂTİB....299
4.32. FİGÂNÎ (FİGÂNÎ-Yİ KADÎM)....300
4.33. FİRDEVSÎ....301
4.34. GAMÎ (ö. 929/1523)....314
4.35. GARÎBÎ (ö. 927/1520-21)....316
4.36. GARÎBÎ....317
4.37. GAZÂLÎ (ö. 940/1533-34)....318
4.38. GÜLŞENÎ (ö. 940/1533-34)....325
4.39. GÜVÂHÎ (ö. 933/1526'dan sonra)....327
4.40. HABÎB....331
4.41. HABÎBÎ....332
4.42. HABÎBÎ (HABÎBÎ-İ BERGÜŞÂDÎ)....332
4.43. HADÎDÎ (ö. 940/1533-34)....335
4.44. HÂFIZ (HÂFIZ-I ACEM) (ö. 957/1550)....337
4.45. HALÎMÎ (ö. 923/1517)....339
4.46. HAMDÎ (ö. 927/1521-22)....340
4.47. HARÎMÎ (ö. 919/1513)....340
4.48. HARÎMÎ....345
4.49. HASAN ÇELEBİ (ö. 942/1535)....346
4.50. HÂŞİMÎ....347
4.51. HÂTEMÎ (ö. 922/1516)....348

4.52. HAYÂLÎ (ö. 930/1523-24) 350
4.53. HİLÂLÎ-İ KAZZÂZ (ö. 950/1543) 352
4.54. HERSEK-ZÂDE AHMED PAŞA (ö. 923/1517) 353
4.55. HIZRÎ (ö. 923-24/1517-18) 355
4.56. HUSREV ÇELEBİ (ö. 968/1561) 356
4.57. HUZÛRÎ (ö. Yavuz Sultan Selim devri sonları) 357
4.58. İLÂHÎ BEY 358
4.59. İSHAK ÇELEBİ (ö. 944/1538) 358
4.60. KÂBİLÎ 363
4.61. KÂDİRÎ (ö. 940/1533-34) 365
4.62. KÂTİB HASAN 366
4.63. KEMAL PAŞA-ZÂDE (İBNİ KEMAL) 367
4.64. KEŞFÎ-İ SARUHÂNÎ 375
4.65. KEŞFÎ (ö. 945/1538) 376
4.66. LAMİʿÎ (ö. 938/1531) 379
4.67. LATÎFÎ-İ ERDEBİLÎ 394
4.68. LİKÂYÎ 395
4.69. LUTFÎ PAŞA 396
4.70. MAHREMÎ (ö. 942/1535) 399
4.71. MAKÂMÎ (ö. 941/1534-35) 404
4.72. MÂYİLÎ 406
4.73. MEÂLÎ (ö. 943/1535-36) 406
4.74. MEDHÎ 409
4.75. MUʿAMMÂYÎ 410

4.76. MUHYÎ (ö. 954/1548) 413
4.77. NASUHÎ (ö. 940/1533-34) 415
4.78. NAZMÎ (ö. 962/1555'ten sonra) 416
4.79. NECMÎ 422
4.80. NEHÂRÎ (ö. 929/1522-23) 424
4.81. NEŞRÎ (ö. Yavuz Sultan Selim devri sonları) 426
4.82. NİHÂLÎ (ö. 949-50/1542-43) 427
4.83. NİHÂNÎ (ö. 926/1520) 430
4.84. NİKÂBÎ (ö. 939-40/1533-34) 433
4.85. NİYÂZÎ 435
4.86. ÖZRÎ (ö. 929/1522) 436
4.87. PENÂHÎ 438
4.88. REFÎKÎ (ö 929/1533) 440
4.89. REMZÎ (ö. 939/1533) 442
4.90. REVÂNÎ (ö. 930/1523) 444
4.91. SABÂYÎ (ö. 934/1528'den önce) 453
4.92. SÂDIKÎ (ö. 936/1530) 457
4.93. SAʿDÎ ÇELEBİ (ö. 922/1516) 458
4.94. SADRÎ 459
4.95. SÂFÎ (ö. 936/1529-30 veya 939/1532-33) 461
4.96. SAFFÎ (ö. 936/1530) 462
4.97. SÂGARÎ (ö. 926/152'den sonra) 462
4.98. SÂ'İLÎ (ö. 927/1521'den sonra) 464
4.99. SAʿYÎ 466

4.100. SEDÎD TABÎB-İ KAZVÎNÎ....469
4.101. SEHAYÎ (ö. 922/1516)....469
4.102. SEHÎ (ö. 955/1548)....470
4.103. SELÎMÎ (ö. 926/1520)....474
4.104. SEMÂÎ....488
4.105. SERÎRÎ....489
4.106. SEVDÂYÎ....492
4.107. SULTAN BEDÎÜZZAMÂN (ö. 921/1515 civarı)....494
4.108. SUN'Î....495
4.109. SÛZÎ (ö. 931/1524-25)....496
4.110. SÜCÛDÎ (ö. 926/1520'den sonra)....499
4.111. SÜRÛRÎ-İ ŞARKÎ....502
4.112. ŞÂH KASIM....505
4.113. ŞÂH MEHMED KAZVİNÎ (ö. 929/1523'ten sonra)....505
4.114. ŞÂHÎ....507
4.115. ŞEHDÎ....508
4.116. ŞEHÎDÎ....510
4.117. ŞEM'Î (ö. 936/1529-30)....512
4.118. ŞEMSÎ (DERVİŞ ŞEMSEDDİN)....516
4.119. ŞEMSÎ (ŞEMSÎ-İ KADI) (ö. 926/1519-20)....517
4.120. ŞEVKÎ (ö. 946/1543'ten sonra)....519
4.121. ŞEVKÎ....520
4.122. ŞÎRÎ....523
4.123. ŞÜKRÎ....527

4.124. TÂLİʿÎ 535
4.125. TÎGÎ (KARA MURAD PAŞA-ZÂDE) 539
4.126. ULVÎ 540
4.127. VAHYÎ 542
4.128. VÂLİHÎ 544
4.129. VÂSİʿÎ 545
4.130. VİSÂLÎ 545
4.131. ZAMÂNÎ 548
4.132. ZAMÎRÎ 548
4.133. ZÂTÎ (ö. 954/1546) 550
4.134. ZEYNÎ (ö. 934/1527) 557

5. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE NESİR 558

5.1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ NESİR ÖRNEKLERİ 561
5.1.1. AHÎ, Hüsn ü Dil'den 561
5.1.2. CELÎLÎ, Bahâr-nâme'nin Dibacesi 566
5.1.3. LÂMİʿÎ, Sultan Selim'e Gönderilen İki Mektup 571
5.1.4. FİRDEVSÎ, Süleymân-nâme-i Kebîr'den (81. Cilt) 575

SONUÇ 578

KAYNAKÇA 583

EKLER 603

1. TEBRİZ SÜRGÜNLERİ İLE İLGİLİ BAZI TABLOLAR 603

2. TÂCÎ-ZÂDE CAFER ÇELEBİ İNŞASIYLA ŞAH İSMAİL'E GÖNDERİLEN FARSÇA MEKTUP 613

3. MEVLÂNÂ MÜRŞÎD-İ ACEM İNŞASIYLA ŞAH İSMAİL'E GÖNDERİLEN FARSÇA MEKTUP 616

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale/ adı geçen madde
A.g.t.	Adı geçen tez
A.g.y.	Adı geçen yer
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
b.	bin (oğlu)
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
FY	Farsça Yazmalar
Haz.	Hazırlayan/Hazırlayanlar
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
n.	numara
s.	sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TAE	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TY	Türkçe Yazmalar
vr.	Varak (yaprak)
Yay.	Yayıncılık/Yayınları
YYOA	Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi

GİRİŞ

1. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİNE GENEL BAKIŞ

Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıldan biraz fazla süren saltanat dönemi zaman olarak kısa sayılabilecek bir dönem olmakla beraber Osmanlı tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Safevî tehlikesinin önlenmesi ve Memlük Sultanlığı'na son verilmesiyle hem Sünnî anlayışın ön plana çıkarılması hem de İslam dünyasının tek bayrak altında toplanması sağlanmış, bu gelişmelere siyasal ve sosyal hayatta da mühim bir dönüşümün habercisi olmuştur.[1] Böylece Osmanlılar önemli bir dinî misyonun temsilcisi sıfatıyla şöhret kazanmıştır. Bununla birlikte bizzat kendisinin hilâfeti devralarak bu görevi ahfadına miras bıraktığı yolundaki bilgilerin doğruluğu şüphelidir. İstanbul'da iken Ayasofya'da düzenlenen bir törenle hilâfeti halifeden devraldığı rivayetinin tarihî bir değeri yoktur. Yavuz Sultan Selim'in İslâm dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olması dönemin bazı kaynaklarınca "hilâfet tahtının sultanı" şeklinde anılmasına yol açmıştır. Resmî belgelerde ise Mekke ve Medine'nin koruyucusu (Hâdimü'l-Haremeyn) unvanıyla zikredilmiştir.[2]

Devlet içinde mutlak örfî hâkimiyet salahiyeti ile Fatih Sultan Mehmed'in şahsında doğan Osmanlı padişahı, bütün kudret ve salahiyetlerini Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında kazanmıştır. Rum tarihçiler tarafından Fatih'e verilen imparator ünvanının Yavuz Sultan Selim için basılan madolyonda da kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber Yavuz Sultan Selim'den başlayarak Osmanlı padişahları, *Hâdimü'l-harameyni'ş-şerîfeyn* unvanıyla da anılmaya başlayarak kendilerini Memluk sultanlarının İslâm âlemindeki saygın yerlerinin ve hilâfet makamının vârisi olarak görmüşlerdir. Böylelikle İslâm'ın hâmisi olarak kabul edilen Osmanlı padişahı, bu konumuyla *pâdişâh-ı âlem-penâh* yani bütün

[1] Feridun M. Emecen, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I Bayezid (II)-Yavuz-Kanunî**, İSAM Yay., İstanbul 2011, s. 89
[2] Feridun Emecen, A.g.m., **TDVİA**, C. 36, İstanbul 2009, s. 413-414

dünyanın sığınağı olmuş, bu hüviyetiyle Yavuz Sultan Selim ve ardından Kanuni Sultan Süleyman'ın şahsında bütün ihtişamıyla canlandırılmıştır.[3]

Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân adlı eserinde Hezarfen Hüseyin Efendi, Osmanlı Devleti'nin örgüt yapısını ele alıp tanıtır ve bu çerçevede muhtemelen Koçi Bey ve Kâtib Çelebi'den yararlanarak Osmanlı Devleti'ni teşkil eden kurumların bozulduğunu ve yozlaştığını ileri sürer. Hüseyin Efendi'ye göre Türklerin altın çağı Yavuz Sultan Selim dönemidir (1512-1520) ve devletin bu dönemde sahip olduğu güce tekrar erişmesi mümkün değildir.[4]

Yavuz Sultan Selim dönemi, özellikle muhalif odakların bertaraf edilerek hâkimiyetin güçlü bir şekilde tesisiyle, devletin merkezî karakterinin takviye edildiği bir dönem olmuştur. Genişleyen arazi ile paralel olarak bütçesi 1/3 artan Osmanlı Devleti, İslam dünyasının en büyük devleti konumuna yükselmiştir.[5] Mısır'ın fethiyle, dünyanın en zengin ticaret yolu Osmanlılar'ın denetimine geçmiş, bu sayede devletin gelirleri iki katına çıkmış ve Sultan Selim'den sonra tahta geçecek olan Süleyman'a, fetih çalışmalarında kullanılmak üzere dolu bir hazine bırakılmıştır.[6] Kısa süren saltanatı ve tahta çıktığı dönemde Anadolu'da ortaya çıkan kitle ayaklanmalarına rağmen, kamu hazinesinin en yüksek değerine Yavuz Sultan Selim zamanında ulaşıldığı, sonraki padişahların onun döneminden daha fazla bir birikim sağlayamadıkları için saray hazinelerinin uzun zaman "*Sultan Selim Şah*" mührüyle açılıp kapatıldığı tarihlere geçmiştir.[7]

Bir sulh, refah, sükûnet ve dâhilî ıslahat devri, ancak bir devletin hudutlarının uzun süren parlak fetihler neticesinde genişletilmesi ve bu hudutların geçmişteki hükümdarların dirayetli siyasetleri sayesinde mahfuz kılınması ile mümkün olur. Kanunî Sultan Süleyman devrinde her alanda büyük muvaffakiyetler kazanılarak

---

[3] Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 85-89

[4] Ejder Okumuş, "İbn Haldûn'un Osmanlı Düşüncesine Etkisi", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S. 15, 2006, s. 159

[5] Halil İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, C. I, s. 465

[6] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.35

[7] Saim Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları: Otuz Altı Osmanlı Padişahı,** Oğlak Bilimsel Yayınlar, İstanbul 1999, s. 73

Osmanlı memleketi en yüksek seviyede refah ve huzura kavuştu. Onun devrinde Osmanlı Devleti çok sayıda liyâkatli adamlar ile en güzel devlet teşkilatına, muazzam bir orduya sahipti. O, doğuda ve batıda pek çok takdire şayan zaferler kazandı, geniş kanunî icraatlar yaptı ve ahenkli, iyi hesaplanmış bir dünya siyaseti güttü. Bunların hepsi ancak ondan daha evvelki sultanların, özellikle de Yavuz Sultan Selim'in devletin hudutlarının uzatılması ve müstahkem kılınması hususunda gösterdikleri büyük gayretlerle mümkün olabilmiş, onlar Kanunî'nin büyüklüğüne yol hazırlamışlardır.[8]

İlmî ve kültürel gelişmenin, ekonomik ve siyasi istikrarla doğru orantılı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğunun siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan çalkantıda olduğu bir dönemde saltanatı devralarak kısa sürede imparatorluğu bölgesinin en güçlü ve tek hâkimi durumuna getiren Yavuz Sultan Selim; zaferleri, devlet yönetimi, ilmi ve sanatı himayesi ile devrinde Osmanlı kültürü ve sanatının inkişafını sağlamıştır. Sultan Selim bu çabalarıyla, "Muhteşem" sıfatıyla anılacak oğlu Kanuni Sultan Süleyman devrinde kültür ve edebiyat başta olmak üzere Osmanlıların her alanda altın çağlarını yaşamalarının da en büyük hazırlayıcısı olmuştur.

2. XVI. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİNDE SOSYAL DURUM VE EDEBİYATA YANSIMALARI

XVI. yüzyılın başlarında sekizinci Osmanlı padişahı Sultan II. Bayezid, saltanatının son yıllarında ve hastadır. Ecdâdı gibi nikris hastalığına ve nefes darlığına yakalanmıştır. Bundan istifade eden vezirler, devleti kendi istek ve arzuları doğrultusunda istedikleri gibi idare etmektedirler. Memlekette haksızlık, rüşvet, zevk ve safâ almış yürümüştür. [9] II. Bâyezid'in saltanatının son yıllarında aynı zamanda kıtlıklar, vebâ salgını ve depremler gibi büyük doğal afetler meydana gelmiştir. Bunlardan özellikle 915/1509 tarihinde Memâlik-i Rum denilen Amasya, Tokat, Sivâs ve Çorum havalisinde başlayıp kırk beş gün devam eden, İstanbul ile Edirne'de de aynı şiddetle hissedilen depremde halk perişan ve şehirler harap olmuş, beş binden

[8] Ahmet Asrar, **Kanuni Devrinde Osmanlıların Dînî Siyaseti ve İslâm Âlemi**, Büyük Kitaplık, İstanbul 1972, s. 20
[9] Ahmet Uğur, **İbn-i Kemal**, Kültür ve Turizm Bak. Yay., İzmir 1987, s. 5

ziyade insan ölmüştür.[10] Bu afetleri vezirlerin kötü idaresine bağlayan II. Bayezid, vezirlere hitâben "*O kadar haksızlık, o kadar zulm ettiniz ki mazlumların âhları göklere kadar çıkarak belde ve memlekete Gazab-ı İlâhî'yi davet eyledi.*" demiştir.[11]

Celal-zade Mustafa, Selim-nâme'sinde Sultan Bayezid'in son yıllarında memlekette yaşanan bozulmayı ve sosyal çöküntüyü detaylarıyla anlatır. Kalpleri zayıf, ilimleri cılız kimselerin, bozguncuların, yolsuzların bu dönemde mevki ve makam sahibi olduklarını, tımarların rüşvet pazarlarında açık artırmayla satılır olduğunu ifade eder ve bu hususta;

Dilîri cümle ma'zûl eylediler
Hevâ derbendine yol eylediler

Süyûfı bilmeyen oldı sipâhi
Dilâver yerine geçti tebâhi

Ferâgat oldı müstevlî cüyûşa
Bahâdır benzedi hargûş ü mûşa

Mezâda çıktı her Timâr-ı mahlûl
Gözi insâf u lutfün oldı ma'lûl

Terakkî buldı rüşvetle denîler
Tutıldı gül gibi elde ganîler

mısralarını söyledikten sonra Piri Paşa'dan naklen II. Bayezid'in bu gidişattan haberdar olduğunu, bir gün vezirleri toplayarak onlara bu hususta şöyle hitap ettiğini aktarır: *Allah bana saltanat hizmetini ihsan etti. Kıyamet günü bütün reâyâmın durumunu şüphesiz benden soracaktır. Benim de vücudumda hastalık ve yaşım hayli ileri olduğundan işlerimi sizlere bıraktım. İşittiğime göre atalarım zamanından gelen kanunları değiştirip kendi çıkarlarınız doğrultusunda memleketi idare ediyormuşsunuz. Taşranın ahvali perişanmış. İşleri aklı erenlerden de sormaz olmuşsunuz. Padişahlık ve vezirlik hallerini kimden gördünüz? Efendiniz kimdir?*

[10] İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, TTK Yay., C. 2, s. 233
[11] Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Milliyet Yay., C. 2, s. 532

Asker ve halk şikayetçidir. Türlü türlü adetler, çeşitli zulüm ve kötülükler icat etmişsiniz. Ahirette bana yatacak yer koymamışsınız. Yarın kıyamet gününde Allah beni sorguya çektiğinde ben ne cevap veririm? Vezirlerin her biri doğru yanlış bir şeyler uydurmuşlar. Yalnız, hasta olan, divâna sedye ile gelip giden ve hepsinden aşağı rütbede bulunan Mesih Paşa, Sultana şu cevabı vermiş: *Sultanım vezir-i â'zâm zevk ve eğlence peşindedir. İkinci vezir mal peşindedir. Üçüncü vezir av ile meşguldür. Ben kulunuz da hastayım, sürekli sıhhatim için hekimlerle ve ilaçlara uğraşmaktayım. Defterdarlar sizin eteğinize sıkıca yapışıp mal tahsil edelim diye sizi sürüye sürüye cehenneme alıp gidiyorlar. Memleketin hali perişandır, halk zulüm ve işkence altında inlemektedir. Her taraf âh ve figânla dolmuştur. Size ahret gerekse bu memleketin işlerini iyi bilen ve memleketi koruyacak birini idareye getiriniz.* der. Bunu dinleyen Sultan Bayezid gözlerinden yaş akıp "Doğru söylersin." der ve çıkıp gider.[12]

Memleketin içine düştüğü durumun vezirlerin ve devlet adamlarının kötü idaresinden kaynaklandığını o sıralar sancak beyi olan Sultan Selim de vezirlerden birine yazdığı mektupta şöyle dile getirmiş ve eleştirmiştir: "*Memleket ahvâlinin tedârik olunması husûsunda dâimâ iğmâz-ı ayn vâki' olub memleketin ahvâli bâbında su-i tedbîrinizden gayri nesne zâhir olmaz. Ma-hasal-ı kelâm bu kadar fitne ve fesâda sizin adem-i ikdâmınız vâki' olmuştur. Mahâzâ size lâzım olan memleketin ahvâli tedâriki olub ol bâbda müsâhele etmenüzden dünya ve ahiretünüze envâ'ı zarar ve 'ukûbât gelmek lâzım ola idi. Gerektir ki memleketin ahvâli tedâriki husûsunda müşâhede etmeği koyub bu bâbda lâzım ve vâcib olan ahvâli fikredüb ahvâli âleme nizâm verüb ve Müslümânlarun üzerine musallat olan fitne ve fesadı def' itmek bâbında fikr ü salâh ne ise üzerinde mukayyed olasız...*"[13]

Sultan Selim'in tahta çıktığı yıllarda devletin sosyal açıdan içinde bulunduğu durumu yansıtması bakımından, Ali bin Abdülkerim Halife adında bir zâtın memleketin dertleri hususnda Yavuz Sultan Selim'e sunduğu rapor dikkat çekicidir. Selahattin Tansel'in kimliğini tespit edemediğini fakat çok bilgili, padişaha her şeyi

[12] Celâl-zâde Mustafa, **Selim-nâme**, Haz.: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, İstanbul 1997, s. 95 – 100
[13] Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 9, İstanbul 1954, s. 79. (TSMA, n. E. 6185'de bulunan tarihsiz, "Selimşâh bin Bayazid Han el-Muzaffer daima" tuğralı, "Hazret-i Paşa-yı kâmyâb" başlıklı mektuptan naklen.)

açıkça söyleyebilecek kadar metin ve cesur biri olduğunun anlaşıldığını bildirdiği Ali bin Abdülkerim Halife'nin, Topkapı Sarayı Arşivi'nde 3192 numarada kayıtlı bulunduğu bildirilen bu arizasında kadıların, naiblerin, subaşıların fukaranın hakkını yedikleri, rüşvet aldıkları, türlü sapıklık içinde oldukları, alınan usulsüz vergilerle halkın türlü şekillerde soyulduğu, halkın buna benzer zulümler altında inlemekte olduğu detaylarıyla anlatılmış; Kızılbaşları yeren, tehlikelerini anlatan ifadelere yer verilmiştir. Ülkenin sosyal açıdan içinde bulunduğu bozulmayı yansıtan bu ariza, son söz olarak memleketin "azgınını ve bozgununu ve Erdevilini ve zâlimini nice olmalı ise öyle edin" ifadeleriyle padişaha seslenerek bitirilmiştir.[14]

Yukarıda anlatılan sebeplerle sosyal düzende ve toplumsal yapıda yaşanan bozulma toplumun her kesiminde rahatsızlıklara yol açmıştır. Bu rahatsızlıkların dönemin şâirlerini de etkilediği ve eserlerinde bu olumsuzlukları dile getirdikleri sıklıkla gözlenir. Bu dönemde özellikle rüşvetten şikâyet şâirler tarafından sık sık dile getirilmiştir. Aşağıda bu hususu dile getiren kıtʿalar devrin şairlerinden Meʿâlî'ye aittir:

Zamanun şimdi budur muktezası
Yiyesün rüşveti hem yidüresin
Orak gibi olasın toğrulukda
Virüp adını togru didüresün
*
Kadılugı yinür nesne sanan rüşvet yiyici kimseler
Tiz tiz terakkiler idüp sâfi irür rif'atlere
Ammâ ki 'ırzın gözleyüp olan bu yolda müstakîm
Manzûrı olmaz kimsenün düşer katı zilletlere[15]

II. Bayezid devrinin bir başka şairi olan Andelîbî de devlet kapısındaki bir işi için dönemin önde gelen devlet adamlarından birine vardığında rüşvetsiz iş görmemesi üzerine şu kıtʿayı söylemiştir:

Halka gibi iki gözi kapuda
Her gelenden begüm der-âmed umar
Tuhfesiyle gelen olur manzûr

[14] Selahattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969, s. 21- 29
[15] Latîfî, **Tezkiretü'ş-şuâra ve Tabsıratü'n-nuzamâ**, Haz.: Rıdvan Canım, Ankara 2000, s. 493

Tuhfesüzden velî gözini yumar
Etegi altına bakar gelenin
Her kişiyi sanur ki vasla sunar
La'net itdi Rasûl mürteşîye
La'net ana k'ana kabul eyler[16]

Güvâhî'nin, zamanındaki olumsuzluklardan şikâyet ettiği, kâmil ve dürüst insanların sıkıntıda, cahil ve rüşvetçilerin ise makam mevki sahibi olduğunu belirttiği aşağıdaki şiiri de dönemin bozulmuş sosyal yapısına ışık tutmaktadır:

Kulların dâyim yeridür gerçi hizmet kapusı
Şimdi kapandı velî beglerde himmet kapısı

Hâne-i uzlet olupdur menzili kâmillerün
Açılaldan göreyin yıkıla rüşvet kapusı

Künc-i mihnetde 'acebdür ki kalur her kâmil aç
Açılur her câhile câh ile ni'met kapusı

Fârig ol mihnet evidür çün hakikatde cihân
Kime açıldı belâ dârında râhat kapusı

Nice bir minnet gönül her dûna fânî rızk içün
Genc-i bâkî kesb it açıkdur kanâ'at kapusı

Hâne-i uzlet olupdur meskeni miskinlerün
Açılaldan göz göre sa'y ile rüşvet kapusı

Dinlemez döner cehennemden yana gider hasîs
Disen evvel açılur cömerde cennet kapusı[17]

Bursalı olan ve bu şehirde müderrislik yapan 'Ulvî'de bu çarpıklıkları şiirlerinde işleyen şairlerden biridir. Kendisinin de mensubu bulunduğu ulemâ

[16] Latîfî, A.g.e., s. 405
[17] A.g.e., s. 472

sınıfındaki bozulmayı anlattığı ve Latîfî tezkiresinde yer alan bir şiirinden aşağıya aldığımız beyitler durumun vehâmetini gözler önüne sermektedir:

Kâdı-i şehr astîninden çıkan vakt-i kazâ
Fıkh kitabı sanmanuz mekr ü hıyel destânıdur
…
Mâl-i beytü'l-mâli taksîm itse defterdâr-ı mülk
Halka minnet eyleyüp eydür ki şâh ihsânıdur
…
Şol vaşak kürkin giyüp muslih geçenler halk içün
Sanma muslih her biri kûh-ı sitem kaplanıdur

Kürsî-i vâ'iz ki cem' olmış 'avâm etrâfına
Sûretâ kürsî ve ma'nîde riyâ dükkânıdur

Halka cezbe gösterüp vecd oldugında şeyh-i şehr
Cezb-i mâl itmek diler kasdı cihân fettânıdur[18]

Amasyalı Refîkî'nin devrinin sosyal olımsuzluklarından şikâyet ettiği meşhur bir tercî' bendin aşağıda yer alan bölümleri de devrine ışık tutması açısından dikkate değerdir:

Câhile tev-emân safâ vü sürûr
Ehl-i 'irfâna derd ü gam hem-zâd

Kâfir âsûde-dil gam-ı nândan
Reh-rev-i dîn olan yürür bî-zâd

Bî-hünerler garîk-i sîm ü zeheb
Müflîs-i bî-nevâ yürür üstâd
*
Bâb-ı rüşvet gibi ulu dergâh
Hak kapusı gibi açuk her gâh

[18] Latîfî, A.g.e., s. 400

Gerçi açuk velî gânî olana
Anda müflîslere ne kadr ü ne câh

Açılur ol kapu şu bir şahsa
K'ola her dem cürüm ve günâh[19]

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığı günlerde Prizrenli Sûzî, rüşvet yemekle ve haksızlıkla halka zulüm eden Kalkandelen kadısını, aşağıda yer alan şiiriyle yermiştir. Bu manzumenin Sultan'ın kulağına ulaşması ile kadının cezalandırılıp Sûzî'nin İstanbul'a çağırılarak Prizren yakınlarındaki Grajdanik Çiftliği'nin, burada bulunan mescid ve dersanenin bakımı için kendisine hediye edildiği bilinmektedir. [20]

Ey kadı sana da'vîcı Yezdân olacakdur
Mahşer 'arasâtında ki dîvân olacakdur

Haşr içre sicillât-ı 'amel çün bula imzâ
Rüşvet rakamı nâmene ünvân olacakdur

Şer'un iyesi senden alur dâdını şer'un
Ol günde ki hak 'adl ile sultân olacakdur

Rüşvet kemügin durmaz ilik gibi emersin
Karnun yarılup bir gün ilik kan olacakdur

Devründe yetîmün ki gözü yaşı revândır
Bir gün seni gark itmege 'ummân olacakdur

Bu sâzı ki sen perdeler altında çalarsun
Sanma ki anun nagmesi pinhân olacakdur[21]

[19] Latîfî, A.g.e., s. 275
[20] Raif Vırmiça, **Suzi ve Vakıf Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 31-2
[21] Latîfî, A.g.e., s. 312-3

Osmanlı tarihinin ve devrin en önde gelen âlimlerinden Kemal Paşa-zâde de II. Bayezid'in son dönemlerini şu mısralarla anlatır:

Çalındı kûs-ı fitne her cihetde
Belürdi nice fetret memleketde

Memâlik yüz tutub yer yer harâba
Reâyâ düşdi havf u ıztırâba[22]

Kimi mutasavvıfların da şiirlerinde bu devirde yaşanan çöküntüyü yansıttığı görülür. Dönemin önde gelen şeyhlerinden Abdürrahim Tirsî'nin "*Eşidün Hakkı sevenler görün bu halkı n'olmışdur / Meger âhir zamân irdi eyüleri azalmışdur"* beytiyle başlayan ve baştanbaşa toplumun her kesiminde karşılaşılan bozulmayı gözler önüne seren otuz beş beyitlik manzumesinde yer alan ve özellikle dönemin yoldan çıkmış tasavvuf ehline ağır eleştiriler getirdiği şu beyitler dikkat çekicidir:

…
Çekildi eyüler geri zaġallar geldi ileri
Karışdı şeyhlerün yolı bilinmez müşkil olmışdur

Kimi şeyh mâllara harîs kimi halkadur sâlûs
İz kaldı bularda hâlis ol dahı hâli kalmışdur

Diler 'âlemde yüriye mürîd muhib çoġ eyleye
Dünyâyı devşire yıġa ki gör ne harîs olmışdur

Kimi şöhretlere gitdi ekâbir sohbetin tatdı
Ki nefs dîvi anı yutdı dervişlik kanda gitmişdür

Kimi âh [u] vâhla çıkar va'z ider minberi deper
Hayıf dir gözyaşı döker mürâyî müşrik olmışdur

Hatırında menâkıblar dilinden dökilür dürler
Anun va'zın bu halk dinler bir ulu mürşid olmışdur

[22] Ahmet Uğur, A.g.e., s. 6

Isıcaklık düşer halka açar baş yırtılur yaka
Bahânecik gerek halka uyarlar ol 'amm olmışdur

Kimi feryâd urıp ağlar kimi sayha urıp döner
Kimi mâl getürüp döker önünde teslîm olmışdur

Kanı dervîş kanı hâli kanı yâ kendünün kâli
Dilinde ġayrınun hâli satıcı dellâl olmışdur
...

Dönemin şairlerinden Derviş Şemseddin, 1513 senesinde Yavuz Sultan Selim'e sunduğu ***Deh-murg*** adlı alegorik mesnevisinde tûtî ile temsil ettiği dönemin âlimlerinin ahvallerini anlatırken özellikle devrin kanayan yarası rüşvete ve hak yemeye değinir. "Mollalar ya divanedir ya sarhoş, kadılar rüşvet yiyicidir." diyen Derviş Şemsi, bu olumsuzlukları sıraladıktan hemen sonra " *Şah Selîm Han devridir gafil mübâş / İmdi rüşvetden hazer kıl itme fâş* " diyerek Sultan Selim devrinde bu sosyal bozuklukların giderildiğini veya giderileceğini belirtmektedir.[23]

Nitekim Latîfî, ***Tezkiretü'ş-şu'arâ***'da kadı zümresinden olup Yavuz Sultan Selim tarafından öldürtüldüğünü bildirdiği şair Cihânî'yi anlatırken bu padişahın adaletini, bozulan sosyal düzeni yeniden sağlamak için öncelikle idarecilerden işe başlamasını, rüşvet konusundaki hassasiyetini, vüzerâ ve ümerâya bu hususta göz açtırmamasını şu sözlerle aktarır: *Merhûm Sultân Selîm Hân-ı ma'delet-nişân 'adâletde mu'âdil-i Nûşîn-revân idi ki râ'i-i ra'iyyet ve hâmi-i hâris-i memleket idi. Kemâl-i 'adle mâyil olmagın cevr ü zulme kâyil degül idi. Husûsân kuzât u vülât üzre bi't-tamâm ihtimâmı ve bunlarun hakkında tefahhus-ı tâmmı var idi. Başına degirmen dönecek ve başları degirmende ögünecek kuzât-ı tugâtdan nicesin dibege koyıp dögmiş idi. 'Âlemde zulmün menşe'i tuhf u hedâyâ adına ahz u ekl olan rüşvet ve râşî ve mürteşî olup zulm u hayf kılanlar hükkâm-ı mülk ü memleketdür dirdi. Bunlar ahz-ı hedâyâdan ve ekl-i irtişâdan ellerin çekmezler ya başların virmeyince ve birbirinün leşin meydân-ı siyâsetde görmeyince bin te'kîd ü tehdîd ile bunlar men'*

[23] Derviş Şemseddin, **Kuşların Münazarası -Deh murg -,** Haz.: Hasan Aksoy, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay.İstanbul 1998, s. 134

olınmaz ve kat'ı serden gayrı bunlara çâre bulınmaz diyüp vüzerâ ve ümerâya göz açdırmaz ve kuzât u vülâta kat'â rüşvet aldırmazdı. Ve seyf-i siyâseti cellâd elinde hâzır ve tîg-ı 'adâleti dest-i dâdda katl-i zâlim-i cabbâra muntazır idi ve siyâset-gâhda her dem bûrîde-serler ve hûn-âlûde küşteler eksük degül idi… Mısra': Gelmeye Sultân Selîm gibi 'âdil pâdişâh.[24]

Görüldüğü üzere XVI. yüzyılın başlarında, II. Bayezid devri sona ererken gevşemiş olan idâreden türlü şekillerde faydalanmak isteyenler, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için her çeşit halkın huzur ve sükûnunu bozmuşlardı. Bu hale sebep olanlar arasında en küçük kademeden başlayarak vezirlere kadar çeşitli devlet görevlileri bulunmakta, en çok güvenilmesi gereken kadılar, müftüler, müderrisler, bilginler, zâhidler, müridler seyyid olmayıp da seyyidlik taslayan sahtekârlar ön safta gelmekteydi. Halkın bunlardan çok canı yanmıştı ve zulümden kurtulmak, huzurlu bir hayata kavuşmak için bir kurtarıcı aramaktaydı.[25] Halkın büyük bir çoğunluğu bu kurtarıcıyı Sultan Selim olarak görmekte, ümidini ona bağlamakta ve meydanlarda "Yürü Sultan Selim meydan senindir." diye türküler söylemekteydi.[26] Celal-zâde Mustafa, özellikle devlet idaresinde büyük söz sahibi olan vezirlerin yanlış idareleri sebebiyle Yavuz Sultan Selim padişah olmasa Anadolu'nun elden gitmiş olacağını şöyle ifade eder: *Merhûm Sultân Bayâzid Hân zemânlarında vezirler tedbîrde ve 'ulûm-ı me'ârifde sâhib-i noksan, diyânet ve islamda ehl-i hüsrân oldukları cihetden ahvâl-i memleket şûr-ı inkılâba düşmüş idi. Merhûm Sultân Selîm Hân pâdişâh olmasa milk-i Rûm elden gitmiş idi.*[27] İşte böyle bir ortamda tahta çıkan Sultan Selim, kısa süren saltanatına rağmen aldığı tedbirlerle ve adaletiyle devletin toparlanmasını sağlamış, kendinden sonra gelecek oğlu Sultan Süleyman devrinde Osmanlıların her alanda altın çağını yaşamalarının en büyük hazırlayıcısı olmuştur.

[24] Latîfî, A.g.e., s. 219
[25] Selahattin Tansel, A.g.e., s. 20
[26] Ahmet Uğur, A.g.e., s. 6
[27] Celâl-zâde Mustafa, A.g.e., s. 253

3. XVI. YÜZYIL BAŞLARINDA BAZI SİYASİ OLAYLAR VE EDEBİYATA YANSIMALARI

XVI. yüzyılın başlarında İslâm ve Türkiye tarihinin mühim hadiselerinden biri 1501'de Safevî Devleti'nin kurulmasıdır. Bu hadisenin en mühim neticesi İslâm âleminin merkezinde başlıca vasfı Şiîlik olan yeni bir âlemin meydana gelmiş olmasıdır.[28] Şah İsmail, Osmanlının bunalımlı dönemlerinde ortaya çıkmış ve devletini, yukarıda anlatılan sebeplerle Anadolu'da yaşanan baskılardan yılmış Türkmenlerden oluşturmuştur. Anadolulu Türkmenlerden fırsat bulanlar hayati tehlikelere ve engellemelere rağmen itibar gördükleri Safevî ülkesine göç etmişlerdir. Bu dönemlerde Anadolu'da Safevî taraftarı Türkmenlerin karıştığı birçok halk hareketi meydana gelmiştir. Bunların en önemlisi Şah Kulu adıyla anılan Türkmen şeyhinin Antalya'da, eski adıyla Teke ilinde çıkardığı isyandır.[29] Teke'nin Kızılkaya veya Yalunlu köyünden Hasan Halife'nin oğlu ve son derece cerbezeli, faal, cesur bir adam olan Şah Kulu, II. Bayezid'in aczi sebebiyle merkezi idarenin son derece zayıf hale gelmesi ve devlet adamlarının adil olmayan hareketlerinden duyulan hoşnutsuzluklardan kuvvet ve cesaret alarak yanında, önemli bir sebep bulunmaksızın dirlikleri alınan pek çok sipahi de olduğu halde ayaklandı (916/1510-11). Bu ayaklanma, pek çok insanın ölümüne ve birçok bölgenin yağma ve tahribine sebep oldu.[30] Sebebi ne olursa olsun pek çok kişinin öldüğü bu Kızılbaş Türkmen ayaklanması, dahda doğrusu kardeş kavgası Anadolu Türklüğüne büyük zarar vermiş, II. Bayezid'i de çokça uğraştırmış ve üzmüştür.[31] Şâir Me'âlî, bu isyanı anlatan hece ile yazdığı aşağıdaki destan ile II. Bayezid'i isyancılara karşı harekete geçmeye çağırmaktadır:

Kendü elünde düredi
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş
Çıktı ellere yüridi
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Çok devletlüler yog oldı

[28] Faruk Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay., Ankara 1999, s. 1
[29] Nihat Çetinkaya, **Kızılbaş Türkler Tarihi, oluşumu ve Gelişimi**, Kripto Yay., Ankara 2010, s. 354-55
[30] Faruk Sümer, A.g.e., s. 32-4
[31] Nihat Çetinkaya, **A.g.e.**, s. 361

Taglar başı turag oldı
Bir Türk elünde beg oldı
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Görün netdi Şah-kulıyı
İndi yaykadı yalıyı
Aldurdun Anatoluyı
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Akıl ayın bayın oldı
Bir acayib oyun oldı
Çok sipahun hayin oldı
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Yandı Köti başdan başa
Kim kayil ola bu işe
Kazuga urıldı Paşa
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Yakdı köti gibi şarun
Yok mıdur namus ve arun
Bile al gel Yeniçerin
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Sultan Korkud korkub kaçdı
Ali Paşa berü geçdi
Oyalanup az az göçdi
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Mülküne düşmen el sundı
Memleket kan ile yundı
Etmegün yiyenler döndi
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Gör Kızılbaşun halini
Zulme uzatdı elini
Tutmasun Osman ilini
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Müslümanlar zebûn oldı
Erkek dişi bagbun oldı
Katı büyük kırgın oldı
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Yiyenler senün ni'metün
Saklamadılar hürmetün
Yaradan vire fursatun
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Sultan Ahmed varamadı
Yezîd cengin göremedi
Kaçtı yezid duramadı
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Ali Paşa ardın sürdi
Yorgun leşker ile erdi
Başında yazusın gördi
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş

Şeytan-kulı düşdi anda
Başı yuvalandı kanda
Fitneler koptı cihanda
Yetiş koca hünkar yetiş

*Ey **Me'âlî** aceb haldür*
Kızılbaşun işi âldür

Şüphesüz kanı helâldür
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş[32]

Şah Kulu isyanı dikkatle takip edildiğinde, isyanın ana sebebinin, Osmanlı ile başı hoş olmayan Teke yöresindeki bazı insanların, ekonomik açıdan zor durumda kalan sipahilerin de desteğini alarak giriştikleri bir isyan hareketi olduğu görülmekle beraber bu insanların, Şah İsmail'le bağlantıları olduğu da açık bir gerçektir. Yavuz Sultan Selim, 1512'de babasının yerine tahta geçtikten ve Şah İsmail tarafından desteklenen kardeşi Ahmed'le olan taht kavgası nihayet bulduktan sonra 1513'te Şah Kulu isyanının benzeri olan, Şah İsmail'in Kızılbaşları isyana teşvikle görevlendirdiği Nur Ali Halife'nin isyanı ortaya çıkar. Artık, Kızılbaş-Sünnî ayrımı gittikçe keskinleşmekte ve taraflar arasındaki siyasî çekişme had safhaya ulaşmaktadır.

Eski dini inançlarını ve geleneklerini kendilerine has bir İslâmî anlayışla birleştirerek sürdüren göçebe Türkmenler'in, Şah İsmail'in Anadolu'daki propaganda faaliyetleri neticesinde bazı bâtıni-Şiî anlayışları benimsemeleri Osmanlı topraklarında *Kızılbaşlık*'ın doğmasına sebep olmuştur. Bu terim XV. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte bununla kastedilen sosyal yapı, X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'e girmeye başlayan ve bu dini önceki inanç ve gelenekleriyle bağdaştırıp kendi sosyoekonomik yapılarına uyduran konar-göçer zümrelerdir.[33] *Kızılbaş* kelimesi zamanla farklılaşarak farklı dönemlerde farklı anlamlar kazanmasına rağmen bu dönemde, Şeyh Haydar'dan sonra, Şah İsmail'i ve Safevîleri destekleyen Türklerin ortak adı olarak kullanılmıştır.[34] Özünde Safevi taraftarlığı anlamına gelen bu kavram, Osmanlılar tarafından, olayların doğal akışı içerisinde Osmanlı karşıtlığı olarak tanımlanmıştır. Osmanlı-Safevi mücadelesi, kavramın dinsel bir zemine oturmasına yol açmış ve Yavuz Sultan Selim'den başlayarak diğer Osmanlı padişahları da, kendilerini, Safeviler karşısında Ehl-i Sünnet'in hamisi olarak görmüşlerdir. Böylece *Kızılbaşlık*, çift yönlü olarak Sünnilik karşıtlığı şeklinde konumlandırılmıştır.[35]

---

[32] Edith Ambros, **Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16 th. Century**, Berlin 1982, s. 189
[33] İlyas Üzüm, "Kızılbaş", **TDVİA**, C. 25, s.548
[34] Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", **İslamiyat**, C. VI, S. 3, Ankara 2003, s. 113
[35] A.g.m.

Yukarıda tanımlandığı şekliyle bu dönemde ortaya çıkan ***Kızılbaş*** kavramına dönemin şiirlerinde de sıkça rastlanır. Bu kavram, Safevî dünyasında Şâh İsmail'in aşağıda yer alan,

Yüregi dâġ olmayıca bağrı kanlu la'l tek
*Hîç kimin ki haddi yokdur **Kızılbaş** olmaġa*[36]

beytinde olduğu gibi bir övünç vesilesi olarak kullanılırken Osmanlı sahası şiirlerinde, sözcüğün karşıladığı anlamlar dolayısıyla çeşitli hayaller ve çağrışımlarla kullanıldığı sıklıkla görülmekle birlikte, bazen de dönemi anlatan Osmanlı kroniklerinde yüklenen olumsuz manalara paralel olarak kullanıldığı görülür:

Hercâyi derdün eyleme kulına i'timâd
*Aldanma sözlerine **Kızılbaş**'dur ekseri*[37] (Subhî)

Kimi zaman Kızılbaşların sürgün edilmeleri ve cezalandırılmarı da şiirlere türlü hayaller konu olacak şekilde yansımıştır:

Dizildi kanlu yaşum yir yirin basup yüzüm üzre
*Çıkardum sanki Rûm'a bend ile nice **Kızılbaş**'i*[38] (Şemsi Ahmed Ağa)

*

*Dil diyârinda gamun yakdı **Kızılbaş**ları*
'Alevi göklere çıkdı didi şâhum görenüm[39] (Hasbî)

Dönemin ünlü şairlerinden Ahî'nin, yaşadığı yıllarda sıklıkla baş gösteren Kızılbaş Türmenlerin önderlik ettikleri ayaklanmalara gönderme yapacak şekilde bu sözcüğü kullandığı görülür:

Başlar çıkmış durur bağrumda Âhî şöyle kim
*Niceler ol derd-ile varup **Kızılbaş** oldılar*[40]

---

[36] Babek Cavanşir – Ekber N. Necef, **Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı**, Kaknüs Yay., İstanbul 2006, s. 182
[37] Edirneli Nazmî, **Mecmâ'u'n-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Haz.: M. Fatih Köksal, 2012, s. 2749 (www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-100879/edirneli-nazmi-mecmaun-nezair.html)
[38] A.g.e., s. 2848
[39] A.g.e., s. 1744
[40] Necati Sungur, **Âhî Divânı (İnceleme-Metin)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 96

Öyle zannediyoruz ki, Kızılbaşlık kavramının "Safevi taraftarlığı"nın ötesine taşınmasında, içeriğine, "kâfir", "mülhid" gibi anlamların yerleşmesinde, devrin Osmanlı âlimlerinin Kızılbaşlar hakkında verdikleri fetvalar öncü rolü oynamıştır. Kızılbaşlık kavramına yüklenen bütün olumsuz içerikler, savaş psikolojisi içerisinde ortaya çıkan, sindirme ve yoketme amaçlarına hizmet amacıyla devreye sokulmuştur. Bu süreçte, Yavuz, Ehl-i Sünnet'in hamisi rolünü üstlenmiştir. Yavuz Sultan Selim Şah İsmail mücadelesi, bir anlamda Sünnilik Şiilik zeminine taşınmıştır. Oysa işin temelinde iktidar kavgası vardır.

Dönemin şairlerinden Derviş Şemseddin'in, Yavuz Sultan Selim'e sunduğu bilinen ***Deh-murg*** adlı alegorik mesnevisinde, ***kerkes*** ile temsil edilen ve "Âbdalân-ı rum" diye tabir ettiği "kalender" tipini çizerken kullandığı ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

…

375. Yazılur sinemde şekl-i zülfikâr [41]
Lâfetâ illâ 'Ali'dir yadigâr

376. Mehdi davasında baş açmışdanam
Gavgasından 'âlemün geçmişdenem

…

378. Kuşların abdâlıyam sultânıyam
Şâh Hüseyn-i Kerbelâ kurbânıyam

379. Hem Yezid'e lanet etmişlerdenem
Gün Hüseyn'e bi'at itmişlerdenem

380. Bende-i şâham muhibb-i hânedân
Kerkes-i azâdeyem dervîş-nişân

…

382. Hâricî vü nahs ü ger sa'd u sa'îd
Sad hezerân nâm-ı la'net ber-Yezîd

[41] Derviş Şemseddin, **Kuşların Münazarası – Deh murg -**, Haz.: Hasan Aksoy, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1998 (Bu ve devam eden beyitler bu çalışmadan alınmıştır.)

383. Benki Rum abdâlıyam kolayına
Dünbeginün yuf direm alayına
...
387. Anıniçün post puşiyem kuşın
İsmi çün 'arz olmışam Bektâşın

Eserde, ***Kerkes*** bu ve buna benzer ifadelerle kendini tanıttıktan sonra bülbülün ona cevap verdiği bölümde özellikleri anlatılmaya devam edilir. Bu özelliklerden bazıları da şu şekilde ifade edilir:

405. Mezhebin dördün bir etmişsin dede
Çâr-ı yâr adın unıtmışsın dede

406. İllâ kim muhkem degildür meşrebi
Kârıbân-ı akla uymaz merkebi

407. Kuşlar ortasında bir çavlakdır
Bid'at-ı İblisile ortakdır

408. Mezhebi yok dini yok imanı yok
Bir cünub murdâr-durur ilhâdı çok
...
411. Haydârîdir camîdir Cevlâkıdır
Bî-nevâ Seyyid Baba 'Uşşâkıdır [42]
...
423. Aldayıdur küfr ü batıl söyleyüp
Hep namazımız kılınmışdur deyüp

424. 'Adet-i halka yakın olmaz biraz
Hiç cemâ'at ta'atine uymaz

425. Zahir oldı pes bu hayvandur
Nebkidür nâdândur hayrândur

[42] Bu beytin başka bir nüshada *"Haydârîdür Hâricîdür Bektaşîdür / Nesl-i Fir'avna cemâ'at başıdur"* şeklinde olduğu belirtilmiştir.

426. Hâliki gördüm dimiş ben bi'l-vücud
Âdeme kılmış tahâretsiz sücud

427. Şâh-ı merdânun rumuzun söylemiş
Görmedigim tanrıya tapmam dimiş

Bu beyitlerde yer alan ifadeler bir araya getirildiğinde, Derviş Şemseddin'in ***kerkes*** ile temsil ettiği tip üzerinden açıkça zikretmemekle birlikte adeta bir Kızılbaşlık eleştirisi yaptığı, ***kerkes*** ile aslında Şah İsmail'i ve onun taraftarı olan toplulukları kastettiği akla gelmektedir. Bu beyitlerin hemen ardından altı beyitle Sultan Selim'in övgüsü yapılarak onun yetmiş iki milletin sultanı olduğunun söylenmesi ve devletinin devamı için dua edilmesi bu kanıyı güçlendirmektedir:

431. Şâh-ı 'âlem-bahş sultân-ı ziyâd
*Kıl **Selim Han**'ı cihânda ber-murad*

432. 'İzz ü devlet sad hezârândır hezâr
Lutf-ı Hak'dır pertevi perverdigâr

433. Tîg-i hışmın yâ ilâhe'l-'âlemîn
Dü cihân tîr-i nazardan kıl emîn

434. Kim bu köhne 'âlemün nev-cânıdur
Yetmiş iki milletin sultanıdur

435. Devleti-le taze kıl hem işlerin
Rahmeti-le şâd kıl geçmişlerin

436. Taht-ı hükminde anun her kim ki var
Kıl selâmet bağını perverdigâr

Sultan Selim'in övgüsünün hemen ardından gelen beyitlerde ***kerkes***in dünyayı boş bulup külhan, bir dervişken kendini sultan zannettiği söylenerek

yolunun yanlış olduğu anlatılır. Bu tanımlama, tarikat şeyhliğinden sultanlığa yükselen Safevî hükümdarı Şah İsmail'i hatırlatmaktadır. Onun gönülleri inciten davranışlarından aciz kalındığı belirtilerek murdar olduğu, âlemde bu iddia ile gezmemesi gerektiği, onu "nâr ile nûr" etmek gerektiği söylenir:

437. Hâli gördü 'âlemi külhan sanur
Terk-i tecrîd olanı sultan sanur

438. 'Âciz olduk dil-hırâşından anun
Tâcın almış şeyhi başından anun

439. Dâyim eydir el urup kullarına
Dervişler yuf münkirin inkârına

440. İllâ derviş oldugın nâ-çârdır
Bir mücerred kerkes-i murdardır

441. Ger virürse bize dervişden nişan
Söylesün hakka'l-kudûmın dervişân

442. Bunı nûr etmek gerekdir nâr ile
Gezmesün 'âlemde bu güftâr ile

Safevîler hâkim oldukları bölgelerde kendi mezhebi inançları dışında herhangi bir mezhebin yaşamasına izin vermez ve halkın dini inanışlarını bütünüyle dönüştürürken Osmanlı topraklarında "Alevi" olarak adlandırılan kesimler 40.000 kişinin öldürüldüğü söylenen tartışmalı bilgiye rağmen varlıklarını sürdürmüşlerdir. İran'da Şah İsmail'in ön ayak olduğu "Alevi" inancı kısa zaman sonra Şiiliğin Câferî öğretisi haline gelerek izlerini neredeyse yitirmiştir. Hâlbuki Anadolu'da bu kadar büyük zulme ve baskıya uğradıkları, katledildikleri belirtilen bu zümreler bulundukları yerlerde içe kapanarak da olsa hayatlarını, kimliklerini sürdürme imkânı bulmuşlardır. Şüphesiz Osmanlılar bu dönemde Sünni öğretiyi bütün devlet kademelerinde ve sosyal hayatta ikame etmeye yönelik tedbirler almış, önceki dönemlere göre resmi ideolojisini, İslâm'a yaklaşımını katı sınırlarla belirlemiştir.

Fakat bu anlayış hiçbir zaman toplumun bütün katmanlarına etki edecek şekilde Şah İsmail'in yaptığı gibi, toplumu dinî inançları bakımından tamamıyla dönüştürecek, başkasına yaşam hakkı tanımayacak bir boyuta ulaşmamıştır.[43]

Sultan Selim sadece Osmanlı coğrafyasında yaşayan insanlar için değil o dönemde Şah İsmail'in kendi itikadının dışında olanlara yaşam hakkı tanımadığı bölgelerde yaşayan ehl-i sünnet Müslümanlarca da bir kurtarıcı olarak görülmektedir. Hâce-i Isfahânî lakabıyla tanınan devrin önemli sünnî âlimlerinden Ruzbihân-ı Huncî'nin, Safevî'lerin sünnî Müslümanlara yaptıkları baskıları anlatan ve bütün cihânın sultanı, ahir zaman Mehdisi, ehl-i İslâm'ın ümidi ve kurtuluşu olarak nitelediği Yavuz Sultan Selim'in bunlara müdahale etmesini isteyen aşağıdaki Farsça ve Türkçe yazılmış manzum yakarışları bunun bir göstergesidir. Celâl-zâde Mustafa ve İdrîs-i Bidlîsî'nin Selim-nâmelerinde ve Feridun Bey'in Münşeât'ında yer alan bu manzumelerin, Çaldıran zaferi sonrası Yavuz Sultan Selim'e sunulduğu bilinmekle beraber daha önce yazıldığı tahmin edilmektedir.

Farsça manzûme:

Huve fettâhu'l –ebvâb li külli melikin kerîm
Ve menâhu'l-esbâb li külli kalbin Selîm

Elâ ey kâsıd-ı ferhunde-manzar
Niyâzem ber sû-yi şâh-ı muzaffer[44]

Bi-gu ey pâdşâh-ı cümle 'âlem
Tuyî imrûz der merdî müsellem[45]

Esâs-ı dîn tu der dünyâ nihâdi
Tu şer'-i Mustafâ ber câ nihâdi[46]

Mücedded geşt dîn ez himmet-i tu
Cihân der zîr-i bâr-ı minnet-i tu[47]

[43] Feridun M. Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2011, s. 96-97
[44] Ey kutlu görünüşlü elçi, selamımı, dileğimi o muzaffer şaha götür.
[45] De ki: Ey bütün dünyanın padişahı, sen bugün kendisine teslim olunmuş biri değil misin?
[46] Dinin esasını dünyaya ve Mustafa'nın şeriatini bu yere sen koydun.

Eger mülk-i şerî'at müstakîmest
Heme ez devlet-i Sultân Selîmest[48]

Zi-bîmet der tezelzül Fâris ü Türk
Çü efkendi zi ser-tâc-ı kızıl börk[49]

Fikendi tâceş ez ser ey muzaffer
Fiken eknûn be-merdî ez teneş ser[50]

Kızıl börkest hemçün mâr-ı ef'î
Sereş ra tâ nikuyi nist nef'î[51]

Tuyi imruz ez evsâf-ı şerîfe
Hudâ ra vü Muhammed ra halîfe[52]

Revâ dârî ki kibr ü mülhid ded
Dehed düşnam ashâb-ı Muhammed[53]

Tu u-ra neşikeni ez rûz-ı merdi
Sereş-ra na-büride bâz kerdi[54]

Eger gired amânî der selâmet
Be-girem dâmenet-ra der kıyâmet[55]

Çünîn didem zi ahbâr-ı peyamber
Ki Zü'l-karneyn be-der-i Rûm kayser[56]

---

[47] Senin himmetinle din yenilendi. Dünya senin minnet yükün altındadır. (Sana şükran borçludur.)
[48] Eğer şeriat mülkü doğruysa hep Sultan Selim'in saltanatındandır.
[49] Senin korkundan Fars ve Türk titremektedir. Çünkü sen Kızılbaş'ın baş tacını düşürdün.
[50] Ey muzaffer (padişah) onun başından tacını düşürdün. Şimdi de yiğitlikle başını vücudundan düşür.
[51] Kızılbaş engerek yılanı gibibdir. Başını ezmezsen bir faydası olmaz.
[52] Bugün şerefli vasıflarınla sen Allah'ın ve Muhammed'in halifesisin.
[53] Bu kibirli ve mülhidin Muhammed ashabına sövmesini reva görür müsün?
[54] Sen onu yiğitlikle yendin fakat başını kesmeden dönüyorsun.
[55] Eğer o rahata ererse kıyamet gününde yakana yapışırım.
[56] Peygamberden gelen haberlerden gördüm ki Zülkarneyn Rûm'da (Anadolu) hükümdardı.

Be-Zü'l-karneyn ez ân hod-ra ʿalem kerd
Ki mülk-i Fârisi bâ Rûm zamm kerd[57]

Dü karn-ı u şeh ender cihân şod
Be-şark u garb hükm-i u revân şod[58]

Bi-yâ ey nasr-ı dîn kesr-i sanem kon
Be-taht-ı Rûm mülk-i Fürsî zamm kon[59]

Ki şark u garb ra ez devlet ü kâm
Bi-gired bâz Zü'l-karneyn-i İslâm[60]

Zi ahbâr melâhim der sahâbe
Çünin averd kâtib der kitabe[61]

Ki der İslâm baʿd ez karn bî-mer
Şeved dîndâr Zü'l-karneyn-i diger[62]

Tu ân dîn-perver-i kişver-sitânî
Ki Zü'l-karneyn-i mevʿûd-ı cihânî[63]

Biyâ ez rûy-i ʿâlem renc be-serdâr
Bi-keş zinhâr mâr u genc ber-dâr[64]

Murâd-ı men ezîn ni genc ü mâlest
Garez-i genc rızâ-yı celâl-est[65]

[57] Onun teşvikiyle Zülkarneyn Fars mülkünü Rûm'a kattı.
[58] O, dünyaya iki asır padişah oldu ve doğuya, batıya hükmetti.
[59] Ey dinin yardımcısı putu kır. Rûm tahtına Fars mülkünü kat.
[60] Böylelikle doğu ve batı İslam Zülkarneyn'inin yeniden gelişiyle mutluluk bulsun.
[61] Sahabeden rivayet edilen haberleri kâtip şöyle kaydetmiştir:
[62] İslamda uzun zamnadan sonra dindar bir Zülkarneyn olur.
[63] Sen o ülkeler fetheden dindar kişi, dünyanın vadedilen Zülkarneynisin.
[64] Gel, âlemden sıkıntıyı kaldır ve yılanı öldürerek hazineyi al.
[65] Benim bundan muradım hazine ve mal değildir. Hazineden kasıt Allah'ın rızasıdır.

Dü karn erzân ki Zü'l-karneyn şüd şâd
To-ra sad karn 'ömr ü memleket bâd[66]

İlahî server-i mâ pîr gerded
Çü Zü'l-karneyn-i 'âlem-gîr gerded[67]

Zi nûr-ı 'adl-i u 'âlem münevver
Âmîn Âmîn bigu tâ rûz-ı mahşer[68]

Türkçe manzûme:

Ey hilâfet serîrinin tâcı
V'ey 'adâlet sipihrinin mâhı

Ey Süleymân sıfat u 'İsî-dem
V'ey nebî-haslet ü velî-makdem

Ey sehâ mülkide sipeh-sâlâr
V'ey şecâ'at memâlikide medâr

Ey Sikender-sipâh u Hızr-ilhâm
V'ey Mesîhâ-dem ü Kelîm-kelâm

Ey diyânet-i cihânıga sultan
Şâh bin şâh ü Hüsrev-i devrân

Ey yüzing aftâb-ı evc-i celâl
'Âlem ehli kaşıngda zerre-misâl

Tâ zuhûr eyleding bu 'âlem ara
Tüşti zevk ü sürûr âdem ara

[66] Zülkarneyn bundan dolayı iki asır anılmışsa senin yüz asır ömrün ve memleketin olsun.
[67] Allah'ım, hükümdarımız Zülkarneyn gibi cihanı fethetsin ve yaşlanıncaya kadar yaşasın.
[68] Onun adaletinin nuruyla âlem aydınlansın. Sen kıyamete kadar âmin âmin de.

Çaldıng ey şeh cihânda kûs-ı nüvîd
Yitti dîn ehliga sadâ-yı berîd

Hüsrev-i dîn-penâh Şâh Selîm
Sadef-i dehr içinde dürr-i yetîm

Tapdı Hak yolıda tarîk-i hüdâ
Haleda'llâhu mülkehu ebedâ

Ehl-i İslâmnı hidâyet kıl
Turuk-ı şer'ini ri'âyet kıl

Biyle kim 'adl ü dâd var sanga
Yâr bolsun çihâr-yâr sanga

Bilki dîn ehliga amân sin-sin
Mehdi-i âhirü'z-zamân sin-sin

Bar 'adl ü sehân içün hayrân
Yüz tüman Hatem ile Nuşirevân

Biyle kim sinde bar feth ü zafer
Kudret-i Hak-durur ne fi'l-i beşer

Min dimen kim zamâne şâhısın
Bilki sin kudret-i İlâhîsin

Sanga ey şâh 'arz-ı hâlim bar
'Arz iter imdi kim mecâlim bar

Lutf eyle mining murâdıma yit
Dâd-hâhıng min imdi dâdıma yit

Bar idi meskenim Horâsân'da
Mülk-i Hârezm birle Balakan'da

Kördim irse besi belâ-yı vatan
Boldım ol mülkdin celâ-yı vatan

Dîn sarâyını küfr yıktı tamâm
Küfr dîn mesnedide tuttı makâm

Bid'at u fısk yıktı 'âlemni
Fısk Hak'dın ayırdı âdemni

Hanedânlar barısı boldı harâb
Kalmadı şer' içünde âb u tâb

Bağrımı küfr otı kebâb itdi
Dîn-i İslâm'nı harâb itdi

Bende-i Sünnî-yi pâk-mezheb min
Peyrev-i 'ilm-i dîn ü mekteb min

Anıng içün bu bid'at ehlidin
Manga yitti cefâ vü tîg-i kîn

Manga tüşmedi bu belâ yalguz
Mihnet ü cevr ü ibtilâ yalguz

Kim ki Sünnî aytdı cefâ kördi
Bid'at ehlidin ibtilâ kördi

Sindin ümmîd-vârdur 'âlem
Lutfiga muntazır benî 'Âdem

Rişte-i küfrini çekib üzgil
Lîk İslâm ilini tîz tüzgil

İntizârıng çeker Horâsânlık
Kıl Horâsân'da dakı sultânlık

Yâr-ı müştâk sanga ehl-i 'Irâk
Eyle kim câna ten irürür müştâk

Mâverâü'n-nehr'de şâh u gedâ
Kıladurlar sanga müdâm du'â

Ki sinin devleting füzûn bolgay
Düşmening zâr u ser-nigûn bolgay

Devlet ü nusretile 'azm eyle
Küfr def'in kılurnı hazm eyle

Kurtar İslâm ehlini gamdın
Mihnet-i bid'at ile mâtemdin

Lutf itüb hastelarga dermân kıl
Hayr içün zârlarga ihsân kıl

Ki cihânıng nüvîdi sendindir
Dîn ilining ümîdi sendindir

Hâce-i haste kim odur mahzûn
Bağrı pür-hûn u eşkidir gül-gûn

Yıglaban vasfunı kılar dâ'im
Tengridin devleting tiler dâ'im

Ki vücûdın tapup hayât-ı ebed
Küfr ü bid'at ilini kılgay red

Taht-ı nusret sanga müdâm olsun
Devleting dakı müstedâm olsun

Sünnî-Kızılbaş ayrımının had safaya ulaştığı bu dönemde Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'i Çaldıran'da yenilgiye uğratmasıyla sonuçlanan Acem seferinin iki tarafın belirgin özellikleri çeşitli benzetmelere konu edilerek şiirlerde işlendiği görülür. Osmanlı askerî teşkilatında öşürünü aldıkları araziye karşılık savaş zamanlarında sefere katılan askeri sınıfa sipahi denmektedir. Sünnî sipahiler ise Kızılbaş Şah İsmail'in "şâhî" denilen askerlerine karşı savaşan Yavuz Sultan Selim'in askerleridir.[69] Kızılbaş şâhî, Yavuz Sultan Selim devrinde Şah İsmail'in askerlerine verilen ad olup başlarına kırmızı başlık giymelerinden dolayı bu sebeple anılmışlardır. Bu tanımlama aynı zamanda Şii mezhebine mensup olanları hatırlatmakla beraber isyankâr anlamı da bulunmaktadır.[70] Dönemin şâirlerinden Nihânî, bu unsurlardan faydalanarak aşağıdaki gazeli söylemiştir:

*Tâc-ı gül-gûn geydügiçün lâle **şâhîler** gibi*
*Çekdi sûsenler kılıç **sünnî sipâhîler** gibi*

Bir yeşil sancak götürmiş geldi serv ol ceng içün
Pûllu cevşen geydi gül deryâda mâhîler gibi

Râfizîdür lâle tâcın bâda vir yâ Rab diyü
Yâsemenler Hakk'a yüz tutmış ilâhîler gibi

Çâr yâr içün bugün tonandı bâgun 'askeri
Her biri bir renge girmiş pâdşâhîler gibi

[69] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 3, MEB Yay., Ankara 1983, s. 230
[70] Vildan Serdaroğlu, **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divânı**, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 79

*Ey **Nihânî** sen de gel cûş it Muhammed 'ışkına*
Bâyezîdî meşreb ol kalma tebâhîler gibi

Nihânî'nin Osmanlıların ve Safevîlerin ayırıcı özelliklerini birer benzetme unsuru olarak kullanıp bir çemen tasviri yaptığı bu gazeline yine dönemin önemli şâirleri tarafından aşağıda yer alan nazîreler söylenmiştir. Bu şiirlerde karşı karşıya gelen iki taraf askerinin belirgin özelliklerinin çemen tasvirinde benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmekle beraber zaman zaman mezhep ayrılığının ve sünnîlerin dört halifeye bağlılığının vurgulandığı dikkat çeker:

Zâtî
*Yâreler tende **kızılbaş** oldı şâhîler gibi*
*Dökdi tîgun kanların **sünnî sipâhîler** gibi*

Işk içinde dâg-ı bî-pâyân ile 'âşıklarun
Pullu cevşen geydi san deryâda mâhîler gibi

Surh-pûş-ı eşk ile cünd-i şirâr-ı nâr-ı âh
Ugraşur altunlu geymiş pâdşâhîler gibi

Leşker-i 'ışkun gelüp kondı gönül sahrâsına
Kal'asını 'aklun aldurdum Kemâhîler gibi

Cennete meyl eylemez gönlüm koyup dîdârunı
Şâh-ı 'ışkun nehy idüpdür anı nâhîler gibi

*Soruban emsem gerek **Sultân Selîm**'ün 'ışkına*
Surh-pûş-ı la'lüni ey şâh kâhîler gibi

Çâr yârı sevdügünçün cümle mü'minler okur
*Her mecâzî şi'rüni **Zâtî** ilâhîler gibi*[71]

[71] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2719

Zâtî

Surh-pûş *olup şafak görindi* ***şâhîler*** *gibi*
İtdi encüm yürüyiş ***sünnî sipâh****îler gibi*

Destine çerhî siper alup ışık geydi kamer
Altun üsküf geydi encüm pâdşâhîler gibi

Şâm'da bir âsmânî atlas üzre âsmân
Geydi pup pul cevşeni deryâda mâhîler gibi

Râfizîdür bu şafak cem'iyyetin tagıd diyü
Baş açup meh yalvarur Hakk'a ilâhîler gibi

Surh-pûş-ı la'lin ey Zâtî emeydüm ol mehün
Encümün nuklin emince şems kâhîler gibi

Zemînî

Tâc-ı ahmer *geydügiçün ola* ***şâhîler*** *gibi*
Koydı cüst 'Amr'ı sabâ şeh-bâz-ı şâhîler gibi

Cennete döndi cihân bâgı müzeyyen râstî
Câm-ı zer nergis elinde erkân-ı şâhîler gibi

Her şükûfenün elinde zer-külâh-ı şâhvâr
Her dıraht ton geydi ammâ pâdşâhîler gibi

Serv ser-leşker olup ceyş ü 'alem çekmiş gelür
Gonçe hançer sokunur gerçek sipâhîler gibi

Bir yeşil seccâde salmışdur benefşe ber-zemîn
Yâsemen ak ton geyer şeyh-i ilâhîler gibi

Öyküneldan gül yüzine hacletinden ay u gün

Yüz sürer ayaklara derbân-ı şâhîler gibi

*Tâze tâze dâg ile yir yir **Zemînî** derdmend*
Sînesin zeyn eylemiş deryâda mâhîler gibi

Lâmi'î
Halvet içre erba'înde gel ilâhîler gibi
Raks ider serv-i hevâyî yine lâhîler gibi

*Sebzelerde kanı ol demler ki **hûnîn tâc ile***
***Lâleler** yir yir hurûc itmişdi **şâhîler** gibi*

Gark olup pûlâda şimdi geydi 'âlem ser-te-ser
Berfden ak câmeler sünnî sipâhîler gibi

Âh kim ol zülf ü ebrûlar hayâli kaynaşur
Bahr-i dilde subha dek her gice mâhîler gibi

Gerçi kim Ferhâd akıtdı hûn-ı dilden cûy-ı şîr
Emdi Şîrîn leblerin Pervîz kâhîler gibi

Ka'be yüzün görse zâhidler namâzın döndürüp
Secde iderlerdi ham-ı ebrûna şâhîler gibi

*Çeşmine öykündügiçün nergisi gör **Lâmi'î***
Kâse ile tolanur bâzârı râhîler gibi

Lâmi'î
***Surh-tâc** idindügiçün lâle **şâhîler** gibi*
Kaldı yollarda sınuk keçküllü râhîler gibi

Yalın u kül öksüzidür çûb urur her külhana
Surh-pûş oldugı içün nâr şâhîler gibi

Baş egüp miskîn benefşe câmi'-i gülzârda
Halvet eyler encümen içre ilâhîler gibi

Kapuna tîg u siperle geldügi mihrün budur
Hoş geçem sâyende dir şâhum sipâhîler gibi

'Işk bahri pür-nehengdür derd ü gamdur ***Lâmi'î***
Her taraf diller atılsa tan mı mâhîler gibi

Seyfî-i Kâdî
Kaşlarun virür emân tugra-yı şâhîler gibi
Saçlarun niçün kemend atar sipâhîler gibi

Leblerün vasfın işidüp gonçe dürdi defterin
Lâle tâcın *yile virdi kaçdı* ***şâhîler*** *gibi*

Eşküm içinde tuş oldum zülfünün kullâbına
Aga düşdüm gûyiyâ deryâda mâhîler gibi

Gül gibi bulmak dilersen reng ü bû ile şeref
Hırka-pûş ol bih sıfat merd-i ilâhîler gibi

Leblerinden bûseler 'arz itdi sâkî germ olup
Şeyh perhîz itdi ***Seyfî*** *imdi kâhîler gibi*

Gedâyî
Saf çeküp haddünde hattun pâdşâhîler gibi
Çekdi gamzen hançerin ***sünnî sipâhîler*** *gibi*

Gözlerümde gel temâşâ eyle kaşun 'aksini
Nice düşüp seyr ider deryâda mâhîler gibi

Her ki ‘ışkun şem’in idinmez bu zulmetde delîl
Râh-ı tahkîk bulımaz kalur tebâhîler gibi

Râfizîdür diyü sürdiler çemenden lâleyi
Gülşenün ezhârı cem’ olup ilâhîler gibi

*Ger selîm isen **Gedâyî** ol muhibb-i çâr-yâr*
Mezhebi yitirmegil zînhâr şâhîler gibi

Fakîrî
*Çekdi tîgın şerhalar **sünnî sipâhîler** gibi*
*Kanlu kanlu yâreler baş virdi **şâhîler** gibi*

Gördi kim uymış hevâya çerh-ı ser-keş raks urur
Mihr ü meh yüzin göge tutdı ilâhîler gibi

Bu müşebbek sîneden gönlüme girdi hançerün
Gûyiyâ bahr içre aga düşdi mâhîler gibi

Dûstum senbûse-i la’lüni bizden yıgma kim
Korkaram bir gün emerler anı kâhîler gibi

Başına odlar yakaldan sûz-ı ‘ışkun gûyiyâ
*Tâc-ı zer geymiş **Fakîrî** pâdşâhîler gibi*

Edirneli Nazmî
*Gördi **tâc-ı surh** urındı lâle **şâhîler** gibi*
*Altun üsküf geydi nergisler **sipâhîler** gibi*

Ko mecâzî ‘ışk ile lâf urmagı ey müdde’î
Tâlib-i ‘ışk-ı hakîkî ol ilâhîler gibi

Tîr-i âhum korkusından her gice zâl-i felek

Pullu cevşenler geyer deryâda mâhîler gibi

Gözlerün öldürmek içün 'âşık-ı bî-dilleri
Saglu sollu takınur hançer sipâhîler gibi

*La'l-i şîrînün bu **Nazmî** derdmende husrevâ*
Kanda ki olursa emdür kand ü kâhîler gibi

Türkler arasındaki itikadî farklar esas olarak Çaldıran savaşından sonra belirgenleşmeye başlamıştır. Anadolu'dan İran coğrafyasına göçen Kızılbaş Türkmenler nasıl ki Şiî-Alevî inançları Sünni-Şafiî İran'a taşımışlarsa Çaldıran savaşı sonrasında Anadolu'ya getirilen çok sayıda ulemâ, düşünür ve sanatkâr da burada kendilerine rahat bir yaşam sağlanarak Anadolu'da Sünnîliğin yayılıp gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.[72] Bu tarihten sonra Sünnîlik Osmanlı devletinin resmî itikadı olarak keskinleşmiş, bu itikadın dışında kalanlar Rafızî, Haricî veya mülhid olarak nitelenmiş ve bu husus, Sünnî şairler tarafından şiirlerde de işlenmiştir. Bir kuloğlu olarak pek çok sefere katılmış olan Edirneli Nazmî'nin divânında yer alan aşağıdaki şiirler bunun örneklerindendir:

Nazmiyem kim şükr sünnîyem Hanîfî mezhebüm
Râfizî vü hâricî yanumda kâfirden eşed[73]
*

Resûle ümmet olanlar severler çâr yâri hep
Velîkin Râfizî vü Hâricîdür zümre-i eşrâr[74]
*

Sünnîyem vardur kamu ashâba ikrârum benüm
Râfizî vü Hâricî-veş yokdur inkârum benüm[75]
*

Râfizî vü Hâricî'dür la'net olsun anlara
Sebb idüp fark eyleyenler birbirin Ashâb'dan

[72] Nihat Çetinkaya, A.g.e., s. 479
[73] Güler Doğan, **Edirneli Nazmî Dîvânı (transkripsiyonlu metin-inceleme)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 1022
[74] A.g.t., s. 1160
[75] A.g.t., s. 2790

İ'tikâd-ı pâk ile çok şükr ehl-i sünnetüz
Eylerüz nefret kamu ehl-i dalâl ahzâbdan[76]
*
Râfizî vü Hâricî'ye düşmen ol dîn 'ışkına
Çâr yârün her birine dost ol sıdk ile sev[77]
*
Ehl-i sünnetden ola mezheb ile ol kim dûr
Bil yakîn anı kim mülhiddür ana olma yakîn
*
Her kankı kes ki münkîr ola âl-i Ahmed'e
Pes nice ümmet olur imdi Muhammed'e

Yâ kim dürür dil uzadan ashâba kim olar
Dîn-i Muhammed içün idüpdür mücâhede

Mü'mîn odur cân ile muhibb ola anlara
K'itdi olar cemâl-i Resûl'i müşâhede

Anlar ki Râfizî ola yâ Hâricî ola
Her biri göre hâlini vardıkda merkade

Hakkâ budur ki göz göre küfr-i sarîhdür
Sünnîler ile ki anlar eyleye 'arbede

Nazmî hezâr şükr Hudâ'ya ki sünnîyem
Pâk ümmet olanun biriyem çün Muhammed'e

Zî devlet ü sa'âdet ol ehl-i salâha kim
Her vakt vara sıdk u safâyile ma'bede[78]

[76] A.g.t., s. 3139
[77] A.g.t., s. 3393
[78] A.g.t., s. 3796-7

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı imparatorluğunun geleceğini tehdit eden kaotik iç sorunlar ortasında iktidara gelmişti. Anadolu, bir Safevî unsuru olan Nur Ali Halife'nin önderlik ettiği büyük isyan ve Şehzade Ahmed ile sürüp giden uzun soluklu iç savaş nedeniyle yakılıp yıkılmıştı.[79] Böyle bir dönemde siyasî açıdan kendi ifadesiyle "*Osmanlı devletinin eteklerinden fitne dikenlerini temizleyen*"[80] ve tam bir müceddid sıfatıyla bozulmuş olan sosyal yapıyı, bununla beraber devleti adalet ile ayağa kaldıran Yavuz Sultan Selim, sanatı ve sanatçıyı teşvikiyle kültürel anlamda da Osmanlı klasik döneminin inkişâfını sağlamıştır. Siyasi alandaki başarıları ile Osmanlı Devleti'ni bu alanda İslâm dünyasının lider devlet konumuna getirmekle beraber, İslâm medeniyeti ve kültürünün ilerlediği üç ana kol olan Arap, Acem ve Rûm'dan sonuncusu olan Anadolu'yu bu açılardan da lider konuma getirmek için çaba sarf etmiş ve bunu başarmıştır. Nitekim dönemin en önemli âlimlerinden Kemal Paşa-zâde'nin, Yavuz Sultan Selim'in ismini anmamasına rağmen içerdiği ifadelerden onun övgüsüne yazdığı anlaşılan bir kasidesinde yer alan, "*Sensin ol 'allâme-i 'âlem ki devründe senün / Zâhir oldı fazl-ı Rûm A'câm u A'râb üstine"*[81] beyti, bu düşünceyi doğrulayan ifade sayılabilir.

4. YAVUZ SULTAN SELİM'İN HAYATI

4.1.YAVUZ SULTAN SELİM'İN ŞEHZADELİĞİ

Yavuz Sultan Selim'in doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiş olmakla birlikte babası II. Bayezid'in şehzadeliği zamanında Amasya'da doğduğu bilinmektedir. Doğum tarihini bazı kaynaklar 872/1467-68 bazıları ise 875/1470 olarak bildirmektedir. Feridun M. Emecen, doğum yılı olarak 875/1470 yılını esas alan Evliya Çelebi'nin ısrarla Trabzon'da doğduğunu belirttiğini, yanlış olan bu bilginin muhtemelen Yavuz'un uzun yıllar Trabzon sancak beyliği yapmasından kaynaklandığını belirtmektedir.[82] Annesi Dulkadırlı Alaüddevle Bozkurt Bey kızı Ayşe Gülbahar Hatun'dur. Hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmayan

[79] Adel Allouche, **Osmanlı – Safevî İlişkileri Kökenleri ve Gelişimi**, Anka Yay., İstanbul 2001, s. 116
[80] Hoca Sadettin, **Tacü't-tevarih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay., C. IV, Ankara 1992 , C. IV, s. 352
[81] İbn Kemal, **Divân**-Tenkidli Metin-, Haz.: Mustafa Demirel, Fakülteler Matbaası, İstanbul 2009, s. 4
[82] Feridun M. Emecen, A.g.e., s. 29

çocukluğunun, dönemin canlı bir kültür merkezi olan ve Kemalpaşa-zâde tarafından "Dârü'l-mülk" sıfatıyla anılan, ortaçağ tarihçilerinin "hekim ve filozof yatağı" olarak övdükleri, ayrıca "Anadolu'nun İncisi", "Rum ülkesinin Bağdad'ı", "medreseler şehri", "Medinetü'l-hükema" gibi unvanlarla tasvir edilen doğduğu şehir Amasya'da geçtiği, diğer kardeşleri gibi iyi bir eğitim gördüğü, babasının ona hususi hocalar tayin ettiği bilinmektedir.[83]

Şehzade Selim, in'am defterine göre 892/1487 tarihinde Trabzon Sancak Beyliği'ne tayin edilmiştir.[84] İstanbul'a daha yakın olmak üzere Kefe'ye gittiği 916/1510 tarihine kadar bu görevde kalmıştır.[85] Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Şehzade Selim'in hocası Mevlana Muslihiddin, lalaları ise sırasıyla İlyas Bey, Karahisar sancağı beyi Sinan Bey, Nasuh Bey, Kızkabanoğlu Mehmed Bey, Sivas sancak beyi ve Çâşnîgîrbaşı Sinan Bey *"Ser-havâkîn-i köhne"*, Mehmed Bey veled-i Oruç Bey ve Hamza Bey olduğu görülmektedir. Lalalarının sık değişmesinin, Uzunçarşılı'nın Sultan Selim'in şehzadeliği sırasında kendisine gönderilen lalaları ümera ve marifet ehlinden olmadıkça kabul etmediği ve bir bahaneyle geri gönderdiği fikriyle uyuştuğu söylenebilir.[86]

Sultan Selim'in Trabzon'daki idarecilik yılları hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Evliya Çelebi, onun bu yıllarda kuyumculukla ilgilendiğini, hatta babası namına sikke kazıdığını, altın işleri yapmakla vakit geçirdiğini belirtmiştir. Bu sanatkârlığı oğlu Süleyman'a da miras kalmıştır. Trabzon'da iken doğu sınır boylarındaki gelişmeleri, özellikle de Gürcü prensliklerinin ve Şah İsmail'in faaliyetlerini dikkatle takip etmiştir.[87] Doğu'da artan Safevî tehlikesinin bertaraf edilmezse Osmanlılar'ın Anadolu'daki egemenliklerini sarsacağını bu yıllarda sezerek İstanbul'a bildirmeden Gürcistan ve İran Azerbaycanı üzerine seferler düzenlemiş, Akkoyunlu ve Dulkadırlı'ları himaye etmiş, Bayburd, Erzincan ve Kemah'ı almış, İspir ile Kemah

[83] A.g.e., s. 29-30
[84] Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 9, İstanbul 1954, s. 74
[85] A.g.m., s. 78
[86] M. Hanefi Bostan, **XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara 2002, s. 53
[87] Feridun M. Emecen, A.g.e., s 35

ve Gümüşhane ile Tunceli arasında Şah İsmail işgali altında bulunan Akkoyunlu topraklarını ele geçirdiği gibi Şah'ın kardeşi İbrahim Mirza'yı da esir etmiştir.[88]

4.2.YAVUZ SULTAN SELİM'İN PADİŞAHLIĞI

II. Bayezid'ın hayatta kalan üç oğlundan en küçüğü olan Sultan Selim, babasını adeta zorla tahttan indirerek 7 Safer 918/24 Nisan 1512'de 9. Osmanlı sultanı olarak tahta çıkmıştır. Saltanatını resmen ilan ettikten sonra ilk iş olarak iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmış ve tahta ortak olabilecek kardeşleri Ahmed ile Korkud'un bertaraf edilmesi konusuna öncelik vermiştir. Bu sırada Korkud, İstanbul'da kardeşiyle anlaşarak Manisa'ya dönmüşken Şehzade Ahmed, Konya'ya yerleşmiştir ve hükümdar gibi davranmaya devam etmektedir.[89] Hatta oğlu Alaaddin'in kumandasındaki kuvvetler Bursa'yı işgal etmiş, Bursa'nın ileri gelenlerinin kuvvetlerini büyük bir saygı ile karşılayarak hediyelere boğmalarıyla daha da cesaretlenerek babası Şehzade Ahmed adına hutbe okutup sikke kestirerek hüküm sürmeye başlamıştır.[90] Bunun üzerine oğlu Süleyman'ı Kefe'den İstanbul'a getirerek yerine vekil tayin eden Sultan Selim Anadolu'ya geçmiş ve bir kısım yeniçeriyi de Bursa'ya göndermiştir.

Sultan Selim, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in kanunu tekrarlayarak 27 Şevval 918/5 Ocak 1513'te "nizâm-ı âlem" için, Bursa'da bulunan kardeşi Mahmud'un oğulları Musa, Orhan, Emir; Âlemşah'ın oğlu Osman ve Şehinşah'ın oğlu Mehmed'i boğdurtmuştur.[91] Sultan Selim'in, Şehzade Ahmed'den yüz çevirerek kendisine sığınan ve Bursa'ya yerleştirilen bu beş yeğenini öldürtmesini Hoca Sadeddin Tacü't-tevarîh'te şöyle anlatır: *Biri sultan Şehinşah oğlu Sultan Mehmed idi. Üçü de Sultan Mahmud oğulları Sultan Musa, Sultan Orhan ve Sultan Emir idi. Biriyse Sultan Alemşâh oğlu Osman Şâh idi ki beşi bile ol tarihte bakımlı Bursa kentinde oturuyorlar ve padişahın ihsanının koyu gölgeliğinde yaşıyorlardı. İnce konuları göz önünde tutan padişah, halkın birbirine düşmesinden çekinmeğin bir gün ayak divânı idüb göm ve görkemle dağları, ovaları dolaştı. Ağaların her birini bölükleriyle ol*

[88] Mehmet Hüsrev Subaşı, **Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri Ve Bunlara Yapılan Nazireler**, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982, s. 21
[89] Feridun Emecen, A.g.m., s. 408
[90] Selahattin Tansel, A.g.e., s. 4
[91] Feridun M. Emecen, **A.g.e.**, s. 79

temiz yürekli şehzadelerin işlerini görmekle görevlendirip, ol padişahlık bahçesinin fidanlarını köklerinden kopartıp emel filizlerini ölüm makasıyla kestirip kenti kederler içinde kodu.

Yere döktü ölüm yeli ol gülleri
Bursa'nın halkı oldular bülbülleri
Eylesün yastukların sündüs Hüdâ
İtmesün rahmetinden anları asla
Dünya görüntüleri binbir türlüdür
Ömür bir danedür felek bir değirmendür
Kimki geldi sonunda gitmeklik gerek
Tanrı buyruğu böyle n'itmeklik gerek
Ol cihan şahı adalet ıssı olan
Kayguda düzende çıkan kargaşadan
Gösterdi çaba anların yokluğuna
Rahmet it Ya Rab anın temiz ruhuna
Eyleme Ya Rab ol şaha acı sözü
Azarlama anı bundan hesap günü[92]

Bu hadiseden sonra kardeşi Korkud'a çeşitli devlet adamlarının ağzından mektuplar yazdırmak suretiyle saltanat hırsını tahrik eden ve kendisine verdiği söze rağmen onun saltanat isteğinin devam ettiği kanaatine varan Sultan Selim, Manisa'ya yürüyerek şehri kuşattı. Ancak Sultan Selim'in üzerine geldiğini haber alan Şehzade Korkud yakın adamı Piyale Bey ile kılık değiştirerek saraydan kaçtı ve bir müddet gizlendi. Asıl amacı Antalya'ya giderek Avrupa'ya kaçmak ve Rodos Şövalyelerine sığınmak olan şehzade üç hafta sonra yakalandı. Sultan Selim'in emriyle Bursa'ya getirildiği sırada Emed ilçesinde boğularak öldürüldü (15 Mart 1513) ve Bursa'da Orhan Gazi türbesine defnedildi.[93]

Böylelikle sıra Şehzade Ahmed'e gelmişti. Öncelikle Şehzade Ahmed yandaşı olup onunla gizlice mektuplaşan veziriazam Koca Mustafa Paşa'yı Bursa'da idam ettiren Sultan Selim, bazı önemli devlet adamlarının ağzından mektuplar yazdırdı. Geldiği takdirde daha ilk çarpışmada kendisine katılacakları yönünde

[92] Hoca Sadettin Efendi, **A.g.e**, C. IV, s. 154-55
[93] Yaşar Yücel – Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1990, C. 2, s. 233-34

ifadelerle onu saltanata davet ettirdi. Bunun üzerine o an için bulunduğu Malatya'dan Amasya'ya dönen Şehzade Ahmed topladığı kuvvetlerle Konya'ya oradan da Bursa'ya hareket etti. Bursa'dan hareket eden Sultan Selim ile Şehzade Ahmed'in kuvvetleri 15 Nisan 1513'te Yenişehir'de karşı karşıya geldi. Kısa süren çarpışmalar sonucunda kuvvetleri dağılan Şehzade Ahmed yakalandı ve boğulmak suretiyle öldürüldü. Bu şekilde şehzadeler arasındaki çekişme de sonlanmış oldu.[94]

Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı tahtına geçişi meselesi Osmanlı tarihindeki tartışmalı ve hâlâ kesin bir sonuca bağlanamayan konulardan birisidir. Devrin kaynaklarında muhtelif şekillerde aktarılan bu konuda II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinin müellifleri olan Kemal Paşazade, Matrakçı Nasuh, Celalzade Mustafa ve Şükri-î Bitlisi gibi kaynaklar daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu mücadele Şehzade Selim ile kardeşleri arasında cereyan etmiş ve özellikle Şehzade Selim-Şehzade Ahmed arasında çekişme yaşanmıştır. Ancak kardeşler arasındaki bu taht kavgası Şehzade Selim'in babası II. Bayezid'e karşı bir başkaldırısı olarak algılanmış, bu durum yanlış kanaatlerin oluşmasına yolaçmıştır. Şehzade Selim'in, hanedanın erkek evladı olarak Şehzade Ahmed ve Şehzade Korkud kadar taht üzerinde hak sahibi olmasına rağmen bu mücadelede suçluymuş gibi görülmesi kendisine yapılan bir haksızlık olarak yorumlanabilir.[95]

Daha Trabzon'da vali olarak bulunduğu dönemlerden itibaren Kızılbaşlık tehlikesini sezen ve onlarla çarpışmaya başlayan Yavuz Sultan Selim, saltanat iddiasında bulunan kardeşlerini bertaraf ettikten sonra Kızılbaşların "mülhid" ve "ehl-i fesad" olduklarına dair bazı ulemadan fetva alarak Anadolu'nun birliğini tehdit eden Safevîler üzerine sefere çıktı (Nisan 1514). Uzun ve sıkıntılı bir yürüyüşün ardından iki ordu 2 Recep 920/23 Ağustos 1514'te Çaldıran ovasında karşı karşıya geldi. Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanan savaşta Safevî hükümdarı Şah İsmail yaralı olarak kurtulur. Zaferden on beş gün sonra 16 Receb 920/6 Eylül 1514'te törenlerle Tebriz'e gelen Sultan Selim, bir hafta boyunca kaldığı şehirde Sultan Hasan Camii'ni temizleterek adına hutbe okutur ve Sünnî geleneklerini icrâ eder.[96] Burada bulunan ilim, sanat ve ticaret erbabının önde gelenlerinden bin hane kadarını

[94] A.g.e., s. 234
[95] Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 33, 2012, s. 64
[96] Feridun Emecen, A.g.e., s. 147

İstanbul'a nakleder. Bu kişiler arasında Timur'un torunlarından Bediüzzaman Mirza'da vardır.[97]

Kışı Karabağ'da geçirip tekrar Şah İsmail üzerine yürüyerek bu sorunu tamamen çözmek niyetinde olan Sultan Selim, Anadolu'da kışlamayı uygun görerek Amasya'ya geldi (24 Kasım 1514). Kışı burada geçiren Sultan Selim Safevîler üzerine ikinci bir seferden vazgeçerek önceliği Doğu Anadolu'nun fethine verdi. Bu amaçla Kızılbaşlar elinde bulunan Kemah'a hareket ederek 5 Rebî'ül-âhir 921/19 Mayıs 1515'te burayı fethetti. Dulkadiroğulları üzerine gönderilen Hadım Sinan Paşa'nın bu beyliği ilhakı (12 Haziran 1515), Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbakır'ı (19 Eylül 1515) ile Koçhisar'ı (4 Mayıs 1516) alması ve İdrîs-i Bitlisî'nin Çaldıran öncesi başlayarak seferden sonra da devam eden diplomatik çabalarıyla bölgedeki Kürt aşiretlerinin Osmanlı idaresine tâbi olması sonucu Doğu Anadolu tamamiyle Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu. Bütün bu gelişmeler olurken Kemah'ın fethinin ardından İstanbula dönen Sultan Selim (Temmuz 1515) ilk iş olarak İran seferi sırasında yeniçerileri ayaklanmaya kışkırttıklarını tespit ettiği devlet adamlarından Tâcî-zâde Cafer Çelebi, İskender Paşa ve Balyemez Osman Ağa'yı cezalandırarak idam ettirdi (18 Ağustos 1515).[98]

Kışı Edirne'de geçiren Yavuz Sultan Selim, vezir Pîrî Mehmed Paşa'yı İstanbul'da saltanat nâibi olarak bırakarak Memlükler üzerine çıkacağı sefer için 5 Haziran 1516'da Topkapı Sarayı'ından Üsküdar'da bulunan ordugâha geçti.[99] Sultan Kansu Gavri komutasındaki Memlük kuvvetleri ile Haleb şehri yakınlarındaki Merc-i Dabık ovasında yapılan meydan muharebesi Osmanlı ordusunun kesin zaferi ile sonuçlandı (24 Ağustos 1516). Zaferden dört gün sonra 28 Ağustos sabahı Sultan Selim, dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden biri, aynı zamanda da yakın doğunun pek işlek bir ticaret merkezi olan Haleb'e girdi ve bu şehir Kuzey Suriye beylerbeyliğinin merkezi yapıldı.[100] Haleb'in ardından 1516 sonuna kadar Hama, Humus, Şam, Nablus, Kudüs ve Gazze fethedildi. Bu sırada Memlükler Merc-i Dabık'ta çölen Sultan Kansu yerine Tomanbay'ı Kahire'de tahta çıkarmışlardı. Sultan Selim Osmanlı ordusuyla geçilemez denilen Sina Çölü'nü kısa bir zamanda

[97] İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, TTK Yay., C. 2, s. 269
[98] A.g.e., s. 276-77
[99] Yılmaz Öztuna, **Yavuz Sultan Selim**, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2006, s. 71
[100] A.g.e., s. 74-78

geçerek Kahire'nin kuzey doğusunda bulunan Ridâniye'ye vardı. 23 Ocak 1517'de burada Memlük kuvvetleri ile bir kez daha karşılaşan Osmanlılar galip gelerek bir gün sonra Kahire'ye girdiler. Kahire'de Osmanlılar ile Mısırlılar arasında sokak sokak, ev ev vuruşulan şiddetli çarpışmalar yaşandı.[101] Yavuz Sultan Selim 26 Ocak 1517'de halkın alkışları arasında Kahire'ye girdi ve şehri gezerek Bulak yakınındaki otağına gitti.[102] Sultan Selim Kahire'de iken çete savaşları ile Osmanlılara büyük sıkıntılar veren son Memlük sultanı Tomanbay bizzat padişahın müdahalesiyle yakalandı (30 Mart 1517) ve on beş gün sonra idam edildi.[103]

Yavuz Sultan Selim, yaklaşık sekiz ay Mısır'da kalarak tebrikleri kabul etti ve bir takım ıslahat tedbirleriyle meşgul oldu. Kutsal emanetleri teslim aldı, Mısır'dan İstanbul' a gönderilecek âlim ve sanatkârların belirlenmesi ile bizzat ilgilendi. Memlük beylerinden Hayırbay'ı mısır valisi, Canbirdi Gazalî'yi Şam beylerbeyi olarak atadı. Mekke şerîfi Ebu'l-Berekât, oğlu Şerîf Numeyy ile Mekke ve Medine'nin anahtarlarını göndererek iatâatini bildirdi(6 Temmuz 1517). Böylelikle Suriye, Filistin, Mısır ile birlikte Hicaz da Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Bir kısım ulemâ, sanatkâr, tâcir ile kıymetli eserleri ve ganimetleri deniz yoluyla İstanbul'a gönderen Sultan Selim, İskenderiye'de donanmayı denetledikten sonra ordu ile birlikte kara yolu ile İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı (13 Eylül 1517). 21 Ramazan 923/17 Ekim 1517'de Şam'a gelen Sultan Selim, dört ay kadar kaldığı şehirde Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin kabrini bulduratak üzerine bir türbe, yanına da bir cami ve imaret inşa ettirdi. Bu camiin bitimini takip eden ilk Cuma namazını burada kılarak Şam'dan ayrıldı (22 Şubat 1518).[104] Yavuz Sultan Selim, iki sene ve iki ay süren ve Osmanlı tarihindeki en uzun sefer-i humâyûnu teşkil eden Mısır seferini tamamlayarak 25 Temmuz 1518'de İstanbul'a döndü.[105]

4.3.YAVUZ SULTAN SELİM'İN ÖLÜMÜ

İstanbul'da on gün kalan Sultan Selim, Edirne'ye hareket etti. Çok sevdiği bu şehirde bir müddet dinlendi ve ava çıktı. Çeşitli ülkelerden gelen elçileri kabul etti.

[101] André Clot, **Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı**, Epsilon Yay., İstanbul 2005, s. 151
[102] Selahattin Tansel, A.g.e., s. 171
[103] Yılmaz Öztuna, A.g.e., s. 90
[104] Selahattin Tansel, A.g.e., s. 196-206
[105] Yılmaz Öztuna, **Yavuz Sultan Selim**, s. 114-15

Venedikliler ve Macarlarla yapılan anlaşmaları gözden geçirerek yeniledi. Avrupa'da papanın önderliğinde gelişen yeni bir Haçlı seferiyle ilgili hazırlıkları dikkatle izledi. Nisan 1519'da İstanbul'a dönen Sultan Selim ilk iş olarak donanmanın hazırlıklarının tamamlanması ile ilgilendi. Rodos üzerine bir sefer amaçlayan Sultan Selim, seferden vazgeçerek 2 Şaban 926/18 Temmuz 1520'de Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Onun Edirne'ye hareketi kaynaklarda Batı'ya karşı yapacağı bir sefere hazırlığı olarak yer almışsa da bu sırada İstanbul'da çıkan veba salgınından korunmak ve dinlenmek maksadıyla buraya hareket etmiş olması muhtemeldir. Yolculuk sırasında sırtında çıkan "Şîrpençe" olarak anılan bir çıban veyahut ur sebebiyle rahatsızlandı. Hekimlerin müdahalesine rağmen hastalığı giderek ağırlaşan Sultan Selim, 8-9 Şevval 926/21-22 Eylül 1520 Cuma-Cumartesi gecesi sabaha karşı nedimi Hasan Can'ın yanında iken vefat etti.[106] Herhangi bir olayın çıkmasını önlemek isteyen Veziriazam Pîrî Paşa ve diğer vezirler sultanın ölümünü gizleyerek hiçbir şey olmamış gibi Divân'da toplanarak günlük işlerine baktılar. Sultanın cesedini gizlice yıkayıp kefenleyerek yatağının bulunduğu yere geçici olarak defnettiler. Şehzade Süleyman'ın dört günlük süratli bir yolculuktan sonra Manisa'dan İstanbul'a gelerek tahta oturması üzerine Pîrî Paşa, 17 Şevval/30 Eylül Pazar günü Sultan Selim'in ölümünü ilan etti. İstanbul'a getirilen ve Zembilli Ali Efendi imameti ile cenaze namazı kılınan Yavuz Sultan Selim'in naâşı Mirza sarayı denilen yere defnedildi.[107]

4.4.YAVUZ SULTAN SELİM'İN ŞAHSİYETİ

Yavuz Sultan Selim, ortadan biraz uzun boylu, yuvarlak kırmızı yüzlü, çatma kara kaşlı, iri kemikli büyük başlı, koç burunlu, uzun boyunlu, iri bıyıklı, sakalsız, belinden yukarısı aşağısına oranla daha kısa, etkili bakışlı, hiddetli, sert, çabuk kızan bir yaratılışa sahipti. Üstün zekâsı ve çok sinirli oluşundan konuşurken bazı sözcükleri birkaç kez tekrarlardı. Devlet işlerinde kesin, belirli bir plan ve programla hareket ederdi.[108] Bir işe karar vermeden önce çok düşünür, fakat bir kere karar verdi mi, kimse bu kararından döndüremezdi. Sekiz yılda sekiz veziriazam değiştirmiş,

[106] Feridun M. Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, s. 344-45
[107] Selahattin Tansel, A.g.e., s. 249-50
[108] Yaşar Yücel – Ali Sevim, **Klasik Dönemin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanûnî**, Ankara 1991, s. 142

bunlardan Koca Mustafa Paşa, Dukakinzade Ahmed Paşa ve Yunus Paşa'yı idam ettirmiştir. Ahmed Paşa'yı hançeri ile bizzat kendisi vurmuştur. Bundan dolayı zamanı şairlerinden biri: *"Rakîbün ölmesine çare yokdur / Meger vezîr ola Sultan Selîme"* beytini söylemiştir.[109] Amasya'da yeniçeri isyanına karıştığından şüphe edince, çok sevdiği nedimi Tâcî-zâde Cafer Çelebi'yi bile öldürtmekten çekinmemiştir. Kızdığı zaman vezirleri döverdi. Yalanını yakaladığı Çoban Mustafa Paşa, İran seferinde başarısız gördüğü veziriazam Hersekzâde Ahmet Paşa, Pîrî Mehmed Paşa bizzat onun tarafından dövülmüşlerdir. Bu özelliğinden dolayı devrinde vezirler, daima ölüm korkusuyla yaşamışlardır. Güvendiği ve takdir ettiği Pîrî Mehmed Paşa bir gün, *"nasılsa bir gün bir bahane ile beni öldüreceksin, bir an evvel halas etsen münasiptir"* diyerek korkusunu belirtmiş, padişah ise, bir zaman gülmüş, sonra *"benim dahi muradım, lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz"* diyerek iltifat etmiştir.[110]

İyi bir eğitim gören Yavuz Selim, bilime ve sanata önem verir sanatkârlara ise saygı gösterir, hürmet ederdi. Nitekim Mısır seferinde meşhur âlim İbn Kemal'in atının ayağından sıçrayan bir parça çamur ile kirlenen kaftanını "Âlimin atının ayağından sıçrayan çamur parçası bizim için kızmaya bir vesile değil, bilakis bir iftihar vesilesidir." diyerek öldüğünde sandukası üzerine konulmasını vasiyet etmesi onun nezdinde ilmin değerini ve ilim adamına verdiği kıymeti belirten önemli bir olaydır.[111]

Dönemin önde gelen şâirlerinden Revânî, divânının dibâcesinde Yavuz Sultan Selim'in ilim ve sanat ehline olan ilgisini şu sözlerle aktarmaktadır: "*Es-sultân ibnü's-sultân ibnü's-sultân es-sultân Selîm Hân bin Sultân Bâyezîd bin Mehemmed Hân bin Murâd Hân Halleda'llâhü mülkehu ve saltanatahu ilâ ebedi'd-duhûri ve'l-ezmân un eyyâm-ı hümâyûn ve rûzgâr-ı meymûnlarında ehl-i 'ilme ziyâde 'izzet ve sâhib-i fazla tamâm-ı rağbet olup şi'r ü inşâ ve nazm-ı dil-güşâya iltifât-ı şâhâne ve i'tibârât-ı pâdişâhâne olunurdı ol cihetden erbâb-ı karâyih-i selîm ve ashâb-ı tabâyi'-i müstakîm ğavvâslıklar idüp fikr deryâsından çıkardukları dürr-i şâhvârdan söz 'arûsına güşvâr iderlerdi ve suhanverân-ı cihân ve nükte-perdâzân-ı*

[109] Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, MEB Yay., İstanbul 1996, s.59-60
[110] Haluk İpekten, A.g.e., s. 60
[111] Ahmet Uğur, **İbn-i Kemal**, Kültür Bak. Yay., İzmir 1987, s. 96-97

zamân sarrâflıklar idüp me'âdin-i mekâlden cevâhir-i hayâl getürüp ebkâr-ı efkârun sâ'idlerine mücevher sivârlar düzerlerdi. Her gâh muhadderât-ı tabî'at ve 'arâyis-i efkâr serâ-perde-i belâğat ve tütuk-i fesâhatdan kilk-i hayâl-i dakîk ve hülel-i me'ânî-i rakîk ile muhallâ ve müzeyyen kılınup manzara-i tâk-ı temâşâgâhdan cilveler idüp hüsn-i behçet-i dil-güşâ ve cemâl-i cihân-ârâ ile 'uşşâkı hayrân ve üftâdeleri ser-gerdân iderlerdi."[112]

Uzunçarşılı, Osmanlı hükümdarları arasında ilim itibariyle en yükseğinin Yavuz olduğunu söyleyerek Muhyiddin-i Arabî'ye aşırı hürmeti ve seferleri esnasında Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin türbesini ziyareti sebebiyle vahdet-i vücûd felsefesine muhib veya müntesib olduğu fikrini beyan etmiş ve onu mutasavvıf bir hükümdar olarak nitelemiştir.[113]

Yavuz Sultan Selim, ihtişamlı törenler haricinde sade giyinen, debdebeyi sevmeyen, israfa karşı bir padişahtı. Onun bütün gösterişi, devlet işlerindedir ve hususî hayatında mahçub, mütevâzi, sakin bir insandır. Geceleri odasında gözlük takıp kitap okuduğu sıralarda alelâde bir Türk bilgininden farkı yoktur. Mısır seferi dönüşü İstanbul'da halkın hissiyâtını ve yapılacak merasimleri öğrenince pek çok sıkılmış, şahsına gösterilecek olan bu derece âlâyişten utandığı için bir gün sonra merasimle şehre girmesi beklenirken gece vakti birkaç kişi ile bir kayığa binerek gizlice Topkapı Sarayı'na çıkmıştır.[114] O, devlet işlerinin düzenli işlemesine dikkat eder, bütçeye önem verir, devlet hazinesini dolu tutmaya bakardı. Kendisine özel masraflar yapmazdı. İyi bir devlet adamı, politikacı ve yönetici olan Sultan Selim, aynı zamanda iyi bir askerdi. Donanmaya, topçuluğa, askeri tekniğe de çok önem verirdi. Atlara merakı çok fazlaydı.[115] "Kara Düş" adlı atının üzerinde tehlikeli gezintilerden, kılıç kullanmaktan, ok atmaktan, avlanmaktan zevk alırdı.[116] Matematik, felsefe, edebiyat, doğu dilleri ve İslâmî ilimleri derinlemesine tahsil etmis olup hatta bazı bahislerde âlimdi.[117]

---

[112] Revâni, **Divân**, Haz. Ziya Avşar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, (metin), s. 3 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75641/revani-divani.html)
[113] İ. Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s. 305
[114] Yılmaz Öztuna, **Yavuz Sultan Selim**, s. 116
[115] Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi,** C. 1, Ötüken Yay., İstanbul 1994, s. 236
[116] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Yeditepe Yay., C. 2, İstanbul 2005, s. 268
[117] Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, Ötüken Yay., İstanbul 1983, s. 168

Çok okuyan ve bilhassa tarih ile meşgul olan Sultan Selim, Türkçe, Farsça ve Tatarcayı şiir yazabilecek derecede iyi bilirdi. Onun Arapçada, diğer dillerde olduğu kadar, mahareti olduğunu hatta, Nil mikyasında taşlar üzerinde imzasını taşıyan, bir kıt'ası bulunduğunu Kutbü'd-Din'den naklen söyleyenler vardır. Hüsrev Paşa, bu kıta'nın altında "Ketebehu Selim" kaydının bulunduğunu 943/1536-37'de bizzat gördüğünü ifade etmektedir.[118] Yavuz Sultan Selim'in bu özelliğini Hoca Sadettin ***Tâcü't-tevârîh*** adlı eserinde

Türkî vü Fârisî vü Tâtârî
Nazm iderdi nefîs eş'ârı
Ehl-i irfân ile musâhabete
Mâ'il idi dil-i pür-envârı
Kevser nazmı cânı tâze ider
Ayn-ı tab'ından olalı cârî

sözleriyle ifade etmiş ve şiirden anlamasını, şiiri değerlendirmesini göstermesi bakımından şu hadiseyi de nakletmiştir: "*Hekim eydir, Padişâhım bir beceri ıssı garip kişi İran'dan gelmiştir. Bir kasidecügi vardır, fermân olursa okuyayaım. Okı deyü buyururlar. Birkaç dize okudukta buyururlar ki, Hekim, boş lâf söyleme. Bu şiir senün sözlerine benzer. Hiç değil câize içün sen söylemişsin. Görür ki yadsıma bir işe yaramaz. Eydir ki, Vallahi padişâhım gerçek buyurur. Bir fakir idi. Ne yola yardım idecegim bilemedim anun dilinden bu kasideyi yazdım. Binlerce alkış Padişâhımın anlayış ve sezişine didi. Padişâh hazretleri de bir miktar altın Hekime ihsan idüb, bir miktar da ol fakir içün virdi.*"[119]

Farsça bir divân tertip eden ve bu şiirleri büyük İran şâirlerinin şiirleri ayarında olan Yavuz Sultan Selim'i döneminin bir başka şâiri olan Celîlî, Bâhârnâme adlı eserinin dibâcesinde Hüsrev Dihlevî, Câmî ve Nevâî'den sonra dördüncü büyük şâir olarak zikreder. Yavuz'u şairlerle birlikte zikretmek gibi edep dışı bir şey yapmasının sebebini, onun mücevher gibi seçtiği kelimelerle yazdığı şiirlerinde

[118] Selahattin Tansel, A.g.e., s. 251
[119] Hoca Sadeddin Efendi, A.g.e., C. IV, s. 139

Farsçayı çok iyi kullanmasına bağlayarak şiirlerinin selâsetde Husrev'in nâziri olduğunu belirtir.[120]

Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiir söylemesi ve bir divân tertip etmesi Ali Emîrî'ye göre dönemin gereği olarak hikmeten ve siyâseten bir mecburiyetten kaynaklanmıştır. Devletini İran coğrafyası üzerinde kuran İsmail-i Safevî'nin Anadolu üzerindeki emelleri doğrultusunda Osmanlı Türkçesi ile şiirler söylemiş, dervişleri ve halifeleri vasıtasıyla bunları Anadolu'ya yayarak halkı etrafına toplama gayreti içerinde olmuştur. Bunun üzerine Sultan Selim, teskîn-i fesâd için kırk bin haneden fazla ahaliyi Anadolu'dan Rumeli'ye nakletmiş ve Şah İsmail'in Türkçe şiirlerine karşılık Farsça şiirler söylemiştir.[121] Yavuz Sultan Selim Farsça şiirler yazarken Şah İsmail'in Türkçe ilahiler ve koşmalar söylemesi tarihin garip bir cilvesi sayılmamalıdır. Çünkü Yavuz Sultan Selim, Anadolu ve Balkanlar'da siyasal geleneği İran'ın İslamiyet öncesi Sasanî sülalesine kadar uzanan bir Batı Asya İslam imparatorluğunun hükümdarı, Şah İsmail ise Türkmen müridlerine şevk veren, onların askerî gücünü kendi amaçları doğrultusunda yönlendiren ve tarikat aşkını siyasal bir harekete dönüştüren bir şahtı.[122] Yavuz Sultan Selim, ordu ve bürokrasisiyle devletleşmiş bir yapının sultanı, Şah İsmail ise Oğuz-Türkmen aşiret geleneklerine dayanan sufî tarikat reisliğinden İran tahtının hükümdarlığına tırmanan hem ruhanî-mistik hem de siyasî bir liderdi.[123]

Yavuz Sultan Selim'in siyaseten Farsça şiirler söylemesinin benzeri bir siyasi tutumu, Safevi tarafında Şah İsmail'in çocuklarına isim verirken gösterdiği söylenebilir. Çünkü Şah İsmail, erkek çocuklarının hepsine İran'ın milli destan kahramanlarının adını (Tahmasb, Elkas, Sam, Behram) vermişti. Böylelikle kendisini İran destanlarında olduğu gibi batıda Roma (Rum) ve doğuda Turan ile savaşan eski İran hükümdarları gibi gösteriyordu. Tek farkla ki şimdi Turan'ın yerini Özbekler, Romalıların yerini de Rumlular yani Osmanlılar almıştı. Bu şekilde Şah İsmail, antik dönem İran'ını referans yaparak bütün İran coğrafyasının mutlak hâkimi rolünü

[120] Arzu Atik, "Celîlî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevisi: Bahâr-nâme", **Turkish Studies**, Volume 6/2 Spring 2011, s. 191
[121] Ali Emîrî, "Türk Edebiyatı'nın İran Edebiyatı'ndaki Tesiri", **Târîh ve Edebiyyât**, Aded: 2, 30 Nisan 1334, s. 27-29
[122] Metin Kunt, "Osmanlı Doğu Siyaseti", **Türkiye Tarihi-2 Osmanlı Devleti 1300-1600**, Cem Yay., İstanbul 1997, s. 109
[123] Taha Akyol, **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s. 59

üstleniyordu. Nitekim Özbek Hanı'na gönderdiği bir mektubunda Horasan'ın eski İran hükümdarlarının mülkü olduğunu ve bu yüzden kendisine iadesini istiyordu. Böylece tamamen politik amaçlarla henüz kuruluş aşamasında olan devletinin köklerini sadece On İki İmam Şia'sına değil İran hükümdarlarına da bağlıyor ve kendisini yalnızca Kızılbaşların, Şiilerin değil bütün İran mülkünün Şehinşahı konumuna getirmeye çalışıyordu.[124]

Bu dönemlerde Osmanlı coğrafyasında başta hanedana mensup sultanlar ve şehzâdeler olmak üzere Türklerin Farsça olarak da şiir söylemesini "İran kültürünü ve edebiyatını taklit etmek" ve "İran'ın manevi esiri olmak" şeklinde algılamamak gerekir. Bu tavır, asırlar boyu süren birlikte yaşama, aynı dinin getirdiği kuralları ile hayat tarzını öğrenme ve uygulama yıllarındaki beraberliği vurgulayan bir tablo olarak görülmelidir. Bu, taklitçiliğin ötesinde Türklerin Maverâünnehr ve Horasan'da olduğu gibi Anadolu'da da Farsça şiir söyleme kolaylığını ve geleneğini devam ettirdiğini gösteren bir durumdur.[125] Çünkü Türkler ve İranlılar, İslâmiyetle aynı veya yakın dönemlerde tanışmışlar, yeni dinin ruhlarında ve yaşayışlarında meydan getirdiği muazzam değişiklikleri özellikle Maverâünnehr ve Horasan'da bulunanlar birlikte yaşamışlardır. O dönemlerde mükemmel edebî örnekleri bulunan Arapçayla birlikte tanışmışlar, Yeni Farsça'nın oluşmasını, edebî örneklerinin meydana geliş sürecini birlikte idrak etmişler ve Arap dili ile edebiyatının gölgesinde Farsça ve Türkçe şiirler söylemişlerdir.[126]

Yavuz Sultan Selim bir sanat hamisi olarak sürekli sanatkârlara sahip çıkmış ve desteklemiştir. Yavuz Sultan Selim'e bir gazel takdim eden Hâfız Acem, beğenilen şiiri karşılığında İstanbul'da Ali Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerini yazan Şükrî, bu Selîm-nâme karşılığında pâdişahtan 80.000 akçe tutarında bir zeâmet almıştır. Zâtî, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı üzerine ona bir cülûsiyye sunmuş ve "*Serverâ bir bende-i bî-kayddır kapunda adl / Tutamazdı anı zencîre çeküp Nûşîrevân*" beytini beğenen pâdişah, kendisine Bursa'da bir köy bağışlamıştır. Sultan Selim, Mısır sultanı Kansu Gavri'ye bir mektup göndermek gerektiğinde bir çavuş gönderip

[124] Tufan Gündüz, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yay., İstanbul 2010, s. 108-9
[125] Ahmet Kartal, "Türk-Fars Edebî İlişkileri", **Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yay., İstanbul 2008, s. 48-9
[126] Adnan Karaismailoğlu, **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara 2001, s. 31

Tacizâde Sa'dî Çelebi'yi saraya çağırmış ve mektup için görevlendirmiştir. Evine dönüp sabaha kadar mektubu yazan Sa'dî Çelebi'nin Arapça inşâsını beğenen Sultan Selim, ona 30.000 akçe ihsân etmiş, maaşına zam yapmış ve ayrıca pekçok hediyeler vermiştir. Lâmi'î, Fettah Nişâbûrî'den tercüme ettiği ***Hüsn ü Dil***'i Yavuz Sultan Selim'e takdim ederek karşılığında 35 akçe ulûfe almıştır. Daha sonra yazdığı Ferhâd-nâme için de kendisine Bursa'da bir köy verilmiştir. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferinden sonra Tebriz'den getirdiği Acem san'atkârları vasıtasıyla Türk sanatkârlarının yetişmesini istiyordu. Daha önce İran'da muamma ilmini öğrenmiş Tireli bir macuncunun oğlu olan Muammâyî, İranlı muammâ ustaları ile pâdişâhın huzurunda muammâlar söylemiş ve bilâhere bir "***Muammâ Risâlesi***" yazıp takdim etmiştir. Sultan Selîm, bu ilmin kendi ülkesinde de üstadları yetiştiğine memnun olmuş, şaire pek çok iltifatlarda bulunmuş ve ayrıca 300 flori ihsan etmiştir. Aynı zamanda bir tefsir âlimi de olan Şah Kâsım, Edirne'de bir mecliste pâdişâhın emri ile bâzı âyetleri tefsir edince, çok memnun kalan Yavuz Sultan Selim, ona 40 akçe ulûfe bağlamış ve bu miktar Kânûnî zamânında 100 akçeye çıkarılmıştır.[127]

İsmail Hami Danişmend'e göre Yavuz Sultan Selim'i saltanat iddia eden diğer şehzadelerden ayıran en önemli fark dâhilî ve haricî tehlikeler altında temelleri çatırdamaya başlayan devleti kurtarmak gibi milli bir dava ile ortaya atılmasıdır. Böyle bir davada tabiidir ki önce dâhilî tehlikeleri gidermek sonra haricî tehlikelere yönelmek gerekir. Her milletin hayatında şiddetin en hayatî zorunluluk halini aldığı zamanlar vardır ve Yavuz Sultan Selim böyle bir devirde gelmiş, idealist bir adamdır. İdeali uğrunda herkesten evvel kendi aile efrâdını feda etmiş bir insandan bu idealleri yolunda kendisine muhalefet eden ve onu seferlerden vazgeçirmeye çalışan vezirleri ile yeniçerilere karşı mülâyemet beklemek abestir. Bundan dolayı Yavuz Sultan Selim, yabancılardan önce kendi adamalarını tedhîş etmiş ve düşman ordularından evvel kendi ordusunu mağlûb etmiştir. Nitekim yeniçeri ocağı ve Yavuz arasında mütemadi bir gerginlik vardır ki İran seferinin devam etmemesi ve Mısır'dan bir an evvel avdet edilmesinde en büyük âmilin yeniçerilerin mukâvemeti ve muhalefeti olması bunun nişânesidir. Bundan dolayı hem kendi ordusu, hem düşman ordularıyla mücadele etmek ve hem kendi vüzerâsı, hem düşman devlet adamlarıyla uğraşmak zorunda kalan bir ideal adamı için şiddet en büyük meziyet,

[127] Muhsin Kalkışım, "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri", **Milli Folklor**, S. 57, Bahar 2003, s. 107

mülâyemet ise en büyük kusurdur. Şurası muhakkaktır ki Yavuz'un yavuzluğu pek çok kana mal olmuş fakat içeride akan kanların boşa gitmediği dışarıda alınan büyük neticelerle sabit olmuştur. Bu neticelerin en önemlisi Doğu Anadolu'nun alınmasıyla sağlanan Anadolu Türk birliğidir ki Yavuz Sultan Selim'in en büyük eseri ve Türk milletine en hayırlı hizmeti de budur.[128]

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı hükümdarları arasında kendisini büyük ülkülere vermiş olanların başında gelmekle beraber bütün hükümdarlığı müddetince mütevâzi bir hayat yaşamıştır. Beklenilmeyen ölümü ile asıl gayelerine varamamış ve onun ülkücü ruhu ne ümerâsına, ne ulemâsına ve ne de oğlu Sultan Süleyman'a tesir edebilmiştir.[129] Sultan Süleyman tahta çıktığında yirmi beş yaşındaydı ve o güne dek görülmemiş elverişli koşullarla tahtı devralmıştı. Babası Sultan Selim, merkezi güçleri yeniden örgütlemiş, güçlendirmiş ve sağlam bir donanma kurmuş ve son yıllarındaki halk hareketlerine rağmen Osmanlı merkezi sistemini zirveye ulaştırmıştı.[130] Sultan Selim öldüğünde Tuna'nın güneyindeki bütün ülkeler Osmanlı hâkimiyeti altına alınmış, Arnavutluk ve Mora ilhak edilmiş, Kırım Hanı Osmanlı Sultanı'na tabi olmuştu. Doğuda Memlükler ezilmiş ve Safevîler yenilmişti. Şimdi Osmanlılar devrin en güçlü ordusu ve başarılı maliyesiyle Türk hükümdarlarının en şanslısı olan Kanuni Sultan Süleyman'ı tanıyacaktı.[131] Kısacası Yavuz Sultan Selim, kendinden sonra gelecek sultanın her sahada "muhteşem" olması için gereken bütün imkânları sağlamıştı.

[128] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2011, C. 2, s. 80-81
[129] Faruk Sümer, A.g.e., s. 40-41
[130] Taner Timur, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.156
[131] Yaşar Yücel, **Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl**, TTK Yay., Ankara 1991, s. 3

BİRİNCİ BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE İLİM VE KÜLTÜR

1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ İLİM ANLAYIŞI

Yavuz Sultan Selim, ilim öğrenmeye çok meraklı idi. Geceleri üç veya dört saatten fazla uyumaz, vaktini ilim öğrenmekle geçirirdi. Hususi meclislerinde ilmi ve edebi mübahaseler olur, değerli ilim adamı ve şairler bu meclise iştirak ederlerdi. Okumaya o kadar meraklı idi ki, savaşa gidiş ve dönüşlerinde seyyar kütüphanesi yanında bulunur, seçtiği kitaplardan bazan kendisi okur bazan da nedimlerine okutur ve dinlerlerdi. Çoğu kez bilgileri hocaları ile de mütalaa ederdi. Mısır seferi dönüşünde İstanbul'a gelinceye kadar İbn Tagriberdi'nin ***Nücûmu'z-Zahire*** isimli eserini, Kemalpaşa-zâde'ye tercüme ettirmiş, menzillerde parça parça kendisine takdim edilen tercümeleri okumuştur. Mısır'da bulunduğu esnada Hind ve Çin haritalarını yaptırmıştır.[132]

Dönemin önde gelen şâirlerinden Revânî, divânının dibâcesinde Yavuz Sultan Selim'in ilim ve sanat ehline olan ilgisini şu sözlerle aktarır: "*Es-sultân ibnü's-sultân ibnü's-sultân es-sultân Selîm Hân bin Sultân Bâyezîd bin Mehemmed Hân bin Murâd Hân Halleda'llâhü mülkehu ve saltanatahu ilâ ebedi'd-duhûri ve'l-ezmânun eyyâm-ı hümâyûn ve rûzgâr-ı meymûnlarında* ***ehl-i 'ilme ziyâde 'izzet ve sâhib-i fazla tamâm-ı rağbet*** *olup şi'r ü inşâ ve nazm-ı dil-güşâya iltifât-ı şâhâne ve i'tibârât-ı pâdişâhâne olunurdı ol cihetden erbâb-ı karâyih-i selîm ve ashâb-ı tabâyi'-i müstakîm ğavvâslıklar idüp fikr deryâsından çıkardukları dürr-i şâhvârdan söz 'arûsına güşvâr iderlerdi ve suhanverân-ı cihân ve nükte-perdâzân-ı zamân sarrâflıklar idüp me'âdin-i mekâlden cevâhir-i hayâl getürüp ebkâr-ı efkârun sâ'idlerine mücevher sivârlar düzerlerdi. Her gâh muhadderât-ı tabî'at ve 'arâyis-i efkâr serâ-perde-i belâğat ve tütuk-i fesâhatdan kilk-i hayâl-i dakîk ve hülel-i*

[132] Ahmet Şimşirgil, **Osmanlı Tarihi Kayı III – Haremeyn Hizmetinde**, KTB Yay., İstanbul 2013, s. 275

me'ânî-i rakîk ile muhallâ ve müzeyyen kılınup manzara-i tâk-ı temâşâgâhdan cilveler idüp hüsn-i behçet-i dil-güşâ ve cemâl-i cihân-ârâ ile 'uşşâkı hayrân ve üftâdeleri ser-gerdân iderlerdi."[133]

Mısır seferi dönüşünde İbn Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamur, Yavuz Sultan Selim'in kaftanına bulaşmıştı. Padişah hiddeti ile meşhur olduğu için İbn Kemal endişelenmiş ve mahcup olmuştu. Bunu gören Yavuz Sultan Selim: *"Endişe etmeyiniz. Ulemânın atının ayağından sıçrayan çamur bizim için ziynettir. Öldüğümde bu çamurlu kaftanı üzerime seresiniz."* demiştir. Bazı emirlerine karşı gelerek yerine getirilmesini engelleyen dönemin müftüsü Zembilli Ali Efendi ile arasında geçen hadiselerdeki tutumundan da Yavuz Sultan Selim'in âlimlere gösterdiği hürmet ve saygı açıkça görülmektedir.

Bütün İslam ülkelerinde olduğu gibi Osmanlılarda da ilimin merkezinde eğitimin en yüksek kurumları olan medreseler vardır. Fatih Sultan Mehmed'in Sahn-ı Seman medreselerini kurmasından Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye medreselerini kurmasına kadar olan dönem (1471-1557) Osmanlı medreselerinin gelişme ve en parlak dönemi olarak kabul edilir.[134] Fatih Sultan Mehmed'in kanunnâmesi üzere müderrisliğe girecek olan mülâzım yirmi akçe ile tayin olunarak medreseden medreseye beşer akçe artmak suretiyle elli akçelik müderrisliğe kadar çıkardı. Ancak II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında Altmışlı medreseler de yapılarak medrese ve müderrislerin derceleri yeni bir kanunla Otuzlu, Kırklı, Ellili (Hâriç ellili), Dâhil, Semâniye ve Altmışlı olarak artmıştır.[135]

Genel bir görüşle XVI. yüzyılın ortalarına kadar medreseler fevkalade düzgün işlemiş ve ardından gerileme dönemine girmiştir. Bu tarihlere gelinceye dek medreselerde aklî ve naklî ilimlerin birlikte okutulduğu; fakat bu tarihlerden sonra aklî ilimlerin medreselerden çıkarıldığı ve bunun medreselerin gerilemesini en

---

[133] Revâni, **Divân**, Haz. Ziya Avşar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, (metin), s. 3 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75641/revani-divani.html)
[134] Cahid Baltacı, , **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 2005, C. 1, s. 73
[135] İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, TTK Yay., Ankara 1988, s. 56

önemli sebeplerinden olduğu iddia edilir.[136] Bu iddiayı savunan ve Osmanlı medreselerinin parlak döneminin Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethini takibeden yıllarda sona erdiğini belirten Necdet Öztürk, bunun sebebini fetih sonrası Mısır'dan getirilen ilim adamlarının ve seçkinlerin kısa zamanda Osmanlı itikadında, dolayısıyla eğitiminde ciddi tesirler yapmasına bağlar. Buna göre Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği Ezher ulemâsı, müspet ilimleri de ilahî ilim olarak kabul eden Maturidî'yi medrese müfredatından çıkararak yerine nakilcilik esaslı Eş'arî'yi koymuş, bu da Osmanlı medreselerinde müthiş bir anlayış kaymasına sebep olmuştur.[137]

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun tespitine göre Yavuz Sultan Selim döneminde sekiz medrese tesis edilmiştir.[138] Bu medreselerden bazıları şunlar olmalıdır:

- **Cafer Çelebi Medresesi (İstanbul):** Bânîsi Tâcî-zâde Câfer Çelebi'dir. Medrese, 918/1512-13 tarihli Cafer Çelebi Vakfiyesi'nin şart-ı vakıf bölümünde zikedilmektedir. Paye olarak 971/1563'ten önce yirmilidir.[139]
- **Defterdar Ahmed Medresesi (İstanbul):** Bânîsi II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devri baş defterdarlarından Ahmed Çelebi'dir (ö. 927/1520-21). 1518 yılında yapılmış olan mescidin yanında bulunan medrese paye olarak kırklı idi.[140]
- **Cezerî Kasım Paşa Medresesi (İstanbul):** Bânîsi II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devri paşalarından Cezerî Kasım Paşa'dır. Eyüb'te Zal Mahmud Paşa caddesi üzerinde ahşaptan yapılmış ve 1918'de ayakta bulunan medresenin kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte câmi 921/1515-16 tarihinde yapıldığına göre bu medrese de bu tarihte yapılmış olmalıdır.[141]
- **Hatuniye Medresesi (Manisa):** Bânîsi Yavuz Sultan Selim'in hanımı ve Kânûnî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'dır. Vakfiyesi Şaban 929/Haziran 1523 tarihli olan medrese bu tarihten önce, Sultan Süleyman

[136] Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 3, İstanbul 1999, s. 23-24
[137] Necdet Öztürk, **Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü**, Bilge Karınca Yay., İstanbul 2007, s. 480
[138] Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlıda Eğitim ve Bilim Kurumları", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yay., İstanbul 1998, C. 2, s. 244
[139] Cahid Baltacı, A.g.e., C. 1, s. 174-75
[140] A.g.e., s. 320-21
[141] A.g.e., s. 399

Manisa'da şehzade iken yapılmış olmalıdır. Vakfiyesine göre paye olarak kırklıdır.[142]

- **Kürkçü Başı Medresesi (İstanbul):** Bânîsi Kürkçü Başı Ahmed b. Abdulmuîn'dir. Kürkçü Başı'nın vakıflarının vakfiyesi Muharrem 928/Aralık 1521 tarihini taşıdığına göre medrese bu tarihten az evvel inşa edilmiş olmalıdır.[143]

Osmanlı düşünce dünyasının önde gelen isimleri olarak bugün dinî ilimlerde Molla Fenârî, Molla Hüsrev, Zembilli Ali Efendi, İbn Kemal ile Ebu's-Suûd Efendi akla gelmektedir. Bu isimler İslâm bilim ve düşünce dünyasına yaptıkları katkılardan çok siyasî ve idarî alandaki hüviyetleri ve hizmetleriyle tanınmışlardır. Bu isimlerin, İslâm bilim ve düşüncesinin genel çerçevesi içine oturtuldukları zaman Fârâbî, İbn Sînâ, Beyrûnî veyâ Gazâlî, İbn Haldun ve benzerlerinin sırasında yer aldığını söyleyebilmek çok zordur. Bunun sebebi bir ara çok aşırı bir önyargıyı yansıtan şekliyle Batı dünyasında sanıldığı gibi Osmanlıların düşünceye kabiliyetli olmadıkları değildir. Bunun temelinde Osmanlılardan en az iki yüz yıl önce İslâm dünyasında düşüncenin canlılığını kaybetmiş olması, Osmanlı ideolojisinin merkeziyetçi yapısı ve XV. yüzyıl sonlarında devreye giren Şiî-Safevî faktörü bulunmaktadır. XVI. yüzyıl başlarında İran'da Safevî Devleti'nin fiilen kurulması Osmanlı merkezî yönetimini birinci derecede meşgul eden çok önemli siyasî-dinî bir mesele haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, İslâm âlemini Hıristiyan saldırılarına karşı olduğu kadar Şah İsmail'in yoğun ve sistematik bir biçimde yürüttüğü Şiîlik propagandalarına karşı da korumak bu sebeple de devlet ideolojisinin temeli olan Sünnîliği savunmak durumuna gelmiş, ulemâ da bu savunmanın fikir ve inanç temellerini hazırlamakla görevlendirilmiştir. Bu tarihlerden itibaren Osmanlı ulemâsı faaliyetlerinin önemli bir bölümünü yönetimce sorulan sorulara cevap vermeğe hasretmiş, diğer yandan da Sünnîliği sımsıkı ve katı bir doktrin haline getirmeye çalışmıştır. Bundan dolayı Şiî-Safevî faktörü Osmanlı dini düşüncesinin kendi içine kapanıp katılaşmasında çok önemli bir etken olmuştur.[144] Adnan Adıvar, Yavuz Sultan Selim'in İslamdaki tefrikayı ortadan kaldırarak bütün Müslümanları bir bayrak altında toplamak amacıyla İran'a ve

[142] A.g.e., s. 462-63
[143] A.g.e., C. 2, s. 540
[144] Ahmet Yaşar Ocak, "Düşünce Hayatı (XIV.-XVII. yüzyıllar), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999, s. 159-161

Mısır'a saldırdığını ve bu hareketini şeriate uydurmak için de en fazla fıkıh âlimlerini yücelttiğini iddia eder.[145]

İlmiye sınıfının en yüksek mertebelerinden biri, bu sınıfın atamalarıyla da vazifeli olan kazaskerliktir. Bu makam Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmışken Yavuz Sultan Selim zamanında Doğu ve Güney Anadolu'nun alınması üzerine 922/1516'da Diyarbakır merkezli Arap ve Acem kazaskerliği adıyla üçüncü bir kazaskerlik ihdas olunarak bu vazifeye İdrîs-i Bitlisî getirilmiştir. Suriye ve Mısır'ın da fethiyle bu Arap ve Acem kazaskerliği devlet merkezine nakledilerek Fenârî-zâde Mehmed Şah Efendi bu vazifeye getirilmiş, 924/1518 tarihinde onun bu görevden ayrılması üzerine bir süre vekâleten idare edilen bu kazaskerlik lağvolunarak işleri Anadolu kazaskerliğine bırakılmıştır.[146]

Bu dönemde Avrupalı ilim adamlarından bazılarının ilim ve sanata verilen önem sebebiyle Osmanlı ülkesine özellikle de İstanbul'a gelmeyi düşündüğü bilinmektedir. Bir süre Papa ile arası bozulan Michelangelo, Katolik Kilisesi'nin kendisine zarar veremeyeceği tek yer olan Osmanlı İmparatorluğu'na kaçıp, Sultanın hizmetine girmeyi arzu etmiştir. Michelangelo, istenirse Haliç'in iki yakasını birleştirecek bir köprü yapabileceğini, tüccar Tommaso di Zolfo aracılığıyla Yavuz Sultan Selim'e iletmiştir. Yavuz Sultan Selim'in izni ve isteği ile İtalyan tüccar Tommaso di Zolfo da 1519'da, Michelangelo'ya bir mektup yazarak, onu İstanbul'a davet etmiş, ancak artık İtalya'da el üstünde tutulan ünlü sanatkâr Osmanlı ülkesine gelmekten vazgeçmiştir.

1.1. İSTANBUL'U İLİM VE KÜLTÜR MERKEZİ YAPMA ÇALIŞMALARI OLARAK SÜRGÜNLER

Savaşların ardından galip kuvvetlerin mağlup tarafta bulunan nitelikli insan kütlelerini hâkim bulundukları iç mekânlara naklettiği gerçeği bütün devlet ve siyasi teşekküllerde vuku bulmuştur. Aynı şekilde kitlesel tehcirler, Osmanlı sultanlarının fethedilen memleketlerde sağlam ve güvenli bir şekilde yerleşebilmek için uyguladıkları geleneksel bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Sultan Selim'in, Şah

[145] A. Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 72
[146] İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.,** s. 152

İsmail'e karşı kazandığı büyük zaferin sonunda, başta çinicilik olmak üzere, Osmanlı ülkesinde geliştirilmek istenilen bazı sanat dalları mensupları, âlimler ve zengin tüccarlar Tebriz'den İstanbul'a sürülmüştür.[147]Tebriz'in, Yavuz Sultan Selim tarafından, Safevîlerin elinden alınmasından sonra, bu şehirden İstanbul'a çeşitli ilim, teknik, sanayi ve zanaat dallarında yetişmiş insanlar sürgün yolu ile nakledilmiştir. Bu usul oldukça eski, gelişme, kalkınma ve ilerleme amacında olan pek çok devletin başvurduğu kadim bir iskân yöntemidir. Nitekim İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sulan Mehmed'de bu usulle nüfusu oldukça azalmış olan bu şehri çok kısa bir zaman zarfında koca bir şehir haline dönüştürme kabiliyetini göstermiştir.[148]

Sultanların sanat konusundaki politikaları bazen farklı yönlendirmeler içerir. Fatih Sultan Mehmed'in Acem şâirlerine ve âlimlerine çeşitli hediyeler göndererek onları Anadolu'ya getirtme çabası bu çerçevede değerlendirilebilir. Yavuz Sultan Selim'in bu konudaki tavrının ise Fatih'ten daha zorlayıcı olduğu söylenebilir. Sultan Selim, Çaldıran seferinden sonra bin kadar ilim ve sanat ehlini Tebriz'den İstanbul'a göndermiştir. Lütfî Paşa, tarihinde bu olayı "ve tüccardan ve ehl-i sanayîden iki yüz hâne mikdârı sürüp İslambol'a gönderdiler."[149] diyerek "sürmek" fiiliyle anlatmaktadır. Saray sanatçılarının sultanların gözünde ne kadar değerli olduğunu, Çaldıran Savaşı sırasında Şah İsmail'in Yavuz Sultan Selim'in eline geçmemesi için ressam Bihzad ile hattat Nişaburlu Şah Mahmud'u bir mağaraya gizlemesi açıkça anlatmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in ve Yavuz Sultan Selim'in bu sanat politikalarındaki amaçları Osmanlı sanatkârlarını bu sayede yetiştirmek, revaçta olan Acem ilmine, şiirine ve diğer sanat kollarına karşı Osmanlı şiir ve kültürünün inkişâfını sağlma düşüncesidir.[150] Nitekim Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâmesinde ilim ve sanat ehlinin İstanbul'a sürülmesinin sebebini Yavuz Sultan Selim'in Rûmîlerin Acemlerin sanatına hiç ihtiyaç göstermemelerini istemesi olarak tespit eder:

---

[147] Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli**, Baha Matbaası, İstanbul 1970, s.14

[148] Hüseyin Arslan, **16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün**, Kaknüs Yay., İstanbul 2001, s. 321-22

[149] Kayhan Atik, **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman**, s. 219

[150] Tûbâ Işınsu Durmuş, **Tutsan Elini Ben Fakîrin Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği**, Doğan Kitap Yay., İstanbul 2009, s. 41-43

Böyle fermân itdi bundan sonra Şâh
Şâh-ı şîr-efken Selîm-i kîne-hâh

Şehr-i Tebrîz içre bâzirgân olan
Ehl-i san'atdan ne var imkân olan

Her hüner ehli vü her sâhib-kemâl
Hâcegî vü tâcir u dârâ-yı mâl

Sürile ahkâm ile İstanbul'a fâş
İde bunlar ol memâlikde ma'âş

Tâ 'Acemler san'atına bî-leclâc
Rûmîler göstermeye hiç ihtiyâc

Şâh emri mûcebince lâ-muhâl
Sürdiler Rûm'a besî sâhib-kemâl [151]

Yavuz Sultan Selim'in, Çaldıran zaferinden sonra ilim adamlarını ve sanatkârları Tebriz'den İstanbul'a göçürme hadisesi Selim-nâmelerde ve diğer Osmanlı kroniklerinde detaylarıyla anlatılır. Haydar Çelebi Ruznâmesi'nde, bunlar arasında Şah İsmail'in Horasan'dan Tebriz'e sürdüğü üstadân-ı ehl-i hıref ve diğer zengin tüccarlar bulunduğu, Horasan padişahı oğlu Bediüzzaman Mirza ile beraber bunların İstanbul'a gönderilme emrinin 22 Recep 920/12 Eylül 1514'te verildiği bildirilir.[152] Hoca Sa'deddin ***Tacü't-tevarih*** adlı eserinde Tebriz sürgünlerini şöyle aktarmaktadır:

"*…Bu durumda yeryüzünün padişahı dokuz günden artık gönül alıcı Tebriz topraklarında beklemeyip zaferleri rehber edinen ordusu kış soyguncusundan korunmak için dönüş yoluna girdi…Öte yandan sanatsever padişah bu ülkede yaşayan sanatçılardan ve önde gelen anlı şanlı beylerden bin kadarını seçerek ev*

[151] Şükrî-i Bitlîsî, **Selim-nâme**, Haz.: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül, İsis Yay., İstanbul 1995, s.196
[152] Haydar Çelebi, **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, Haz.: Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1976, s. 146

halkları, mal ve eşyaları ile birlikte İstanbul'a göçürdü. Bu yolculukta uluğ beylerden birini de onları koruyup götürmek için görevlendirdi. Onlar da yolculukta ne gerekirse, at, katır, eşek, bütün ihtiyaçlarını, ücret ve yol harçlıklarını da verdirdi. Bunlar orada öyle ilgi gördüler ki bu konuklukta eski dostlarını, yurtlarını unutmakla yerildiler.

Konukları çekiştirmekse hiç de ayıp değil
Zira suçlanıyor dostları vatanı unutmaktan

Timur Bey soyundan Horasan padişahı Sultan Hüseyin Baykara oğlu Mirza Bediüzzaman ki, tek başına Horasan'a padişah olmuştu. (Molla Cami, Emir Ali Şir Nevai ve İran'ın daha nice olgun kişileri onun adına kitaplar yazmışlardır, övgülerini yazdıklarının başında dile getirmişlerdir.) Zaman denilen dolabın dönüşü sonucu tahtından ırak düşmüş, Kızılbaş'ın gönül paralayan kahrı da ciğerini delmişti. Bu zat, Tebriz'e sığınmıştı. Şimdi padişahın otağında bulunmak şerefine erişmekle onun ilgi ve iltifatlarıyla başlara tac olup sevindi. Ona günde bin Osmanî ödenek verilmesi buyurulup doyurucu gölgelerinde hoş hal ettiler. İstanbul'a esenlik ve mutlulukla geldiğinde İstanbul vebası ona karşı çıktı. Bâri Te'âla ondan hoşnut olsun. Ebu Eyyub- i Ensari hazretleri kabri çevresinde onu konuk eyledi."[153]

Celal-zâde Mustafa, ***Selim-nâme***'sinde "*Emma Medine-i Tebriz'den bir mikdar hocalar ve üstadlar yazulub, mah-ı Receb-i mesfurun yigirmi üçünci güni sabıkan şah-ı Horasan olan Bedi'ü'z-zaman Mirza ile Horasan'dan gelmiş erbâb-ı hirfeti sürgün idüb ve üzerlerine kullar konulub, sa'adet ve ikbâl ile ol mahalden şeref-i müraca'at olundı.*"[154] diyerek yine bu olayı sürgün olarak nitelendirir. Devrin şairlerinden Hadîdî ise manzum olarak kaleme aldığı Osmanlı tarihinde bu göçürme hadisesini ele alarak Fatih Sultan Mehmed'in Karamanlıları sürerek İstanbul'da "Karaman Pazarı" adında bir çarşı kurması gibi Yavuz Sultan Selim'in de Tebriz'den İstanbul'a sürdüğü sanatkârlar için bir pazar yeri tesis ettiğine şöyle değinir:

Göçüp ol aradan sultân-ı İslâm
Varup Tebrîz'e turdı birkaç eyyâm

[153] Hoca Sadettin Efendi, A.g.e., C. IV, s. 223-24
[154] Celâl-zâde Mustafa, **A.g.e.**, s.250

Yazup her cinsi ednâ, evsât, a'lâ
Sürüp a'lâ vü evsât kalur ednâ

Cemi'î hocagi vü pîşe-kârı
Yazup İstanbul'a sürdi buları

Koşup kullar sürer İstanbul'a tîz
Ki ola bir kûşede bazâr-ı Tebrîz

Karaman'ı sürüp Sultan Muhammed
Ki Firdevs ola câyî ana müebbed

Onlara çâr-sû itmişdi bünyâd
Ki bazâr-ı Karaman urdılar ad

Şehün İstanbul'a ba-avn-i bârî
Budur evvel seferde yadigârı

Sürüp Tebrîz'i İstanbul'u âbâd
İdüp bazâr-ı Tebrîz itdi bünyâd[155]

Hüseyin Arslan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve 7-27 Safer 921/ 23 Mart-12 Nisan 1515'te Farsça yazılmış, Tebriz'den İstanbul'a sürülenlerin mesleklerini, demografik durumlarını ve kimin gözetiminde gönderildiklerine ilişkin açıklamalar içeren bir defterdeki bilgileri tablolar[156] halinde gösterdikten sonra Tebrîz sürgünleri hususunda şu tespitlerde bulunur:

- İsimlerin Türkçe olması sürgünlerin menşeinin Türk olduğunu gösterir.
- Sürgün olarak seçilen kimseler bilim, sanat, zanaat ve servet sahibi kimselerden ve bürokratlardan seçilmiştir.

[155] Hadîdî, **Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)**, Haz.: Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1991, s. 393
[156] Bu tablolar için bkz.: Ekler

- Ulufe alan yetmiş kişinin mesleklerine göz atıldığında kâtip ve küçük sanat, zanaat sahipleri olduğu görülmektedir.
- Ulufe almayanlar daha çok servet sahibi kimselerdir.
- İsimlerden yola çıkarak mezhep tanımlamasına gidilirse Sünnî ve Şiî karışımı olduğu anlaşılmaktadır.[157]

Safevîlere karşı 1514'te kazandığı zaferden sonra Memlüklere yönelerek 1517'de Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim, İstanbul'u bir ilim ve kültür merkezi haline getirme çalışmalarına bu dönemde de devam etmiştir. Bu amaçla aynı siyaseti izleyerek Mısır'ın fethinden sonraki ilk bir ay içerisinde İstanbul'a göndereceği kişilerin defterlerini tanzim ettirerek yola çıkartmak işleriyle bizzat meşgul olmuştur. Başta halife el-Mütevekkil ʿAle-llah ve akrabaları olmak üzere, Memlük idaresinde görev yapmış olan tevkiî, hazine kâtibi, maliyeci, mehter başı, zırh ve silah imâlathanelerinin nazırları gibi yüksek dereceli memurlar; büyük din ve hukuk bilginleri; milletlerarası ticaretin ajanları konumunda olan Müslüman, Yahudi ve Hristiyan tüccar grupları ile mimar, taşçı, demirci, dülger, kılıççı, ipek bükücü gibi ustalar İstanbul'a gönderilmiştir. Sayıları 1000-1800 arasında tahmin edilen bu insan topluluğunun tehcir edilmesi sebebiyle Mısır'da elli kadar sanatın eski itibar ve zenginliğini kaybettiği söylenir. Tarihçi İbn İlyas'ın günü gününe kaydettiği ayrıntılı bilgilere göre Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a gönderdiği âlimler arasında Şafii mezhebi nâiblerinden Şemseddin el-Halebî, Şemseddin b. Cemâleddin el-Etmeydî, Bedreddin el-Balkinî, Hanefî nâiblerinden Zeyneddin es-Ser-nakkâşî, Hanbelî nâiblerinden Şahâbeddin b. El-Haytemî, eş-Şerif el-Bürdinî el-Hanefî ve dört kadılığın diğer nâibleri vardır.[158]

2. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ İLİM ADAMLARI

2.1. ABDULALÎ BİRCENDÎ (ö. 935/1528-29'dan sonra)

Tam adı Nizâmeddin Abdülali b. Muhammed b. Hüseyin el-Hanefî'dir. Fâzıl Bircendî ismiyle tanınmıştır. İlk tahsilini doğum yeri olduğu sanılan Bircend'de yapmış, daha sonra da Herat'da okumuştur. Hocaları arasında Kemâleddin Hüseyin

[157] Hüseyin Arslan, A.g.e., s. 333
[158] A.g.e., s. 334-336

Konevî ile Sadeddin Taftâzânî'nin torunu Ahmed b. Yahyâ (ö.1510) bulunmaktadır. Şah İsmail'in, başta hocası Ahmed b. Yahya olmak üzere sünnî âlimleri öldürmeye başlaması sebebiyle Anadolu'ya geçmiş ve Trabzon'da bulunan Şehzade Selim'in yanına gitmiştir. Burada Trabzon şehrinin kıble semtinin tayinini yapmış ve bunun için bir de eser telif etmiştir. Daha sonra İstanbul'a geçerek bazı eserler kaleme almıştır. Aklî ve naklî ilimlerde iyi yetişmiş olan Bircendî, özellikle matematik ve astronomi sahalarında, Ali Kuşçu ile Mîrim Çelebi'den sonra klasik İslâm Medeniyeti'nin ilmî birikimini Semerkand matematik okulunun takipçisi olarak en iyi temsil eden âlimlerden birisidir. Ölüm yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, kaynaklar 1528-29'da hayatta olduğunu bildirmektedir.[159]

ESERLERİ:

Başta şerh ve hâşiye şeklinde olmak üzere, muhtelif sahalarda Arapça ve Farsça eser veren Abdül'alî Bircendî'nin eserleri, yüzyıl öncesine kadar Osmanlı ülkesi, İran ve Türkistan'da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Abdül'ali Bircendî, astronomi çalışmalarında Semerkand matematik-astronomi okulunun çizgisini; fıkhî eserlerinde de Hanefî mezhebinin çizgisini takip etmiş ve ele aldığı konularda bu alanlara önemli katkılarda bulunmuştur.

1. Hâşiye alâ Şerhi'l-mulahhâs fî'l-Hey'e: Günümüze en çok nüshası gelen üçüncü Osmanlı astronomi eseridir (101 tane) ve nazarî astronomi sahasında, Kâdî-zâde'nin eseriyle birlikte medreselerde en çok okutulan kitaplardan birisidir. Arapça olarak yazılmış olan eser, 1286 ve 1290 yıllarında İstanbul'da taşbaskı usulüyle iki defa olmak üzere, İran ve Hindistan'da ise birçok defa basılmıştır.

2. Şerh-i Bist Bâb der Marifet-i Aʿmâl-i Usturlâb: Nasîruddin Tûsî'nin aynı adlı eserinin şerhidir. Farsça kaleme alınmış olan eser usturlâb aletinin yapımı ve kullanımından bahseder. Medreselerde okutulan eserin günümüze otuzu aşkın nüshası gelmiştir.

[159] İhsan Fazlıoğlu, "Abdulalî Bircendî", **YYOA**, C. 1, İstanbul 2008, s. 33; Cengiz Aydın – Gülseren Aydın, "Bircendî", **TDVİA**, C. 6, s. 186

3. Tuhfe-i Selîmiyye: Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliği yıllarında Trabzon'da bulunduğu yıllarda ve onun adına Trabzon'un kıble semtinin tayini için telif ettiği Farsça eseridir. 1505-06 yıllarnda yazılmış olan eser, ***Risâle der Ta'yîn-i Semt-i Kıble-i Trabzon*** adıyla da bilinir. Müellif hatlı nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp., FY, n.71'de bulunmaktadır.

4. Şerh-i Zîc-i Cedîd-i Sultânî: ***Şerh-i Zîc-i Uluğ Bey*** adıyla da bilinen eser, Uluğ Bey Zîc'inin şerhidir. Farsça olarak 1523'te yazılmış olan bu eser, Osmanlı astronomi tarihinde Ali Kuşçu ile Mirim Çelebi'den sonra kaleme alınmış üçüncü önemli şerhtir. Dünya yazma kütüphanelerinde otuza yakın nüshası bulunan, Osmanlı astronomları tarafından da kullanılan eserde ayrıca on iki hayvanlı Türk takvimi hakkında da geniş bilgi verilmektedir. (Kandilli Rasathanesi Ktp., n. 253, 235)

5. Şerhu't-Tezkire fi İlmi'l-Hey'e: Tûsî'nin aynı adlı önemli astronomi eserinin şerhidir. Osmanlı astronomi tarihinde Fethullah Şirvânî'ninkinden sonra ikinci olan bu Arapça şerhin, dünya yazma kütüphanelerinde ona yakın nüshası bulunmaktadır. (Râşid Efendi Ktp. n. 11300, vr.95b-169a). Eser, 1729'da Sanskritçe'ye tercüme edilmiş ve 1885'te Leknev'de basılmıştır.

6. Şerhu Tahrîri'l-Mecistî: Batlamyus'un İslâm Medeniyeti'nde el-Mecistî adıyla bilinen kitabına, Nasîruddin Tûsî'nin kaleme aldığı Tahrîr'in şerhi olan bu eser, Osmanlı astronomi tarihinde Kâdı-zâde Rûmî'nin aynı esere yazdığı Hâşiye'en sonra yapılan ikinci çalışmadır. 1515'te Arapça olarak kaleme alınmış bu eserin dünya yazma kütüphanelerinde altı nüshası vardır. (Selim Ağa, n.735)

7. Şerhu'r-Risâleti'ş-Şemsiyye fî'l-Hisâb: İlk dönemde Osmanlılarda hesâb-ı hindî sahasında kullanılan temel kitablardan biri olan Nizâmuddîn Nişâbûrî'nin (ö.1330) ***eş-Şemsiyye fi'l-Hisâb***'ının şerhidir. Abdülalî Bircendî, hesâb-i hindî, hesâb-ı sittînî ve mesâhayı geniş bir şekilde incelediği bu Arapça eserini 1518'de yazmıştır. (Hamidiye, n. 879, 206 vr.)

8. Şerhu Muhtasarü'l-Menâr fî Usûlî'l-Fıkh: Hâfizüddin en-Nesefî'nin (ö.1310-11) fıkıh usulüne dair ***Menârü'l-Envâr*** adlı eserinin muhtasarının şerhidir. ***Zübdetü'l-Usül*** adıyla da bilinir. Dünya yazma kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunan eser bazı kaynaklara göre İstanbul'da tamamlanmıştır. (Nuruosmaniye Ktp. n.1335, 212 vr.)

9. Şerhu'n-Nikâye Muhtasarü'l-Vikâye: Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mesʿud'un (ö.1344-45) ***en-Nikâye Muhtasarü'l-Vikâye*** adlı eserinin şerhidir. Kâsım b. Kutluboğa'nın (ö.1474) telifine başladığı bu şerhi Abdülalî Bircendî İstanbul'da tamamlamıştır. Hanefî fıkhına dair ve Arapça olan eser, 1884'de Leknev'de dört cilt halinde basılmıştır. (Süleymaniye Ktp., Bağdadlı Vehbi, n. 446, 517 vr.)

Abdülalî Bircendî'nin bunlardan başka astromi ve coğrafya sahasında, Osmanlı'da fazla rağbet görmemiş fecir vakti ile güneşin doğma zamanı arasındaki müddeti inceleyen Arapça ***Meşârıkü'l-Edvâ' fî Ma'rifeti Kemmiyâti Mâ-beyne Tulû'i'l-Fecr ve Tulû'i'ş-Şems***, rasad aletlerini ele aldığı ***Risâle fî Âlâti'l-Rasad,*** rasad yöntemlerini anlattığı ***Muhtasar fî Beyâni'l-Rasad***; Farsça ise astronomi ve coğrafya karışımı ***Risâle-i Hey'et***, yine astronomi, coğrafya, kıble tayini gibi konuları incelediği ***Risâle der Eb'ad-i Ecrâm ve 'Acâib-i Bilâd*** ile takvimlerin mukayesesini yaptığı ***Risâle der Ma'rifet-i Takvîm*** adlı eserleri bulunmaktadır.[160]

2.2. ABDULLAH BİN ŞEYH İBRAHİM ŞEBÜSTERÎ (ö. 935/1529-30)

Acem diyarındandır. Şah Kulu isyanı sırasında 917/1511'de isyancılar tarafından bir kervana düzenlenen baskında öldürülen Şeyh İbrahim Şebüsteri'nin oğludur. Bu sebeple daha çok Şebüsterî-zâde ismiyle tanınmıştır. Bazı kaynaklarda Gülşen-i Râz müellifi Mahmud-ı Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) oğlu olduğu belirtilse de tarihî açıdan bu mümkün görünmemektedir. İran âlimlerinden ilim tahsil ederek Arapça ve aklî ilimlerde şöhret bulmuştur. Yavuz Sultan Selim devrinde Anadolu'ya gelmiş, O'nun takdirini kazanmış ve adına eserler yazmıştır. Yavuz Sultan Selim, aşırı hürmet gösterdiği, huzurunda ayağa kalktığı Abdullah-ı Şebüsterî'ye günlük 30 akça ulufe bağlatmış ve ayrıca her iki veya üç ay içinde 5000 akça ihsan etmiştir.

[160] İhsan Fazlıoğlu, A.g.m., s. 33-34; Cengiz Aydın – Gülseren Aydın, A.g.m., s. 186-87

Aynı zamanda şâir olup Niyâzî mahlasıyla şiirler yazan ve Kanuni Sultan Süleyman adına da kasîdeler kaleme alan Şebüsterî-zâde, 935/1529-30'da İstanbul'da ölmüştür. Güzel görünümlü, uzun boylu, ahlaklı, sağlam karakterli, hoş sohbet ve alçak gönüllü bir kişi olduğu bildirilir.[161]

ESERLERİ:

Taşköprülü-zâde'nin bildirdiğine göre, muamma hakkında Farsça bir risâle yazmış ve kâidelerden herbirini Sultan Selim'in ismi üzerine misallendirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman adına Farsça altmış beyitlik, bir mısraı tahta çıkış tarihini, diğer mısraı Rodos'un fethini gösteren bir kaside yazmıştır. Ayrıca Seyyid Şerîf'in ***Şerhu't-Tecrîd*** ve ***Şerhu'l-Matâlî*** adlı eserlerine hâşiyeleri bulunduğunu aktaran Taşköprülü-zâde, el-Kâfiye için de bir şerh yazdığını işittiğini fakat eseri görmediğini belirtir. Ayrıca bir ***Şem' ü Pervâne*** mesnevisi bulunmaktadır.

1. Şem' ü Pervâne: Niyâzî'nin Yavuz Sultan Selim adına kaleme aldığı mesnevisidir. 826 beyit tutarındaki mesnevi, hafif bahrinin "fâilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla ve Farsça olarak yazılmıştır. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Efendi, n. 415'te kayıtlı olan eser Mehmet Kanar tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[162] Eser oldukça akıcı bir dille ve vezin hatalarına düşmeden yazılmıştır. Şâirin dile vakıf ve işlediği konuya hâkim olduğu görülür.[163]

2.3. ABDÜLVÂSİ BİN HAYREDDÎN HIZIR (ö. 944/1537)

Dimetokalı Hayreddîn Hızır Paşa'nın oğludur. Edirne'nin kırk kilometre güneyinde bulunan Dimetoka'da doğmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Molla Şücâ'uddîn-i Rûmî, Molla İzârî, Efdal-zâde ve Molla Lutfî'den ilim tahsil etmiş, sonra ilim öğrenmek için seyahate çıkarak Acem diyarına gitmiştir. Sehî Bey ve Latîfî, "Aşere-i muhabbese"den biri olduğunu ve II. Bayezid'in gazabından

[161] Taşköprülüzâde, **Osmanlı Bilginleri**, Çeviren: Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 330-31; Mecdî Mehmed Efendi, **Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeylleri, Hadâ'ikü'ş-şakâ'ik**, Haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, s. 456; Peçevî İbrahim Efendi, **Peçevî Tarihi**, C. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 54; Mehmet Kanar, **Fehmî ve Şebisterî'den Şem' ve Pervâne**, İnsan Yay., İstanbul 2009, s. 56

[162] Mehmet Kanar, A.g.e, s. 87-119

[163] A.g.e. s. 67

kurtulmak için bu seyahate çıktığını bildirirler. Bu seyahat esnasında Herat'ta, Sadeddin-i Taftâzânî'nin torunu olan büyük âlim Havâşî'den, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerhü'l-Adûdiyye kitabını ve başka kitapları okuyarak tahsilini tamamlayıp Yavuz Sultan Selim devrinde İstanbul'a döndü. Sultan Selim, bu zâta çok ikram ve ihsânda bulunarak Edirne'de Ali Bey Medresesi'ne müderris olarak atadı ve bir müddet görev yaptıktan sonra Bursa kadısı, İstanbul kadısı, ardından da Anadolu ve Rumeli kazaskerliği vazîfelerinde bulundu. Kanuni Sultan Süleyman devri başlarında 929/1522'de emekli oldu ve 944/1537 senesinde vefât etti. Sehî Bey, Kâbe'de vefat ettiğini belirtir. Aynı zamanda şâir olan Abdülvâsi Çelebi, Vâsi'î mahlasıyla şiirler söylemiştir.[164]

2.4. ÂBİD ÇELEBİ (ö. 931/1524)

Asıl adı Abdülazîz b. Seyyid Yûsuf bin Hüseyin olup, seyyiddir. Taşköprü-zâde'nin dayısıdır. Abid Çelebi adıyla meşhur olmuştur. Kaynaklarda doğum târihi ve yeri bildirilmemektedir. Önce Muhyiddin Muhammed Samsûnî'den, ardından Bursa Manastır Medresesi'nde müderris olan Kadı-zâde'nin torunu Kutbüddin Muhammed Efendi'den ilim tahsil etmiştir. İstanbul'da da Sahn-ı semân müderrislerinden Vikâye şârihi Molla Ahî Çelebi'den, Ali b.Yûsuf Bâlî'den, Sultan Bâyezîd'in hocası Muarref-zâde'den okumuştur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Gelibolu'daki medreseye müderris olarak atanmış, daha sonra bazı kasabalarda kadılık vazîfesinde bulunmuştur. 931/1524 senesinde kadı olarak bulunduğu Kefe kasabasında vefât etmiştir. Hâfızası kuvvetli ve çok zekî, hoş sohbet, güzel ahlâklı ve çok cömert bir insan olduğu, uzun zaman kadılık yaptığından, kitap yazmakla pek meşgûl olamadığı kaydedilir.[165]

2.5. ÂHÎ ÇELEBİ (835/1432- 930/1524)

Asıl adı kaynaklarda Ahmed, Mehmed, Mahmud gibi isimlerle anılmakla beraber Taşköprülü-zâde'ye göre Mahmud b. Kemal'dir. Babası aslen Tebrizli olan

[164] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 291-2; Mecdî, A.g.e., s. 394; Sehî Bey, A..g.e., s. 76; Latîfî, A.g.e., s. 554-5

[165] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 292; Mecdî, A.g.e., s. 395; **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, C. 13, s. 212-13

ve Kastamonu'da Candaroğlu İsmail Bey'in hizmetinde iken beyliğin Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmasıyla İstanbul'a gelerek Mahmut Paşa Çarşısı'nda bir dükkân açıp burada tabiplik yapmaya başlayan Tabib Kemâleddin'dir. İlk eğitimlerini babasından alan Âhî Çelebi, onun ölümü üzerine devrin tanınmış hekimleri Kutbeddin ve Altunî-zâde'den dersler alarak mesleki bilgisini ilerletmiş, kısa zamanda tanınarak Fatih Darü'ş-şifâsı'na önce hekim olarak atanmış ardından da başhekimlik görevine getirilmiştir.

II. Bayezid devrinde önce mutfak eminliğine, 913/1507'de de Hekimbaşılığa getirilen Âhî Çelebi, Sultanın ölümünün ardından geleneğe uyarak Yavuz Sultan Selim tarafından azledilmiş, fakat bir süre sonra yeniden bu göreve getirilmiş ve Sultan ile birlikte Arab seferine katılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in ölümünde kadar bu görevde kalan Âhî Çelebi, 25 Şevval 926/7 Ekim 1520'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından azledilmiştir. Bir müddet sonra hacca gitmiş, 930/1524'te dönüş yolunda Kahire'de vefat etmiş ve İmam Şâfiî hazretlerinin mezarı yakınlarına defnedilmiştir. [166]

ESERLERİ:

1. Risâle-i Hasâtü'l-Kilye ve'l-Mesâne: Âhi Çelebi'nin en önemli eseridir. II. Bayezid devrinde ve Türkçe olarak kaleme alınan eserde on bölüm halinde böbrek ve mesâne taşları konu edilmektedir. Çeşitli yazmaları bulunan eseri Âkil Muhtar Özden bir makale ile incelemiş[167], Saim Erkun da Türkçe ve İngilizce olarak yayımlamıştır.[168]

2. Risâle fi't-Tıbb: Tıpla ilgili Türkçe bir risâledir. (Süleymaniye Ktb., Laleli, n. 1/1652; Murad Molla Ktb., Lala İsmail Efendi, n. 3/701, Ali Emiri Efendi, n. 105)

3. Mesnevî fi't-Tıbb: Türkçe. (Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü, n. 1688/2)

[166] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 310-1; Mecdî, A.g.e., s. 423-4; Ali Haydar Bayat, "Ahî Çelebi, Mehmed" **TDVİA**, C. 2, İstanbul 1988, s. 528; Mahmut Karakaş, **Müsbet İlimde Müslüman Âlimler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s. 531-34

[167] Âkil Muhtar Özden, "Hekim Ahî Çelebi ve Fâide-i Hasât Risalesi", **Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası**, II/2-3, İstanbul 1335

[168] Saim Erkun, Ahî Ahmed Kemaleddin il-Mütetabbib, **Risâle-i Hasâtü'l-kilye ve'l-mesâne,** İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1948

4. El Fevâdü's-Sultâniyye fi'l-Kavâ'idi't-Tıbbiyye: Tıbba dair Farsça bir eserdir.

Ayrıca Bursalı Mehmed Tahir, Âhî Çelebi'nin İbnü'n-Nefîs'in ***Mûcez***'ini Türkçeye çevirdiğini bildirir.[169] Ancak Adnan Adıvar, bu eserin Âhî Çelebi'nin babası tabip Kemal'e ait olabileceğini ifade eder.[170] Bu eser Nuruosmaniye Kütüphanesi, n. 3487, 3489'da ve ayrıca Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'nda 60 Zile 179 arşiv numarasıyla Ahmed b. Kemal adına kayıtlı olarak ***Terceme-i Mucezu'l-Kanûn*** adıyla yer almaktadır.

2.6. ALİ CEMÂLÎ EFENDİ (848/1445? – 931/1525)

Halk arasında Müfti Ali Cemâlî ve Zembilli Müftü ismiyle meşhur olmakla beraber tam adı Alaaddin Ali b. Ahmed b. Mehmed el-Cemâlî'dir. Bazı kaynaklarda Mevlânâ Sûfî Ali Çelebi el-Cemâlî veya Molla Ali b. Ahmed el-Cemâlî şeklinde de anılmaktadır. Babası âlim bir kişi olan Cemaleddin Ahmed Çelebi'dir. Molla Fenârî'nin hocası Cemaleddin Aksarayî'nin soyundan geldiği için "Cemâlî", evinin üst katında oturup fetva soranlar için aşağıya bir zembil sarkıtmasından "Zembilli" lakaplarıyla anılmıştır. Çocukluğu Konya'da geçen Ali Cemâli Efendi ilk tahsilini Karaman'da Molla Hamza'dan almış, ardından gelerek Molla Hüsrev'in derslerine devam etmiştir. Hocasının müftü olması üzerine Bursa'ya giderek Mevlana Hüsam-zâde'nin öğrencisi olmuş, ondan şer'î ve aklî ilimler okuyup eğitimini tamamlayınca da muîdi ve aynı zamanda kızıyla evlenerek damadı olmuştur. Bir müddet sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından 30 akçayla Edirne Ali Bey (Taşlık) medresesine müderris tayin edilmiştir.[171]

Ali Cemali Efendi, Karamanî Mehmed Paşa 881/1477'de veziriazam olduğunda Sinan Paşa'ya olan yakınlığından dolayı Beylerbeyi ve Siraciye medreselerine sürülmüş, bu tutumların devam etmesi ve ücretinin gittikçe

[169] Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri I-II-III**, Haz.: Cemal Kurnaz – Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara 2000, C. III, s. 203
[170] A. Adnan Adıvar, A.g.e., s. 66
[171] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 230; Mecdî, A.g.e., C. 1, s. 386

düşürülmesi üzerine de görevinden istifa etmiştir. Bu dönemde Edirne'de bulunan Halvetî şeyhlerinden Mesud Edirnevî'nin hizmetinde bulunmuş ardından İstanbul'a gelerek Konyalı Şeyh İbn Vefâ'nın tekkesine devam etmiştir. II. Bayezid'in tahta geçmesiyle Amasya'ya müftü tayin edilmiş, bir müddet burada görev yaptıktan sonra Bursa Kapluca, Ardından da İznik Orhaniye medresesi müderrisliklerine getirilmiştir. Buradan Bursa Sultaniyesi'ne atanmış ve 1486'da yapımı tamamlanan Amasya II. Bayezid medresesine ilk müderris olarak gönderilmiştir. Ancak Amasya valisi olan Şehzade Ahmed'in tavırlarına gücenerek pek çok âlimle beraber istifa ederek İstanbul'a dönmüş ve bir müddet görev almadıktan sonra Sahn-ı Seman medreselerinden birine müderris tayin edilmiştir. Bir müddet sonra hacca giden Ali Cemâlî Efendi, hac yolculuğu esnasında dönemin şeyhülislamı Efdal-zâde Hamîdüddin'in ölmesi üzerine 1503 senesinde II. Bayezid tarafından yeni şeyhülislam olarak tayin edildi ve kendisi hacdan dönene kadar fetvâların sahn müderrisleri tarafından verilmesi emredildi. Ayrıca yeni yapılmış olan Bâyezîd Medresesi müderrisliğinde de vazife verildi ve bundan sonra, şeyhülislâmların, Bâyezîd Medresesi'nde müderrislik yapmaları da âdet hâline geldi. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde dürüstlük ve ciddiyetle görev yaptı ve 932/1525-26 senesinde vefatına kadar şeyhülislamlık makamında kaldı.[172]

Tefsir, hadis fıkıh, dil ve edebiyat konularında iyi yetişmiş bir âlim olan Zembilli Ali Efendi, Fatih Sultan Mehmed'in şeyhülislamlarından Molla Hüsrev'in hukuk alanında başlattığı yapılanmayı geliştirerek klasik Osmanlı hukukunun mimarları arasında yer almış, onun teşebbüsleri ile şeyhülislamlığın veziriazamlıktan sonra devlet yönetimindeki en yetkili makam haline gelmesi sağlanmıştır. Zühdü, takvası, doğruluğu ile de meşhur olan Zembilli Ali Efendi, cesur, onurlu, aynı zamanda adaleti gözeten bir kişiydi. Şeriata uymayan her çeşit hükme ve karara şiddetle karşı çıkardı. Nitekim bu karakteriyle, sert mizaçlı bir hükümdar olan Yavuz Sultan Selim'in kanun ve teâmüle aykırı davranışlarına karşı çıkmış, keyfi uygulamalarına engel olabilmiştir. Kaynaklarda Sultan'ın keyfi uygulamalarına karşı çıktığı şu iki hadise aktarılır:[173]

---

[172] Ömer Mahir Alper, "Ali Cemâli Efendi (Zembilli)", **YYOA**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008, C. I, s. 199-200

[173] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 232-3; Mecdî, A.g.e., s. 388-9; İ. Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., C. II, s. 666-8

Bir defasında Yavuz Sultan Selim, hazine memurlarından yüz elli kişinin sorumsuz davranışlarından dolayı öldürülmesini emretmişti. Zembilli Ali Efendi, bu kararı duyunca derhâl Divân-ı Âlî'ye koştu. Vezirler ayağa kalkıp saygı ile karşıladılar ve en yüksek yere oturttular. Şeyhülislâmın dîvâna gelmesi âdet olmadığından, niçin geldiğini sordular. Sultan'la görüşmek istediğini söyledi. Durum sultana arz edildi. Yavuz Sultan Selim, huzura girmesine izin verdi. Arz odasına girip selâm verdi. Sultan'ın hürmet göstermesinden sonra, gösterilen yere oturdu. Sonra Sultan'a; "Fetva ehlinin bir işi de, Sultan'ın âhiretini korumak, onu dînen hatalı işlerden sakındırmaktır. Duyuldu ki, yüz elli kişinin öldürülmesini ferman buyurmuşsunuz. Fakat onların öldürülmeleri için, dînen bir sebep tespit edilmiş değildir. Size yakışan onları affetmektir." dedi. Zembilli Ali Efendi'nin bu sözlerine öfkelenen Sultan Selim, "Bu iş saltanatın gereğidir. Âlimler böyle işlere karışırsa, devlet idaresi kargaşaya uğrar. Sorumsuzluklara göz yummak, beğenilecek tutum değildir. Bu işlere karışmak sizin vazifeniz değildir" deyince; "Bu karar âhiretiniz ile ilgilidir ve buna karışmak da bizim vazifemizdir. Eğer affederseniz ne iyi, ne güzeldir. Yoksa âhirette büyük cezaya müstehak olursunuz" dedi. Bu sözler Sultan'ın kızgınlığını yatıştırdı. "Affettik" diyerek lütuf gösterip, kendisiyle sohbete başladı. Konuşma bittikten sonra, gitmek üzere ayağa kalkan Zembilli Ali Efendi, Yavuz Sultan Selîm Han'a, "Âhiretiniz ile ilgili olan hizmeti yerine getirdim. Mürüvvet ile ilgili bir sözüm daha var." dedi. Sultan "Onu da söyle." deyince; "O sözüm de şudur ki, Sultan'ın affına uğrayan o kişilerin, işlerinden el çektirilip, el açarak sokaklarda dolaşmaları, Sultan'ın şânına lâyık mıdır?" dedi. Sultan, "Hayır" cevabını verince onları görevlerinde bırakmasını istedi. Yavuz Sultan Selim, bu isteği de kabul etmekle beraber, vazifelerinde kusurları sebebiyle bunları cezalandıracağını belirtti. Zembilli Ali Efendi buna karşı "Bu caizdir. Cezalandırma Sultan'ın takdirine kalmıştır." diyerek, huzurdan ayrıldı.

Yavuz Sultan Selim Edirne'ye giderken onu yolcu etmeye gelen Zembilli Ali Efendi, yolda elleri ayakları bağlanmış dört yüz görüp bunların durumunu sorunca yanındakiler, "Bunlar Sultan'ın ipek almayı yasaklayan emrine karşı çıkıp ipek almışlar." dediler. Bunun üzerine hemen atı üzerindeki Sultan'ın yanına giden Zembilli Ali Efendi Sultan'a "Onları öldürmeniz helal olmaz." dedi. Sultan öfkelenerek "Molla, geride kalanların düzeni için halkın üçte ikisini öldürmek helal

olmaz mı?" dediğinde "Olur ancak büyük bir düzensizliğe yol açtığında." cevabını verdi. Bunun üzerine Sultan Selim, "Sultan'ın emrine karşı gelmekten büyük düzensizlik mi olur?" deyince Zembilli Ali Efendi, "Onlar emrinize karşı gelmediler. Siz ipek ticareti üzerine memurlar tayin ettiniz ki bu da dolaylı bir izindir." dedi. Sultan iyice hiddetlenerek "Saltanat işleri üzerinize vazife değildir." dedi. Bu söz üzerine Zembilli Ali Efendi, "Bu konu ahiret işlerindendir ve karışmak görevlerim arasındadır." diyerek arkasını dönüp gitti. Sultan Selim buna çok öfkelenmesine rağmen ilk mola yerinde mahkûmların hepsini affetmiş, Edirne'ye vardığında da ona şu fermanı göndermişti: "Sana kazaskerliği verdim ve iki yakayı yetkinde topladım. Anladım ki sen hakkı söyleyen birisin." Ali Cemâlî Efendi bu teklifi teşekkür ederek geri çevirip müftülük ve müderrislik ile kanaat edeceğini söyleyince bu Sultan'ın çok hoşuna gittiğinden kendisine beş yüz altın ihsan etti.

ESERLERİ:

1. Muhtârâtü'l-fetâvâ: Fıkıh alanındadır ve fetvâ mecmuası niteliğindedir. Muhtelif nüshaları bulunan Arapça eserin bir bölümü M. Ali Sarı ve İbrahim Ural tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayımlanmıştır.[174]

2. Muhtasârü'l-Hidâye: Hanefi fıkhına dair bir eserdir.

3. Risâle fî hakkı'd-devrân: Sûfîlerin devrânının câiz olduğu üzerine kaleme alınan eserin pekçok yazma nüshası bulunmaktadır.

4. Edebü'l-evsiyâ: Ahlak hususunda ve Arapçadır. Pek çok nüshası olan bu eseri Carl Brockelmann oğlu Fudayl Efendi'ye ait olarak kaydeder.

5. Risâle-i Vahdet-i Vücûd - Risâle-i Nasihat: Katalog taramalarında karşılaştığımız ve kaynaklarda belirtilmeyen bu iki eser Zembilli (Zenbilli) Ali Efendi adına kayıtlıdır. Türkçe olduğu belirtilen bu iki risâle, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları koleksiyonunda 314 numarada bulunan bir yazmanın 48-52a ve 52b-62a yaprakları arasında bulunmaktadırlar.

[174] Zembilli Ali efendi, **El-muhtârât mine'l-fetâvâ: Seçme Fetvâlar**, Çev.: M. Ali Sarı – İbrahim Ural, Fey Yay., İstanbul 1996

2.7. BAHŞÎ HALÎFE (ö. 930/1523)

Akbilek Bahşî Halîfe adıyla tanınmış olup Amasya'ya bağlı Taşova'nın Uluköy (Sonusa) kasabasında doğmuştur. Zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etmiş daha sonra ilmini artırmak maksadıyla Arab ülkelerine gitmiştir. Burada Celâleddîn Süyûtî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ Ensârî, Şemseddîn Muhammed Sehâvî gibi büyük âlimlerden çeşitli dînî ilimleri tahsil etmiş ve ayrıca tasavvuf büyükleriyle de görüşmüş, onların sohbetlerinde manevî hâllere ve makamlara yükselmiştir. Zühd ve takvâ sahibi, dinî ilimleri iyi bilen, fıkıh ve tefsîr ilimlerinde söz sahibi bir kişi olduğu ve tefsîrlerin çoğunu ezbere bildiği nakledilir. Tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi yüksek dinî ilimleri okuttuğu ve hatta Osmanlılar zamanında yetişmiş İslâm âlimlerinin en büyüklerinden olan Kemalpaşa-zâde'nin Bahşî Halîfe'den tefsîr ilmi okuyup, hadîs-i şerîf öğrenen âlimlerden olduğu bildirilir. Ayrıca insanlara vaaz ve nasîhat ederek din ve dünyâ saadetlerinin yollarını gösterdiği, ilmî sohbetlerinde bazı âyet-i kerîmelerin faziletleri hakkında söylediği sözler için "Levh-i mahfûzda böyle yazılı olduğunu gördüm" diyerek izâh ettiği nakledilir. Pek çok âlim yetiştiren Bahşî Halîfe'nin, Halvetî tarikatına mensûp olup tarîkatte hocasının Cemâl-i Halvetî'nin halîfelerinden Muhyiddîn bin Muhammed Efendi olduğu da kaynaklarda zikredilir. Bahşî Halife, 930/1523 senesi civarında vefât etmiştir.[175]

ESERLERİ:

Bursalı Mehmed Tahir, ***Mi'râcül-Ulâ fi Tefsîr-i Sûreti'l-İsrâ*** ve ***Tenbihü'l-Gabî fi Rü'yeti'n-Nebî*** adında iki eseri bulunduğunu bildirir.[176]

2.8. BEDREDDİN MAHMUD (ö. 937/1530)

Asıl adı Mahmud b. Abdullah olup lakabı Bedreddîn'dir. Küçük Bedreddîn sanıyla tanınmıştır. Mecdî, Hadım (Atik) Ali Paşa'nın azatlılarından olduğunu bildirir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Zamanın büyük âlimlerinden Molla Lütfî, Şücâüddîn-i Rûmî ve Müeyyed-zâde gibi zâtlardan ilim öğrenmiş, büyük bir

[175] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 302; Mecdî, A.g.e., s. 411, **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, C. 13, s. 306
[176] Bursalı Mehmed Tahir, **A.g.e.**, C. 1, s. 211

âlim olarak yetişmiştir. İlk olarak Bursa'da Çendik Medresesi ve Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'nde, daha sonra İstanbul'da Eski Ali (veya Atîk Ali) Paşa Medresesi'nde ve bundan sonra Edirne'de bulunan Üç Şerefeli medreselerinin ardından da İstanbul'da bulunan Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris olmuştur. Medreselerde uzun zaman vazife yaptıktan sonra, bir miktar da kadılık yapması uygun görülmüş ve önce Haleb'de bir müddet kadılık yaptıktan sonra Edirne'ye kadı olarak tayin edilmiştir. Uzun müddet Edirne kadılığı yapmış ve bu vazifedeyken 937/1530'da vefât etmiştir.[177]

Bedreddin Mahmud'un Edirne'ye gitmesi şöyle rivayet edilir: Bedreddîn Mahmud Atîk Ali Paşa Medresesi'nde müderris olarak bulunmaktaydı. Zaten kendisi bu medresenin kurucusu olan Atîk Ali Paşa'nın azâdlılarındandı. Buradaki vazifesinde on senesini tamamladığı sırada Yavuz Sultan Selim'de Mısır seferinden dönüyordu. Bedreddîn Mahmud, Sultanı karşılamak üzere Antakya'ya gittiğinde orada kendisini önce Sultan Selim'in damadı olan Ferhat Paşa gördü. Ferhat Paşa, çok sevdiği bu zâtı birden karşısında görünce, hayret ve latife ederek; "Burada ne arıyorsun? Niye geldin?" diye sordu. O da, latife ve nükte yoluyla ,"Burada medfûn bulunan Habîb-i Neccâr hazretlerine bulunduğum medresede daha kaç yıl kalacağımı suâl etmeye geldim." diye evap verdi. Ferhat Paşa bu cevaptan çok hoşlanıp, bu hâli Sultan Selim'e arzedince o da bu latife ve nükteye memnun olup, Bedreddîn Mahmud'u Edirne'de bulunan Üç Şerefeli medreselerinden birine atadı. O da bu yeni vazîfesine başlamak üzere Edirne'ye gitti.[178]

2.9. ECE-ZÂDE MUHAMMED MUHYİDDÎN (ö. 924/1518)

Ulemâdan Ya'kûb Efendi'nin oğludur. Asıl adı Muhammed lakabı Muhyiddîn olup Ece-zâde sanıyla tanınmıştır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Zamanın büyük âlimlerinden Mevlânâ Hatîbzâde'den ve daha başka âlimlerden tahsilini tamamladıktan sonra İznik Medresesi'ne müderris olmuş, bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, kadılığa yönelmiştir. Ece-zâde'nin Yavuz Sultan Selim şehzâdeliği sırasında Trabzon'da sancakbeyi olarak bulunurken babası Sultan

[177] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 340; Mecdî, A.g.e., 467-68; **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, C. 13, s. 315
[178] Mecdî, A.g.e., s. 468

Bayezid'e tavsiye ve ricası ile Trabzon kadılığına ta'yin olunduğu, birbirleri ile yakından tanışıp sohbet ettikleri ve Sultan Selim'in bu zâtı çok sevip iltifât ettiği rivayet edilir. Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca Ece-zâde'yi Selanik ve ardından da Bursa kadılığına tayin edilmiştir. Aklı ve zekâsı yüksek, zihni ve anlayış kabiliyeti çok kuvvetli, bir zât olduğu bildirilen Ece-zâde Muhammed Muhyiddin Efendi, 924/1518 senesinde vefât etmiştir.[179]

2.10. FENÂRÎZÂDE MUHYİDDİN MEHMED ŞAH ÇELEBİ (ö. 929/1523)

Daha çok Şah Çelebi ve Mehmed Şah Çelebi adlarıyla tanınmış ve 883/1478 yılı civarında doğmuştur. Fatih Sultan Mehmet devri âlimlerinden ve ilk şeyhülislam olarak görev yapmış olan Molla Fenârî'nin oğlu Yusuf Bâlî'nin torunu; ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde kazaskerlik, ardından şeyhülislamlık yapan Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi'nin kardeşidir. Babası Alaaddin Ali Fenârî Efendi'dir. Fatih Sultan Mehmet, ailesine duyduğu saygıdan daha doğduğu gün 30 akça yevmiye bağlatmıştır.

Sırasıyla babasından, Hatibzâde Muhyiddin Efendi'den, Muarrifzâde'den ders görmüş ve ilk olarak II. Bayezid devrinde Bursa Manastır Mederesesi'ne 50 akçayla müderris tayin edilmiştir. Yavuz Sultan Selim devrinde önce Bursa, ardından İstanbul kadılığına atanmış ve 923/1517 senesinde Arap diyarlarının fethi üzerine üçüncü kazaskerlik olarak kurulan Arap ve Acem kazaskerliğe getirilmiştir. Bu kazaskerliğin Anadolu kazaskerliğine devri üzerine 924/1518 senesinde Edirne kadısı olmuştur. 925/1519 senesinde Kemalpaşazâde'nin yerine Anadolu, hemen ardından da Zeyrekzâde'nin yerine Rumeli kazaskerliğine getirilmiş ve bu görevdeyken 929/1523 senesinde vefat etmiş ve Bursa'da büyük dedesi Molla Fenârî'nin yaptırdığı câmi'in haziresindeki aile mezarlığına defnedilmiştir. Zeki, güzel ahlaklı, nur yüzlü, cömert, vefakâr ve vakur bir insan olduğu bildirilir ve ilmiyle övülerek genç yaşta ölmesi bir kayıp olarak nitelendirilir. [180]

[179] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 297; Mecdî, A.g.e., s. 404; **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, C. 14, s. 23
[180] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 285; Mecdî, A.g.e., C. 1, s. 386; Kâtip Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 893 – C. 2, s. 1248, 1717, 1892, 2022; Mehmet İpşirli, "Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah", **TDVİA**, İstanbul

ESERLERİ:

Ömrü uzun olsa pek çok eser vereceğinin belli olduğu ifade edilen Mehmed Şah Çelebi'nin Seyyid Şerif Cürcânî'nin ***Şerhu'l-Mevâkıf'***ı ile ***Şerhü'l-Ferâiz***'ine ve Sadrü'ş-şerîa'nın ***Evâilu Hâşiyeti Şerhi't-Tecrîd*** bölümü üzerine hâşiye yazdığı, sonra bunları bir araya toplayarak Atik Ali Paşa'ya sunduğu belirtilir. Fakat kütüphane kayıtlarından bu eserlerin Fenârîzâdelerden hangisine ait olduğu kesin olarak tespit edilememektedir. Aynı zamanda o dönemde Ayasofya'nın mevcut bütün vakıflarının detaylı sayımını ihtiva eden ve topografik bir eser özelliği taşıyan ***Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri***'ni (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, n. 0.64) düzenlediği bilinmektedir. Ayrıca iyi bir şair olup güzel şiirleri bulunduğu da ifade edilir. (Bkz. : Gamî, s. 314)

2.11. HÂFIZ-I ACEM (ö. 958/1551)

Asıl adı Hâfızuddin Muhammed b. Ahmed b. Âdil Paşa'dır. Berdaa' da doğduğundan Berdaî nisbesiyle de zikredilir. Tahsilini Tebriz'de devrinin ünlü âlimi Mevlânâ Mezîd'in yanında tamamlamış ve daha o zamanlar ilmiyle tanınmış bir insan olmuştur. Şah İsmail'in baskılarının artması sebebiyle "ufak tefek" manasına Kukla Acem diye anılan kardeşi Abdülfettah ile II. Bayezid devrinde Anadolu'ya gelmiş, Kazasker Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi'nin himayesi ve tavsiyesiyle II. Bayezid tarafından Ankara Medresesi'ne ardından da Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Merzifon'da müderris iken Çaldıran dönüşü Amasya'da konaklayan Yavuz Sultan Selim'e bir gazel sunmuş, şiirini beğenen sultan tarafından 921/1515'te İstanbul Atik Ali Paşa medresesi müderrisliğine atanmıştır. Sahn ve Ayasofya müderrisliklerinde de bulunan ve devrin önde gelen ilim adamlarından olan Hâfız-ı Acem, 948/1541-42 Ayasofya müderrisliğinden emekli olarak kendini tamamen ilmi çalışmalara vermiştir. Çoğu ansiklopedik çapta pek çok eseri bulunan, ömrünü ilme ve eser telfine adamış bir âlim olan Hâfız-ı Acem 23 Muharrem 958'de (31 Ocak 1551) vefat etmiştir.[181]

1995, C. 12, s. 340; Tuba Nur Saraçoğlu, **Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları,** Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2009, s. 37, 52

[181] Ömer Faruk Akün, "Hâfız-ı Acem**", TDVİA,** C. 15, İstanbul 1997, s. 80-81

2.12. HALÎMÎ ÇELEBİ (ö. 922/1516)

Asıl adı Abdülhalim, babasının adı Ali olup Kastamonu'da doğmuştur. İlköğrenimini doğduğu şehirde tamamladıktan sonra Alâeddin Arabî Efendi'nin hizmetine girmiş, onun vefatı üzerine Bursa'da Zeyniyye şeyhlerinden Hacı Halife'ye intisap etmiştir. Bir süre Arap ülkelerinde dolaşıp hac farizasını yerine getirdikten sonra İran'a geçmiş, oranın âlimlerinden ilim tahsil ederek sûfî taifesine katılmış ve özellikle Nakşibendiyye'den Şeyh Mahdûmî'nin yanında bulunmuştur. Kastamonu'ya dönünce Trabzon valisi olan Şehzade Selim'in daveti üzerine Trabzon'a gitmiştir. Yavuz Selim burada kendisine imam tayin ettiği Halîmî Çelebi'yi aynı zamanda şehzadesi Süleyman'ın eğitimiyle de görevlendirmiştir. Padişah olduktan sonra da günlük 200 akçe maaş bağlayarak hâce tayin etmiş, bazı köyleri ona mülk olarak vermiştir. Yavuz Sultan Selim'le birlikte Mısır seferine katılan Halîmî Çelebi, sefer dönüşü 922/1516-17'de Şam'da hastalanmış ve orada vefat etmiştir. Cenaze namazında padişah da hazır bulunmuş, vefatına "*râha Hâce Halîmî*" ibaresi tarih düşürülmüştür. Halîmî Çelebi'nin zengin bilgi sahibi, güzel ahlaklı salih bir âlim olup zayıflara ve yoksullara yardım etmeyi seven bir insan olduğu kaynaklarda bildirilmektedir.[182]

Ölünceye kadar padişahın musahibi ve güvendiği insanlardan biri olarak yanından ayırmadığı Halîmî Çelebi'nin Sultan'a yakınlığı o derecededir ki bazı vezirlerin, padişaha arzedilecek hususları önce ona danışıp daha sonra padişahın huzuruna çıktıkları rivayet edilir. Âşık Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in, Halîmî Çelebi'ye iltifatı ve hürmeti hususunda tahta çıktığı sırada üç gün görmediği Halîmî Çelebi'ye hitaben söylediği "*Halîmî Çelebi gerçi pâdişâh olduk ammâ hâl-i yârândan bî-âgâh olduk. Bu saltanatdan ne zevk alunur ki üç gündür seni görmedük.*" şeklindeki sözlerini nakleder. Çağdaşı olan bir şair aşağıdaki beytiyle isimlerinin uyumunu da dile getirmiştir:

*Şol pâdişâh ki nâmı şerifi **Selîm** ola*

[182] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 284-85; Mecdî, A.g.e., s. 385-86; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 3, s. 1975; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 588; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Halîmî Çelebi", **TDVİA**, C. 15, İstanbul 1997, s. 343

*Lâyık budur musahibi onun **Halîm** ola*[183]

2.13. HASAN CAN ÇELEBİ (ö. 974/1567)

Yavuz Sultan Selim'in nedimi ve ***Tâc-üt-tevârih***'in müellifi Hoca Sâdeddin Efendi'nin babasıdır. Hayatı hakkında bilinenler, Hoca Sâdeddin Efendi'nin adı geçen ünlü eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Hasan Can b. Hafız Mehmed b. Hafız Cemâleddin İsfahanı şekindeki künyesinden ailesinin İsfahanlı olduğu anlaşılmaktadır. Kesin olmamakla beraber 896/1490'da doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Hafız Mehmed, Akkoyunluların saray hafızlarından iken bu devletin Safevî Hükümdarı Şah İsmail tarafından yıkılması üzerine Tebriz'e getirilmiş ve Çaldıran zaferi akabinde Yavuz Sultan Selim'in buradan İstanbul'a getirdiği âlim ve sanatkârlar arasında yer almıştır. Hafız Mehmed İstanbul'a gelince saray hafızı olarak görevlendirilmiş, oğlu Hasan Can'da Yavuz Sultan Selim'in özel hizmetine alınarak en yakın adamlarından biri olmuştur. Sultanla birlikte Mısır seferine de katılan Hasan Can, sultanın vefatına kadar altı yıl süren bu hizmeti sırasında birçok olaya şahit olmuş, en yakın musahibi ve sırdaşı konumunda bulunmuştur. Ömrünün son döneminde hastalığının iyice ağırlaştığı bir sırada Yavuz Sultan Selim'in, "Hasan Can, bu ne haldir?" sorusuna karşılık onun, "Sultanım, Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip O'nunla olacak zamandır." demesi üzerine padişahın, "Ya bunca zamandan beri bizi kiminle bilirdin?" şeklindeki sözü kaynaklarda yer almıştır.[184]

Yavuz Sultan Selim dönemiyle ilgili ***Tâcü't-tevârîh***'te yer alan birçok bilginin sözlü kaynağı olan Hasan Can, Sultan'ın birçok hâllerini, menkıbelerini ve ölümü ile neticelenen şîr-pençe hastalığının seyrini oğlu Hoca Sadeddîn Efendi'ye anlatmış, o da bu eserine eklediği ***Selîmnâme***'sinde babasının anlattığı bu çok canlı ve bir Osmanlı hükümdârının husûsî hayatına ait safhaları kaleme almıştır. Kanunî Sultan Süleyman devrinde de yakın ilgi görmesine ve kendisine yüksek memuriyetler teklif edilmesine rağmen maaş tahsisini isteyerek münzevi bir hayat yaşamayı tercih etmesi üzerine kendisine günlük 150 akçe, oğullarına da 20'şer akçe

[183] Âşık Çelebi, **Meşâʿirü'ş-şuʿarâ**, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Ens. Yay., İstanbul 2010, C. 2, s. 629-32
[184] Hoca Sadettin, A.g.e., C. 4, s. 359

maaş bağlanan Hasan Can, 17 Şaban 974/27 Şubat 1567 tarihinde oğlu Hoca Sâdeddin Efendi ile beraber gittiği Bursa'da vefat etmiş ve Yeşiltürbe kapısının yakınlarında yol kenarına defnedilmiştir.

Sarayın mutrıblar cemaâti arasında adına rastlanması, kendisine emekli maaşı tahsisinin bir vazife karşılığı olarak yapıldığı ihtimalini güçlendirmekte ve buradan hareketle onun Enderun'da mûsiki hocalığı yaptığı, Kanuni Sultan Süleyman'ın zaman zaman kendisine 200 fıloriden 1000 filoriye kadar ihsanda bulunduğu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda hânende ve bestekâr olarak da tanınan Hasan Can'ın bu alandaki bilgileri kimden aldığı ise bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda Ahmed, Hüseyin ve Hasan adlı üç talebesi bulunduğu belirtilmektedir. Hasan Can'ın bestelediği eserler daha sonraki devirlerde mehter takımlarında devamlı olarak çalınmış ve ünümüze düyek usulünde üç adet hüseynî peşrevi ulaşmıştır.

2.14. HAYÂLÎ ÇELEBİ (ö. 930/1523)

Asıl adı Abdülvehhâb b. Abdülkerîm olup Hayâlî Çelebi sanıyla meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Zamanının âlimlerinden Molla İzâri, Molla Lütfî ve Molla Kestelî gibi zâtlardan ilim tahsil ettikten sonra, Kalenderhâne Medresesi'ne müderris olmuştur. Bir müddet çeşitli yerlerde kadılık yaptıktan sonra Yavuz Sultan Selim tarafından defterdârlığa tayin edilmiş ve bu görevindeki başarısıyla Sultan'ın iltifâtına nâil olmuş, ancak Acem seferi dönüşü Amasya'da yeniçeriler arasında çıkan fitneden dolayı bu vazîfeden alınarak tekrar kadılık vazîfesine dönmüştür. Kanunî Sultan Süleymân'ın padişahlığının ilk yıllarında, İzmir kadısı iken 930/1523 senesinde vefât etmiş ve babası Abdülkerîm Efendi'nin Edirne'de Sitti Sultan Câmii yakınında bina ettiği mektebin bahçesine defn edilmiştir.[185]

Hayâlî Çelebi'nin zekî, âlim, fasih bir lisâna sâhib, aklî ve naklî ilimlerde yüksek, adaletten şaşmayan, konuştuğu zaman tatlı dilli ve ikna edici, güler yüzlü, hoş sohbet bir zât olduğu nakledilir. Aynı zamanda şâir olan ve şiirlerinde de Hayâlî

[185] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. Mecdî, A.g.e., s. 333; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 3, s. 2070

mahlasını kullanan Abdülvehhab Efendi'nin tasavvur ve hayâl gücü fazla olduğu için, "Hayâlî" diye anıldığı kaydedilir.

ESERLERİ:

Kaynaklarda ***Leylâ vü Mecnûn*** mesnevisi olduğu bildirilmekle beraber bugüne kadar ele geçmemiştir.

2.15. HAKÎM ŞAH MUHAMMED KAZVÎNÎ (ö. 929/1523'ten sonra)

Asıl adı Muhammed b. Mübârek Şah b. Muhammed el-Herevî'dir. Aslen İran'da bulunan Kazvîn şehrinden olduğundan Hakîm Şah Kazvinî ismiyle tanınmıştır. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Babası ve dedesi de tabip olan Şah Muhammed özellikle tıp alanında kendisini yetiştirmiştir ve meşhur olmuştur. Zamanının meşhûr âlimlerinden Celâleddîn Devvânî'den ilim tahsil etmiş ve bu sıralarda Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi ile tanışmıştır. Hac vazifesi için Arabistan'a giden ve bir müddet Medine'de mücâvir olarak kalan Şah Muhammed, orada yazdığı tıbba dair bir eseri II. Bayezid'e göndermiştir. Buradan Mısır'a giderek Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin hizmetinde bulunmuş ve bir müddet sonra Müeyyed-zâde'nin tavsiyesiyle II. Bayezid'in nikris hastalığını tedavi etmesi maksadıyla İstanbul'a davet edilmiştir. Sarayda büyük itibar görmüş ve 120 akça ile II. Bayezid'in özel doktoru tayin edilmiş, ancak kendisini çekemeyenlerin "Sultan Selim ile ittifak etmiştir." Şeklinde fitne çıkarmaları sebebiyle gözden düşmüştür. Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasıyla yeniden itibar kazanmış ve bazı kaynaklara göre hekimbaşı tayin edilmiştir. Sultanın hazerde ve seferde yanında bulunarak meclislerinde bulunmuş, sohbetiyle şereflenmiş ve iltifatına nâil olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in vefatı sırasında da yanında bulunan Şah Muhammed Kazvinî, hekim İsa ve Osman Çelebi ile Sultan'ın otağ-ı humâyunda gasline mübaşeret etmiştir. Kanunî Sultan Süleymân zamanına da yetişen Hakîm Şah Muhammed Kazvinî'nin ölüm tarihi kimi kaynaklarda 927/1521 ve 928/1522 olrak verilmekle beraber müellif hatlı ***Mecâlisü'n-nefâis*** tercümesinin sonunda yer alan tarih beytinden ve yine

müellif hatlı ***Nasihat-nâme*** adlı esrinden 929/1523'te hayatta olduğu anlaşılmaktadır.[186]

Özellikle tıp alanında uzmanlaşmış olan Şah Muhammed, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, sarf, nahiv ve mantık ilimlerinde de yüksek derece sahibidir. Aynı zamanda şiirde de söz sahibi olup Türkçe ve Farsça şiirler söylemiştir. Kaynaklarda ilmi üstünlükleri yanında, ilmiyle amel eden, faziletli ve güzel ahlâk sahibi bir kişi olarak tanıtılmaktadır.

ESERLERİ:

1. Tercüme-i Hayâtü'l-Hayâvân: Kemâlüddin Muhammed b. İsa el-Demîrî'nin (ö. 808/1405-06) aynı adlı ve hayvanların çeşitli özelliklerini anlatan ansiklopedik eserinin ilaveli Farsça tercümesidir. Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur.[187]

2. Cevâhir-nâme: Kıymetli taşlardan bahseden Farsça bir eser olup Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir. Bir mukaddime ve iki madenden oluşmaktadır. Birinci maden 21 dürce ayrılır ve kıymetli taşlardan bahsedilir. İkinci maden ise 8 mahzene ayrılır ve sekiz maden cevherinden bahsedilir. Eser bir hatime ile son bulur. (Bibliotheque Nationale, n. 2163)[188]

3. Hâşiye alâ Şerhu'l-Asbâb ve'l-ʿAlâmât li Nafîs b. ʿİvaz el-Kirmânî: Arapça ve tıpla ilgili olan bu eser, Nafîs b. ʿİvaz el-Kirmânî'nin (ö. 853/1449) Nacîbuddîn el-Semerkandî'nin ***Asbâb ve'l-ʿAlâmât***'ına yaptığı şerhin hâşiyesidir. 921/1515'te yazılan eser Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir. (Mathaf al-Iraki, n. 11459)[189]

---

[186] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 254-5; Mecdî, A.g.e., s. 341-2; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 3, s. 1970; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 4, s. 1097; Hoca Sadettin Efendi, A.g.e., C. 2, s. 138-9 Mahmut Karakaş, A.g.e., s. 528-30; Eyyüp Sabri Fânî, "Hakîm Şah el-Kazvînî", TDVİA, İstanbul 1997, s. 194-5; Veli Behçet Kurdoğlu, **Şair Tabipler**, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 78

[187] Katip Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 580;

[188] **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi,** Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 2006, C. 1, s. 23

[189] **Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi**, Haz.: Ekmeleddin İhsanoğlu v.d., IRCICA, İstanbul 2008, C. 1, s. 103

4. Mecâlisü'n-nefâis Tercümesi: Ali Şir Nevâî'nin aynı adlı tezkiresinin Farsça ve ilaveli tercümesidir. Eserin mukaddimesinde Kazvînî, ***Mecâlisü'n-nefâis***'te yer alan şiirlerin ekserisinin Farsça olduğunu fakat şâirlerin hal tercümelerinin Tatar Türkçesi ile yazıldığını oysa herkesin Tatar Türkçesini bilmediğini ve bu sebeple bu eserden yeterli nasibi alamadıklarını belirterek bu tercümeyi yaptığını söyler. Kazvînî bu tercümesinde yer yer Anadolu'ya gelen şâirlerden de bahsetmiştir. Bir önsöz ve sekiz tabakadan oluşan eserin sekizinci tabakasını iki ravzaya ayıran Kazvînî, birinci ravzada Yavuz Sultan Selim'den önce yaşayan 69 şâire, ikinci ravzada ise Yavuz Sultan Selim devrinde yaşayan 82 şaire yer vermiştir. İkinci ravzanın ilk şâiri Sultan Selim Şah, son şâiri ise Emînî'dir. 927/1521'de yazılmaya başlana eserin 929/1523'te tamamlandığı sonunda yer alan tarih beytinden anlaşılmaktadır.[190] Eser bir önsöz ve Fahrî-yi Herâtî'nin ***Mecâlisü'n-nefâis*** tercümesi ile birlikte Ali Asgar Hikmet tarafından Tahran'da yayımlanmıştır.[191]

5. Tefsîrü'l-Kur'an: Kaynaklarda en önemli eserleri arasında sayılır ve Fetih suresinden itibâren Kur'an'ın sununa kadar olduğu belirtilir. Eserin 369 yapraklık bir nüshası Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv n. 34 Nk 444'te bulunmaktadır.

6. Hâşiye ʿalâ Şerhi'l-ʿAkâ'idi'n-Nesefiyye li't-Teftâzânî: Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya n. 2212'de bulunan müellif hatlı nüshasında 920/1514'te yazıldığı ve Yavuz Sultan Selim'e sunulduğu kayıtlıdır. Aynı kütüphanede iki nüshası daha bulunmaktadır. (Hacı Mahmud Efendi, n. 1419; Carullah Efendi, n. 1162)

7. Hâşiye ʿalâ Şerhu'l-ʿAkâidi'l-ʿAdûdiyye li'd-Devvânî: Hocası Devvânî'nin eserinin hâşiyesidir. Kazvînî'nin bazı konularda Devvânî'ye karşı

[190] Ahmet Kartal, "Ali Şir Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâʿis İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", Bilig, S. 13/Bahar 2000, Ankara, s. 28-9 (Kartal'ın bu makalesi için ayrıca bkz.: Ahmet Kartal, **Şirazdan İstanbul'a: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yay., İstanbul 2008, s. 133-174)

[191] Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, **Mecâlisü'n-nefâis**, (be-Saʿy u İhtimâm: Ali Asgar Hikmet), Tehran 1323 (Bu eserin 1-178. sayfaları Fahrî-yi Herâtî'nin, 179-409. sayfaları ise Kazvînî'nin Mecâlisü'n-nefâis tercümesini ihtiva eder.)

Bâkıllânî ve Cüveynî'yi desteklediği görülür. Eserin Hacı Selim Ağa, n. 605 ve Köprülü, n. 224 olmak üzere iki nüshası bilinmektedir.

8. Keşfü'l-Hakâyık: İbni Hâcib'in nahiv ilmine dâir yazdığı Kâfiye'sinin şerhidir.

9. Rabtu's-Suver vel-Âyât: Sûreler ile âyetlerin okuma şekilleriyle ilgilidir. Bu eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[192]

10. Nasîhat-nâme: Kanuni Sultan Süleyman adına kaleme alınmış Farsça bir eserdir. Aristo'nun Büyük İskender için yazdığı nasihatnameyi andırdığı bildirilen eser, sağlığı korumaya yönelik tavsiyeler içermektedir. Tavsiyeler ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Eserin müellif hatlı bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, n. 2799/3'te bulunmaktadır.

11. Risâle fî Esbâbi's-Sitteti'z-Zarûriyye: Sağlıkla ilgili tavsiyeleri ihtiva eden ve Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilen eseridir. Bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi, n. 3509'da bulunmaktadır.

12. Hâşiye ʿalâ Şerhü'l-Mevâkıf: Adudiddin Îcî'nin el-Mevâkıf adlı eserine Cürcânî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir.

13. Şerhu'l-Mûcez fi't-Tıbb: İbnü'n-Nefîs'in el-Mûcez adlı eserinin şerhidir. Hastalıkları ve tedavi yollarını anlatan bu eserin bazı kaynaklarda Kazvînî'nin telif eseri olduğu kaydedilir. Eserin çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.

Şah Muhammed Kazvînî'nin yukarıda sıralanan eserlerine ilave olarak ***Medârü'l-fuhûl fî şerh-i Menâri'l-usûl, Şerhi Îsâgûcî fil-mantık, Hâşiye 'alâ Şerh-i Hidâye ve Hâşiye 'alâ Tehâfütü'l-Hocazâde*** adlı eserleri bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.[193]

[192] Eyyüp Sabri Fâni, **Hakîm Şah el-Kazvînî ve Kitâbü'r-Rabtu's-Suveri vel-Âyât Adlı Eseri**, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991
[193] Eyyüp Sabri Fâni, A.g.m., s. 195; Mahmut Karakaş, A.g.e, s. 529-30

2.16. HÜSÂM ÇELEBİ (ö. 926/1520)

Asıl ismi Hüsâmüddin Hüseyin b. Abdurrahmân'dır. Biyografik ve bibliyografik bilgiler sunan eserlerde doğum tarihi ve yeri hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Keşfu'z-zunûn'da ve kütüphane kayıtlarında "et-Tokâdî" nisbesiyle anılmaktadır. İstanbul'a gelerek Efdal-zâde'den, Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi'den ve Hoca-zâde'den ders almış ve müderris olarak Kütahya Molla Vâcid (Vâcidiye) Medresesi'ne atanmıştır. Bir müddet burada çalıştıktan sonra Bursa Kapluca ve ardından Yıldırım Bayezid Medresesi müderrisliklerinde bulunmuştur. 917-922/1511-1516 seneleri arasında Müftü olarak gönderildiği Amasya'da aynı zamanda Sultan Bayezid medresesi müderrisliğinde bulunmuş, buradan İstanbul Sahn-ı Semân Medreselerinden Akdeniz istikametindeki dördüncü medrese olan Ayakkurşunlu Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Kısa bir süre burada görev yaptıktan sonra 923/1517'de Edirne kadısı, bir yıl sonra da Bursa kadısı olarak atanmıştır. Bir yıl da burada görev yapıp azledildikten sonra 925/1519'da Sahn-ı Semân medreselerinin Akdeniz cihetinde ikincisi olan Çifte Başkurşunlu Medresesi'ne getirilmiş ve 926/1520'de ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.[194]

ESERLERİ:

II. Murad devrinde yaşamış olan Hüsâmüddîn et-Tokâtî ile Yavuz Sultan Selim devri âlimlerinden Hüsâm Çelebi'nin kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında yer alan eser ve yazar kayıtlarının birbirine karıştırıldığını belirten Levent Öztürk, kaynak eserlerde yer alan listeleri, kütüphane kayıtlarını ve ilgili yazma nüshaları karşılaştırmak suretiyle Hüsâm Çelebi'ye ait olan eserleri şu şekilde tespit etmiştir:[195]

1. Hâşiye alâ Şerhi'l-Vikâye li-Sadri'ş-Şeri'â: (Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, n. 753, vr. 1a-291b) Müellifin "yeni yüzyılın ihyacısı" olarak nitelediği II. Bayezid'e sunulmak üzere yazdığı eseridir. Kütüphane kayıtlarında yanlışlıkla

[194] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 289; Mecdî, A.g.e., C. 1, s. 391; Levent Öztürk, "Hüsâm Çelebî(ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Sakarya 2001, s. 454-457

[195] Levent Öztürk, A.g.m., s.464-466

"Nalband-zâde" nisbesiyle geçmiş ve müellifin ölüm tarihi yanlışlıkla 860/1456 olarak verilmiştir.

2. Hâşiye ale'l-Hâşiye li't-Tecrîd li's-Seyyîd eş-Şerîf: (Süleymaniye Ktp., Laleli, n. 2214, vr. 1b-28a; Şehit Ali Paşa, n. 2844, vr. 115a-132b)

3. Risâle fi'l-İstihlâf: (Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, n. 1504, vr. 2b-6a; Reşid Efendi, n. 1116, vr. 151a-154a; Kasidecizâde, n. 710, vr. 136a-138b; Aşir Efendi , n. 427, vr. 42a-46a)

4. Risâle fî Raksı'l-Mutesavvife (Risâle fî Cevâzi'd-Devrân ve'r-Red ale'l-Bezzâzîye): (Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, n. 2818, vr. 39b-41a)

5. Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf: (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, n. 3244, vr. 41b-48b)

6. Risale fî Sebbi'n-Nebî: (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, n. 1193, vr. 191b-195b; Şehit Ali Paşa, n. 2886, vr. 45a-50a; Denizli, n. 409, vr. 35a-37b; Antalya/Tekelioğlu, n. 861, vr. 118b-124a)

7. Risâle fî Nakli'ş-Şehâde: (Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, n. 379, vr. 91b-93b)

8. Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an: (Süleymaniye Ktp., İzmir, n. 805, vr. 125a-128b) Bu Arapça risâle bir makaleyle metin ve çeviri olarak Levent Öztürk tarafından neşredilmiştir.[196] Eserin, içeriğinde bu konuda açık bir ifade bulunmamakla beraber Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi dönüşünde İstanbul'daki bütün kiliselerin camiye çevrilmesi ve şehirde yaşayan Hıristiyanların da Müslüman olmalarını ya da şehri terk etmelerini istemesi üzerine yazıldığı ifade edilmektedir.[197]

[196] A.g.y., "Hüsâm Çelebî'nin Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adlı Eseri", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 5, İstanbul 2001, s. 135-156
[197] A.g.m., s. 136

2.17. İDRÎS-İ BİDLÎSÎ (ö. 926/1521)

"Hakîmüddin" ve "Kemâleddin" unvanlarıyla da anılan İdris-i Bidlisî, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın sarayında münşîlik yapan ve Nurbahşiyye tarikatının önde gelenlerinden olan Mevlana Şeyh Hüsameddin Ali Bidlisî'nin oğludur. XV. asrın ortalarında Bitlis'te dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından almış ve onunla birlikte gittiği Diyarbekir ve Tebriz'de devrin önde gelen âlimlerinden aklî ve dinî ilimleri tahsil etmiştir. Uzun Hasan'ın 1478'de ölümünden sonra yerine geçen Yâkub Bey zamanında Akkoyunlu sarayında münşîlik ve hükümdar çocuklarına lalalık hizmetinde bulunmuştur. Akkoyunlu Devleti'nin Şah İsmail tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Şah İsmail'in Tebriz'e davetini redderek 1501'de İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı sarayında büyük itibar gören ve kendisine II. Bayezid tarafından bir Osmanlı tarihi yazma görevi verilen İdrîs-i Bidlîsî, Heşt Bihişt adlı Osmanlı tarihini yazmaya başlamış ve eserini otuz ay içinde tamamlayıp 911/1506'da padişaha sunmuştur. Aynı zamanda II. Bayezid'in özel kâtipliği ve nişancılığı görevlerini de üstlenmiş, ancak bazı idarecilerin kendisini çekememesi ve Heşt Bihişt adlı eserine beklediği karşılığı alamadığına inanması sebebiyle hacca gitmek için izin istemiştir. Bu isteği ancak 916/1511'de kabul gören İdrîs-i Bidlîsî, önce Kahire'ye ardından da Mekke'ye geçerek bir müddet orada kalmış ve İstanbul'a dönmek istememiştir.[198]

Yavuz Sultan Selim padişah olduktan sonra kendisine resmi bir davet göndererek İstanbul'a çağırması üzerine dönmüş ve Sultan Selim'in doğu siyaseti konusundaki danışmanı olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Acem seferine katılmış, Çaldıran Zaferinden sonra Dukakinzâde Ahmed Paşa kumandasındaki öncü kuvvetlerle Tebriz'e gitmiş ve şehri teslim alıp Sultan Selim'i karşılayanlardan biri de kendisi olmuştur. Bir süre Tebriz'de kalarak verdiği vaazlarla halkı Osmanlı idaresine ısındırmaya çalışmış ve Yavuz'un İstanbul'a dönmesinin ardından maiyetindeki 10.000 yerli gönüllü askerle Safevî kuşatması altındaki Diyarbekir'in kurtarılmasına hizmet etmiş, hatta onun teşebbüsüyle geçici olarak Mardin de alınmıştır. Yavuz Sultan Selim'in emriyle bölgenin aşiret beyleriyle görüşerek Urmiye,

[198] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 247; Mecdî, A.g.e., s. 327-8; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 2, 811; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 3, s. 792; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 1, s. 6-8; Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bitlisî", **TDVİA**, C. 21, İstanbul 2000, s. 485-8; Mehmet Bayrakdar, **Bitlisli İdris**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s. 1-11

İtâk, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizan, Garzan, Palu, Siirt, Meyyâfârikin (Silvan), Şuran, Çemişkezek, Sasun, Çapakçur, Sincar, Çermik, Hızo, Zerik gibi bölgelerin savaşsız olarak Osmanlı yönetimine girmesini sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in en çok güvendiği ve iltifat ettiği insanlardan biri olan İdrîs-i Bidlîsî, Mısır seferine de iştirak etmiş, zaferden sonra Mâverâünnehir hanlarına yazılan fetihnâmeleri kaleme aldığı gibi Mısır'ın idaresinde de önemli görevler üstlenmiştir. Güneydoğu Anadolu ve Arap topraklarının Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesinden sonra ilk defa olarak ihdas edilen ve merkezi Diyarbekir olan Arap ve Acem kazaskerliği ona verilmiştir. Ömrünün son yıllarını İstanbul'da ilmî çalışmalar yaparak geçiren İdrîs-i Bidlîsî, 926 (1520) yılı sonlarında altmış beş yetmiş yaşlarında iken vefat etmiştir. Mezarı Eyüp'te, hanımı Zeynep Hatun'un yaptırdığı mescid civarında kendi adına izafetle İdris Köşkü ve Çeşmesi diye anılan yerdedir.[199]

Yavuz Sultan Selim ile birlikte Osmanlılar'ın Doğu ve Güney Doğu Anadolu siyasetini belirleyen ve uzun süre devlet kademelerinde önemli hizmetlerde bulunmuş olan İdrîs-i Bidlîsî, büyük bir siyasî ve askerî şahsiyet olmasının yanısıra bir âlim, tarihçi, şâir ve hattattır. Kaynaklarda güzel huylu, etkili konuşan, kalemi kuvvetli, dindar, bilgili, yardım sever ve özellikle siyasetin inceliklerini bilen bir kimse olduğu belirtilir.[200]

ESERLERİ:

1. Heşt Bihişt: II. Bayezid'in emriyle yazmaya başladığı ve otuz ayda tamamladığı Osmanlı hanedanının ilk sekiz padişahı dönemlerini anlatan Osmanlı tarihidir. Bidlîsî bu eserine ***Kütubü's-Sıfati's-Semaniye fi Ahbari'l-Kayasireti'l-Osmaniyye*** adını da vermiştir. Sekiz kısımdan oluşan eserin her kısmında bir padişahın dönemi ele alınmıştır. İdris-i Bidlîsî, eseri 911/ 1506 tarihinde tamamlayarak Sultan II. Bayezid'e sunmuş fakat sonradan ilavelerle eserin yazımını sürdürmüş ve eseri II. Bayezid'in tahtı oğlu Sultan Selim'e bırakması ile tamamlamıştır. Yurtiçi ve yurtdışında muhtelif nüshaları bulunan eserin müellif hatlı nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, n. 2197, Nuruosmaniye Kütüphanesi, n. 3209-3212 ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Kitapları, n.

[199] Müfid Yüksel, "İdris-i Bitlisi ve Eyüpteki Eserleri", **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler,** Eyüp Belediyesi Yay., İstanbul 2003, s. 73-9; İdrîs-i Bidlîsî**, Selim Şahnâme**, Haz.: Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 5-12

[200] Mehmet Bayrakdar, A.g.e., s. 54

1655'de bulunmaktadır. Eser, Sultan I. Mahmud döneminde Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın isteği ile Hâcegân-ı Dîvân'dan, Vanlı Abdülbâki Saʿdî Bin Ebibekr Vehbî Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiş olup Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, n. 928, Ayasofya, n. 3544 ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, n. 430'da nüshaları bulunmaktadır. Heşt Bihişt, 2008'de iki cilt halinde yayımlanmıştır.[201]

2. Selim Şah-nâme: Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından 924/1518'e kadar geçen olayları konu edinen mensur-manzum karışık olarak kaleme alınmış Farsça eseridir.[202]

3. Tercüme-i Hayâtü'l-Hayavan: Ebu'l-Baha Kemalüddin Muhammed b. Musa ed-Demirî'ye ait eserin Farsça tercümesidir. Yavuz Sultan Selim'in emriyle tercüme edilmiştir. Eserde bazı hayvanların faydaları, zararları üzerinde durulmakta ve bilgi verilmektedir. Bidlisî bu eserin tercümesini Mısır'ın fethinden önce tamamlayıp padişaha sunmuştur. Müellif hattı olan nüsha Topkapı Sarayı (Revan) Kütüphanesi'ndedir. Diğer bir nüshası da, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 2912'de bulunmaktadır.

4. Mirʿâtü'l-Uşşâk: Bir mukaddime ve iki bölümden oluşan eser Yavuz Sultan Selim'e takdim edilmiştir. Tasavvufa dair bir eser olup bu alandaki bazı terimlerin izahı yer almaktadır. Farsça yazılmıştır.

5. Hakku'l-Mubin fî Şerhi Hakki'l-Yakîn: Şeyh Mahmud-u Şebisterî'nin ***Hakku'l-Yakin*** adlı eserine yazmışolduğu şerhtir. Sekiz babdan oluşan bu eserini II. Bayezid döneminde yazmaya başlamış, Yavuz Sultan Selim döneminde tamamlamış ve Padişaha takdim etmiştir. Farsça yazılmış olan eserin bilinen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 2338'dedir.

[201] İdrîs-i Bitlisî, **Heşt Bihişt**, Haz.: Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yay., Ankara 2008
[202] Bu eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: s. 193

6. Risâle-i Bahâriyye: Farsça ve kozmoloji ile alakalı bir eseridir. Akkoyunlu Sultan Yakub'un son zamanlarında yazılmış ve ona sunulmuştur. Eserin bilinen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, n. 1888/6'da kayıtlıdır.

7. Risâle fi'n-Nefs: Nefs ve ruh konusunda yazılmış kelâma dair Arapça bir eserdir. Eserin bir nüshası, İngiltere Manchester'da John Rylands kütüphanesi n. 385'te kayıtlıdır. Diğer bir nüshası ise, Bitlis-Mutki, Ohin (Yukarı Koyunlu) köyünde, Şeyh Alaaddin Efendi özel kütüphanesindedir.

8. Mirʿatü'l-Cemal: Farsça, ahlak ve siyasetle alakalı, veciz sözlere yer veren bir eserdir. II. Bayezid döneminde kaleme alınmıştır. Eserin bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, n. 1888/1'de bulunmaktadır.

9. Münâzara-i ʿIşk bâ Akl: Farsça, kelam-tasavvuf konusunda bir eserdir. Eserde aşk ile aklın münazarası işlenmiştir. Bilinen tek nüshası, Beyazıd Devlet Kütüphanesi, n. 5863'tedir.

10. Seyfu'ş-Şerʿi'l-Meşhûr 'Alâ Şahi Ahmeri'r-Reisi'z-Zendîki'l-Meşhûr (Rafızîlere Reddiye): Ahmed Rif'at Efendi'nin, Lügât-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye'de "*Mezheb-i Revâfızı red zımnında güzel bir kitâb te'lif eylemiş ki*" diye bildirdiği ve bugüne kadar bir nüshasına tesadüf edilemeyen eserin Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, n. 6730'daki bir mecmua içinde nüshasına rastlanmıştır. Risale ta'lik ile yazılmış 12 yapraktan oluşmaktadır.

11. Kenzü'l-Hafî fî Beyâni'l-Makâmâti's-Sûfi: Arapça yazılmış bu eserin bilinen tek nüshası, Siirt Tillo'da Molla Burhan'ın özel kitaplığında olduğu bildirilmektedir.

12. El-İbâ'an Mevâki'i'l-Vebâ' (Risale fi't-Tâ'ûn Ve Cevâzi'l-Firâr): Arapça olarak 1511 veya 12 yılında yazıldığı anlaşılan eser, adından da anlaşılacağı gibi veba ile ilgilidir. Eserin bir nüshası, Selim Ağa Kütüphanesi, n. 12-72'de, diğer bir nüshası ise Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, n. 2033/2'de bulunmaktadır.

13. Risâle-i Hazâniyye: Akkoyunlu Hükümdarı Yakub'un Azerbaycan'dan Erran'a yaptığı yolculuğu konu edinen bir risale olup bu hükümdara sunulmuştur. Farsça yazılmış bir nevi seyahatnâme olan eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, n.1888/7'de kayıtlıdır.

14. Kanun-i Şehenşâhî: Farsça, siyaset ve ahlak konularını içeren bir eserdir. Kanunî Sultan Süleyman'a ithaf edildiğinden, hayatının son aylarında bittiği anlaşılmaktadır. Eserin bir nüshası Es'ad Efendi, n. 1888/2'de, diğer bir nüshası da, Türk-İslam Eserleri Müzesi, n. 2087'de bulunmaktadır. İranlı araştırmacı, Hasan Tavakkolî'nin bu kitap üzerine bir doktora çalışması mevcut olup çalışmada eserin Farsçası ile birlikte Türkçe tercümesi de verilmeye çalışılmıştır.[203] Eserin tipik bir Siyâsetnâme örneği olup Yavuz Sultan Selim'e sunulmak üzere hazırlandığını fakat kesin olmamakla birlikte Kanuni Sultan Süleyman'a sunulduğunu belirten Ahmed Akgündüz, eser üzerine doktora çalışması yapan İran asıllı adı geçen araştırmacının bir hukukçu olmasına rağmen İslam hukukuna vakıf olmaması sebebiyle eserin tercümesini yaparken çok büyük hatalara ve tahriflere düştüğünü ifade eder.[204] Bu hatalardan bazı örnekler verdikten sonra Osmanlı kamu hukukunu doğrudan ilgilendiren, fakat anladığımız manada kanun olmayan bu eserin özet bir tercümesini ve metnini ***Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*** adlı eserinin 3. cildinde verir.[205]

15. Şerhu Haşiyeti't-Tecrîd: Seyyid Şerîf-i Cürcânî'nin Tecrîd haşiyesi'ne yapılmış Arapça bir şerhtir. Bilinen tek nüshası Bitlis, Norşin(Güroymak)'de, Nureddin Mutlu özel kitaplığındadır.

16. Münâzaratu's-Savm ve'l-'Iyd: Oruç ve Ramazan bayramı ile ilgili Farsça fıkhi bir eserdir. Yarı nesir yarı manzum eserin bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, n. 1888/5'tedir. Diğer bir nüshası ise Bitlis- Norşin (Güroymak)'ta Nureddin Mutlu'nun özel kitaplığında bulunmaktadır.

---

[203] Hasan Tevekküli, **İdris-i Bidlîsî'nin Kânûn-i Şehenşâhî'sinin Tenkitli Neşri ve Türkçeye Tercümesi**, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 1974
[204] Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 3. Kitap Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri,** FEY Vakfı Yay., İstanbul 1991, s. 12
[205] A.g.e., s. 13-84

17. Şerhu Esrâri's-Savm min Şerhi Esrâri'l-ʿİbadin: Mekke'de bulunduğu sırada kaleme almıştır. Arapça yazılmış ve oruçla ilgili konular üzerinde durulmuştur. Eser, Memluk Sultanı Kansu Gavrî'ye sunulmuştur. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 1994'te kayıtlıdır.

18. Şerhu Fusûsi'l-Hikem: Muhyiddin-i Arabî'nin Fusûsi'l-Hikem'i üzerine yazılmış Arapça bir şerhtir. Bilinen tek nüshası Tillo'da Molla Burhan'ın özel kitaplığındadır.

19. Hâşiye ʿalâ Tefsir-i Beyzâvî: Giriş kısmında Sultan II. Bayezid'i öven bir kasidenin yer aldığı eser, Beyzavî'nin tefsirine şerh olarak ve Arapça yazılmıştır. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 303'tedir.

20. Kasâid ve Münşe'ât ve Mürselât: Eserde yazarın Osmanlı padişahları ve devlet adamlarına yazdığı Farsça bazı kasideleri ve mektupları yer almaktadır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, n. 1888/3'te kayıtlıdır.

21. Mecmua-ı Münşeât: İdris-i Bidlisî'nin döneminin, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Timurlu, Osmanlı sultanlarına ve diğer devlet adamlarına yazdığı mektupları içermektedir. Mektupların çoğu Mevlâna İdris'e ait olmasına rağmen bazıları da oğlu Ebu'l-Fazl'a aittir. Mecmua, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, n. 906'da kayıtlıdır.

22. El-Münşeât: İdrisî Bitlisî'nin bilinen tek Türkçe eseridir. İdris-i Bitlisî'nin Türkçe mektuplarını içeren eserin son bölümündeki mektuplar oğlu Ebu'l-Fazl'a aittir. Eserin bilinen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, n. 3879'dadır.

23. Tercüme ve Tefsir-i Hadis-i Erba'în: Farsça, kırk hadis tercümesidir. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, n. 791/1'de kayıtlıdır.

24. Tercüme ve Nazm-ı Hadis-i Erba'în: İdris-i Bidlisî'nin ikinci Farsça kırk hadis kitabıdır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar n. 823'te ve Süleymaniye, Lala İsmail, n. 30'da birer nüshası mevcuttur.

25. Şerhu'l-Hamriyye: İbn Farız'ın meşhur ***El-Kasidetu'l-Hamriyye***'sine yazılmış bir şerhtir. Bilinen yegâne nüshası Bitlis-Norşin (Güroymak)'de Nureddin Mutlu'nun özel kitaplığındadır.

26. Mecmua-i Divân-ı ve Menâkıb-ı Kâdî 'İsa ve Şeyh Necmuddîn Mes'ud: İdris-i Bidlisî Mısırda iken bu her iki şahsın Farsça gazellerini ve menâkıbını bir araya toplayarak Şeyh İbrahim Gülşenî'ye sunmuştur. Bu eserden sadece Muhyî-yi Gülşenî'nin ***Şeyh İbarhim Gülşenî Menâkıbı***nda sözedilmektedir. Muhyî bu mecmuayı Mısır'da iken görüp mütalaa ettiğini bildirmektedir.[206] Eserin kütüphanelerde herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

27. Risâle Der İbâhat-ı Agânî: Günümüze kadar herhangi bir nüshasına ulaşılamayan eserlerdendir. İdrîs-i Bidlîsî, ***Kanûn-i Şehinşâhî*** adlı eserinde, bu kitabına atıflarda bulunmakta ve burada, ûd, ney gibi çalgılarla güzel seslerin mübah olduğunu savunduğunu belirtmektedir.

28. Şerh-i Nehcu'l-Belaga: Bidlîsî'ye ait bir eser olarak anılmakla beraber hakkında bilgi yoktur.

29. Tuhfe-i Dergâh-ı 'Âlî: Eserin varlığı bilinmemektedir.

2.18. KAYSUNÎ BEDREDDİN MUHAMMED BİN MUHAMMED (ö. 930/1524?)

Mısır'ın Kahire şehri yakınlarında bulunan Kaysun adlı köyde doğduğundan Kaysunî diye şöhret bulmuştur. Hayatı hakkındaki bilgiler kendi gibi meşhur bir tabip olan oğlu Hekimbaşı Kaysunî-zâde Mehmed (ö. 1569) ile karıştırılmıştır. Bir rivayete göre 1507 tarihinde II. Bayezid'e hekimbaşı olmuştur. İbn İyâs'ın bildirdiğine göre ise 922/1516'da Kansu Gavri Ridâniye'ye giderken hekimbaşı olarak onun yanında bulunmuş, Osmanlı ordusuyla Halep'te yapılan savaşta esir düştükten

[206] Muhyî-yi Gülşenî, **Menakıb-ı İbrahim- i Gülşeni ve Şemleli-zade Ahmed Efendi Şive-i Tarikat- i Gülşeniye**, Haz.: Tahsin Yazıcı, TTK Yay., Ankara 1982, s. 79-81

sonra kurtularak Kahire'ye dönmüş ve Yavuz Sultan Selim Kahire'ye geldiğinde onun maiyetinde bulunmuştur. Kardeşi Alaaddin Kaysunî ile beraber Mısır'ın fethini takiben Yavuz Sultan Selim tarafından İstanbul'a götürülmüş, bu hükümdarın ölümü üzerine Kanunî Sultan Süleyman tarafından Mısır'a gönderilen fermanla birlikte Yavuz'un vefatına dair bir rapor yollamış ve Anadolu'dan döndükten sonra 11 Safer 931/8 Aralık 1524'te Reşîd'de vefat etmiştir. ***Şair Tabibler*** adlı eserde Yavuz'un vefatı sırasında cesedini tütsülediği ve yıkadığı belirtilmekle beraber tarihi kaynaklarda bu yönde bir bilgi bulunmamaktadır. Bursalı Mehmed Tahir ve Mehmed Süreyya 920/1514'te, Kâtip Çelebi ve Bağdatlı İsmail Paşa ise 930/1524'te vefat ettiğini bildirirler.[207]

ESERLERİ:

Kaysûnî'nin hepsi tıbba dair ***Menâfiü'n-Nas*** (Türkçe), ***Düstûr-ı Bîmâristân, Risâletün fi'l-Bad Zehr ve'l-Adviyeti'l-Tiryâkiye, Risâletün fi'l-Kuba, Kemâlü'l-Ferâhe fi Deffü's-Sümûm ve Hıfzu's-Sıhhâ, El Misbah fi't-Tıbb, Zadü'l-Mesir fî İlâcü'l-Bevâsir*** adlı eserleri bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir.[208]

2.19. KEMAL PAŞA-ZÂDE (ö. 940/1534)

Asıl adı Şemseddin Ahmed bin Süleyman'dır. II. Bayezid'in lalası olan büyükbabası Kemal Paşa'dan dolayı İbn Kemal veya Kemal Paşa-zâde denmektedir. Kendisine ilimdeki şöhreti sebebiyle ***müfti'l-enâm, müfti's-sakaleyn, İbn-i Sînâ-yı Rûm*** ünvanları verilmiştir.[209] 873/1468-69 tarihinde Tokat'ta doğmuştur. Babası Fatih devrinin önde gelen kumandanlarından Süleyman Çelebi, annesi ise yine bu devrin meşhur âlimlerinden Kebelü(küpeli)zâde Molla Mehmed Muhyiddin'in kızıdır.[210]

---

[207] Ahmet Özel, "Kaysûnîzâde", **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002, s. 106; Mahmut Karakaş, A.g.e., s. 521-23; Behçet Kurdoğlu, A.g.e., s. 135; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 3, s. 243; Mehmed Süreyya, A.g.e., C 3, s. 1007; Katip Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 624; Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Arifîn, Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn**, Haz.: Kilisli Rıfat Bilge, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, s. C. 2, s. 231

[208] Mahmut Karakaş, A.g.e., s. 522-23

[209] **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, İstanbul 2008, C. 1, s. 606

[210] Ahmet Uğur, **İbn-i Kemal**, Kültür Bak. Yay., İzmir 1987, s. 1-2; M. A. Yekta Saraç, **Şeyhu'l-İslam Kemal Paşazâde**, Risale Yay., İstanbul 1995, s. 17

Çok iyi bir tahsil gören Kemal Paşa-zâde, ilk önce babası gibi askerlik mesleğini seçmiş ve II. Bayezid'in bazı seferlerine sipahi olarak katılmıştır. 1492 senesinde Arnavutluk seferinde dönemin önemli âlimlerinden Molla Lütfi'yi tanımasıyla hayatı değişmiş, sefer dönüşü askerlikle alakasını keserek Edirne Dâru'l-Hadisi'ne müderris olarak atanan bu zatın derslerine devama başlamıştır.[211] Molla Lütfi'nin 1498'de vefatından sonra Kestelli Muslihiddin Mustafa Efendi, Hâtib-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi ve Muaarif-zâde Sinâneddin Yusuf Efendi'den hukuk, tefsir ve gerekli diğer ilimleri okuyarak tahsilini tamamlamıştır. Aile dostları olan Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi'nin Sultan II. Bayezid'e ricasıyla 1505-1506 yıllarında Taşlık (Ali Bey) medresesine 30 akçe ile tayin edilmiş ve aynı zamanda 30.000 akçe in'am ile tarih yazıcılığı görevi verilmiştir. Bu şekilde ulemâ sınıfına dahil olan İbn Kemal sonra terfi ederek sırasıyla şu medreselerde müderris olarak görev yapmıştır: İshak Paşa Medresesi, Halebiyye Medresesi, Edirne Üç Şerefeli Medrese, Sahn-ı Seman Medresesi ve Sultan Bayezid Medresesi.[212]

Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı kamuoyunu Safevîlere karşı yapılan sefere hazırlamak amacıyla yazdığı bir risâleyle Şah İsmail'i ve akîdesini eleştiren, onlara karşı yapılacak savaşın cihad sayılacağını belirten böylelikle şöhreti artan Kemal Paşa-zâde, ilmini ve verimli çalışmalarını takdir eden padişah tarafından Çaldıran dönüşü 1515-16'da Edirne kadısı olarak atanmış, hemen akabinde de Mısır seferine çıkarken Anadolu Kazaskerliğine getirilerek Mısır seferine katılmıştır. Bu seferdeyken padişahtan büyük itibar gördüğü ve sefer dönüşü atının ayağından sıçrayan çamurun padişahın kaftanını kirletmesi üzerine sultanın, "ulemâ ayağından sıçrayan çamurların medâr-ı zînet ve bâis-i mefharet" olacağını söyleyerek kaftanın öldüğünde sandukasının üzerine örtülmesini vasiyet ettiği rivayet edilir.[213] Yavuz Sultan Selim, sefer dönüşünde bu değerli ilim adamının bürokrasi ile uğraşmasını hoş görmediğinden ve memleketin ihtiyacı olan insanları ilmiyle yetiştirmesini istediğinden 1519 yılında günlüğü 100 akçe ile Edirne'deki Dar'ul-Hadis medresesine yeniden tayin etmiştir. Bu tayini bazıları ise Yavuz'un gözünden düşmesine bağlarlar.[214]

---

[211] Ahmet Uğur, A.g.e., s. 3
[212] A.g.e., s 5
[213] Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002, s. 238
[214] Ahmet Uğur, A.g.e., s 8

1521'de Sultan Süleyman tarafından Sultan Bayezid Medresesi'ne tayin edilen Kemal Paşazade, 1526'da Zembilli Ali Efendi'nin vefat etmesi üzerine Şeyhülislamlığa getirilmiştir. Ölümüne kadar bu görevde kalmış ve 940/1534 senesinde vefat etmiştir. Vefatı üzerine *"irtehale'l-ulûm bi'l-Kemâl", "vay gitti kemâli bu asrun", "kad mate kutbü'r-Rûm", "mate veliyyü'l-Arabive'l-Acem"* gibi tarihler düşürülen Kemal Paşazade'nin cenazesi Fatih Camii'nde kılınıp Edirnekapı dışındaki Mehmed Çelebi zaviyesine defnedilmiştir.[215]

ESERLERİ:

Çok yönlü bir ilim adamı olan Kemal Paşa-zâde'nin kelâm, felsefe, mantık, tasavvuf, mezhepler tarihi, İslam hukuku, tefsir, hadis, ahlak, siyaset, tarih, dil ve edebiyat, tıp, astronomi ve diğer bilimlere dair Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere iki yüzün üzerinde eseri bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında bilinen meşhur eserlerinin dışında kalanların çoğunun konumu itibarıyla kendisine sorulan sorulara cevap olarak yazılan veya ulemâ arasındaki tartışmalı mevzulara çözüm getirmeyi hedefleyen risalelerden oluştuğu görülür. [216] Eserlerinin önemli bir kısmı da başka eserlere şerh ve haşiye niteliğindedir.[217] Nihal Atsız, Carl Brockelmann'ın ***Geschichte der Arabischen Litteratur*** adlı eserinden istifade ederek aynı zamanda kendisinin İstanbul kütüphanelerinde yaptığı araştırmalara dayanarak yayımladığı makalesinde 183'ü Arapça, 19'u Türkçe ve 7'si Farsça olmak üzere 209 eseri olduğunu belirtir.[218] Kemal Paşa-zâde'nin bibliyografyası üzerine M. A. Yekta Saraç tarafından yapılan biyografi çalışmasında önemli bilgiler verilmiştir. [219] Şamil Öçal, Kemal Paşa-zâde'nin eserlerini bu biyografi çalışmalarına dayanarak ve özellikle felsefî-kelâmî eserleri hakkında kendi tespitlerini de ekleyerek konularına göre sınıflandırmış, bu şekilde 226 eserini tespit etmiştir. [220] Musa Alak, Kemal Paşa-zâde'nin ***Şerhu Tağyîru'l-miftâh*** adlı eseri üzerine yaptığı doktora çalışmasında, Kemalpaşazâde'den bahseden kaynakların hemen hepsinde onun eserlerinden bir kısmının adının verildiğini belirterek onun bütün eserlerini zikretmeyi amaçlayan

[215] A.g.e., s 10
[216] Şamil Öçal, **Kemal Paşazâde'nin Felsefî ve Kelâmî Görüşleri**, Kültür Bak. Yay., Ankara 2000, s. 25
[217] İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde-Eserleri", **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002, s. 245
[218] Nihal Atsız, "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri", **Şarkiyat Mecmuası**, S. VI, İstanbul 1966, s. 71-112
[219] M. A. Yekta Saraç, A.g.e.
[220] Şamil Öçal, A.g.e., s. 25-51

bazı listeleri aşağıdaki sıralandığı şekliyle tespit etmiş ve ardından da basılan ya da üzerinde çalışma yapılan eserlerini detaylarıyla aktarmıştır:[221]

1. Cemîl Bek el-'Azm, **Ukûdü'l-cevher fî terâcimi men lehüm hamsûne tasnîfen fe-mietün fe-ekser**, Beyrût: el-Matbaatü'l-Ehliyye, 1326/1908, s. 217-226 (Alfabetik olarak **217** eserin ismini zikretmekte, konusu veya dili ile ilgili nadir olarak yaptığı birkaç kelimelik açıklamalar dışında eserleri tanıtıcı bilgi vermemektedir.)

2. Carl Brockelmann, **Geschichte der Arabischen Litteratur (Târîhu'l-edebi'l-'Arabî)**, Arapça'ya çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî - Ömer Sâbir Abdülcelîl, Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1995, IX, 426-445 (**179** eserin adını zikretmekte ve matbu olanların baskı yer ve tarihlerini, yazma olanların nüshalarının bulunduğu kütüphaneleri belirtmektedir.)

3. Nihal Atsız, "Kemalpaşa-oğlu'nun Eserleri", **Şarkiyat Mecmuası**, sayı: VI (1966), s. 71-112; sayı: VII (1972), s. 83-135 (**209** eseri kısaca tanıttıktan sonra İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalarını zikretmektedir.)

4. Mahmûd Feccâl, "İbn Kemâl Bâşâ hayâtühû ve müellefâtüh", '**Âlemü'l-Kütüb**, Muharrem 1410/Ağustos 1989, mücelled: 10, sayı: 3, s. 340-352 (Alfabetik olarak **182** eserin adını nüshalarının bulunduğu kütüphanelerle birlikte zikretmektedir.)

5. Kemalpaşazâde, **Esrâru'n-nahv**, (nşr. Ahmed Hasan Hâmid), 2. baskı, Ammân: Dâru'l-Fikr, 1422/2002, s. 13-37 (Muhakkık, **135** eseri kısaca tanıtıp nüshalarının bulunduğu bazı yerlere işaret etmektedir.)

6. Seyit Bahçıvan, **Şeyhülislâm İbn Kemâl Bâşâ ve ârâuhu'l-i'tikādiyye,** 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005, s. 79-174 (**340** eseri kısaca tanıtmakta ve nüshalarının bulunduğu kütüphaneleri zikretmektedir. Ayrıca Kemalpaşazâde'ye âidiyeti şüpheli olan **48** ve ait olmadığı kesin olan **34** esere de yer

[221] Musa Alak, **Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyîrü'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili**, Marmara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 155-181

vermektedir.)

7. Muammer Sarıkaya, **Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 327-353 (**25**'i Kemalpaşazâde'ye âidiyeti şüpheli olmak üzere toplam **417** eserin adını vermektedir. Daha önceki listeleri derlemesi açısından önemlidir.)

8. Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, **Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l İslâmî fî mektebâti'l-'Âlem**, Kayseri: Dâru'l-Akabe, ty., I, 248-276 (**307** eserin adını ve nüshalarının bulunduğu Türkiye ve dünya kütüphanelerini zikretmektedir.)

Yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde çok fazla nüshası bulunmasından dolayı yukarıda zikrettiğimiz çalışmalardan istifade ederek nüshalarının bulundukları yeri vermeden isimlerini, yazıldıkları dili, kısa tanıtımlarını, varsa yayımlarını ve üzerlerine yapılan çalışmaları vermekle iktifa edeceğimiz Kemal Paşa-zâde'nin eserlerinin nüshalarının bulunduğu kütüphaneler hakkında ayrıntılı bilgi için bu çalışmalara bakılabilir. Kemal Paşa-zâde'nin eserlerinin çoğunluğunu oluşturan risâlelerinden otuz altısı Ahmet Cevdet tarafından 1316/1901 senesinde İkdam matbaasında iki cilt halinde basılarak neşredilmiştir.[222] Bu risâleler yeri geldikçe cilt, sayfa ve sıra numarasıyla dipnotlarda belirtilmiştir. Bazıları hariç tamamına yakını Arapça olan bu risâlelerin pek çoğu, Arap ülkelerinde de neşredilmiş ve üzerlerine akademik çalışmalar yapılmıştır.[223]

Dil ve Edebiyat:

1. Divân: Türkçe – Şiirlerinde mahlas kullanmayan Kemal Paşa-zâde'nin divânı eksik bir baskı olmakla birlikte ilk olarak 1313/1895'te İstanbul'da İkdam Matbaası'nda basılmıştır. Divânın tenkidli metni Mustafa Demirel tarafından yayımlanmıştır.[224] Bu neşrin eleştirisi üzerine M. A. Yekta Saraç ve M. Fatih Köksal

[222] **Resâilü İbn Kemâl**, nşr. Ahmed Cevdet, Cem ve tashih: Ahmed Râmiz eş-Şehrî, İkdâm Matbaası, İstanbul 1316 (Bu eser 2011 senesinde Asitane Yayınevi tarafından tıpkıbasım olarak yeniden yayımlanmıştır.)
[223] Bu neşirler ve çalışmalar için bkz.: Musa Alak, A.g.t. s. 156-181
[224] İbn-i Kemal, **Dîvân** (Tenkidli Metin), Haz.: Mustafa Demirel, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1996

tarafından iki ayrı makale yayımlanmıştır.[225] Mustafa Demirel, divânın tenkidli metninde iki kaside, dokuz murabba ve 366 gazel bulunduğu belirtir. (s. XXXI) Hâlbuki metinde dokuz murabba değil, dokuz bendden oluşan sadece 1 (bir) murabba vardır ve gazel sayısı da 366 değil 365'dir. Çünkü son şiir gazel değil bir kıt'adır.[226] Dîvân üzerine farklı hususları ele alan iki yüksek lisans ve bir de doktora çalışması yapılmıştır.[227] Kemal Paşa-zâde'nin dîvânı M. A. Yekta Saraç tarafından farklı kütüphanelerde yer alan nüshalardan ve şiir mecmualarından yapılan derlemelerle yeniden yayımlanmak üzere hazırlanmaktadır. Henüz yayımlanmamış olan bu dîvân metninde 2 kaside, 440 gazel, 1 murabba, 1 terci-i bend, 94 kıt'a, 39 nazm ve mesnevî nazım şekliyle yazılmış birkaç beyitlik 15 şiir bulunduğu belirtilmektedir.[228]

2. Yusuf u Züleyhâ: Türkçe - Kemal Paşa-zâde'nin Türkçe eserlerinin en ünlülerinden olan bu mesnevinin dil hususiyetleri üzerine Mustafa Demirel tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.[229] Eserden seçilen beyitlerin bir kısmı aynı araştırmacı tarafından yayımlanmıştır.[230] Türünün önemli eserleri arasında bulunan 7777 beyitlik bu mesnevi II. Bayezid'e sunulmuştur. Klasik tertip usullerine göre düzenlenen eserde 5-7 beyit arasında değişen 23 adet gazel de yer almaktadır.[231] Ayrıca eser üzerine Cahit Kavcar'ın ve Mustafa Demirel'in makaleleri bulunmaktadır. [232]

---

[225] M. A. Yekta Saraç, "İbn Kemal Divanı'nın Tenkitli Metninin Tenkidi", **İlmî Araştırmalar**, S. 3, İstanbul 1996, s. 191-195; M. Fatih Köksal, "İbni Kemal Divânı'nın Neşri Üzerine Tespitler", **TÜBAR**, S. 23, Bahar – 2008, s. 145-180

[226] M. Fatih Köksal, A.g.m., s. 149

[227] Ruhi Ersoy, **Kemalpaşazâde Dîvânı'nda Dînî Tasavvufî Unsurlar**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1999; Gülderen Çelik, **İbn-i Kemâl Divânı'nda İnsan Unsuru**, Osmangazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005; Mücahit Kaçar, **İbni Kemal Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi – Belâgat - Üslûp ve Dil Özellikleri - Muhtevâ),** İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2010

[228] Mücahit Kaçar, A.g.t., s. 385

[229] Mustafa Demirel, **Kemal Paşazâde'nin Yusuf u Zeliha'sı ve Dil Hususiyetleri (2 cilt)**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 1980

[230] Kemal Paşazade, **Yusuf u Züleyha**, Haz.: Mustafa Demirel, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983

[231] A.g.e., s. 11-13

[232] Cahit Kavcar, "Kemal Paşazâde'nin şairliği ve Yusuf u Züleyha'sı", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı**, S. 302, Ankara 1969, s. 227-249; Mustafa Demirel, "Kemâl Paşazâde ve Yûsuf u Zeliha'sı", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 154, Şubat 2005, s. 209-238

3. Kasîde-i Bürde Tercümesi: Türkçe - İmam Busîrî'nin kasîdesinin çevirisidir. Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[233] M. A. Yekta Saraç'ın eser üzerine bir yazısı mevcuttur.[234]

4. Muammeyât: Türkçe - Çeşitli şiirlerden oluşan bir risaledir.

5. Risâle-i Kâfiye: Kâfiye ile ilgili kaideleri ele alan bir risaledir.[235]

6. Usul-nâme (Manzum Darb-ı meseller) Türkçe

7. Câmiu'l-Fürs: Türkçe - Şehzâde Ahmed adına yazılmış Farsça gramer ve sözlüktür. Kemal Paşa-zâde'ye aidiyeti hakkında şüphe vardır.[236]

8. Risâle-i Yâiyye: Türkçe – Farsça kelimelerin sununa gelen "yâ" eki hakkındadır.

9. Dakâiku'l-hakâyık: Farsça dört yüz yirmi üç kelime ve edatın izahı hakkındadır. Eser üzerine yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır.[237]

10. Şerh-i Yek Rubâî-yi Ebu Saʿd Ebu'l-Hayr: Farsça – Hastanın başında okunduğunda ona şifa vereceği belirtilen rubâînin şerhi.

11. Nigâristan: Farsça - Saʿdî'nin Gülistân'ına nazîre olarak yazılmış bir eserdir. Eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[238] Eserde insana verilen önem üzerine Bekir Özcan bir makale yayımlamıştır.[239]

---

[233] Yusuf Turan Günaydın, **İbn Kemal, Edebi Kişiliği ve Kaside-i Bürde Tercümesi (Tenkidli Metin)**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, Ankara 1996

[234] M. A. Yekta Saraç, "Kemal Paşa-zade'nin manzum Kaside-i Bürde Tercümesi", **İslâmî Edebiyat**, S. 24, İstanbul 1984, s. 65-70

[235] M. A. Yekta Saraç-Mustafa Çiçekler, "Kemalpaşazâde'nin Kâfiye Risâlesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XXVIII, 1998, s. 445-477

[236] Hatice Şahin, "Farsça'dan Türkçe'ye Bir Sözlük", **EJOS**, VII, 2004, n. 16, s.1-11

[237] Abdullah Karaca, **Kemalpaşazade`nin Dekayıku'l-Hakayık`ı (metin-indeks)**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2002; Itır Didem Çelik, **İbni Kemal'in "Dakâyıku'l-Hakâyık"ı (İnceleme-Metin-Dizin)**, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002; Sibel Akman, **İbni Kemal'in "Dakâyıku'l-Hakâyık"ı (İnceleme-Metin-Dizin) (79b-151a)**, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002

[238] Mustafa Çiçekler, **Kemal Paşa-zâde ve Nigâristan'ı**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1994

12. Risâle fî Kavâidü'l-Fürs: Arapça - Fars dilinin kuralları üzerinedir.

13. Muhite'l-lugâ: Farsça/Arapça – Farsça-Arapça sözlüktür.

14. Risâle fî Meziyyeti'l-lisâni'l-Fârisî ʿalâ sâiri'l-elsine ma hala el-ʿArabiyye (Risâle fî fazîleti'l-lisâni'l-Fârisî 'ale'l-elsine sive'l-lisâni'l-'Arabî): Farsça/Arapça[240]

15. Risâle fî Tahkîki'l-Çalab: Arapça – "Çalab" kelimesinin Türkçe'de Allah'a verilen bir isim olduğu üzerinedir.

16. Şerhu Tağyîru'l-miftâh: Arapça – Eser medreselerde ders kitabı olarak okutulan Yusuf es-Sekkâki'nin ***Miftâhu'l-'ulûm*** adlı eserinin belâgate dair olan üçüncü kısmının başlarından bir miktarının metninin tağyîr, ziyâde, hazif, takdim-tehir gibi tasarruflarla değiştirilerek yeni bir metin inşâ edilmesi ve bu yeni metin üzerine şerh ve hâşiye yazılmasıyla meydana getirilmiştir.[241] Eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[242]

17. Risâle fi'l-belâga: Arapça – Belâgat ile ilgilidir.

18. Risâle fî Telvînü'l-hitâb: Arapça – Hitabet sanatı üzerinedir.[243]

19. Şerh-i kasîdeti'l-hamriyye: Arapça – İbnü'l-Farîd'in meşhur kasidesinin şerhidir. Eser üzerine iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[244]

---

[239] Bekir Özcan, "İnsana Verdiği Önem Yönünden İbn Kemal'in Nigâristân'ı", **İlâhiyat Fakültesi Dergisi (Dokuz Eylül Üniversitesi)**, S. VII, İzmir 1992, s. 243-256
[240] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 108-112, (11.Risâle)
[241] Musa Alak, A.g.t., s. 182
[242] A.g.t.
[243] Ramazan Ege, **Telvînü'l-Hıtâb İbn Kemâl, Dokuz Eylül Üniversitesi**, SBE, Yüksek Lisans Tezi,İzmir 1995
[244] Himmet Konur, **Kemal Paşa-zâde'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi (Edisyon Kritik-Tahlil)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1992; Mahmut Polat, **Kemal Paşazâde'nin el-Kasîdetü'l-Hamriyyesi'nin Edisyon Kritiği**, Harran Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1995

20. Şerh-i mersiyet-i Âdem li-ibnihî Hâbil: Arapça – Nihal Atsız'a göre uydurma bir mersiye için yazılmış şerhtir.

21. Risâle fî beyâni'l-hakîka ve'l-mecâz (Risâle fi'l-mecâz - Risâle fî aksâmi'l-mecâz) : Arapça – Bazı kaynaklarda üç ayrı eser olarak Kemal Paşa-zâde'nin eserleri arasında sayılmasına rağmen aynı eserin farklı isimler taşıyan nüshaları olup Ali Kuşçu'ya ait olduğu anlaşılmıştır.[245]

22. Risâle fî tahkîki'l-kinâye ve'l-istiâre: Arapça – Bu eser ile aşağıda açıklamasız olarak sıralanan diğer eserler de Arapça ve edebi sanatlarla ilgilidir.

23. Risâle fi'l-meânî ve'l-beyân

24. Risâle fî tahkîki'l-müşâkale[246]

25. Risâle fi'l-iʿcâz ve'l-itnâb

26. Risâle fî maʿnâü'n-nazm ve's-sıyâga

27. Risâle fî "min" el-tebıʿzıyye: Arapça – "min" edatının kullanımı üzerinedir. Aşağıda yer alan diğer eserler de Arapça ve Arap dili grameri ile ilgilidir.[247]

28. Risâle fî tahkîk-i ta'rib-i kelimâti'l-aʿcemiyye [248]

---

[245] Musa Alak, A.g.t., s. 181; Muhammed İbrahim, **İsti'âre Risâleleri ve Kemâl Paşa-zâde'nin Risâle-i İsti'âriyyesi**, , Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002; Musa Yıldız, **Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle fi'l-İsti'âre'si**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

[246] **Resâilü İbn Kemâl**, C. II, s. 210-216, (21.Risâle); Şamil Öçal, "Kemalpaşazâde'nin Farsça'nın Önemine İlişkin Bir Risâlesi", **Aşina**, Yıl: 1, S. 4, (Kış 1996), s. 51-54

[247] **Resâilü İbn Kemâl**, C. II, s. 234-29 (27. Risâle)

[248] Bu eser Ticaret Nezâreti eski müsteşar muavini İsmail Arif tarafında Türkçeye çevrilerek İstanbul'da Cevâib Matbaasında 1290 senesinde basılmıştır. Ayrıca Hamid Sadık Kuneybî'nin bu eseri konu alan bir kitabı vardır: Hamid Sadık Kuneybî, **Dirase fi tuʿsili'l-muʿarrebât ve'l-mustalâh** (Tahkîk-i ta'rib-i kelimâti'l-aʿcemiyye li-İbn Kemal), Beyrut 1991 (Bu eser için ayrıca bkz.: Muammer Sarıkaya, **Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2004)

29. Esrâru'n-nahv: Nahiv üzerinedir. Eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[249]

30. Risâle fî beyân-ı ahvâli'z-zamâir

31. Risâle fî tazmîn

32. Risâle fi'l-mâdî

33. Risâle fî beyânı'l-cem

34. Risâle fî nisbeti'l-cem

35. Risâle fî beyân-ı tahkîk-i tağlîb

36. Risâle fî tahkîk-i vazʿ-ı kadâ ve ʿasâ

37. Risâle fî hakkı't-tavassuʿ[250]

38. Risâle fî tafzîl mâ kîle fî emri't-tafzîl

39. Risâle fî tahkîki'l-müennesi's-semâʿiyye

40. Risâle fî tezkîri'l-kavm ve teʿnîsihi

41. Risâle fî enne harfe'l-vâv lâ yufîdu siva'l-iştirâk

42. Risâle fi'l-izâfât

43. et-Tenbîh ʿalâ galati'l-câhili ve'n-nebîh: ***Galatatu'l-Avâm*** veya *Sakatatu'l-Avâm* adlarıyla da bilinir. Eser Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.[251]

---

[249] Ramazan Ege, **İbn Kemâl'in Esrâru'n-Nahvi ve Dönemindeki Arap Dili Filolojik Çalışmalarına Kısa Bir Bakış**, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İzmir 2002

[250] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 201-207, (20.Risâle)

44. Risâle fî fevâide müteferrika[252]

45. Risâle fî beyâni üslûbi'l-hakîm[253]

46. Sarfu Kemalpaşazâde[254]

47. el-Felâh fî şerhi'l-Merâh: Kemal Paşa-zâde'ye âidiyeti şüphelidir.[255]

48. Risâle fi't-tenbîh 'alâ vehmi ba'zin mine'l-'ulemâ fî ba'zi'l-elfâz: Arapça - Bazı şiirlerin şerhidir.[256]

Tarih:

1. Tevârîh-i Âl-i Osmân: Türkçe – Kemal Paşa-zâde'nin II. Bayezid emriyle yazmaya başladığı ve 7 Safer 933/13 Kasım 1526'da Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç seferinden dönüşüne kadar getirdiği Osmanlı tarihidir. On defterden (cilt) oluşan eserin Çelebi Mehmed devrini anlatan V. defteri, II. Murad devrini anlatan VI. defterin 847/1443 yılına kadar olan kısmı ve Yavuz Sultan Selim devrinin anlatıldığı IX. defterin Mısır seferi bölümü mevcut değildir. Bu defterlerden I, II, IV, VII, VIII ve X. defter yayımlanmıştır.[257] Eserin Mohaç seferini anlatan kısmı 1859'da Paris'te basılmıştır.[258] Ayrıca III. defter ve eserin Yavuz Sultan Selim dönemini anlatan kısmı üzerine birer yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[259]

---

[251] İbn-i Kemal (Kemalpaşazâde Şemseddin Ahmed), **Terceme-i Galatâtü'l-Avâm**, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul 1311 (Bu eser için ayrıca bkz.: Muammer Sarıkaya,A.g.t.; Hayati Develi, "Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri", **İlmî Araştırmalar**, S. 4, İstanbul 1997, s. 99-125)

[252] **Resâilü İbn Kemâl**, C. II, s. 217-219, (22.Risâle)

[253] A.g.e., C. II, s. 222-226 (23. Risâle)

[254] Abdülkadir Yılmaz, **Kemâl Paşa-zâde ve Sarfı**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1992

[255] **el-Felâh fî şerhi'l-Merâh**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1306

[256] **Resâilü İbn Kemâl**, C. II, s. 250-257, (29.Risâle)

[257] İbn Kemal, **Tevârîh-i Âl-i Osmân**, I. – II – VII. Defter, Haz.: Şerafettin Turan, TTK Yay., Ankara 1991; A.g.y., **Tevârih-i Âl-i Osman** , IV. Defter, Haz.: Koji İmazawa, TTK Yay., Ankara 2000; A.g.y., **Tevârîh-i Âl-i Osman**, VIII. Defter, Haz.: Ahmet Uğur, TTK Yay., Ankara 1997; A.g.y., **Tevârîh-i Âl-i Osman**, X. Defter, Haz.: Şefaettin Severcan, TTK Yay., Ankara 1996

[258] **Mohaçnâme-i Kemalpaşazâde**, Matbaa-i Sultâniyye, Paris 1859

[259] Abdullah Satun, **Kemal Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman, III. Defter (değerlendirme-metin)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2009; Ali Kökoğlu, **Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1994

2. Şah Tahmasb'a yazılmış mektup: Türkçe

3. İbrahim Paşa'ya yazılan arîza: Türkçe – M. A. Yekta Saraç tarafından bulunan bu arîzada Kemal Paşa-zâde akranlarıyla arasında sürekli bir husumet bulunduğundan, bunun iftiralara kadar uzandığından bahsetmektedir.

4. Yavuz Sultan Selim'e yazılan mektup: Türkçe

5. Mısır'ın Fethine Dair Risâle: Arapça – Mısır'ın fethinden önce Mısır'ın Sultan Selim tarafından fethedilecegini Enbiyâ sûresinin yüz beşinci ayetinden istihrac ettiği ve bunu açıklamak üzere yazdığı risâledir.[260]

6. Kanuni Sultan Süleyman'a yazılan mektup: Türkçe – Semâniye medresesi müderrislerinden Zamîrî'nin vazifesinin artırılmasını talep etmektedir.

Ahlak ve Siyaset:

1. Nesâyih: Türkçe – Çeşitli konularda nasihatler içeren bir eserdir. Eser üzerine iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[261] Bu kitabı iyi bilenlerin dünyaya ait işleri düzenleme hususunda itibar sahibi bir padişaha vezir olmaya, ahirete ait işlerde ise insanları doğru yola irşad etmeye ehil olacaklarını dile getiren Kemâl Paşa-zâde, eserinin on beş bâbdan müteşekkil olduğunu söyleyerek bu bâbları söyle sıralar: Akıl, İlim ve bilgi hakkında, Cahilliğin kötülenmesi hakkında, Söz âdâbı, Hikmet ve nasihatler, Dostluk hakkında, Dostluk hukuku hakkında, Düşmanlık, zarar ve sebepleri hakkında, Oğul terbiye ve talimi, Sultanlar ve yöneticilik hakkında, Beylere hizmet etmenin yolu, Sabır ile acelecilik hali, İyi huyun ve yaramaz huyların neticeleri, Sır gizlemek kanunu, Dünyâ hırsı ve aç gözlülügün zikri.[262] Eserde pek çok şiir de yer almaktadır.

---

[260] Mustafa Kılıç, "İbn-i Kemal'in Mısır Fethine Dair Bir Risale-i Acîbesi", Diyanet Dergisi, 1990, Ankara, C. XI, Sayı: 1, s. 114-119

[261] İbrahim Kaya, **İbn Kemâl Nesâyih (İnceleme-Metin)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 1996; Yunus Türkyılmaz, **Kemalpaşazâde'nin Nesâyih Adlı Eseri'nin Transkribi ve Felsefi Tahlili**, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, Bursa 2009

[262] Yunus Türkyılmaz, A.g.t, s. 40

2. Vasiyetnâme: Türkçe – İlk olarak Mustafa Kılıç tarafından bulunmuş ve tanıtılmıştır.[263]

3. Ah Ah nâme: Türkçe

4. Risale fi's-siyâse

5. Risâle fî medhi's-sabr

6. Risâle fî maʿna'l-hamd

7. Risâle fî medhi's-saʿy ve zemmi'l-batâle: Arapça – Çalışmanın övgüsü, tembelliğin yergisi üzerinedir.[264]

Kelâm, Felsefe, Mantık, Tasavvuf, Mezhepler Tarihi:

1. Hâşiye ale't-tehâfüt: Arapça – Eser Ahmet Arslan tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır.[265]

2. Risâle der vücûd-ı Hudâ: Farsça – Allah'ın varlığına dair tasavvufî yorumlar içerir.[266]

3. Enne'l-mümkine lâ yekûnu ehad-i tarafeyn: Arapça – Varlık konusunu inceler.

4. Hel yecûzu en yestenide'l-kadîmi'l-mümkin ile'l-müessir em lâ: Arapça

[263] Mustafa Kılıç, **İbn Kemâl Hayatı, Tefsire Dair Eserleri ve Tefsirindeki Metodu**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, 1981, s. 86-88.
[264] **Resâilü İbn Kemâl**, C. II, s. 384-389 (35. Risâle)
[265] Kemal Paşa-zâde, **Tehâfüt Hâşiyesi (Hâşiye 'alâ Tehâfütü'l-falâsifa)**, Haz.: Ahmet Arslan, Kültür Bak. Yay., Ankara 1987
[266] Bu risâle önsöz ve dipnot ilaveleriyle Orman Nezâreti Kâtiblerinden Midhat tarafından Türkçe'ye çevrilerek **Leâli'l-meânî** adıyla İstanbul'da Artin Asaduryan ve Mahdumları matbaasında 1328 senesinde basılmıştır.

5. Ziyâdetü'l-vücûd ale'l-mâhiye: Arapça – Varlık-mahiyet ilişkisi üzerinedir.

6. Hakîkatü'l-cism: Arapça – Mutezile kelamcısı Nazzam'ın "tafra" teorisine reddiyedir.

7. Enne'l-akle mâ hüve: Arapça – Aklın mahiyeti ve Allah katındaki şerefi.[267]

8. Taʿrifü'l-ʿakl (Risâle fî beyânü'l-ʿakl): Arapça – Akıl kavramına getirilen tanımlar üzerinedir.[268]

9. Hakikatü'r-ruh ve'n-nefs: Arapça – Ruh ve nefsin mahiyeti üzerinedir.[269]

10. Risâle fî beyânü'r-rûh ve'l-cesed: Arapça – İnsanın ruhla değerli olması üzerinedir.

11. Risâle fi'l-fakr (İhtiyâcü'l-mümkin): Arapça - İmkan metafiziğiyle alâkalıdır.

12. Vücûbü'l-vâcib: Arapça – Allah'ın zorunlu varlık oluşu konusundadır.

13. Risâle fî tahkîk-i murâdi'l-kaîlîn bi-enne'l-vâcib teâlâ mûcibun bi'z-zât: Arapça – Allah'ın yaratmada zorunlu olup olmadığı hususundadır.

14. Hakîkatü'z-zât el-ilâhiyye: Arapça – Allah'ın zâtı üzerinedir.

---

[267] Şamil Öçal, "Kemal Paşazâde'nin Eserlerinde Akıl ve Aklın Önemi", Bilig, S.9, Ankara 1999, s. 133-143

[268] Ömer Mahir Alper, "İbn Kemâl'in Risâle fî Beyâni'l-Akl'ı", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 1999, s. 235-269

[269] Emrullah Yüksel, "Risâle fî tahkîki'r-rûh li-Mevlânâ Kemal Paşazade", **Şeyhülislâm İbn Kemâl Sempozyumu**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1989, s. 214-217; Musa Koçar, "İbn Kemal'in Risâle fî Beyâni'n-Nefs ve'r-Rûh ve'l-Beden Adlı Eseri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2003/1, S. 10, s. 1-23

15. Risâle fî tahkîk-i maʿna'l-ca'l ve mecʿûliyyeti'l-mâhiyye: Arapça – Mâhiyetin yaratılıp yaratılmadığı konusundadır.

16. Lüzûmü'l-imkân li'l-mümkin: Arapça – Mümkün varlıklar için "imkan" halinin zorunluluğu hakkındadır.

17. Risâletü'l-eys ve'l-leys: Arapça – Varlıkların varlık ve yokluğa göre durumlarını ele alır.

18. Vücûd-ı zihnî: Arapça – Zihnî varlık meselesi üzerinedir.

19. Risâle fî Tahkîki'l-kavli'l-kâilîne bi'l-hâl min ashâbinâ ve ashabi'l-iʿtizâl: Arapça – Hall teorileri hakkındadır.

20. Risâle fî anâsır: Arapça – İnsanı oluşturan unsurlar ve yaratılış evreleri hakkındadır.

21. Risâle fî Sübûti'l-mâhiyyât: Arapça – Sufîler ve kelâmcıların mâhiyetler hakkındaki görüşleri üzerinedir.

22. Hâşiye ʿale'ş-şerhi't-tecrîd: Arapça – Tûsî'nin ***Tecrîdü'l-kelâm*** adlı eserine Cürcânî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir.

23. Tecvîdü't-tecrîd: Arapça - ***Vücûd-ı zihnî*** adlı eserin hataların tashihi üzerinedir.

24. Risâle fî Şerh-i cevâb-ı İbn Sînâ li-Ebu's-Saʿd: Arapça – Ebu Saʿd b. Ebu'l-Hayr'ın İbn Sinâ'ya sorduğu sorulara verilen cevapların şerhidir.

25. Risâle fî Tahkîki'n-neveyi'l-husûl ʿala sebi't-tecrîd: Arapça – Eşyanın tedrîcen nasıl hâsıl olduğu konusu üzerinedir.

26. Hûb-i zeşt (Şerh-i yek beyt-i Hâfız): Farsça - Hâfız-ı Şirâzî'nin *"Pîr-i mâ goft hata ber kalem-i sun' nereft / Âferîn ber nazar-ı pâk hatâ pûşeş bâd"*[270] beytinden hareketle kötülük problemi üzerinedir.

27. Hâşiye ʿale'l-muhâkemeteyi'l-işârât: Arapça – İbn Sînâ'nın ***İşârât***'ı üzerine Fahreddin Râzî ve Nasıruddin Tûsî tarafından yazılan iki şerhin değerlendirmesi üzerinedir.

28. Risâle fî şerh-i İsbâti'l-vâcibi'l-kadîm: Arapça – Devvânî'nin aynı adlı eserinin şerhidir.

29. Risâle fî şerh-i Dibâcet't-tehzîbi'l-mantık ve'l-kelâm: Arapça – Taftazânî'nin eserinin önsözü için yazılan şerhtir.

30. Risâle der mantık: Farsça – Mantık kuaralları üzerinedir.

31. Hâşiyetün ʿalâ hâşiyeti'l-Metâliu'l-envâr: Arapça – Sirâceddin Urmevî'nin mantıkla ilgili ***el-Metâliü'l-envâr***'ına Cürcânî tarafından yapılan hâşiyenin hâşiyesidir.

32. Risâle fî âdâbı'l-bahs: Arapça – Münâzara âdâbı üzerinedir.

33. Risâle fî ilmi'l-âdâb: Arapça – Münâzara adabı üzerine bir diğer eserdir.

34. Risâle fî'l-mantık: Arapça – Mantık üzerinedir.

35. Şerhu'l âdâbi'l-bahs: Arapça - Adududdin Îcî'nin eserinin şerhidir.

36. Telhîsü'l-âdâb: Arapça – Münazarada soru sorma usulleri hakkındadır.

37. Risâle fî kelimeti't-tevhîd: Arapça – Kelime-i tevhîd'in şerhine dairdir.

[270] "Pirimiz dedi ki, takdîr kaleminde hata olmaz. Hataları örten temiz bakışlara âferin."

38. Takaddümü'l-illeti ʿale'l-maʿlul: Arapça – İllet maʿlûl ilişkisini ele alır. Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[271]

39. Haşr-ı ecsâd: Arapça - Cismânî haşr konusu üzerinedir.

40. Risâle fî hakîkati'l-meâd: Arapça – Ahiret ahvâlini konu edinir.

41. Risâle fî îmân-ı şerʿî: Arapça – İmanın geçerlilik kriterlerini ele alır.

42. Risâle fi'l-îmân fi örf-i ehli'ş-şerʿ: Arapça – İman konusundadır.

43. Risâle fi'l-ecel: Arapça – Ölüm vaktinin ertelenip ertelenemeyeceği hususundadır.

44. Risâle fî tahkîki enne esmâillâhi teâlâ tevfîkiyye: Arapça – Allah'ın isimlerinin bizzat kendisi tarafından mı yoksa sonradan insanlar tarafından mı verildiği hususundadır.

45. Risâle fî enne'l-Kurʿâne kelâmullahi'l-kadîm: Arapça - Kurʿân-ı Kerim'in Allah'ın ezelî kelâmı olduğu hususundadır.[272]

46. Risâletün münîretün: Arapça – Tasavuufla ilgili olup şeyh-mürüd ilişkisini konu alır.

47. Risâle fî hakîkati'l-mîzân (İnne'l-aʿmâl hel tûzenu bi's-sahâif em lâ?): Arapça – Mizanda amellerin tartılması hususundadır.[273]

48. Risâle fîma yetea'llaku bi-halkı'l-Kurʿan: Arapça - Kurʿân'ın yaratılmışlığını savunan görüşler üzerinedir.

---

[271] Ahmet Cesur, **Kemalpaşazâde'nin Risâle fi Tekaddümi'l-İlleti't-tâmme 'Ale'l-Ma'lûl Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirmesi**, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2011

[272] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 131-136 (15. Risâle)

[273] A.g.e., C. II, s. 381-383 (34. Risâle)

49. Risâle fî tahkîki'l-mu'cize: Arapça – Peygamberlerin olağanüstü işlerinden bahseder.[274]

50. Hâşiye ale'l-Mevâkıf: Îcî'nin aynı adlı eserine Cürcânî tarafından yapılan şerhin hâşiyesidir.

51. Risâle fi'l-kazâ ve'l-kader: Arapça – Kaza ve kader konusundadır.[275]

52. Risâle fî tahkîki'l-îmân: Arapça – İman meselesi üzerinedir.

53. Risâle fî tahkîk-i innemâ yesduru bi'l-kudreti ve'l-ihtiyâr lâ bi'l-kerh-i ve'l-ıztırâr: Arapça – Fiillerin Allah'ın kendi isteğiyle sadır olduğu hususundadır.

54. Risâle fî ulûmi'l-hakâik ve hikmeti'd-dekâik: Arapça – Oğlu için kaleme aldığı bir risaledir.

55. Risâle fî hakkı'ş-şühedâ: Arapça – Şehidlerin diriliği üzerinedir.[276]

56. Risâle fî şahs-ı insânî: Arapça – İnsanın manevi güzellikleri ve üstünlükleri hakkındadır.[277]

57. Risâle fî Firâk-ı dalle: Arapça – İslam tarihi boyunca ortaya çıkan sapık fırkalardan bahseder.

---

[274] A.g.e., C. I, s. 137-148 (16. Risâle); H. İbrahim Bulut, "Kemal Paşazâde ve Fî Hakîkati'l-Mu'cize Adlı Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 6, Adapazarı 2002, s. 187-207

[275] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 158-185 (18. Risâle); Eyüp Gür, **İbn Kemal'in Hayatı, Kader ve Kazâ Anlayışı ve "Risâle fi'l-Cebr ve'l-Kader" Adlı Eserinin Tahlili**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002; Celal Baydemir, **İbn-i Kemal'in Hayatı, Eserleri ve Kader Anlayışı,** Fırat Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004; H. Sabri Erdem, "Türk Kelâmcıları İbn Kemâl (1468-1534) ve Mustafa Sabri'de (1860-1954) Kader Problemi ve Anlambilim Açısından Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara 2005, C. XLVI, S. 2, s. 43-54.

[276] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 92-96, (8. Risâle). Bu risale "**Şehidlerin Diriliği**" adıyla ve "**Şahs-ı İnsânî**" adlı risaleyle birlikte Manastırlı Hacı Hafız Davut Paşa tarafından Türkçeye çevrilerek ***Dini İslam Hediyesi*** isimli bir kitap içerisinde 1326-1328/1908-1910 tarihleri arasında İzmir Köylü Matbaasında basılmıştır.

[277] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 97-101 (9. Risâle)

58. Risâle fî tekfiri'r-revâfız: Arapça – Şah İsmail taraftarlarına karşı kaleme alınmıştır.[278]

59. Risâle fî ebeveyyi'r-resûl: Arapça – Hz. Peygamberin anne ve babasının İslam dini üzere vefat etmeleri hususundadır.[279]

60. Efdaliyyet-i Muhammed ʿalâ sâiri'l-enbiyâ: Arapça – Molla Kabız'ın Hz. İsa'yı Hz. Muhammed'den üstün sayan fikirleri karşısında kaleme alınmıştır.

61. Risâle fî tafzîli'l-beşer ʿale'l-melek: Arapça – İnsanın meleklere olan üstünlüğü üzerinedir.

62. Risâle fî tafzîl-i rüsuli'l-beşer afdalün min rüsuli'l-melâike(Risâle fî tafdîli'l-enbiyâi 'ale'l-melâike): Arapça – Allah'ın insan elçilerinin melek elçilerinden daha üstün olduğu hususundadır.[280]

63. Risâle fî beyâni'l-vücûd: Arapça - Farsça[281]

64. Risâle fî tahkîki't-temessül: Arapça[282]

65. Risâle fî beyâni ma'ne'l-ca'l ve tahkîki enne nefse'l-mâhiyyeti mec'ûletün: Arapça[283]

66. Risâletü'l-İhtilâf beyne'l-Eşâ'ire ve'l-Mâtürîdiyye: Arapça[284]

---

[278] Adel Allouche, A.g.e., s. 187-190; Halil İbrahim Bulut, "Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği", **Dinî Araştırmalar**, C. 7, S. 21, Ocak-Nisan 2005, s. 179-195

[279] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 87-91 (7. Risâle); Mustafa Akçay, "Kemâl Paşazâde ve 'Fî Hakkı Ebeveyi'n-Nebî' Adlı Risâlesi'nin Tahlil ve Değerlendirilmesi", EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 9, S. 22, Kış 2005, s. 127-142

[280] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 117-124 (13.Risâle)

[281] A.g.e., C.I, s. 149-157 (17. Risâle)

[282] Ag.e., C. II, s. 390-392 (36. Risâle)

[283] Furat Akdemir, **İbn-i Kemâl'in Hayatı, Eserleri ve Yaratma Anlayışı**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000

[284] **Hams Risâle**, nşr. Mustafa Lutfi Efendi, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1304, s. 57-59 (2. Risâle)

67. Tağyîrü't-tenkîh: Arapça[285]

68. Mektûb-ı İbn Kemal: Türkçe – Safevî hanedanına ismini veren Şeyh Safî'nin aslında sünni olduğu üzerinedir. İlk kez M. A. Yekta Saraç tarafından tespit edilmiştir.

İslam Hukuku:[286]

Kemal Paşa-zâde'nin bu alanda yazdığı eserlerden yalnızca en son sırada yer verdiğimiz Fetvâları Türkçe, geri kalanı Arapça'dır.

1. Mühimmâtü'l-Müftî: Müftülerin fetva verirken müracaat edebilecekleri, fıkıh kitaplarından yapılan alıntılardan meydana gelmiş bir derlemedir.

2. Hâşiye ʿale'l-Hidâye: Burhaneddin el-Mergînânî (ö. 593/1197)'nin ***Hidâye*** adlı eserinin "taharet, namaz, oruç, hac, nikah, büyü ve edebü'l-kâdî" bölümlerinin hâşiyesidir.

3. Îzâhü'l-Islâh: Sadru'ş-Şerîa Ubeydullah el-Mahbûbî'nin "***Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilil-Hidâye***" adlı fıkıh eserinin hatalarını düzeltmek için yazdığı eserdir.

4. Ta'lika ala't-Tenkîhi'l-Münakkah mine'Ş-Şerhi'l Mevsûm Bi't-Tavzîh li-Sadri'ş-Şerîa

5. Hâşiye ala't-Telvîh: Sadru'ş-Şerîa Ubeydullah el-Mahbûbî'nin "Tenkîhu'l-Usûl" adlı eserine Taftazânî (ö. 797/1395) tarafından yapılan "Telvih" adlı şerhin haşiyesidir.

---

[285] **Tağyîru't-Tenkîh fi'l-Usûl**, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1308

[286] Kemal Paşa-zâde'nin İslam Hukuku alanındaki eserlerinin detaylı bilgileri ve nüshaları için bkz.: Ahmet İnanır, **İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 21-34; Salim Özer, **İbn Kemal'in İslâm Hukuku Alanındaki Arapça Yazma Risaleleri (Tahkik ve Tahlil)**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991

6. Tagyîru't-Tenkîh: İbn Kemal, Fatih Medresesi'nde müderrisken "Tenkîh"in yanlışlarını düzeltmek üzere yazmıştır.

7. Şerhu Tagyîri't-Tenkîh: Müellifin eserine eleştirileri de dikkate alarak 931 yılında kendisi tarafından yapılmış şerhidir.

8. Şerhu'l-Ferâiz: Siraceddin Muhammed el-Secavendî'nin ***Ferâiz***'ine yazdığı şerhdir.

9. Mesâilü'l-Fetâvâ: Fetva sorunlarını inceleyen bir eserdir.

10. Ta'lik ala'd-Dürer ve'l Gurer li-Molla Hüsrev: Molla Hüsrev'in (ö. 885) eserine yazılan bir ta'liktir.

11. Ta'lik ala Serhi'l-Vikâye: Tâcü'ş-şerîa'nın ***Vikâye*** adlı eserine ta'lik olarak yazılmıştır.

12. Risale fi'l-Bey': Alışverişle ilgili bir risaledir.

13. Risale fî Beyani'r-Riba: Faize dair meselelerle ilgilidir.

14. Risale fi Hıyari'r-Ru'ye: Görme muhayyerliği ile ilgili sorunlar üzerinedir.

15. Risale fi Vakfı'd-Derâhim ve'd-Denânir: Para vakıflarıyla ilgili bir risaledir.

16. Risâle fî istihsâni'l-isti'câr 'alâ ta'lîmi'l-Kur'ân: Dinî eğitim ve öğretimle uğraşanlarla imam ve müezzinlerin, geçimlerini sağlayacak başka islerde çalışamadıklarından dolayı ücret almalarının helal olduğunu belirten bir risâledir.[287]

[287] **Resâilü İbn Kemâl**, C. II, s. 227-228 (24. Risâle)

17. Risale fi'z-Zekat: Zekat, havl, nisap ve hayvanların zekatıyla ilgili sorunları üzerinedir

18. Risale fi Enne'z-Zekat Leyse Ale's-Sabiyyi ve'l-Mecnun: Küçüklerin ve akıl hastalarının zekat vermeyeceğine dairdir.

19. Risale fi Dühûli Veledi'l-Bint fi'l-Mevkûf ala Evlâdi'l-Evlâd: Yavuz Sultan Selim tarafından sorulan bir soru üzerine kaleme alınan aile vakıflarında çocukların çocuklarına diye yapılan vakıfta kız çocugunun vakfa dâhil olup olmadıgı konusundadır.

20. Risaletü'l-Velâ: Ölen kölenin mirasının azad eden sahibine kalıp kalmayacağı sorununu inceleyen bir risaledir.

21. Risaletü'l-Radâ': Emzirme ve hükmünü konu alır.

22. Risaletün Mürettebetün ala Mechûli'n-Neseb: Fıkhın şahsın hukuku bölümünde yer alan nesebi meçhûl kimselerle ilgili meseleleri konu alan bir risaledir

23. Risaletün Ma'muletün fi Ta'lîmi'l-Emri fi Tahrîmi'l-Hamr: İçkinin haram kılınması konusundadır.[288]

24. Risale fi's-Sekr: Bu risalede sarhoşluğu mübah, ikrah ve haram yolla olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. Tedavi, susuzluk ve ölüm tehdidiyle yapılan ve zorlama yoluyla oluşan sarhoşluktaki boşanma gibi tasarrufların geçersiz olduğunu ifade etmek üzere yazılmıştır.

25. Risale li-Beyani Haddi'l-hamr: Sarhoş edici içki içenlere uygulanacak ceza ile ilgili bir risaledir.[289]

26. Risâle fî tafsîli hurmeti'l-hamr: Şarapla ilgili hükümler üzerinedir.[290]

[288] A.g.e., C. II, s. 354-376 (32. Risâle)
[289] A.g.e, C. II, s. 377-380 (33.Risâle)
[290] A.g.e, C. II, s. 335-353 (31.Risâle)

27. Risâle fî cevâzi vakfi'd-derâhimi ve'd-denânîr: Para vakıfları ile ilgilidir.

28. Risale fî Hidâb: Fıkhın giyim kusama dair bölümleriyle ilgilidir.

29. Risale fi'l-İhrâk ve'l-Hedm ve't-Tekebbüs: Yakmak, yıkmak ve boğmak suçlarını isleyenlerin tazir edilip edilmeyeceği hakkında bir risaledir.

30. Risale fi Haddi'l-Fe'l: Fal hakkında bir risaledir.

31. Risale fi'l-İçtihad: İçtihad kavramını ve içtihad kıyas ilişkisini inceleyen bir risaledir.

32. Risale fi İhtilafi'l-Asr ve'z-Zeman: Zaman ve mekân farklılığının içtihada etkisini örneklerle ele alan bir risaledir.[291]

33. Tercihü'l-Mezhebi'l-Hanefi ala Gayrihi: Hanefi mezhebinin üstünlüklerini ve devlet yönetimine katkılarını konu alan bir risaledir.

34. Risale fi Tahkiki'l-Hakk ve İbtâli Sâiri'l-Sûfiye fi'r-Raks ve'd-Deverân: Sufilerin raks ve dönmelerinin câiz olmadıgı hakkında bir risaledir.

35. Risale fi Tezyifi Hücceti'ş-Şer'iyye: Bu risale "***Risale fi's-Sikâyet an Ef'ali'z-Zaman ve'l-Hikaye an Ahvali'l-İhvan***" adıyla da bilinmektedir. Kanuna aykırı oldugu gerekçesiyle İbn Kemal'in imzalamadığı hüccet sebebiyle Sadrazam İbrahim Paşa'nın soruşturma açmasıyla ilgili bir süreci anlatır**.**

36. Risale fi Edebi'l-Kâdî: Kadıların atanması için gerekli şartları, rüşvet alması ve müçtehid olmayanın atanmasıyla ilgili hususları konu alan bir risaledir.

[291] A.g.e., C. II, s. 231-233 (26. Risâle)

37. Risale fi'd-Daireti'l-Hindiye el-Vâkıatü fi Şerhi'l-Vikâye: Kıbleyi bulmaya yarayan geometrik şekillerin yer aldığı bir risaledir

38. Risale fi Tabakat-i Mesâili'l-Hanefiyye: Hanefî ekolüne mensup hukukçuların tarih sırasına göre listesidir.

39. Muhtasaru Menâkibi'l-Eimmeti'l-Hanefiyye ve'l-Fukaha-i'ş-Şafiîyye: Başlığında Şafiî mezhebi zikredilmekle birlikte sadece Hanefi alimler hakkında harf sırasına göre kısa bilgi sunan bir risâledir.

40. Risaletü'l-Ferâid: "***Feride ve Fevâid***" ve "***Cevâhiru'l-Ferâiz***" adlarıyla da bilinir.[292]

41. Risaletü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe: Büyük küçük günahlarla, bazı hadislerle ve tasavvufla ilgili toplam on dört soru ve cevabını içermektedir.

42. Risale fi Âdabi'l-Helâ' li-Kazâi'l-Hâceh: Tuvalet adabından bahseder.

43. Risale fi Beyani'ş-Şehîd: Şehide niçin şehit denildiğini anlatan bir risaledir.

44. Risale fi Tahkik'il-Münasebeti ve'l-Mülâemeti ve't-Te'sir: Fıkıh usulüne dair bir çalışmadır.

45. Risale fi Takdîmi'ş-Şart ala'l-Meşrût: Fıkıh usulüne dair bir çalışmadır.

46. Risaletü'r-Rüşveh: Bu risalede rüşvetle kadı olmak ve onunla ilgili hükümler yer alır.

47. Risale fi'ş-Şehadeti'z-Zûr: Yalancı şahitlikle ilgili sorunları konu alır.

[292] A.g.e., C. II, s. 258-334 (30. Risâle)

48. Risale fi'z-Zıll ve'z-Zevâl: Namaz vakitlerinin belirlenmesinde gölge ve zevâlin durumu hakkındadır.

49. Keşfü'd-Desâis fi'l-Kenâis: Süprüntülerle ilgili desiseleri ve batıl inançları gidermek için yazılmış bir risaledir.

50. Risale fîmâ Yecibü ala'l-Mükellef Evvele Merretin mine'l-İman sümme min Ahkâmi'l-İslâm: Gençlere İslâm'ı anlatmak amacıyla yazılmıştır.

51. Risale fi's-Sebb: Hz. Peygamber'e ve sahabelere yöneltilebilecek olan küçük düşürücü ifadelerin hükümlerinden bahseder. Hz. Peygamber'e dil ile saygısızlık edenlerin hakkında âlimlerin görüşlerini sırasıyla zikrettikten sonra, "Hz. Peygamber'e hakaret edenin cezasının ölüm olmasında tereddüt edenlere veya bu hükmü hafife alanlara yazıklar olsun" der.

52. Risale fi Beyani Elfazı'l-Küfr: İrtidât yoluyla boşanmak isteyen kadınların ve küfür kastı olmadan söylenen küfür ifadelerin küfrü gerektirip gerektirmediği gibi konuları inceleyen bir risaledir.

53. Risâle fîma yetea'llaku bi'lafzı'z-zındîk: Zındık kelimesinin anlamı ve zındıkların İslam hukukundaki durumu üzerinedir.[293]

54. Risâle fî ta'addüdi'l-cevâmi' ve mâ hüve'l-hakku fîhâ (Risâle fî ikâmeti'l cumu'a fî mevzi'ayn)[294]

55. Risâle fi'l-istihlâf fi'l-hutbeti ve's-salât fi'l-cumu'a[295]

55. Fetvâlar: Kemal Paşa-zâde'nin fetvaları üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmış, altı fetvâ mecmûası incelenmiş, ancak metin tek bir mecmua esas alınarak hazırlanmıştır. [296] Ahmet İnanır'ın Kemal Paşa-zâde'ye ait olarak tespit

[293] A.g.e., C. II, s. 240-249 (28. Risâle)
[294] A.g.e., C. II, s. 229-230 (25. Risâle)
[295] A.g.e., C. I, s. 113-116 (12. Risâle)
[296] Ertuğrul Ökten, **Ottoman Society and State in the Light of the Fatwas of İbn Kemal**, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996

ettiği on dört fetvâ mecmuasından istifade ederek hazırladığı doktora tezinde fetvâları hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.[297]

Tefsir ve Hadis:

Bu eserlerin tamamı Arapçadır.

1. Tefsir: Sad sûresinin sonuna kadar olan tamamlanmamış tefsir çalışmasıdır. Tefsire dair eserleri ve tefsir metodu üzerine Mustafa Kılıç tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.[298]

2. Tefsir-i âyet-i "Allâhü nûru's-semâvâtı ve'l-arz"

3. Risâle fî iʿcâzı'l-Kurʿân[299]

4. Risâle fi'l-Besmele

5. Risâle fi'l-Cenne

6. Risâle fî tafzîl-i Âyete'l-kürsî

7. Risâle fî mugayyebâtı'l-hams: Beş bilinmez (gayb) ile ilgili Lokman suresinin 34. Ayetinin tefsiridir.[300]

8. Hâşiye ʿalâ Envâri't-tenzîl li'l-Beydâvî

9. Hâşiye ʿalâ hâşiyeti'ş-Şerîf el-Cürcânî ʿale'l-Keşşâf

10. Şerh ʿale'l-Aşr fî mâʿşere'l-Haşr

11. Risâle fî mustalâhâtı'l-muhaddisîn: Hadis bilginlerinin kullandıkları terimlerin izahı üzerinedir.[301]

---

[297] Ahmet İnanır, A.g.t.
[298] Mustafa Kılıç, A.g.t.
[299] Mehmet Mahfuz Ata, **İbn Kemâl (v. 940/1533) ve Risâle fi İ'câzi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Tahkiki**, Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992
[300] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 186-200 (19. Risâle)

12. Risâle fî hakkı hadis-i Buhârî "Keyfe kâne bede'e'l-vâhy": Vahyin nasıl başladığına dair bir hadisin şerhidir.

13. Risâle fî hakkı hadîs-i "İzâ tahayyertüm fi'l-umûri festeînu bi-ehli'l-kubûri": Kabirlerin ziyaret edilmesi ile ilgili bir hadisin şerhidir.

14. Şerhu'l-ehâdîsi'l-erba'în: Kırk hadis şerhidir.[302]

15. Erbaûne hadîsen

16. Şerh-i selâsûne hadîsen

17. Erbeʿa ve ʿişrûne hadîsen

18. Şerh-i kavlihî "Seuhbiruküm bi evvel-i emrin..."[303]

Tıp, Astronomi ve Diğer Bilimler:

1. Fevâidü't-tıbbiyye: Türkçe – İlk kez M. A. Yekta Saraç tarafından bulunan bu risâlede çeşitli meyve ve bitkilerin sağlık için faydaları, zararları ele alınır.

2. Tercümetü'l-kitâb-ı Ebu'l-ʿAlâi fi't-tıbb: Türkçe - Ebu'l-ʿAlâi'nin tıp kitabının tercümesidir.

3. Şerhu'd-dâiretü'l-hindiyye: Arapça – Hanefi fakihi Sadrü'ş-Şeriati's-Sânî'nin ***Şerhu'l-vikâye***'sinin "evkâtü's-salât" kısmında geçen dâiretü'l-hindiyye adlı aletle ilgili kısmına yazılan şerhtir.

---

[301] Salih Özer, "Şeyhu'l-İslam Kemâl Paşazâde'nin (ö. 1534) Hadis İlmine İlişkin Faaliyetleri, Şerhçiliği ve Hadis Usûlü Risâlesinin Tercümesi", **Dinî Araştırmalar**, C. 9, S. 26, Eylül-Aralık 2006, s. 193-210

[302] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 41-60 (5. Risâle) – s. 61-86 (6. Risâle); Kahraman Bulgurcu, **Kemalpaşazâde'nin Hadis İlmindeki Yeri (Kırk Hadisler Örneği)**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004

[303] **Resâilü İbn Kemâl**, C. I, s. 102-107 (10. Risâle)

4. Risâle-i tılsım (Tılsımât): Türkçe – Tılsımın Tâun (Veba) hastalığına çare olup olmayacağı hususundadır.[304]

5. Râhatu'l-ervâh: Arapça – Tâun (Veba) hastalığının tedavisi üzerinedir. Taşköprüzâde tarafından telhîsen tercüme edilmiştir.

6. Risâle fi's-serâb: Serâb ile alakalı bir risâledir.

7. Risâle fi'n-nâzır fi'l-mirʿât: Aynadaki görüntünün nasıl oluştuğu hakkındadır.

8. Risale fi Tabîati Afyon: Afyonun özelliklerini konu alan bir risaledir.

2.20. MATRAKÇI NASUH (ö. 971/1564)

Nerede ve hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Kendi ifadelerinden babasının adının Abdullah, dedesinin adının ise Karagöz olup Bosnalı oldukları anlaşılmaktadır. İcat ettiği matrak oyunu sebebiyle "Matrakçı" (Matrakî), bazı kaynaklarda ise "Silâhşor" unvanıyla anılır. Muhtemelen devşirme olan Nasuh küçük yaşta saraya alınmış, II. Bayezid zamanında Enderun'da eğitim görmüş ve saray hocası Sâʿyî'nin talebesi olmuştur. ***Cemâlü'l-Küttâb ve Kemâlü'l-Hussâb*** adlı eserini Yavuz Sultan Selim döneminde telife başlamış ve ona ithaf etmiştir. İyi bir silâhşor olarak da ün kazanmış olan Nasuh'un özellikle matrak oyununda ak-ranlarına üstünlüğünü ve rakipsizliğini Kanunî Sultan Süleyman'ın 936/1530'da verdiği berat da göstermektedir. Bu belgeye göre Hayır Bey'in valiliği sırasında Mısır'a giden ve orada bulunan ünlü silâhşorlarla birlikte türlü yarışmalara katılan Matrakçı Nasuh, efsanevî kahraman Rüstem-i Zâl gibi hamleler yaparak diğer yarışmacıları saf dışı bırakmış, bunun üzerine Hayır Bey ona Mısır'da bulunan silâhşorların kendisine karşı koyamadıklarını itiraf ettiklerini belirten Arapça bir

[304] Sayın Dalkıran, "İbn-i Kemal'in Tılsımât Risâlesi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 104, Ekim 1996, s. 195-208

temessük vermiştir. Nasuh'un bu yarışmalara Yavuz Sultan Selim'in saltanatının son yıllarında katılmış olduğu anlaşılmaktadır.[305]

Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı yıllarında onun emriyle Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin ünlü İslâm tarihini Arapça'dan Türkçe'ye çevirmiş, 936/1530'da silâhşorlukla ilgili ***Tuhfetü'l-Guzât*** adlı bir eser kaleme almıştır. Bu yılın ağustos ayında padişahın oğulları Mustafa, Mehmed ve Selim için yapılan muhteşem sünnet düğünü münasebetiyle Atmeydanı'nda düzenlenen şenliklerde içinde topları, darb-bezenleri ve bir hisar için gerekli olan bütün malzemesiyle kâğıttan iki yürür hisar yapmış ve bu hisarlardaki 120'şer askerle bir savaş gösterisi sunmuştur. 940/1534'te Kanunî Sultan Süleyman'ın çıktığı İran seferine katılan Matrakçı Nasuh İstanbul'dan Tebriz'e, oradan Bağdat'a ve Bağdat'tan yine Tebriz üzerinden İstanbul'a kadar konup göçülen menzillerin minyatürlerini hazırlamıştır. Matrakçı Nasuh'un hayatının daha sonraki yılları hakkında bilgi yoksa da kaleme aldığı tarihinin 968/1561 yılına kadar gelmesi onun telifatla meşgul olduğuna işaret etmektedir. Matrakçı Nasuh, Sicill-i Osmanî'ye göre 16 Ramazan 971/28 Nisan 1564'te ölmüştür. Hüseyin Gazi Yurdaydın, öldüğü zaman muhtemelen ıstabl-ı âmire kethüdâlığında bulunduğunu bildirir.[306]

ESERLERİ:

1. Cemâlü'l-Küttâb ve Kemâlü'1-Hüssâb: Matrakçı Nasuh'un 923/1517'de yazdığı ve Yavuz Sultan Selim'e sunduğu matematiğe dair eseridir. Eserin 966/1559'da istinsah edilmiş bir nüshası günümüze ulaşmıştır. (Süleymaniye Kütüphanesi, Kemankeş, n. 363) İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde, tamamen divan muhasipleri gözetilerek rakamlar, pozitif tam sayılar ve pozitif rasyonel sayılar için temel klasik aritmetik işlemler izah edilmiştir. Eserin mukaddimede "mesâil-i müteferrika"ya ayrıldığı ifade edilen ikinci kısmı ise mevcut değildir.[307]

2. Umdetü'1-Hisâb: Matrakçı Nasuh'un, 923/1517'de telif ettiği ***Cemâlü'l-Küttâb*** adlı risalesini yeniden ele alıp sonuna bazı ilaveler yaparak meydana getirdiği

[305] Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", **TDVİA**, C. 28, Ankara 2003, s. 143; İhsan Fazlıoğlu, "Nasuh (Matrakçı)", **YYOA**, C. 2, İstanbul 2008, s. 350
[306] Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 4, s. 1230; Hüseyin Gazi Yurdaydın, A.g.m., s. 144
[307] İhsan Fazlıoğlu, A.g.m., s. 351

matematiğe dair eseridir. Katip Çelebi tarafından Umdetü'l-Hisâb fi'l-Fürûzi'l-Mukadder bi'l-Külliyât adıyla verilen eser ilki gibi iki kısımdan oluşur. İlk kısmında klasik aritmetiğin temel altı işlemi geniş bir şekilde incelenir ve ayrıca birinci dereceden denklem sistemlerinin tam çözümünün elde edildği çift yanlış sistemi gözden geçirilir. Eserin ikinci kısmında ise on beş mesâil-i müteferiika halinde muhasebecilerin ihtiyaç duyacağı vergi, ölçü, tartı gibi tüm konular detaylarıyla ele alınır. Bu eser, Atmacaoğlu'nun eserinden sonra bu alanda nüshası en çok ve en önemli eserdir denilebilir.[308]

3. Tuhfetü'1-Guzât: Kanunî Sultan Sülayman'ın şehzadelerinin sünnet düğünlerinin yapıldığı 936/1530 yılında yazılan eserde fasıllar halinde okçuluk, kılıç, kalkan, topuz ve at talimi gibi silahşorlukla ilgili konular ele alınmıştır. Eserde bizzat Matrakçı Nasuh tarafından yapılmış kroki ve resimler de yer almaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, n. 2206'da kayıtlıdır.

4. Mecmau't-Tevârih: Baş kısmı Taberî'nin ***Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*** adlı umumi tarihinin tercümesi olan eser, Matrakçı'nın yaptığı ilâve ve zeyillerle yeni bir hüviyet kazanmış ve 958/1551 yılına kadar getirilmiştir. Yaratılıştan Hz. Süleyman'ın ölümüne kadar olan dönem eserin I. cildini oluşturmakta ve bunun bir nüshası Atatürk kütüphanesinde, iki nüshası ise Viyana Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. (Viyana Nat. Bib. Cod.Mixt n.999; Viyana Nat. Bib. Cod.Mixt n.1187; Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları, n. O.2) II. cilt, efsanevî İran kralı Keykubad'ın hükümdarlığı ile başlayıp Sâsânî Hükümdarı Nûşirevân devri olaylarıyla sona ermektedir. (Paris, Biblioteq National, n. 50) III. cilt Hz. Muhammed'in doğumuyla başlamaktadır ve bu cildin Ertuğrul Gazi (ö.680/1281-82) zamanına kadar gelen bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüshanın özelliği, Abbasîler dönemi tarihini, ardından kısaca Türklerin menşeini, Gazneliler, Selçuklular devirlerini ihtiva etmesidir. Ardından Anadolu Selçukluları ve kısaca Osmanlılar hakkında verilen bilgiler gelmektedir. Nüshanın son başlığı Ertuğrul Bey zamanında Karacahisar'ın alınmasına dairdir. British Museum'da Câmiu't-Tevârîh adıyla kayıtlı, birbirini tamamlar mahiyetteki üç ciltlik yazma ise Mecmau't-Tevârîh'in muhtasar bir versiyonudur. Mecmau't-Tevârîh'in, Türk tarihi

[308] A.g.m., s. 351

hakkındaki genel bir girişle birlikte Kanunî Sultan Süleyman dönemini de içine alan Osmanlı tarihiyle ilgili kısmı, iltifat ve teşviklerinin sonucu olarak hazırlandığı için kendisine takdim edildiği anlaşılan Sadrazam Rüstem Paşa'ya atfedildiğinden Rüstem Paşa Tarihi adıyla tanınmaktadır. Mecmau't-Tevârîh'ın IV. cildi olarak kabul edilebilecek olan Osmanlı devrine ait kısmının müstakil bir nüshası tesbit edilememiştir. Ancak bazı kütüphanelerde bu cilde ait Târîh-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selîm, minyatürlü Târîh-i Sultân Bâyezid, minyatürlü Târîh-i Sultân Selîm, Süleyman-nâme, minyatürlü Mecmû-ı Menâzil, Fetihnâme-i Karaboğdan, minyatürlü Târîh-i Feth-i Şikloş gibi müstakil birer eser hüviyetinde Matrakçı Nasuh'un kaleminden çıkmış nüshalara rastlanmaktadır. Bu husus eserin bu bölümünün kısım kısım yazılmış olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Mecmû-ı Menâzil'in bir yerinde görülen Tevârîh-i Âl-i Osman ibaresi bunu gösterir. British Museum'da kayıtlı Târîh-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selîm adlı anonim yazmanın büyük bir eserin bir bölümünden ibaret olduğu anlaşılmakta, ifade ve üslûp benzerlikleri ise yazmanın Matrakçı Nasuh tarafından yazılmış olduğu kanaatini vermektedir. Eserin sadece II. Bâyezid devriyle ilgili bir bölümünün yazması ise minyatürlü olup Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Bu yazmanın müellifi tarafından özel olarak resimlendirildiği anlaşılmaktadır. Türk resim sanatı bakımından son derece ilgi çekici olan nüshanın içinde II. Bâyezid zamanında yapılmış seferlerle ilgili olarak Kili, Akkirman, İnebahtı, Moton ve Gülek kale ve şehirleriyle Osmanlı donanmasına ait gemilerin resimleri bulunmaktadır. Süleymannâme, Mecmau't-Tevârîh'in IV. cildinin Kanunî Sultan Süleyman devrine dair kısmıdır. Eserin 926-944/1520-1537 yıllan arası olaylarını ihtiva eden bölümü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde mevcuttur.[309]

2.21. MİRİM ÇELEBİ (ö. 931/1525)

Asıl adı Mahmud b. Muhammed b. Şemseddin b. Kadı-zâde-i Rûmî'dir. Kadı-zâde-i Rûmî'nin torunu olan Kutbeddin Mehmed'in oğludur. Baba tarafından diğer bir büyük dedesi ünlü matematikçi ve astronom Ali Kuşçu'dur. Babası Kutbeddin Mehmed, dedesi Ali Kuşçu ile birlikte İstanbul'a gelmiş, burada Hocazâde Muslihiddin Efendi'nin kızı ile evlenmiş ve bu evlilikten Mirim Çelebi

[309] İhsan Fazlıoğlu, A.g.m., s. 351

dünyaya gelmiştir. Mirim Çelebi, babası Kutbeddin Mehmed'in genç yaşta vefat etmesi üzerine dedesi Hoca-zâde tarafından yetiştirilmiş ve Sinan Paşa gibi devrin önemli âlimlerinden ders almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra Gelibolu, Edirne, Bursa ve İstanbul'da çeşitli medreselerde görev yapmıştır. Özellikle matematik ile astronomi alanlarında ünlenmiş ve II. Bayezid tarafından saraya davet edilerek saray hocaları arasına girmiştir. Yavuz Sultan selim döneminde 925/1519'da Anadolu kazaskerliğine getirilmiş fakat kısa bir süre sonra 100 akça ile emekli edilmiştir. Hayatının sonlarına doğru hacca giden ve dönüşte Edrine'ye yerleşen Mirim Çelebi, 931/1525'de burada vefat etmiş ve Tunca kıyısındaki Kasım Paşa Camii'nin hazîresine gömülmüştür.[310]

Tarih ve edebiyat alanlarında da söz sahibi olan Mîrim Çelebi'nin, ilmî zihniyet itibariyle büyük dedeleri Kadı-zâde-i Rûmî ile Ali Kuşçu'nun temsilcisi oldukları Semerkant matematik-astronomi okulunun çizgisini takip ettiği, ancak özellikle optik (ilm-i menâzir) alanında yazdığı ***Risale fi'1-Hâle ve Kavsi Kuzah*** adlı eserinde de görüldüğü gibi ilmî yöntemde daha çok İbnü'1-Heysem'in riyâzî-tabiî ilimlerde uyguladığı sentez yöntemini (terkib) benimsediği görülür. Bu da onun, Kadı-zâde'nin saf riyâzi-hendesî yönelimiyle Ali Kuşçu'nun kelâmî-riyâzî bakış açısını kısmen terkettiğini göstermektedir. Eserlerinden anlaşıldığı üzere klasik İslâm kültüründeki farklı ilmî tavırlardan haberdar olan Mîrim Çelebi, fizikçiler, matematikçiler ve kelâmcılarla İbnü'l-Heysem ve Kemâleddin el-Fârisî'nin yanında özellikle İbn Sînâ ile Fahreddin er-Râzî'nin görüşlerini olumlu veya olumsuz her anlamda dikkate almış, bu arada hem kendi görüşlerini ve tercihlerini ortaya koymaktan çekinmemiş, hem de matematik ilimlerinin teknik ayrıntılarına özgün katkılarda bulunmuştur. Günümüze ulaşan eserleri çoğunlukla astronomi, astroloji ve optik alanlarına aitse de iyi bir matematikçi olması sebebiyle incelediği konuları daima geniş şekilde matematik tahlillerle ele aldığı ve çözdüğü görülür.[311]

ESERLERİ:

[310] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 253; Mecdî, A.g.e., s. 338-9; Mahmut Karakaş, A.g.e., s. 537-8; Salim Aydüz, "Mirim Çelebi", **YYOA**, C. 2, İstanbul 2008, s. 215-6
[311] İhsan Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", **TDVİA**, C. 30, İstanbul 2005, s. 160

1. Düstûrü'l-amel ve Tashîhü'l-cedvel: Uluğ Bey'in ***Zic***'i üzerine Sultan Bayezid'in emriyle 904/1499'da yazılmış Farsça bir şerhtir. Mirim Çelebi bu eserinde Ali Kuşçu'nun Zîc-i Uluğ Bey Şerhi'nden de istifade etmiş ve eserde didaktik bir yol tutarak bir derecelik yayın sinüsünü hesaplamak için çok açık misallerle beş usul göstermiştir. Bu eserinden trigonometrik ifadelerin değerleriyle özel olarak ilgilendiği ve özgün sonuçlara vardığı görülmektedir.[312]

2. Şerh-i Risâletü'l-fethiyye: Ali Kuşçu'nun, hey'et ilminde İbnü'I-Heysem'in riyâzî-tabiî ilimlerde uyguladığı bir yöntemle saf matematik ve saf fizik astronomi geleneklerini bir araya getirerek kurduğu ilm-i hey'eti Aristotelesçi ilkelerden temizlemek amacıyla yapı-bozuma uğrattığı ***er-Risâletü'l-Fethiyye*** adlı önemli eserinin şerhidir. Mîrim Çelebi bu şerhinde, Ali Kuşçu'nun vazgeçtiği İbnü'l-Heysemci çizgiyi ***Risale fi'l-Hâle ve Kavsi Kuzâh*** adlı eserinde yaptığı gibi kısmen takip etmiştir. Taşköprizâde Ahmed Efendi'ye ***el-Fethiyye***'yi okuturken yazdığı bu şerh (925/1519), Ali Kuşçu'nun öğrencisi Gulâm Sinan'ın aynı eser için kaleme aldığı ***Fethu'l-fethiyye*** isimli şerhe oranla daha pratik ve daha teknik olması sebebiyle Osmanlı medreselerinde yardımcı ders kitabı olarak da kullanılmıştır. Mîrim Çelebi ayrıca, şerhine bir zeyil yazacağını ve burada Utarid'e (Merkür) ait modelle aya ait modele ilişkin sorunları inceleyeceğini belirtmiştir. Bu kayıt -her ne kadar zeylin henüz bir nüshası tesbit edilememişse de Mîrim Çelebi'nin Copernicus astronomisine giden yolda dedesi Ali Kuşçu gibi klasik astronominin en önemli iki sorunuyla uğraştığını, hatta onun bu konudaki çalışmalarını sürdürdüğünü göstermektedir.[313] Eser Yavuz Sultan Selim adına yazılmıştır.[314]

3. Risâle fi'l-Hâle ve Kavsi Kuzah: II. Bayezid adına yazılan bu eser başlangıçta gökkuşağı ve hâlenin oluşumuna dayalı bir eser gibi görünse de genel amaçlı bir optik kitabı niteliğindedir.[315]

---

[312] A. Adnan Adıvar, A.g.e., s. 62-3; İhsan Fazlıoğlu, A.g.m., s. 160
[313] A.g.m., s. 160
[314] Mahmut Karakaş, A.g.e., s. 539
[315] Hüseyin Gazi Topdemir, "Mîrim Çelebi'nin *Gökkuşağı Ve Hâlenin Oluşumu* Adlı Optik Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM**, S. 13, Ankara 2002, s. 78

Mîrim Çelebi'nin yukarıda yer alan eserlerine ilave olarak çoğu matematik-astronomi alanında olmak üzere ve II.Bayezid adına telif edilmiş risâlelerden oluşan ***Risâle fi'l-Rub'ü'l-muceyyeb***, ***Risâle fi'l-Rub'ü'l-câmia, Risâle fi'l-Rub'u'ş-şikâzi, Risâle fi'l-Rub'u'l-mukantarat, Risâletün fi Kıble ve ma'rifeti semtihâ, Zerkale, el-Mekâsıd, Kitâb el-Zamâir*** adında eserleri bulunmaktadır.

2.22. MOLLA ARAB (ö. 938/1531)

Asıl adı Muhyiddin Muhammed b. Ömer b. Hamzâ Antakî, lakabı ise Muhyiddîn'dir. Anadolu'ya Haleb'den geldiği için Molla Arab sanıyla meşhur olmuştur. II. Bayezid devri şeyhülislamlarından Alâeddin Arabî Efendi de Molla Arab lakabıyla tanındığından ondan ayırt edilmesi için Arap Vâiz de denilmiştir. Antakya'da doğan Molla Arab'ın doğum târihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 868/1464 civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Dedesi büyük âlim Taftâzânî'nin talebelerinden Hamza b. İvaz olup, Mâverâünnehr'den Antakya'ya gelip yerleşmiştir. Babası da âlim ve sâlih bir zâttır. Küçük yaştan îtibâren ilim öğrenmeye başlayan Molla Arab, babasından, amcaları Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmed gibi âlimlerden fıkıh, usûlü fıkıh, kırâat ve diğer İslamî ilimlerde ilk tahsilini görmüştür. Tebriz'e gidip, Tebrizli Mevlânâ Mürid'den ders almış, Haleb ve Kudüs'e giderek oradaki âlimlerin ilim meclislerinde bulunmuştur. İlimde üstün derecelere yükselip, şöhreti etrâfa yayılan Molla Arab, Hacca gittikten sonra Mısır'a gelip İmâm Süyûtî ve Şaʿbî'nin derslerine devâm ederek hadîs ilminde icâzet almıştır. Mısır'daki Memlûk sultanlarından Kayıtbay ile görüşüp onun iltifâtlarına mazhar olmuş, onun vefâtı üzerine 1495 yılında Mısır'dan ayrılarak Bursa'ya gelmiştir.[316]

Bursa'da vaaz ve nasîhatler ederek, insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını anlatan Molla Arab, halktan ve şehrin ileri gelenlerinden çok hürmet görmüş, bir müddet sonra da İstanbul'a gelip II. Bâyezid'in iltifât ve ihsânlarına nail olmuş, onunla birlikte seferlere katılmıştır. İstanbul halkına senelerce vaaz ve nasîhat etmiş daha sonra âilesiyle birlikte Haleb'e dönmüştür. Haleb'de üç yıl kadar vaaz, hadîs ve tefsîrle meşgûl olduktan sonra tekrar İstanbul'a dönen Molla Arab, Yavuz Sultan

[316] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 302-3; Mecdî, A.g.e., s. 411

Selim Hanı İran seferine teşvik etmiştir. Çaldıran Seferine katılıp, askeri vaazlarıyla cesâretlendirmiştir. Sefer dönüşü bir müddet Haleb'de kalmış daha sonra Rumeli'ye geçerek Üsküp'te on sene vaaz ve nasihat ederek Müslüman olmayan pek çok kimsenin Müslüman olmasını sağlamıştır. Kânûnî Sultan Süleymân Han ile Engürüs (Macaristan) seferine katılmış bu sefer dönüşü Bursa'ya yerleşmiştir. Burada Umur Bey mahallesinde büyük bir cami yaptırmaya başlamış fakat tamamlanmasını göremeden 4 Muharrem 938/ 18 Ağustos 1531 tarihinde vefat etmiştir. Vefatına Kandî, "Erdi Mevlânâ Arab iʿzâz ile mevlâsına" tarihini düşürmüştür. Bursa'nın kıble tarafında şimdi kendi adıyla anılan mahallede defnedildi. Kabrin bulunduğu yerden bir sokak sonra Molla Arab Câmii vardır. İki kubbeli ve tek minâreli olarak 1953 yılında yeniden inşâ edilmiş bu câmiin eskiden dokuz kubbeli ve üstü kurşun kaplı olduğu bildirilir.

Tefsîr ve hadis ilimlerine olan vukufu ile tanınan, vaazlarında tarikat ehlinin camilerde semâ ve raks yapmasına karşı çıkarak bunun haram olduğunu belirten, halkı sapkın fikirlere, bid'atlara, özellikle Şia ve Erdebiliyye taifesine karşı cesurca uyaran bir âlim olan Molla Arab'a bu sebepten dolayı bu taifelerin mescidlerinde lanet okunduğu rivayet edilir. Sultanların ve devrin ileri gelenlerinin teveccühlerine rağmen geçimini ticaretle sağlayan, kendi kazancı dışında herhangi bir şeye iltifat etmeyen Molla Arab'ın kaynaklarda kimya ilminde de derin bilgisi olduğu kaydedilir.[317]

ESERLERİ:

1. Nihâyet-ül-Fürû (en-Nihâye): Fıkıh ilmine dâir ***Mustasfâ*** ve ***Dürer u Gurer*** kitaplarındaki meseleleri topladığı bu eser Memluk sultanı Kayıtbay'a sunulmuştur.

2. Hidâyetü'l-ibâd ilâ sebîli'r-reşâd: Tasavvufa dair olup Sultan Kayıtbay adına düzenlenmiş bir eserdir.

3. Tehzîbü'ş-Şemâʿil fî men hassala'llâhu bi-ekmeli'l-fezâil: Peygamber efendimizin hayatıyla ilgilidir. Tırmızî'nin ***Şemâ'ilü'n-nebî*** adlı eserinin yeniden

[317] Tahsin Özcan, "Molla Arap", **TDVİA**, C. 30, İstanbul 2005, s. 240-1

düzenlenmesiyle meydana getirilen eser II. Bayezid'e sunulmuştur. (Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, n. 1547)

4. El-Mekâsıd fî fezâʿili'l-mesâcid: Yedi bölümden oluşan eser II. Bayezid'e sunulmuştur. (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 3447)

5. Erbaʿune hadîsen: Çeşitli konularda kırık hadisi ve bunlarla ilgili bazı ayetler ile hikâyeleri içeren bir eserdir. II. Bayezid'e sunulmuştur. (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, n. 431)

6. Es-Sedâd fî fedâʿili'l-cihâd: Yavuz Sultan Selîm'i kızılbaşlar üzerine cihâda teşvik için yazdığı eserdir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 1985)

7. Risâletü't-Tahkîki Cevazi'l-İsticar ale't-Tedris: Kütüphane kayıtlarında Müftü-zâde Abdülkerim Şeyh Salih tarafından 1037/1620 tarihinde Peçoy'da istinsah edildiği kayıtlı olan bir yazmanın 56a – 58b varakları arasında olduğu belirtilmektedir. (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv n. 28 Hk 3577/17)

8. Kitâbü'l-mukaddime (Risâle-i fıkhîye): Yaptığımız katalog taramalarında Hanefî fıkhıyla ilgili bu eserin iki nüshasını tespit ettik. (Milli Kütüphane, Arşiv n. 06 Mil Yz A 1557/2, vr. 10a – 54a; Arşiv n. 55 Hk 581/2, vr. 59b – 129a)

9. Risâle fî'l-İmân: Kütüphane kayıtlarında Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bir yazmanın 225b – 226b varakları arasında Molla Arab adına kayıtlı Arapça böyle bir eser görünmektedir. (Arşiv n. 05 Ba 1849/30)

11. Hâşiye alâ Tefsîr-i Sûreti'l-Bakara; Hâşiye alâ Tecrîdi'l-Akâid; Hâşiye alâ Şerhi Âdâbi'l-Bahs: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde aynı yazmanın sırasıyla 1b – 35b, 39b – 78a, 79b – 110b varakları arasında bulunan bu Arapça eserler Mevlânâ Arab adına kayıtlıdır. (Arşiv n. 37 Hk 624)

12. Hâşiye alâ Şerhi Müntehâ's-Suʿâl ve'l-Emel: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 67 varaklık fıkıh konulu Arapça bu eser Mevlâna Arab adına kayıtlıdır. (Arşiv n. 19 Hk 2441)

13. Mecmûʿa-i Fetâvâ: Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonunda yer alan ve Milli Kütüphane'de bulunan bu eser de Arapça olup Mevlânâ Arab adına kayıtlıdır. Çeşitli konularda verilmiş fetvâlardan oluşan eser 138 varaktır. (Arşiv n. 50 Ür 457)

14. Mevlîdü'n-Nebî: Bazı tezkirecilerin kaydettiği bir eserdir. Molla Arab'ın Süleyman Çelebi'nin meşhur eserinin bazı bölümlerini uygunsuz bulup kendisinin bu alanda bir eser yazdığı, bu eseri edebî hususlar bakımından düzeltme yapması için devrin önde gelen şairlerinden Üsküplü ʿAtâ'ya gönderdiği rivayet edilir. (Bu rivayetin detayları ve başvuru için bkz: ʿAtâ, s. 246)

2.23. MUHYİDDİN MEHMED BERDÂÎ (ö. 927/1521–22)

Aslen Azerbaycan'ın Gence vilâyetine bağlı Berdaʿa nahiyesinden olması sebebiyle Berdâî ismiyle anılmıştır. Babasının adı da Mehmed'dir. İlk tahsilini ulema sınıfından olan babasından almış, sonra Şiraz ve Herat'a gederek eğitimini tamamlamıştır. Anadolu'ya geliş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte II. Bayezid döneminde olduğu tahmin edilmektedir. Muhyiddin Mehmed'in, Osmanlı Devleti'nde ilk uğradığı yer Bursa olmuştur. Burada sırasıyla Veliyüddin-zâde Ahmed Paşa ve Şihabüddin Paşa medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bir müddet sonra ise, Sultan Selim zamanında, Edirne'ye getirilerek Üç Şerefeli medreselerinden birisine müderris tâyin edilmiştir. Taşköprülü-zâde, onun ilk olarak Filibe Medresesi'nde görev aldığını, ardından Sultan Selim tarafından Enderun'a hoca tayin edildiğini ve bir müdet sonra da Edirne'ye müderris olarak atandığını belirterek bu görevde iken 927-28/1521-22 civarında öldüğünü bildirir. Muhyiddin Mehmed'in Arapça ve Farsçayı iyi konuşması yanında hadis ve tefsiri çok güzel bildiği ve aynı zamanda iyi bir hattat olduğu hakkında kaynaklar bilgi vermektedir.

ESERLERİ:

Berdâî'nin Beyzâvî'nin ***Tefsiri*** ve Seyyid Şerif Cürcanî'nin ***Tecrid***'ne haşiye şerhleri yanında Adudiddin'in âdabla ilgili ***Âdâbu'l-Bahs*** adlı eserine yazdığı şerhi ve bir de ***el - Hevaşi li'l - Mübtedin*** adlı eseri bulunduğu bildirilmektedir.[318]

2.24. MUSLİHİDDİN MUSTAFA b. HALİL (ö. 935/1528-29)

Taşköprülü-zâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin babasıdır. İstanbul'un fethedildiği yıl Taşköprü'de doğmuştur. Küçük yaşta babasından tahsile başlamış, daha sonra dayısı Mehmed Niksârî'den, Bursa Sultaniyesi müderrisi Derviş Mehmed b. Hızır Şah'tan, Bahaeddin'den, Manisa-zâde'den, Kadı-zâde'den, Alaeddin Ali Arabî'den ders almış ve Hoca-zâde'nin hizmetine girmiştir. Muhtelif medreselerde müderrisliklerde bulunmuş, II. Bayezid tarafından Sultan Selim'in hocalığıyla görevlendirilmiş fakat sürekli sefere çıkması nedeniyle bu görevde daim olamayarak müderrisliğe geri dönmüştür. Sultan Selim zamanında Halep kadılığına tayin edilmiş, fermana uyarak Halep'e gitmiş fakat babası kadı olmamasını vasiyet ettiğinden durumu Sultan'a arzederek affını istemiştir. Bunun üzerine Sultan Selim kendisini Sahn medresesindeki görevine iade ederek 70 akça yevmiye bağlatmıştır. 935/1528-29 senesinde Bursa Sultaniyesi müderrisi iken vefat etmiştir.

Taşköprülü-zâde, çok ibadet edip günahlardan sakınan, edep ve vakar sahibi, başkalarıyla değil kendi nefsinin ıslahıyla uğraşan bir kişi olduğunu, içi dışı temiz olup kendisinden en ufak bir yalan veya küfür kokan tek söz işitmediğini belirtir. Tefsir, hadis, fıkıh usulü ve edebiyat alanında tam bilgi sahibiydi diyerek ilk hocası, aynı zamanda da feyz almak için eteğine tutunduğu ilk insan olduğunu söyler.

ESERLERİ:

Taşköprülü-zâde babasının, ***Beyzâvî Tefsiri***'nin bazı bölümleri ile ***Şerhu'l-Vikâye***'nin bazı mevzuları hakkında risâleleri bulunduğunu, Ferâiz ilmiyle ve İbtidâ hadislerinin çözümleriyle alakalı da birer risâle telif ettiğini, ***Şerhu'l-Miftâh***

[318] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 296-97; Mecdî, A.g.e., s. 403; Bilal Dedeyev, "Osmanlı Eğitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri (15. yüzyılın II yarısı ve 16. yüzyılın I yarısında), **Journal of Qafqaz University,** Number 26, 2009, s. 218

üzerine de bazı hâşiyeler yazdığını bildirir. Bunlar dışında da hâşiye ve risâleleri bulunduğunu fakat müsvedde halinde kalıp temize çekilemediğini belirtir. [319]

2.25. MÜEYYED-ZÂDE ABDURRAHMAN ÇELEBİ (ö. 922/1516)

Künyesi Abdurrahman Hâtemî b. Ali b. Müeyyed'dir. 860/1455-56'da Amasya'da dünyaya gelmiştir. Dedesi Müeyyed Efendi'ye nisbetle "Müeyyed-zâde" sanıyla şöhret bulmuştur. Hasan Çelebi, İdrîs-i Bidlîsî'nin Tevârîh-i Âli Osman'da neslinin Ebû İshak Kâzerûnî'ye çıktığını kaydettiğini belirtir. Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi, Şeyh Hamdullah'la birlikte, II. Bayezid'in şehzâdeliği yıllarında Amasya'da meclislerine katılıp nedimleri arasına girmiştir. Şehzâdeye yakın olmasını çekemeyenlerin şehzâdeyi esrara ve içkiye alıştırdığı yönündeki şikâyetleri üzerine Fatih Sultan Mehmed katline ferman çıkartmıştır. Bunu haber alan Şehzâde Bayezid, yol hazırlıklarını tedarik ederek bir gece alelacele o zamanlarda Memlüklerin elinde bulunan Haleb'e kaçmasını sağlamıştır. Burada medrese tahsiline başlayan Abdurrahman Çelebi, bir müddet sonra Tebriz'e giderek Celâleddin Devvânî'nin talebesi olmuş ve ondan icâzet almıştır.[320]

II. Bayezid'in tahta çıkması üzerine 887/1482'de Amasya'ya gelen Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi kısa bir süre sonra İstanbul'a gitmiştir. Burada yaptığı ilmî tartışmalarla faziletini İstanbul ulemâsına tasdik ettirmiş ve Hatip-zâde'nin hükümdara bir şehadetname göndermesiyle ilk olarak 888/1483'te İstanbul'da Kalenderhâne Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Daha sonra Sahn-ı Seman medreselerinden birinde müderris olup sekiz sene burada görev yapmış, buradan Edirne kadılığına atanmış, 907/1501'de Anadolu ve 911/1505'te de Rumeli kazaskeri olmuştur. II. Bayezid'in son günlerinde İstanbul'da vukua gelen yeniçeri ayaklanmasında evi yağmalandığı gibi kazaskerlikten de azlolunmuş, kendisine yüz elli akçe yevmiye tayin edildiyse de bunu kabul etmemiştir. Yavuz Sultan Selim'in cülusu ile önce Karaferye kadılığına ardından yeniden Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Sultan Selim ile Acem seferine iştirâk eden Müeyyed-zâde

[319] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 289-90; Mecdî, A.g.e., 391-3

[320] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 234-7; Mecdî, A.g.e., s. 308-11; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 3, s. 2007; Hasan Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", TDVİA, C. 31, İstanbul 2006, s. 485-6; M. Alaaddin Yalçınkaya, "Abdurrahman Efendi (Müeyyedzade)", **YYOA**, C. 1, s. 26-7

Abdurrahman Çelebi Acem seferi dönüşü takatten düştüğü, aklî dengesini yitirdiği, mizacına fütur ve dimağına kelâl geldiği için 920/1514'te azledilerek iki yüz akçe ile emekliye ayrılmıştır. 15 Şaban 922/13 Ekim 1516'da İstanbul'da vefat etmiş ve Eyüp Sultan civarına defnedilmiştir. Vefatına "نجل المأيد مرحوم و مبرور"[321] tarihi düşürülmüştür.

Üç dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) şiir ve inşâya muktedir, âlim ve fâzıl bir zât olan Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi, devrin en önemli âlimlerinden ve sanat hâmilerinden biridir. Kemalpaşa-zâde ve Ebussuud Efendi başta olmak üzere pek çok âlimin yetişmesinde katkıları olduğu, şâir Necâtî ve Zâtî başta olmak üzere pek çok sanatçıyı himâye ettiği bilinmektedir. Öyleki şâir Necâtî dîvânını onun adına tertip etmiş, Zâtî ise onun yardımlarıyla geçindiğini ifade etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in, vefatı üzerine çok üzüldüğü ve kıymetini ifade etmek için "Ne yazık ki son zamanına yetiştik." dediği kaynaklarda zikredilir. Kaynaklarda yedi bin cilt kitaba sahip olduğu belirtilen Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin ölümünden sonra Sultan Selim tarafından toplatılan ve kayıtlı sayısı 2112 olan kitaplarının pek çoğu saray kütüphanesine alınmıştır.[322] Müstakim-zâde, Amasya'da iken Şeyh Hamdullah'tan hüsn-i hatt meşk ettiğini de bildirir.[323]

ESERLERİ:

Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi'nin çoğu müsvedde veya risâleler halinde çeşitli konular üzerine yazılmış eserleri şunlardır:

1. Mecmaʿu'l-Fetâvâ: ***Müeyyedzâde Cöngü*** de denilen bu eser, yüz kadar fetva kitabından alınan çeşitli muamelât ve münâsebat meselelerine müteallik bahisleri ihtiva eden bir fetvalar mecmuasıdır. Kütüphanelerde değişik adlarla çok sayıda nüshası bulunmaktadır.

2. Risâle fî Taʿzîmi'n-Nebî: Hz. Muhammed'i eşref-i mahlûkât olarak mücizeleriyle tarif ve tavsif eden, aynı zamanda O'nun hakkında Sahîh-i Buhârî'den hadisler nakleden eseridir. (Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, n. 1713)

[321] "Neclü'l-Müeyyed merhum ü mebrûr" 922/1516
[322] İsmail E. Erünsal, A.g.e., s. 37
[323] Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi, **Tuhfe-i Hattâtîn**, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 249-50

3. Risale fî Tahkiki Cüz'i Lâ-yetecezzâ: Kelâm ilminin bazı müşkillerinin halline dâirdir. Müeyyed-zâde baş tarafında Arapça bir kaside yer alan bu eserini Şehzâde Korkud'a sunmuştur. (Süleymaniye Ktp., Fatih, n. 5414)

4. Risâle fi'l-Mevcûdâtu'l-Hâriciyye: Eserde Aristo ve Eflatun'dan atıflarla ve Hoca-zâde'den nakillerle varlıklar ve mahiyetleri gibi kelâm, felsefe, mantık konularına temas edilmektedir. (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, n. 1161)

5. Risâle fî Halli'ş-Şübühâti'l-ʿÂmme: Halk arasındaki şüpheli mevzuları halletmek hususunda küçük bir risâledir. (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, n. 304)

6. Tergîbü'l-Lebîb: Burhâneddin el-Merginânî'nin ***el-Hidâye***'sini şerh niteliğinde hacimli bir eser olmakla birlikte nüshaları üzerinde müellifiyle alakalı bilgi bulunmadığından Müeyyedzâde'ye aidiyeti şüphelidir.

Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi'nin yukarıda yer alan eserlerinin yanısıra ***Risale fi Nakzi'1-vuzû, Risale fi'l-Hac, Risale fi Müşkilâti Mesâ'ili İlmi'i-Ferâ'iz, Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mir Ebi'1-Feth 'alâ Şerhi Âdâbi'l-'Adudî*** ve küre-i müdahrecenin incelenmesine dâir, o devirde kimsenin bilmediği kitaplardan edindiği bilgilerle kaleme aldığı ***Risâle fi'1-Kürreti'l-Mudahrece*** adlı eserlerinin bulunduğu bilinmektedir.[324]

2.26. PÎRÎ MEHMED PAŞA (ö. 939/1532)

Selçuklu âlimlerinden Fahreddîn-i Râzî'nin soyundan gelen Aksaray Zinciriye Medresesi müderrislerinden Cemaleddin Aksarayî'nin torunlarındandır. Babası, Şeyh Mehmed Çelebi El-Cemâlî El-Karamanî olup bazı kaynaklarda Muhyiddîn Mehmed Çelebi adıyla anılır. Doğum tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemekle beraber Yusuf Küçükdağ, muhtemelen 867/1463'te Konya'da doğduğunu ve babasının Halvetiyye şeyhlerinden ve Cemâliyye kolunun kurucusu

[324] Hsan Aksoy, A.g.m., s. 486; M. Alaaddin Yalçınkaya, A.g.m., s. 27

Çelebi Halife olarak da bilinen Şeyh Cemâl-i Halvetî olduğunu bildirir. Ana tarafından soyu II. Murad devrinin meşhur âlimlerinden Larendeli Mevlâna Hamza'ya dayanır.[325]

Amasya'da büyüyüp yetişen Mehmed Paşa, tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet Amasya Mahkemesi'nde kâtiplik yapmış, II. Bayezid'in tahta çıkması üzerine Sofya, Silivri ve Galata kadılıklarında bulunmuştur. Daha sonra Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'daki imâretine mütevelli ve II. Bayezid'in son senelerinde defterdar olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine Rumeli defterdarı olarak katılmış, sefer esnasında yapılan istişârede, asker içerisinde bulunan Şah İsmâil taraftarlarının propagandasının tesirli olabileceğini, bu sebepten hemen düşman üzerine hücum edilmesinin lüzumlu olduğu fikrini savunmuş bu fikri kabûl görerek Sultan'ın takdirini kazanmıştır. 920/1514'te Mustafa Paşa'nın azliyle üçüncü vezirliğe tayin edilmiştir. 922/1516'da Yavuz Sultan Selim'i Mısır seferine çıkmaya teşvik etmiş ve Sultan Selim sefere çıkaraken İstanbul'un muhafazasına memûr edilmiştir. Sefer dönüşü Şam'a çağırılan Pîri Mehmed Paşa, idam edilen Yunus Paşa'nın yerine veziriazam tayin edilmiş ve Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar bu vazîfesine devam etmiştir.[326] Kanunî Sultan Süleymân'ın saltanatının ilk yıllarında da bu vazîfesinde kalan, Belgrad'ın ve Rodos'un fethi için Sultan'ı teşvik eden Pîrî Mehmed Paşa, 929/1523'te beş sene beş ay devam eden sadâretten azledilerek Silivri'deki çiftliğine çekildi. Orada sakin bir hayat sürüp, ibâdet ve tâatle vakit geçirdi. Kanunî Sultan Süleymân'ın Alman seferi dönüşünden sonra 939/1532 yılı sonbaharında vefât etti. Ölümünde padişahın katında yeniden itibar kazanmasından endişe eden İbrahim Paşa'nın rolü olduğu ve oğlu Edirne kadısı Muhyiddin Râşid Efendi'ye babasını zehirlettiği rivayet olunur.[327]

Kaynaklarda adâleti, dürüstlüğü, idâreciliği, ilmi, güzel ahlâkı, kânun ve nizâma vukûfiyeti, cömertliği, cesâreti, vekarı ile övülen Pîrî mehmed Paşa, ileri

[325] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 245-6; Nev'îzâde Atâ'î, **Hadâ'iku'l-hakâyık fî-Tekmileti'ş-şakâyık, Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri**, Haz.: Abdülkadir Özcan, C. 2, s. 103; Yusuf Küçükdağ, "Pîrî Mehmed Paşa", **TDVİA**, C. 34, İstanbul 2007, s. 280

[326] Hoca Sadettin Efendi, A.g.e., s. 278-339

[327] Yusuf Küçükdağ, **II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi**, Aksarayî Vakfı Yay., İstanbul 1995, s. 47-50; Mehmet Yılmaz, "Mehmed Paşa (Pirî)", **YYOA**, C. 2, s. 164; Şerafeddin Turan, "Pîrî Mehmed Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul 1997, s. 559-61

görüşlü iyi bir devlet adamı olarak tanımlanır. Kısa süren saltanatında pek çok veziriazam değiştirmiş olan Yavuz Sultan Selim gibi hiddetli bir padişaha uzun süre hizmet etmiş olması onun tecrübeli ve işbilir bir şahsiyet olmasına yorulur. Hatta, Pîrî Mehmed Paşa'nın Sultan Selim'e bir gün, *"nasılsa bir gün bir bahane ile beni öldüreceksin, bir an evvel halas etsen münasiptir"* dediği, Sultan'ın bir zaman güldükten sonra *"benim dahi muradım, lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz"* sözüyle kıymetini ortaya koyarak iltifat ettiği kaynaklarda zikredilir.[328] İlmiye sınıfından gelmesine rağmen savaşlarda ve kuşatmalarda askerî yeteneklerini de göstermiş, kazanılan başarılarda önemli rol oynamış, İstanbul tersanesinin yeniden kurulmasında ve donanmaya yeni gemiler inşâ edilmesinde büyük hizmetleri olmuştur. Kendisinden sonraki yıllarda sadrazam olan Lütfi Paşa tarafından örnek sadrazam olarak takdim edilen Pîri Mehmed Paşa, çeşitli vesilelerle eline geçen mal ve parayı hayır işlerine sarfetmiş, birçok yerde câmiden zâviyeye, mektepten medreseye, imâretten kervansaraya kadar pekçok hayır eseri yaptırmış, bu hayır eserlerinin giderlerini karşılayacak dükkân, hamam, tarla, köy gibi gelir vakıfları tayin etmiştir. Bu eserlerden bazıları şunlardır: İstanbul Zeyrek'te Soğukkuyu Câmii ve İshâk Karamanî Halvetî için dergâh, Mercan'da Terlikçiler Mescidi, Balat'ta Camcı Ali mahallesinde câmi, Molla Gürânî Câmii civarında Körüklü tekkesi adındaki Halvetî zaviyesi, Hasköy Pîri Paşa'da câmi; Silivri'de câmi, imâret, mektep, medrese; Konya'da mescid, hankâh, imâret; Aksaray'da mektep; Belgrat'ta câmi; Bursa Pınarbaşı'nda mescid, Gülek kalesi civarında zaviye ve kervansaray; Karaman'da mektep.[329] Tasavvufla da ilgili olan Pîrî Mehmed Paşa, özellikle Mevlevî ve Halvetî tarikatına yakınlık duymuş ve bu tarikat erbabına çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Kendisi de bir âlim ve "Remzî" mahlasıyla şiirler yazan bir şâir olması yanında âlimleri ve şâirleri himâye etmiştir. Tacî-zâde Cafer Çelebi, Sücûdî Çelebi ve Celâl-zâde Mustafa Çelebi onun himâyesine mazhar olmuşlardır.[330]

ESERLERİ:

Remzî mahlasıyla şiirler yazan Pîrî Mehmed Paşa'nın kaynaklarda bir divânçesi olduğu belirtilmekle beraber ele geçmemiştir. Bursalı Mehmed Tahir,

[328] Haluk İpekten, A.g.e., s. 60
[329] **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, İhlas Matbaacılık, C. 14, s. 298-300
[330] Yusuf Küçükdağ, A.g.m., s. 281

mürettep divançesinin yanında Mesnevî'nin bir kısmını ve Şâhidî'nin ***Tuhfe-i Şâhidî***'sini ***Tuhfe-i Mîr*** adıyla şerh ettiğini bildirir.[331] Ancak Bursalı Mehmed Tahir'in bu bilgiyi verirken Tuhfe-i Mîr müellifi Cemâlî mahlasıyla şiirler yazan Es-Seyyid Muhammed el-Cemâlî bin Es-Seyyid ʿAbdü'l-bâkî el-Cemmâlî eş-şehîr Pîrî Paşa-zâde El-Cemâlî'yi karıştırdığı anlaşılmaktadır.[332]

2.27. SARIGÖREZ NUREDDİN HAMZA (ö. 927/1511)

Asıl adı Hamza olup Balıkesirlidir. Babası, Karesili (Balıkesirli) Yûsuf Efendi'dir. Kısa boylu, etine dolgun ve sarı sakallı olduğu için Sarıgörez[333] ve İslâm'a hizmetlerinden dolayı da Nûreddîn lakabı verilmiştir. Fâtih Sultan Mehmed devri âlimlerinden Hatîb-zâde ve Hoca-zâde Muslihuddîn Bursavî ve Sinân Paşa'dan ilim tahsil etti. Sinân Paşa'ya Seferihisar kadılığı verilerek İstanbul'dan gönderilmesi üzerine, hocası ile beraber Seferihisar'a, II. Bâyezîd devrinde de Sinân paşa'nın Edirne Dâr-ül-Hadîsi'ne müderris olması üzerine, hocası ile birlikte Edirne'ye gitti. İcâzet aldıktan bir müddet sonra Bursa'da Sultan Yıldırım Bâyezîd Medresesi'ne, ardından Edirne Dâr-ül-Hadîsi'ne, daha sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. 917/1511 senesinde İstanbul kadılığına tayin edildi. Bu vazîfesi esnasında Şehzâde Selîm'in, Trabzon vâliliğini taht şehri İstanbul'a uzak bularak, Rumeli'de, serhat boylarında bir sancak verilmesini istemesi üzerine çıkan olaylarda II. Bâyezîd tarafından Şehzâde Selîm'e elçi olarak gönderildi. Yavuz Sultan Selim döneminde 919/1513 senesinde Anadolu, 921/1515 senesinde de Rumeli kazaskeri oldu. Bir sene sonra bu görevden ayrılıp, Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Bir müddet sonra tekrar İstanbul kadılığına getirilen Sarıgörez Nureddin Efendi, vefatından bir müddet önce emekliye ayrıldı ve 927/1521 senesinde vefât etti.[334]

[331] Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 2, s. 112
[332] Zehra Gümüş, "Pîrî Paşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî el-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: Tuhfe-i Mîr", **Turkish Studies**, Volume 2/3, Summer 2007, s. 303
[333] Bazı araştırmalarda adının yanlışlıkla *Sarı Gürz, Sarı Kürz, Sarı Kerez, Sarı Gez* olarak okunduğunu söyleyen Mehmet İpşirli, doğrusunun ***Sarıgörez*** olduğunu belirtir. (Mehmet İpşirli, "Sarıgörez Nureddin Efendi", **TDVİA**, C. 36, İstanbul 2009, s. 152)
[334] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 238-9; Mecdî, A.g.e., s. 314; Mehmet İpşirli, A.g.e., s. 151-2

Sarıgörez Nureddîn Hamza Efendi, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'ne dair fetvâ veren âlimlerden biridir. Topkapı Sarayı Arşivi'nde 6401 numarada kayıtlı olan bu fetvânın altında, "*Ed'af-ül-ıbâd Hamza el-Fakîr eş-Şehîr bi-Sarıgörez*" kaydı açık açık okunmakta ve fetvâyı yazarken, "Kâfi" kitabının "*Ahkâm-ül-mürtedîn*" kısmından istifâde edildiği bildirilmektedir. Bu mühim fetvâ şöyledir:

"*Hüve'l-mu'în Bismillâhirrahmânirrahîm. Sevdiği kullarına yardım eden, düşmanlarını da kahreden Allahü teâlâya hamdolsun. Peygamberlerinin en üstünü olan Muhammed aleyhisselâma ve O'nun Âline ve Eshâbına (r.anhüm) salât-ü selâm olsun. Ey müslümanlar! Biliniz ve anlayınız ki, Eshâb-ı Kirâm düşmanı râfizîlerin reîsleri Erdebiloğlu Şah İsmâil'dir. Onlar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) şeri'atini, sünnetini beğenmezler. Kur'ân-ı kerîmi ile alay ederler. Allahü teâlânın haramdır buyurduğuna helâldir derler. Kur'ân-ı kerîmi ve diğer din kitaplarını tahkir edip yakarlar. Bütün Ehl-i sünnet âlimlerine ve sâlih müslümanlara ihânet edip, onları öldürürler. Mescidleri yıkarlar. Bu taifeye mensûp olanlar, reîsleri olan Şah İsmâil mel'ûnunu ilâh yerine kayup secde ederler. Hazreti Ebû Bekr'e ve Hazreti Ömer'e sövüp, hilâfetlerini inkâr ederler. Peygamber efendimizin (s.a.v.) hanımı hazret-i Âişe vâlidemize iftira edip söverler, İslâmiyeti yıkmak için uğraşırlar. Onların bunlara benzer dîn-i İslama aykırı olan pekçok bozuk i'tikâdları ve hareketleri vardır ki, şahsen benim katımda ve diğer âlimlerin katlarında tevâtür derecesinde bilinmektedir. Onlar, görünen bu hareketleri ile, dînimizin hükmüne ve kitaplarımızın bildirdiğine göre fetvâ verdik ki, kâfirdirler, mülhiddirler. Herhangi bir kimse dahî onların bâtıl olan dinlerini beğense ve rızâ gösterse kâfir olur. Bunları öldürüp cemaatlarını dağıtmak, bütün müslümanlara vâcibdir, farzdır. Müslümanlardan ölenler sa'îd ve şehîd olup, Cennet-i a'lâdadır. Ötekilerden ölenler ise, hor ve hakîr olup, Cehennemin dibindedirler. Bunların hâli, kâfirlerin hâllerinden daha beterdir. Zîrâ bunların boğazladıkları ve avladıkları, okla, doğanla ve köpek ile de olsa murdardır. Kendilerinden veya başkalarından kız alıp nikâhlasa, nikâhları bâtıldır, ölenin vârisi olamaz, mîrâs alamaz. Müslüman devletin pâdişâhı, bunların erkeklerini öldürüp mallarını kadınlarını ve çocuklarını, İslâm askeri arasında paylaştırmalıdır. Bunların yaptıkları tövbelere ve istiğfarlara aldanmamalı, hiç*

dinlemeyip öldürmelidir. Bunlardan olduğu bilinenler, veyahut onlara giderken yakalananlar dahî öldürülmelidir. Netice olarak; Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan bu râfizîler, hem kâfirdirler, hem mülhiddirler ve hem de fesâd ehlidirler, İki cihetten de katledilmeleri vâcibdir. Yâ Rabbî! Dînine yardım edenlere yardım eyle, müslümanlar arasında fitne çıkaranları kahreyle. Âmin. Kulların en fakiri olan Hamza."[335]

ESERLERİ:

Sarıgörez Nureddin Hamza Efendi'nin en meşhur eseri, fıkıh ilminde bazı mevzûları ihtivâ eden ***el-Murtazâ* (*Mürtedâ*)** ismindeki eseridir. Ayrıca Molla Hamîdli Kara Seydî'nin suâllerine verdiği cevaplara dâir bir risalesi, ***Şerh-i Miftâh*** ve ***Şerh-i Mevâkıf***'a hâşiyesi, ***Hidâye*** üzerine talîkâtı ve ***Risâle-i kâlemiye*** adlı bir eseri daha vardır.[336]

2.28. RUZBİHÂN-I HUNCÎ (HÂCE-İ ISFAHÂNÎ) (ö. 927/1521)

Adı kendi eserlerinde Ebu'l-hayr Emînüddîn b. Fazlullâh b. Rûzbihân b.Fazlillâh el-Huncî el-Isfahânî, Fazlullâh b. Rubihân b. Fazlillâh el-Huncî el-Isfahânî el-mulakkab bi-Emîn el- maʿrûf bi- Hâce Mollâ, Emînüddîn Fazlullâh b. Ruzbihân b. Fazlillâh el-müştehir bi-Hâce Mevlânâ el-Isfahânî olarak kaydedilmiştir. Köken olarak Güney Fars eyaletindeki Lâristân bölgesinin Hunç ilçesine bağlı olduğundan Huncî, Şirâz'da doğduğundan Şirâzî, Isfahan'da yaşadığı için de Isfahânî nisbeleriyle de anılan bir din bilgini ve tarihçi olan Fazlullâh, Hâce Molla ve Hâce Mevlânâ lakaplarıyla ün salmış, şiirlerinde ise Emîn mahlasını kullanmıştır.[337]

Hac yolculuğu için 877/1473'te Bağdat'ta bulunduğu sırada on yedi yaşında olduğunu söylediğinden 860/1456 doğumlu olmalıdır. Ailesinin soyu meşhur sufî Ruzbihân-ı Baklî'ye ulaşan Huncî, Şâfiî âlimi Emînüddîn-i Şirâzî ve Celâleddîn-i Devvânî'den ders almış; yirmi beş yaşında ikinci kez çıktığı hac yolculuğundan

[335] **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, C. 14, s. 306-7
[336] Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 1, s. 341
[337] Gülşen Seyhan Alışık, "Fazlullâh b. Ruzbihân-ı Huncî'nin Yaşamı ve Yavuz Sultan Selim Han'a Yazdığı Türkçe Manzum Yakarışı", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 4 (Aralık 2005), s. 71

sonra bir müddet Mısır'da Memlük sarayında kalmıştır. 892/14872'de Tebriz'e gelerek Akkoyunlu Sultan Yakub'a biat etmiş ve Akkoyunlu tarihini yazmaya başlamıştır. Akkoyunlu hâkimiyetine son veren Şah İsmail Irak'ı işgal ettiğinde Kâşân'da bulunan Huncî, Şiâ âlimlerinden İbnü'l-Mutahhar el- Hillî'nin *Nehcü'l-hak ve Keşfü's-sıdk* adlı eserine yazdığı reddiyenin Şiiler ile Sünniler arasında gerginliğe yol açması üzerine Hüseyin Baykara'nın sarayına sığınmış, Şeybânî Han Horasan'ı alınca da onun sarayına girmiştir. Şeybânî Han öldürülünce Buhara'ya yerleşen yeni Şeybânî lideri Ubeydullâh Han'ın davetiyle onun sarayına giren Huncî 5 Cemâziyelevvel 927'de (13 Nisan 1521) bu şehirde vefat etti.[338]

ESERLERİ:

1. Târîh-i ʿÂlem-ârâ-yı Emînî: Huncî'nin Sultan Yakub'un emriyle yazmaya başladığı ve onun ölümünden sonra oğlu Baysungur'a ithaf edip sunduğu Farsça Akkoyunlu tarihidir. Olayların anlatımına Uzun Hasan'ın ölümüyle başlanmış ve Sultan Yakub'un ölümüyle bitirilmiş olan eser 1487-90 tarihleri arasında yazılmış olmalıdır.[339] Cüveynî'nin ***Cihângüşâ***'sı örnek alınarak yazılan eserin bilinen iki nüshasından biri 926/1520 yılında istinsah edilmiş olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fatih, n. 4431), diğeri ise Bibliotheque Nationale'de (Ancien Fonds Persan, n. 473) bulunmaktadır. V. Minorsky tarafından bir incelemeyle birlikte Persia in A.D. 1478-1490; ***An Abridged Translation of Fadlullâh b. Ruzbihân b. Khunji's Târikh-i Âlam-ârâ-yı Emînî*** (London 1957) adıyla özet olarak İngilizce'ye çevrilen eserin tenkitli metni 1992 tarihinde John Woods tarafından Minorsky'nin kitabıyla birlikte yayımlanmıştır.[340] Eserin Türkiye'deki tanıtımı 1985 tarihinde Nader Nadernejad tarafından yapılmıştır.[341] Eser üzerine Derya Örs doktora çalışması yapmıştır.[342]

2. Bediʿü'z-zamân fi Kıssât Hayy b. Yakzan: ***Tarih-i Âlem-ârâ-yı Emînî*** adlı eserinde müellif bu eserini nefs-i nâtıkanın tederrücü hakkında Farsça olarak

[338] Tahsin Yazıcı, "Huncî", TDVİA, C. 18, İstanbul 1998, s. 374
[339] Gülşen Seyhan Alışık, A.g.m., s. 73
[340] Tahsin Yazıcı, A.g.m.
[341] Nader Nadernejad, "Akkoyunlu Tarihi Hakkında Bir Eser: Sultan Yakup Tarihi (Târîh'i Âlam Ârây'ı Amînî), **Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Özel Sayısı, Fasikül:1 S.13, Atatürk Ünv. Yay., Erzurum 1985, s. 297
[342] Derya Örs, **Fazlullâh b. Ruzbihân b. Huncî ve Târîh-i Âlem-ârây-i Emînî'si**, Ankara Ünv. SBE, Doktora Tezi, Ankara 1998

yazdığını ve fâzıllar arasında rağbet gördüğünü belirtmektedir.[343] 892/1487 tarihinde Sultan Yakub'a sunulmak üzere yazıldığı bildirilen eser Derya Örs Tarafından Farşça metin ve inceleme halinde yayımlanmıştır.[344]

3. İbtâlü Nehci'l-bâtıl ve İhmâlü Keşfi'l-ʿâtıl: Huncî'nin 909/1503'te Kâşân'da iken Şiâ âlimlerinden İbnü'l-Mutahhar el- Hillî'nin ***Nehcü'l-hak ve Keşfü's-sıdk ve's-sevâb*** adlı eserine yazdığı reddiyedir. Arapça olarak kaleme alınan eserin Sünniler ve Şiiler arasında karışıklığa sebebiyet vermesi üzerine müellif Kâşân'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

4. Şerh-i Vesâyâ-yi Abdülhâlik-ı Gucdüvânî: Abdülhâlik-ı Gücüvânî'nin vasiyetlerinin şerhi yanı sıra hal tercümesi, silsilesi ve halifeleri hakkında bilgi veren bir eserdir. Risalenin tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Yahyâ Tevfik, n. 1500, vr. 83ª-102ᵇ) bulunmaktadır.[345]

5. Hidâyetü't-tasdîk ilâ Hikâyetü'l-harîk: Mescîd-i Nebevî'de 688/1289'da çıkan büyük yangını ve yol açtığı tahribatı konu alan risale Arapça olarak kaleme alınmış ve 1502'de Isfahan'da tamamlanmıştır. Risale üzerine Irac Afşar ve Muhammed-Tâkî Dânişpazhûh'un çalışmaları vardır.[346] Eser, Tahran Üniversitesi tarafından 1969'da basılan ***Yâdnâme-i Îrânî-yi Minorsky*** içerisinde yayımlanmıştır.

6. Mihmân-nâme-i Buhârâ: Şeybânî Han'ın İran'da Sünnîliği hâkim kılmasını teşvik etmek amacıyla yazılmıştır. Eserde Şeybânî Han'ın çeşitli savaşları anlatılır. 914/1508'de Buhârâ'da yazılmağa başlanan eser, 915/1509'da Herat'ta tamamlanmıştır.[347] Eserinin adını önce ***Sefer-nâme-i Buhârâ*** koymuş, sonra Şeybân Han'ın emri ile ***Kitâb-ı Mihmân-nâme-i Buhârâ*** olarak değiştirmiştir. Ali

[343] Bknz: Derya Örs, A.g.e., s. 36
[344] Fazlullah b. Rûzbihân-i Huncî, **Bedî'u'z-Zamân fî Kıssati Hayy ibni Yakzân, (Farsça Metin Neşri - İnceleme)**, Haz. : Derya Örs, Divan Kitap Yay., Ankara 2009.
[345] Tahsin Yazıcı, A.g.m.; Gülşen Alışık Seyhan, A.g.m., s. 76
[346] Gülşen Seyhan Alışık, A.g.m., s. 74
[347] Tahsin Yazıcı, A.g.m.

Alparslan'ın "Şeybânî Han'ın saltanatı devrindeki eserlerin en mühimi"[348] olarak nitelediği eser üzerinde Gülşen Seyhan Alışık'ın detaylı bir incelemesi vardır.[349]

Rûzbihân'ın eseri bize zamanın tarihçilerinin çalışmalarında gözden kaçmış olan birçok bilgiyi sağlamaktadır. Elli dört bölümden oluşan eserin otuz sekiz bölümü Muhammed Şiban Han ile ilgilidir. Bu bölümlerde onun geçmişi, fetihleri, hâkimiyetindeki toprakları, Kazaklara karşı seferleri, Semerkant'a dönüşü ve Meşhed ile Tus ziyaretleri detaylı olarak anlatılır. Eserde Kağan tarafından, sefer sırasında divânda yapılmış olan tartışmaların kayıtları da yer almaktadır. Bu kayıtlar; uzun süre en az Özbekler kadar inançlı Müslümanlar olarak yaşamış Kazaklara karşı yapılmış olan Kutsal Savaş, Sünnîlerin Şiîlere karşı tavrı, süregelen savaşlar sebebiyle zarar görmüş olan tarımın ıslahı, çeşitli sebeplerden dolayı sahiplerini yitirmiş olan mülklerin miras problemleri, vakıf malı yürütmekle ilgili hükümlerin tanıtılması, medreselerin normal işlevleri ve bu türden acil siyasî problemlerle ilgilidir. Bunlar on üç bölümde ele alınır. Diğer bölümlerde Türkistan'ın coğrafî yapısının, halkının günlük yaşamının, geleneklerinin, dinî ve din dışı eserlerinin toplu şekilde verilmesiyle eser, daha da ilgi çekici bir hale getirilmiştir.[350]

Eserin müellif nüshası, Taşkent'te Özbekistan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde 1414 numarada kayıtlıdır. İstanbul nüshası ise Süleymaniye (Nuruosmaniye) Kütüphanesi'nde 3431 numarada kayıtlıdır.[351] Fuat Köprülü'nün İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Çağatay Edebiyatı" maddesinde "Şeybânî Han devrinin askerî hâdiseleri ve bilhassa göçebe Kazak-Özbeklere karşı seferlerini öğrenmek için, emsâlsiz bir kaynak olduğu halde ilim âlemince meçhul kalmış olan bu eser, o devrin kültür tarihini ve Şeybânî Han psikolojisini öğrenmek hususunda

[348] Ali Alparslan, "Şeybânî Han'ın Türk Kültür Tarihindeki Yeri", **I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (15-20.X.1973 İstanbul), Tebliğler**, 1. Türk Tarihi, İstanbul 1979, s. 4

[349] Söz konusu inceleme için bkz.: Gülşen Seyhan Alışık, "Şeybânîler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihman-Name-i Buhara I", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. , S. 1, Kasım 2004, s. 118-140

[350] Yakup Karasoy, "Mihmân-nâme-i Buhârâ ve Şibân Han'ın Bilinmeyen Üç Şiiri", **Selçuk Ünv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, Bahar 2003, s. 106

[351] Bu iki nüshanın bölüm başlıklarının karşılaştırılması ve bazı bölümlerinin özeti için bkz.: Gülşen Seyhan Alışık, "Şeybânîler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihman-Name-i Buhara II", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 1, Mart 2006, s. 103-131

mükemmel bir vasıtadır." hükmünde bulunduğu eser, İran'da[352], Almanya'da[353] ve Rusya'da[354] yayımlanmıştır.[355]

7. Sülûkü'l-mülûk: Ubeydullâh Han'a ithaf edilen ve Farsça olarak kaleme alınan bu eser İslami prensiplere göre devlet yönetimini konu almaktadır. Şafiî mezhebinin görüşleri doğrultusunda yazılan eser 920/1514 yılında tamamlanmıştır. Mâvardî'nin ***Ahkâmü's-sultâniyye***'si tarzında yazılan eserde İslam'ın ilk dönemlerindeki normlarının göçebe ve Türk özellikler gösteren siyasi organlara uygulanması hedeflenmiştir. Özbeklere Hanefî ve Şafiî mezhebine dair tavsiye ve şerʿi tefsirlerde bulunulan eserde mevcut devlet ilişkileri üzerine gerçekçi ve dengeli görüş ve tavsiyeler de yer alır. Eserin cihat bölümünde Merv şehrinin düşüşüyle ilgili olarak çıkardığı dersleri ifade eden Huncî, her şeye rağmen Şah İsmail'in maiyetindeki günahsız ve suçsuz toplulukların kanı akıtılmasın diye artık cihat çağrısında bulunulmayacağını belirtir.[356] British Library (OR 253) ve Leningrad'da olmak üzere iki nüshası bulunan ve Şeybânîlerin Ubeydullâh Han dönemi için değerli bir kaynak niteliği taşıyan eser M. Nizameddin ile M. Ghouse[357] ve ayrıca Muhammed Ali Muvahhid[358] tarafından yayımlanmış, Muhammed Eslem[359] tarafından ise İngilizceye çevrilmiştir.[360]

---

[352] M. Sütûde, **Mihmânnâme-i Buhârâ (Tarih-i Pâdişâh-ı Muhammed Şibânî)**, Tahran 1341/1962.
[353] Ursula Ott, Transoxianen und Turkestan zu Beginn des 16. Jahrhunderts, Das Mihmân-nâmâ-yi Buhârâ des Fadlallah b. Rûzbihân Hungi, Übersetzung und Kommentar, Freiburg 1974
[354] Fazlallah ibn Ruzbihân İsfahânî, **Mihmânnâme-yi Buhârâ (Zapiski Buharskogo Gostya)**, Çeviri, Önsöz ve Açıklamalar: R.P. Celilova, Redaktör: A.K. Arentza, Moskova 1976.
[355] Yakup Karasoy, A.g.m., s. 108
[356] Gülşen Seyhan Alışık, "Fazlullâh b. Ruzbihân-ı Huncî'nin Yaşamı ve Yavuz Sultan Selim Han'a Yazdığı Türkçe Manzum Yakarışı", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 4 (Aralık 2005), s. 75-76
[357] Fazl-Allâh b. Rûzbihân Khunjî, **Sulûk al-mulûk**, ed.: M. Nizâmeddin and M. Ghouse, Hayderâbâd 1966. (Bu neşri Tahsin Yazıcı adı geçen makalesinde yalnızca M. Nizamüddin'in ismiyle zikretmiş; Gülşen Seyhan Alışık ise adı geçen makalesinde yine sadece M. Nizamüddin'in adıyla zikrederek künye olarak hatalı bir şekilde yazarın Journal of Pakistan Historical Society'de 1960'da yayımlanan bir makalesini vermiştir.)
[358] Ruzbihan Khunji, **Suluk al-Muluk**, ed. Muhammad Ali Muvahhid , Shirkat-i Sahami-i Intisharat- i Khvarazmi, Tehran 1362/1984
[359] Muhammed Eslem, **Muslim conduct of State Based Upon the Süluku'l-müluk of Fadl-Ullâh bin Rûzbihân Isfahânî**, İslamabâd 1974
[360] Tahsin Yazıcı, A.g.m.

8. Şerh-i Kasîde-i Bürde: İmam Bûsirî'nin meşhur kasidesinin Farsça şerhidir. 921/1515 senesinde tamamlandığı ve müellifin son eseri olduğu bildirilmektedir.[361] Müellifin bu eserlerinin dışında bizzat kendisinin ve ondan bahseden kaynakların verdiği bilgilere göre ***Hall-i Tecrîd, Ta'lîkât ber Kitâb-ı Muhâkemât, Havâşî ber Havâşî-yi Şerh-i Cedîd, Mekâsıd, Havâşî ve Ta'lîkât ber Keşşâf, Havâşî ve Ta'lîkât ber Şerh-i Muvâfık, Hâşiyye ber Tecrîd, Şerh-i ber Sahîh-i Müslîm, Neseb-nâme-i Muhammed Hân, Risâle-i Hârisiye, Vâkı'ât-ı 'Ubeydullâh Hân Şeybânî*** adlı eserleri ve Cemâlu'ddîn-i Erdistânî hakkında bir risalesi daha vardır.[362]

Ruzbîhân-ı Huncî'nin yukarıda zikredilen eserlerinin dışında Yavuz Sultan Selim'e hitaben yazdığı ve Ferîdun Ahmed Bey'in (ö. 1583) ***Mecmu'â-yı Münşe'âtü's-selâtîn*** adlı eserinde yer alan iki manzum tazarruʿ-nâmesi vardır.[363] Bunlardan "*Çaldıran vak'asından sonra Hâce Isfahânî tarafından dergâh-ı 'âlî-yi hazret-i Sultan Selîm Hânî'ye takdim olunan manzûme-i tazarru'-nâme-i merkûmedir.*" başlığı altında yer alan ilki, ilk beyti Arapça geri kalanı Farsça olmak üzere 25 beyit; hemen ardından gelen ve "Bu dahi tarz-ı digerde mumâ ileyhin olup bu beyti ʿünvanında yazmıştır" başlığı altındaki ikincisi ise Türkçe 42 beyittir.

2.29. SEYDÎ ÇELEBİ (ö. 931/1524-25)

Asıl adı Muhyiddin Mehmed Efendi olup Kocaelili'dir. Babası, zamanının meşhur ulemâsından Merzifon Medresesi'nde uzun zaman müderrislik yapmış Mehmed Efendi'dir. İlk eğitimini babasından alan Seydî Çelebi, ardınan Bahaeddin Efendi, Amasya'da müderris olan Abdî Efendi, Şah Fenârî'nin oğlu Hasan Çelebi gibi müderrislerden ders almış ve tahsilini tamamlayınca Malkara Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Daha sonra sırasıyla İstanbul İbrahim Paşa, İznik Sultan Orhan Gazi, Edirne Dârulhadis, İstanbul Vezir Mustafa Paşa ve Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yapmış, II. Bayezid tarafından günlük seksen

[361] Gülşen Seyhan Alışık, A.g.m., s. 76
[362] A.g.m., s. 76
[363] Ferîdun Bey (Ahmed), **Mecmuʿâ-yı Münşeʿâtü's-selâtîn**, C. 1, 1264/1848, s. 367-369 (1274-75/1858, s. 416-418)

akçe ile emekliye ayırılmıştır. Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca önce İstanbul kadılığına ardından da Anadolu Kazaskerliğine getirmiştir. Bir müddet sonra bu görevinden istifa eden Seydî Çelebi'yi Yavuz Sultan Selim, Sahn-ı Seman medreselerinden birine günlük yüz yirmi akçe ile müderris olarak atamıştır. Bir müddet sonra tedris faaliyetlerinden ayrılıp evinde uzlet hayatı yaşamaya başladıysa da Mısır'a kadı olarak tayin edilmiş, bir sene sonra hacca gitmiştir. İstanbul'da günlük 130 akçe ile emeklilik hayatı yaşarken 931/1524-25'te vefat etmiş, Fatih Câmii civarında müfessir Şeyhzâde'ye nisbet edilen mescidin haziresinde babası Mevlânâ Muslihiddin Mehmed'in yanına defnedilmiştir.[364]

Yavuz Sultan Selim dönemi meşhur âlimlerinden Mevlânâ Haydar, Seydî Çelebi Edirne Dârulhadisi müderrisi iken kendisine talebe ve mu'îd olmuştur. Mîrim Kösesi Muhyiddin Mehmed Çelebi, Mevlânâ Abdurrahman Efendi, Mevlânâ Seyrek Muhyiddin Efendi ve Şekâik müellifi Taşköprizâde Ahmed Efendi de onun talebelerindendir.

ESERLERİ:

1. Müstahrec mine'l-Buhârî: Seydî Çelebi'nin, Buhârî'nin ***Sahîh***'ini esas alarak hadislerden seçme yapmak, seçtiği hadisleri kısaca şerhetmek ve onlardan sonuçlar çıkarmak suretiyle siyâset-nâme tarzında yazdığı ve Sultan II. Bayezid'e ithaf ettiği eseridir. Eser, ***Buhârî'de Yönetim Esasları*** adıyla Mehmet Erdoğan tarafından yayınlanmıştır.[365]

Kaynaklarda ayrıca Hamidli Kara Seydî'nin sorularına cevapları ihtiva eden bir risâle kaleme aldığı ve şiirleri de olduğu bildirilmiştir.

2.30. SEYYİDÎ ÇELEBİ (ö. 931/1525)

Asıl adı Muhyiddin Mehmed b. Mehmed Kocavî'dir. İlk eğitimini devrinin tanınmış âlimlerinden olan ve uzun yıllar Merzifon Medresesi müderrisliği yapmış

[364] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 238; Mecdî, A.g.e., s. 315-6
[365] Muhyiddin Seydî Çelebi, **Buhârî'de Yönetim Esasları**, Haz.: Mehmet Erdoğan, Dârulhadis Yay., İstanbul 2002

babası Mehmed Kocavî'den almıştır. Molla Bahâeddin, Molla Abdî ve Molla Hasan Çelebi b. İbn Şâh Fenârî'den tahsilini tamamlayarak müderris olmuştur. Çeşitli yerlerde müderrislik yaptıktan sonra İstanbul'da Mustafa Paşa Medresesi'ne ilk müderris olarak tayin edilmiştir. Bir müddet sonra Sahn medreselerinden birine getirilmiştir. Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca önce İstanbul kadısı olarak atanmış, ardında da Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Bir müddet sonra kendi isteğiyle bu görevden ayrılmış ve Sultan Selim tarafından 120 akça ile yeniden Sahn medreselerinden birine müderris olarak atanmıştır. Bilahare bu geöervini de bırakarak bir süre görev almayan Seyyidî Çelebi, Mısır kadısı olarak atanmıştır. Burada bir yıl kadar görev yaptıktan sonra hac vazifesini de yerine getirerek İstanbul'a dönmüş, 931/1525'te burada vefat etmiştir. İslamî ve aklî ilimlerde yüksek bilgi sahibi, fasih dilli, çok güzel Arapça metin yazan, beyan gücü yüksek bir kişi olduğu bildirilir ve ifade gücüne yaşlılığını anlattığı şu mealdeki beyti örnek verilir:[366]

Başıma öyle kar yağdı ki
Ağırlığından belim büküldü

2.31. SEYYİDÎ KARAMÂNÎ (ö. 923/1517)

Gürz Seyyidî namıyla tanınmış olup doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. Zamanın âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Molla Alâüddîn Arabî'nin derslerinde ve hizmetinde bulunmuş, onun mu'îdi olarak kendini yetiştirmiştir. İlk olarak Tokat Medresesi'ne ardından sırasıyla İstanbul Kalenderhâne, Bursa Sultâniyye ve İstanbul Sahn-ı semân medreselerine müderris olarak tayin edilmiştir. Bir müddet Edirne İkinci Bâyezîd Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra kadılığa geçmiş ve ilk önce Bursa kadılığı, daha sonra İstanbul kadılığı vazifelerini yürütmüştür. Daha sonra Anadolu kazaskerliğine terfi ettirilmiş fakat Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca bu görevden alınarak tekrar Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak tayin olunmuştur. Âlim, faziletli, ilmiyle âmil bir zât olduğu bildirilen Seyyidî Karamânî, 923/1517'de İstanbul'da vefât etmiş ve İstanbul'da yaptırmış olduğu mektebin bahçesine defnedilmiştir.[367]

[366] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 238; Mecdî, A.g.e., s. 315-6
[367] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 238; Mecdî, A.g.e., s. 313; **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, C. 14, s. 229

ESERLERİ:

Taşköprülü-zâde, Molla Seyyidî Hamîdî'nin zikrettiği müşküllere cevap teşkil eden bir risalesi bulunduğunu bildirir.

2.32. ŞÂH KASIM (ö. 946/1539-40?)

Tebriz'de doğmuştur. Şeyh Mahdûmî'nin oğludur. Yavuz Sultan Selim Tebriz'e geldiğinde hocası Halîm Çelebi birkaç gün Şeyh Mahdûmî'nin hizmetinde kalmış ve burada tanıştığı Şah Kasım'ı, Sultan'a tanıtmıştır. Sultan Selim, İstanbul'a dönüşte Şâh Kasım'ı da yanında getirmiş, kendisine iltifat göstermiş ve daima meclisinde bulundurmuştur. Edirne'de bir meclis esnasında sultanın emriyle bazı ayetleri tefsir ettiğinde çok memnun kalan Sultan Selim, kendisine 40 akça ulufe bağlatmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde de itibarı artarak ulufesi 100 akçaya çıkarılmıştır. Âlim, sâlih, fâzıl, edepli, mütehassis, konuşması tatlı, münazarası lezzetli bir insan olup hemen hemen her ilimden nasibi vardır. Tasavvuftan da nasibini aldığı belirtilir. Şâh Kasım'ın ölüm tarihini Mehmed Süreyyâ 945/1538-39, Âşık Çelebi 946/1539-40, Memmedali Terbiyet 948/1541-42 olarak verir. Taşköprülü-zâde ise 948 veya 949 yılında vefat ettiğini söyler.[368]

ESERLERİ:

Âşık Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında onun evsafında mensur bir eser yazmaya başladığını, eserin bir kaç cüzünü gören ve eseri beğenen Sultan'ın ulufesini artırdığını rivayet eder. Ayrıca bir Osmanlı tarihi yazmaya başlamış fakat ömrü vefa etmediğinden tamamlayamamıştır.

[368] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 329-30; Mehmed Süreyyâ, Ag.e., C: 5, s. 1559; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1417; Peçevî İbrahim Efendi, A.g.e., C. I, s. 54; Muhammed Ali Terbiyet, **Danişmendani Azerbaycan**, Tehran 1314, s. 188-9

2.33. ŞEYH MEKKÎ EFENDİ (ö. 926/1519)

Tam adı Muhammed b. Muzafferüddin Muhammed b. Hamîdüddin Abdullah, künyesi ise Ebü'l-Feth olup daha çok Şeyh Mekkî adıyla tanınmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber kendisinin Abdurrrahman Câmî'nin talebesi olduğunu, uzun yıllar onun hizmetinde bulunduğunu belirtmesinden İran topraklarında doğup Herat civarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Muhtemelen Safevî baskılarının arttığı dönemlerde Anadolu'ya gelen ve Edirne'de ikamet eden Şeyh Mekkî Efendi, 926/1519'da vefat etmiştir. Talebelerinin olup olmadığı, varsa bunların kimler olduğu hakkında bilgimizin bulunmadığı Şeyh Mekkî Efendi'nin Yavuz Sultan Selim tarafından İbni Arabî'nin eserlerine ve fikirlerine yapılan itirazlara cevap vermek için görevlendirilmesi, tasavvufî olgunluğunun yüksek olduğunu göstermektedir.[369]

ESERLERİ:

1. el-Cânibü'l-Garbî fî Halli Müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî: Şeyh Mekkî Efendi'nin, Yavuz Sultan Selim'in İbn Arabî aleyhtarlarının tenkit ve itirazlarına cevap vermesini istemesi üzerine yazdığı eseridir. Müellifin İbn Arabî ve Vahdet-i vücûd hakkında oldukça fazla malumata sahip olduğu eserin yetkinliğinden anlaşılmaktadır. İki bâb ve bir hâtime olmak üzere üç bölüme ayrılan eserin ilk bölümünde İbn Arabî ve eserlerine yapılan 24 itirazlar verilerek bunlar vahdet-i vücûdla ilgisi olanlar ve olmayanlar olarak iki kısma ayrılmıştır. İkinci bölümde zikredilen itirazlara karşı delilleriyle verilen cevaplar yer alır. Bir kaç fasıldan meydana gelen hâtime kısmında ise İbn Arabî'nin menkıbelerinden, silsilesinden, itikadından bahsedilerek son fasılda onun şeriata muhalif gibi görünen bazı söz ve görüşlerine şuursuzca karşı çıkılmaması, zındıklıkla ithaf edilmemesi isteği ve vasiyeti yer alır.[370] Farsça yazılan ve muhtelif nüshaları bulunan eserin tahkikli neşri Necîb Mâyil Herevî tarafından yapılmıştır.[371] Ahmed Neylî Efendi (ö. 1161/1748) tarafından ***el-Fazlü'l-Vehbî fî Tercümeti'l-Cânibi'l-Garbî*** adıyla Türkçe tercümesi yapılmış, pek çok yazma nüshası bulunan bu tercüme Halil Baltacı tarafından

[369] Şeyh Mekkî Efendi – Ahmed Neylî Efendi, **Yavuz Sultan Selim'in Emriyle Hazırlanan İbn Arabi Müdafaası**, Haz.: Halil Baltacı, Gelenek Yay., İstanbul 2004, s. 26-7
[370] A.g.e., s. 30
[371] Necîb Mâyil Herevî, **el-Cânibü'l-Garbî fî Halli Müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî,** İntişârât-ı Mevlâ, Tahran 1985

hazırlanarak neşredilmiştir.[372] Ayrıca eser, Muhammed b. Abdurresul el-Medenî el-Berzencî tarafından da ***el-Câzibü'l-Gaybî ale'l-Cânibi'l-Garbî*** adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir.

2. Aynü'l-Hayât: Mahmut Erol Kılıç'ın bahsettiği İbn Arabî'nin savunulması için yazılmış diğer bir eseri olup Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, n. 1549'da kayıtlıdır.[373]

Halil Baltacı, ayrıca Bursalı Mehmed Tahir'in , ***Terceme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbn Arabî*** adlı eserinde Fusûs şerhlerinin şârihleri ile beraber listelerini verirken bir Fusûs şerhi olduğunu bildirdiğini belirtir.[374]

2.34. TÂCÎ-ZÂDE CAFER ÇELEBİ (ö. 921/1515)

II. Bayzezid'in Amasya'da şehzade iken defterdarı olan ve Amasya seraskeri olarak da görev yapan Tâcî Bey'in (ö. 890/1485) oğludur. Şaban 856/Ağustos 1452'de Amasya'da doğmuştur. Eğitimine Amasya'da başlamış, Şeyhî-zâde Abdi, Muîd-zâde Muhyiddin Mehmed ve Horasânî-zâde Seyyid Abdullah Çelebi'den ders almıştır. Ardından Bursa'ya giderek Hacı Hasan-zâde, Kastallânî Hatib-zâde Muhyiddin Efendi ve Hoca-zâde'nin derslerine katılmış, Hacı Hasan-zâde'den mülazım olmuştur. İlk olarak Simav'da bir medreseye tayin edilmiş ve bir müddet sonra yine burada kadı olarak görev yapmıştır. 894-97/1489-92 tarihleri arasında Edirne Bayezid İmareti mütevelliliğini yürütmüş, 899/1493-4'te İstanbul Mahmud Çelebi Medresesi'ne atanmıştır. 903/1497'de Dîvân-ı Humâyun'a nişancı olan ve selefleri derece olarak defterdarların altında iken kendisi derece itibariyle onların üzerinde bir mevki alan Cafer Çelebi, II. Bayezid döneminin sonlarında ortaya çıkan taht çekişmesinde Şehzade Ahmed tarafında yer aldığı için Şehzade Selim'in tarafını tutan yeniçerilerin isteği doğrultusunda 917/1511'de azledilmiştir.[375]

---

[372] A..g.e., s. 97-188
[373] Mahmut Erol Kılıç, "Fusûsü'l-hikem", **TDVİA**, C. 13, İstanbul 1996, s. 235
[374] Şeyh Mekkî Efendi – Ahmed Neylî Efendi, A.g.e., s. 29
[375] Taşköprî-zâde, A.g.e., s. 323-4; Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 251-2; Mecdî, A.g.e., s. 335-7; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 3, s. 1819-20; İsmail E. Erünsal, "Tâcîzâde Cafer Çelebi", **TDVİA**, C. 39, s. 353 ; Cemal Aksu, "Cafer Çelebi (Tâcîzâde)", **YYOA**, C. 1, İstanbul 2008, s. 333-5

Yavuz Sultan Selim devrinde 919/1513'te yeniden nişancı tayin edilen Cafer Çelebi, Acem seferine katılmış ve sefer boyunca Şah İsmail'e gönderilen bazı mektupları kaleme almıştır. Sefer dönüşü Zeyrek-zâde'nin yerine Anadolu kazaskeri olan Cafer Çelebi, kışı Amasya'da geçirip sefere devam etmek istendiğinde bazı vezirlerin tahrikiyle ayaklanan yeniçerileri kışkırtan sorumlular arasında olduğu tespitiyle sefer dönüşü İstanbul'da Sultan Selim'in huzurunda sorgulandıktan sonra 8 Receb 921/18 Ağustos 1515'te idam edilmiş ve kardeşi Sâdî Çelebi tarafından Balat'ta bulunan mescidinin hazîresine defnedilmiştir.[376]

Yavuz Sultan Selim'in, sorgusunda Tâcî-zâde Cafer Çelebi'ye "İslâm askerini isyana teşvik edenin cezası nedir?" diye sorduğu ve "Sabit olursa öldürülmelidir." cevâbıyla fetvâyı bizzat kendisinden aldığı; bunun üzerine Cafer Çelebi'nin "Hârûn Reşîd, Cafer Bermekî'yi idâm ettirdiğine pişman olmuş, idâm edenlerin ve sebep olanların günahkâr olduğunu beyân etmişti. Sultanım, bana kıyma ki, benim yerime birisini bulamazsın. Sonra sen de pişman olursun." dediği; Sultan Selim'in ise "Gerçek dersin bilirim, lâkin karar verdim. Verdiğim karardan dönemem." Diye cevap verdiği rivayet edilir. İdamından sonra konuyu yeniden soruşturup hakîkati öğrenen Yavuz Sultan Selim'in çok pişman olduğu ve Cafer Çelebi'ye iftira edip idamına sebep olanları cezalandırdığı bildirilir.[377] Bazı kaynaklarda ise asılma nedeni olarak II. Bayezid ile Sultan Selim arasındaki muharebe üzerine yazılan hicviyenin ona isnad edilmesi ve bazı hasetçilerin böyle bir şahsın dîvân-ı humâyunda bulunmasının devletin onuruna halel getireceğini yaymaları olarak rivayet edilir.[378] Cafer Çelebi'nin idamından birkaç gün sonra Çemberlitaş civarında büyük tahribata yol açan bir yangın çıkmış, Sultan Selim yangın yerinde rastladığı Sadrazam Sinân Paşa'ya "Bu yangının alevleri, günahsız olarak idâm edilen Ca'fer Çelebi'nin âhının ateşidir." diye üzüntüsünü ve pişmanlığını bildirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in devlet idâresinde dirayetli iki kişi bulunduğunu ve bunlardan birinin Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, diğerinin de Cafer Çelebi olduğunu her vesileyle ifâde ettiği kaynaklarda zikredilir.[379]

[376] İsmail E. Erünsal, A.g.m., s. 354
[377] Hoca Sadettin, A.g.e., C. IV, s. 243-4
[378] Ahmet Atilla Şentürk, A.g.e., s. 114
[379] **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, C. 14, s. 377-80

Keskin zekâlı, faziletli, güzel ahlâklı, marifet ve derin ilim sahibi bir âlim olmasının yanısıra usta bir şâir de olan Cafer Çelebi'nin, ilmî ve edebî üstünlüğünün herkesçe bilinip kabûl edildiği; Yavuz Sultan Selim'in ona çok güvendiği, yanından ayırmadığı ve pek çok konuda görüşlerine başvurduğu zikredilir. Türkçe, Farsça ve Arapça'ya hâkim olup Farsça inşâsı Türkçesinden daha iyi olduğu nakl edilen, zamanının edîb ve şâirleri arasında müstesna bir yere sahip Cafer Çelebi'nin, Amasya'da bulunduğu yıllarda Şeyh Hamdullah'tan hat dersleri aldığı ve hattının da meşhur olduğu kaydedilir.

ESERLERİ:

1. Heves-nâme: Cafer Çelebi'nin 894/1493-94'te yazdığı ve başından geçen bir aşk hikâyesini anlattığı mesnevisidir. Kaynaklarda övgüyle bahsedilen bu telif eser, özellikle baş tarafında yer alan o dönmein İstanbul'unu ve mimari eserlerini tavsif eden bölümüyle araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Eser üzerine Necati Sungur tarafından bir doktora çalışması yapılmış ve daha sonra bu çalışma yayımlanmıştır.[380] Ayrıca eserin özgünlük idealini konu alan bir yüksek lisans çalışması da bulunmaktadır.

2. Mahrûsa-i İstanbul Fetih-nâmesi: İstanbul'un fethinden bahseden eseridir. Çok sanatkârane bir üslupla, Arapça, Farsça, Türkçe beyitler yanısıra ayet ve hadislerle süslenmiş XVI. yüzyıl Osmanlı nesrinin en mükemmle örneklerinden biridir. Eserde ***Heves-nâme***'de yer alan Ayasofya tavsifi ile ilgili bölümler ve beyitler tekrarlandığından bu eserinden bir müddet sonra yazılmış olmalıdır. Önemli bir tarih eseri olmakla birlikte dilinin ağır oluşu değerinin anlaşılmasına engel teşkil etmiştir. Sadettin Nüzhet Ergun, bu sebeple eserin bir tarih çalışmasından çok bir edebiyat eseri niteliğinde olduğunu ifade etmiştir.[381] Fetih-nâme'nin tam metni Celal-zâde Mustafa Çelebi'nin Meâsir-i Selim Han adlı eserinde verilmiştir. Eser Hâlis Efendi'nin sahip olduğu bir nüshadan ***Târîh-i Osmânî encümeni***

[380] Necati Sungur, **Tâcî-zâde Cafer Çelebi`nin Heves-nâme`si (İnceleme, Tenkitli metin),** Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 1998; Tâcizâde Cafer Çelebi, **Heves-nâme,** Haz.: Necati Sungur, TDK Yay., Ankara 2006

[381] Sadettin Nüzhet Ergun, **Türk Şairleri**, C. 2, İstanbul 1936, s. 886

Mecmuası'nın eki olarak iki cüz halinde (20, 21) 1331'de İstanbul'da neşredilmiştir. Ayrca eserin sadeleştirilmiş metni Şeref Kayaboğazı tarafından yayımlanmıştır.[382]

3. Münşeât: Yetenekli bir münşî olan Cafer Çelebi'den bahseden kaynakların pek çoğunda inşâlarını bir mecmuada topladığı belirtilse de bugün için elde bu şekilde müstakil bir eseri bulunmaz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde İnşâ-i Tâcîzâde kaydıyla yer alan eserde yer alan dört mektubun Cafer Çelebi'ye diğerlerinin ise başka münşîlere ait olduğu anlaşılmıştır. Çeşitli mecmualarda ve tarihi eserlerde geçen altı mektubun Cafer Çelebi'ye ait olduğu tespit edilmiştir.[383]

4. Dîvân: Tâcî-zâde Cafer Çelebi Divânı'nın tenkidli metni bilinen seki nüshasına dayalı olarak İsmail E. Erünsal tarafından neşredilmiştir. Bu neşirde 28 kaside, 1 müseddes, 255 gazel, 8 murabba, 3 tercii bend, 10 kıtʿa, 4 Arapça kaside, 1 Arapça müstezad, 1 Arapça gazel, 2 Farsça kaside, 1 Farsça tahmis, 2 Farsça gazel, ve 1 Farsça muamma yer almaktadır.[384]

Cafer Çelebi'nin yukarıda yer alan eserleri dışında Farsça'dan tercüme ettiği ***Enîsü'l-ʿÂrifîn*** isimli ahlaka dair bir eseri daha bulunmaktadır. Kaynaklarda ***Kûs-nâme*** isimli mizahi bir eseri daha olduğu söylenmekteyse bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Çeşitli vesilelerle düşürdüğü ve ***Dîvân***'ında yer almayıp kardeşi Saʿdî Çelebi'nin münşeat mecmuasında bulunmaktadır. Bu münşeat mecmuası Necati Lugal ve Adnan Erzi tarafından neşredilmiştir.[385]

2.35. TÂCÎ-ZÂDE SÂDİ ÇELEBİ (ö. 922/1516)

Tam adı Saʿdî b. Tâci Bey er-Rûmî el-Hanefî olup, Tâci-zâde sanıyla tanınmıştır. Tâci-zâde Cafer Çelebi'nin kardeşidir. Taci-beglüler denilen soylu bir aileye mensup, şair ve hattat olan babası Tâci Bey, gençliğinde şehzade II.

[382] Tacizâde Tuğrâyî Cafer Çelebi, **Mahrusei İstanbul Fetihnamesi,** Sadeleştiren: Şeref Kayaboğazı, Gün Basımevi, İstanbul 1953
[383] İsmail E. Erünsal, A.g.m., s. 355
[384] İsmail E. Erünsal, **The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Dîvân**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983
[385] Necati Lugal, Adnan Erzi, **Tâcizâde Sa'di Çelebi Münşeatı**, İstanbul Fethi Derneği Yay., İstanbul 1956

Bayezid'in hizmetine girmiş ve bir süre sonra da onun hassa emiri olmuştur. Amasya'da doğan Tâcizâde Saʿdî Çelebi, döneminin hocaları Kadı-zâde Mevlana Kâsım ve Muhammed b. el-Hac Hasan'dan dersler alarak ilmi tahsilini tamamlamıştır. Öğreniminden sonra ilk olarak Bursa'da Murad Gazi Medresesi'nde görev almış, ardından Filibe'de Şehâbeddîn Paşa Medresesi ve İstanbul'da Vezir Ali Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Bir ara Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzâdesi Mehmed'in hocalığı görevinde bulunmuş, şehzâdenin vefat etmesi üzerine Sahn-ı Semân Medreselerinden Akdeniz cihetindeki Çifte Başkurşunlu Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. Daha sonra kendisine Amasya Müftülüğü ve II. Bayezid Medresesi müderrisliği verilen Sadî Çelebi, akabinde Bursa'daki Muradiye Medresesi müderrisliğine tayin edilmiş ve bu medresede müderris iken 922/1516 tarihinde vefat etmiştir.[386] Kaynaklarda daha ziyade Arapça şiirler yazdığı belirtilen Saʿdî Çelebi'nin bu şiirlerinin ve inşâsının kardeşi Cafer Çelebi'den daha iyi olduğu kaydedilir.

ESERLERİ:

1. Şerhu'l-Miftâh Hâşiyesi: es-Sekkâkî'nin ***Miftâhu'l-ʿulûm*** adlı eserinin belagatle ilgili üçüncü bölümüne Seyyîd Şerîf Curcânî'nin yazdığı şerhin haşiyesidir. Kaynaklarda zikredilmesine rağmen bugüne kadar nüshası tespit edilememiştir

2. Münşeat: II. Bayezid dönemine ait mektup ile manzum-mensur tarih düşürmeleri içeren bir mecmuadır. XV. asrın sonu ve XVI. asrın ilk yıllarına ait çok önemli bir vesika kabul edilen bu nünşeât mecmuası Necati Lugal ve Adnan Erzi tarafından neşredilmiştir.[387]

3. Şerhu'l-Vikâye Hâşiyesi: Tacu'ş-şerîʿa'nın fıkha dair ***el-Vikâye*** adlı eserinin, Sadru'ş-şerîʿa ʿUbeydullâh b. Mesud el-Buhârî tarafından yapılan şerhinin hâşiyesidir. Eserin tek nüshası, Beyazıt Devlet Ktp. 1800 numarada kayıtlı mecmuanın 44b-58a varakları arasında yer almaktadır.

[386] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 252; Mecdî, A.g.e., s. 337-8; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. IV, 2573 İsmail E. Erünsal, "Tâcîzâde Sâdî Çelebi", **TDVİA**, C. 39, s. 356

[387] Necati Lugal, Adnan Erzi, **A.g.e.**

4. Hilyetu'l-ʿArûs: Hâlîd b. Safvân'ın (ö.l33/750) ***el-ʿArûs*** adlı kasidesinin şerhidir. Bir nüshası Beyazıt Devlet Ktp. 3248 numaralı mecmuanın lb-33a varakları arasında olup 897/1491-92 tarihinde yazıldığı kaydını taşımaktadır.

5. Semâʿî Müennes Kasidesi Şerhi: Kütüphanelerde iki nüshası mevcut olan bu Arapça eserin ilki, Atıf Efendi Ktp. 2857 numarada kayıtlı mecmuanın 47b-50a varakları arasındadır. Diğer nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa 1292 numarada kayıtlı mecmuanın 101-103 varakları arasındadır. Müellif, şerhi sırasında geçen her semâʿî müennes kelime için önemli şevahidler getirerek konu hakkındaki görüşlerini desteklemiştir.[388] Eser, Ömer İshakoğlu tarafından bir makaleyle neşredilmiştir.[389]

6. Hayru'l-Ahlâm: Amasya şehrinin güzelliklerini anlatan bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Ef. 2580 ile Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Kitapları 1042 numarada kayıtlı iki nüshası mevcuttur.

7. Nesefiyye (Akâid) Kasidesi: Nesefi akâidini manzum hale getirdiği kasidedir. Bilinen tek nüshası, Lâleli Ktp. 3681 nolu mecmuanın 231-253 varakları arasında yer alır.

Saʿdî Çelebi'nin yukarıda yer alan eserlerinin yanısıra Beyazıt Devlet Ktp., n. 2706'da kayıtlı bir mecmuanın 59a-67a varakları arasında şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirlerin ilki zaman konusu ile ilgili değerlendirmelerini dile getirdiği kısa bir şiirdir. Daha sonraki dört şiir Sultan II. Bayezid'e ve onun fetihlerine dairdir. Sonraki iki şiiri ise hocaları Kadı-zâde ve Muhyiddîn Çelebi için yazdığı mersiyelerdir. Saʿdî Çelebi'nin 896/1490 yılından itibaren yaşadığı görme güçlüğüne dair şikâyetlerini dile getirmek için yazmış olduğu bir kaside ile Mecnûn el-ʿAmirî'nin gazeline yazmış olduğu nazîre de bu şiirlerden sonra gelir.[390] Ayrıca Katib Çelebi, bu eserleri dışında kaleme aldığı Vezir Ali Paşa Vakfiyesi'nin dünyada eşine az rastlanır metinlerden olduğunu bildirir.[391]

---

[388] Ömer İshakoğlu, "Tâcizâde Saʿdî Çelebi ve Semâʿî Müennes Kasidesi", **Şarkiyat Mecmuası**, S. XII, s. 62-3
[389] A.g.m., s. 59-70
[390] A.g.m., s. 63
[391] Kâtip Çelebi, A.g.e., C. 4, s. 1625; İsmail E. Erünsal, A.g.m.

2.36. ZAHİRÜDDÎN ERDEBİLÎ (ö. 930/1524)

Asıl adı Zahirüddin Kadir'dir. Babasının adı Uveys olup Safevî devletinde kadılık yaptığından dolayı Kadı-zâde lakabıyla tanınmıştır. İran diyarında okumuş ve oraların âlimlerine üstünlük sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim, Tebriz dönüşünde İstanbul'a getirmiş ve kendisine 80 dirhem yevmiye bağlatmıştır. Güzel konuşan, güzel yazan kâmil bir âlim olup nesir ve nazım başta olmak üzere birçok ilimde söz sahibi olduğu belirtilir. Anadolu'ya geldikten sonra şiirlerinde Latîfî mahlasını kullanmıştır. Muhammed Dayhim, yazısı güzel olduğundan Sultan Selim'in, Arap seferi sonrasındaki zafer-nâmeleri ona yazdırdığını ifade eder. Şah Muhammed Kazvînî, Mecâlisü'n-Nefâis tercümesinde inşâsının çok güzel olduğunu ve Yavuz Sultan Selim'in tarihini yazdığını bildirir. 929/1523 tarihinde Mısır'ın muhafazası için görevlendirilen Ahmed Paşa ile birlikte Mısır'a gitmiştir. Burada isyan ederek Osmanlı Devleti'ne ihanet eden Ahmed Paşa'nın yanında yer aldığı gerekçesiyle 930/1524'te paşa ile birlikte yakalanarak öldürülmüştür. [392]

ESERLERİ:

Taşköprülü-zâde ve Şah Muhammed Kazvînî, Kadı-zâde'nin İbn Hallikân'ın ***Tarih***'ini (***Vefeyâtü'l-A'yâni fî Enbâi Ebnâi'z-Zemân***) Farsça'ya tercüme ettiğini bildirir. Kâtip Çelebi de bu bilgiyi doğruladıktan sonra Kebîr b. Üveys b Muhammed el-Latîfî'nin yazdığı bir risâle gördüğünü, bu zâtın Kadı-zâde diye ünlü olduğunu söyler ve risâlede Sultan Selim tarihleri incelediği zaman adı geçen eseri onun için tercüme ettiğini, yarısına ulaştığı zaman Sultan'ın öldüğünü anlattığını belirtir. Kâtip Çelebi'ye göre bu kişi Zahirüddin Erdebilî olmalıdır.[393] Bilal Dedeyev, eserin adının ***Fiyâtü'l-Ayan*** olduğunu ve Sultan Selim'in hayatını ihtiva ettiğini öne sürer. Eseri Sultan Selim'den gördüğü saygı karşısında kaleme aldığını ve ikinci cildinin 1522'de tamamlandığını da ekler.[394]

---

[392] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 330; Peçevî İbrahim Efendi, A.g.e., s. 53; Muhammed Dayhim, **Tezkire-yi Şuarayi Azerbaycan**, Tebriz 1367, s. 114; Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, **A.g.e.**, s. 397

[393] Katip Çelebi, A.g.e., C. 4, s. 1618-7

[394] Bilal Dedeyev, "15–16. Yüzyıllar Azerbaycan - Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim Rol Oynayan Bazı Şairler", **Khazar Journal of Humanities and Social Sciences**, Volume:12, Number: 1-2, 2007, s. 387

2.37. ZEYREK-ZÂDE RÜKNEDDÎN EFENDİ (ö. 939/1532)

Asıl adı Ahmed, lakabı Rükneddîn'dir "Zeyrek" ismiyle meşhur Muhammed b. Mahmûd Efendi'nin oğlu olduğundan Zeyrek-zâde diye tanınmıştır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Çok küçük yaşta iken babası Zeyrek Muhammed Efendi vefât eden ve babasız olarak yetişen Rükneddîn Ahmed Efendi, döneminin Sinân Paşa, Hocazâde, Hatîb-zâde gibi meşhur âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. İlk olarak Fâtih Sultan Mehmed tarafından Bursa Vâiziyye Medresesi'ne müderris olarak atanmış, burada görev yaparken ilmini ilerletmek maksadıyla Derviş Muhammed b. Hızır Şâh'dan ilim tahsil etmek için tedristen ayrılarak bu âlimin hizmetine girmiştir. Daha sonraları Kütahya'da Germiyanoğlu, İnegöl'de İnegöl, Bursa'da Yıldırım Bâyezîd, İznik'de İznik ve Sultan medreselerinde müderrislik yapmış, II. Bayezid'in Amasya'da yaptırdığı ve kendi ismi ile bilinen medreseye müderris ve aynı zamanda Amasya müftüsü olarak tayin edilmiştir. Bir müddet Sultâniyye Medresesi'nde ve Bursa'da Muradiye Medresesi'nde müderris olarak görev yaptıktan sonra da kadılığa geçerek sırasıyla Edirne ve İstanbul kadılıklarında, Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde bulunmuştur. Rumeli kazaskeri iken 921/1515 senesinde, Yavuz Sultan Selim tarafından Karaca Ahmed Paşa ile birlikte Mısır sultânı Kansu Gavri'ye elçi olarak gönderilmiştir. Bu görev dönüşünde Rumeli kazaskerliği vazifesine devam eden Zeyrek-zâde, 924/1518'de emekli olmuş ve Edirne'ye yerleşmiştir. Ömrünün geri kalan kısmını bu şehirde geçiren Zeyrek-zâde Rükneddin Efendi, 939/1532'de vefat etmiş ve kendi yaptırdığı mektebin bahçesine defnedilmiştir.[395]

3. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİNDE TASAVVUF

Osmanlının en ihtişamlı dönemi olarak kabul edilen XVI. yüzyılda devlet ricâlinin tasavvuf ve tarikatlara karşı yakın ilgisi artarak devam etmiştir. Bu dönemde devletin tarikatlara ve manevî otoritenin temsilcisi olarak kabul edilen meşâyihe gösterdiği büyük destek, karşılığını bu zümreler tarafından devletin maddî ve manevî olarak desteklenmesi ile muhafazası ve devamının sağlanmasının yanında olunması şeklinde alınmıştır. Meşâyihin saltanata bakışını yansıtması bakımından İsmail Hakkı

[395] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 246; Mecdî, A.g.e., s. 326; **İslam Alimleri Ansiklopedisi**, C. 15, s. 112

Bursevî'nin (ö. 1137/1724) şu ifadeleri dikkat çekicidir: "*Şu zamana Gelinceye kadar meşâyihi inkâr eden bir padişah gelmemiştir. Zîra saltanatın kuruluşu evliyâ iledir. Bu zamana kadar hiçbir padişah hâl ehlinden uzak olmamıştır. Diyelim ki onlardan uzaklaştı ve hâlî oldu, bu sefer ervâh-ı mukaddeseye teveccüh ve bu vesile ile onların imdâdı kâfi gelir. Nitekim Yavuz Sultan Selim'e Hâtemü'l-Evliyâ'nın ruhâniyeti önder olup onu Mısır'a cezbetmiş ve oranın fethedilmesine sebep olmuştur.*"[396]

XVI. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı dini sosyal tarihi bakımından halk İslâm'ının Sünnîlik ve Kızılbaşlık şeklinde ikiye bölünmesi sebebiyle büyük bir önem arzeder.[397] Bundan dolayı bu ayrışmanın had safaya ulaştığı Yavuz Sultan Selim devrinin tasavvufî açıdan da hareketli bir devir olduğu görülür. Bu dönemde Osmanlı ulemâsı vasıtasıyla devletin resmi görüşü haline gelmeye başlayan Sünnîlik doğrultusunda ehl-i sünnet çizgisinde yer alan tarikatlar ve bunların önderi konumundaki şahsiyetler desteklenirken gayri Sünnî yapıdaki tarikatların sıkı takip altında tutuldukları gözlenmektedir.

Bu dönemde, Osmanlılara meydan okuyan Safevî Şah İsmail'in öncelikli hedefi olan Türkmen nüfus arasında mümkün olan en geniş bir kitleyi etrafına toplamak için onların inançlarına yakın bir söylemi ve kendi çevresinde oluşan dinî karizmayı kullandığı görülür. Buna karşılık öncelikli kaygısı imparatorluk coğrafyası üzerinde ideolojik üstünlüğün ve birliğin tesis edilmesi olan Osmanlılar, Safevîlerin kitle tabanını sınırlamak, ideolojik etkisini kırmak ve kuşatmak amacıyla, halkla diyalog kuran Halvetîlik, Bektaşîlik ve Mevlevîlik gibi tarikatları desteklemiştir.[398]

Tasavvufa ve tasavvuf erbabına yakınlık duyduğu bilinen Yavuz Sultan Selim'in bu ilgisinde devrin dinî-tasavvufî atmosferinin yanı sıra daha Trabzon'da şehzade iken kendisine hoca tayin ettiği Nakşibendiyye ricâlinden Halîmî Çelebi'nin (ö. 922/1516) büyük etkisi vardır. Hem zâhirî hem de tasavvufî ilimlere vâkıf olan

[396] Reşat Öngören, **Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)**, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 235-6
[397] Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999, C. 1, s. 141
[398] Reha Bilge, **1514, Yavuz Selim ve Şah İsmail, Türkler, Türkmenler ve Farslar,** Giza Yay., İstanbul 2010, s. 324

Halîmî Çelebi, ölümüne kadar Sultan Selim'in en yakınındaki insanlardan olmuş, tahta çıktığında onu kendisine 200 dirhemle hususî hoca tayin eden Sultan Selim, şehzadesi Süleyman'ın eğitimini de ona bırakmıştır.[399]

Taşköprülü-zâde, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmadan önce babası ve diğer iki kardeşiyle arasında geçen taht mücadelelerinin sürdüğü tereddütlü günlerde meşâyihe giderek onların feyiz ve bereketinden istifade etmek istediğini ve şeyhlerin kendisine saltanatı müjdelediğini ifade eder. Hatta bu şeyhlerden biri olan Seyyid Velâyet'in, "*Sultan olacaksınız fakat ömrünüz fazla olmayacak.*" dediğini nakleder.[400]

Mısır seferi sırasında Şam'da bulunan Nakşibendiyye şeyhi Muhammed Bedahşî'yi evinde iki defa ziyaret ederek oldukça hürmetkâr davranan Sultan Selim ilk ziyaretinde edeple şeyhin huzuruna oturmuş ve bir müddet sonra hiç konuşmadan ayrılmışlardır. İkinci ziyaretinde ise şeyhin Sultan Selim'e şöyle bir nasihatte bulunduğu rivâyet edilir: "*Hepimiz Allah'ın kuluyuz. Şu farkla ki, senin omuzlarında insanların yükü var ben de ise yok. O halde insanların yükünü zayi etmemeye gayret et.*" Sultan Selim'e ilk ziyaretinde neden konuşmadığı sorulduğunda "*Söze önce büyükler başlar. Benim ona karşı bir üstünlüğüm yok ki.*" diyerek cevap verdiği nakledilir. Ayrıca Muhammed Bedahşî'nin ölüm döşeğinde Şam'ın ileri gelenlerini toplayıp Yavuz Sultan Selim'in Allah katında övülmüş olduğunu haber vererek, Arap diyarının fethiyle vazifelendirildiğini ve bilcümle evliyanın onun yardımcısı olduğunu bildirdiği, orada hazır olanlara ve olmayanlara onun emirlerine saygılı olmalarını tavsiye ettiği, "*Haremeyn-i muhteremeyne hizmetleri ile başlara tâc olan Sultan'a benden duâ ve selâmlarımı ve muhabbetlerimi iletirken dünyadan da sefer ettiğimi bildirin.*" diye vasiyette bulunduğu da rivayet edilmektedir.[401]

Abdi Ali Paşa'nın 925/1519'da kaleme aldığı ***Şerh-i Kasîde-i Cifriyye der Medh-i Sultan Selîm*** adlı eserinde Yavuz Sultan Selim'in şerʿi şerîfe uygun işler görüp ulemâya riâyet ettiğini ve fukarâya şefkat gösterdiğini özellikle vurgularken yine o devirlerde kaleme alınan ***Münevvirü'l-Ezkâr*** adlı eserde "İns ü cin Yavuz

[399] Reşat Öngören, A.g.e., s. 247
[400] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 263-4
[401] Mecdî, A.g.e., s. 361; Hoca Sadettin Efendi, A.g.e., C. 2, s. 135-6

Sultan Selim'in âdil olduğunda itifak etmişlerdir. Bunun böyle olduğu ehl-i keşf ve şühûd tarafından tesbit olunmuştur." denilmektedir.[402]

Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferleri esnasında Mevlâna türbesini ziyaret etmesi ve türbeye su getirtip bir şadırvan yaptırması, Şam'da bulunan İbnü'l-Arabî'nin kabrini ortaya çıkartıp çevresini imar ettirmesi, yine Şam'da bulunan Şeyh Muhammed b. Arrâk'a derin bir güven duyması, Hama'yı fethettiği zaman Şeyh Ulvan Hamevî'yi ziyaret ederek sohbet etmesi, Mısır'ı fethettiğinde ise Halvetî şeyhi İbrahim Gülşenî'ye Çerkez beylerinden daha fazla ihtimam göstererek yer verip zâviye kurdurması gibi örnekler onun tasavvuf ehline verdiği değerin birer ifadesidir.[403] İ. Hakkı Uzunçarşılı, Mevlâna türbesini ziyareti ve Muhiddin Arabî'ye olan hürmetinden dolayı onu mutasavvıf bir hükümdar olarak niteler.[404] Enver Behnan Şapolyo ise kaynak belirtmeden Halvetiyye'nin Sünbüliyye koluna mensup olduğunu zikreder.[405]

İslam birliğini sağlamak için Doğu'ya yönelen ve bu amacı gerçekleştirmek için her fırsatı değerlendiren Yavuz Sultan Selim, zamanın sivil teşekkülleri sayılabilecek tarikatları ve bunların şeyhlerini bu amacını sağlamaya ehil kimseler olarak görmüştür. Hakkında tasavvuf çevrelerinde oluşan menkıbeler dikkate alındığında onun bu tavrının tarikatlar tarafından olumlu bir şekilde karşılandığı ve bu çevrelerde hep tasavvufa, şeyhlere karşı saygısı, sevgisi olan bir padişah olarak anıldığı görülür.[406] Bu dönemde etkili olan tarikatlar ve önde gelen isimleri şunlardır:

3.1. BEKTAŞİYYE

Kalenderîlik içerisinde teşekküle başlayarak XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî anʿaneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan Bektaşilik, yeniçeri ocağının kuruluşundaki rolü dolayısıyla Osmanlı tarihi boyunca nüfuzunu korumuş,

---

[402] Reşat Öngören, A.g.e., s. 249 (Abdi Ali Paşa, **Şerh-i Kaside-i Cifriyye der Medh-i Sultan Selîm**, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, n. 6792, vr. 6b ve Kemal b. Ahmed Ahlatî, **Münevvirü'l-Ezkâr, fî Zikr-i Silsile-i Meşâyih**, Üsküdar Selim Ağa Ktp., Kemankeş, n. 253, vr. 3a'dan naklen.)

[403] A.g.e., s. 260

[404] İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, TTK Yay., C. 2, s. 305

[405] Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, Refet Zaimler Yay., İstanbul 1964, s. 448

[406] Himmet Konur, **İbrâhîm Gülşenî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yay., İstanbul 2000, s. 69

farklı dini inanç telakkileri bulunan ve farklı siyasi roller üstlenen bu tarikat, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin tanıdığı tek gayri Sünnî tarikat olmuştur.[407]

Kalenderîlik, X. yüzyılda Horasan'da büyük bir tasavvuf mektebi olarak ortaya çıkan Melâmetîliğin eski mistik inançlarla karışarak daha farklı bir şekilde yorumlanması ile ilk olarak Orta Asya ve İran'da ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyılda Orta Asya'dan Anadolu'ya geniş bir coğrafyada Yesevîlik, Haydarîlik ve Vefâîlik gibi tarikatları ve sûfî mektepleri etkisi altına almış, özellikle Anadolu'da çok etkili olmuştur. XIV. yüzyılda halk arasında Rum Abdalları adıyla bilinen bu akımın Osmanlı topraklarında gösterdiği en önemli gelişme Haydarîlik vasıtasıyla XV. yüzyıl sonlarında Bektaşîliği doğurmuş olmasıdır. Hacı Bektaş Velî gibi bir Haydarî şeyhi olan ve onun zâviyesinden yetişen Abdal Musa, XIV. yüzyılda Rum Abdalları arasında Hacı Bektaş kültünün yayılmasına önayak olmuş, 1501 yılında II. Bayezid'in ricasıyla Dimetoka'da bir Kalenderî zâviyesi olan Kızıldeli tekkesinden Hacı Bektaş zâviyesine gelen Balım Sultan ise, kendilerine Bektaşî diyen Haydarî abdallarını resmen bir tarikat halinde teşkilatlandırmıştır. II. Bayezid'in Balım Sultan'ı Hacı Bektaş-ı Velî Zâviyesi'nin başına getirmesi, Bektaşîliğin resmen devlet himayesinde bulunduğunu ve bu himaye politikasıyla devletin, tarikatın hoşa gitmeyen tutumlara girmesini engelleme veya en azından kontrol altında tutma imkânını eline aldığını göstermektedir. Buna ek olarak Bektaşî vakıflarının zenginleştirilmesi, başta Hacı Bektaş zâviyesi olmak üzere tamire muhtaç zaviyelerin onarılması gibi planlı ve hesaplı faaliyetler, Bektaşîliği devletin yanından ayrılmamak gerektiği konusunda ikna etmeye yaramıştır. Safevî propagandasının Anadolu'da yoğunlaştığı bu devirde II. Bayezid'in bu akıllı siyasetiyle bu propagandanın hitap ettiği çevrelerle pek çok ortak yanı bulunan Bektaşî muhitleri devletin yanında yer almış bu da Osmanlılar için küçümsenmeyecek bir kazanç olmuştur.[408]

Bektaşîlik, XVI. yüzyıl başlarında devlet himâyesiyle kurulmuş ve bağımsız bir tarikat olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte, sanki XIV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda mevcut bir tarikatmış gibi algılanması o yıllarda yaşamış önde gelen Rum Abdalları'nın yani Kalenderî şeyhlerinin tabii olarak

[407] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşilik", **TDVİA**, C. 5, İstanbul 1992, s. 373
[408] A.g.m., s. 378; A.g.y., "Din ve Düşünce", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C. 1, s. 134-6

Bektaşî geleneğine intikâl etmiş olması ve bu geleneğin kaynaklarında bu hüviyet altında anılmalarından kaynaklanmaktadır. XVI. yüzyılda Safevî propagandasını desteklemeleri ve merkeze karşı bazı hareketleri sebebiyle neredeyse tüm Kalenderî zümreleri çok sıkı takibat altına alınıp zâviyeleri kapatılmak, sürgüne gönderilmek suretiyle cezalandırılırken Bektaşîler bu gibi sıkıntılardan kendilerini koruyabilmişlerdir.[409] Bu dönemde Bektaşîliğin önde gelen isimleri şunlardır:

3.1.1 BALIM SULTAN (ö. 922/1516?)

Asıl adının Hızır Balî olduğu ileri sürülen Balım Sultan, Bektâşilikte Hacı Bektâş-ı Velî'den sonra ikinci pîr olarak kabul edilir. Yaşadığı dönemden kalma doğrudan kendisiyle ilgili hiçbir belge bulunmadığından hakkında bütün bilinenler yazılı ve sözlü Bektaşî geleneğine dayanır. Bektaşî geleneği onun Mürsel Balı'nın oğlu ve üstelik Hacı Bektaş-ı Velî'nin evliliği söz konusu olmadığından ancak "yol oğlu" olabileceği inancındadır. Bektaşîliğin Çelebiler kolu, yani Hacı Bektaş'ın evlendiği ve dolayısıyla kendilerinin onun neslinden geldiği iddiasında olanların temsil ettiği kol ise Balım Sultan'ın gerçekten Hacı Bektaş soyuna mensup bulunduğunu, zira Bektaşîler'in pîr soyundan gelmeyen hiç kimseye "sultan" demediklerini ileri sürerler.[410]

Balım Sultan, XVI. yüzyıl başlarında Bektaşîliğin kurulması ve gelişmesinde önemli rol oynamış, Safevî mücadelesinin kızıştığı bir dönemde Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Dimetoka'da doğduğu için eskiden beri buradaki büyük Bektaşî tekkesi Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Zâviyesi'ne ilgi duyan II. Bayezid, Safevî propagandası Anadolu'da faaliyete geçtiğinde bu tekkede şeyh olan Balım Sultan'ı Hacı Bektaş Dergâhı'na getirilmiş ve böylelikle 907/1501'de Balım Sultan, Osmanlı yönetimi tarafından resmen Bektaşî tarikatının başına geçirilmiştir. Baha Said'in, II. Bayezid'in bu hareketi, Anadolu'daki Bektaşîler'i ve belki kısmen Kızılbaşları bu propagandanın tesirinden korumak maksadıyla yaptığını söylemesi, Bektaşîler'in kendileriyle pek çok noktada müşterek olan Kızılbaşlar gibi Safevî

[409] A.g.y., "Din ve Düşünce", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C. 1, s. 136-7
[410] A.g.y., "Balım Sultan", **TDVİA**, C. 5, İstanbul 1992, s. 17-18

yanlısı olmak yerine Osmanlı yönetimi yanında kalmayı tercih etmiş olmaları sebebiyle son derece mantıklıdır.[411]

Balım Sultan'ın iş başına gelir gelmez Bektaşîliği yeni bir ıslahat ve teşkilâtlanmaya tâbi tuttuğu bilinmekle beraber, Bektaşîliğin başlangıçta Sünnî eğilimli bir tarikat olmasına rağmen Balım Sultan tarafından bugün bilinen hüviyetine kavuşturulduğu yani gayri Sünnî bir yapı kazandığı tezinin tarihî bir dayanağı yoktur. Ancak mücerredlik erkânı başta olmak üzere Bektaşîlik'teki on iki imam kültü ve "Hak-Muhammed-Ali" şeklinde ifade edilen ulûhiyyet telakkisi ile on iki post erkânının Balım Sultan zamanında düsturlaştırıldığı bir gerçektir. Balım Sultan, XV. yüzyıldan beri tarikat üzerinde etkilerini göstermeye başlayan Şiî ve Hurûfî unsurları Bektaşîliğin bünyesine uygun bir şekilde ve Safevî propagandası ile politize olmasına imkân vermeden kaideleştirmeyi başarmış bir kişi olarak Bektaşîlik tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Bu yüzdendir ki ona duyulan minnet ve saygıyı en iyi şekilde ifade etmek üzere Bektaşîlik'te "Balım Niyazı" denilen bir erkân geliştirilmiştir.[412] Balım Sultan'ın getirmiş olduğu yenilikler ve teşkilatlanma Alevî-Kızılbaş topluluklar tarafından yadırgansa da Bektaşîlik büyük bir itibar kazanarak Anadolu ve Rumeli'de yayılmış, devlet nezdinde himaye görmüş ve ne zaman gerçekleştiği ihtilaflı olmakla beraber Yeniçeri Ocağı da mânen Bektaşîliğe bağlanmıştır.[413] Balım Sultan'dan bugüne intikal etmiş bir eser olmadığı gibi ona atfedilen bazı nefeslerin kendisine aidiyeti de bugün için ispat edilmemiştir.

3.1.2 KALENDER ÇELEBİ (ö. 933/1527-28)

Hacı Bektaş-ı Velî soyundan geldiği ifade edilen Kalender Çelebi'nin, Balım Sultan'ın oğlu veya kardeşi olup onun 922/1516'da vefatı üzerine posta oturduğu belirtilir. Postnişinliğinin ilk yılları oldukça sakin geçen Kalender Çelebi, devletin para bulmak için arazi yazımını yenileyerek tımarlı sipahiler ile köylülere ağır bir vergi yükü getirmesi üzerine 932/1526'da ayaklanan Şah Kulu halifesi Baba Zünnun'un Bozok'ta başlattığı ve kısa sürede Sivas, Maraş, Adana, Tarsus

[411] A.g.m., s. 18
[412] A.g.m., s. 18
[413] Ethem Rûhi Fığlalı, **Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik**, Selçuk Yay., Ankara 1990, s. 200-1

bölgelerine yayılan ayaklanmaya Kırşehir-Ankara yöresinde katılır.[414] Ayaklananlar Alevi-Kızılbaş Türkmenler olsa da isyan bir mezhep ayrılığı iddiası değildir.[415] Yer yer tımarları elinden alınan sipahiler ile Sünnî halkın da katıldığı isyan, 933/1527-28'de yapılan karşılaşmada Kalender Çelebi'nin ordusunun bozulması ve öldürülmesi ile bastırılmıştır.

3.2. HALVETİYYE

Halvetiyye, XVI. yüzyılda Anadolu'da faaliyet gösteren Sünnî tarikatların en etkilisidir. İran'da Ebû Abdullah Sirâceddin Ömer b. Ekmeleddin Lahcî Halvetî (ö. 750/1349) tarafından kurulan bu tarikat, halifeleri vasıtasıyla çok geniş bir muhite yayılmış ve zamanla tarikatlar arasında en fazla kola sahip olan bir hüviyet kazanmıştır. Bu tarikatın Anadolu'ya yayılışı ise daha ziyade Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin halifeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.[416] Halvetiyye, edebiyat ve musikiye yer vermesi sebebiyle özellikle büyük şehirlerde üst tabakaya mensup insanlar arasında tutunmuştur. Sünnî çizgide olmakla beraber bu konuda her zaman katı bir tutum sergilemeyen tarikat, bu esnekliği yüzünden Sünnîlikle başı hoş olmayan bazı sûfîlerin siyasal otoritenin hışmından korunmak ve gizlenmek için başvurdukları bir sığınak vazifesi de görmüştür.[417]

Yusuf Küçükdağ'a göre, Osmanlı Devletinin Safevî yayılmacılığını önlemeye yönelik harekâtının aşamalarından biri de Safevî Tarikatı'nı Halvetiyye ile önleme siyasetidir. Safevîyye gibi Azerbaycan menşeli Halvetiyye tarikatına mensup çok sayıda derviş, Safevîlerin baskılarına dayanamayarak yerlerini yurtlarını bırakıp Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara göçmüşlerdi. Safevî anlayışını iyi tanıyan bu dervişler Kızılbaş tehlikesine karşı Osmanlıların elinde hazır güç olarak bulundular. Bunlar sayesinde Safevîlerin Sünnîlere yaptıkları zulümler halka anlatılacak ve

[414] Ethem Rûhi Fığlalı, A.g.e., s. 205
[415] Muzaffer Özdağ, "Osmanlı Tarih ve Edebiyatında Türk Düşmanlığı", **Tarih ve Toplum**, S. 65, Mayıs 1989, s. 9
[416] Reşat Öngören, A.g.e., s. 27
[417] Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar**, Timaş Yay., İstanbul 2010, s. 93

toplumda Kızılbaş tehlikesi canlı tutulacaktı. Böylelikle de Halvetîler aracılığıyla halk Sünnîleştirilmiş, Osmanlı toprak bütünlüğü de sağlanmış olacaktı. [418]

Yavuz Sultan Selim devrine kadar İstanbul'un ilk ve tek Halvetiyye tekkesi II. Bayezid döneminde, Zembilli Ali Cemâli Efendi'nin amcası ve Pîrî Mehmed Paşa'nın da babası olan Çelebi Halife'ye tahsis edilen Koca Mustafa Paşa Hankâhı idi. Sultan Selim zamanında başlatılan Safevî anlayışına karşı Halvetiye'yi öne çıkarma ve Osmanlı coğrafyasında örgütleme politikası dâhilinde başta İstanbul olmak üzere pek çok yerde tekke ve zâviyeler yaptırılıp buralara zengin vakıflar tahsis edilmiştir.[419] Bu dönemde Halvetiyye tarikatının önde gelen isimleri şunlardır:

3.2.1 SÜNBÜL SİNAN (856/1451 - 936/1529)

Tam adı Yusuf b. Ali b. Kaya Bey'dir. Şeyh Sinâneddin Yusuf adıyla da tanınmaktadır. 856/1451 senesinde Merzifon'un Borlu kasabasında doğmuş, çocukluğu burada geçmiş ve on dört yaşına kadar burada ilim tahsil etmiştir.[420] Daha sonra İstanbul'a gelerek Çelebi Halife'ye intisab etmiş ve sülûkunu tamamladıktan sonra Mısır'a giderek irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Çelebi Halife'nin (ö. 900/1493-94) vefatı üzerine onun vasiyetine uyarak İstanbul'a gelmiş, kızı Safiye ile evlenip Koca Mustafa Paşa Dergâhı'nda posta oturmuştur. Vefatına kadar bu dergâhta irşâd faaliyetlerinde bulunan Sünbül Sinan Cuma günleri Fatih ve Ayasofya camilerinde vaaz vermiş, vaazlardan sonra da dervişlerine devrân ile zikir yaptırmış ve bu uygulaması dönemin ulemâsı ve meşâyih arasında "semâ'" tartışmasının tazelenmesine sebep olmuştur.[421]

Yavuz Sultan Selim'in Sünbül Sinan Efendi ile tanışmasının şu hadiseyle gerçekleştiği rivayet edilir: Sultan Selim tahta çıktığında, vezirlerinden Koca Mustafa Paşa'yı amcası Cem Sultan'ın öldürülmesinde pay sahibi olduğu

[418] Yusuf Küçükdağ, **Türk Aleviliği Araştırmaları**, Çizgi Kitabevi, Konya 2010, s. 101-103 (Bu değerlendirmeler için aynı zamanda bkz.: Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Şii Propagandacılarına Halvetiye İle Karşı Koyma Politikası, XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt, I. Kısım, Ankara 2002, s. 435-444)
[419] Yusuf Küçükdağ, A.g.e., s. 105
[420] Sünbül Efendi, **Risale- i Tahkikiyye (Sema, Vecd, Devran ve Zikrullah)**, Haz.: Ali Toker, Buhara Yay., İstanbul 2011, s. 13
[421] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 274; Reşat Öngören, A.g.e., 54-57

gerekçesiyle öldürtür ve bu şahsın İstanbul'da yaptırmış olduğu ismiyle anılan imâret ve câminin de yıkılmasını emreder. Fakat o sırada burada irşâd faaliyetlerini sürdüren Sünbül Sinan Efendi'nin karşı çıkmasıyla görevliler emri yerine getiremeden geri dönerler. Bunun üzerine yıkımı gerçekleştirmek üzere bizzat Koca Mustafa Paşa Hankâhı'na giden Sultan Selim'i Sünbül Sinan dervişleriyle beraber karşılar. Sultan, gazabı kendisini karşılayan şeyhin manevi heybetinden sevgiye dönüşerek hiçbir şey olmamış gibi şeyhle sohbet etmeye ve gönlünü almaya başlar. Bunun üzerine Sünbül Sinan, "Padişah ahd ve emirlerinin yerine getirilmesi gerekir. Bari medrese kubbelerinin üzerindeki ocak bacalarını yıksınlar." der. Şeyhin bu inceliğinden çok etkilenen Sultan Selim, beyaz yün kaplı samur kürkü çıkararak ona giydirir.[422]

Yavuz Sultan Selim'in çok hürmet ettiği ve ara sıra tebdil-i kıyafet ziyaret ettiği bildirilen Sünbül Sinan Efendi, ömrünün sonuna kadar Koca Mustafa Paşa Hankâhı'nda irşâd faaliyetinde bulunmuş, 936/1529 senesinde vefat etmiştir.

ESERLERİ:

1. Risâle-i Tahkîkiyye: Dönemin tartışmalı konularından, ulemâdan bazı isimlerin haram olduğu konusunda fetvâ verdikleri "semâ" ve "devrân" eşliğinde zikrullah hakkında bu görüşleri çürütmek amacıyla Arapça olarak yazdığı eseridir. Eserin ***Risale-i Sünbül der hakkı zikr-ü devrân*** adında Türkçe muhtasar bir tercümesi de vardır. Eser Ali Toker tarafından yayımlanmıştır.[423]

2. Atvâru's-Sebʿa: Halvetiyye Tarikatı, nefis terbiyesini esas alan tarikatlardandır ve bu tarikata mensup şeyhler, sâlikin manevî yolculukta nefis mertebeleri ile ilgili ihtiyaç duyduğu hususları açıklamak üzere ***Atvâru's-Sebʿa*** adıyla pek çok eser kaleme almışlardır.[424] Bunlardan biri de Sünbül Sinan Efendi'nin eseridir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, n. 2835/2)

[422] Reşat Öngören, A.g.e., s. 261-2

[423] Sünbül Efendi, **Risale- i Tahkikiyye (Sema, Vecd, Devran ve Zikrullah)**, Haz.: Ali Toker, Buhara Yay., İstanbul 2011

[424] Ramazan Muslu, " Halvetiyye'de Atvar-ı Sebʿa Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Sebʿa Risâlesi, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 8 , Sayı: 18, 2007, s. 43

Bu eserlerinin haricinde ***Risâle fî Hakkı't-Tevhîd*** (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, n. 1761) ve ***Tarikat-nâme*** (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnülemin, n. 2956, vr., 49b-52b) adında iki risâlesi ve birkaç tane ârifâne ilâhisi bulunduğu bildirilmektedir.[425]

3.2.2. CEMAL HALİFE (ö. 933/1526-27)

Osmanlıların ilk devrinde yetişen âlimlerden Cemâleddin Aksarâyî'ye nisbetle Cemâlî veya Cemâlî-zâdeler diye bilinen aileye mensup olup Cemâl Halife diye şöhret bulmuştur. Hakkındaki bilgiler bazı Kaynaklarda, aynı aileden Çelebi Halîfe diye meşhur Cemâl-i Halvetî'ye (ö. 899/1494) ait bilgilerle karıştırılmıştır. Aksaray'da Cemâleddin Aksarâyî Medresesi'nde başladığı tahsilini Konya'da sürdürmüş, bir rivayete göre Buhara'ya giderek Muhammed Kerrârî'nin ilim halkasına katılmıştır. Daha sonra İstanbul'da Kadı-zâde Mevlâ Kasım'dan ders almış ve Muslihuddin Kastallânî'ye dânişmend olmuştur. Şeyh Hamdullah'tan hat meşkeden ve Yâkut el-Müstasımî üslûbu nesihte usta hattatlar arasına girmiş ve bu sahada şöhreti saraya ulaşınca Fatih Sultan Mehmed kendisine İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye adlı kitabını istinsah ettirmiştir. Cemâleddin İshak, Fatih'in istinsah karşılığında verdiği para ile hacca gitmiş, hac dönüşü o sırada İstanbul kadısı olan hocası Muslihuddin Kastallânî ile aralarında geçen bir olay dolayısıyla tasavvufa meyletmiş ve Konya'ya giderek Halvetiyye tarikatının ikinci pîri Yahyâ-yı Şirvânî'nin ileri gelen halifesi Habib Karamânî'ye intisap etmiştir.[426]

Habib Karamânî'nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayarak uzunca bir süre Karaman bölgesinde irşad faaliyetini sürdüren Cemâleddin İshak, daha sonra İstanbul'a dönmüş ve akrabası Vezir Pîrî Mehmed Paşa'nın Zeyrek'te kendisi adına yaptırdığı tekkeye yerleşmiştir. Kaynaklarda adı Cemâlî Halîfe Tekkesi ya da Pîrî Paşa Zaviyesi şeklinde geçtiği gibi Kara Pîrî Paşa Camii veya Soğukkuyu Camii şeklinde de geçen bu tekkeye ait vakfiyenin 923/1517 tarihini taşıması şeyhin İstanbul'a gidiş tarihinin de bu dönemlere rastaladığını göstermektedir. Halvetiyye'nin Habib Karamânî vasıtasıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılmış

[425] Reşat Öngören, A.g.e., s. 57; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. I, s. 78
[426] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 275; Mecdî, A.g.e., s. 372-4; Reşat Öngören, A.g.e., s. 35

olan bir kolunu İstanbul'a getiren Cemâleddin İshak Karamânî, "mâte zübdetü'l-evliyâ" cümlesinin tarih düşürüldüğü 933/1526-27'de İstanbul'da vefat etmiş ve yine Pîrî Mehmed Paşa'nın adına yaptırmış olduğu Sütlüce'deki tekkesinin yakınına defnedilmistir.[427]

ESERLERİ:

Cemâleddin İshak Karamânî'nin tefsir, hadis, tasavvuf, gramer gibi alanlarda te'lif, tercüme, şerh ve haşiye türü çeşitli eserleri ve Arapça kasideleri bulunmaktadır. Bu eserlerinden Manzum Kırk Hadis Tercümesi dışındaki diğer eserleri Arapça'dır. Başlıca eserleri şunlardır:

1. Tefsîrü'l-Kurʿân: Mücâdele sûresinden Kurʿan'ın sonuna kadar olup Alâeddin Ali es-Semerkandî'nin Mücâdele sûresine kadar gelen ***Bahrü'l-ʿUlûm*** adlı tefsirini tamamlamak üzere yazılmıştır. (Süleymaniye Ktp., Lâleli, n. 266)

2. Hâşiye ʿalâ Envâri't-Tenzîl: Beyzâvî tefsirinin hâşiyesidir. (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, n. 336)

3. Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Kırk beyitten meydana gelen eser Ahmet Sevgi tarafından neşredilmiştir.[428]

4. Risale fî Devrânı's-Sûfiyye ve Raksihim: Molla Arab'ın devrân-ı sûfiyye aleyhine yazıp dönemin Halvetiyye mensuplarına gönderdiği mektuba reddiye olarak kaleme alınmıştır.

5. Tevabiʿ fi's-Sarf: Bazı kaynaklarda yanlışlıkla Nevâbî şeklinde kaydedilen sarfa dair bu esere müellif bir de şerh yazmıştır.

6. Kasîdetü'l-Kâfiyye: Otuz üç beyitlik bir kasidedir. ***Münâcâtü'l-Meymûne*** diye de bilinen eser İstanbul'da birçok defa basılmıştır.

---

[427] Reşat Öngören, "Karamânî, Cemâleddin İshak", **TDVİA**, C. 24, İstanbul 2001, s. 448-9

[428] Ahmet Sevgi, "Mevlânâ Cemâl Efendi'nin Manzûm Kırk HadîsTercümesi", **İslâmî Edebiyât**, S. 3 Konya 1989, s. 25-27

7. Kasîdetü'l-Hâ'iyye: Hânîzâde İbrahim tarafından ***Şerh-i Kasîde-i Muhrika*** adıyla Türkçe olarak şerhedilmiştir.

8. Risale fî Etvâri's-sülûk: Tasavvufa dair bir eserdir. Eserde yer alan hadisler üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[429]

Ayrıca ***Risâletü'n-Nushiyye li-Tâlibi't-Turuki'l-Fethiyye*** adlı bir eseri daha bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir.[430]

3.3. MEVLEVİYYE

Yavuz Sultan Selim, İran ve Mısır seferlerine giderken ve seferden dönerken Konya'ya uğrar, her defasında Mevlânâ Türbesini ziyaretle onarımlar yaptırır, dervişlere sadaka dağıtırdı. Bugün Mevlâna Türbesi ve Dergâhı avlusunda bulunan şadırvan Sultan Selim tarafından bu seferler esnasındaki ziyaretlerde yaptırılmış ve şadırvan için Konya yakınlarındaki Dutlu adlı mevkîden küng borularla su getirilmiştir. Ayrıca Şems Türbesi yakınında da Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmış 1519 tarihli bir çeşme bulunmaktadır.[431] Dergâhın avlusunda bulunan şadırvan 923/1517 tarihinde yaptırılmış olup kitâbesinde şu mısralar bulunmaktadır:

Sultan Selim bin Bâyezîd *oldır reh-i dînde sa'id*
Şâdrevân icra idüb Dergâh-ı Mullâ'da revân

Nâzırdır evkâfına Dâr'us-sa'âde ağâsı
Tecdîd içün irsâl idüb bevvâb-ı Süleymânı hemân

Devrinde şâh-ı kişverin sa'yiyle itmâma irüb
İlhâmla târihini didim anâ havz-ı cinân[432]

XVI. asra gelinceye kadar Mevlevîlik inanç bakımından iki ayrı kol halinde gelişmiştir. Bunlardan ilki zühdü esas alıp şeriat çizgisini takip eden Veled Kolu,

[429] Mehmet Sait Toprak, **Hadisleri bakımından "Risale fi Etvar`is-Süluk" (Cemali el-Karamani)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2000
[430] Reşat Öngören, A.g.m., s. 449
[431] Mehmet Önder, **Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik**, Dönmez Yay., Ankara 1992, s. 43
[432] http://muze.semazen.net/content.php?id=00060

ikincisi ise Kalenderîler gibi şeriat çizgisini takip etmeyen bâtınî karaktere sahip Şems Kolu'dur.[433] Bu dönemde Mevleviyye tarikatının önde gelen isimleri şunlardır:

3.3.1. HÜSREV ÇELEBİ (ö. 968/1561)

Cemaleddin Çelebi'nin ölümü üzerine 915/1509'da Konya'da çelebilik makamına geçen Hüsrev Çelebi, zamanında Mevlevîlik büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin Anadolu'daki Safevî propagandasının en yoğun zamanlarında meydana gelmesi Osmanlı yönetiminin bu propagandaya karşı Bektaşîlik ve Mevlevîliği denge halinde tutma gayretinin bir göstergesidir.[434] Hüsrev Çelebi bu görevini 968/1561 senesinde vefatına kadar sürdürmüştür.

3.3.2. DİVÂNE MEHMED ÇELEBİ (ö. 951/1544'ten sonra)

XV. yüzyılın ikinci yarısında doğmuştur. Afyon (Karahisar) Mevlevîhânesi'nde şeyh olan Abâpûş-ı Velî'nin (Bali Sultan, ö. 890/1485) oğludur ve babası tarafından daha hayatta iken postnişin tayin edilmiştir. Kaynaklarda Mevleviyye'nin Şems kolundan olduğu belirtilir. Gençlik zamanlarından itibaren Kalenderî davranışlar sergileyen ve onlar gibi dolaşan Divâne Mehmed Çelebi bu adetlerini şeyhliği döneminde de devam ettirmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre Ulu Arif Çelebi ile başlayan bâtınî eğilimler Divâne Mehmed Çelebi ile birlikte Şiî-bâtınî bir şekle dönüşmüş ve Mevlevîliğin bir kısmı Bektaşîlik, Hurufîlik ve Kalenderîlik ile karışmıştır.[435]

Divâne Mehmed Çelebi'nin meşrebi konusunun araştırmacılarca incelenerek Sünnî inanca aykırı davranışlarının Mevlevîliğin kendi temellerinde ve geleneklerinde arandığını ve bu yüzden Safevîlikle ilişkileri üzerinde durulmadığını belirten Yusuf Küçükdağ, ondaki değişikliğin Osmanlı Devleti'nin izlediği Safevî siyaseti çerçevesinde ortaya konması gerektiğini öne sürer. Buna göre Divâne

[433] Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1983, s. 204-210; Reşat Öngören, A.g.e., s. 206
[434] Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", **TDVİA**, C. 29, Ankara 2009, s. 469
[435] Abdülbaki Gölpınarlı, A.g.e., s. 103-117; Reşat Öngören, A.g.e., s. 209-210; Nihat Azamat, "Divâne Mehmed Çelebi", **TDVİA**, C. 9, İstanbul 1994, s. 435-6

Mehmed Çelebi'nin tasavvufî fikirleri ve davranışları Çaldıran Zaferi'nden (920/1514) önce ve sonra olmak üzere iki dönemde incelenmelidir. Yanına bir kısım Mevlevî ve Bektaşî dervişlerini alarak Mevlânâ'nın Divân-ı Kebîr'ini getirme bahanesiyle İran'a gitmiştir. (911/1505) Bu dervişlerle birlikte burada Şah İsmail ile görüşmüş ardından da Bağdat, Necef ve Kerbelâ'yı ziyaret etmiştir. Küçükdağ'a göre bu onun Osmanlı çizgisinde bir tarikat anlayışına sahip olmadığına ve Şah İsmail sempatizanı olduğuna işaret etmektedir. Çaldıran Zaferi'nden sonra ise Şah İsmail yanlısı mutasavvıflarla olan ilişkisini kesmiş ve Osmanlı çizgisinde bir tasavvuf anlayışını benimsemiştir. Hatta Osmanlı'nın Safevî karşıtı siyasete destek vermiş, Yavuz Sultan Selim'i Memlük Devleti'ni ortadan kaldırması için teşvik etmiştir.[436]

ESERLERİ:

Mevlevî mukabelesinin son şekliyle düzenlendikten sonra ihtiva ettiği sembolleri açıklamak için yazılmış olan ilk manzum risâle Dîvâne Mehmed Çelebi'ye aittir.[437] Elli iki beyitten mürekkeb bu risâle, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan mecmualardan derlenen yirmi dört adet şiiriyle birlikte Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yayımlanmıştır.[438] Divâne Mehmed Çelebi, şiirlerinde Semâî mahlasını kullanmıştır.

3.3.3. SİNAN DEDE

Konya yakınlarında Karahüyük mahallesinde oturan İlyas Sûfî'nin oğludur. II. Bayezid devrinde Moton ve Koron seferlerine katılmış, bu kalelerin fethinden sonra İstanbul'a dönen bir donanma gemisini kaçırarak Tunus'a Barbaros Hayreddin'in yanına giderek korsanlık yapmaya başlamıştır. Bir müddet korsanlıkla meşgul olduktan sonra II. Bayezid'in zorlamasıyla beşe çıkardığı gemilerini Selanik yakınlarında demirleyerek karaya çıkmış çeşitli yerleri dolaştıktan sonra Edirne'ye gelerek Şeyh Abdî Halife'ye intisâb etmiştir. Bu şehirde bulunan bütün mutasavvıflarla görüştükten ve onlardan istifade ettikten sonra Karamanî Mehmed Paşa'nın oğlu, Mevlevî halifesi Ali Çelebi'den hilâfet beratı alarak Edirne'de Mevlevî şeyhliği yapmaya başlamıştır. Yusuf Küçükdağ'a göre, Piri Mehmed Paşa

[436] Yusuf Küçükdağ, A.g.e., s. 118-122
[437] Nihat Azamat, A.g.m., s. 437
[438] Abdülbaki Gölpınarlı, A.g.e., s. 473-493

ve Hadım Sinan Paşa gibi devrin önemli devlet adamlarının ve Sultan Selim'in hürmetini kazanan Sinan Dede, Sultan'a Çaldıran seferinde manevi destek vermiş ve Edirne'den Konya'ya giderek burada Rafızî fikirleri savunmaya çalışan Divâne Mehmed Çelebi'nin müritleriyle mücadele etmeye başlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran'dan zaferle dönmesi üzerine başta Konya olmak üzere tüm Mevlevîler arasında gücünü artıran Sinan Dede, Sultan'ın kendisinden bir isteği olup olmadığını sordurması üzerine "*Asıl maksûd bana bir emr-i şerîf virsinler ki bu âsitânede benim dilediğim kimseler tursunlar. Âhar kimesne turmasun ve hem şehirde kim olursa bana muîn olsun.*" diyerek istediği emr-i şerîfi almış, Sünnî inancına bağlı bir Mevlevî olarak Mevlânâ Dergâhı'nda yeniden bir yapılanmaya giderek Mevleviliği Safevî etkisinden kurtarmıştır.[439]

3.4. BAYRAMİYYE

Anadolu topraklarında doğup büyüyen bir mutasavvıf tarafından kurulmuş ilk Türk tarikatı olan Bayramiyye, Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1429-30) tarafından Ankara ve çevresinde kurulmuş ve daha kurucusunun sağlığında bu çevrede büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Kaynaklarda sohbeti gayet müessir olduğu, birçok kişiyi velâyetin zirvesine taşıdığı bildirilen Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra Bayramiyye, Akşemseddin'e (ö. 863/1459) nisbet edilen Şemsiyye ve Ömer Sikkînî'ye (ö. 880/1475) nisbet edilen Melâmiyye adlı iki büyük aslî kola ayrılmış ve esas Bayramiyye, adı geçen kollardan ilki tarafından sürdürülmüştür.[440] Bu tarikat, çiftçi ve köylüler gibi Osmanlı Anadolusunun asıl yükünü çeken ve geniş bir bölümünü oluşturan kesime hitap eden bir orta tabaka tarikatıdır. Halk arasında daha çok Dede Ömer Sikkînî'nin temsil ettiği, coşkun bir Vahdet-i Vücûd anlayışına sahip ve siyasi iktidara pek yüz vermeyen Melâmiyye koluyla yayılmış ve XVI. yüzyıldaki bazı gelişmelere damgasını vurmuştur. [441] Bu çalkantılı dönemde Bayramiyye tarikatının önde gelen isimleri şunlardır:

[439] Yusuf Küçükdağ, A.g.e., s. 123-5
[440] Fuat Bayramoğlu – Nihat Azamat, "Bayramiyye", **TDVİA**, C. 5, İstanbul 1992, s. 269
[441] Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar**, s. 54-5

3.4.1 BÜNYAMİN AYÂŞÎ (ö. 926/1520?)

Hayatının ilk dönemleri hakkında yeterli bilgi olmayan Bünyamin Ayâşî, Ankara'ya bağlı Ayaş'ta doğmuştur. Asıl adı Mustafa, lakabı İbn Yâmîn olup bu kelime muhtemelen zamanla Bünyâmin'e dönüşmüştür.[442] Hacı Bayram-ı Velî'nin vefatını müteakip Göynük'e yerleşerek burada irşad faaliyetlerini sürdüren Dede Ömer Sikkînî'den sonra makamına Bünyamin Ayâşî geçmiştir.[443] Bayramiliğin tam anlamıyla bir melâmet neşvesine dönüşmesi, yoğun bir Vahdet-i Vücûd telakkisi etrafında odaklaşarak siyasi iktidarı eleştiren ve soğuk bakan bir yapı kazanması da onun etkisiyle olmuştur. XVI. yüzyılın başlarında Safevilerin kışkırttığı isyanlar ile başlayan, özellikle çiftçi ve köylüler olmak üzere Anadolu halkını maddî ve manevî büyük zararlara uğratmış, bozulan sosyal düzende durmadan artan vergiler altında ezilen ve yarınından endişe eden halkın merkezî iktidara olan itimat hisleri sarsılmıştır. Bu yüzden çiftçi ve köylüler, hatta geçinemez duruma gelen sipahiler teselliyi Bayramî Melâmî şeyhi Bünyamin Ayâşî'nin tekkesinde aramaya başlamıştır. Tarikatın Melamiyye kolundaki siyasi iktidara soğuk bakış ve güvensizlik böyle bir ortamda gelişmiş olmalıdır ki zamanın siyasi iktidarı Sarı Abdullah Efendi'nin bahsettiği üzere "*bazı isnad ile*" Bünyamin Ayâşî'yi Kütahya kalesine hapsetmek zorunda kalmıştır. [444]

Sarı Abdullah Efendi, Bünyamin Ayâşî'nin ölüm tarihine temas etmeksizin onun, hakkındaki bazı suçlamalar yüzünden Kütahya Kalesi'nde uzun zamandır hapis olduğunu, bu sıralarda Kanunî tarafından kuşatılan Rodos'un bir türlü alınamadığını, Ayâşî'nin yakın dostu olan Kanuni'nin çuhadarının sultana "*Hacı Bayram tarikinden Bünyâmin Ayâşî nice zamandır Kütahya'da hapistedir, Rodos'un fethine engel budur.*" dediğini ve Kanuni'nin emriyle onun serbest bırakıldığı gün Rodos'un fethedildiğini yazar.[445] Bu hadise doğru ise ve Rodos'un fethinin 929/1522 tarihinde olduğu göz önüne alınırsa Bünyamin Ayâşî'nin mahkumiyetinin Yavuz Sultan Selim devrinde olması muhtemeldir.

---

[442] Kamil Şahin, "Bünyamin Ayâşî", **TDVİA**, C. 6, İstanbul 1992, s. 491
[443] Reşat Öngören, A.g.e., s. 168
[444] Ahmet Yaşar Ocak, A.g.e., s. 55,57
[445] Kamil Şahin, A.g.m., (Sarı Abdullah Efendi, **Semerâtü'l-Fuâd**, İstanbul 1288, s. 245'ten naklen)

Bünyamin Ayâşî'nin ölüm tarihi hakkında da farklı bilgiler mevcuttur. Kaynaklarda ölümü için 916/1510, 918/1512, ve ağırlıklı olarak 926/1520 tarihleri zikredilmekle beraber Sarı Abdullah Efendi'nin naklettiği hadise eğer doğru ise 929/1522'den sonraki bir tarihte vefat etmiş olmalıdır.

3.4.2 MUSLİHUDDİN SİROZÎ (ö. 926/1520)

Muslihuddin Sirozî, Bayramiyye'nin Şemsiyye kolunun temsilcisi Şeyh Muhyiddin Yavsî'nin (ö. 920/1514) II. Bayezid'in vefatı üzerine memleketi İskilip'e dönmesiyle İstanbul'daki tekkede makamına oturmuş ve ölümüne kadar burada irşâd faaliyetinde bulunmuştur.[446]

3.5. NAKŞİBENDİYYE

Şeyh Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389) tarafından kurulan ve hem Hz. Ebû Bekir'e hem de Hz. Ali'ye ulaşan silsileleri mevcut olan bu tarikat, Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) XV. asrın ikinci yarısında hilâfet vererek Anadolu'ya gönderdiği Molla Abdullah İlâhî ve halifeleri tarafından bu topraklarda yayılmıştır.[447] Tarikatlar içinde Sünnî çizgiye en sadık bir yol izleyen bu tarikatın Osmanlı siyasal iktidarıyla neredeyse hiç problemi olmamış ve Nakşî şeyhleri sultanlardan her zaman itibar görmüşlerdir.[448] Osmanlı Devleti'nin Safevîler karşısında Sünnî yaklaşımını keskinleştirdiği ve devletin resmi ideolojisi haline getirdiği böyle bir dönemde elbette ki Nakşibendiyye'nin etkisi ve desteği tartışılmazdır. Özellikle Yavuz Sultan Selim'in yanından ayırmadığı ve çok itibar ettiği hususi hocası Halîmî Çelebi'nin de bir Nakşibendî olduğu göz önünde bulundurulduğunda devletin bu konudaki politikalarının belirlenmesinde bu tarikatın önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu dönemde Nakşibendiyye'nin en önde gelen ismi Molla İlâhî'nin müridi, "Pîr-i Sânî" olarak da kabul edilen ve İstanbul'da bu tarikatı yayan ilk mürşîd olan Emîr Ahmed Buhârî'dir.

---

[446] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 262; Mecdî, A.g.e., s. 351-2; Reşat Öngören, A.g.e., s. 159
[447] Reşat Öngören, A.g.e., s. 117
[448] Ahmet Yaşar Ocak, **A.g.e.**, s. 94-5

3.5.1 EMÎR AHMED BUHÂRÎ (ö. 922/1516)

Nakşibendiyye silsilesinin büyük şahsiyetlerinden Mahmûd-ı Fağnevî'nin torunudur. Buhara'da doğmuştur. 922/1516'da yetmiş üç yaşlarında vefat ettiğine göre 849/1445 yılı civarında doğmuş olmalıdır. İlk tahsilini Buhara'da tamamladıktan sonra Semerkant'ta dönemin en meşhur mutasavvıfı Ubeydullah Ahrâr'a intisap etmiş ve burada Anadolu'dan gelmiş olan Abdullah-ı İlâhî ile tanışmıştır. Seyyid ve Fağnevî'nin torunu olması sebebiyle mürşidinin kendisine özel ilgi göstermesinden rahatsız olduğu için, sülûkünü tamamlayan Abdullah-ı İlâhî ile birlikte Anadolu'ya gelerek onun memleketi olan Kütahya'nın Simav ilçesine yerleşmiş ve Abdullah-ı İlâhî'nin burada açtığı Anadoludaki ilk Nakşibendî tekkesinde kendisine intisap etmiştir. Bu dönemde tekkenin imamlığını yapan Emir Buhârî, bir müddet sonra hacca gitmiş ve buradan dönüşünde şeyhi Molla İlâhî ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Şeyhinin kendisine hilâfet vererek Rumeli'ye geçmesi üzerine burada makamına oturmuştur. 1477'de irşad faaliyetine başlayan Emîr Buhârî, Nakşibendiyye tarikatını İstanbul'da yayan ilk mutasavvıf olma özelliğini kazanmıştır. Önceleri Fâtih Camii'nin batısında oturan ve kendi evinde irşâd faaliyetlerine devam eden Emîr Buhârî'nin taliplerinin artması üzerine II. Bayezid bir mescidle dervişler için hücreler yaptırarak burasını Nakşibendî tekkesine dönüştürmüş, mensupları giderek çoğalınca da Ayvansaray ve Edirnekapı'da birer tekke daha açılmıştır. Emîr Buhârî, 922/1516'da vefat etmiş, cenaze namazı Zenbilli Ali Efendi tarafından kıldırılmış ve Fatih'te bulunan tekkenin hazîresine defn edilmiştir. Vefatına müridlerinden Bursa Kaplıca Medresesi müderrisi Hızır Bey Çelebi "*Vah Şeyh*", Lâmiî Çelebi ise "*Ey Seyyid Buhârî âh vâh*" ifadelerini tarih düşürmüşlerdir.[449]

Bursalı Lâmiî Çelebi, mürşidi Emîr Buhârî'nin özellikle üzerinde durduğu ve esasen Nakşibendiyye tarikatının prensipleri olan konuları şöyle sıralar: Sohbet, uzlet, tevekkül, sünnete bağlılık, zikr-i hafîye devam, az yemek, az konuşmak, az uyumak, şekil ve surete önem vermemek, bidʿatlardan kaçınmak, teheccüd namazı

[449] Mustafa Kara, "Emîr Buhârî", **TDVİA**, C. 9, İstanbul 1995, s. 125-6; A.g.y., "Ahmed Buhârî (Emîr Buhârî), YYOA, C. 1, s. 111; Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı, **İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emîr Buhârî**, Kültür Bak. Yay., Ankara 1998, s. 1-14

kılmak ve ibadetlerde azimet yolunu tercih etmek.[450]

ESERLERİ:

1. Risâle fi't-Tasavvuf: (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, n. 300/2, Lala İsmail Efendi, n. 213/2; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, TY. 2320)

2. Farsça Divânçe: İki kaside, elli dört gazel, bir dörtlük, bir beyit ve "vaz gel" redifli Türkçe bir gazel ihtiva eder. (Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, n. 13061, vr. 7b-22a)

3. Türkçe Divânçe: İlk olarak Hüseyin Vassaf'ın ***Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr'***da (C. II, s. 83) bahsettiği eser Süleymaniye Kütüphanesi, Âtıf Efendi, n. 1398'de kayıtlı bir mecmuada bulunmakla beraber esasen bir divânçe oluşturmayacak kadar azdır.[451] Otuz bir gazel, üç murabbaʿ, on dört nazm, sekiz müfred ve bir mesnevîden oluşan bu şiirler çeviriyazılı metni, günümüz Türkçesine çeviri, dizin ve tıpkıbasım halinde Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı tarafından yayımlanmıştır.[452]

4. Mevlânâ'nın Bir Şiirini Şerh: Kütüphanelerde çeşitli nüshaları bulunan bu şerh Amil Çelebioğlu tarafından yayımlanmıştır.[453]

3.6. ZEYNİYYE

Sühreverdiyye'nin bir şubesi olarak Şeyh Zeynüddin Ebû Bekir Hâfî (ö. 838/1434-35) tarafından kurulan bu tarikat, Şeyh Abdüllatif Kudsî (ö. 856/1452) ve halifeleri tarafından Anadolu'da geniş bir yayılım göstermiştir. Özellikle Şeyh Vefâ ile oluşan Vefâiyye koluyla Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid devirlerinde etkili olan bu tarikat, XVI. asrın ilk yarısında pek etkili olamamıştır.[454] Yavuz Sultan Selim devrinde Zeyniyye'nin önde gelen isimleri şunlardır:

---

[450] Mustafa Kara, A.g.m., **TDVİA,** C. 9, s. 126
[451] Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı, A..g.e., s. 15-16
[452] A.g.e., s. 60-205
[453] Amil Çelebioğlu, "Mevlânâ'ya İzâfe Edilen Bir Gazelin Şerhi", **Mevlânâ (Bildiriler)**, Konya 1983, s. 26-30
[454] Reşat Öngören, A.g.e., s. 185,196

3.6.1. SEYYİD VELÂYET (ö. 929/1522)

Seyyid İshak'ın oğlu olup nesli Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır. 855/1451'de Bursa'ya bağlı Kirmastı (Bugünki Mustafakemalpaşa) kasabasında doğmuştur. 874/1469-70'te İstanbul'da Abdüllatif Kudsî'nin halifelerinden Âşıkpaşa-zâde'nin kızıyla evlenerek damadı ve aynı zamanda da halifesi olmuştur. Molla Gürânî'den hadis dersleri almış, üç kez hacca gitmiş ve bu yolculukları esnasında Mısır'da Şeyh Seyyid Vefâ b. Seyyid Ebû Bekir ve Mekke'de Zeynüddin Hâfî'nin önemli halifelerinden olan Şeyh Abdülmu'tî gibi zâtlardan icâzet almıştır. İrşad faaliyetlerini Fatih-Haydar'da bulunan Âşıkpaşa Külliyesi bünyesinde bulunan zâviyede sürdüren Seyyid Velâyet'in, adı geçen zâviyenin masraflarının II. Bayezid'in kızı olduğu bildirilen Sûfî Sultan tarafından karşılanması sebebiyle saray çevrelerinde itibar sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in, tahta çıkmadan evvel kendisini ziyaret ederek saltanatın kendisine müyesser olup olmayacağını danıştığı ve duasını aldığı rivayet edilir. Seyyid Velâyet, 929/1522 senesi Muharrem ayında vefat etmiş, cenaze namazı ulemâ ve meşâyihden büyük bir cemaatin katılımıyla Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi tarafından kıldırılmıştır.[455]

3.6.2. ABDÜLLATİF VEFÂÎ RÛMÎ (ö. 929/1523)

Şeyh Vefâ'nın (ö. 896/1491) halifesi Şeyh Ali Dede'nin (ö. 917/1511-12) vefatı üzerine İstanbul Vefâ'daki tekkede irşad makamına geçmiştir. Zengin fakir, büyük küçük ayrımı yapmayan, çevresindeki insanlarla fazla irtibatı olmayan, kendi halinde bir zât olduğu ve zaman zaman cezbeye kapılarak çok büyük sayhalar çıkardığı nakledilir.[456]

3.6.3 MUHYİDDİN ESVED (ö. Yavuz Sultan Selim devri sonları)

Hacı Halife'nin halifelerinden olan Muhyiddin Esved, Yavuz Sultan Selim devri sonlarına kadar Bursa'da Karanfilli denilen mahalde uzlete çekilmiş ve mürid yetiştirmiştir.[457]

[455] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 262-4; Mecdî, A.g.e., s. 352-4; Reşat Öngören, A.g.e., s. 198-9
[456] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 316-7; Mecdî, A.g.e., s. 433
[457] Reşat Öngören, A.g.e., s. 193

3.7. KADİRİYYE

Abdülkadir-i Geylânî'ye (ö. 562/1167) nisbet edilen, İslam dünyasının ilk ve en yaygın tarikatı olan bu tarikatın Anadolu'ya girişi, XV. asrın ortalarında önceleri Hacı Bayram-ı Velî'nin müridi iken Suriye Hama'ya giderek Şeyh Hüseyin Hamevî'den hilâfet alan Eşrefoğlu Abdullah Rûmî ile olmuştur.

3.7.1 ABDÜRRAHİM TİRSÎ (ö. 926/1520)

Kâdiriyye tarikatına bağlı Eşrefiyye kolunun ikinci pîridir. İznik yakınlarındaki Tirse köyünde doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Aynı köyde imamlık yapan babası Bayezid Fakih'in Bolulu İsfendiyaroğlu Ahmed Bey'in akrabalarından olduğu rivayet edilir. Abdürrahim Tirsî, çocukluk yıllarında babasıyla birlikte İznik'e giderek Eşrefoğlu Rûmî'nin sohbetlerine katılmış, Eşrefoğlu'nun. "*Bu çocuğu bize veriniz. tâlim ve terbiyesiyle meşgul olalım*." demesi üzerine, babasının da rızası ile şeyhin himayesine girmiş ve onun tarafından büyütülüp yetiştirilmiştir. Şeyhinin kızı Züleyha Hatun'la evlenmiş ve Eşrefoğlu'nun vefatından (874/1469) sonra vasiyeti gereğince dergâha postnişin olmuştur. 926/1520'de İznik'te vefat etmiş ve şeyhinin yanına defnedilmiştir.[458]

ESERLERİ:

Abdürrahim Tirsî'nin bilinen tek eseri divânıdır. Heceyle ve aruzla yazılmış 166 manzume ihtiva eden divân, baştanbaşa Allah aşkını, tasavvufi halleri ve nasihatleri içerir. Divânda yer alan şiirlerde Şeyhi Eşrefoğlu Rûmî'nin şiirleri gibi, sade, samimi, süssüz, özentisiz ve günlük konuşma diline uygun bir üslup hâkimdir. Arapça ve Farsça kelimeler fazla tercih edilmemiş mümkün olduğu kadar Türkçe kelimeler kullanılmıştır. Çoğunluğu heceyle yazılan şiirlerin aruzla yazılanlarda bol miktarda aruz kusurları görülür. Divanda yer alan ilahiler, hem kendisi hem de

[458] Nuri Özcan, "Abdürrahim Tirsî", **TDVİA**, C. 1, İstanbul 1988, s. 293; Reşat Öngören, A.g.e., s. 224; Vildan Özmen, **Abdürrahim Tirsî Divânı**, Kocaeli Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2007, s. 15-17; Emine Aydoğmuş Yüce, **Abdürrahim Tirsî ve Divanı**, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010, s. 10-12

dervişleri tarafından bestelenerek dergâhlarda okuna gelmiştir.[459] Eser üzerine iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[460]

4. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ KÜTÜPHANELERİ

Saltanat devresi oldukça kısa süren Yavuz Sultan Selim'in neredeyse bütün zamanını askeri çalışmalara ayırdığı görülür. İlme, âlimlere büyük değer veren ve kitaba da çok düşkün bir padişah olmasına rağmen vakitsiz ölümü, kendisinin bu sahalarda adını yaşatacak hayır kurumları yapmasına müsaade etmemiştir. Fakat onun kitap sevgisi ve merakı gerek fethettiği Suriye, Mısır gibi ülkelerden toplanan gerekse de sahibinin ölümüyle dağılan özel kütüphanelerden temin edilen kitaplarla sarayda büyük bir koleksiyonun oluşmasını sağlamış ve böylelikle daha sonra gelen padişahlar döneminde kurulacak olan pek çok vakıf kütüphanesinin temelleri atılmıştır.[461]

Yavuz Sultan Selim döneminde kütüphane ve kütüphanecilikle ile ilgili gelenek Fatih Sultan. Mehmet dönemi ile paralellik göstermektedir. Yavuz Sultan Selim'in kitapları üzerindeki temellük kaydında "Selim Şah" ya da "Sultan Selim Şah" ibareleri bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim döneminde kütüphaneler ile ilgili olarak dikkat çekici olan nokta, 1514-1517 yılları arasında Doğu Anadolu, Suriye ve Mısır'a yapılan seferlerdir. Bu seferler ile Osmanlı Devleti'nin sınırları Arabistan, Mısır ve İran'a kadar genişlemiş ve Dulkadiroğlu Beyliği'nin de sona ermesiyle Anadolu Birliği, Yıldırım Bayezit'ten sonra tekrar sağlanmıştır. Bunun yanı sıra bu seferler, geçmiş dönemlerde bilim, kültür, sanat ve eğitim alanlarında önemli merkezler olan Urfa, Kahire, İskenderiye, Halep, Kudüs, Şam gibi kentlerin de ele geçirilmesine neden olmuş, bu kentlerdeki kültür ve sanat eserleri İstanbul'a gönderilmiştir. Sözü edilen merkezlerde bulunan kütüphanelerden alınan kitaplar, Yavuz Sultan Selim'in yapılan seferler sonucu kurduğu saray kütüphanesinin dermesini oluşturmuştur.[462]

---

[459] Emine Aydoğmuş Yüce, A.g.t., s. 243
[460] Vildan Özmen, A.g.t.; Emine Aydoğmuş Yüce, A.g.t.
[461] İsmail E. Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, AKM Yay., Ankara 1991, s. 38
[462] Hakan Anameriç, "**Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi"**, OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), S. 19, Ankara 2006, s. 61

Tâcü't-tevârih'de ömrü seferlerde geçen bu padişahın gecelerini uyumak yerine kitap okumakla geçirdiği bildirilir: *Babam derdi ki, merhum cennet-mekan padişahın adetleri bu idi ki, çoğu gecelerinde kitap okumakla eğlenüb uyumazlardı. Zaman zaman bu kullarına okutur dinlerler idi.*[463]

Yavuz'un kitap sevgisini, kitaba olan düşkünlüğünü göstermesi açısından adı geçen eserde yer alan, Mısır seferi sırasında bir sandık kitabın çalınması ve padişahın bundan dolayı kederlenmesinin anlatıldığı şu bölümler de dikkat çekicidir: *...Öyleki bir konakta, bir gece, beylik giysi yükünden biri gece karanlığında girü kalmağla Arap talan itmiş. Meğer bir sandık kitap da bile yitirilmiş. Bir güzel hatla Tarih-i Vassaf ol kitapların içinde imiş. Allah ruhun şad etsin merhum padişah ol nüshayı sevmekte olup yolda eylenceleri imiş. Ol nüshanın yitirilmesine üzüntü duymuşlar. Babam eydir. Saray hocası var idi. Molla Şemseddin dirlerdi. Teheccüd namazın kılan, iyi huylu bir aziz idi. Yazıdaki hızı böyle idi ki, on günde bir Mushaf-ı Şerifi yazıp bitirirdi. Yine sekiz dokuz günde bir Divan-ı Hâfız tamam iderdi. Hakîr, Padişahın katına anun yazıdaki hızını bildirüb bir ana kitap ısmarlasa olmaz mı didim? Olurdur deyü buyurdular. Mısır feth olundukta hocaları Halimî Efendi'ye buyrdular ki, Şemseddin bize bir Tarih-i Vassaf yazsun. Ama hızla yazar imiş, kaç günde yetiştirebilür? Molla Şemseddin'e Halimî Efendi pahişahın buyruğunu duyurdukta yirmi beş gün mühlet almış.*[464]

İsmail E. Erünsal, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında kitap toplamaya çalıştığını ve bu arada kendi kütüphanesinden birkaç kitabı da bu sefer sırasında kaybettiğini Topkapı Sarayı Arşivi'nde yer alan iki vesikaya dayanarak ifade eder. Bu belgelerin ilki (TSA, D. 9101) 923/1517 tarihli olup bir rapor niteliğindedir ve Haleb kalesinde ele geçirilen kitaplar hakkında bilgi verir. Birinci bölümünde padişahın kütüphanesine layık eserler, ikici bölümünde orta derecedeki eserler, üçüncü bölümde ise saklanmaya değmeyecek, satılması uygun görülen eserler bildirilerek son bölümde bu konuda padişahın fikri sorulmaktadır. İkinci belge (TSA, E. 5596) ise Mısır seferi sırasında Şam'da kaybedilen kitaplarla ilgili olarak Mısır valisi Hayr Bey'in Hazinedâr-başı'ya gönderdiği ve daha önce bir

[463] Hoca Sadettin Efendi, A.g.e., C. IV, s. 128
[464] A.g.e., C. IV, s. 131

tanesi bulunup gönderilen kitaplardan bu defa da dört tanesinin bulunduğu, bu kitapların da yakında emin bir kimseyle gönderileceğini bildiren bir mektuptur.[465] Burada bahsedilen kayıp kitaplar muhtemelen Tacü't-tevârîh'ten naklen yukarıya aldığımız hadise ile kayboluşu anlatılan kitaplardır.

Sultan Selim'in saray kütüphanesini zenginleştirme çabalarının bir örneği olarak, abartılı olmakla birlikte 7000 eseri ihtiva ettiği bildirilen ve o devir için çok zengin sayılabilecek bir kitap koleksiyonuna sahip olan Müeyyed-zâde'nin 922/1516'da vefatından sonra varisleri tarafından paylaşılan, dağılan, bir kısmı satılan kitaplarının bir araya getirilerek tespitini emretmesi gösterilebilir. Bu iş için kurulan heyetin hazırladığı defterde (TSA, D. 9291) tespit edilen kitap sayısı 2112 olmakla beraber defterin önsözünden anlaşıldığına göre kitapların sayısının daha fazla olabileceği bildirilir. Bu kitaplar bir araya getirilerek bunların değerli olanları saray kütüphanesine alınmıştır.[466]

İsmail E. Erünsal, Yavuz Sultan Selim devrinde kurulduğu tespit edilebilen üç kütüphaneden bahseder. Bunlardan ilki Mevlânâ Bâlî tarafından, İstanbul'da Şeyh Süleyman mahallesinde inşa ettirilen mescidde kurulmuştur ve 925/1519 yılında düzenlenen vakfiyesinde mescidin etrafında yer alan odalar ile 620 kitaptan oluşan koleksiyonunun âlimler ve sâlihlerin istifadesine açılması şartıyla muhafazası işinin mescidin imamına bırakıldığı belirtilmektedir. İkincisi Sinan Paşa'nın kardeşi Ahmed b. Hızır Bey'in (ö. 927/1521) Bursa'da yaptırdığı medresesine kitaplarını bağışlayarak kurduğu kütüphanedir. Üçüncüsü ise Hasan Halife b. Ahmed adında birinin Edirne'de vakf ettiği ev, para ve 19 kitaptan oluşan ve vakfedilen evden dışarı çıkarılmaması kaydıyla ilgililerin istifadesine açılan kütüphanedir. Ayrıca bu dönemlerde Şehzâde Korkud'un bir yerden bir yere deve katarlarıyla taşınan büyük bir kütüphanesi olduğu ve tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı dârü'ş-şifâ ve câmide birer kütüphane kurduğu

[465] İsmail E. Erünsal, A.g.e., s. 39
[466] A.g.e., s. 37

bilinmektedir.[467] Şehzâde Korkud'un zengin kütüphanesi Yavuz Sultan Selim tarafından Manisa'dan İstanbul'a taşıtılmıştır.[468]

Yukarıda zikredilen kütüphanelere ilave olarak 912/1506'da Manastır'da ilk Türk kütüphanesini kurduğu bilinen İshak Çelebi, 919/1513'te Sûzî Çelebi'nin Prizren'de yaptırdığı mescidde de bir kütüphane kurmuştur.[469] Bu dönemlerde Bursalı Lâmi'î Çelebi'nin de 71'i tasavvuf ve edebiyatla alakalı 126 kitaplık bir kütüphanesi olduğu tereke kayıtlarından anlaşılmaktadır.[470]

Ali İhsan Karataş, tereke kayıtlarına göre XVI. yüzyıl Bursa'sının insan ve kitap ilişkisini ele aldığı bir makalesinde yüzyılı dört çeyreğe ayırarak kitap sahiplerinin ve sahip olunan kitap sayısının bu dönemlere göre tespitini aşağıdaki tablo ile gösterir:[471]

Yıl	**Kitap Sahiplerinin Adedi**	**Kitap Adedi**	**Kitap Sahiplerinin Oranı (%)**	**Kitapların Oranı (%)**
1500-1525	86	728	37	36
1526-1550	77	673	33	34
1551-1575	39	395	17	20
1576-1600	29	179	13	10
Toplam	230	1975	100	100

Tabloda görüldüğü gibi yüzyılın başları ile sonları arasında kitap sahipleri ve kitap sayısı bakımından önemli bir fark bulunmaktadır. Yüzyılın ilk çeyreğinde kitaba olan ilginin en yüksek seviyede olduğu ve bu ilginin giderek azaldığı, hatta yüzyılın ikinci yarısında kitap sahiplerinin ve sahip olunan kitap sayısının ilk çeyrekteki değerin üçte ikisine ancak ulaştığı gözlenir. Ali İhsan Karataş bu azalmayı, yüzyılın başlarında ekonomik durum iyiyken Celali isyanları, kıtlıklar,

[467] A.g.e., s. 36, 40
[468] Feridun Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, s. 81
[469] Havva Koç, "İshak Çelebi (Kılıççızâde), Kütüphanesi", **YYOA**, C. 1, s. 655
[470] Ali İhsan Karataş, "Lâmiî Çelebi'nin Kütüphanesi ve Mirası", **Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi**, Editör: Bilal Kemikli – Süleyman Eroğlu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2011, s. 81
[471] Ali İhsan Karataş, "Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İnsan-Kitap İlişkisi", **Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 8, C. 8, Bursa 1999, s. 327

yangınlar ile bozulan ekonomik durum ve bir taraftan da toplumda oluşan zihniyet farklılığına bağlar. XV. asrın ikinci yarısından sonra yoğunlaşan ve XVI. asrın başlarında da yoğun bir şekilde yürütülen ilmî çalışmaların zamanla medreselerde başlayan bozulmayla azalması ve halkın da geçim derdine düşmesinin bu tablonun oluşmasında önemli etkisi olduğunu vurgular.[472] Bu tespit özelde Bursa şehri için geçerli olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin o dönemde İstanbul'dan sonra en önde gelen ilim ve kültür merkezlerinden olan bu şehirde ortaya çıkan tablonun, aşağı yukarı bütün Osmanlı coğrafyasını yansıtan bir mahiyette olduğu düşünülebilir.

5. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE MUSİKÎ

Yavuz Sultan Selim'in saltanatının kısa sürmesi ve onun zamanının büyük bir kısmının seferlerde geçmesi nedeniyle musikîye ilgisi pek bilinmemekle beraber sarayında gerek babası devrinden kalma, gerekse etraftan getirttiği geniş bir fasıl heyeti bulunmaktadır.[473] Yavuz Sultan Selim, seferlerden arta kalan zamanını meclislerde şâirlerle musahabet etmekle ve musiki meclisleri tertip etmekle geçirirdi.[474] Onun devrinde sarayda kozmopolit bir mutribân cemâati oluşmuş, II. Bayezid'in müzisyenleri sarayda yerlerini korumaya devam ederken, Sultan Selim'in Trabzon'dan getirdiği kendi müzisyenleri ile Şehzâde Ahmed ve Şehzâde Korkud'un vefatından sonra onların saraylarından gelen müzisyenler bunlara dâhil olmuştur. Bu gruba daha sonra Çaldıran'dan getirilen İranlı müzisyenler de eklenmiştir ki bunlar içinde en tanınmışı ûdî Hasan Can Çelebi'dir (1490-1567). Kaynaklardan Yavuz'un sarayında bulunan 19 musikîşinas tespit edilebilmiştir. Bunlardan beşi II. Bayezid zamanından beri orada çalışmaktayken dördü Şehzâde Ahmed'in sarayından gelmiş, ikisini Yavuz Sultan Selim Trabzon'dan, yedisini de Tebriz'den getirmiştir. Yavuz'un sarayında bulunan şair musikîşinaslardan Fehmî de devrin tanınmış kemençecisi Şah Kulu ve neyzen Mehmed Kâsım ile birlikte sultanın meclislerinde sanatını icra ederek in'âm ve ihsanlara nâil olmuştur. Yavuz'un sarayında musikî ile uğraşan bir diğer şair ise Sâgârî'dir. İyi kopuz çalan

[472] A..g.m., s. 328
[473] Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Marmara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 266 (Bu tez kitap olarak basılmıştır: Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi,** İSAR - İslam Tarih ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 2010)
[474] Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, MEB Yay., İstanbul 1996, s. 61

Sâgârî, şiir ve musikîdeki kabiliyetinden dolayı sultanın takdirini kazanıp meclislerine dâhil olmuş, saz çalıp şiir söylemiştir. Sâgârî, ustalığı nedeniyle devrindeki diğer usta musikîşinaslardan olan Usta Şems ve Ali Pürtük ile bir tutulmuştur.[475]

Yavuz Sultan Selim'in Sarayındaki Musikîşinâslar[476]

Adı	**Sanatı**	**Ücreti**	**Geldiği Yer**
Ali Sultan	Gûyende	18	Sultan Selim ile Trabzon'dan gelmiştir.
Zeynî	Kopuzcu	40	Sultan Selim ile Trabzon'dan gelmiştir.
Maksud	Daireci		Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
Yusuf b. Saka	Gûyende	20	Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
Siyahiç	Gûyende	20	Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
Şah Murad	Kânunî		Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
Şah Kulu	Kemençeci	25	Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
Şeyh Murad	Neyzen		Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
İmam Kulu	Neyzen	8	Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
Hasan	Neyzen	10	Tebriz'den Sultan Selim getirmiştir.
Hasan Kulu	Neyzen	8	Neyzen Maksud'un karındaşı oğludur.
Muharrem Seydî	Kânunî	18	Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir.
Muhyiddin	Kânunî	12	Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir.
Sadi/Şadi	Kânunî	23	Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir.
Nasuh	Kemençeci	10	Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir.
Şaban	Kopuzcu	25	Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir.

[475] Hilal Kazan, A.g.t., s. 270-71
[476] A.g.t., s. 271

Hüsrev	Kopuzcu	24	Sultan Bayezid zamanından beri mutriptir.
Nasuh	Avvad/Ûdî	15	Sultan Ahmed'in kullarındandır.
Hasan Ağa	Avvad/Ûdî	45	Sultan Ahmed'in mîr-i âlemi idi.
Nimetullah	Çengi	15	Avvad Zeynelâbidin'in oğludur. Sultan Ahmed yanından almıştır.
Behram	Çengi	15	Sultan Ahmed'in kullarındandır.

Bu tabloya ek olarak musikişinas şairlerden Şehzade Korkud'un maiyetinde bulunan Serîrî'nin ve Şehzade Ahmed'in maiyetinde bulunan Serezli Makâmî'nin şehzadelerin ölümünden sonra İstanbul'a getirilerek sarayda kendilerine görev verildiği bilinmektedir.

6. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ ESERLERİ

Saltanat döneminin sekiz yıl gibi kısa bir zamanı kapsaması ve bu kısa sürenin de büyük bir kısmını seferlerde geçirmesi sebebiyle Yavuz Sultan Selim adına telif veya tercüme edilen eserler çok fazla değildir. Bu döneme ait inamat defterlerinin bulunmaması da dönemin eserlerinin tespitini zorlaştırmaktadır. Bu bölümde dönem için önem arzeden tarih yazıcılığı ve buna bağlı olarak gelişen Selim-nâme geleneği çerçevesinde verilen eserler ile coğrafya eserleri hakkında detaylı olarak ele alınmıştır. Diğer ilmî ve edebî eserler ise genel hatları ile sınıflandırılarak verilmiş, tekrara düşmemek adına eserlerin detaylı incelemeleri ve varsa örnek bölümleri ise müellifin hayatını takiben verilen eserleri başlığı altında verilmiştir.

6.1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI

II. Bayezid döneminin (1481-1512) tarih yazıcılığında özel bir yeri vardır. Zira ilk standart Osmanlı tarihleri olan Âşıkpaşazâde'nin ***Tevârîh-i Âl-i Osman***'ı, Neşrî'nin ***Kitâb-ı Cihânnümâ***'sı, İdrîs-i Bitlisî'nin Farsça ***Heşt Bihişt***'i ve Kemâlpaşa-zâde'nin ***Tevârîh-i Âl-i Osman***'ı bu dönemde yazılmış ve bu yazarlardan son ikisi eserlerini XVI. yüzyılın başlarında bizzat padişahın emri üzerine kaleme almışlardır. İdris-i Bitlisî'nin Osmanlı tarihçileri arasında ayrı bir yeri vardır. Kuruluştan başlayan ***Heşt Bihişt, Tevârîh-i Âl-i Osman***lar tarzında olmakla birlikte, belâgatlı ve mübalagalı İran tarih yazıcılığının Osmanlılar'a girmesine sebep olmuştur. İdrîs-i Bitlisî ifade ve üslûp bakımlarından da daha sonraki tarihçiler üzerinde etkili olmuş; hatta XVIII. yüzyılda ortaya çıkan resmî devlet tarihçileri bile onun tesiri altında, konu başlıklarını genellikle Farsça veya yarı Farsça yazmışlardır.[477] Bu dönemde tarih yazıcılığı açısından İdris-i Bitlisî ile beraber Kemalpaşa-zade'de çok önemli bir isimdir. İdris-i Bitlisî, Osmanlı tarihinin tıpkı başka hanedanların tarihi kadar zarif ve tumturaklı bir şekilde Farsça yazılabileceğini, Kemalpaşa-zade ise Türk dilinin artık aynı belagat oyunları için

[477] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Kaynakları**, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 1, Bahar 2013, s. 275

uygun bir vasıta olduğunu göstermiştir. Böylelikle XVI. yüzyıl Osmanlı edebiyatının olduğu gibi Osmanlı tarihçiliğinin de dönüm noktası olmuş, bu yüzyılda modeller öylesine çalışılmış ve dil o derece geliştirilmiştir ki yazarlar artık incelik ve maharet bakımından İran'ın şair ve nesircileriyle yarışacak, onları geride bırakacak eserler meydana getirmeyi amaçlamışlardır.[478]

Yavuz Sultan Selim'in, babası II. Bayezid gibi tarih yazımıyla ilgili kayda değer görevlendirmeler yaptığı görülmemektedir.[479] Yavuz Sultan Selim'le birlikte bir hükümdarın dönemini esas alarak yazılmış tarihler karşımıza çıkar. I. Selim'in dönemini anlatan ve onun ismine nispetle ***Selim-nâme*** olarak anılan bu tarihler dönemin en önemli kaynaklarıdır. Bu dönemde devletin iyice oturmasına paralel olarak tarih kitapları da artmıştır.[480] Onun saltanatı devrinde klasik manada Osmanlı tarihi yazımından ziyade ***Şehnâme*** geleneğinin bu dönemdeki uzantısı ve gazavâtname tarzının tipik örnekleri sayılabilecek ***Selim-nâme*** tarzında eserlere yönelindiği görülür. Kısa süren saltanatının büyük kısmını gerçekleştirdiği iki önemli seferde geçiren Yavuz Sultan Selim, yaptığı seferlerin tarihini yazdırmak amacıyla yanında sürekli şâir ve tarihçileri bulundurmuştur. Kemâlpaşa-zâde, Revânî, Hâlîmî, Sücudî, Tâli'î, Güvahî, Fehmî, Nihâlî gibi şâirleri seferlerinde yanında götürmüş, bu sebeple birçok ***Selim-nâme*** yazılmıştır.[481]

Yavuz Sultan Selim devrinin tipik gazavâtnâme örnekleri olan ve ilki daha Yavuz'un sağlığında İdris-i Bitlisî tarafından yazılan ve yirmi civarında örneği bulunan ***Selim-nâme*** türünün padişahın ölümünden sonra da telifine devam edilmesi, zamanla âdeta bir Yavuz mythos'unun ortaya çıktığını göstermektedir.[482] Yavuz Sultan Selim döneminin bir özelliği de Osmanlı tarih yazıcılığında Arap ekolünün başladığı bir devir olmasıdır. Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır ve Suriye'nin fethedilmesinden sonra "*sene sene yazan kısa ve münakkah"* Arap

---

[478] Victor L. Menage, "Osmanlı Tarihyazıcılığının İlk Dönemleri", **Söğüt'ten İstanbul'a**, Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 73-4

[479] Erdal Taşbaş, " Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış", **Mediterranean Journal of Humanities**, I/2, 2011, s. 220

[480] Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasî Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler**", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 2, 2003, s. 121

[481] İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, L&M Yay., İstanbul 2003, s. 410

[482] Abdülkadir Özcan, A.g.m., s. 276

tarihçiliğinin, artık ağır ağır Osmanlı tarih yazıcılığında etkisini göstermeye başladığı görülür.[483]

Yavuz Sultan Selim'in Rûznâmesi divan kâtibi Haydar Çelebi tarafından yazılmıştır. Feridun Bey'in ***Münşeât***'ında da yer alan bu eser Yavuz Senemoğlu tarafından sadeleştirilerek ***Haydar Çelebi Rûznâmesi*** adıyla Tercüman 1001 Temel Eser arasında yayımlanmıştır. Tarihe meraklı bir şahsiyet olan Sultan Selim'in Mısır'ın fethi esnasında güzel bir hatla yazılmış bir ***Tarih-i Vassaf*** okuduğu ve bu kitabın kaybolması üzerine Molla Şemseddin adında yazısı hızlı, güzel bir zâta bir ***Târih-i Vassaf*** ısmarladığını Hoca Sadeddin nakleder.[484] Ayrıca Kahire'nin zaptı sırasında Diyarbakırlı Abdüssamed b. Seyyidî Ali b. Davud'a, Sultan Bars-bay hakkında Arapça bir eseri Türkçe'ye çevirme vazifesi verdiği bilinmektedir.[485]

Dönemin Selim-nâme tarzı eserleri dışındaki tek tarih eseri Şevkî'nin ***Tevârîh-i Âl-i Osmân***ıdır. Sehî Bey ve Riyâzî'nin haber verdiği bu mensur eser Efdal Sevinçli tarafından 1975'te Manisa'da tesadüfen bulunmuş ve 1997'de tıpkıbasımıyla beraber yayımlanmıştır.[486] Oruç Beg ve Âşıkpaşa-zâde tarihleriyle anlatım tekniği ve cümle yapıları bakımından yer yer benzerlikler gösteren eserin baş tarafında eksik vardır. Meydana getirilirken çağdaşı ve kendinden önce yazılan aynı tarz eserlerden faydalanılmış olan eser özellikle Bizans ve İstanbul tarihiyle ilgili bölümlerde özgün bilgiler vermektedir. Eserin ne zaman yazıldığı bilinmemekle beraber düşülen temmet kaydında 28 Ramazan 922/ 25 Ekim 1516'da İstanbul'da tamamlandığı belirtilir. Ancak eserin son cümlesi olan "*Sultân Selîm sa'âdetle İstanbul'a gelüp 'ömr müsâ'id olmayup dâr-ı âhirete intikâl itdi, nevverallahu merkadehu*" ifadesi eserde bir tarih çelişkisi ortaya çıkarmaktadır. Muhtemelen Şevkî eserini 1516'da bitirmiş, temmet kaydını düşmüş ancak daha sonra Sultan Selim'in ölümü üzerine bu ifadeyi esere eklemiştir. Yine temmet kaydından müellif hatlı olduğu anlaşılan eserde FatihSultan Mehmed ile II. Bayezid devri detaylı olarak

[483] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", **Belleten**, TTK Yay., S. XXXV, Ankara 1971, s. 659
[484] Hoca Sadettin Efendi, A.g.e., s. 131
[485] Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev.: Çoşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 65
[486] Efdal Sevinçli, **Yusuf bin Abdullah Bizans Söylenceleriyle Osmanlı Tarihi (Târîh-i Âl-i Osmân)**, Eylül Yay., İzmir 1997

işlenmişken tahtı cebren ele geçirdiği ifade edilen Yavuz Sultan Selim devrinden üstünkörü bahsedildiği görülür.[487]

6.1.1. SELİM-NÂMELER

Selim-nâmeler, bir tanesi hariç (Kazasker Vusulî Mehmed Çelebi'nin II. Selim'in hükümdarlık yıllarını anlattığı Selim-nâmesi) Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlık yıllarını anlatan manzum, mensur veya manzum-mensur karısık tarihî eserlere verilen genel addır. Çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte Arapça ve Farsça yazılmış Selim-nâmeler de bulunmaktadır.[488] Bu eserler arasında özellikle Yavuz Sultan Selim devrinde yaşayan ve onunla birlikte seferlere katılan yazarlar tarafından kaleme alınanlar hem tarihî hem de edebî açıdan dönemin aydınlatılması için önemli katkıda bulunan eserlerdir.[489] Bizzat saray çevresinde bulunmuş, hükümdarla birlikte seferlere katılmış kişiler tarafından ya da birinci derecede kaynaklara dayanarak yazılmış oldukları için birer vesika durumundadırlar ve bu yüzden de Yavuz Sultan Selim devri tarihi yazılırken başvurulan en önemli kaynaklar arasında yer alırlar. Bu eserler bir yandan çoğu vesikalı tarihî bilgiler verirken, diğer yandan kuru bir tarih kitabı olmanın ötesine geçerek devlet yönetimi, saray, Osmanlı coğrafyası, ordunun durumu, gelenekler, kültürel yapı, kullanılan silâhlar, savaş taktikleri, hükümdarın ruh hâli, dil, edebiyat, folklor gibi konularda oldukça sağlam bilgiler aktarmaktadırlar.[490]

Adları Selim-nâme olmasa da Yavuz Sultan Selim'in hayatını anlatan manzum ve mensur başka eserler de vardır. İznikli Derunî'nin ***Muharebât-ı Selim-i Evvel bâ Sâh İsmail ü Gavri*** adlı eseriyle yazarı bilinmeyen ***Tarihü's-Sultan Selim Han, Kıssa-i Muharebe-i Kızılbaş, Fetihname-i Diyar-ı Arab*** adlı eserler bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Şuhudî'nin ***Şah-name*** adlı eseri ve Şîrî'nin ***Tarih-i Feth-i Mısr*** adlı manzum eseri de I. Selim'in hayatını anlatmaktadır.[491] Yavuz Sultan Selim için

[487] Halil İbrahim Yakar, A.g.e., s. 12-13
[488] Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnameler", **Turkish Studies**, Volume 4/8 Fall 2009, s. 32
[489] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 1, İstanbul 1970, s. 197
[490] Mustafa Argunşah, A.g.m., s. 33
[491] A.g.m., s. 222

yazılan her tarihi esere Selim-nâme denip denmeyeceğinin münakaşa konusu olduğunu belirten Ahmet Uğur, "Bunlar, ya Selim-nâmelere kaynaktırlar, ya Selim-nâmelerden alınmıştırlar ya da bu devir için yazılan tarihlerin özetidirler." diyerek bu eserlerin Selim-nâme olarak adlandırılmasının doğru olacağı yönünde görüş bildirir ve bunları şu şekilde sınıflamanın mümkün olacağını ifade eder:

1. Yazılış şekilleri itibariyle: **a.** Manzum, **b.** Mensur, **c.** Manzum-mensur

2. Yazılış devirleri itibariyle: **a.** Yavuz Sultan Selim devri, **b.** Kanuni devri ve sonrası

3. Başlangıç ve bitiş itibariyle: **a.** Yavuz Sultan Selim devrinin tamamını alanlar, **b.** II. Bayezid devrinin sonlarından Yavuz Sultan Selim tam idareyi eline alana kadar anlatanlar (İshak Çelebi'nin Selim-nâmesi gibi), **c.** İshak'ın devamı niteliğinde olanlar (Sucûdî gibi)

4. Dil itibariyle: **a.** Türkçe, **b.** Farsça, **c.** Arapça[492]

Selim-nâmelere bakılacak olursa bunların daha çok Kanuni Sultan Süleyman devrinde yazıldığı görülür. Bunun sebeplerinden ilki Fatih devriyle başlayıp bu zamanda tam zirveye çıkan tarihçilik ve ilmi araştırmalardır. Çünkü devlet çok gelişmiş, bütün memleketlerden âlimler İstanbul'a toplanmış ve hepsi hanedana bir şeyler verme çabasına girmiştir. İkincisi de başarıları yanında az da olsa kan dökücü gibi gösterilen babası Yavuz Sultan Selim'in bu imajını silmek düzeltmek için bu tür eserleri teşvik etmesi ve onun bahşişlerinden faydalanmak için herkesin bu alanda bir şeyler söyleme gayreti içerisinde olmasıdır.[493]

Yavuz Sultan Selim devrini anlatan kaynaklar olması hasebiyle bizim de imkânlar doğrultusunda istifade etmeye çalıştığımız Selim-nâmelerin çoğu, yukarıda zikredildiği gibi araştırmamıza konu olan devirden sonra yazılmıştır. Aynı zamanda bunlardan pek çoğu üzerine, yayımlanmış veya yayımlanmamış detaylı bilimsel araştırmalar mevcuttur. Bu sebeple biz burada, bu eserleri yazıldıkları dil itibariyle sınıflandıracak ve genel özellikleri ile üzerlerinde yapılmış olan çalışmaları vermekle iktifâ edeceğiz. Bu eserlerden araştırmamızı sınırlayan devirde yazılmış olanları da

[492] Ahmet Uğur, "Selim-nâmeler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXII, Ankara 1978, s. 367-8
[493] A.g.m., s. 367

burada detaylarıyla ele alınmış, müelliflerin ve eserlerin anlatıldığı bölümlerde ise tekrara düşmemek için detaylı bilgi verilmemiş, bu bölüme gönderme yapılmıştır.

6.1.1.1. TÜRKÇE SELİM-NÂMELER:

1. İshak Çelebi (1465-1537-8) Selim-nâmesi: Mensur olarak kaleme alınmış fakat içinde pek çok şiir de bulunan eser 1509 yılında İstanbul'da meydana gelen büyük depremin anlatılmasıyla başlayıp Sultan II. Bayezid'in oğulları arasındaki rekabeti, Şahkulu isyanını, II. Bayezid'in ölümünü, Selim'in cülûsunu anlatır ve Şehzade Ahmed'in Sultan Selim'e karşı ayaklanması ve bu ayaklanmanın bastırılması olayıyla biter. Oldukça ağır bir dille yazılmış olmakla beraber dönemi içinde inşâ geleneğinin güzel örneklerinden biri sayılan eserin bir özelliği de âyet, hadis, dua, şiir ve darbımesellere sıkça yer verilmesidir. İshak Çelebi'ye daha kendi çağından itibaren büyük şöhret kazandıran Selim-nâme, sonraki yıllarda Hoca Sadeddin ve Kemal Paşa-zâde başta olmak üzere Osmanlı tarihçilerine kaynaklık etmiştir. Nitekim Hoca Sâdeddin Efendi'nin Tâcü't-tevârih adlı eserinde manzumelerine varıncaya kadar İshak Çelebi'den faydalandığı görülür.[494] Daha sonraki yıllarda olan ve 16 nüshası bulunduğu bildirilen eser ilk olarak İsmet Parmaksızoğlu[495] tarafından tanıtılmış, eser üzerine Hamdi Savaş tarafından bir doktora ve Burhan Keskin tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[496]

2. Sücûdî Selim-nâmesi: Yer yer esere serpiştirilmiş birkaç beyitin de bulunduğu mensur bir eserdir. Ağır bir dil ve süslü üslûpla yazılan eser, İshak Çelebi Selim-nâmesinin zeyli gibidir. Yavuz Sultan Selim'in 25 Nisan 1512 Cumartesi günü tahta çıkmasıyla başlayan eserin daha başlarında İran seferinin hazırlıkları anlatılır. Hadiseler hakkında çok teferruatlı bilgiler vermese de olayların meydana geldiği tarihlerin günü gününe kaydedilmiş olması eserin tarihî değerini yükseltmektedir. Diğer Selim-nâmeler umumiyetle hükümdarın ölümü ve oğlu Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta geçmesiyle tamamlanırken bu eser Mısır seferinden sonra sultanın

[494] Hamdi Savaş, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", **TDVİA**, C. 22, İstanbul 2000, s. 528-9
[495] İsmet Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. III, S. 5-6 (Eylül 1951-Mart 1952), İstanbul, s. 123-134
[496] Hamdi Savaş, **İshak Çelebi ve Selim-nâmesi**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kayseri 1986; Burhan Keskin, **Selim-name (İshak b. İbrahim)**, Ege Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998

övülmesi ve dua ile biter. Bilinen üç nüshası olan eser üzerine İbrahim Hakkı Çuhadar tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[497]

3. Keşfî (ö. 1524-25) Selim-nâmesi: Keşfî Mehmed Çelebi, 1514 yılında yazmaya başladığı Selim-nâmesini Kanunî'nin cülûsundan sonra 1521'de temize çekmiştir. Edebî yönü ağır basan, mensur olarak kaleme alınmasına rağmen bol bol kıtʿalar, beyitler, kasideler ve murabbaʿlarla süslenen eserin dili Türkçe kabul edilmekle beraber Arapça ve Farsça terkiplerle dolu ağır bir Osmanlıcadır. Müellif eserinde böyle bir dil kullanmasını "*Türkî dil dürr-i yetîm gibi nâ-tirâş ve cân-hırâşdır*" diyerek açıklar.[498] Keşfî'nin birçok olaya da tarih düşürdüğü Selim-nâme, Sultan Bayezid'in son dönemi ve hastalığı hakkında geniş bilgiler vererek başlarken I. Selim'in ölümü ve oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçmesiyle tamamlanır. İki yazma nüshası tespit edilen eser üzerine iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[499]

4. Şükrî-i Bitlisî Selim-nâmesi: Eserin bir adı da ***Fütühâtü's-Selimiyye***dir ve Şehsüvaroğlu Ali Bey'in isteğiyle Ahmedî'nin ***İskender-nâme***si şeklinde yazılmıştır.[500] 5829 beyitlik hacimli bir manzum eserdir ve Osmanlı sahasında yazılmış olmasına rağmen Çağatay ve Azeri Türkçesi özelliklerini de yansıtmaktadır. Şükrî, Dulkadir Türkmen Beyliğine tayin edilmiş olan Şehsüvaroğlu Ali Bey'in anlattıkları ve kendi gözlemleriyle yazdığı eseri, Şehsüvaroğlu'nun katledilmesinden sonra yerine getirilen Koçi bin Halil'in yanlışlıklarla dolu olduğu gerekçesiyle beğenmemesi üzerine 930/1523-24 yılında onun anlattıklarıyla yeniden tertip etmiştir. Mısır seferiyle ilgili verdiği ayrıntılı bilgilerle daha sonra yazılan birçok esere kaynaklık eden bu eser müellifin Doğu Anadolulu olması sebebiyle İran seferinde konulan yerlerin adlarını da ayrıntılı olarak vermektedir. Dokuz nüshası bulunan eser hakkında 1981'de bir makale[501] yayımlayan Ahmet Uğur, eserin

---

[497] İbrahim Hakkı Çuhadar, **Sücûdî'nin Selim-nâmesi**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi Kayseri 1988

[498] Şefâettin Severcan, "Keşfî'nin Selim-nâmesi", Erciyes **Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 3, Kayseri 1989, s. 424-5

[499] A.g.y., **Keşfî'nin Selim-nâmesi**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988; Abdurrahman Sağırlı, **Keşfi Mehmet Çelebi Selim-name veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993

[500] Ahmet Uğur, "Şükri-i Bitlisi ve Selim-Nâmesi", **Ankara Üniversitesi Dergisi**, C. XXV, Ankara 1981, s. 325

[501] A.g.m.

metnini 1995'te Mustafa Çuhadar ve Ahmet Gül ile birlikte yayımlamıştır.[502] Eser, ihtivâ ettiği Çağatayca unsurlar üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlayan ardından aynı konu üzerine bir makale yayımlayan Mustafa Argunşah tarafından da 1997'de yayımlanmıştır. [503]

Şükrî'nin Selim-nâmesi Çerkezler Kâtibi Yusuf tarafından 1030/1620'de Kahire'de nesre çevirilmek suretiyle yeniden yazılmıştır.[504] Bazı kısımları aynen alınan bazı kısımları atlanan ve pek çok yazma nüshası bulunan eserde özellikle Mısır seferi ile ilgili bilgiler değiştirilerek verilmiştir.[505] Bu çeviri üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[506]

Cevrî adlı bir şair de eserin güvenilir olduğunu fakat kulağa hoşgelmediğini, şiirde başarılı olmadığını söyleyerek 1037/1627-28 senesinde aynı vezinle eseri yeniden yazar.[507]

5. Kemal Paşa-zâde'nin (1468-1534) Selim-nâmesi: II. Bayezid'in isteğiyle ***Tevârih-i Âl-i Osman*** adında bir Osmanlı tarihi yazmaya başlayan Kemal Paşa-zâde bu padişahın 1481'de tahta çıkışından 1510-11 yıllarına kadar olan dönemi anlattığı 8. defter adını verdiği kısımdayken padişahın ölümü üzerine eserini yarım bırakır. Daha sonra yine bu esere ek olarak ve 8. defter adıyla II. Bayezid'in hayatının son dönemi ve Sultan Selim'le kardeşleri arasında cereyan eden olayları, Sultan Selim'in İstanbul'a gelerek babası tarafından kabul edilmesine kadarki dönemi anlatarak eserine devam eder. Yarısı kaybolmuş olan 9. defterde Yavuz Sultan Selim'in tahta tahta çıkışışıyla başlayıp İran seferi sonunda hükümdarın Amasya'ya gelişine kadarki olaylar anlatılır. Eserin 10. defter adı verilen kısmının başında müellifin Sultan Selim'in ölümü üzerine yazdığı altı bendlik meşhur mersiyesi bulunur ve bu

[502] Şükrî-i Bitlîsî, **Selim-nâme**, Haz.: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül, İsis Yay., İstanbul 1995
[503] Mustafa Argunşah, **Şükrî'nin Selim-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları**, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986; A.g.y., "Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâmesi ve Eserin Dili", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 1988, S. 55, s. 51-70; A.g.y., **Şükrî-i Bitlisî, Selîm-nâme**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1997
[504] Ahmet Uğur, "Selim-nâmeler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXII, Ankara 1978, s. 377
[505] Mustafa Argunşah, A.g.t., s. 25
[506] Mehmet Doğan, **Çerkezler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâme'sinin Mukayeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997
[507] Ahmet Uğur, A.g.m., s. 377; Mustafa Argunşah, A.g.t., s. 42-45

hükümdarın ölümü, Kanuni'nin tahta çıkışının anlatılmasıyla anlatılmaya başlayan olaylar Mohaç seferi dönüşüne kadar getirilir.

Bazı kaynaklar Topkapı Sarayı Hazine 1424 numarada Kemal Paşa-zâde adına kayıtlı bulunan Selim-nâme'den dolayı müellifin yukarıda zikredilen eserinden ayrı bir Selim-nâmesi bulunduğunu ifade ederler. Ancak Ahmet Uğur, eserin Kemal Paşa-zâde'ye değil Saʿd b. Abdülmüteal'e ait olduğunu, müstensihin Saʿd'ın eserinin sonuna Kemal Paşa-zâde'nin I. Selim için yazdığı mersiyeyi eklediğini, fakat Saʿd'ın adını ketebe kaydına koymadığını ileri sürer.[508] Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapan Ali Kökoğlu da, eseri Saʿd b. Abdülmüteal'in Selim-nâmesi ile karşılaştırarak iki eser arasında yakın benzerlikler bulur ve yaptığı karşılaştırmalar neticesinde her ikisinin aynı eser olduğunu iddia eder.[509]

6. Saʿdî (Saʿd) b. Abdülmüteal'in Selimnamesi: Mensur olarak yazılmış ve 1511 senesi ile başlayıp 1524 senesi olaylarına kadar devam eden eserin Kemal Paşa-zâde ve Celal-zâde'nin eserleriyle benzerlikleri sebebiyle bu eserlerden alıntı olduğu belirtilmektedir.[510] Eser, Marie Thérèse Speiser tarafından yayımlanmıştır.[511]

7. Celal-zâde Mustafa Çelebi (ö. 1567) Selim-nâmesi: Asıl adı Measir-i Selim Hanî olan eser Kanunî devrinin sonlarında yazılmıştır. Sultan Selim'in Trabzon valiliğinden başlayan eser devrinin bütün olaylarını teferruatlı olarak anlattıktan sonra bu sultanın ölümüyle son bulur. Mensur olarak yazılan ve yirmi iki bölümden oluşan eserde mesnevi tarzında yazılmış çok sayıda manzum bölüm de bulunmaktadır. Eserin dili oldukça ağırdır. Uzun bir mukaddimeyle başlayan eser orjinal metin ve sadeleştirilmiş hali beraber olmak üzere Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar tarafından yayımlanmıştır.[512]

---

[508] Ahmet Uğur, A.g.m., s. 375

[509] Ali Kökoğlu, **Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi,** Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994, s. 24-25

[510] Ahmet Uğur, A.g.m., s. 375; Franz Babinger, A.g.e., s. 68

[511] Marie Thérèse Speiser, **Das Selimname des Sa'dî b. ʿAbd ül-Müte'âl (übersetzung)**, Zürich 1946

[512] Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, **Celâl-zade Mustafa, Selim-nâme**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara1990

8. Hoca Sadeddin'in (1536-1599) Selim-nâmesi: Müellifin ***Tacü't-tevârih*** adlı kuruluşundan Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçmesine kadarki Osmanlı tarihini anlattığı eseri içerisinde yer alan ve Sultan Selim'in nedimi olan babası Hasan Can'ın anlattıklarından hareketle kaleme aldığı on iki bölümden oluşan kısımdır. Mensur olarak yazılan eserde yer yer manzum parçalar da bulunmaktadır. Ahmet Uğur, eseri metod, üslup, edebi gösteriş ve olayların ele alınışı bakımından bir şaheser olarak niteler.[513] Eser, Yavuz Sultan Selim dönemi için en önemli kaynaklardan biridir ve İsmet Parmaksızoğlu tarafından yayımlanan ***Tacü't-tevârih***'in IV. Cildinde yer alır.[514]

9. Muhyî'nin Selim-namesi: Birgili Muhyî'ye ait olabileceği bildirilen ve tek nüshası Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde olan eser, Selim-nâmelerin çoğunda olduğu gibi şehzadelerin mücadelesiyle başlar. Seyyid Mehmed b. Seyyid Ali İznikî'nin sıkça kaynak olarak gösterildiği eserde özellikle Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Beyle yapılan savaşlar diğerlerinden farklı ve teferruatlı olarak anlatılır.[515]

10. Şîrî'nin Selim-nâmesi: ***Tarih-i Feth-i Mısr*** adlı bu manzum eser şehzadelerin birbiriyle mücadelesinden başlayıp Yavuz Sultan Selim'in ölümü ve Kanunî'nin tahta geçmesiyle bitirilmektedir. Müellifin asıl adının Ali olup Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu olduğu kabul edilir.[516] Eser üzerine bir mezuniyet tezi hazırlanmıştır.[517]

11. Silahşor: ***Fetih-nâme-i Diyar-ı Arab*** Kimliği tam olarak bilinmeyen, eserinde kendisini "silahşor" olarak tanıtan bir kişi tarafından yazılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinin anlatan manzum-mensur karışık, manzum kısımları mesnevi tarzındaki bu eser Selahattin Tansel tarafından yayımlanmıştır.[518]

---

[513] Ahmet Uğur, A.g.m., s. 378
[514] Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-tevarih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, C. IV
[515] M. C. Şehabeddin Tekindağ, A.g.m., s. 212- 214
[516] A.g.m., s. 220-2
[517] Server Kılınç, **Şîrî, Tarih-i Feth-i Mısır**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973
[518] Selahattin Tansel, "Silâhşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", **Tarih Vesikaları**, Ankara, 1958, S. 17, s. 295-320; Ankara, 1958, S. 18, s. 429-454

6.1.1.2 FARSÇA SELİM-NÂMELER:

1. İdrîs-i Bidlisî (ö. 1521) Selim-nâmesi: Müellifin bizzat Yavuz Sultan Selim'in emriyle *Heşt Behişt* tarzında Farsça olarak yazmaya başladığı ve Sultan Selim'in doğumundan itibaren tahta çıkışına kadarki hayatını kısaca ele aldıktan sonra 1518 yılına kadar olan olayları detaylıca anlattığı eseridir. Ölümü üzerine tamamlanamayan eserin müsveddeleri Kanuni'nin emriyle oğlu Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi tarafından bir araya getirilmiş ve hükümdarın ölümüne kadar olan kısım tamamlanarak temize çekilmiştir. Eser nesir olmasına rağmen bazı manzum parçalar da ihtiva eder ve nesir olarak anlatılan konular manzum olarak özetlenir. Yavuz Sultan Selim devri için önemli bir kaynak olan, kendinden sonraki yazarlar tarafından da sıklıkla referans olarak kullanılan eser üzerine Hicabi Kırlangıç tarafından bir doktora çalışması yapılmış ve daha sonra bu çalışmanın Türkçe çeviri kısmı yayımlanmıştır.[519]

2. Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi (ö. 1579) Selim Şâh-nâmesi: Kaynaklarda İdris-i Bitlîsî'nin oğlu olan müellifin, babasının eserini tamamladıktan sonra çoğunlukla bu esere bağlı kalarak kendisi de ayrı bir eser meydana getirdiği, Farsça manzum-mensur karışık olarak kaleme alınan ve kırk altı destandan müteşekkil bu eseri 1567 senesinde tamamladığı belirtilmektedir. Hicabi Kırlangıç ise bunun, Ebu'l-Fazl'ın babasının eserini temize çekip tertip etmesinden kaynaklanan bir yanlışlık olduğunu, elde İdris-i Bitlisî'ye ait olduğunda şüphe bulunmayan Selim Şâh-nâme'den başka oğluna ait böyle herhangi bir eserin şu an için bulunmadığını ve varlığının ispat bekleyen bir görüş olduğunu ifade eder.[520]

3. Edâ'î-yi Şirâzî (ö. 1521-22) Selim-nâmesi: ***Şehname-i Selim Hanî*** adıyla bilinen, Sultan Selim'in kardeşleri ile mücadelesinden başlayarak ölümüne kadar cereyan eden olayların anlatıldığı, 2670 beyitlik Farsça bu manzum eser üzerine

[519] Hicabi Kırlangıç, **İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-name**, Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 1995; A.g.y., **İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-name**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001
[520] A.g.e., s. 25

Abdüsselam Bilgen tarafından bir doktora tezi yapılmış ve daha sonra eser inceleme, metin ve çeviri beraber olmak üzere yayımlanmıştır.[521]

4. Kadı-zâde (Abdü'l-kebîr b. Üveys b. Muhammed Latîfî) Selim-nâmesi: Yazar, Yavuz Sultan Selim ile birlikte Mısır seferine katılmış ve Seyyid Emir Sadreddin Mehmed'in teşvikiyle Farsça mensur bir Selim-nâme veya Gazavât-ı Sultan Selim kaleme almıştır. Eserde Mısır seferi teferruatlı bir şekilde anlatılarak İstanbul'dan Mısır'a gidiş dönüş yolundaki bütün menziller kaydedilmiştir. Eserde Mısır seferinin sebepleri etraflıca açıklanırken Çerkezlerin kısa tarihinden de bahsedilmektedir.[522]

5. Ârifî'nin Selim-nâmesi: Kanunî'nin Şehnâmecisi Fethullah Ârif Çelebi'nin I. Selim ile Kanunî'nin ilk yıllarını anlattığı tamamlanmamış Farsça manzum Selim-nâmedir.[523]

6.1.1.3 ARAPÇA SELİM-NÂMELER:

1. Ali b. Muhammed el-Lahmî'nin Selim-nâmesi: Eserin adı ***Ed-Dürrü'l-Maşân fi Sireti'l-Muzaffer Selîm Hân***dır. Mısır seferinden hemen sonra 1517 yılında mensur olarak yazılmış olan eserde Mısır seferi ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.[524]

2. Eş-Şeyh el-Muhaddis Carullah b. Fahdi'l-Mekkî'nin Selim-nâmesi: Eserin asıl adı ***El-Cevarihü'l-Hısan fi Menakıbi's-Sultan Süleyman b. Osman***'dır. 1521 yılında yazılarak Kanunî'ye ithaf edilen bu eser Selim-nâme biçiminde yazılmıştır ve Kemal Paşa-zâde ve İdris-i Bitlisî'nin eserleri ile benzerlikler göstermektedir.[525]

---

[521] Abdüsselam Bilgen, **Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi [Araştırma, Metin ve Çeviri],** Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 1987; A.g.y., **Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi**, TTK Yay., Ankara 2007
[522] M. C. Şehabeddin Tekindağ, A.g.m., s. 218-9; Abdüsselam Bilgen, A.g.e., s. XXXIV
[523] Agah Sırrı Levend, **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi,** TTK Yay., Ankara 2000, s. 31
[524] M. C. Şehabeddin Tekindağ, A.g.m., s. 219-20
[525] A.g.m., s. 230

3. Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Sultan'ın Selim-nâmesi: Eserin adı ***El-Cevâhirü'l-Muziyye fî Eyyâmü'l-Devletü'l-Osmâniyye***'dir. Üç ksımdan oluşan eser Yavuz Sultan Selim'in Arap memleketlerindeki seferlerine göre hayatını anlatır. Yavuz'a sunulduğu tahmin edilen tek bir nüshası (Berlin, Prusya Devlet Kütüphanesi, Ar., Hs., n. 9725) bulunmaktadır. Yazarın hayatı hakkında bilinenler 870/1465'de Şam'da (Salihiye) doğduğu ve 950/1543 yılında öldüğünden ibarettir.[526]

4. Ahmed b. Ali. B Ahmed Nureddin (İbn Zünbül) Selim-nâmesi: Kansu Gavri'nin saray müneccimi olan ve seferlerinde hep yanında bulunan müellif er-Remmâl (Kum falcısı) sıfatıyla da tanınmıştır. Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin tarihini yazmıştır. ***Feth Mısr*** veya ***Tarihu ahzi Mısr min al-Çerâkisa*** adındaki bu eser 921/1515 senesinde Kansu Gavri'nin sefere çıkmasıyla başlayıp 923/1517'de Mısır'ın tamamen teslim olmasıyla biter.[527] Muhtasar nüshaları ***Vâkı'atü's-Sultân Selim Hân*** ismiyle de tanınan eser Kahire'de 1278/1861-62'de ***Târihu's-Sultân Selim Hân ma'a's-Sultân el-Gavri*** adıyla taş baskı olarak yayımlanmıştır.[528] Eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[529]

6.1.1.4. DİĞER SELİM-NÂMELER:

Kütüphanelerimizde nüshaları bulunmadığı için hakkında doğrudan bilgi alamadığımız, katologlarda adı geçen Selim-nâmeler ve adı Selim-nâme olmasa da Yavuz Sultan Selim devrini anlatan tarihî eserlerdir. Franz Babinger[530], M. C. Şehabeddin Tekindağ[531] ve Agah Sırrı Levend[532] tarafından bildirilen bu eserler şunlardır:

-İznikli Derunî, ***Muharebât-ı Selim-i Evvel bâ Şâh İsmail ü Gavri***: Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerini anlatan manzum bir eserdir ve eski kaynaklarda adı geçmesine rağmen nüshaları tespit edilememiştir.

---

[526] Franz Babinger, A.g.e., s. 62
[527] A.g.e., s. 63-4
[528] Seyyid Muhammed Es-Seyyid, "İbn Zünbül", **TDVİA**, C. 20, İstanbul 1999, s. 475
[529] Eman Hayajneh**, İbn Zünbül'ün "Vâkıatu Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavri" adlı eserinin tahlil ve değerlendirmesi, Erciyes Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kayseri 2005**
[530] A.g.e., s. 60-61 (2 numaralı dipnot)
[531] M. C. Şehabeddin Tekindağ, A.g.m., s. 229-30
[532] Agah Sırrı Levend, A.g.e., s. 32-33

-Niğdeli Hakî, *Selim-nâme*

-Hayatî, *Selim-nâme ve Şâh-nâme*

-*Tarihü's-Sultan Selim Han*: Yazarı bilinmeyen bu eser 1499'dan başlayarak I. Selim'in öldüğü 1520 yılına kadar olan olayları anlatır.

-Kıssa-i Muharebe-i Kızılbaş: Yazarı bilinmeyen ve Yavuz Sultan Selim'in İran seferini anlatan bir eserdir.

-Şuhudî, *Şâh-nâme*: 4000 beyitlik manzum bir eserdir

-Seyyid Mehmed, *Selim-nâme*

6.2. COĞRAFYA

Osmanlı coğrafyacılığı XVI. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Pîrî Reis'in çalışmalarıyla en büyük eserlerini vermeye başlamıştır. Piri Reis'in kendi müsveddeleri ile Colombus'un Amerika haritası da dâhil olmak üzere Avrupa haritalarından istifade ederek 1511'de çizdiği ilk dünya haritası aynı zamanda Yeni Dünya hakkında bilgi veren ilk Osmanlı haritasıdır. Enlem ve boylam çizgileri olmayan, kıyıları ve adaları gösteren ve bölgelerin tanınmasını sağlayan "portülan" tipi bu harita Güneybatı Avrupa, Kuzeybatı Afrika, Güneydoğu ve Orta Amerika bölgelerini göstermektedir.[533] Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in Mısır'da bulunduğu sırada Hint ve Çin haritaları yaptırdığı çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir.

1. Hıtay-nâme: Mâverâünnehr veya Horasan'da yaşadığı, tüccar olduğu ve Çin'e gönderilen bir elçilik heyetinde yer aldığı, bulunduğu bölgenin Şeybânîler veya Safevîler tarafından işgali üzerine Osmanlı ülkesine göç ettiği tahmin edilen ve hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Ali Ekber'in, 1516'da Yavuz Sultan Selim'e sunduğu coğrafî eseridir. Müellif muhtemelen XVI. yüzyıl başlarında Çin'e gitmiş, 1506-1508'lerde orada bulunmuş ve dönüşünde izlenimlerini kaleme almıştır. Farsça olarak yazılmış yirmi bir bölümden oluşan eserde; Çin'in sınırları, merkezî idaresi, saltanat sistemi, yerleşim yerleri, iklimi ve coğrafî yapısı, dinleri, gelenekleri, şehirleri, posta sistemleri, yabancıları kabul usulleri, ordu teşkilâtı, hazineleri, imparatorluk sarayları, hapishaneleri, resmî bayramları, devletin idarî bölgeleri, tarım ve bahçıvanlığı, ilmi ve sanatı, eğlenceleri, kanunları ve eğitim sistemi, Batı dünyasıyla münasebetleri, İslâmiyet'in Çin'deki durumu, Çinlilerin bozkırlı

[533] Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlılar ve Bilim**, Etkileşim Yay., İstanbul 2007, s. 31

insanlarla, Tibetlilerle ve Hintlilerle münasebetleri, tapınakları, sikkeleri ve kâğıt paraları, hukukları, resimleri ve resim koleksiyonları, başşehirlerindeki festivalleri, takvimleri, Çin tarihinin devirleri, batı bozkırlarında yapılan savaşlar hakkında bilgi verilmektedir. Ali Ekber'in eserini yazarken daha önce İslâm âleminde Uzakdoğu'ya ve bilhassa Çin'e dair yazılmış kitaplardan, özellikle Umurlular tarafından 1419'da Çin'e gönderilen elçilik heyetine Şâhruh'un oğlu Baysungur adına katılan Gıyâseddin Nakkaş'ın 1422'de kaleme aldığı ***Acâ'ibü'l-letâ'if***'i ile 851'de Çin'e giden Süleyman et-Tâcir'e atfedilen ***Ahbârü'ş-Şîn ve'l-Hind*** adlı eserden faydalandığı tahmin edilmektedir. Hıtâynâme, 1500'lü yıllarda Çin'in durumu hakkında yer yer oldukça değerli bilgiler vermesi yanında Yavuz Sultan Selim'in Uzakdoğu'ya karşı olan ilgisini de göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Eser III. Murad (1574-1595) zamanında kimliği bilinmeyen biri tarafından Türkçeye çevrilmiş ve bu tercüme 1270/1854'te ***Tercüme-i Tevârîh-i Nevâdir-i Çîn ü Mâçîn*** adıyla basılmıştır. Eserin Farsça tam metni ise Türkçe tercümenin tıpkıbasımı ve Çin ile ilgili diğer bazı eserlerle birlikte Îrec Efşar tarafından 1357'de Tahran'da yayımlanmıştır.[534]

2. Kanûn fi'd-Dünyâ: Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi sırasında yanında bulunup Osmanlı ordusunda çalışan Ahmed b. Alî Zünbülîü'l-Mahallîü'l-Remmâl adında biri tarafından Arapça olarak yazılan bir eserdir. Coğrafya ile alakalı, memleketlerin acaibi ve garaibi yanında efsanaler, astronomi, astroloji, remil ve cifir konularında bilgiler veren eserde yazarın resmi ve eski meşhur hekimlerin resmi olduğu gibi tarihî hikâyelere de birer resim uydurulmuştur. Bu eser III. Murad'ın emriyle Kadı Abdurrahman adında bir zat tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.[535] Bu tercümenin 983/1575 tarihli bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde R. 1639 numarasıyla kayıtlıdır.

6.3. TABİİ İLİMLER

1. Şerhu Tahrîri'l-Mecistî: Abdulalî Bircendî tarafından yazılan ve Batlamyus'un İslâm Medeniyeti'nde el-Mecistî adıyla bilinen kitabına, Nasîruddin

[534] Ahmet Taşağıl, "Hıtaynâme", **TDVİA**, C. 17, İstanbul 1998, s. 404-05
[535] Ahmet Kartal, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Edebiyatı", **Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yay., İstanbul 2008, s. 361

Tûsî'nin kaleme aldığı Tahrîr'in şerhi olan bu eser, Osmanlı astronomi tarihinde Kâdı-zâde Rûmî'nin aynı esere yazdığı Hâşiye'den sonra yapılan ikinci çalışmadır. 1515'te Arapça olarak kaleme alınmış bu eserin dünya yazma kütüphanelerinde altı nüshası vardır. (Selim Ağa, n.735)

2. Şerhu'r-Risâleti'ş-Şemsiyye fî'l-Hisâb: İlk dönemde Osmanlılarda hesâb-ı hindî sahasında kullanılan temel kitablardan biri olan Nizâmuddîn Nişâbûrî'nin (ö.1330) ***eş-Şemsiyye fi'l-Hisâb***'ının şerhidir. Abdülalî Bircendî, hesâb-i hindî, hesâb-ı sittînî ve mesâhayı geniş bir şekilde incelediği bu Arapça eserini 1518'de yazmıştır. (Hamidiye, n. 879, 206 vr.)

3. Cemâlü'l-Küttâb ve Kemâlü'1-Hüssâb: Matrakçı Nasuh'un 923/1517'de yazdığı ve Yavuz Sultan Selim'e sunduğu matematiğe dair eseridir. Eserin 966/1559'da istinsah edilmiş bir nüshası günümüze ulaşmıştır. (Süleymaniye Kütüphanesi, Kemankeş, n. 363)

4. Umdetü'1-Hisâb: Matrakçı Nasuh'un, 923/1517'de telif ettiği ***Cemâlü'l-Küttâb*** adlı risalesini yeniden ele alıp sonuna bazı ilaveler yaparak meydana getirdiği matematiğe dair eseridir.

5. Hâşiye alâ Şerhu'l-Asbâb ve'l-ʿAlâmât li Nafîs b. ʿİvaz el-Kirmânî: Arapça ve tıpla ilgili olan bu eser, Nafîs b. ʿİvaz el-Kirmânî'nin (ö. 853/1449) Nacîbuddîn el-Semerkandî'nin ***Asbâb ve'l-ʿAlâmât***'ına yaptığı şerhin hâşiyesidir. 921/1515'te yazılan eser Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir. (Mathaf al-Iraki, n. 11459)[536]

6. Tercüme-i Hayâtü'l-Hayavan: Ebu'l-Baha Kemalüddin Muhammed b. Musa ed-Demirî'ye ait eserin Farsça tercümesidir. Yavuz Sultan Selim'in emriyle tercüme edilmiştir. Eserde bazı hayvanların faydaları, zararları üzerinde durulmakta ve bilgi verilmektedir. İdrîs-i Bidlisî bu eserin tercümesini Mısır'ın fethinden önce tamamlayıp padişaha sunmuştur. Müellif hattı olan nüsha Topkapı Sarayı (Revan)

[536] **Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi**, Haz.: Ekmeleddin İhsanoğlu v.d., IRCICA, İstanbul 2008, C. 1, s. 103

Kütüphanesi'ndedir. Diğer bir nüshası da, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 2912'de bulunmaktadır.

7. Tercüme-i Hayâtü'l-Hayâvân: Şah Muhammed Kazvinî'nin, el-Demîrî'ye (ö. 808/1405-06) ait aynı adlı ve hayvanların çeşitli özelliklerini anlatan ansiklopedik eserinin ilaveli Farsça tercümesidir. Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur.[537]

8. El-İbâ'an Mevâki'i'l-Vebâ' (Risale fi't-Tâ'ûn Ve Cevâzi'l-Firâr): İdrîs-i Bdlisî'nin Arapça olarak 1511 veya 12 yılında yazdığı anlaşılan eser, adından da anlaşılacağı gibi veba ile ilgilidir. Eserin bir nüshası, Selim Ağa Kütüphanesi, n. 12-72'de, diğer bir nüshası ise Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, n. 2033/2'de bulunmaktadır.

9. Cevâhir-nâme: Şah Muhammed Kazvinî tarafından yazılmış kıymetli taşlardan bahseden Farsça bir eser olup Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir. Bir mukaddime ve iki madenden oluşmaktadır. Birinci maden 21 dürce ayrılır ve kıymetli taşlardan bahsedilir. İkinci maden ise 8 mahzene ayrılır ve sekiz maden cevherinden bahsedilir. Eser bir hatime ile son bulur. (Bibliotheque Nationale, n. 2163)[538]

10. Şerh-i Risâletü'l-fethiyye: Mirim Çelebi'nin, Ali Kuşçu'nun hey'et ilminde İbnü'I-Hey-sem'in riyâzî-tabiî ilimlerde uyguladığı bir yöntemle saf matematik ve saf fizik astronomi geleneklerini bir araya getirerek kurduğu ilm-i hey'eti Aristotelesçi ilkelerden temizlemek amacıyla yapı-bozuma uğrattığı ***er-Risâletü'l-Fethiyye*** adlı önemli eserine yaptığı şerhidir.[539]

11. Tuhfe-i Selîmiyye: Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliği yıllarında Trabzon'da bulunduğu yıllarda ve onun adına Trabzon'un kıble semtinin tayini için Abdülali Bircendî'nin yazdığı Farsça eserdir. 1505-06 yıllarında yazılmış olan eser,

[537] Katip Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 580;
[538] **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi,** Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 2006, C. 1, s. 23
[539] İhsan Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", **TDVİA**, C. 30, İstanbul 2005, s. 160

Risâle der Ta'yîn-i Semt-i Kıble-i Trabzon adıyla da bilinir. Müellif hatlı nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp., FY, n.71'de bulunmaktadır.

6.4. DİNÎ - AHLÂKÎ - TASAVVUFÎ ESERLER

1.Mirʿâtü'l-Uşşâk: İdrîs-i Bidlisî'nin tasavvufa dair bazı terimlerin izahı yer amacıyla Farsça kaleme aldığı eseridir. Bir mukaddime ve iki bölümden oluşan eser Yavuz Sultan Selim'e takdim edilmiştir.

2.Hakku'l-Mubin fî Şerhi Hakki'l-Yakîn: İdrîs-i Bidlisî'nin Şeyh Mahmud-u Şebisterî'nin ***Hakku'l-Yakin*** adlı eserine yazmış olduğu şerhtir. Sekiz babdan oluşan bu eserini II. Bayezid döneminde yazmaya başlamış, Yavuz Sultan Selim döneminde tamamlamış ve Padişaha takdim etmiştir. Farsça yazılmış olan eserin bilinen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 2338'dedir.

3.Hâşiye ʿalâ Şerhi'l-ʿAkâ'idi'n-Nesefiyye li't-Teftâzânî: Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya n. 2212'de bulunan müellif hatlı nüshasında 920/1514'te yazıldığı ve Yavuz Sultan Selim'e sunulduğu kayıtlıdır. Aynı kütüphanede iki nüshası daha bulunmaktadır. (Hacı Mahmud Efendi, n. 1419; Carullah Efendi, n. 1162)

4.Es-Sedâd fî fedâʿili'l-cihâd: Molla Arab'ın Yavuz Sultan Selîm'i kızılbaşlar üzerine cihâda teşvik için yazdığı eserdir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, n. 1985)

5. el-Cânibü'l-Garbî fî Halli Müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî: Şeyh Mekkî Efendi'nin, Yavuz Sultan Selim'in İbn Arabî aleyhtarlarının tenkit ve itirazlarına cevap vermesini istemesi üzerine yazdığı eseridir. Farsça yazılan ve muhtelif nüshaları bulunan eserin tahkikli neşri Necîb Mâyil Herevî tarafından yapılmıştır.[540] Ahmed Neylî Efendi (ö. 1161/1748) tarafından ***el-Fazlü'l-Vehbî fî Tercümeti'l-Cânibi'l-Garbî*** adıyla Türkçe tercümesi yapılmış, pek çok yazma

[540] Necîb Mâyil Herevî, **el-Cânibü'l-Garbî fî Halli Müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî,** İntişârât-ı Mevlâ, Tahran 1985

nüshası bulunan bu tercüme Halil Baltacı tarafından hazırlanarak neşredilmiştir.[541] Ayrıca eser, Muhammed b. Abdurresul el-Medenî el-Berzencî tarafından da ***el-Câzibü'l-Gaybî ale'l-Cânibi'l-Garbî*** adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir.

6.Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an: (Süleymaniye Ktp., İzmir, n. 805, vr. 125a-128b) Bu Arapça risâle bir makaleyle metin ve çeviri olarak Levent Öztürk tarafından neşredilmiştir.[542] Eserin, içeriğinde bu konuda açık bir ifade bulunmamakla beraber Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi dönüşünde İstanbul'daki bütün kiliselerin camiye çevrilmesi ve şehirde yaşayan Hıristiyanların da Müslüman olmalarını ya da şehri terk etmelerini istemesi üzerine yazıldığı ifade edilmektedir.[543]

7. Risâle fî tekfiri'r-revâfız: İbn Kemal'in Arapça olarak Şah İsmail taraftarlarına karşı kaleme aldığı eseridir.[544]

8. Mısır'ın Fethine Dair Risâle: Arapça – Mısır'ın fethinden önce Mısır'ın Sultan Selim tarafından fethedilecegini Enbiyâ sûresinin yüz beşinci ayetinden istihrac ettiği ve bunu açıklamak üzere yazdığı risâledir.[545]

9. Risale-i Siyasiye Beray Sultan Selim: Şemseddin Cehremî'nin Yavuz Sultan Selim adına yazdığı ahlak ve siyaset konulu Farsça eseridir. Muhtemelen müeelif hatlı olan güzel bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir.[546] Nesih ile yazılmış olan eser 22 varaktır.

---

[541] Şeyh Mekkî Efendi – Ahmed Neylî Efendi, **Yavuz Sultan Selim'in Emriyle Hazırlanan İbn Arabi Müdafaası**, Haz.: Halil Baltacı, Gelenek Yay., İstanbul 2004

[542] Levent Öztürk, "Hüsâm Çelebî'nin Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adlı Eseri", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 5, İsatnbul 2001, s. 135-156

[543] A.g.m., s. 136

[544] Adel Allouche, A.g.e., s. 187-190; Halil İbrahim Bulut, "Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği", **Dinî Araştırmalar**, C. 7, S. 21, Ocak-Nisan 2005, s. 179-195

[545] Mustafa Kılıç, "İbn-i Kemal'in Mısır Fethine Dair Bir Risale-i Acîbesi", Diyanet Dergisi, 1990, Ankara, C. XI, Sayı: 1, s. 114-119

[546] Muhammed Emîn Riyâhî, **Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı**, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 186

6.5. EDEBİ ESERLER

1. Hüsn ü Dîl: Lâmiʿî tarafından ve manzum-mensur karışık olarak yazılan ve Yavuz Sultan Selim'e sunulan bu eser Fettâh-ı Nişâburî'nin aynı adlı tasavvufî-alegorik mesnevisinin Türkçeye çevirisidir. Eser nüshalardaki yazı türü, satır sayısı ve bazılarının eksik oluşu gibi sebeplerle farklılık gösterse de ortalama 130 varaktır. Mensur olarak yazılan eserde beyitten mesnevîye kadar, kıtʿa, rubâi, gazel gibi değişik nazım şekilleriyle yazılmış çok sayıda manzûme bulunmaktadır. Hikâye, hepsi Farsça yazılmış olan seksen civarında bölüm başlığı altında anlatılmaktadır. Lâmiʿî'nin ***Hüsn ü Dîl***'i üzerinde bugüne kadar üç çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri yurtdışında yapılan Alman şarkiyatçı Prof. Dr. Rudolph Dvorak'ın çalışmasıdır.[547] Bu eserde, Fettâhî'nin ***Hüsn ü Dîl***'i ile Lâmiʿî'ninkinin mukayesesi de yapılmıştır. Diğerleri ise 1987 ve 1998 yıllarında yapılmış iki yüksek lisans çalışmasıdır.[548]

2. Hüsn ü Dil: Âhî'nin, daha önce Lâmiʿî tarafından Türkçeye çevrilen ***Hüsn ü Dil***'i tarzında nesir ve nazım karışık olarak kaleme aldığı eseridir. İlk olarak Asır Gazetesi'nde tefrika edilip sonra Çaylak Tevfik tarafından yayımlanan[549] bu eserin, yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde tespit edilen nüsha sayısı 71'dir.[550] Eser üzerine Mümine Çakır tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[551]

3.Hikâyet-i Şîrîn ü Pervîz ve Rivâyet-i Gülgûn u Şebdîz (Hüsrev ü Şîrîn):

Âhî'nin tamamlanmamış, mesnevi tarzındaki eseridir. Latîfî, eserin Şeyhî'nin ***Hüsrev ü Şîrîn***'ine nazîre olarak nazm edildiğini bildirir.[552] Eserden bahseden kaynakların ekseriyetle nüshalarının bilinmediği, bulunmadığı yönünde bilgiler

---

[547] Rudolph Dvorak, **Hüsn ü Dil Persischha Allegorie von Fettâhî aus Nisapurhrsg. Übers und erklart und Mit Lamii's Türkischer Bearbeitung Verliechen**, Denkschriften der Akademie, Viyana 1989

[548] Ülkü Ayan, **Lâmiî Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i (İnceleme-Metin)**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987; Abit Şenel, **Lami'i Çelebi-Hüsn ü Dil (inceleme-metin),** Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998

[549] Âhî (Benli Hasan), **Hüsn-i Dil**, Asır Gazetesi Matbaası, İstanbul 1287

[550] M. Fatih Köksal, **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları**, Akçağ Yay., Ankara 2005, s.95 (1 numaralı dipnot)

[551] Mümine Çakır, **Âhî'nin "Hüsn ü Dil'i"**, Fatih Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998

[552] Latîfî, A.g.e., s. 183

verdiği ve bir nüshasının varlığı ilk olarak Necati Sungur tarafından haber verilen[553] *mefâ 'îlün mefâ 'îlün fe'ûlün* kalıbıyla yazılmış 622 beyitlik bu mesnevî, M. Fatih Köksal tarafından detaylı bir incelemeyle birlikte tam metin olarak yayımlanmıştır.[554]

4. Ferhad u Şîrîn: Lâmiʿî'nin ***Ferhad-nâme*** ya da ***Hüsrev ü Şîrîn*** adlarıyla da bilinen bu mesnevi, Ali Şîr Nevâʿî'nin aynı adlı eserinin Türkçeye uyarlamasıdır. Agâh Sırrı Levend, kaynaklarda yazılış tarihi belirtilmeyen bu mesnevinin kendisinde bulunan nüshasından hareketle 5095 beyit oluştuğunu 918/1512 tarihinde yazılmış olduğunu söyler.[555] Eserde Yavuz Sultan Selim'in Acem, Mısır fetihlerini anlatmasından ve bu padişaha sunulmasından dolayı eserin yazılış tarihi Mısır'ın fethedildiği 923/1517 ile Sultan Selim'in vefat ettiği 926/1520 tarihleri arasında olmalıdır. Eserin yukarıda bahsedildiği üzere Agâh Sırrı Levend'de bulunan nüshası üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. [556] Eser üzerine Hasan Ali Esir tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.[557] 2008 senesinde aynı araştırmacı tarafından hazırlanan eser, giriş ve 8157 beyit ihtiva eden metin kısmı ayrı olmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap olarak yayımlanmıştır.[558]

5. Salamân u Absâl: Lamiî Çelebi'nin, Molla Câmî'nin aynı adlı eserinden telif-tercüme yöntemiyle Türkçeye aktardığı mesnevisidir. Aruz vezninin *fa'i1âtün fa'ilâtün fa'ilün* kalıbıyla yazılan eser en zengin nüshaya göre 1903 beyittir. Yavuz Sultan Selim'e sunulan eser üzerine Erdoğan Uludağ tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır.[559] Ayrıca eserin Molla Câmî'nin eseriyle karşılaştırılması üzerine bir mezuniyet tezi bulunmaktadır.[560]

---

[553] Necati Sungur, A.g.e., s. 21

[554] M. Fatih Köksal, "Âhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi", Türklük Bilimi Araştırmaları, S. 6 (1998), s. 209-253. (Aynı makale için bkz.: M. Fatih Köksal, **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları**, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 95-164)

[555] Agah Sırrı Levend, "Lâmiî'nin Ferhad u Şîrîn'i", **TDAY Belleten**, 1964, s. 87

[556] Abdulkadir Erkal, **Lamiʿî Çelebi Ferhad u Şirin (Ferhadnâme) (inceleme-metin)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1998

[557] Hasan Ali Esir, **Lâmiî Çelebi Ferhâd İle Şîrîn, İnceleme-Metin-İndeks**, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1998

[558] Lâmiʿî, A.g.e. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75518/lamii---ferhadname.html)

[559] Erdoğan Uludağ, **Vakʿaya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmiʿî`nin Salâman u Absâl İsimli Mesnevisi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Erzurum 1997

[560] Sabiha Gürkan, **Lâmiʿî Çelebi'nin Absâl u Salâmân Mesnevisi ile Molla Câmî'nin Absâl u Salâmân Mesnevîsi'nin Karşılaştırılması**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, TDEB, Bitirme Tezi (BT. 349), İstanbul 1950-51

6. İşret-nâme: Revânî'nin aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* kalıbıyla yazdığı 694 beyitlik sâkî-nâme tarzındaki mesnevisidir. Yazılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Mısır'ın fethi ile Sultan'ın ölümü (1517-1520) arasında yazılmış olmalıdır. İşret-nâme üzerine bir lisans ve dört yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[561] Rıdvan Canım tarafından yapılan çalışma yayımlanmıştır.[562]

7. Leylâ vü Mecnûn: Agâh Sırrı Levend, Sevdâyî'nin nu eserinden ilk olarak Gibb'in bahsettiğini ifade ederek, esere ait tek nüshanın Cambridge Üniversitesi'nde ve bir fotokopisinin de Türk Dil Kurumu kitaplığında bulunduğunu bildirmektedir. Eserde yer alan dizelerden Sevdâyî'nin mesnevisini 920/1514'te tamamladığı anlaşılmaktadır:[563]

8. Deh-murg: Şemsî'nin (Derviş Şemseddin) 919/1513 tarihinde Yavuz Sultan Selim'e sunduğu alegorik mesnevisidir. Aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmış tamamen sembolik bir eser olan ***Deh-murg***'da dönemin çeşitli insan tipleri on kuş ile temsil edilmekte ve kuşların dilinden sert bir şekilde hicvedilmektedir. Çeşitli nüshaları bulunan eser üzerine biri lisans diğeri yüksek lisans olmak üzere iki tez hazırlanmıştır.[564] Ayrıca eser üç ayrı araştırmacı tarafından kitap olarak yayımlanmıştır.[565]

---

[561] Mehmet İnce, **Revânî, İşretnâme**, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum 1979; Eralp Alışık, **Revânî'nin İşretnâmesi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1980; Rıdvan Canım, **Sâkânâmeler ve Edirneli Revânî'nin İşretnâme'si,** Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1987; Muhittin Çelik, **Revânî, İşretnâme: Dil Özellikleri-Metin-Sözlük**, İnönü Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1989; Yasemin Avşar, **Revânî'nin İşretnâme'si Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 1999

[562] Rıdvan Canım, A.g.e.

[563] Agâh Sırrı Levend, "Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şairler", **TDAY Belleten**, 1957, s. 109

[564] Sema Sezginer, **Şemsî-i Derviş'in Deh-mürg Mesnevisi**, Ankara Üniversitesi, DTCF, Lisans Tezi, Ankara 1970; Sıddık Karadüz, **Derviş Şemsi`nin Deh Murgu`nun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000

[565] İ. Güven Kaya, **Derviş Şemsi ve Deh Murg Mesnevisi : İnceleme, tenkidli metin ve tıpkıbasım = Derviş Şemsi and his mesnevi Deh Murg : Textual analysis, critical edition and facsimile** , Harvard Üniversitesi Yay., Cambridge 1997; Derviş Şemseddin, **Kuşların Münazarası – Deh murg -** , Haz.: Hasan Aksoy, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1998; Mahmut Kaplan, **Deh Murg-ı Şemsî (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Celal Bayar Üniversitesi Yükseköğretim Vakfı Yay., Manisa 2003

9. Şem‘ ü Pervâne: Niyâzî’nin (Abdullah b. Şeyh İbrahim Şebüsterî) Yavuz Sultan Selim adına kaleme aldığı 826 beyit tutarındaki Farsça mesnevisidir. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Efendi, n. 415’te kayıtlı olan eser Mehmet Kanar tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir.[566]

10. Hüsrev ü Şîrîn: Celîlî’nin Nizâmî’nin aynı adlı eserinden esinlenerek 918/1512 yılında yazdığı mesnevisidir. Bilinen iki nüshasının birinin Paris Milli Kütüphanesi’nde diğerinin de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi’nde bulunduğu bildirilen eser üzerinde Şevkiye Kazan tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmış ve eser daha sonra aynı araştırmacı tarafından yayımlanmıştır. [567]

11. Leylâ vü Mecnûn: Celîlî’nin 919/M.1514 yılının Ocak ayında yazdığı bu mesnevisidir. Eser, Celîlî külliyatının 64b-128b varakları arasında yer almaktadır. 2132 beyitten oluşan ve hacim bakımından Nevâyî, Hamdullah Hamdî ve Fuzulî’nin aynı adlı mesnevilerinden küçük olan bu eser, Paris külliyatında yer alan nüshası ve Mısır’da bulunduğu bildirilen diğer bir nüsha ile karşılaştırılarak inceleme ve metin halinde Şevkiye Kazan Nas tarafından yayımlanmıştır.[568] Ayrıca eserin Nizâmî’nin aynı adlı eseriyle karşılaştırılması üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[569]

12. Süleyman-nâme-i Kebîr (81. Cilt): Uzun Firdevsî’nin, en çok bilinen ve Süleyman Peygamberin yer yer efsaneleşmiş hayat hikâyesini, peygamber kıssalarını bir araya toplayan ve bu vesileyle değişik konularda bilgiler veren manzum-mensur karışık yazılmış eseridir. Eserin 81. Cildi Yavuz Sultan Selim zamanında tasnif edilmiştir.

---

[566] Mehmet Kanar, **Fehmî ve Şebisterî’den Şem‘ ve Pervâne**, İnsan Yay., İstanbul 2009

[567] Şevkiye Kazan, **Hamidî-zâde Celilî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Hüsrev u Şirin Mesnevisi (İnceleme ve Tenkitli Metin)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1997; Şevkiye Kazan Nas, **Celîlî’nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2012

[568] Şevkiye Kazan Nas, **Celili'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi (İnceleme- Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2011

[569] Arzu Atik, **Celîlî’nin Leylâ ve Mecnûn’u ve Nizâmî’nin Leylâ ve Mecnûn’uyla Karşılaştırma**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2009.

13. Muammâ Risâlesi: Tireli bir macuncunun oğlu olup Muammâyî mahlasıyla şiirler yazan Ali Bâli adında bir şair tarafından yazılarak Yavuz Sultan Selim'e sunulduğu kaynaklarda zikredilen eserin nüshası bilinmemektedir.[570]

14. Muammâ Risâlesi: Niyâzî mahlasıyla şiirler yazan İbrahim Şebüsterî'nin Yavuz Sultan Selim adına yazdığı Farsça eseridir. Hakimşah Muhammed Kazvînî'nin ***Mecâlisü'n-nefâis*** tercümesinde bahsettiği eserin bugün için elde bilinen bir nüshası yoktur.

[570] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 818

İKİNCİ BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ EDEBİYATI

1. ANADOLU - ORTA ASYA KÜLTÜREL VE EDEBÎ İLİŞKİLERİ

İlk Müslüman Türk devletleri ile Orta Asya Türk yurtlarında meydana gelen ilmî ve kültürel zenginlik, gerek buralarda, gerekse Anadolu'da ortaya çıkan bazı siyasî, sosyal ve demografik olaylara bağlı olarak Anadolu Türklüğünü de etkilemiştir. Bu etki, XI. yüzyıldan başlayarak XVI. yüzyıl sonlarına kadar canlı bir şekilde devam etmiştir. Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde Orta Asya kökenli pek çok ilim, sanat ve tasavvuf erbabının Anadolu'ya gelmesi; buna mukabil Anadolu'dan da söz konusu coğrafyaya ilmî seyahatlerin gerçekleştirilmesiyle, ilim ve kültür hareketinin önemi daha da artmıştır. XVI. yüzyıl sonlarına kadar yoğun olarak devam eden bu ilişkilerin, Anadolu Türklüğü için fevkalade önemli sonuçları olmuş, böylelikle Anadolu'da İslâmiyet'in yayılma süreci hızlanmış; Orta Asya'nın medrese geleneği, ilmî tartışmaları, edebî birikimi ve tasavvufî ekolleri yeni vatana taşınmıştır. XVI. yüzyıldan sonra eskiye göre oldukça yavaş seyreden ilişkiler, giderek kaybolmuştur. [571]

Siyasi gelişmelerin etkisiyle; özellikle, Timur istilasıyla hız kazanan bu kültürel trafik, İstanbul'un fethinden sonra daha da artmıştır. Bu dönem Acem ülkesi dedikleri Azerbaycan ve İran'dan giden âlimlere Osmanlı Devleti'nde büyük rağbet gösterilmiştir. 15. yüzyılın II. yarısından itibaren ise, Fatih'in başlattığı eğitim alanındaki yeniden yapılanmadan sonra Azerbaycan bilim adamlarının plânlı bir şekilde bu ülkeye sevk ve idare edildiği bilinmektedir. Bu durum sonraki dönemlerde de aynen devam ettırılmiştir. Böylece, iki Türk bölgesi arasında ortaya çıkan kültürel ilişkilerde çok sayıda mutasavvıf, müderris, tabip, matematikçi, hattat, mimar, ilim, fikir ve sanat adamı mühim rol oynamıştır. Bu durum hiç şüphesiz iki ülkenin

[571] İsmail Çiftcioğlu, "Orta Asya - Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)", **Bilig**, Kış 2008, S. 44, s. 143-145

gelecekteki sosyo-kültürel hayatını da önemli derecede etkilemiştir. Bunların içinde çok sayıda şairin de yer aldığı bilinmektedir.[572]

Orta Asya'dan Anadolu'ya şâir göçünün en fazla olduğu zaman XVI. yüzyıldır. Bu dönemde Osmanlı ülkesinin kültür ve sanat adamları için bir cazibe merkezi olduğu görülmektedir.[573] XVI. yüzyılın başına kadar bir tarikat temsilcisi sıfatıyla faaliyet gösteren Erdebil Tekkesi şeyhleri daha sonra siyasal amaçlarına ulaştıklarında mezhep ayrışmasının neticesi olarak hâkim oldukları coğrafyada Sünnî sanatkârlar ve tasavvuf erbabına hayat hakkı tanımamışlardır. Bunun sonucu olarak Safevî muhitlerinde dışlanan sanatkârlar daha rahat nefes alabilecekleri Hint ve Osmanlı saraylarına yönelmişlerdir. Özellikle Yavuz Sultan Selim'in ve oğlu Kanunî Sultan Süleyman'ın sanatkârları himaye etme hususundaki gayretleri ve istikrarlı yönetimleri İran coğrafyasından Anadolu'ya sanatkârların göçünü hızlandırmıştır.[574]

Osmanlı kaynaklarının imparatorluğun doğu sınırının ötesinde kalan ülkeleri genel bir ifadeyle diyâr-ı Acem veya Acemistan şeklinde tanımladıkları bilinmektedir.[575] Bu coğrafyadan kendi isteğiyle gelen sanatkârların yanı sıra, Çaldıran muharebesi sonrasında Yavuz Sultan Selim'in pek çok ilim adamı ve sanatkârı sürgün yoluyla Anadolu'ya naklettiği bilinmektedir. Bu sanatkârlar arasında nakkaşların ve müzisyenlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Yavuz Sultan Selim'in İran'dan getirdiği sanatkârların çoğunluğunu nakkaşların teşkil etmesi, o devirde imparatorlukta sanatta yeni bir yönelişin başladığını, tezyinî sanatların ve kitap tezhibinin ayrı bir önem kazandığını göstermektedir. Müzisyenlerin içinde ise neyzen Şeyh Murad, Hasan, İmam Kulu, kanunî Şahmeran Maksud ve kemençeci Şah Kulu gibi devrin önemli şahsiyetleri yer almaktadır. 932/1526-27 tarihli ehl-i hıref defterinde bu müzisyenlerin haricinde muhtelif sanat dallarından 30-40 kadar sanatçının daha Tebriz'den Yavuz Sultan Selim devrinde geldiği öğrenilmektedir.[576]

---

[572] Bilal Dedeyev, A.g.m., s. 379
[573] Cemal Kurnaz, **Anadolu'da Orta Asyalı Şairler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997, s. 17-18
[574] Muhsin Macit, "Şiir", **Türk Edebiyatı Tarihi** (Editör: Talât Sait Halman), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2007, C. 2, s. 48
[575] Cemal Kurnaz, "Anadolu ve Orta Asya Edebî İlişkileri", **Türk Edebiyatı Tarihi** (Editör: Talât Sait Halman), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2007, C. 2, s. 232
[576] Hilal Kazan, A.g.t., s. 86-87

Bu hareketli dönemde Anadolu'ya gelen Orta Asya kökenli ilim adamı ve sanatkârların çoğu aynı zamanda da maharetli birer şairdirler. Bu şairlerin önde gelenleri şunlarıdır:

Şah Muhammed Kazvînî: II. Bayezid zamanında Anadolu'ya gelmiştir. Asıl mesleği olan hekimliğin yanı sıra tefsirde, hadiste ve edebi ilimlerde de büyük söz sahibi bir kişidir. Sultan Selim devrinde hekimbaşı olmuş, musahibi ve nedîmi olarak meclislerine devam etmiştir. Sultan Selim'in emriyle Ali Şîr Nevâî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı tezkiresini dönemindeki şairleri de ilave ederek Farsçaya tercüme eden Şah Muhammmed Kazvînî, sultanın ölümünden kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

Şemsüddin-i Berdâî: Şerh-i Îsâgocî'ye haşiyesiyle meşhur Mevlânâ Muhammed Berdâî'nin oğullarındandır. Bu sebeple Molla-zâde ve Berdâî-zâde isimleriyle de tanınmıştır. Hamdî mahlasıyla şiirler yazan Şemsüddin-i Berdâî, 917/1511-12 civarında Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, Yavuz Sultan Selim'in kendisine hürmet göstererek çeşitli ihsanlarda bulunmuş ve Hassâ Oğlanlara muallim tayin etmiştir. Güzel ve hoş şiirleri vardır. Sultan Selim'in meclislerine katılmış, ona her beytinde ayrı bir sanat gösterdiği Farsça bir kaside sunmuştur. Sultan Selim, kasideyi çok beğenerek kendisini bir samur kürk ve günlük seksen akça ulufe ile ödüllendirmiştir.[577]

Hâşimî: Acem'den Anadolu'ya gelen şairlerdendir. Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzâde iken musahibi ve şiirlerinin kâtibi olmuştur. Babasının Şehzâde Selim'e yakın isimlerden olduğu ve II. Bayezid'le Karışdıran'da yapılan savaşta öldüğü bildirilir. Kaynaklarda soyunun Hazreti Peygambere dayanmasından dolayı bu mahlası aldığı ifade edilir. [578]

Şah Kâsım: Yavuz Sultan Selim'in Acem seferi dönüşü Tebriz'den getirdiği âlim şairlerdendir. Sultan Selim onu hocası Halîmî Çelebi vasıtasıyla tanımış ve

[577] Mîr Ali Şir Nevâî, A.g.e., s. 370-77

[578] Latîfî, A.g.e., s. 568; Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'âra**, Haz. İsmail Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, C. 2, s. 1057; Gelibolulu Mustafa Âlî, **Künhü'l-ahbâr'ın Tezkîre Kısmı**, Haz. Mustafa İsen, Ankara 1994, s. 169; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 653; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 1196; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 191

kendisine çokça hürmet göstererek sürekli yakınında bulundurmuştur. Şiirlerinin çoğu Farsça olmakla birlikte Türkçe şiirler de söylemiştir.[579]

Osmanlı ülkesine gelen Orta Asya menşeli şairlerin bir kısmının tasavvufla yakından ilgisi olduğu, bunların gelişlerinde bu ilginin etkili olduğu düşünülebilir.[580] Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu'ya tasavvufî etkilerle gelmiş şairlerden bazıları şunlardır:

Saffî: Şah İsmail'in şehzadelerindendir. Mevlânâ'nın Divân-ı Kebir'ini almaya giden Sultan Dîvânî'ye bağlanarak Mevlevî olmuş ve onunla birlikte Anadolu'ya gelmiştir.

Şemsî (Derviş Şemseddin): Kaynaklarda Acem'den geldiği kaydedilen şair "Işık Şems" sanıyla tanınmıştır. Sultan Selim'e sunduğu ***Deh-murg*** adlı bir mesnevisi bulunmaktadır.[581]

Şâhî: Şâhî-i Şârkî sanıyla tanınmıştır ve dönemin meşhur şâirlerindendir. Şâh İsmail'in müridlerinden bir Türkmen olduğu, bu sebeple Şâhî tahallus ettiği hatta bu mahlası bizzat Şâh İsmail'in verdiği rivâyet edilir. Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir.

2. ÇAĞATAY VE AZERBAYCAN SAHASI EDEBİYATI

XVI. asırda klasik Çağatay edebiyatı Orta Asya'da Şeybânîlerle, Hindistan'da da Babürlülerle devam etmiştir. Sultan Hüseyin Baykara'nın (ö. 1507) vefatından sonra Herat yerine Şeybânîler hâkimiyetindeki Semerkand ve Buhara Orta Asya Türk kültür ve edebiyatının merkezi olmuştur. Bu asrın başlarında hâkimiyet Timurlulardan Özbek Şeybânîlere geçmiş, bilhassa Şibânî mahlasıyla şiirler yazan Maverâünnehr fatihi Ebu'l-feth Muhammed Şibân Han (ö. 1510) ve şiirlerinde Ubeydî mahlasını kullanan Ubeydullah Han (ö. 1539) Türkçeyi ve Türk edebiyatını

[579] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1412-17
[580] Cemal Kurnaz, A.g.m., s. 237
[581] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1435-6; Latîfî, A.g.e., s. 331-2; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 521; Beyânî, **Tezkiretü'ş-şuarâ**, Haz.: İbrahim Kutluk, TTK Yay., Ankara 1997, s. 137-8

teşvik ve himâye etmişlerdir. Özbek hanları döneminde Çağatay edebiyatının Ahmed Yesevî ve Ali Şîr Nevâî tesirleriyle gelişerek devam ettiği söylenebilir.[582] Bu asırda Çağatayca yalnız klasik şiir dili olarak değil kültür dili olarak da önemli bir gelişme göstermiş, bu dille divân tertip edenler çoğalmış, Nevâî ve Yesevî tarzı şiirlerden başka dinî, ahlâkî ve tarihî konularda manzum ve mensur birçok eser telif edilmiştir. Fuad Köprülünün, "Türklerin altın devri" şeklinde nitelendirdiği bu asırda Çağatay dili ve edebiyatı sadece Orta Asya'da hâkim olmakla kalmamış, bilhassa Nevâî ile Osmanlı ve Azerî edebiyatları üzerinde de etkili olmuştur. Buna karşılık Osmanlı ve Azerî edebiyatları da Çağatay sahasına aynı ölçüde tesir etmiştir.[583]

Dini ve tasvvufi ilimlere, Farsçaya ve Fars edebiyatına vâkıf, musikiden, hat sanatından ve nakkaşlıktan anlayan sesi güzel bir kişi olan Şibân Han, döneminde bilginleri, şâirleri ve sanatkârları sarayında himaye etmiştir. Heratlı Molla Bennâî, Timurlu Muhammed Sâlih ve diğer pek çok şâir onun maiyetinde bulunmuştur. Zengin bir kütüphanesi de bulunan Şibân Han'ın askeri ve siyasi hayatındaki oğunluğa rağmen edebiyata ve özellikle şiire olan ilgisi azalmamıştır. Ahmd Yesevî'ye büyük bir saygı ve sevgi duymuş, onun başlatmış olduğu geleneği takip ederek hikmet tarzı şiirler söylemiştir. Nesîmî ve Nevâî'ye pek çok nazire yazmış, Ahmedî'nin İskender-nâme'sini başucu kitabı olarak dâima yanında bulundurmuştur.[584] Şiban Han'ın Türkçe şiirlerini ihtiva eden ***Dîvân***'ı,[585] ***Bahrü'l-Hüdâ*** adında dinî-ahlakî bir mesnevisi ve fıkha dâir bir risâlesi bulunmaktadır. Şeriate ve sünnî akideye sıkı sıkıya bağlı olan Şibân Han, Şah İsmail'e karşı sünnîliğin savunucusudur.[586] Bu sebeple itikadını şiirlerine yansıttığı ve bazı şiirlerinde kızılbaşların lideri Şah İsmail ile siyasi amaçları uğrunda onunla birlikte hareket eden, hatta mezhebini değiştirmiş görünen Babür Şah'a göndermelerde bulunduğu görülür:

Ol ki miskinlerge dünyâ devletin kıldı nasîb
Âhiretnin devletin hem birse hîç irmes garîb

[582] Ahmet Atilla Şentürk – Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 293-94
[583] Kemal Eraslan, "Çağatay Edebiyatı", **TDVİA**, C. 8, İstanbul 1993, s. 173-74
[584] Üzeyir Arslan, **14-16. YY. Çağatay ve Azerî Edebiyatı**, Kriter Yay., İstanbul 2011, s. 36
[585] Yakup Karasoy, **Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, TDK Yay., Ankara 1998
[586] A.g.e., s. 34

Bid'at ehlini savurdum Mâverâü'n-nehr ara
Uş budur işim Horâsân mülkide hem 'an-karîb

*Leşker-i İslâmnı çiksem **kızıl börk** üstine*
Bolġusı yâver Medîne kişverindin şol habîb

Min kılıçnı şer' üçün çaptım Hudây âgâhdur
Lîk bilmesler munı kâdî bile şeyh ü hatîb

*Ay **Şibânî** 'ışk derdidür sinin könlün ara*
Bil ki yok bu dedge ma'şukdın özge tabîb[587]
*

Uşbu yaz faslıda 'azm-i Esterâbâd eyledük
'Adl u dâd ile bu ilni asru âbâd eyledük

Bu Timür oġlanları taġyîr kıldı mezhebin
*Kim **kızıl börk** dînige kirdise berbâd eyledük*

Asru bî-insâflardın kayguluk irdi bu il
Merhamet birle bu ilnin könlini şâd eyledük

Hak Ta'âlanın yolıda ol kadar kim birdi dest
Çapıban İslâm tîġın ilni irşâd eyledük

Çün şerî'at yolıda koyduk kadem ihlâs ile
Barça 'âlemni şerî'at birle münkad eyledük

Künbed-i Kâbûs ile yaylap uşol Gürgân suyın
Kim kızıl börk cehtidin biz 'azm-i Baġdâd eyledük

*Bu **Şibânî** bu tavâyif biglerini kavlaban*
Zulm ü cevrin köteriben ilge köp dâd eyledük[588]

[587] Yakup Karasoy, **A.g.e.**, s. 82

XVI. asırda Çağatay edebiyatının Nevâî'den sonra en önemli temsilcisi Hindistan'da Timur sülalesinin varlığını devam ettiren Zahîrüddin Bâbur Şah'tır. Bâbür Şah, 899/1494'te babası Ömer Şeyh Mirza'nın yerine tahta geçmiş ve 937/1530'da vefatına kadar Afganistan ve Hindistan'ın bir bölümünü içine alan Türk-Hind imparatorluğunun kurucusu olmuştur. Kuvvetli şahsiyet sahibi, merhametli bir insan ve değerli bir sanatkârdı. Âlimleri, sanatkârları ve şâirleri himaye ederdi.

Ölüm uykusıġa barıp cihândın boldum âsûde
Mini istesengiz iy dostlar körgey siz uykuda

Zamâne ehli içre iy könül âyâ tapılġay mu
Sinin dik derd-peymâ vü minin dik derd-peymûde

Ni kim takdîr bolsa ol bolur tahkîk bilgey siz
İrür ceng ü cedel renc ü riyâzat barça bî-hûde

Özünni şâd tutkıl ġam yime dünyâ içün zinhâr
Ki bir dem ġam yimekke arzımas dünyâ-yı fersûde

Ulusdın tınmadım 'ömrümde hergiz lahzaî ***Bâbür***
Meger ölsem bu 'âlem ehlidin bolġay min âsûde[589]

Bâbür'ün, Şeybânî Han'ın (ö. 1510) Şah İsmail tarafından öldürülmesi üzerine Maveraünnehr'i ele geçirmek sevdasıyla onunla anlaşarak 1511'de Semerkand ve Buhara'yı ele geçirmiş, kendisi Sünnî olmasına rağmen Şah İsmail adına hutbe okutup sikke kestirmiş, ancak bu hareketi Sünnî halk tarafından tasvip görmemiştir.[590] Aşağıda yer alan "*Düşman Yezid sürüsü, dost Âl-i Abâdır*" sözleriyle

[588] Yakup Karasoy, A.g.e., s. 164-5
[589] Bilal Yüce, **Babür Divânı**, AKM. Yay., Ankara 1995, s. 134
[590] A.g.e., s. 11

biten şiiri Şah İsmail'e yaklaştığı ve onun desteğini gördüğü yıllarda yazılmış olduğu izlenimini uyandırmaktadır:[591]

Çü dâd birdi mana Şâh yüz ümîd-i vefâdur
Ni sûd reşk-i hasûda ki dâd dâd-ı Hudâdur

Ni tan kaşıda eger bolsa la'l ü dür taş u tofrak
Ki ma'den-i kerem ü cûd u bahr-ı lutf u sehâdur

Egerçi dehr elemidin töküldi seyl-i sirişkim
Velîk şeh keremidin ümîdim asru toladur

Yezîd ilge ni mikdâr ġâzîler kaşıda kim
Ol ildür asru yüreksiz bu hayl asru bahâdur

'Adâvet atı mahabbet nişânı kalgıça ***Bâbür***
'Adüv hayl-i Yezîd ü muhib Âl-i 'Abâdur[592]

Bu dönemlerde Azerbaycan sahasının en önde gelen şâiri şüphesiz Hatâ'î mahlasıyla şiirler söyleyen ve dönemin siyasetine yön veren Osmanlı-Safevî çekişmesinin baş aktörlerinden biri konumunda olan Safevî hükümdarı Şah İsmail'dir. "Kızılbaşlık" hareketinin siyasî ve edebî yönden kurucusu olan Şah İsmail Hatâ'î'nin lirik şiirlerinde bu harekete yönelik düşünceleri daha çok görülür. Didaktik, öğüt verici ve âşıkane eserler de veren Hata'î'nin ***Deh-name*** adlı mesnevisinin epik şiir tarihimizde önemli bir yeri vardır.[593]

Şiirleriyle kendisi için yeryüzünün gördüğü en yüce hükümdar, ilahi gücün temsilcisi, her şeye muktedir bir lider ve aynı zamanda ıstırap çeken, gözyaşı döken

[591] Ömer Gökhan Yağcı, "Çağdaş Dört Hükümdar Şâirin (Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail, Şiban Han, Babür Şah) Divanlarında Savaşa Dair Bazı Şiirler", **1. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu**nda sunulan bildiri, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 1-3 Kasım 2013, Çankırı
[592] A.g.e., s. 172
[593] "Şah İsmail Hatâî", **Azerbaycan Türk Edebiyatı**, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-17603/h/sahismailhatai.pdf

bir âşık portresi de çizen Şah İsmail'in şiirlerinde en fazla üzerinde durduğu şeylerden biri kendi soyu ve kökenidir.[594]

Adum Şâh İsmâ'il Hakkun sırrıyem
Bu cümle ġâzîlerün serveriyem

Anamdur Fâtıma atam 'Alî'dür
Bu on iki imâmun peyreviyem

Atamun kanını aldum Yezîd'den
Yakîn bilgil ki nakd-i Haydarî'yem

Hızr zinde ile 'Îsa-yı Meryem
Zemâne ehlinün İskender'iyem

Yezîd ü müşrik ü mel'ûnı gör kim
Münâfık kıblesinden men berîyem

Nübüvvet mendedür sırr-ı vilâyet
Muhammed ümmetinün rehberiyem

Cihânı tîġ ile kıldum müsahhar
'Aliyye'l-Murtazâ'nun hançeriyem

Ulu babam Sâfî atamdur Haydar
Şücâ'at ehlinün hak Ca'fer'iyem

Hüseynî'yem Yezîd'e la'netüm var
***Hatâ'î**'yem şâhun bir çâkeriyem*[595]

[594] Babek Cavanşir – Ekber N. Necef, **Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı**, Kaknüs Yay., İstanbul 2006, s. 123
[595] A.g.e., s. 280-1

Abdülbaki Gölpınarlı, Şah İsmail Hata'î'nin Alevî-Bektaşî halk edebiyatında eşsiz bir mevkii bulunduğunu, onun bu edebiyatın en didaktik, didaktik olduğu kadar da lirik şâiri olduğunu ifade eder.[596] Ahmet Kabaklı ise gazellerinde ve hatta nefeslerinde şiir gücü görülmekle beraber propaganda amacı olarak kullandığı manzumelerindeki basitlik ve kolaylığı bilerek, isteyerek yaptığının düşünülebileceğini, çünki niyetinin siyaset ve Anadolu'daki halkı ayrı bir mezhep bahanesiyle Osmanlı'ya karşı isyan ettirmek olduğunu belirtir.[597]

Şah İsmail, sade bir tarikat kimliğine sahip olan Safevîliği bir tarikat devleti olarak kuran kişidir ve onun Safevî Devleti'ni oturttuğu temel Şiiliktir. Bu temel, onun edebi şahsiyetine de damgasını vurmuştur.[598] O, şiirlerini edebî gayeler de gütmekle beraber daha çok dinî inançlarını, fikirlerini yaymak ve bu hususlarda müritlerini aydınlatmak için yazmıştır.[599] Onun müritleri aynı zamanda devletinin askeri gücüdür. Müritler Şah'a sıdk ile bağlanmalı ve uğrunda ölümüne savaşmalıdırlar. Şah İsmail, şiirlerinde bu bağlılığı şöyle dile getirir:

Leşkerüm gâzilerüm sûfilerüm pîrlerüm
Cân ile başı bu yolda mana inkâr degül[600]
*

Ey gönül sıdk ile her kim Şâh ilen yoldaş ola
Yüz gerek döndermeye her nice kim yol daş ola

Yolı ger daş ola ger yay ola ger ok ger kılıc
Mürşîdinden dönenin ma'nîde ismi lâş ola [601]

Ehl-i sünnet anlayışını benimseyen Osmanlılar ve Özbekler, "mülhid" olarak nitelendirerek ötekileştirdikleri Safevilerle sürekli savaş halinde olmuşlardır. Safevî tarafından bakıldığında da durum farklı değildir. Hükümdarlığının yanı sıra bir tarikat önderi olan Şah İsmail de kendi inanışı dışındakileri yoldan çıkmış olarak görür. Onları Yezid ile özdeşleştirerek "Havâric" olarak niteler ve aynı zamanda

[596] Abdülbaki Gölpınarlı, **Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi**, Milliyet Yay., İstanbul 1972, s. 197
[597] Ahmet Kabaklı, **Tasavvuf, Tarikat, Edebiyat**, T.E.V. Yay., İstanbul 2008, s. 229
[598] Mehmet Temizkan, **Hatâyî'nin Şiir Dünyası**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001, s. 18-19
[599] Mustafa Ekinci, **Şah İsmail ve İnanç Dünyası**, Beyan Yay., İstanbul 2010, s. 89
[600] Babek Cavanşir – Ekber N. Necef, **A.g.e.**, s. 249
[601] A.g.e, s. 169

askeri gücünü oluşturan sufîlerini onlarla gazaya teşvik eder. Kendini müminlerin emiri, rehberi olarak görür ve benimsediği Caferî mezhebinin dışındakileri hoş görmeyerek yok edilmesi gerektiğini şiirlerinde sıkça dile getirir:[602]

Kır Yezîd ile Havârîci tüket kalmaya hiç
Neşe kim Caferî mezhebe taleb-kâr degül[603]
*
Olar kim bu tarîka inkâr oldı
Havâricdür gazâ kılın yeridür[604]
*
Yezîd ü kâfir ü Mervân'a dâ'im
Gâzilerden gazâ ister Hatâ'î[605]
*
Havârîc ehlini koymam cihâna
Hatâ'îyem cihâna şimdi geldim[606]
*
Men tevellâ kılalı hânidâna sıdk ile
Olmuşam her dem Havâric gözlerinin hançeri[607]
*
İsmi İsmâil'dür zâtı Emîre'l-mü'minîn
Yüzüni görgeç Havâric râzîdür daş olmaga[608]

Bu dönem Azeri sahasının bir diğer önemli ismi, henüz bu tarihlerde Osmanlı sahasında tanınmamakla beraber Türk edebiyatının tartışmasız en büyük şairlerinden olan Fuzulî'dir. Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı fethine (940/1534) kadar Osmanlı sahasında tanınmayan şair, Şah İsmail'in Bağdat'ı ele geçirmesinden (904/1508) sonra ona ***Beng ü Bâde*** adlı eserini sunmuştur. Afyonla şarabın karşılaştırılıp şarabın üstün olduğu sonucuna varılan, aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmış eser 444 beyittir. Alegorik ve sembolik bir yapıya sahip

[602] Ömer Gökhan Yağcı, Adı geçen bildiri
[603] Babek Cavanşir – Ekber N. Necef, A.g.e., s. 249
[604] A.g.e., s. 379
[605] A.g.e., s. 221
[606] A.g.e., s. 268
[607] A.g.e., s. 223
[608] A.g.e., s. 182

olan eser hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlardan biri de eserde Bâde'nin Safevî hükümdarı Şah İsmail'i, Beng'in ise Osmanlı padişahı II. Bayezid'i temsil ettiğidir ve Fuzulî, eserinde şarabı üstün göstermekle Şah İsmail'i beğendiğini, onu Osmanlı hükümdarından üstün tuttuğunu göstermektedir.[609]

3. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE NAZIM

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme dönemi olan XVI. yüzyılda devletin sınırları Tebriz'den Macaristan içlerine, Kırım'dan Arabistan ve Afrika'ya kadar genişlemiştir. Bu çok geniş coğrafya üzerinde Osmanlı kültürünün yerleşip geliştiği birçok şehirden yetişen yüzlerce şair divan şiirini en yüksek noktasına ulaştırmıştır.[610] Osmanlı şiirinde klasikleşme süreci II. Bayezid devrinin sonuna kadar sağlanmış ve Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren ilk klasik dönem başlamıştır.[611] İktidara geldiği yıllardaki siyasi ve sosyal sıkıntılara rağmen sekiz yıl gibi kısa bir sürede devletin sınırlarını neredeyse üç katına genişleten, ekonomisini düzelten ve istikrarı sağlayan Yavuz Sultan Selim, bu gelişmelere paralel olarak uyguladığı kültür politikaları ve sanat hâmiliği ile klasik şiirimizin inkişâfında büyük rol oynamıştır. Onun bu gayretleri meyvesini oğlu ve halefi Kanunî Sultan Süleyman devrinde vermiş, klasik şiirin altın çağını yaşamasını sağlamıştır.

Şiirlerini genellikle Farsça yazmakla beraber şair padişahların en kudretlilerinden biri olan Yavuz Sultan Selim, şiirden anlayan bir sultan olarak şairlere büyük destek vermiştir. Yavuz Sultan Selim devri şairlerinin çoğu Trabzondaki şehzadeliği zamanında hoca, nişancı, divân kâtibi, musâhib görevinde bulunan şairlerdir. Padişah olduğunda bunların bir kısmını beraberinde götürmüş, bazılarını da görev yerlerinden aldırarak İstanbul'a getirtmiş, saraydayken ve seferlerinde bu şairleri yanında bulundurmuştur.[612] Trabzon'da sancak beyliği yıllarında musahibi ve hocası olan Halimî Çelebi, Hayalî Abdülvehhab Çelebi, Nacak Fâzıl diye anılan Nihanî, Revanî, Güvâhî, Fehmî, Ahî Benli Hasan, Tali'î Mehmed Çelebi, Şükrî, Sâgarî, İshak Çelebi, Zâtî ve Acem kökenli şairlerden Şah

[609] Ahmet Atilla Şentürk – Ahmet Kartal, A.g.e., s. 301-302
[610] Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)**, Yıl:36, C. LII, S. 415,416,417, Ankara 1986, s. 169
[611] Muhsin Macit, A.g.m., s. 34
[612] **Büyük Türk Klasikleri**., C. 3, s. 204

Muhammed Kazvînî, Şah Kasım, Derviş Şemsî Yavuz Sultan Selim'in beğendiği, koruduğu ve pek çoğunu seferlerinde de yanında bulundurduğu şairlerdendir. Bu şairlerden bazılarına seferlerini nazmetme emri vermiş ve böylelikle Türk edebiyatında ***Selim-nâme*** yazma geleneği başlamıştır.

XV. yüzyıl edebiyatımız için bir hazırlık devresi olmuş, Acem edebiyatı edebiyatımız için bir örnek, Acem şairleri de şairlerimiz için birer üstad kabul edilmiştir. Ahmed Paşa, Necâtî gibi şairlerle Acem edebiyatındaki mevzu ve mazmunlar edebiyatımıza nakledilmekle beraber kaside ve gazel vadisi bir hayli genişlemiş, bir sonraki yüzyılda yakalayacağı kemâl devresine hazırlanmıştır.[613] XVI. yüzyıl ise divan edebiyatında İran şairleri ölçüsünde eserlerin verildiği bir yüzyıl olması nedeniyle, Acem klasizminin yanında Türk klasizminin kurulduğu bir dönemdir.[614] Bu yüzyılda artık Osmanlı İmparatorluğu bir cihan devletidir ve devletin payitahtı olan İstanbul da Fatih Sultan Mehmed zamanından beri gelişerek en büyük kültür merkezi olmuştur. Yalnız siyasette değil, sanatın bütün dallarında ve şiirde İran'a üstünlük vardır.[615] Yavuz Sultan Selim döneminde Türk şairleri, büyük fetihler ve isabetli politikalar ile devletin gelişmesine, ihtişam kazanmasına paralel bir şekilde klasizmin şiirdeki ilk örneklerini vermeye başlamışlardır.

XVI. yüzyılda devletin gelişmesi, güçlenmesi, ülkede zenginliğin ve bilgi seviyesinin artmasıyla birlikte şiirdeki gelişme de hızlanmış ve şiire yön veren usta şairler yetişmiştir. Bu yüzyıl şiirinin gelişmesinde ve güzelleşmesinde aruz ölçüsünün en iyi bir şekilde kullanılmaya başlanmasının da büyük etkisi olmuş, büyük şairlerin elinde hatasız ve ustaca kullanılan, söze ahenk katan bir şiir ölçüsü haline gelen bir Türk aruzu meydana getirilmiştir. Böylelikle bu yüzyıl şiiri aruzun kullanılışındaki ustalık ve şiir tekniğinde ulaşılan mükemmellikle, dıştaki ahengiyle en parlak ve olgun dönemini yaşamıştır. Dili aruz kalıplarına daha kolay uygulayabilmek için alınan Arapça ve daha çok Farsça kelimelerin çoğalmasıyla şiir dili önceki yüzyıllardan daha farklı, daha süslü ve ağdalı bir dil haline gelmiştir. Bu dilde Türkçe kelimeler azalmış, buna karşın Türkçe cümle yapısında kendini hissettirmeye başlamış, böylece kelimeleri daha çok yabancı kökenli ancak söyleyişi

[613] Agah Sırrı Levend, **Edebiyat Tarihi Dersleri**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1935, s. 146-47
[614] Cem Dilçin, A.g.m., s. 169
[615] Mehmed Çavuşoğlu, "Divan Şiiri", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)**, Yıl:36, C. LII, S. 415,416,417, Ankara 1986, s. 13

Türkçe olan Osmanlı şiir dili meydana gelmiştir. [616] Siyasi sınırların ve kültür coğrafyasının ulaşılabilecek son noktaya vardığı Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde şiir dilinde söyleyiş ve ritm bakımından mükemmel örnekler verilmiş; saray çevresinde biçimlenen kültür ve sanat hayatına Timurlu ve Safevi yönetimindeki merkezlerden ve Rumeli'den katılan şairlerle Osmanlı şiiri yaklaşık üç asırlık bir kuruluş ve gelişme devrinden sonra Bakî ile simgeleşen ve tamamlanan klasikleşme sürecine başlamıştır.[617]

Bu dönemde, II. Bayezid devrinde İstanbul'a gelen Zâtî, doğru dürüst bir eğitimi olmamasına rağmen şair yaradılışı sayesinde şairlerin hocası, yol göstericisi olmuştur. Zâtî, aynı zamanda klasikleşme sürecine geçiş dönemini temsil eden Necâtî ile klasik dönemin zirve şairi Bakî arasında köprü durumunda bulunan dönemin en önemli ve meşhur şairidir.[618] Zâtî'den sonra devrin ikinci önemli şairi Revânî'dir. Trabzon'dan beri Sultan Selim'in hizmetinde olan Revânî devrinin büyük şairlerinden sayılmıştır. Bir gazel şairi sayılan, gazelleri hep şarap, meyhane ve rintlik üzerine olan Revânî, kasidede de devrin en önde gelen şairlerindendir. Revânî, divanında yer alan otuz üç kasidenin on birini Sultan Selim'e sunmuştur.

Yavuz Sultan Selim döneminin renkli simâları arasında yer alan Tâcî-zâde Cafer Çelebi, Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi ve İbni Kemal gibi bilgin şairler, bulundukları muhitleri birer cazibe merkezi haline getirmişlerdir. Bu isimler yetiştirdikleri şair ve sanatkârlar ile devrin sanat hayatında etkili olmuşlar ve Kanunî devrinin görkemine uygun bir atmosferin oluşmasına zemin hazırlamışlardır.[619]

Divan şiirinde şairlerin birbirlerine nazire söylemeye başlamaları hemen hemen bu şiirin kuruluş devresiyle eş zamanlıdır. İlk örneğini 840/1436'da Ömer b. Mezid'in ***Mecmû'atü'n-nezâ'ir*** adlı nazire mecmuası, XV. yüzyılda nazire söylemenin bir moda haline gelmeye başlamasının göstergesidir. Bu dönemde yaygınlaşan nazire söyleme zamanla bir gelenek halini almış ve hiçbir dönemde

[616] **Büyük Türk Klasikleri**, Ötüken – Söğüt Yay., C. 3, s. 203
[617] Muhsin Macit, A.g.m., s. 50
[618] A.g.m., s. 35
[619] Muhsin Macit, "Tarihî Sosyo-Kültürel Bağlam", **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 2, Kültür ve Turizm Bak. Yay., İstanbul 2007, s. 24-25

önemini yitirmeksizin bu şiirin devrini tamamlamasına kadar devam etmiştir.[620] XVI. yüzyılın ilk nazîre mecmuası Eğridirli Hacı Kemal'in 918/1512'de düzenlediği ***Câmi'ü'n-Nezâir***, ikincisi ise Edirneli Nazmî'nin 930/1523-24'te topladığı ***Mecma'ü'n-Nezâir***'dir. Biri Yavuz Sultan Selim devrinin başına diğeri ise hemen sonuna tarihlenen bu iki önemli mecmua, bu devirde nazire söylemenin ve derlemenin bir gelenek haline gelerek had safhaya ulaştığını göstermektedir. Bu mecmualardan ikincisi olan ***Mecma'ü'n-Nezâir***, 357 şaire ait 5527 şiir ihtiva eder.[621] Bu mecmua Yavuz Sultan Selim devri şairlerinin tespiti açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bu dönemde Rumelili şairlerin sayısı ve şiirdeki etkisinin artmaya başladığı görülür. Özellikle Üsküp (Atâ, İshak Çelebi, Ferîdî, Özrî), Prizren (Nehârî, Sûzî, Şem'î), Kalkandelen (Sücûdî, Bâlî, Fakîrî), Niğbolu (Âhî), Manastır (Kâtib Hasan) gibi Rumeli şehirlerinden yetişen şairler elinde klasik şiirin çehresi yeni duyuşlarla zenginleşmiştir.

Bu dönemde ayrıca muammâ yazmanın bir moda haline geldiği görülür.[622] Yavuz Sultan Selim'in muammâ çözmeye meraklı olup bu alanda eser veren şairleri bizzat teşvik ettiği bilinmektedir. Sultan Selim'in en yakınındaki isimlerden olan hocası Halîmî Çelebi müşkil beyitleri ve muammâları çözmekte ustadır. Tireli bir macuncunun oğlu olan Muammâyî, İranlı muammâ ustaları ile Sultan Selim'in huzurunda muammâlar söylemiş ve bilâhere bir "***Muammâ Risâlesi***" yazıp takdim etmiştir. Sultan Selîm, bu ilmin kendi ülkesinde de üstadları yetiştiğine memnun olmuş, şaire pek çok iltifatlarda bulunmuş ve ayrıca 300 flori ihsan etmiştir.[623] Niyâzî mahlaslı İbrahim Şebüsterî'nin de her kaidesini Sultan Selim'in ismiyle ilişkilendirdiği Farsça bir muammâ risâlesi yazarak sunduğunu Kazvînî ***Mecâlisü'n-nefâis*** tercümesinde dile getirmektedir.[624] Bu dönemde Abdî, Âşık Çelebi'nin babası 'Âlî Çelebi ve Muhyî mahlasıyla şiirler yazan Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi'nin de muammâ konusunda usta oldukları tezkirelerde dile getirilmektedir.

---

[620] M. Fatih Köksal, **Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirnde Nazire**, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 91

[621] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 33

[622] Emine Yeniterzi, "On Altıncı Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış", **Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi**, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2011, s. 19

[623] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 818

[624] Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, A.g.e., s. 367

3.1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ EDEBÎ MUHİTLERİ

Türk edebiyatı gelişme gösterirken şairlerin ve sanatçıların belirli merkezlerde toplandıkları, buralarda bir araya gelerek edebî mütalaalarda bulundukları, birbirlerine şiirlerini okuyarak bu şiirler hakkındaki eleştirilerini paylaştıkları görülmektedir. Bu edebî çevreler, bireursalı Abdîr kültür merkezi olarak aynı zamanda şairleri besleyen kaynaklar olup daima edebiyata ve sanata önem veren, cömertlikleri ve ihsanları ile sanatçıları koruyan, gözeten kıymetli eserleri mükâfatlandıran kişilerin etkisiyle oluşmuştur. Böylece bu topluluklar çeşitli zamanlarda ve belirli kişilerin etrafında birer edebî çevre meydana getirmişlerdir.[625] Osmanlı Devleti'nde padişahların, şehzadelerin ve çeşitli kademelerdeki devlet büyüklerinin etrafında daima ilim adamları ve sanatçı topluluğu oluşmuş, onları korumuşlar ve himaye etmişlerdir.[626]

Trabzon'da şehzadeliği zamanından itibaren etrafında pek çok şair toplanmış, kaside ve eser sunanları caize ve ihsanları ile memnun etmiş olan Yavuz Sultan Selim'in saltanatı devrinde şiir ve edebiyat hayli inkişaf etmiştir. Onun zamanında şiirleriyle şöhret bulmuş, takdirini ve iltifatını kazanmış, himayesi altına girmiş pek çok şâir vardır.[627] Bu şairlerin önde gelenleri şunlardır:

Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi (ö. 922/1516): Hâtemî mahlasıyla üç dilde şiirler söyleyen Abdurrahman Çelebi, ilmi ve ahlakı ile II. Bayezid devrinde Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş fakat şehzadeler arasındaki çekişmede Şehzade Ahmed taraftarı olduğu gerekçesiyle yeniçeriler tarafından evi yağmalanmış ve ardından azledilmiştir. Buna rağmen Sultan Selim tahta çıkınca kendisine hürmet göstererek görevine iade etmiş, meclislerinden ve sohbetlerinden eksik etmemiştir. Acem seferine katılmış ve dâima sultanla beraber bulunmuştur. Sultan Selim'in çok takdir ettiği ve ölümü karşısında büyük üzüntü duyduğu Abdurrahman Çelebi'nin bu sultana sunduğu Arapça bir kasidesi döneminde çok meşhur olmuştur.

---

[625] İbrahim Akyol, **Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyatı**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kırıkkale 2012, s. 258
[626] Halil İnalcık, **Şair ve Patron**, Doğu Batı Yay., Ankara 2005, s. 15
[627] Haluk İpekten, A.g.e., s. 61-62

Döneminde herkesin saygısını kazanmış olan Abdurrahman Çelebi, ilmi, ahlakı, olgunluğu ve cömertliği ile tanınmıştır. Devrinde ihsanını ve iltifatını görmeyen kimse kalmamış, konağı âlimlerin ve şâirlerin toplantı yeri olmuştur. Kemalpaşa-zâde, Necâtî ve Zâtî başta olmak üzere pek çok âlim ve şâir onun himayesini görmüş, yardımlarıyla geçinmiştir. Öyle ki şâir Necâtî kendisine olan yakınlığı ve ihsanları sayesinde padişahlar adına yapılan alışılagelmiş tertip usulünün dışına çıkarak divânını onun adına tertip etmiştir.[628]

Tâcî-zâde Cafer Çelebi (ö. 921/1515): Yavuz Sultan Selim'in en takdir ettiği ve güvendiği insanlardandır. Acem seferine katılmış ve sürekli sultanın yanında bulunmuştur. Nişancı vazifesiyle katıldığı sefer esnasında Zeyrek-zâde Rükneddin Efendi yerine Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Sefer dönüşü, yeniçeriyi isyana teşvik edenler arasında olduğu iddiasıyla idam edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in öldürülmesinden pişman olduğu ve Cafer Çelebi ile Müeyyed-zâde hakkında sık sık "*Devr-i saltanatımız iki vücûd-ı bî-nâzir ile şeref-pezîr olmuş idi. Bir Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi'dir. Ammâ hayf u dirig ki şebâbı şikest olduğu zamânına rast geldik. Biri dahi Tâcî-zâde Cafer Çelebi'dir. Lâkin sad-hezâr efsus ki hırmen-i ömrünü tünd-bâd-ı gazâb ile berbâd eyledik.*" dediği nakledilir. İnşâsıyla meşhur olan, bunun yanında Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Cafer Çelebi'nin nesrinin şiirinden, kasidelerinin gazellerinden iyi olduğu kaynaklarda belirtilir. Dönemin sanat hâmilerinden olan Cafer Çelebi, kabiliyetli gördüğü şâirleri ihsan ve bahşişleriyle teşvik etmiştir. Sücûdî, Sihrî, Zâtî ve Mesîhî onun en fazla takdir ettiği şâirlerdendir. Konağı bütün şâirlere ve marifet sahiplerine açık olan Cafer Çelebi verdiği bahşişlerle özellikle Zâtî'nin geçimini sağlamasına yardımcı olmuştur.[629]

Kemâlpaşa-zâde (ö. 940/1534): Devrin önde gelen âlimlerinden olan Kemâlpaşa-zâde Sultan Selim'in en fazla hürmet gösterdiği zâtlardan biridir. Sultan Selim ile birlikte Acem seferine katılmış, sefer dönüşünde Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Mısır seferine de katılan Kemalpaşa-zâde Sultan Selim'den büyük itibar görmüş ve sürekli beraberinde bulunmuştur. Sultan Selim ile sohbetleri ve seferler esnasında aralarında vuku bulan latifeler çeşitli kaynaklarda nakledilmektedir. Sultan

[628] A.g.e., s. 139
[629] A.g.e., s. 141

Selim'in adına ve bizzat onun isteğiyle bazı eserler kaleme almış, tercümeler yapmıştır. Mısır seferi esnasında padişahın isteği üzerine İbn Tagribidî'nin Nücûmü'z-Zâhire adlı tarihini her gece sabaha kadar çalışarak tercüme etmiş ve sabahları parça parça olmak üzere sunmuştur. Üç yüzün üzerinde eseri bulunan Kemâlpaşa-zâde Ahmed Şemseddin üç dilde şiirler söylemiştir ve Sultan Selim'in vefatı üzerine yazdığı mersiyesi meşhurdur.

Pîrî Mehmed Paşa: Yavuz Sultan Selim'e saltanatının son iki yılında sadrazamlık yapmış olan Pîrî Mehmed Paşa, bazen ismini kullanarak bazen de Remzî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Zekâsı, ferâseti, olgunluğu ve dirâyeti ile tanınan Pîrî Mehmed Paşa, devrinde şiiri ile de kendinden söz ettirmiş ve padişahın meclislerine katılmıştır. Aynı zamanda devrin şâirlerinden bazılarını himaye etmiştir. Sücûdî, Şem'î ve Edirneli Ahmed Lisânî, Pîrî Mehmed Paşa'nın takdirini kazanmış ve yardımını görmüş şâirlerdendir.

Zeynel Paşa: Farsça bilgisi ile meşhur olan ilimle ve şiirle uğraşmayı seven Zeynel Paşa, Zeynelî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Farsça ve edebî ilimlerdeki bilgisi sebebiyle kimsenin şiirini beğenmeyen ve hatalarını bulan Zeynel Paşa'ya, bir gün Sultan Selim'in meclisinde yine bir şiiri tenkîd edince herkesin şiirine müdahale etmesinden dolayı sultanın "Senin mahlasın Dahlî olsun." diyerek latife ettiği nakledilir.

Halîmî (ö. 923/1517): Yavuz Sultan Selim'in musahibi ve hocasıdır. Trabzon'da şehzadeliğinden itibaren Sultan Selim'in yanında bulunmuş, padişah oluna da İstanbul'a getirilmiştir. İstanbul'a gelişinde kendisini bizzat karşılayan Sultan Selim'in, "*Halîmî Çelebi gerçi pâdişâh olduk ammâ hâl-i yârândan bî-âgâh olduk. Bu saltanatdan ne zevk alunur ki üç gündür seni görmedük.*" dediği rivâyet edilir. Sultan Selim'in ölümüne kadar büyük hürmet gösterdiği ve yanından hiç ayırmadığı Halîmî Çelebi'nin şiirleri kimseye göstermeyip sakladığı için fazla yayılmamıştır.

Hayâlî Abdülvehhab Çelebi (ö. 929/1523): Trabzon'da şehzadeliği sırasında Sultan Selim'in musahibi ve nedimi olmuş, kardeşleri ile mücadelesi

sırasında Selanik kadısı iken tahta çıktığında İstanbul'a getirilerek başdefterdar tayin edilmiştir. Sultanın meclislerine sürekli devam eden, hazerde ve seferde sürekli yanında bulunan Hayâlî, Acem seferi dönüşünde Amasya'da kışlandığında yeniçeri isyanı sebebiyle azledildiyse de sultanın katında itibarını hiç bir zaman kaybetmemiştir. Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre sefer dönüşü bir gün sultanı üzgün gören Hayâlî Çelebi bunun sebebini sormuş, Sultan Selim, "Acem mülküne sefer ettik, bütün sanatkârlarını toplayıp getirdik. Anadolu'nun ustaları yetişerek bunları geçsin ve halk bunlara rağbet göstermesin istedik. Fakat halkımız hala Acemlere müracat eder, kendi ustalarımıza başvurmazmış." diyerek cevap vermiş. Bunun doğru olmadığını söyleyen Hayâlî Çelebi, padişahın ispat isteği üzerine Anadolulu sanatkârların en nadide eserleri toplayarak onu ikna etmiş ve sevindirmiştir.

Revânî İlyas Çelebi (ö. 930/1524): Şehzadeliği sırasında Sultan Selim'e intisab etmiştir. İstanbul'a Sultan Selim ile birlikte gelmiş ve onun tahta cülusundan sonra matbah kâtibi, matbah emîni ve surre emîni olmuştur. Mısır seferinde padişahın musahibi olarak bulunmuştur. Surre eminliği vazifesini istismar ettiği dedikodularına rağmen padişah katında itibarını korumuş ve Ayasofya mütevelliliğine tayin edilmiştir. Sultan Selim devrinin büyük şairlerinden olan Revânî mürettep bir divân sahibidir ve bu padişah adına pek çok kasidesi bulunmaktadır.

Sücûdî: Sultan Selim'in Acem ve Mısır seferlerinde beraberinde bulunmuş şairlerdendir. Pîrî Paşa ve Cafer Çelebi tarafından yetiştirilen Sücûdî, divân kâtibi, ardında da silahdar kâtibi olmuştur. Sultan Selim'in kendisine Mısır seferini yazma görevi verdiği kaynaklarda belirtilir. İshak Çelebi'nin Selim-nâme'sine zeyl olarak yazdığı bu eseri Sultan Selim tarafından beğenilmemiştir. Bu sefer esnasında hayli yaşlı olduğu belirtilen Sücûdî'nin şiirde pek fazla kudreti olmadığı zikredilir.

Tali'î Mehmed Çelebi: Şehzade Mahmud Manisa'da vali iken onun hizmetinde bulunmuş, onun ölümünden sonra ise İstanbul'a gelerek yeniçeri kâtibi olmuştur. Sultan Selim'e sunduğu şiirler ile takdirini kazanmış, Mısır seferine katılmış ve Sücûdî gibi ona da bu seferi yazma görevi verilmiştir. Fakat manzum ve mensur olarak yazdığı eser sultan tarafından beğenilmemiş, ayrıca huzurda ağzından

kaçırdığı bazı garip sözler nedeniyle Sultan Selim'i gücendirmiş ve cezalandırılmak korkusuyla meclislerinden kaçar olmuştur. Devrinde çok meşhur bir şâir olan, hatta Latîfî'nin Necâtî'ye eş bir şâir olarak zikrettiği Tali'î Mehmed Çelebi, bu şöhretini uzun süre devam ettirememiştir.

Şehîdî: Asıl adı Kasım olup Niksar'da doğmuştur. Hz. Peygamber neslinden gelen şâir bundan dolayı Seyyid Kasım sanıyla tanınmıştır. İlim tahsil ederek devrin önde gelen âlimlerinden olmuş, Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzade iken musahibleri arasına girmiş, tahta çıktığında İstanbul'a gelmiş ve saltanatı süresince de meclislerine devam edip iltifat görmüştür.[630]

Şîrî: Asıl adı Ali olup Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğludur. İsminin Hz. Ali ile bir olması sebebiyle bu mahlası aldığı belirtilen şâir Yavuz Sultan Selim'in yetiştirmelerinden olup hizmetinde bulunmuştur.

Şükrî: Bitlislidir. Kaynaklarda hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Pek çok ilim tahsil etmiş, Herat ve Gilân gibi kültür merkezlerini gezmiş ve Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında İstanbul'a gelerek ona bir kaside sunmuştur. Padişahın sohbetlerinde bulunmuş ve iltifatına nâil olmuştur. Sultan Selim'in hayatını ve seferlerini konu alan manzum bir Selim-nâmesi bulunmaktadır. Ayrıca Sultan Selim'in vefatı üzerine yazılmış bilinen iki ünlü mersiyeden biri Şükrî'ye aittir.

Yavuz Sultan Selim'in muhitinde Anadolulu şairlerin yanı sıra, dönemin çok hareketli olan Orta Asya - Anadolu ilişkileri çerçevesinde kendiliğinden Anadolu'ya gelmiş veya Acem seferi akabinde bizzat Sultan Selim tarafından getirilmiş şairler de bulunmaktadır. Bunların önde gelenleri Şah Muhammed Kazvînî, Şemsüddin-i Berdâî, Hâşimî-i Acem, Şah Kasım ve Derviş Şemsî'dir.

Şehzade Korkud'un Çevresi:

Kardeşi Sultan Selim'den yaşça büyük olduğu halde saltanatı ona bırakarak Manisa sancağına çekilen Şehzade Korkud, zayıf, hassas, sanatkâr ruhlu, ilmi, irfanı,

[630] Sehî Bey, A.g.e., s. 177; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1452-3; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 529; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 4, s. 2892; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 5, s. 1572 (Mehmed Süreyya'nın, Trabzon'da intisabının Kanuni Sultan Süleyman'a olduğunu söylemesi hatalıdır.)

musikisi ve şiiri ile tanınmış bir şehzade idi. Musikide usta ve yazısı çok güzel olan Şehzade Korkud aynı zamanda şiirle meşgul olup Harîmî mahlasıyla şiirler yazardı. Âlim, şâir ve musikişinasları sarayında toplar, onları himaye eder, şiir ve musiki meclisleri düzenlerdi. Muhitinde bulunan şâirlerin önde gelenleri Deli Birader namıyla tanınan **Gazalî, Fedâyî, Manisalı Serirî** ve **Sevdâyî**'dir. Bunlardan özellikle Gazalî, sadık bendelerinden Piyâle Bey ile beraber çok sevdiği ve yanında ayırmadığı şahıslardandır. Sultan Selim'in Manisa'ya hücumu sırasında kaçtığında da Şehzade Korkud ile birlikte olan Gazalî Mehmed (ö. 941/1535), çok sevdiği şehzadenin ölümünden sonra bir müddet derviş kılığında dolaştıktan sonra Bursa'ya gelerek Geyikli Baba tekkesine şeyh olmuştur.

Serîrî, Manisalıdır ve Sultan Korkud'un hususi işlerine hizmet eden kullarındandır. Hakkında bilgi veren tek tezkireci olan Sehî Bey, çok marifet tahsil etmiş, iyi tanbur çalan, nükteci bir kişi olduğunu, Sultan Korkud'un ölümünden sonra İstanbul'a gelerek sipahi oğlanları bölüğüne katıldığını belirtir.[631] İyi tanbur çalan Serîrî, Yavuz Sultan Selim tarafından saray santçıları arasına alınmıştır.[632]

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan **Sevdâyî** de Şehzade Korkud'un muhitinde bulunan şairlerdendir. Müderrislik ve kadılık yapmış, Kırkkilise kadısı iken vefat etmiştir.[633] Şâirin divânında Sultan Korkud namına yazılmış üç kaside bulunması bu şehzâdenin etrafında bulunan şâirlerden olduğunu göstermektedir.[634] Sevdâyî bu kasidelerinde fakr ve zaruret içinde olduğundan, hayatta hiç gülmedinden bahsettiğine göre bu şiirleri yazdığında henüz Şehzade Korkud'un himayesini kazanmamış olsa gerektir.[635]

Tezkirelerde adı geçmeyen ve Piyale Bey adına yazılmış bir kasidesinden tanınan **Fedâyi**'nin de Şehzade Korkud'un çevresinde bulunan şairlerden olduğu anlaşılmaktadır. Daha evvel Şehzade Mahmud'un muhitinde bulunan Fedâyî, onun ölümünden sonra Manisa'da Şehzade Korkud'a intisâb etmek istemiş ve muhtemelen

[631] Sehî Bey, A.g.e., s. 211-2
[632] Hilal Kazan, A.g.t., s. 129
[633] Sehî Bey, A.g.e., s. 165-6
[634] Zübeyde Yaşar, **Sevdâyî Dîvânı'nın Çeviri Yazı Metni ve Günümüz Türkçesine Aktarımı,** Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 1
[635] Haluk İpekten, A.g.e., s. 184

bu amaçla en yakın adamı olan Piyale Bey'e bir kaside sunarak bu arzusunu gerçekleştirmeye çalışmıştır.[636]

Şehzade Ahmed'in Çevresi:

Sultan II. Bayezid'in büyük oğlu ve saltanatın varisi sayılan Şehzade Ahmed Amasya sancak beyliği yapmış, bütün hayatını bu şehirde geçirmiştir. Kendini saltanat varisi olarak hazırlayan Şehzade Ahmed'in sarayı ihtişam içindeydi ve etrafında âlimler, şairler, sanatkârlardan oluşan büyük bir topluluk vardı. **Âfitabî, Münirî İbrahim Çelebi, Penahî, Makâmî,** kadın şairlerden **Zeyneb Hatun** ve **Mihri Hanım** Şehzade Ahmed'in himayesinde ve edebi muhitinde bulunan şairlerin önde gelenleridirler. Amasyalı bir şair olan Münirî İbrahim Çelebi (ö. 927/1521), Şehzade Ahmed'in meclislerinde bulunmuş, ona kasideler sunarak iltifatını kazanmıştır. Ancak şiiri pek tutulmamış ve daha çok ilmî eserleri ile tanınmıştır.

Şehzade Süleyman'ın Çevresi:

Babası Yavuz Sultan Selim'in vali olarak bulunduğu Trabzon'da 900/1494 yılında doğan Şehzade Süleyman on beş yaşına gelince Karahisar sancağına tayin edilmişti. Amcası Şehzade Ahmed'in itirazı üzerine önce Bolu, ardından da Kefe'ye nakledildi(915/1509). Babasının hükümdar olması üzerine İstanbul'a alınan Şehzade Süleyman, 919/1513'te Saruhan valisi olarak Manisa'ya gönderildi. Çaldıran ve Mısır seferleri sırasında Rumeli muhafızı Edirne'de bulunduğu süreler haricinde padişah oluncaya kadar Manisa'da kaldı. Sık sık sancak değiştirmesi, bir şehirde uzun zaman yerleşip oturamaması sebebiyle şairlerle fazla ilgilenemeyen Şehzade Süleyman ancak son sancağı olan Manisa'da etrafına toplanan şairlerle bir edebi muhit meydana getirebilmiştir. Bu devirde sarayına giren ve kasideler sunarak ihsan alan şairler arasında **Nişânî Mehmed Paşa**, divan kâtibi **Sehi Bey**, şiiri pek kıymetli olmadığı halde hayli iltifatını kazanmış olan **Ferruhî**, Sehî Bey'in tavassutu ile Edirne'de çevresine giren **Yakînî Hüseyin Çelebi** bulunmaktadır. Bu şairlerden Nişânî ve Ferruhî, padişahlığı devrinde de ilgisini görmüş, şehzadeliği zamanındaki bu küçük muhiti uzun saltanat yıllarında çok genişlemiş ve asıl şair koruyucusu sıfatını o zaman kazanmıştır.[637]

[636] A.g.e., s. 185
[637] Haluk İpekten, A.g.e., s. 188

Yavuz Sultan Selim döneminde İstanbul ve şehzade sancakları haricinde Bursa ve Edirne de canlı birer edebî muhit olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bursa'da Ahmed Paşa (ö. 902/1496) ve çevresindeki şairler ile XV. yüzyılda başlayan canlılık eski ihtişamını kısmen kaybetmiş olsa da özellikle dönemin ünlü mutasavvıflarından Ahmed Buharî'ye (ö. 922/1516) intisab eden şairlerle varlığını sürdürmüştür. Bu dönem Bursasının en önde gelen şairi şüphesiz ki Lâmiî Çelebi'dir. Bütün ömrünü bu şehirde geçiren Lamiî Çelebi'nin yanı sıra Hâmidî-zâde Celilî, Necmî, Tâcî-zâde Sa'dî Çelebi, Hızrî, "İsli Sırık" lakaplı Abdî, Aşçı-zâde Hasan Çelebi, Yagânoğlu Ulvî, Gazâlî Deli Birader, Âşık Çelebi'nin babası 'Âlî ve Gamî mahlasıyla şiir yazan Fenârî-zâde Mehmed Şah Çelebi gibi şairler Bursa'nın o dönem edebî çehresine yön vermektedirler.

"Kazzaz Ali" lakaplı Sâgarî, Edirne sarayında hocalık yapan Aydınlı Visâli, Harac Emîni Fehmî, "Haraççı Hüsam" lakaplı Ferîdî, attarlık ve hekimlik yapan Nasûhî, ve "Kız Memi" lakaplı Zâmânî ise bu devir Edirne şehrinin önde gelen şairleridirler. Kaynaklarda Sâgarî'nin Edirne'de bulunan dükkânının ve evinin devrin şairlerinin, kültürlü kimselerinin uğrak yeri olduğu da bildirilir.

4. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ ŞAİRLERİ

4.1. ABDÎ (ö. 961/1554)

Amasyalı Müeyyed-zâde Abdî Çelebi'dir. Kazasker Müeeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi'nin kardeşidir. Yavuz Sultan Selim, terbiyete liyakatini fehm edip 50 akça ile kadılık görevine getirmiştir. Pîrî Paşa veziriazam iken Abdî'ye kızını verip kendisine damat edinmiştir. Sofya, Üsküp ve Siroz'da defaâtle kadılık yapmış, yine bu görevde iken 961 / 1554 senesinde Sofya'da vefat etmiştir. Kitaplarla dost ve edeplilerle arkadaştır. Şiirde, inşâda ve muammada yetenekli, talik yazıda ustadır. Şiirlerindeki üslubu Acem tarzındadır.[638]

Şerh ider derdin dehân açmış dil-i sad-pârenün
Bağladum ol dem hemân ağzını muhkem yârenün

[638] Âşık Çelebi, **A.g.e.**, C. 2, s. 1039; Mehmed Nâil Tuman, **Tuhfe-i Nâilî**, Bizim Büro Yay., Ankara 2001, C. II, s. 646; Haluk İpekten, vd., **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1988, s. 2

Katı gönlek yumşadur cânâ benüm zârîlığum
Kûh-ken zûrına döymez güci seng-i hârenün

Gün yüzinde benleri denlü safâda olmaya
Gök yüzinde zîneti mihr ü meh ü seyyârenün

*

Aşağıdaki gazeli Sâfî'ye naziredir ve Edirneli Nazmî'nin nazire mecmuâsında yer almaktadır.

Hûblar seyrin koyam her 'âşık-ı şeydâ gibi
Meskenüm Kâf-ı hayâl-i yâr idem 'ankâ gibi

İşigün ben hâke mesken olmasaydı ey Mesîh
Meyl-i eflâk ider idüm Hazret-i 'Îsâ gibi

Pâk-dâmen ol begüm kesb-i safâ-yı hâtır it
Tâ ki iki yaka issı olasın deryâ gibi

Yüzüni hâk-i niyâza sür tevâzu' ehli ol
Tâ ki rif'at bulasın mihr-i cihân-ârâ gibi

Nahlveş çek dâmenün etrâf-ı 'âlemden gönül
Kadr-i 'âlî bulmak istersen eger hurmâ gibi

Bî-vefâ dil-berlere meyl eyleyenler 'âkıbet
Korkaram mahrûm olalar tâlib-i dünyâ gibi

Hâr-i hasretden hezâr efgân iderse yiridür
Sırr-ı 'ışkı söyleyenler bülbül-i gûyâ gibi

Şems-i Tebrîzî mahabbetden dem ursan gönül
Terk-i nâmûs it Celâlü'd-dîn-i Mevlânâ gibi

*'**Abdi**yâ fakr-ı gedâ vü 'izz ü nâz-ı şâhdan*

Bulmadum ʻâlemde muhlis künc-i istignâ gibi[639]

4.2. ABDÎ (İSLİ ABDÎ)

Bursalı'dır. Kadı zümresindendir. Asıl adı Abdülvahab olup İsli Abdî veya İsli Sırık sanlarıyla tanındı. Kadri Efendi'den mülazım olup Bursa Hamza Bey medresesine müderris olarak atandı.[640] Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye İstanbul kadısı iken naiblik yaptı.[641] Kazaya talib olup 70 akça ile Menemen kadısı oldu. 943 / 1536 senesinde Bursa'da sultan vakıflarını denetlerken öldü. Mahlas kullanmayan şairlerdendir. Şiirleri sadedir.[642] "İsli" namıyla anılmasıyla ilgili olarak şu kıtʻayı söylemişdir:

Yıldırım urmış sanavber şeklidür
Berk-i âhumla yanaldan kâmetüm

Kâmetüm zeyn ideli dûd-ı siyâh
İslilik ile olupdur şöhretüm[643]

Şiir ilminde akranları arasında meşhurdur. Şu şiiri gayet makbul olan şiirlerinden biridir:

Maraz-ı 'aşkı gör şifâ yerine
Ali gör derdini devâ yerine

Bana sevdâ-yı zülfün âhır-i kâr
Kara çul giydürür 'abâ yerine

Bakmadın yüzüme geçip gitme
Sög begüm bâri merhabâ yerine

Çıkarayın gözümi görmez ise
Hâk-i pâyunı tûtiyâ yerine

---

[639] Edirneli Nazmî, **A.g.e.**, 2012, s. 2713
[640] Aşık Çelebi, A.g.e., s. 1043
[641] Hasan Çelebi, **A.g.e.**, C. II, s. 202
[642] Haluk İpekten, vd. A.g.e., s. 1
[643] Aşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1046

Müft mesken sanur cihânı kişi
Nakd-i 'ömrin virür kirâ yerine[644]

Lamiî Çelebi ile karşılıklı latifeleri ve hicivleri vardır. Bu hicivlerinde birbirlerine ettikleri bedduâların tutmasıyla önce Lamiî'nin ardından da Abdî'nin öldüğü söylenir. Aşağıdaki mısralar bu hicivlerinden birindendir:

Ferîd-i fenn-i nifâk u dilîr-i 'arsa-i şer
Enîs-i dîv-i şeyâtin celîs-i hayra düber

'Akûr-nefs ü şagal-hey'et ü hunük-peyker
Dırâz-dest ü kasîr-astin ü günbed-ser

Tabîb-i pür-maraz u mürşid-i tarîk-i dalâl
...
Anın mezâkına ya Rab hezar la'net ola
'Aceb ne dille ol gül-'izârı hicv eyler[645]

4.3. ABDÜRRAHİM TIRSÎ (ö. 925/1519)

Kadiriyye tarikatının Eşrefiyye şubesinin ikinci piridir.[646] Tasavvufi aşkla işlenmiş şiirler söylemiştir. Şiirlerinde çoğunlukla hece ölçüsünü kullanmakla beraber aruz ölçüsüyle ilahi türünde gazelleri de bulunmaktadır. Üslubunda Yunus Emre ve kendi şeyhi Eşrefoğlu Rûmî'nin etkileri açıkça görülür. Aşağıdaki iki gazel divânından alınmıştır:

Terk-i kevneyn itmişüz ol dostdurur matlûbımuz
Cân virüb baş oynaruz kim özgedür mahbûbımuz

İrdi ma'şûk kokusı çün mühcimüz dimağına
Ol eserden olmışuz mest yokdurur hûş-yârımuz

Tokınup cânımuza şem'-i celâlün nûrı uş

[644] Latîfî, **Tezkîretü'ş-şu'arâ ve Tabsırâtü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Haz.: Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2000, s. 384
[645] Hasan Çelebi, A.g.e., s. 203
[646] Abdürrrahim Tirsî'nin hayatı ve eserleri için bkz: s. 175

Eyledi mahvı beşerden kalmadı âsârımuz

Lutf idüp nûr-ı cemâlün virdi hoş tavr-ı hayât
Bulmışuz hayy ü ebed çün yokdurur memâtımuz

*Sanma ki kaldı eser **'Abdürrahîm-i Tirsî**den*
Nice kılsun kalmadı çün zâtımuz sıfâtımuz[647]

*

Kanı ol yâr isteyen gelsün berü
Câna cânân isteyen gelsün berü

Yüregi biryân gözi giryân olan
Derde dermân isteyen gelsün berü

Külli sevdâdan geçen dostı seven
Dîn [ü] îmân isteyen gelsün berü

Kendüzin dosta viren dostı alan
Dost visâlin isteyen gelsün berü

Meyhâne-i 'ışkda içenler şarâb
Ser-hoş olmak isteyen gelsün berü

Mest olup ayılmayan leyl ü nehâr
Bahâdırlık isteyen gelsün berü

*Bu **'Abdürrahîm-i Tirsî**'den bugün*
Dostı görmek isteyen- gelsün berü[648]

[647] Emine Aydoğmuş Yüce, A.g.t., s. 141
[648] A.g.t., s. 219-20

4.4. ÂHÎ (ö. 923/1517)

Niğboluludur. Asıl adı Hasan olup Benli Hasan lakabıyla tanındı. Trestinik isimli kasabadandır. Babası Seydi Hoca, annesi Melek Kadın'dır. Zengin bir tüccar olan babasının vefatından sonra bir müddet baba mesleğini devam ettirdi. Annesinin başka biriyle evlendiğini duyunca kızarak memleketinden ayrıldı. Bir zaman sonra İstanbul'a gelerek ilim tahsiline başladı.[649] Kırk yaşında Kara Bâlî Efendi'den mülazım oldu. Şairin ***Hüsn ü Dil*** adlı mesnevisinden birkaç beyit görüp beğenen Yavuz Sultan Selim halini sorup henüz mülazım olduğunu öğrenince bir müderrislik verilmesini emretti.[650] Bunun üzerine Kazasker Kemal-paşazade Bursa'daki Bayezid Paşa medresesine müderris olarak tayinini teklif etti. Âhî çevresindekilerin daha iyi bir göreve layık olduğu telkinlerine aldanıp bu görevi küçümseyerek reddetti. Bu duruma kızan Sultan Selim, kendisine yeni bir görev verilmesine engel oldu. Bu esnada Ahmed Paşa ve Necatî'nin "egri" redifli gazeline söylediği nazirenin;

O kad bâlâ vü zülf egri diyâr-ı hüsn pür-âşûb
Memâlik fitne şeh zâlim 'alem ser-keş sipâh egri

beyti kulağına ulaşınca padişahın gazabına uğradı. Uzun yıllar mülazımlığa devam ettikten sonra Karaferye medresesine atandı.[651] Manastır'da şair Hâverî'nin kız kardeşi ile evlenen Âhî, " سوز آهی ایله طوتشدی جهان"[652] mısraʿının da işaret ettiği üzere 923/1517 tarihinde vefat etti. Kaynakların ölüm yeri ve mezarı hakkında Karaferye ve Manastır şeklinde farklı bilgiler vermesine rağmen Bursalı Mehmed Tahir her iki şehirde de mezarını aradığını fakat bir ize dahi rastlayamadığını belirtir.[653]

Necati Sungur, Evliyâ Çelebi'nin "Güzellikte ve olgunlukta Hz. Yusuf'a benzermiş. Yanağında bir Hâşimî beni olduğu için gören âşıklar, ciğer yakan bir âh çekerlermiş. Âhî mahlasını kullanmasına sebep budur. Mahlasının tesirinde kalarak ömrünü âh, vâh ile geçirmiştir." bilgisini vermesine rağmen şâirin "Âhî" mahlasını seçmesinin nedeninin psikolojik kökenli olduğunu, babasını genç yaşta kaybetmesi, annesinin başkasıyla evlenmesi gibi karşılaştığı zorluklar ve başına gelen olayların

[649] Aşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 392
[650] Gelibolulu Mustafa Âlî, **Künhü'l-ahbâr'ın Tezkîre Kısmı**, Haz. Mustafa İsen, Ankara 1994, s. 174
[651] Aşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 396
[652] "Sûz-ı Âhî ile tutışdı cihân"
[653] Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1333, C. II, s. 67

zaten mizaç olarak içine kapanık, sessiz bir insan olan şâirin bu mahlası seçmesinde etkili olduğunu söyler ve bu fikrini divanında yer alan şu beyitle destekler: [654]

Tutmayınca 'âlemi âhum ben Âhî olmadum
Kendü âhum 'âkibet nâm u nişân oldı bana

Âhî'nin divânında ve diğer eserlerinde dönemin devlet büyüklerine yazılmış manzumeler bulunmamakta, hatta böyle bir şahsiyetin adına bile tesadüf edilmemektedir. Bu durum şairin caize kaygısında olmayan, şiirlerini çıkar amacıyla yazmayan bir karakterde olduğunu göstermektedir. Bu karakterinin kendi ağzından en güzel ifadesi de divânında yer alan "dimezüz" redifli şu gazeli olsa gerektir:

Ol elif-kâmete biz serv-i dil-ârâ dimezüz
Serv-kaddür ol elif-kad biz ana lâ-dimezüz

Tûbî-i Cennet ise koçmaga el virmeyicek
Dilber-i serkeşe biz serv-i dil-ârâ dimezüz

Rûmâ sultân u vezîr olur ise dahi eger
Baş egüp biz çelebi kimseye paşa dimezüz

Yazaruz la'l-i lebün yâdına rengîn gazeli
Diyicek şi'r dirüz biz begüm inşâ dimezüz

*İçerüz **Âhî** mey-i nâbı çü her hûb ile biz*
Biz kuloğullarına vakt olur aga dimezüz[655]

Latifi'nin "İlahi hazinenin bekçisi ve sonsuz hüzünlerin hâzini" sıfatlarıyla andığı ve şiirlerini "Şirin şiirlerinde Hasan'ın edası, Hüsrev'in ateşi mevcuttur ve Selmân'ın sanatıyla Kemâl'in hayalleri sayılmayacak kadar çoktur." [656] diyerek övdüğü Âhî, tüm kaynaklarda devrinin iyi şairleri arasında kabul edilir. Yakın dostu

[654] Necati Sungur, **Âhî Divânı (İnceleme-Metin)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 12
[655] A.g.e., s. 114 (40 numaralı gazel)
[656] Latîfî, A.g.e., s. 182

Bursalı Celîlî ile birlikte dönemin en önemli harâbâtî şâiri olan Âhî daha çok mesnevîleri ile tanınmış ve mesnevîleri diğer şiirlerine tercih edilmiştir.[657]

ESERLERİ:

1.Hikâyet-i Şîrîn ü Pervîz ve Rivâyet-i Gülgûn u Şebdîz (Hüsrev ü Şîrîn):

Âhî'nin tamamlanmamış, mesnevi tarzındaki eseridir. Tezkirelerde beğeniyle bahsedilen eserin tamamlanmama sebebi olarak dönemin Nakşîbendî şeyhlerinden Mahmud Çelebi'nin Âhî'ye, "Pervîz, Hazret-i Peygamberin mektubunu yırtan ve ateşe tapan bir hükümdardır. Bundan dolayı onun vasıflarını anlatan bir eser yazmak şerʿan kabul edilir değildir. Maksadın ekâbirden câize ise başka yol tut ki inşallâh yarın kıyamet gününde Cenâb-ı Muhammedî'den şefâʿat câizesine eresin."[658] meâlindeki sözleri gösterilir. Latîfî, eserin Şeyhî'nin ***Hüsrev ü Şîrîn***'ine nazîre olarak nazm edildiğini bildirir.[659]

Eserden bahseden kaynakların ekseriyetle nüshalarının bilinmediği, bulunmadığı yönünde bilgiler verdiği ve bir nüshasının varlığı ilk olarak Necati Sungur tarafından haber verilen[660] bu mesnevî, M. Fatih Köksal tarafından detaylı bir incelemeyle birlikte tam metin olarak yayımlanmıştır.[661] Söz konusu yayımda,

Çü bismi'llâh olupdur şekli miftâh
Anı her fethe miftâh itdi Fettâh

beytiyle başlayıp

Seherden turmış ol mâh-ı şeb-efrûz
Ser-â-ser nurâ batmış nitekim rûz

beytiyle sona eren "me fâ ʿî lün me fâ ʿî lün fe ʿû lün" kalıbıyla yazılmış 622 beyitlik mesnevî Nizâmî ve Şeyhî'nin ***Hüsrev ü Şîrîn***'leriyle de konu bakımından karşılaştırılarak tamamen aynı olduğu belirtilmiş ve bu sebeple ortaya Firdevsî-Nizâmî-Şeyhî-Âhî zincirinin çıktığı ifade edilmiştir.[662]

---

[657] Mustafa İsen, "Âhî, Benli Hasan", TDVİA, İstanbul 1988, C. 1, s. 527
[658] Aşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 393
[659] Latîfî, A.g.e., s. 183
[660] Necati Sungur, A.g.e., s. 21
[661] M. Fatih Köksal, "Âhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi", Türklük Bilimi Araştırmaları, S. 6 (1998), s. 209-253. (Aynı makale için bkz.: M. Fatih Köksal, **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları**, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 95-164)
[662] M. Fatih Köksal, A.g.e., s. 101

2. Hüsn ü Dil: Şairin yine çok beğenilen ve kendisi tarafından bitirilemeyen bu eserini ölümünden sonra kayın biraderi Hâverî'nin tamamladığı bildirilse de eser bu şekliyle de eksiktir.[663] İranlı şair Fettâhî'nin (ö. 852/1448?) manzum ve mensur iki şekli bulunan aynı adlı aşk ile ilgili alegorik eserinden esinlenerek yazılmıştır. Muhyî-i Gülşenî'den naklen Âhî'nin, önce Lâmiî tarafından Türkçeye çevrilen ***Hüsn ü Dil***'i uzun bularak kısaltmak amacıyla eseri yeniden tercüme etmeye başladığını fakat Lâmiî'ninkinden daha uzun olmuş olan bu eseri bitiremeden öldüğünü bildiren Tahsin Yazıcı, şahıslar ve olayların seyri aynı olmakla birlikte bu iki çevirinin anlatım tarzı bakımından asıl eserden tamamen ayrı bir özellik taşıdığını ifade eder.[664]

Bütün tezkirecilerin övgüyle bahsettiği nesir ve nazım karışık olarak kaleme alınan eser için Âşık Çelebi " *Hakkâ ki bir inşâdur ki Hüsn gibi vasf-ı hüsni hâric-i dâire-i imkân ve Dil gibi makbûl-i câ-nişîn-i ins u cândur*." değerlendirmesini yapar.[665] Gelibolulu Mustafa Âlî ise "Cümleden a'la eseri ve müellif-i matbû'u mu'teber kitâb-ı *Hüsn ü Dil*idür ki vilâyet-i Rûm'da te'lif olunan âsârun makbûl u bî-mu'âdilidür. Lâmi'î merhûmun *Hüsn ü Dil*i güyâ bu da'vânun hâll-i müşkilidür."[666] "*Nihayet Hüsn ü Dil-i Âhî tururken anun mü'ellefi okınmaz.*"[667] diyerek Anadolu sahasında yazılan en güzel ***Hüsn ü Dil*** olduğunu belirtir. M. Fatih Köksal'ın, ilk olarak Asır Gazetesi'nde tefrika edilip sonra Çaylak Tevfik tarafından yayımlandığını bildirerek künyesini verdiği[668] bu eserin, yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde tespit edebildiği nüsha sayısının 71 olduğunu belirtmesi de güzelliğinden dolayı beğenilerek okunduğunun bir göstergesi olsa gerektir.[669] Adı geçen araştırmacının Türk Edebiyatındaki ***Hüsn ü Dil***'ler ile ilgili bir makalesinde

[663] Mümine Çakır, "Rumelili Bir Şair Âhî ve Hüsn ü Dil Mesnevîsi", İnternational Symposium On Sustainable Development ISSD 09, Education, İnternational Burch University, June 9-10 2009, Sarajevo, s. 405
[664] Tahsin Yazıcı, "Fettâhî", TDVİA, İstanbul 1995, C. 12, s. 485
[665] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 393
[666] Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 174
[667] A.g.e., s. 266
[668] Âhî (Benli Hasan), **Hüsn-i Dil**, Asır Gazetesi Matbaası, İstanbul 1287
[669] M. Fatih Köksal, A.g.e., s.95 (1 numaralı dipnot)

eser hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.[670] Ayrıca eser üzerine Mümine Çakır tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[671]

3. Divân: Âhî'nin 1 kaside, 1 murabbaʿ, 1 tahmis, 1 kıtʿa ve 136 gazel ihtiva eden ve çok hacimli olmayan divânı üzerine iki lisans tezi hazırlanmıştır.[672] Eser üzerinde Necati Sungur tarafından da bir yüksek lisans çalışması yapılmış ve bu çalışma daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır.[673] Âhî divânı ayrıca Mustafa S. Kaçalin tarafından e-kitap olarak hazırlanarak Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.[674]

4.5. AHMED BEY

Sehi hariç tezkirelerde adı geçmeyen Ahmed Bey, Karaca Paşa lakabıyla tanındı.[675] Ergene imaretinde mütevellilik yaptı. Trabzon'da iken Sultan Selim'e defterdar oldu. Sultan Selim, ehliyetine ve kabiliyetine çok güvenirdi. Tahta çıktıktan sonra ağır sancaklar verilerek ulu beyliklere mutasarrıf tayin edildi. Olgun, faziletli, her fenne alâkâ gösteren bir kişiydi.[676]Ulaşabildiğimiz tek şiiri Edirneli Nazmî'nin ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'inde yer alan, Kemâl-i Zerd'in "*Şeb-i hicrânun âh gündüzi yok / 'Âşıkun yirde gökde yılduzı yok"* matlâlı bir gazeline nazîre olan ve Sehî Bey'in de ilk iki beytini tezkiresinde örnek olarak verdiği aşağıdaki şiiridir:

Gül katında açılmağa yüzi yok
Lebi vasfında goncanın sözi yok

Öykünür çeşmüne diyü bâdâm
Nergisin anı görecek gözi yok

---

[670] M. Fatih Köksal, "Türk Edebiyatında Hüsn ü Dil Hikayeleri ve Yenipazarlı Vâlî'nin Hüsn ü Dil Mesnevisi", Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı 3, Sivas 1997, s. 95-104

[671] Mümine Çakır, **Âhî'nin "Hüsn ü Dil'i"**, Fatih Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998

[672] Mustafa Baturalp, **Âhî Dîvânı'nın Edisyon Kritiği**, İstanbul Üniversitesi Mezuniyet Tezi, T. 334, İstanbul 1948-1949; Perihan Ünal, **Âhî Dîvânı Transkripsiyon ve Edisyon Kritiği**, İstanbul Üniversitesi Mezuniyet Tezi, T. 480, İstanbul 1955-1956

[673] Necati Sungur, **Âhî Divânı (İnceleme-Metin)**, Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990; Necati Sungur, A.g.e.

[674] Mustafa S. Kaçalin, **Âhî (1476-1517) Dîvân**,(www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75642/ahi-divani.html)

[675] Sicill-i Osmani'de Sultan Selim'in sâdık adamlarından olarak savaşlarında bulunan , 927/1512'de beylerbeyi payesi verilen ve 930/1524 tarihinde vefat eden Karacinoğlu lakaplı bir Ahmed Paşa'dan bahsedilmektedir. Kanaatimizce bu kişi Karaca Paşa'dan başkası değildir. (Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî-Osmanlı Ünlüleri**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, C. 1, s. 213)

[676] Sehi Bey, **Heşt Behişt**, Haz. : Mustafa İsen, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 89-90

Benzemek istemiş yaşuma deniz
Zerrece itdügi işün tuzı yok

Devletümdür kapunda kanlu yaşum
Bana kim dir ki gökde yılduzı yok

Şeb-i fürkatle geçdi 'âlem-i 'ışk
Ol cihânun meger ki gündüzi yok

Zîr ü bâlâları nihâyetsüz
'Işk sahrâsınun velî düzi yok[677]

4.6. AHMED RIDVÂN (RIDVÂNÎ)

Asıl adı Ahmed Rıdvan olup bey şairlerdendir. Tütünsüz veya Bîduhân lakaplarıyla tanınır. Doğum tarihi bilinmemektedir. İsmail Ünver, kendi ifadesine dayanarak Ohrili olduğunun ve resmi kayıtlarda babasının adının Abdullah olarak belirtilmesinden devşirme olduğunun anlaşıldığını bildirmektedir.[678] Rıdvan canım ise doğum yeri hakkındaki bilgiye katılmayarak Edirneli olduğunu söyler.[679] II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde yaşamış ve defterdarlık, sancak beyliği gibi görevlerde bulunmuştur. Şehzade Ahmed ile Sultan Selim arasındaki taht çekişmesinde Şehzade Ahmed'in tarafında yer almış, Heft-peyker mesnevisini onun adına düzenlemiştir. Sultan Selim tahta çıkınca ona hitaben yazdığı kasidelerde yer alan

Dûr itme fakîrün nazarından ki sezâdur
Firdevs-i sarâyında çü derbân ola Rıdvân
*

İy şehriyâr-ı 'âlem muhtâr-ı âl-i Âdem
Muhlis kuluna bir dem lutf eyleyüp nazar kıl

Kapun tolu ni'âmdur her sâyile ne'amdur

[677] Edirneli Nazmî, **A.g.e.,** s. 1336
[678] İsmail Ünver, "Ahmed Rıdvan", TDVİA, C. 2, s. 123
[679] Rıdvan Canım, **Edirne Şairleri**, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 27

Ya ben kula ne gamdur kim böyle kala 'âtıl

gibi beyitlerden görevinden uzaklaştırıldığı anlaşılmaktadır. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte Edirne'de 1528-1538 tarihleri arasında öldüğü sanılmaktadır. Hibrî'nin ***Enîsü'l-müsâmirîn fi Târih-i Edirne*** adlı eserine dayanarak Edirne Ağaçpazarı'ında bir medresesi ve türbesi olduğu bildirilir. [680] Şairin hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri üzerine İsmail Ünver tarafından bir doçentlik çalışması yapılmıştır.[681]

Ahmed Rıdvan şairliğinden ziyade iyi bir sancakbeyi olmasıyla tanınmıştır. Tezkirelerde çok fazla şiir yazdığı fakat şiirlerinin edebi değeri bulunmadığına değinilmiştir. Şiir mecmualarında çok az şiiri bulunması da az okunmasının bir göstergesi olsa gerektir.[682] Latîfî, sözlerinde asla tatlılık ve edasında güzellik bulunmadığını, bununla birlikte şairliği bu haldeyken Mevlânâ'nın altı ciltlik mesnevisine cevap niteliğinde bir mesnevi yazmaya niyetlendiğini bildirerek bu durumu bir "garâbet" olarak niteler. Ardından cümle şiirlerinin ve eserlerinin yüzü suyu bu şiirdir diyerek aşağıdaki şiirini örnek olarak verir:

Nâr-ı 'akunla cehennem odı yandırmaz beni
Teşneyüm kim yidi deryâ suyı kandırmaz beni

Yatmışam kehf ile gâr-ı vahdet içre hâbda
Şöyle kim gavgâ-yı mahşer kops'uyandırmaz beni

Key sakın 'âşık inanma zâhidün efsûnuna
Bin kerâmet gösterürse inandırmaz beni

Sehî Bey ise Latîfî'den farklı bir değerlendirmeyle; ilim göğünün güneşi, basiret burcunun ayı, hamse sahibi, mesneviye çalışmış, birçok marifete kâdir, şiir üslubunda mâhir, olgun akıllı bir kişi olduğunu söyledikten sonra Nizâmî``nin

[680] Orhan Kemal Tavukçu, **Ahmed Rıdvan Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-metin)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Erzurum 2000, s. 73-74
[681] İsmail Ünver, **Ahmed-i Rıdvan, Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti**, Ankara Üniversitesi, DTCF, Doçentlik Tezi, Ankara 1982
[682] A.g.t., s. 74-75

hamselerini Türkçe'ye çevirdiğini ve mesnevilerinin gazellerinden daha iyi olduğunu söyleyerek aşağıdaki şiirini aktarır:[683]

Saçın miski ile anber karışmış
Leb-i la'lin ile şeker karışmış
Sanasın erguvandır la'l-i nâbı
Ten-i sîmînine ahmer karışmış

ESERLERİ:

İsmail Ünver, kaynaklarda hamse sahibi olarak zikredilen, 27000 beyit civarında altı mesnevisi ve hacimli bir divânı bulunan şâirin ***İskender-nâme*** ve ***Hüsrev ü Şîrîn*** adlı mesnevilerini tezkirelerde mesnevi şairi olarak adına rastlanmayan "Hayâtî" mahlaslı bir şairin kendisine mâl ettiğini; bundan dolayı elde yalnızca Hayâtî mahlaslı nüshaları bulunan ***Mahzenü'l-esrâr*** ve ***Heft-peyker*** adlı mesnevilerin de aslında Ahmed Rıdvan'a ait olabileceğini söyleyerek adı geçen iki mesneviyi Ahmed Rıdvan'ın eserleri içinde değerlendirir. Şairin aşağıda detaylı olarak ele alacağımız eserlerinin yanı sıra 104 beyitlik bir *Kasîde-i Bür'e Tercümesi* (Süleymaniye Ktp., Fatih, n. 5427; Laleli n. 3733; Lala İsmail n. 728) ve *Câmiü'n-nezâir*'i (Beyazıt Umumi Ktp., n. 5782) bulunmaktadır.[684]

1. İskender-nâme: Şairin ilk mesnevisi olup Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinden faydalanılarak 904/1499'da yazılmıştır. Aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılan ve 8300 beyittten oluşan eserin bu yönlerden de Ahmedî'nin eserine uyduğu görülmektedir.[685] Eserin önemli yönü içerisinde bulunan ve II. Bayezid'in Moton ve Koron seferlerine kadarki Osmanlı tarihini ihtivâ eden ***Nusret-nâme-i Osmân*** bölümüdür. Bu bölüm bir inceleme ile birlikte İsmail Ünver tarafından yayımlanmıştır.[686] Eserin biri Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (M. Çon, n. B 20) diğeri ise Hayâtî mahlaslı ve Atattürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde (A. S. Levend Yazmaları, n. 369/3) olmak üzere iki nüshası olduğu bildirilmektedir.[687]

[683] Lâtîfî, A.g.e., s. 169; Sehî Bey, A.g.e., s. 88
[684] İsmail Ünver; A.g.m. (Ünver'in bu konudaki detaylı değerlendirmeleri için bkz.: İsmail Ünver, "Ahmed-i Rıdvan", TTK Belleten, L/196, 1986, s. 73-125)
[685] Orhan Kemal Tavukçu, A.g.t., s. 84
[686] İsmail Ünver, "Ahmed Rıdvan'ın İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusret-nâme-i Osmân) Bölümü", Türkoloji Dergisi, VIII-1, (1979), 345-402.
[687] İsmail Ünver, "Ahmed Rıdvan", TDVİA, C. 2, s. 123

2. Leylâ vü Mecnûn: Nizâmî'nin aynı adlı mesnevisi örnek alınarak ve yer yer serbest tercüme yapılarak yazılmıştır. 4250 beyit olduğu tahmin edilen eserin bazı kısımları eksik olan tek nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. (A. S. Levend Yazmaları, n. 414)[688] Aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fa'ûlün kalıbıyla yazılan eserde şair, eseri orijinal kılmak için yer yer Nizâmî'de bulunmayan ayrıntılar katmış ve ikinci derecede kahramanların isimlerini değiştirmiştir. 1499-1502 yılları arasında yazılmış olan eser II. Bayezid'e sunulmuş olmalıdır.[689]

3. Hüsrev ü Şîrîn: Şairin Nizâmî ve Şeyhî'nin aynı isimdeki eserlerinden faydalanarak 1502 yılında yazdığı eseridir. Kendi ifadesiyle 6308 beyit olduğu bildirilen eserin ikisi Berlin ve Gotha kütüphanelerinde olmak üzere yurtdışında, ikisi de Hayâtî mahlasıyla olmak üzere Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde (A. S. Levend Yazmaları, n. 369/4) ve Hasan Kavruk'un özel kütüphanesinde dört nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların da beyit sayısının şairin bildirdiğinden az olmasından dolayı eksik oldukları belirtilir.[690] Eserin Berlin nüshası üzerinde bir doktora çalışması yapılmış, bu çalışma Kültür Bakanlığı tarafından giriş ve metin halinde e-kitap olarak yayımlanmıştır.[691]

4. Rıdvâniyye: Şairin 914 /1508-9'da tamamladığı dinî ve ahkâkî ögütlerle hikâyelerden olusan mesnevisidir. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. (Hacı Mahmut Efendi No: 3330) Ahmed Rıdvân'ın eserin sonundaki bir beyitte, beyit sayısını 2080 olarak bildirmesine rağmen eserdeki kopukluklar nedeniyle eldeki yazmanın beyit sayısı 1723'tür. Eser bastan sona remel bahrinin fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün vezniyle yazılmış ve içinde değişik nazım şekilleri de kullanılmıştır. Dinî, tasavvufî ve ahlâkî konuların yer aldığı mesnevide Hz. Ömer'in adaleti, padişahların halka adaletli davranması gerektiği, faizciliğin haram olması, dünya nimetlerine düşkün olmamak, dört halife hakkında, on iki imam hakkında, ecele rıza göstermek, dünyanın faniliği, cimrilikten

[688] A.g.m., s. 123
[689] Orhan Kemal Tavukçu, A.g.t., s. 85
[690] Orhan Kemal Tavukçu, İsmail Ünver'in bildirdiği Hasan Kavruk'da (TDVİA'daki ilgili maddede sehven Hasan Özdemir yazılmıştır.) bulunan nüshanın daha sonra başkalarının eline geçtiğini ve yurtdışına çıkarıldığını belirtir. (A.g.t., s. 87
[691] A.g.t.; www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75504/ahmed-ridvan---husrev-u-sirin.html

sakınmak, iyiliğin fazileti, evliya ve evliyaların kerametleri gibi konular yer almaktadır.[692] Eser üzerinde Nebi Yılmaz tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmış ve bu çalışma kitap olarak yayımlanmıştır.[693]

5. Mahzenü'l-esrâr: Nizâmî'nin aynı isimdeki dini, ahlaki ve tasavvufi mesnevisinin serbest bir tercümesidir. Bilinen tek nüshası Hayâtî mahlasını taşımakta olup Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. (A.S. Levend Yazmaları, n. 369/1) Bazı beyitlerindeki ifadelerden 1505-1506 yıllarında yazıldığı tahmin edilen eser 2023 olan beyittir ve seri bahrinin müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün kalıbıyla nazmedilmiştir. Eser bu yönleriyle de Nizâmî'nin eseriyle aynîlik göstermektedir.[694]

6. Heft-peyker: Ahmed Rıdvan'ın bu mesnevisi, Nizâmî'nin Behrâm-nâme (Heft-günbed) adlı Sâsânî hükümdarlarından Behrâm'ın av ve eğlencelerle geçen günlerini anlatan eserinin tercümesidir. 4174 beyitlik mesnevinin bilinen iki nüshası Hayâtî adına kayıtlı olup biri Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde (A.S. Levend Yazmaları, n. 369/2) diğeri ise İstanbul Ünüversitesi Kütüphanesi'ndedir. (TY, n. 7575) Eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte önce Şehzade Ahmed adına düzenlenip Sultan Selim'in tahta çıkması üzerine eserdeki Ahmed isimlerinin Selim olarak değiştirilmesinden iki şehzade arasında taht mücadelelerin yaşandığı 1511-1512 tarihlerinde yazıldığı tahmin edilmektedir.[695]

7. Divân: Şairin kaside, mesnevi, gazel, terkîb-i bend ve kıtʿa olmak üzere 1004 parça şiir ve 68 beyitten oluşan divânının bilinen tek nüshası Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndedir. İsmail Ünver, divân üzerinde detaylı bir inceleme yaparak şu üç ana bölümden oluştuğunu belirtmiştir:

a. Kasâid Bölümü: Bu bölümde 44 kaside, 7 müzeyyel gazel, 2 gazel, 7 mesnevi tarzında yazılmış manzume, 3 terkib-i bend ve 2 kıtʿa bulunmaktadır. Şair kasidelin ikisini, mesnevi tarzındaki manzumelerin ve terkîb-i bendlerin birer tanesini Yavuz Sultan Selim'in övgüsü için kaleme almıştır.

---

[692] Nebi Yılmaz, **Ahmed-i Rıdvan ve Rıdvâniyye'si**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 2-3

[693] A.g.t.; **Ahmed-i Rıdvân, Rıdvâniyye (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, Haz.: Nebi Yılmaz, Bizim Büro Yay., Ankara 2007 (Adı geçen tez Kültür Bakanlığı tarafından e-kitap olarak yayımlanmıştır: www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-100891/ahmed-i-ridvan---ridvaniyye.html)

[694] İsmail Ünver, A.g.m.; Orhan Kemal Tavukçu, A.g.t., s. 89

[695] A.g.m., s. 123; A.g.t., s. 89

b. Gazelliyât Bölümü: Divânın bu bölümünde biri Arapça, dokuzu Farsça olmak üzere 903 gazel bulunmaktadır.

c. Mukattâʿat ve Ebyât Bölümü: Beyit sayısı farklı olmak üzere biri Farsça 74 kıtʿa ve matlaʿ ile müfred şeklinde 68 beyit bulunur.[696]

4.7. ʿALÎ (ö. 941/1535)

Âşık Çelebi'nin babasıdır. Dedesi, Yıldırım Bayezid zamanında Emir Sultan ile birlikte Bağdat'tan Bursa'ya gelerek yerleşen ve ilk "nakîbü'l-eşrâf" olarak görev yaptığı bilinen İshâkiye zâviyesi postnişîni Seyyid Muhammed Nattaʿ Hüseynî, babası ise Seyyid Muhammed'in ölümünde bu görevi devralan büyük oğlu Zeyne'l-ʿâbidîn'dir.[697] Bazı kaynaklarda Seyyid Muhammed Nattaʿnın oğlu olduğunun söylenmesi bir yanılgı olsa gerektir. Âşık Çelebi, tezkiresinde künyesini "*Bu fakire pederdür. Seyyid Natta' dimekle ma'rûf Seyyid Mehemmed'ün oglı Seyyid Zeyne'l-'âbidîn'e mezkûr piserdür.*" diye açıklayarak büyük dedesi ve dedesi hakkında da geniş bilgiler aktarır. Şu mısralarla da soylarının Bağdat'tan geldiğini ve seyyidlerden olduklarını belirtir:[698]

Aslumuz budur ki gelmiş tohmumuz Bağdâd'dan
Dahı öte silsilemüz Muhammed ü 'Alî'ye çıkar

Babası Zeyne'l-ʿâbidîn'in vefatından sonra ilimle iştigâl eden ve Leys Çelebi'den mülazım olan ʿAlî, Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında ulemâdan ataması yapılan ilk kişi olarak İnegöl kadılığına getirilir. 941/1535 senesinde Filibe kadısı iken vefat etmiştir.[699] Çok iyi Farsça bildiği, muammâ çözmede usta olduğu, bir divân oluşturacak kadar gazel söylemediği fakat çok güzel müfredleri, beyitleri, tarihleri olduğu bildirilir. Aşağıdaki mısralar ona aittir:[700]

Bî-sütûn işitdi hecründe dilün feryâdını
Derd ile gögsin geçürdi yâd idüp Ferhâd'nı

La'l-i dilber var iken meyl eylemezdi şekere

[696] İsmail Ünver, "Ahmed-i Rıdvan", TTK Belleten, L/196, 1986, s. 97-99
[697] Seyyid Muhammed'in ve oğlunun bu göreve getirilmesi hakkında detaylı bilgi için bkz.: Şit Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", TDVİA, İstanbul 2006, C. 32, s. 323
[698] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1119
[699] **Sicill-i Osmâni** ölüm tarihini 948/1541 olarak verir. (Mehmed Süreyya, A..g.e., C. 1, s. 250)
[700] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1122

Bilse 'âlemde eger ki tûti agzı dadını

*

Âh şâhum kim yazarlar her der ü divârda

Âhı âhumdur muhakkak şâhı şâhumdur benüm

4.8. ÂSAFÎ (ö. 923/1517?)

Sicill-i Osmâni'de Yavuz Sultan Selim'in bendegânından ve bölük halkından olup usta bir şair olduğu ve 923/1517 senesinde vefat ettiği belirtilir. Yaptığımız araştırmalarda bu tarihlerde ölmüş bu isimde bir şaire rastlamadık. Ancak Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde adı geçen ve Sultan Süleyman'ın kullarından olup onun devrinde Haleb'de kırk yaşında iken vefat eden bir Âsafî Çelebi'den bahsedilir. Bizce Sicill-i Osmâni'de ölüm tarihi hatalı verilmekle aynı şahıs olmaları muhtemeldir. İşret ehli, hoş sohbet, güzel şiirleri olan bir şair olduğu belirtilerek aşağıdaki gazeli ve diğer beyitleri örnek olarak verilir:[701]

Kim didi kim hancerüne dostum düşmen sana

Kim durur bu yüzden anladan beni düşmen sana

Tûr-ı Musâ döymeyicek ey tecellî âteşi

Nice döysün dil didügün vâdî-i Eymen sana

Bana kûy-ı Husrev ü Şîrîn-kelâmum bes durur

Kasr-ı Şîrîn'ünle var ey Kûh-ken Ermen sana

Ger bana taht-ı Süleymân'ı da virsen Âsafî

Ben gedâ-yı kûy-ı yâr oldugumı virmen sana

*

Varıcak âstânuna kılâb-ı kûy-ı cânânum

Tutar her birüsü gitme diyü dâmânum

Nigârâ gerd-i mihnetden yaşınur çağlama eşküm

Niçe göz ağrısı görmiş durur bu çeşm-i giryânum

[701] Mehmed Süreyya, A..g.e., C. 1, s. 326; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 343; Hasan Çelebi, A.g.e., C.1, s. 165

*

Bir livâ-yı ejdehâ-peyker çeküp her bâr-ı zülf
'Asker-i hâl u hata olmış durur ser-dâr-ı zülf

4.9. ATÂ (ö. 929/1523?)

Üsküplüdür. Kaynaklarda soyunun Ahmed Yesevî'ye dayandığı bildirilir. Bir müddet ilim tahsiline devam etmiş daha sonra tahsilini yarım bırakarak tasavvufa yönelmiş ve Nakşîbendî tarikatine girmiştir. Bu hususlara kendisi de Tuhfetü'l-uşşâk adlı eserinde şöyle değinir:[702]

Niçeye dek ey Atâ bu kîl ü kâl
Hâl iste kim olasın nîk-fâl

Kâtibî'nün şehri Nîşâbûrsa
Melce'-i Attâr gibi nûrsa

Sen Yesev'den Şeyh Ahmed pûrısın
Manî yüzinden o şemsün nûrısın

Sûretâ hâk-i reh-i Üsküb'sin
Madenîsin sen zer-i Üsküb'sin

Kendisinden bahseden tezkireler beğenilen bir şair olup sevilerek okunduğunu belirtirler. Latîfî, şiirden anlayan bir padişah olan Sultan Selim'in de Atâ'nın şiirlerini beğendiğini, devrinin makbullerinden olup muasırları tarafından da övülen şairin bu padişah zamanında vefat ettiğini bildirir ve şiirlerinden şu örnekleri aktarır:

Senün bir gonceden nâzük-ter ü şîrîn dehânun var
Şekerden tatlu berk-i gül gibi rengîn zebânun var
*

Bende olma nefsüne iki cihâna şâh iken
Hayfdur büthâne kılmak kalbi beytu'llâh iken

[702] Seyfullah Türkmen, **Uşşâk-nâme Üzerinde Dil İncelemesi**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2000, s. 1

*

Sâye kande ola ol serv-i gül-endâm ile bir
Kademünde ko salunsun hele endâm ile bir

İki bölük saçını bir yere bağlar dildâr
Şol iki dal gibi kim ola idgâm ile bir

Ten degül lutf ile bir sûret-i cândur görinen
Mey-i sâfî gibidür kim ola ol câm ile bir
*

Ey ki sûret begenmeyen hod-bîn
Hûb u zişti ol eyledi inşâ

Nakşa sanma itdügin dahli
Dahl nakkâşa eyledün hâşâ

Sicill-i Osmâni'de şairin ölüm tarihinin 960/1553'den sonra verilmesinden dolayı Nail Tuman, tezkiresinin Kanuni Sultan Süleyman'a sunulduğunu göz önünde bulundurmadan Latîfî'nin bahsettiği Sultan Selim'in II. Selim olması lazım geldiğini ifade eder. Şairin *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı mesnevisini yayımlayan İ. Hakkı Aksoyak ise kaynak belirtmeksin ölüm tarihini 1523 olarak verir. Yetenekli ve beğenilen bir şair olan Atâ'nın bir tek eserinin bulunması fazla yaşamadığı kanısını uyandırdığından ölümü hakkında Latîfî'nin verdiği bilgi bizce daha sağlıklı bulunmaktadır. Âşık Çelebi tezkiresinde, şairin yukarıdaki şiirlerinden farklı olarak şu şiirleri örnek olarak verilmektedir:[703]

Bagrum firâk odına yanmış kebâba benzer
Keyfiyet ile şi'rüm rengîn şarâba benzer

Derdâ bu eski eski göynükler ile sînem
Yir yir ocagı kalmış şehr-i harâba benzer
*

[703] Latîfî, A.g.e., s. 397; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1092; Mehmed Süreyya, A.g.e. C.1, s. 330; Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C.2, s. 672; İ. Hakkı Aksoyak, **Ahmed-i Yesevî'nin Rumelili Bir takipçisi: Üsküplü Atâ, Tuhfetü'l-uşşâk**, Bizim Büro Yay., Ankara 2006, s. 10

Ben ileri çekdüm seni germ olma inende
Ey âhum olursa başun eflâke ber-â-ber
*
Hor bakma fakîr ü dervîşe
Ne bilürsin ki şâh-zâde ola
Nemed içre misâl-i âyîne
Zihni rûşen zamîri sâde ola

Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında biri murabbaʿ olmak üzere elli altı şiiri kaydedilmiştir. İlki mecmuada yer alan tek zemin şiiri ve diğeri nazîrelerinden biri olmak üzere aşağıdaki gazeller bu şiirlerindendir:

İçersem âb-ı hayvânı lebünsüz bana kan olsun
İçersin sen benüm kanum su gibi nûş-ı cân olsun

Tenüm yog oldı gönlüm sende bir cân kaldı varumdan
Benüm rûhum senün yoluna ol dahı revân olsun

Kaşun yayını kurdukça müjen oklarını gönder
Gönül bâgında her biri dikilsün bir fidân olsun

Eger Gül-gûn-ı eşk-i germ-reftâr olmag istersen
Dilâ koş âh-ı Şeb-dîz'ün anunla hem-'inân olsun

Geçerse tîr-i müjgânundan özge nesne gönlümden
Göreyin bükilüp kaddüm belân ile kemân olsun

Ne hüsn-i yâr-ı Şîrîn'den ne sensüz Kûh-ken'den kim
***'Atâ** 'ışkun ko söylensün cihânda dastân olsun*[704]
*
Benüm gibi akar şem'ün sirişki bagrı yanıkdur
Mahabbet rengine gözle ne vech ile boyanıkdur

[704] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2065-6

Gerekse şeb-külâhun gey gerekse tâc-ı zerrînün
Güzeller şâhısın her ne geyersen gey yaraşıkdur

Hayâl-i nakş-ı cânânı nazardan ırmazam her bâr
Bi-hamdi'llah ben uyursam gönül gözi uyanıkdur

Güneşden zerreye varınca ne var ise 'âlemde
Nigârun hüsni vasfında dehânı gibi nâtıkdur

Didüm ey tıfl-ı nâ-rüste başum tûb eyleme yazık
Gülüp bin nâz ile didi kayırmaz köhne 'âşıkdur

Hemân bir sikke sûretdür sakın şekline aldanma
Rakîbün kalbi zer gibi iki yüzlü münâfıkdur

*'**Atâ** şi'r ile Rûmili'nde ak yüzde kara bensin*
Ne yirde ansalar dirler bu fenn içinde fâyıkdur[705]

ESERLERİ:

Atâ'nın elde bulunan tek eseri *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı mesnevisidir. Kaynaklarda divân sahibi olduğu belirtilmekle beraber henüz ele geçmemiştir. Bazı kaynaklarda şairin bir de ***Mevlîd***'i olduğu ve henüz ele geçmediği iddia edilir.[706] Bu iddia bizce, dönemin vaizlerinden Molla Arab'ın Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini beğenmeyerek bir mevlid yazması ve yazdığı bu eseri gözden geçirip düzeltme yapılması gereken yerlere balmumu yapıştırmak üzere Atâ'ya göndermesi; Atâ'nın da eserin kötü olduğunu bildirmek için tamamen balmumuna batırıp geri göndermesiyle ilgili rivayetin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan bir yanılgı olsa gerektir.[707]

1. Tuhfetü'l-uşşâk:

[705] A.g.e., s. 867
[706] İ. Hakkı Aksoyak, A.g.e., s. 10 "Kaynaklar şairin Tuhfetü'l-uşşâk ve Mevlid adlı eserlerinden söz eder. Mevlit ele geçmemiştir."
[707] Bu rivayetin detaylı anlatımı için bkz.: Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1092; Hasan Çelebi, A.g.e, C. 2, s. 638

Atâ'nın ***Uşşâk-nâme*** ve ***Tecnîsât*** adlarıyla da anılan mesnevi tarzındaki eseridir. Dini-tasavvufi içerikli ve baştan başa cinas sanatıyla yazılmış olan bu eser, Kâtibî-i Nişâbûrî'nin ***Deh-bâb*** veya ***Tecnîsât*** adıyla bilinen eserinin tercümesi olup 911/1506 yılında yazılmıştır. Şair eserinin tamamlanmasına şöyle tarih düşürmüştür:

Hüsn-i hulkı ideler câna siper
Oldı çün târîh ***mir'ât-ı siyer***[708]

Aruzun fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün kalıbıyla yazılan ve 1413 beyit hacmindeki eser on bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde sırasıyla aşk, bezm ve sohbet, kendini beğenmişliği terk etmek, izzet, herkese iyilik yapmak, kötülükten vazgeçmek, kanaât, yaşayış tarzı, herkesle ilişkiyi kesmek ve Hakka yakın olmak konuları işlenir. Her bölümde beş hikayenin yer aldığı eserde şair bu tercümeyi hem Türk dili ile böyle bir eser vermek hem de Kâtibî'den daha sanatkârâne bir eser ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdiğini, Türkçe'nin Farsça'dan güzel bir dil olduğunu, Anadolu Türkçesi ile söylenirse, görenlerin Farsça'dan bıkacağını, Farsça tecnîs söylemenin kolay, Türkçe tecnîsin ise zor olduğunu ifade eder.[709] Eser üzerine ilk çalışma Seyfullah Türkmen tarafından yapılmış, daha sonra ise eser İ. Hakkı Aksoyak tarafından yayımlanmıştır.[710]

4.10. BÂLÎ (ö. 923/1517)

Rumeli Kalkandelen'den tımar sahibi bir beydir. Kalkandelenli olması hususunda Latîfî şu beytini nakleder:[711]

Yine tîr ü tüfege sîne siper eyleyeyin
Beni gönder varayın ok gibi Kalkandelene

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katıldığı, Arap ülkelerinin fethine güzel tarihler söylediği ve yine bu sefer sırasında vefat ettiği bildirilir. Ahdî, Göllikesriye isimli şehirden olduğunu, Rumeli delilerine benzediğini, Farsça bildiğini, diğer

[708] Seyfullah Türkmen, A.g.t., s. 5
[709] İ. Hakkı Aksoyak, A.g.e., s. 11
[710] Seyfullah Türkmen, A.g.t.; İ. Hakkı Aksoyak, A.g.e. (Aksoyak'ın kitabı Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap olarak da yayımlanmıştır: www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83491/uskuplu-ata---tuhfetul-ussak.html)
[711] Latîfî, A.g.e., s. 185

şairler gibi meşhur olmamakla birlikte birçok şiirinin mahlası gibi şirin ve renkli olduğunu belirterek aşağıdaki beyitlerini önek olarak aktarır:[712]

Dilâ sanma meh-i bedri ihâtâ eylemiş hâle
Kemend-i mihrini takmış o mah çâr deh sâle

Dil esrâr-ı leb-i la'lünle sergerdân u hayrândur
Sanasun bir megesdür kim ırakdan tolışır bâle

Şekerdür vasf-ı la'l-i yâr-ı Bâlî'ni şeker-hânun
Gıdâ vir kand-i güftâr-ı lebünden tûtî-i bâle

Hasan Çelebi ve Beyânî tezkirelerinde ve Tuhfe-i Nâilî'de[713] Bâlî'ye ait olarak aktarılan aşağıdaki gazelin ise aslında ona ait olmadığı, yine 16. yüzyılda fakat şairimizden daha sonra yaşamış Edirneli Bâlî'nin divânında yer almasından dolayı Edirneli Bâlî'ye ait olduğu iddia edilmektedir.[714]

Bağın güli vü sünbüli serv-i benefşesi
Yâri gelür diyü kodılar gözci nergisi

Aldı haber sabâdan vü döndi göz eyledi
Ya'ni gelür o gözleri Âhû kesin sesi

Müştâk imiş benefşe ki pâyuna yüz süre
Miskînün oyimiş çemen içinde sekmesi

Bâlî nice halâs ola kaplân-ı aşkdan
Çünkim irişdi tenden öte câna pençesi

Yukarıda geçen iddianın yer aldığı çalışmada Edirneli Bâlî'nin uzun bir ömür sürdüğü, 1508'de ölen Necâtî ile görüştüğü ve Yavuz Sultan Selim'e 5 kaside yazdığı ifade edilmektedir. Ancak söz konusu kasideler incelendiğinde bunların II.

[712] Ahdî, **Gülşen-i Şu'arâ**, Haz.: Süleyman Solmaz, AKM Yay., Ankara 2005, s. 240
[713] Hasan Çelebi, A.g.e., C.1, s. 209; Beyânî, A.g.e., s. 44; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. I, s.87
[714] Muhammed Yaşar, **Bâlî Hayatı Edebi Kişiliği Divânının Tenkitli Metni**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005, s. 27 (Söz konusu gazel için bkz.: s. 296)

Selim'e yazılmış oldukları açıkça anlaşıldığından ve divanında III. Murad'a yazılmış kasideler bulunmasından dolayı şairin Yavuz Sultan Selim devrinde eser vermiş olması bizce mümkün görünmemektedir. [715]

4.11. BASÎRÎ (ö. 941/1534-35)

Asıl adı Farsça divânının mensur önsözünde geçtiği şekliyle Mehmed b. Ahmed b. Ebü'l-Meâlî el-Murtaz'dır. Tuhfe-i Nâilî'de 877/1466 tarihinde doğduğu belirtilir.[716] Abraş (Baraş) hastalığı bulunduğundan Alaca Basîrî adıyla da tanınmıştır. Bazı kaynaklarda Horasanlı[717] veya Bağdatlı[718] olduğu söylenmesine rağmen ağırlıklı görüş Acem'den[719] olduğu yolundadır. Acem kelimesi o dönemde Osmanlı sınırlarının dışında kalan doğu bölgesini ifade eden bir sözcük olduğundan ve şiirlerinde Türkçe'yi başarılı bir şekilde kullanmasından bu bölgelerden gelmiş bir Türk şair olduğunda şüphe yoktur. Gençliğinde Akkoyunlu sultanlarının yanında bulunan, onlara kasideler sunan Basîrî musahibi olduğu Akkoyunlu Göde Ahmed Bey tarafından 901/1496-97 tarihinde II. Bayezid'e elçi olarak gönderilmiş ve geri dönmeyerek evlenip İstanbul'da kalmıştır. Kaynaklarda Ali Şîr Nevâ'î'nin divânını Anadolu'ya ilk olarak onun getirdiği bildirilir. Saraydan ve dönemin ileri gelen devlet adamlarından ilgi gören, onlara takdim ettiği kasidelere aldığı câizelerle geçimini sağlayan Basîrî'nin aynı zamanda padişahın hazinesinden salyânesi ve Ayasofya zevâidinden ulufesi vardır.[720] Buna rağmen şair, Sultan Selim'e sunduğu kasidelerde yer alan şu beyitlerle durumunun kötü olduğunu söyleyerek ondan yardım ister:[721]

Ey âfitâb-ı devlet vey sâye-i Hudâ
Ey Hâtem-i zamâne vey şâh-ı dîn-penâh

Çeşm-i 'inâyetile Bâsîrî kuluna bak

---

[715] A.g.t., s. 20 , s.35 (Bizce bu hususta araştırmacıyı yanıltan en büyük nedenlerden biri Kıbrıs'ın fethi üzerine yazılmış olan ve 93. sayfada yer alan bir kasidenin başlığında bulunan "Kıbrıs" sözcüğünün yanlışlıkla "Tebris" olarak okunmasıdır.)
[716] Mehmet Nail Tuman, A.g.e., C. 1, s. 100
[717] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 421; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 214; Beyânî, A.g.e., s. 45; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 358
[718] Latîfî, A.g.e., s. 189; **Riyâzü'ş-Şu'arâ**, Nuruosmaniye Kütüphanesi, n. 3724, vr. 40b;
[719] Sehî Bey, A.g.e., s. 209; Gelibolulu Mustafa Âli, A.g.e., s. 152; Ahdi, A.g.e., s. 233
[720] Mehmet Çavuşoğlu, "Basîrî", TDVİA, C. 5, İstanbul 1992, s. 105; Ahmet Kartal, **Basîrî ve Türkçe Şiirleri**, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 13-17
[721] Ahmet Kartal, A.g.e., s. 18

Kim hâli zülf gibi perîşândur tebâh

*

Husrevâ binger Basîrî-râ be-çeşm-i iltifât
Z'ânki behr-i gûş-ı kudret softe-em durr-i semîn

Der-miyân-ı şâ'irân ez-Rûm tâ mülk-i 'Acem
Kerde-em men kâr-ı hod lutf-ı to dâned ba'd ez-în[722]

Önceleri Acemâne şiirler söyleyen şair, daha sonra İstanbul Türkçesiyle şiirler söylemişse de dilinde Azerî şivesinin izleri görülür. Başta Zâtî, Kandî ve Keşfî olmak üzere dönemin şairleriyle yakın dostluklar kuran şairin şiirleri vezin bakımından neredeyse kusursuz, söyleyişi de rahattır. Şiirlerinde çağdaşı şairlerin yaptıkları mana oyunlarına fazla rastlanmaz.[723] Tezkirelerde özellikle nüktedanlığı ve latifeleri vurgulanır. Âşık Çelebi bu hususta "*Eş'âru gâh cidd ü gâh hezl ü güftârunun ba'zı mucîb-i tahsîn ü âferîn ve ba'zı lâyık-ı levm ü 'azl idi. Ashâb-ı devlet ile latîfesi barışurdı ve her meclisün nemegi olup sözleri şîr ü şekker gibi karışurdı. Erbâb-ı devleti tonadur yine kaftanlarun giyer ve a'yân-ı câh u rütbete latîfe yüzinden zehrler içirür yine ni'metlerün yirdi.*" değerlendirmesini yapar. Bazı dostlarıyla şair Revânî'nin evine gidip aç kaldıklarında şu kıtʿayı söylediği nakledilir:[724]

Revânîyle meger Pinti Hâmîdün
Bir aradan yaradılmış revânı

Birinün nânı vasfı lâ-yezûkûn
Birinün suyı na'tı len-terânî

Velî Pinti Hamîdün nânı yine
İki ol denlüdür âb u revânı

[722] "Ey sultan! İltifat nazarıyla Basîrî'ye bak. Çünkü kudret kulağı için değerli inciler deldim. Anadolu'dan Acem mülküne kadar şairler arasında işimi yaptım. Bundan sonra sen bilirsin."
[723] Mehmet ÇAvuşuğlu, A.g.m.
[724] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 421,425

941/1534-35 tarihinde yetmiş yaşlarında iken İstanbul'da vefat ettiği bildirilen şairin mezarının Edirnekapısı dışında Eyüp Sultan yolu üzerinde olduğu belirtilir.

ESERLERİ:

Şairin kaynaklarda ***Türkçe divân, Farsça divân, Letâif ve Bengî-nâme*** olmak üzere dört eserinden bahsedilir.

1. Türkçe Divân: Kaynaklarda şairin Türkçe divânı olduğu kaydedilmesine rağmen bugüne kadar ele geçmemiştir. Şairin Farsça divânının sonunda yer alan ve muhtelif mecmuâlarda geçen Türkçe şiirleri Ahmet Kartal tarafından biraraya getirilerek yayımlanmıştır.[725] Bu çalışmada şairin Türkçe şiirleri 3 kaside, 1 murabbaʿ, 61 gazel, 6 kıtʿa, 6 matlaʿ ve 6 müfred olarak tespit edilmiştir. Şairin bu Türkçe şiirleri arasında yer alan aşağıdaki kasidesi Yavuz Sultan Selim'in övgüsünedir:

Leşker-gehün durur felek encüm sana sipâh
Meh bir kulun durur geyer altunlu şeb-külâh

Tâk-ı sarâyun üzre güneş câm-ı zer-nigâr
Ordu-yı kadrün üzre felek kuhli bârgâh

Kerrûbiler çıkara gögün iki gözüni
Ger mihr göziyile sana itmeye nigâh

Çarh üzre görinen giceler keh-keşân
Gerdûn-serânı seyr ideyin diyü kıldı râh

Medhünde inen okıdı bir derd-mend-i 'ışk
Bu matla'ı vü eyledi bin dürlü âh u vâh

Ölsem saçun hevâsile ey 'izâr-ı mâh
Şem'-i siyâh olur başum ucında dûd-ı âh

[725] Ahmet Kartal, A.g.e.

Ben pâdişâh-ı memleket-i derd ü mihnetem
Âhum livâ vü tabl figân u yaşum sipâh

Sevmek seni günâh ise ey serv-i nâzenîn
Öldür beni ki çok durur bende bu günâh

Rahm eyle ben kuluna inen zulm itme kim
Nâgâh vâkıf ola şehinşâh-ı 'izz ü câh

İskender-i zamâne vü Keyhüsrev-i zamân
Şâh-ı sipihr mertebe ***Sultân Selîm Şâh***

Sâdık durur iderse kerem da'vîsini kim
Bu ma'niye du-dest-i zer-efşânıdur güvâh

Peykânını iderdi zebân tîr-i medhine
Bir kez göz ucıyıla ana eylese nigâh

Kularun üsküfin güne teşbîh eyledüm
Fi'l-hâl germ olup göge atdı güneş külâh

Bir pâdişâh-ı çarh-mekânsın ki şâhlar
Nâmun işitseler kamu korlar yire hayâh

Elburz kûhına güzer eylerse leşkerün
Eylerler anı sümm-i sütûrile şâh-râh

Ey âfitâb-ı devlet vey sâye-i Hudâ
Ey Hâtem-i zamâne vey şâh-ı dîn-penâh

Çeşm-i 'inâyetile Bâsîrî kuluna bak
Kim hâli zülf gibi perîşândur tebâh

Çarhun ʿarûsı tâ benek altunlular geye
Tâ kim önünde âyîneler ola mihr ü mâh

ʿÖmrün libâsın itmeye pûşîde rûzgâr
Devlet kemer hemîşe saʿâdet sana külâh[726]

2. Farsça Divân: Eser üzerine iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[727] Fikret Sarısoy tarafından yapılan çalışmaya göre bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Âşir Efendi, n. 292, vr. 229b-281a) ve müellif hatlı olan divân, mensur mukaddime, gazel nazım şekliyle yazılmış 2 tevhîd, 23 kaside, 121 gazel ve 32 kıtʿadan mürekkeptir. Kasidelerden 11'i II. Bayezid'e, 3'ü Yavuz Sultan Selim'e biri de Kanuni Sultan Süleyman'a yazılmıştır. Divânda bulunan kıtʿalardan 18 tanesi tarih kıtʿasıdır. Bunlardan Yavuz Sultan Selim'in cülusu, Çaldıran ve Ridâniye zaferleri için söylenmiş olan üç tanesi sırasıyla şunlardır:[728]

Şâh-ı kadr kadr-i Sultân Selîm ân ki
Der devr-i û gurg kerde şebânî

Çün pâdşeh şod der-sâʿat-i saʿd
Goftend târîh ***Cemşîd-i sânî***[729] *(917/1512)*[730]
*

Diyârî ki bigşâd Sultân Selîm
Ne Rustem ne Dârâ ne Cem kerde feth

Pey-i fath-i û hâtif-i gayb goft
Be-târîh ***mulk-i ʿAcem kerde feth***[731]*(920/1515)*[732]
*

Husrev-i çarh-mertebe şâh-ı cihân Sultân Selîm Han

[726] A.g.e., s. 55-56
[727] Kutlukhan Eren, **Basîrî ve Divânının Tenkidli Metni**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 1999; Fikret Sarısoy, **Basîrî'nin Farsça Dîvânı**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2001
[728] Ahmet Kartal, A.g.e., s. 24-26
[729] "Kudretli hükümdar Sultan Selim'in değeri odur ki, onun döneminde kurt çoban olmuştur. Kutlu bir devirde padişah olduğundan ***Cemşîd-i sânî*** (ikinci Cemşîd) tarihini söylediler."
[730] Fikret Sarısoy, A.g.t., s. 85-86
[731] "Sultan Selim'in fethettiği diyarları ne Rüstem, ne Dârâ ne de Cem fethetti. Onun fethinin ardından gaybden seslenen tarihi ***mulk-i ʿAcem kerde feth*** (Acem mülkünü fethetmiştir) diye söyledi."
[732] A.g.t., s. 85

Ân ki zi-sehm-i tîg-i û hasm şode be-tâb-i teb

Feth-i memâlik-i 'Arab kerd çu behr-i def'-i zulm
Kâle lehu müverrih ***feth-i memâliku'l-'Arab***[733] *(922/1517)*[734]

3. Letâif: Basîrî'ye asıl şöhretini kazandıran eseri olmakla beraber tamamı bugün için elde değildir. Şairin derlenmiş bazı latîfelerini içeren eksik bir nüsha Konya Koyunuoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu latîfelerin bir kısmı Basîrî'nin çağdaşı şairleri ve diğer önemli kişilerini iğnelediği fıkralardan oluşmaktadır. İkinci ağızdan derlenen bu latîfelerin bazılarının Lâmiî-zâde Lemʿî Çelebi'nin derlediği ve babasına atfedilen letâif içinde bulmak mümkündür.[735] Bu eserde geçtiği söylenen ve tezkirelerde de yer alan latîfelerin en meşhurlarından biri şairin mülâzımlara lakaplarına uygun kadılıklar vermesidir: "*Müselmân Hasan'a Îmânhisârı, Uzun Musluhiddîn'e Boyâbâd, Haşarı Hasan'a Çıbıkâbâd, Köpek Bâlî'ye Yalakâbâd ölince çıh dimeyeler ol dahi bizüm günâhumuzı afv ide, Sarı Gürz'e Kızılağaç, Oturak Süpürge Şücâ'a Akserây, Kartal'a Kuzguniyye medresesi begenürse hoşest begenmezse kuşest, Âhî'ye Göynük, İlsüz Oglı'na il yazıcılığı Basîrî'ye Alacahisar...*"[736]

4. Bengî-nâme: Âşık Çelebi'nin bahsettiği bu eserin metni ***Bengînâme Goft Monlâ Basîrî*** başlığıyla Millî Kütüphane yazmaları, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonuna 06 Hk 436 arşiv numarası ile ***Mecmûa-i Eş'âr ve Fevâid***[737] adıyla kayıtlı eserin 6a-7b yaprakları arasında yer almaktadır. Basîrî'nin, kendisinden iştah artırıcı bir hikâye anlatmasını isteyenlerin dileğini kabul ettiğini belirterek başladığı Bengînâme adlı bu küçük risâlesinde, dertli ve kebap hasretiyle açlıktan ölmüş Bengî'nin kefenlenip defnedilmesi, mezar taşının dikilmesi hep yiyecek yahut yemek adlarıyla anlatılır. Basîrî mezarın üstüne yiyeceklerle bir türbe inşa edip onu yine güzel yemeklerle süsledikten sonra Bâlî adlı bir türbedar koyar. Sonra bu türbedarın uzuvlarının yine çeşitli yiyeceklerden olduğunu anlatmaya

[733] "Felek mertebeli cihan şâhı Sultan Selim Han'ın kılıcından düşmana hisse olarak sıtma nöbetinin harareti düştü. Tarihçi onun için ***feth-i memâliku'l-'Arab*** (Arap memleketlerini fethetti) diye yazdı."
[734] A.g.t., s. 85
[735] Mehmet Çavuşoğlu, A.g.m., s. 106
[736] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 422
[737] Bu mecmua üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır: Ülkü Akdağ**, Milli Kütüphanedeki 06 Hk 436 Numaralı Şiir Mecmuası**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011

koyulur. Risalenin sonunda türbeye Balıkesir ve Ballıbadra şehirlerini vakfeder, hatta tesis ettiği bu vakfa çeşitli görevliler de tayin eder.[738]

Küçük hacimli olmasına rağmen yiyeceklerle kurduğu benzetmeler ve dönemin revaçta olan yiyecekleri hakkında önemli bilgiler içeren, aynı zamanda Basîrî'nin Türkçe şiirleri arasında yer alan bir beyit ile iki de gazel ihtiva eden bu eserin metni[739] Fatih Başpınar tarafından bir makaleyle yayımlanmıştır. Makalede ayrıca metinde yer alan yiyecekler tespit edilerek haklarında bilgi verilmiştir.[740]

4.12. BERKÎ (ö. 940/1533)

İstanbullu olup sipahi şairlerdendir. Sicill-i Osmâni'ye göre 940/1533 yılında vefat etmiştir. Hakkında bilgi veren tek tezkireci olan Hasan Çelebi, bir zaman kâtiplik yaptığını, hoşça beyitleri ve matlaʿları olduğunu söyleyerek şu şiirlerini aktarır:[741]

Sâki bahâr eyyâmıdır gülzâra 'azm it subh-dem
Zevk ü sefâ hengâmıdır 'ayş-ı müdâm it dem-be-dem

İller safâda dem-be-dem kısmet bana derd ü elem
El-hükmü'li-llah ey sanem çün böyledir ceff-el-kalem

Zülfin bana sünbül yeter rengîn yanağın gül yeter
Nâlem sana bülbül yeter ey serv-kâmet gonce-fem
*
Bir dem içünde garbı vü şarkı
Seyr ider yıldırım gibi Berkî

[738] Fatih Başpınar, "Basîrî'nin Bengînâme Adlı Eseri", Turkish Studies, Volume 6/13 Summer 2011, s. 569
[739] Bengî-nâme'nin metni için ayrıca bkz: Ülkü Akdağ, A.g.t., s. 52-55
[740] A.g.m., s. 569-575
[741] Mehmed Süreyya, A.g.e., C.2, s. 369; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1

4.13. BEYÂNÎ

Hasan Çelebi ve Beyânî tezkirelerine göre Kastamonulu'dur. Küttâb zümresinden olup Yavuz Sultan Selim devrinde divân kâtibi iken vefat ettiği ve aşağıdaki beyitlerin ona ait olduğu ifade edilir:[742]

Gerçi kim gözden geçürdüm bu yedi deryâyı ben
Bulamadım gitdi dirîğa ol dürr-i yektâyı ben

*

Didim yolında cân virsem ey âfet
Geçer mi minnete didi ne minnet

*

Gel kûy-ı nigâra varalım uy bana sûfî
Dünyada sana göstereyin bâğ-ı cinâni

Latîfî de tezkiresinde Beyânî için "Nefs-i Kastamonıdan küttâb kısmından ve bu devir şuʿarâsındandur." dedikten sonra hattını, ahlâkını ve şairliğini överek yukarıda sonda yer alan iki beyitle beraber şu iki beyti aktarır:[743]

Gün ruhlarun görelden mihr uğradı zevâle
Ebrûlarun gamından döndi kamer hilâle

Rakîb-i kelbi gör kim hân-ı valsın
Yavuz it gibi ne yir ne yidirür

Latîfî'nin tezkiresini yazdığı tarihler göz önünde bulundurulduğunda "bu devir şuʿarâsındandur" ifadesine dayanarak şairin Sultan Selim devrinde öldüğü bilgisinin tartışmalı olduğu söylenebilir.

4.14. BUHÂRÎ (ö. 922/1516)

Nakşibendiyye şeyhi Emîr Âhmed-i Buhârî'nin (ö. 922/1516) mahlasıdır.[744] Farsça ve Türkçe şiirler yazmış, tasavvufî mahiyetteki şiirlerinde Yunus Emre'den etkilenmiştir. Şiirleri genel olarak değerlendirildiğinde biraz rind ve hatta melâmî

[742] Hasan Çelebi, A.g.e., C.1, s. 229; Beyânî, A.g.e., s. 50; Beyânî, **Tezkiretü'ş-şuarâ,** Haz.: Aysun Sungurhan Eyduran, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2008, s. 35 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78462/beyani----tezkiretus-suara.html)
[743] Latîfî, A.g.e., s. 197-8
[744] Emîr Ahmed-i Buhârî'nin hayatı ve eserleri için bkz: s. 172

meşrep bir vahdet-i vücûd anlayışının izleri görülür. Asıl gayesi şiir yazmak ve sanat göstermek olmamakla birlikte Buharî'nin, yazmış olduğu şiirlerle kendi müntesibi olan Lâmiʿî Çelebi gibi şâir meşrepli dervişleri etkilediği söylenebilir.[745]

Halk içinde gerçi bir dîvâneyüz
Hakk'a biliş halkdan bîġâneyüz

Tuymışuz dîvâneligün kadrini
Sanmanuz kim bir dahı uslanayuz

Şem'-i ruhsârun görüp cân atmışuz
Dostlar pervâneyüz biryâneyüz

Hamdül'illâh genc-i ma'nî bizde var
Sûretâ gerçi ki vîrâneyüz

*Hakka'a virdük biz **Bûhârî** gönlümüz*
Hîç ola mı ġayrıla aldanayuz[746]
*

Tâ ezelden câna ışkun şöyle te'sîr eyledi
Ben za'îfi dahı yigit olmadın pîr eyledi

Bu yıkuk gönlüm yine bir gence tuş olmış
Kim hayâlün dâyim ol vîrânede yir eyledi

Hükm-i Hak'dur eşigünden böyle dûr ider
Sanma bu bîçâreyi sa'yinde taksîr eyledi

Bir nefes senden cüdâ olmak muhâl idi bana
Çâre ne çün Hak ezelde böyle takdîr eyledi

Hamdülillâh bu'd-ı surı yoluna mâni' degül
Koma dâyim elden ol telkîni kim pîr eyledi

[745] Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı, **İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emîr Buhârî,** s. 17-21
[746] A.g.e., s 68

Nakşibendiyye edâsında bugün bir sikke kor
Nakş-ı yâri her dilün levhinde tasvîr eyledi

*Ko **Buhârî** dâimî tedbîr kazâya vir rızâ*
Var mı tedbîr kim takdîri taġyîr eyledi[747]

4.15. CÂFER (ö. 921/1515)

Tâcî-zâde Câfer Çelebi'nin (ö. 921/1515) mahlasıdır.[748] Kaynaklarda nazım ve nesrinin güzelliğiyle övülür. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığı, nesrinin şiirinden, kasidelerinin gazellerinden iyi olduğu belirtilir. Şiirlerinde Ahmed Paşa, Necâtî ve Şeyhî'nin etkileri görülen Cafer Çelebi, en çok nazîreyi Ahmed Paşa'ya yazmıştır. Edirneli Nazmî'nin ***Mecma'u'n-nezâir***'inde şiirlerine yapılan nazîre saysının 146 olması döneminde çok sayıda şâiri etkilemiş olduğunun delilidir. Şiirinde ve inşâsında genellikle XV. yüzyıl dil ve üslup özelliklerini taşımakla beraber sade anlatımın ve Türkçe'nin baskın olduğu bu dönemde Cafer Çelebi, süslü nesri başlatan ve sade ifade yerine daha üst bir söyleyişi tercih eden bir münşîdir. Şiirlerinde Türkçe kelimelerle birlikte Arapça ve Farsça kelimeler ve terkipler yan yana bulunan ve kendisine "fasih lisan" verilmiş olduğunu ifade eden Cafer Çelebi, Türkçe ifadelerini atasözleri ve deyimlerle süslemiş, edebi sanatları olduğu gibi kelime oyunlarını da başarıyla kullanmıştır. Divânı incelendiğinde kuvvetli bir nazım tekniğine sahip olduğu, dili iyi kullandığı ancak hayal gücü ve duyguları ifadede yeterli seviyeye ulaşamadığı görülür.[749]

Ey hat-ı ruhsâr yâr od eyledi yirün senün
Böyle günden âşkâr oldugı tezvîrün senün

Sîneme zahm urdugunca çâk olur zehrem benüm
Gide diyü tâb-ı dilden âb-ı şemşîrün senün

'Âşıka her târ-ı mûyun bir reh-i sevdâ imiş
Baglamışdur yolların zülf-i girih-gîrün senün

[747] A.g.e., s. 112
[748] Cafer Çelebi'nin hayatı ve eserleri için bkz: s. 150
[749] İsmail E. Erünsal, "Tâcîzâde Cafer Çelebi", TDVİA, C. 39, İstanbul 2010, s. 354-5

Kâşki gönlün gibi pûlâd olaydı gönlümüz
Egleneydi anda şâyed geçmeyüp tîrün senün

Bana ol vuslat yiterdi Leyli vü Mecnûn gibi
Yazalar bir yirde tasvîrümle tasvîrün senün

Derd-i yâr ile başında od yanar sıgmaz gibi
Yire göge ey gönül âh-ı cihân-gîrün senün

*Fikrün ol **Ca'fer** ki râh-ı yârda hâk olasın*
Hak muvâfık eylesün takdîre tedbîrün senün[750]
*
Visâl elden gidüp hecre giriftâr olmasun kimse
İlâhî 'izz ü devletden düşüp hâr olmasun kimse

Su gibi 'âşık-ı dîdâr olanı pây-mâl eyler
Hey ol serv-i hevâ-bahşa hevâdâr olmasun kimse

Belinler uyanurdı düşde görse hâlümi bahtum
Benüm âşüfte hâlümden siyehkâr olmasun kimse

Kesüp yâd u bilişden hep garîb itmiş durur 'ışkun
Gözün bîmârıyam gurbetde bîmâr olmasun kimse

Yanar micmer gibi bagrum beni dâmân-ı lutfunla
Büri sûz-ı derûnumdan haberdâr olmasun kimse

İdinür düşmeni yâr ol olur yâr olana düşmen
Düşüp gönül belâsına ana yâr olmasun kimse

*Du'â kıl **Ca'ferâ** 'ışkı beni şol denlü zâr itsün*

[750] İsmail E. Erünsal, **The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Dîvân**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983, s. 311; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1396

Ki tutsun her kişi 'ibret sevüp zâr olmasun kimse[751]

4.16. CELÎLÎ (ö. 918-926/1512-1520 arası)

Hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan şairin Edirneli olduğu, yorgancılık veya terzilikle geçindiği, Yavuz Sultan Selim devrinde öldüğü ve âşıkâne şiirleri olduğu bildirilir. Aşağıdaki şiirler ona aittir:[752]

Âh kim gurbette kaldım bir nigâr egler beni
Çokdan eylerdüm sefer ol şîve-kâr egler beni

Giderüm elbette dirmiş didügimce âh kim
Baktugımca yüzine bî-ihtiyâr egler beni

İtlerümle hem-dem ol gitme kapumdan dir bana
Bunca yıldır dostlar ol i'tibâr egler beni

Düşeli dil zevrâkı girdâb-ı 'aşkun bahrine
Ha bugün yarın diyü bu rüzgâr egler beni

Ey Celîlî çokdan eylerdüm sfer ben bir yana
Ol boyu serv ü yüzi gül şîve-kâr egler beni
*

Cânı agzuna gelür meclisde cânâ şîşenün
Yüz kızardup bûseler aldıkça la'linden şarâb

Latîfî ve Hasan Çelebi'nin II. Bayezid devri şairi olarak bahsettikleri ve Bursalı olduğunu bildirdikleri bir Celîlî daha vardır. Bu şair için verilen örnek şiirlerde terzilikle ilgili unsurlar yer almasından dolayı bizim kanaatimizce bu iki şair hakkındaki bilgilerde bir karışıklık olup aynı şahıs olma ihtimalleri yüksektir. Bu Celîlî'ye ait olduğu söylenen şiir şudur:[753]

Yine bir derzî güzel sevdi gönül pâresi çok

[751] İsmail e. Erünsal, A.g.e., s. 413; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2454
[752] Latîfî, A.g.e., s. 214; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 259; Riyâzî, A.g.e., vr. 47b; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 389; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 85; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 78
[753] Latîfî, A.g.e., s. 212; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 259

Rişte-i zülfine baglu yiler âvâresi çok

Üti gibi dilini nâr-ı mahabbetde komış
Külhân-ı nefsi hevâsında yüzi kârası çok

Binden artuk var ola şimdi Celîlî sürinen
Yüzi astarı belürsüz yiler âvâresi çok

4.17. CELÎLÎ (HÂMİDÎ-ZÂDE) (ö. 977/1569'dan sonra)

Asıl adı Abdülcelîl olup Hâmidî-zâde sanıyla tanınmıştır. Hâmidî-i Acem veya Hâmidî-i Isfahânî olarak da tanınan Fatih Sultan Mehmed devri şairlerinden Mevlânâ Hâmidî'nin küçük oğludur ve 893/1487-88 senesinde, babasının İstanbul'dan sürgün olarak gönderildiği Bursa'da doğmuştur. Sehî Bey ve Latîfî iznikli olduğunu iddia ederler. Tahsilini İstanbul'da tamamlayan şair bu sıralarda Âhî ile yakın dostluk kurmuştur. Eserlerinin bir kısmını adına düzenlemesine ve ona methiyeler yazmasına rağmen Yavuz Sultan Selim'den iltifat göremeyen ve tahsilini tamamladıktan sonra aklına halel geldiği bildirilen şair Bursa'ya dönerek Murâdiye zevâidinden aldığı altı akçalık ulufeyle geçinmeye başlamıştır. Yalnızlığa meyilli, içine kapanık, derbeder bir insan olduğu bildirilen Celîlî bir aralık ortadan kaybolunca öldü zannedilerek bu ulufesi de kesilmiş daha sonra akrabaları tarafından nerede olduğu güçlükle öğrenilerek bu ulufenin yarısı zorlukla alınarak kendisine götürülmüştür. Şairin hayatının Bursa'da geçen bu bölümleri hakkında Âşık Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Âlî ilginç bilgiler aktarırlar.[754]

Âşık Çelebi'ye göre Celilî'nin Bursa'da kaplıca yolu üzerinde bir evi varmış. Genelde evinin kapısının önünde dizini dayayıp oturur, selam verenin selamını alır fakat konuşmak isteyene surat asar, cevap vermezmiş. Giyimi Acemâne ve danişmendâne olmakla beraber bakışı ve yürüyüşü divaneymiş. Ara sıra Ulu Camii'e ve çarşıya gelir, kimseyle konuşmazmış. Öyle hızlı yürürmüş ki tozuna rüzgâr bile erişemezmiş. Sarıksız asla gezmezmiş ve sarığında muhakkak bir top çiçek

[754] Sehî Bey, A.g.e., s. 205; Latîfî, A.g.e., s. 213-214; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 479-486; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 203-204; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 257-258; Beyânî, A.g.e., s. 61; Ahdî, A.g.e., s. 250-251; Hüseyin Ayan, "Hâmidî-zâde Celîlî", Türk Kültürü Araştırmaları, C. 17-21, S.1-2, Ankara 1983, s. 15; Hasan Aksoy, "Celîlî, Hâmidîzâde", TDVİA, C. 7, İstanbul 1993, s. 269; Şevkiye Kazan, "Hâmidî-zâde Celîlî ve Gazelleri", Turkish Studies, Volume 2/4 Fall 2007, s. 466-494

bulunurmuş. Hatta Âşık Çelebi, Bursa'ya gittiğinde Celilî'yi bir gün hamamda görmüş ve konuşturmak için türlü çaba göstermiş fakat başaramamış. Sonunda şiirlerini yüksek sesle, vezinsiz, kafasını gözünü yararak okumaya başlayınca Celîlî dayanamayarak "*Bu gazeller benümdür. Ben böyle didim.*" diyerek şiirlerini düzelterek okumaya başlamış. Âşık Çelebi de fırsattan istifade "*Ne ile eglenürsünüz?*" diye sorunca "*Kitâbcıklar bulınur.*" demiş. "*Sizi Şeh-nâme tercüme ider dirler vâkı' mıdur?*" diye sorunca onu doğrulamış ve yakın zamanda bitireceğini söylemiş.[755]

Gelibolulu Mustafa Âlî ise Celîlî'nin yamalı elbisesiyle Bursa çarşılarında dolaştığını, esnaftan meyve alıp yanında parası yoksa vermediğini, esnafın sonradan parasını kuruşu kuruşuna ödeyeceğini bildiği için ses çıkarmadığını ve yaz kış elinden yelpazesinin eksik olmadığını söyler. Âşık Çelebi'nin naklettiğine benzer olarak kendisini konuşturmak için çok çaba sarfettiğini fakat başaramadığını belirtir.[756]

Hayatının son dönemlerini bu şekilde münzevi ve derbeder bir şekilde geçiren şairin ölüm tarihini Ahdî ve muhtemelen ondan naklen veren Mehmet Nâil Tuman 971/1563-64 olarak verir. Fakat Gelibolulu Âlî'nin şairle yukarıda geçen görüşmesini 977/1569-70 senesinde yaptığı bilgisi gözönünde bulundurulduğunda ölümünün bundan sonraki bir tarihte olduğu düşünülebilir. Sadettin Nüzhet Ergun'da buna uygun olarak şairin ölümünün II. Selim devrinde (1566-1574) bir tarihe tesadüf ettiğini ifade eder. Sicill-i Osmâni'de ardarda sıralanan dört Celîlî'den üçü şairimize işaret etmekle beraber ölümü için I. Selim devrinin verilmesi hatalıdır.[757]

Edebiyatımızda Ali Şir Nevâî, Hamdullah Hamdî ve Bihiştî'den sonra hamse sahibi dördüncü şair olan Celîlî'nin tezkirelerde bu özelliğine vurgu yapılırken şairliği hakkındaki değerlendirmeler de ittifaken, onun mesnevileriyle tanındığı, diğer şiirlerinin ise fazla bilinmediği ve beğenilmediği yönündedir. Tezkirelerde şaire ait olarak aktarılan şiirlerden bazıları şunlardır:

Toptolı harf-i cünûndur nâme-i a'mâlümüz

[755] Âşık Çelebi, A.g.e., c. 1., s. 480-482
[756] Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e, s. 203
[757] Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 154; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 389; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., c. 2, s. 125; Sadettin Nüzhet Ergun, A.g.e., C. II , s.956

Ey kirâmen kâtibîn ma'zur tut ahvâlümüz

*

Öldükde bu ben hastayı eşk ile yusunlar

Cânân güzerân itdügi yollarda kosunlar

*

Çekem bagruma bir dilber yalun yüzlü gibi anı

Eger cân kasdına gelse nigârun tîg-i 'üryânı

*

Yâr zâlim 'aşk kâtil veh ki 'âşık neylesün

Çarh-ı bed-mihr oldı bahtı nâ-muvâfık neylesün

*

Şu dil ki dâg-ı gamunla cerâhati çokdur

Yatursa pister-i gül üzre rahâtı yokdur

*

Beni sanman ki dilber 'ışkı böyle mübtelâ eyler

Beni şeydâ ezel bezmindeki kavl-i belâ eyler

ESERLERİ:

1. Hamse: Şairin Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Gül-i Sad-Berg-i Bî-hâr, Hecr-nâme ve Mehek-nâme adlı mesnevilerinden müteşekkil ve Paris Milli Kütüphanesi'nde aynı yazmada yer alan hamsesi ilk olarak Hüseyin Ayan tarafından tanıtılmıştır.[758]

a. Hüsrev ü Şîrîn: Celîlî bu mesnevisini Nizâmî'nin aynı adlı eserinden esinlenerek 918/1512 yılında yazmıştır. "Sıfat-ı Lafzatu'llâh" ile başlayan ve klasik tertibe uygun olarak tevhid, münacat, na'ت ile devam eden eserin "Sebeb-i Nazm" kısmında şair eserini "Sultan oğlu Sultan Bâyezîd oğlu Selim Şah"a sunduğunu söyleyerek kahramanlığından, adaletinden dolayı onu övmüstür.[759] Şair bu bölümde

[758] Hüseyin Ayan, A.g.m., s. 15-45

[759] Şevkiye Kazan, **Hamidî-zâde Celilî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Hüsrev u Şirin Mesnevisi (İnceleme ve Tenkitli Metin)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1997, s. 27

ayrıca Yavuz Sultan Selim'in "cülûs" tarihini de aşağıdaki üç beyitlik Farsça kıt'a ile verir:[760]

Şehenşeh Selîm ibn Şeh Bâyezîd
Cihân-râ zi-bend-i gam âzâd kerd

Çü ber-taht bî-nihâd pây-ı celâl
Ser-i ser-keşân cümle ber-bâd kerd

Debîr-i felek resm-i târîh-i û
Be-der-i mesned-i saltanat dâd kerd [761] *(918/1512)*

Celîlî'nin Husrev ü Şîrîn'inde tarihî olaylar, ancak hikâyenin akışında ve gerekli olduğu zaman, çok kısa bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Husrev ü Şîrîn, klâsik tarzdaki mesnevilerde bulunması gereken bütün bölümleri içermektedir. Eserin dış ve içyapısı sağlam bir kuruluş göstermektedir. Hikâyenin tümü dikkate alındığında veznin oldukça başarılı biçimde kullanıldığı söylenebilir. Kafiyeler zengin ve ahenklidir. Türlü cinaslarla iç ahenk de sağlanmıştır. Celîlî'nin Türkçe ve Farsça kelimelerden oluşan dili akıcıdır. Bileşik fiilleri sıkça kullanmasından dolayı üslûbu canlıdır. Farsça terkipler eserin üslûbunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Arapça terkipler çok az kullanılmıştır. Anlatım, söz sanatlarıyla zenginleştirilerek kuruluktan uzaklaştırılmıştır. Tasvirler canlı ve olayların bütün yönlerini yansıtabilecek özelliktedir. Ayrıca okuyucuyu sıkmayacak şekilde kısa ve sanatkârane bir üslûpla yazılmıştır.[762]

Bilinen iki nüshasının birinin Paris Milli Kütüphanesi'nde diğerinin de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunduğu bildirilen eser üzerinde Şevkiye Kazan tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmış ve eser daha sonra aynı araştırmacı tarafından yayımlanmıştır.[763]

[760] Şevkiye Kazan Nas, **Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2012, s. 238
[761] "Şah Bayezid oğlu şahlar şahı Selim, dünyayı sıkıntıların esaretinden kurtardı. Azametle tahta geçince bütün asileri yok etti. Feleğin kâtibi padişahlık tahtında adaleti kuran o padişaha tarihini söyledi."
[762] Şevkiye Kazan, A.g.m., s. 471
[763] A.g.y., A.g.t.; Şevkiye Kazan Nas, A.g.e.

b. Leylâ vü Mecnûn: Şairin 919/M.1514 yılının Ocak ayında yazdığı bu mesnevisi, onu şöhrete kavuşturan bir diğer eserdir. Eser külliyatın 64b-128b varakları arasında yer almaktadır. Celîlî aşağıdaki beyitle beyit sayısının

Ebyâtı şumâr ey güher-senc
Oldı iki bin sad u çihil-penc

2145 olduğunu söylemekle beraber eser 2132 beyitten meydana gelmiştir.[764] Celîlî, iki tevhid, bir münâcât, bir na'‌t ve Yavuz Sultan Selîm'in övgüsünde bir medhiyeden sonra mesnevisine başlamıştır. Celîlî'ye göre Leylâ vü Mecnûn mesnevisi, önce Nizamî tarafından yazılmış ve o, bu "mucizeler" gösteren binayı kurduktan sonra oraya yerleşenler artmıştır. Şair bu Nizâmî'nin, Husrev-i Dehlevî'nin, Câmî'nin ve Hâtifî'nin adlarını andıktan sonra, arada anmaya değer kimseyi görmeden, dördüncü şairin kendisi olduğunu şöyle ifade eder:[765]

Dördünci benem 'alâ salâbet
Tîg-i kalemüm virür mehâbet

Kilk-i dü-zebân u dür-nisârum
San oldı elümde Zülfekârum

Söz cennetine çü rehberüm ben
Sâkî-i şarâb-ı kevserüm ben

Celilî, Leylâ vü Mecnûn mesnevisini tekrar ele alarak yazmasının amacını onu yenilemek ve geliştirmek olduğunu belirttikten sonra eserini kısa zamanda yazdığını söyleyerek Yavuz Sultan Selim Han'ın bu gül bahçesi gibi süslü esere hak ettiği değeri verip eserin nâzımını hatırlamasını ister. Ardından sultandan isteklerini de şöyle sıralar:[766]

Ceybüm zer ü sîmden ide pür
Dâmânumı eşk bigi pür-dür

[764] A.g.y., **Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2011, s. 101
[765] Şevkiye Kazan, A.g.m., s. 472
[766] Arzu Atik, **Celîlî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ve Nizâmî'nin Leylâ ve Mecnûn'uyla Karşılaştırma**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 22-23

Hem kurtara bî-nevâlıġumdan
Ol şâh-ı cihân gedâlıġumdan

Bir mansıb ide nasîb-i bende
Düşmen ola mürde dost zinde

Hüseyin Ayan, Celîlî'nin bu eserinin bazı bakımlardan Fuzulî'yi etkileyebilecek güçte olduğunu belirtir.[767] Hacim bakımından Nevâyî, Hamdullah Hamdî ve Fuzulî'nin aynı adlı mesnevilerinden küçük olan bu eser, Paris külliyatında yer alan nüshası ve Mısır'da bulunduğu bildirilen diğer bir nüsha ile karşılaştırılarak inceleme ve metin halinde Şevkiye Kazan Nas tarafından yayımlanmıştır.[768] Ayrıca eserin Nizâmî'nin aynı adlı eseriyle karşılaştırılması üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[769]

c. Gül-i Sad-berg: Celilî'nin *Hecr-nâme* mesnevisinin sonunda bu mesneviyi 915/1509-1510 yılında ve *Gül-i Sad-berg*'den sonra yazdığını belirtmesinden bu tarihten önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple belki de Celilî'nin ilk eseri sayılabilir.[770] Külliyatın 3b-86b varakları arasında sayfa kenarında bulunan eserde başlangıçta yer alan mesnevi tarzında, aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbıyla yazılmış 67 beyitlik ve gül bahçesinde yapılan bir gezinti sırasında yüz yapraklı bir güle rastlanmasının, bülbülün feryâdının, güllerin geçiciliğinin anlatıldığı dibâce denilebilecek bölümden sonra harf sırasına göre dizilmiş yüz gazel bulunur. Şair eserini ismlendirdiği bölümde sonuna yüz gazel eklediğini şöyle belirtir:[771]

Bu rây üstine oldum çün mukarrer
Hemân cem' eyledüm bir tâze defter

'Aceb mi olsa defter dürc-i dür-bâr
Ana derc eyledüm yüz dâne eş'âr

[767] Hüseyin Ayan, "Hâmidî-zâde Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", Atatürk Üniversitesi EFAD, F.3, S.16, Erzurum 1988, s. 56
[768] Şevkiye Kazan Nas, **Celili'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi (İnceleme- Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2011
[769] Arzu Atik, A.g.t.
[770] A.g.t., s. 8
[771] Şevkiye Kazan, A.g.m., s. 472-473

Çü anda her gazel bir berg-i güldür
Hazândan rengi pejmürde degüldür

***Gül-i sad-berg** olsa n'ola nâmı*
Nesîm-i gül gibi hoşdur meşâmı

Zihî gül dâmeninde hârı yokdur
Cefâ-yı hârdan âzârı yokdur

Zihî gül kim bulup hüsn ü cemâli
Zevâl ü naksa irişmez kemâli

Sonunda yer alan gazellerden dolayı bazı kaynakların ayrı bir eser divân veya divânçe olarak da adlandırdıkları eserde 67 beyitlik bir mesneviye yüz gazelin ilave edilmesini Hüseyin Ayan bu zamana kadar görülmemiş bir şey olarak niteler ve Celîlî'nin ***Husrev ü Şîrîn*** ile ***Leylâ vü Mecnûn*** yazmakla "*Penc-Genc*" yolunda yürüyenlere katıldığını , ***Hecr-nâme*** ve ***Mehenk-nâme***'yi icâd etmekle onlardan farklılaştığını, ***Gül-i Sad-Berg*** ile de bu sahaya bir yenilik getirdiğini ifade eder.[772]

d. Hecr-nâme: Külliyatın 108b-121a varakları arasında sayfa kenarında yer alan aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbıyla yazılmış 483 beyitlik bu eser 915/1509 senesinde kaleme alınmıştır. Celîlî eserinde bu mesnevisinin bir diğer adının da "*Hazan-nâme*" olduğunu ve onu Gül-i Sad-berg'den sonra yazdığını ifade eder. Besmele manzumesiyle başlayan eserde Besmelenin harflerini yorumlayan 60 beyitlik "tahmîd" den sonra 24 beyitlik na't ve 25 beyitlik çehâr-yâr'ın övgüsünün yapıldığı bölümden sonra asıl hikâye bölümüne geçilmiştir. Kahramanının Celîlî'nin kendisi ve konusu da aşk olan eserde kendi başından geçenleri anlattığını şair eserinde şöyle ifade etmektedir:[773]

Dinle bir hoş hikâyet eyleyeyin
Ne hikâyet şikâyet eyleyeyin

[772] Hüseyin Ayan, "Hâmidî-zâde Celîlî", **Türk Kültürü Araştırmaları**, C. 17-21, S.1-2, Ankara 1983, s. 6, 22-23, 30-34
[773] Hüseyin Ayan, "Celilî'nin Hecr-nâme'si", Atatürk Üniversitesi, **Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Erzurum 1986, XIV, s. 155-172; Şevkiye Kazan, A.g.m., s. 474

Diyeyin sana dâğ-ı derdümden
Eşk-i gülgûn u rûy-ı zerdümden

Ki neden çehre böyle zerd oldı
Hem-demüm niçün âh-ı serd oldı

Esere göre şair, ilimle uğraşıp zamanını hoşça geçirirken hayırhâhlarının ona seyr ü seferi münasip görmeleri üzerine yola çıkar. Denizde bir iki gün seyahat ettikten sonra Hurrem-abad şehrine gelir. O şehrin özellikleri tasvir edildikten sonra oranın Cennet-abad olduğu ve gül yüzlü huriler, servi boylu güzellerle dolu olduğu anlatılır. Şair onların içinden bir güzele âşık olur fakat bu güzel ona yüz vermez. Bunun üzerine şair halini anlatan bir mektubu sevgilisine gönderir. Sevgilisi bu mektuba öfkelenir. Bunun üzerine âşık şair Allah'ın takdirini beklemeye başlar ve mükâfat olarak sonunda sevgilisine kavuşur. Fakat vuslattan sonra hercai sevgilisi başka birisini sever ve onun payına düşen yine ayrılık olur.[774] Şair eserinin orjinal olduğunu, bir yerlerden etkilenerek kaleme almadığını da şu beyitlerle vurgular:

Ben ki bu Hecr-nâme yazdum
Yazmaga göz sevâdını ezdim

Sanmanuz Fürs'den temettu' idem
Gayriler nazmını tetebbu' idem

Hâşe lillâh ki müste'âr ola
Şâ'ire müste'âr âr ola

Zâde-i tâb'-ı nâtüvânımdur
Mîve-i şâh-sâr-ı cânumdur[775]

Şairin bu orjinallik iddialarına rağmen Orhan Kemal Tavukçu, bu eseri Halîlî'nin ***Fürkat-nâme***'si ile karşılaştırması sonucunda, bu eserin Halîlî'nin eserinin eksik bir kopyası olduğu kanaatine vardığını ifade etmektedir.[776]

[774] Arzu Atik, A.g.t., s. 15
[775] Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt**, TTK Yay., Ankara 1984, s. 79

e. Mehekk-nâme: Aruzun *fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılmış seksen yedi beyitlik bu küçük mesnevi külliyatın 89b-92a varakları arasında, sayfa kenarında yer almaktadır. Başlangıcında dokuz beyitlik tevhîd, on üç beyitlik na't ve sekiz beyitlik bir pend bulunan eserin bundan sonraki asıl hikâye bölümü altın, gümüş ve mehek (mihenk) arasında geçmektedir. Eserde Sim ve Zer'in Mihenk'i padişaha şikâyet etmeleri fakat sonuçta padişahın Sim ve Zer'i suçlu bularak onlara damga basıp şehirde dolaştırması anlatılmaktadır. Devrinde kıymetinin bilinmediğini düşünen şair bu eseriyle halini sembolize ederek anlatmış böylelikle güzelliğin, mal ve mülkün geçici olduğunu da vurgulamıştır.[777]

Eserin Paris külliyatının içindeki nüshasından başka, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ali Nihat Tarlan 59/5'de bir mecmua içinde de (151 No: 9596) "*Mihenk-nâme*" adında bir başka nüshası daha olduğunu bildiren Şevkiye Kazan, bu nüsha ile Paris külliyatı içindeki nüshayı karşılaştırmış ve mesnevi metnini yayımlamıştır.[778]

2. Şeh-nâme: Âşık Çelebi başta olmak üzere bazı tezkire yazarları şairin bir Şeh-nâme tercümesi yaptığını bildirirler. Bugüne kadar varlığı bilinmeyen, şairin yaşadığı zamanda bile görülemeyen eserin eksik bir nüshasının Milli Kütüphane A3825/2'de 18a-38b yaprakları arasında bulunduğunu ve bir kısmının bir çeşit Osmanlı tarihi olduğunu haber veren Arzu Atik eser hakkında şu detaylı bilgileri verir:

*17a'da "**Şeh-nâme-i Celilî**" yazılıdır. Oldukça yıpranmış, tamir görmüş, yer yer okunamayan nüshada, yırtık sayfalar vardır. Nüshada bazı beyitlerin üzerinin çizilip kenarlarda düzeltildiği, (34b'de) takdim-tehir yapıldığı görülür. Şeh-nâme vezni olarak bilinen fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl vezni ile yazılan mesnevi tarzındaki eserin elimizdeki kısmı bir nevi Osmanlı tarihidir. Eser, Bursa'nın kuşatılması ile başlar. Arada okunamayan bölümün ardından 20a'da 'Pâdişâh Şoden-i Sultân Murâd' bölümüne geçilir. Ardından "Ceng Kerden-i Sultân Murâd bâ Engeruz? ...." tam okunamayan bir başlıktan sonra 20b'de yine başlığı tam okunamayan bir*

[776] Orhan Kemal Tavukçu, "Ayrılığın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Firâk-nâmeler", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, S. X, İstanbul 2007, s. 209
[777] Şevkiye Kazan, A.g.m., s. 474
[778] A.g.y., "Celilî'nin Mehekk-nâme'sinin İkinci Nüshası Üzerine", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S.5, Güz 2001, İstanbul, s.121-136

bölümün ardından Fatih dönemine geçilir. 21a'da 'Ceng Kerden-i şâh be-ḳal'a-yı İstanbul' ve ardından 21b'de '……. şoden-i şâh-ı İstanbul' başlıklı bölümden sonra 22a'da İstanbul'un fetih tarihi olan 857/1453 verilir. 23b'de Celilî'nin adı geçer.

Celîlî eger her ser-i mûy-ı ten
Ola bir zebân-ı feyz-i sühan (23b)

Daha sonra 24a'dan itibaren Fatih'in Karaman, Kastamonu, Sinop seferleri anlatılır. 25a-28b yapraklarında Uzun Hasan ile Sultan Mehmed'in mektuplaşmaları, 28b-29b'de Uzun Hasan'ın Yusufca Mirza adındaki komutanını Karaman üzerine göndermesine karşılık Fatih'in Davud Paşa'yı göndermesi ve Davud Paşa'nın zafer kazanması, 30a-b'de Fatih'in her beye ve mirzaya mektup göndererek Akkoyunlu Uzun Hasan'a karşı bir savaş açacağını ve asker topladığını haber vermesi; asıl amacının ise Semerkand'ı almak olduğu belirtildiği bölümleri işlenir. 31a-b'de ordu Karaman'a gelir. Karaman'daki Şehzade Mustafa da askerleriyle orduya katılır. Ardından Nevruz zamanı Bâyezîd de gelir. 32b'de öncü kuvvet olarak giden Rumeli Beylerbeyi Murad yenilgiye uğratılır Uzun Hasan tarafından. 33b'd Uzun Hasan bu sonuca çok sevinir; ama Fatih, 'Asıl ordu duruyor, denizden sadece katre eksildi.' diyerek savaşın devam ettiğini söyler ve 34a-38b'de tarihte Otlukbeli Savaşı olarak bilinen ve Fatih'in zaferiyle sonuçlanan savaş anlatılır. 38b'nin son beyitlerinde 'Sultan-ı Rum' olan Fatih'in asıl amacının Acem ülkesini ele geçirmek, Irak ve Horasan'ı almak olduğu; ama vezirinin buna mânî olduğu anlatılır. Nüsha, Fatih'in ölümüne geçilen beyitlerde sona erer.[779]

3. Yusuf u Züleyhâ: Hakkında bilgi veren kaynaklardan yalnızca Beyânî şairin bir de *Yusuf u Züleyhâ*'sı bulunduğu haber vermekle beraber Hüseyin Ayan'a göre bu bilgi istinsah hatasından kaynaklanan bir yanlışlıktır. Celîlî'nin niyetinin Nizâmî'nin Penc-genc'ine cevap yazmak olması ve Yusuf u Züleyhâ'nın da bu eserler arasında bulunmaması bu bilginin hatalı olduğunu doğrular niteliktedir.[780]

4. Bahâr-nâme: Celîlî'nin kaynaklarda adı anılmayan ve bilinmeyen bu eserini, "*Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi 137 numarada*

[779] Arzu Atik, A.g.t., s. 16-17
[780] Beyânî, A.g.e., s. 61; Hüseyin Ayan, Hüseyin Ayan, "Hâmidî-zâde Celîlî", **Türk Kültürü Araştırmaları**, C. 17-21, S.1-2, Ankara 1983, s. 26; Şevkiye Kazan, A.g.m., s. 476; Arzu Atik, A.g.t., s. 17-18

Hamidî-zade Celilî-i Bursevî adına kayıtlıdır. Daha önce Divan Edebiyatı Müzesi Kitaplığı'nda olan eser, sadece Bahar-nâme adıyla kayıtlı olduğu için araştırmacıların gözünden kaçmıştır. 72 varak olan eserin kapağı kopuktur. Başka bir hatla eserin başına "[Bahar-nâme] Hamidî-zade Celilî-i Bursevî [……] Fatih devri şuarasındandır." yazılıdır." ifadeleriyle Arzu Atik haber vermiştir.[781] Adı geçen araştırmacı daha sonra eserin ayrıntılı bir incelemesini ve dibâcesinin metnini bir makaleyle yayımlamıştır.[782]

Eser, şairin mesnevi nazım şekliyle yazdığı bir dibace ve 100 gazelden oluşan *Gül-i Sad-berg* adlı eserinden sonra yazılmış manzum-mensur bir dibacesi olan ve yaklaşık 210 gazel içeren bir şiir seçkisi/divançe niteliğindedir ve şairin ifadesiyle 921/1515-16 senesi Safer ayında tamamlanarak Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. İçinde şairin divânında yer almayan gazellerinin de bulunduğu bildirilen eserle ilgili cevaplanması gereken bazı sorular bulunduğunu belirten Arzu Atik bu soruları ve muhtemel cevaplarını şu çekilde ifade etmiştir:

*Bunların ilki şair, **Gül-i Sad-berg**' den yaklaşık on yıl sonra neden benzer şekilde bir eser düzenleme yoluna gitmiştir? Bunun nedenlerinden biri şairin şiirlerini düzenli bir şekilde bir arada tutmak istemiş olmasıdır, denilebilir. Ya da şair, hayatının ilk dönemlerinde yazdığı şiirleri dikensiz bir gül bahçesine benzeterek adını **Gül-i Sad-berg** koymuş; sonrasında yaklaşık 27 yaşında, ömrünün baharında halini anlatmak için kaleme aldığı şiirleri de **Bahâr-nâme** olarak adlandırmış olabilir. Bununla bağlantılı olarak elimizdeki **Gül-i Sad-berg** nüshalarıyla -özellikle Süleymaniye Kütüphanesi A. Nihad Tarlan 72/4 nüshası ile- **Bahâr-nâme**'deki gazeller karşılaştırıldığında ortak şiirlerin olması dikkat çekicidir. Acaba şair kendisi mi bu şiirleri tekrar yeni düzenlediği eserine almıştır; yoksa bu eseri sonradan derleyen veya istinsah eden müstensih mi bu karışıklığa yol açmıştır? Zira **Gül-i Sad-berg**' in A. Nihad Tarlan nüshası ile divanda işaretlenmiş gazellerin birbirini tutmadığını göz önünde bulundurulsa en azından **Gül-i Sad-berg**'in elimizdeki nüshalarının şair tarafından düzenlenmediği söylenebilir. **Bahâr-nâme**'nin hem şu anda tek nüsha olması hem de dibacede şair tarafından verilen*

[781] Arzu Atik, A.g.t., s. 11-12
[782] A.g.y., "Celîlî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevisi: Bahâr-nâme", **Turkish Studies**, Volume 6/2 Spring 2011, s. 187-198

gazel sayısının eserdeki sayıyla örtüşmemesi ilk bakışta eldeki nüshanın şair tarafından düzenlenmediği fikrini doğursa da bu noktada eserin kimin tarafından düzenlendiği hakkında kesin bir yargıya ulaşmak oldukça güçtür.[783]

Eserin dibâce kısmı Celîlî'nin şiir ve şairlik anlayışını, örnek aldığı şairleri kısacası poetikasını aydınlatıcı unsurlar taşıdığından ve eserde Yavuz Sultan Selim'in de şairliği övülüp şiirlerinden örnek beyitler verilmesinden dolayı önem arzetmektedir.

5. Divân: Şairin divânı, Paris'te bulunan külliyatın 5a-89b varakları arasında der-kenarda bulunan mürettep divân metni ve ayrıca Gül-i Sad-berg ile Bahâr-nâme adlı şiir seçkileri esas alınarak karşılaştırılmak suretiyle Şevkiye Kazan Naz tarafından hazırlanark yayımlanmıştır.[784] Elifba'ya giren bütün harflerle gazel yazmaya özen göstermiş olan şairin divânında kaside yoktur. 23'ü Farsça olarak 453 gazelin bulunduğu divânda dokuzu Türkçe, dokuzu Farsça, ikisi de Arapça 20 kıtʿa bulunur. Bunlardan on üç tanesi tarih kıtʿasıdır. Ayrıca divânda iki Farsça rubaî, iki Türkçe nazm, biri Farsça yedi müfred, ikisi Farsça sekiz matlaʿ ve altı bendden oluşan bir murabbaʿ yer alır.[785]

Şairin divânında kaside bulunmamakla beraber aşağıya aldığımız üç müzeyyel gazelinde Yavuz Sultan Selim'in adı geçer:

Veh ki deyr-i hüsn içinde bir büt-i kallâş-veş
'Akl u dîn târâc ider ol kâfir-i evbâş-veş

Âb-zendür eşküm ol hâk-i der-i meyhâneye
K'anda çeşmüm kıldı cârûb-ı müjem ferrâş-veş

Çarh bir rengîn kadeh encüm habâb-ı bâdedür
Bezm-i işret kurdı san bir 'âşık-ı 'ayyâş-veş

Görmek isterlerse ger Mecnûnı deşt-i gussada

[783] A.g.m., s. 192
[784] Şevkiye Kazan Nas, **Celîlî Divanı (İnceleme-Metin)**, Fakülte Ktabevi Yay., Isparta 2011
[785] A.g.e., s. 52

Kâgıda tasvîrümi nakş eyle ey nekkâş-veş

Müdde'î kûh olsa döymez tîg-i âh-ı 'âşıka
Rîze-i ser-tîşe-i Ferhâd olur haşhâş-veş

Çün Celîlî vasf-ı gülzâr-ı cemâlün eylese
'Andelîb-i bağdan âvâz irer şâbâş-veş

Güşvâr eylerse tan mı Husrev-i deryâ derûn
Kim sadef-pûş oldı nazm-ı tab'-ı gevher-pâş-veş

*Hazret-i **Sultan Selîm** ol âftâb-ı mülk kim*
Kûr olmış dîde-i hasmı anun huffâş-veş

Âstânun k'âsmân-ı saltanatdur Husrevâ
Bende olsun anda mâh u mihr Hâce Tâş-veş[786]
*
Kâsıd k'ol âstâne vü dergâhdan gele
Bâd-ı bâhârdur ki sehergâhdan gele

Sankim benefşedür taraf-ı lâlezârda
Çün hatt-ı 'anberîn ruh-ı dil-hâhdan gele

Rûşen çerâğ ola şeb-i tîre-dih bana
Bu mihr ü şefkat ummazam ol mâhdan gele

Ol kasra nâmum ire meger tîr-i âhla
Rif'at kişiye vakt ola hem-râhdan gele

Ol yüzümi sürürdi yire secde kıl diyü
Bana ne tidise ana Allâhdan gele

[786] A.g.e., s. 335-6

Senden cüdâ Celîlî ider nâle vü fiġân
Dimezsen ana vaz gele âhdan gele

Eşküm fedâ-yı hâk-i reh-i Şeh Selîm olur
Elçi-yi sürh-ser gibi kim şâhdan gele[787]
*

Veh ki hâk-i hıdmet-i cânân müyesser olmadı
Ol sa'âdet gevherinden bana efser olmadı

Kirpigüm çârûb-ı gerd-i râhun olmaz âh kim
Hâr u has hem-sâye-i serv ü sanavber olmadı

Çihremi hâk eyledüm 'âr itdi sâye salmadan
Âh kim ol şâh-ı sünbül sâye-perver olmadı

Nükhet-i pîrâhenün irişmez ey Yûsuf-cemâl
Dîde-i Ya'kûb-ı cân veh kim münevver olmadı

Çâşnî-i 'ışk virür sâgar-ı Husrev bigi
Ey Celîlî sanma nazmun şehd ü şekker olmadı

*Hazret-i **Sultan Selîm** ol şîr-i dil kim çarh-veş*
Bir peleng-i bîşe yok ana musahhar olmadı

Heft kevkeb heft gerdûn çâr rükn-i tahtuna
Yüz sürüb âyînesi her-gîz mükedder olmadı

Pây-mâl olsun ser-i hasmun ger olsa tûb-ı çarh
Kim sana manend bir hurşîd-i enver olmadı[788]

[787] A.g.e., s. 464-5
[788] A.g.e., s. 485-6

4.18. CEMÎLÎ (ö. 950/1543)

Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Sehi Bey, Latîfî, Hasan Çelebi ve ayrıca Mehmed Süreyya Türkistanlı olduğunu söylerler. Ali Emîrî ise Diyarbakırlı olduğunu, 870/1465 tarihlerinde Diyarbakır'da doğduğunu, Herat'a giderek Hüseyin Baykara'nın veziri Ali Şir Nevâyî'nin şiirlerine nazireler söylediğini, onların ölümü üzerine önce Tebriz'e gidip ardından Diyarbakır'a döndüğünü bildirir. Şah İsmail'in Azerbaycanı istilası üzerine Diyarbakır'a gelen Cemîlî, bu şehrin de 1508-09'da Şah İsmail'in eline geçmesiyle İstanbul'a gelir ve 950/1543 senesinde vuku bulan vefatına kadar burada kalır. Latîfî şiirlerinin Nevâyî tarzında olduğunu ve onun üç cild divanınındaki şiirlerin hepsine nazîre söylediğini, fakat bunların güzel olmayıp sanat değerinden yoksun olduklarını ifade eder.[789] Tezkirelerde yer alan şiirleri şunlardır:

Bolmasun ol encümen ki anda sahbâ bolmaya
Bolmasun sahbâ dahî ger bir dilârâ bolmaya

Neylerim ol meclis anda ki ben divânaga
Bir melek-sîmâ perî-veş bâde-peymâ bolmaya

*

İrdi gûyâ bülbül efgânı kulagına gülün
Kim irürdi câmesinün çâkini dâmânına

*

Âteşîn gül gerçi ziynetdür cihân butânıga
Berk ider her yıl uçurgan berki bülbül cânıga

*

Dıraht-ı derd idi gûyâ vücûdı Kays-ı şeydânın
Kim mürgân-ı belâ vü mihnet anda âşiyân itdi

[789] Sehi Bey, A.g.e., s. 250; Latîfî, A.g.e., s. 217; Hasan Çelebi, A.g.e., C.1, s. 262; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 394; Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 109; Ali Emîrî, **Tezkire-i Şuʿârâ-yı Amid**, İstanbul 1328, s. 154; Nergis Biray, **Cemîlî Divanı (Metin-gramer notları-sözlük)**, Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988, s. 1-3

Cemîli, şiirlerinin edebî değerinden ziyade hayat macerası ile Anadolu ve Herat kültür çevreleri arasındaki sıkı münasebeti göstermesi bakımından önemli bir şahsiyettir.[790] Aşağıdaki şiiri divânında yer alan gazellerinden biridir:

Sâkiyâ her dem lebin aksini peydâ kıldı câm
Gûyiyâ il îsîn kesb itdi ol meydin müdâm

Zülf ü yüzün 'aksi meyde bolsa ay muġbeçe
Kiçe kündüz mey içüp kılmazdım deyr içre makâm

İl temâm ay vasfın eyler dâyimâ ay mehlikâ
Gûyiyâ oldı müşâbih yüzüne mâh temâm

Secde kıldum körgeli bir serv-i kadd gül-ruh yüzin
Tan yilidin ham bolup serv itdi gül içün selâm

Tâ kim ol ay kaddi hicri kıldı âhımnı bülend
Çeşm-i câdûsı anın hem eyledi uykum harâm

Bu ki tiz yil tek kiçer rûh-ı revânumdur menim
Yâhud ol serv-i revân eyler şitâ bile hırâm

*Körse her şehr içe yârini **Cemîlî** farkı yok*
Bolsa İstanbul u Bursa Edirne yâ Mısr u Şâm[791]

ESERLERİ:

Cemîlî'nin bilenen tek eseri Nevâyî'ye nazire niteliğindeki hacimli divânıdır. Şâir divânını uzun yıllar bulunduğu İstanbul'da ve Kanuni Sultan Süleyman namına tertip etmiştir. Divânda yer alan şiirler Çağatayca olmasına rağmen Batı Türkçesi

[790] Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı, **Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı**, MEB Yay., Ankara 2001, s. 2
[791] A.g.t., s. 345

etkileri de görülür.[792] Divân üzerine yapılmış bir yüksek lisans ve bir de doktora çalışması mevcuttur.[793]

4.19. CENÂNÎ (CİNÂNÎ) (ö. 918-926/1512-1520 arası)

Rıdvân-zâde adıyla tanınmış olup Amasyalıdır. Ümenâ sınıfındandır. Yavuz Sultan Selim devrinde ölmüştür. Nâil Tuman, Bursalı Mustafa Cenâbî'yi yanlışlıkla Rıdvân-zâde Mustafa Cenânî olarak vermiştir.[794] Latîfî şiirlerinin hayal bakımından sade olduğunu belirterek şu matlaʿı,

Çü fırsat 'ıyşe el virdi geçürgil hoş bu devrânı
Bu güni koma yarına ki getürmez bu devr ânı

verdikten sonra, esas şöhretini şairliğiyle değil hattâtlığıyla kazandığını söyleyerek hattını över ve bu şiiri kötü değildir diyerek aşağıdaki beyitleri aktarır:

Gözüm ol yâr içün pür-nem degülsün
Çık ortadan ki gözüm nem degülsün

Rakîb-i dîve niçün mahrem oldun
Ko yâhı ey perî âdem degülsün

Sana itüm didi çünki o dildâr
Eyit gönlüm niçün hurrem degülsün

4.20. CİHÂNÎ (ö. 918-19/1512-13?)

Latîfî, Rumelili kadı kısmından ve valiler zümresinden olduğunu bildirdiği şairin Yavuz Sultan Selim tarafından katledildiğini, fakat katl sebebinin ne olduğunu bilmediğini söyler. Akıllı, söz bilir bir kimse olmasına rağmen şiir ilminde başarılı olmadığını, şiirlerinin taklitten öteye geçmediğini ifade eder ve onun hasb-i hâlini imâ ve ihâm etmek üzere şu matlaʿı aktarır:

Didüm ey hûnî bulaşma gel rakîbün kanına

---

[792] A.g.t., s. 6

[793] Nergis Biray, **A.g.t.**; Tülay Gençtürk Demircioğlu, **Cemili Divanı (inceleme-metin-sözlük)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2002

[794] Latîfî, A.g.e., s. 218; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 266, Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 398; Şemsettin Sâmî, **Kamusu'l-A'lâm** (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, C. 3, s. 1839; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 89; Halit Karatay, **Hattat Divân Şâirleri**, Akçağ Yay., Ankara 2008, s. 143

Didi kandan âdem oldı ol da kimdür kanı ne

Edirneli Nazmî'nin ***Mecmâ'u'n-nezâ'ir'inde*** aşağıya aldığımız tek gazeli ile yer almıştır:

Dûstum cevr-i firâvân itmek imiş hû sana
Hey vefâsuz vaz geldüm yüri var yâ hû sana

Câm-ı zerrîn alsa ol meh sâ'id-i sîmînine
Bâde-nûş oldukça aydur germ olup yâ hû sana

Hışm-ı çeşmün hançerin tîz itme dil mecrûhına
Hayr u şerden söz mi dirler hey delikanlu sana

Ey sabâ tahrîk ile zülfinden umma fâyide
Lâf urup esme savurma kalmaz illâ bu sana

'Âlem-i ru'yâda gördüm didi bir sâhib-cemâl
*Göresin olur **Cihânî** yâr hem-pehlû sana*[795]

Sehî Bey'in "İlim ehli kısmından olup Anadoluludur. İlimleri sırasıyla görmüş, ahlakı ve tabiatı hoş bir gençtir." diyerek bir matlaʿını aktardığı Cihânî, ***Tezkirelere Göre Divân Şairleri İsimler Sözlüğü*** adlı eserde Latîfî tezkiresinde yer alan yukarıda bahsettiğimiz Rumelili Cihânî ile aynı şair olarak kabul edilmektedir. Bizce bu ikisi ayrı şairler olmalıdır. Çünkü Sehi Bey'in ifade tarzı ve eserini yazdığı tarih göz önünde bulundurulduğunda bahsettiği Cihânî'nin henüz hayatta ve genç bir şair olduğu kanısı uyanmaktadır.[796]

4.21. ÇAMÇAK MEHMED EFENDİ

Kaynaklarda hüviyeti ve hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Nâil Tuman, divânının sonunda bulunan Farsça manzumeler arasında yer alan "*Ta'ziye-i Hâce Halîmî Çelebi*" başlıklı ve 923/1517 tarihini gösteren bir manzumeden dolayı Yavuz

[795] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 184-5
[796]Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 161; Latîfî, A.g.e., s. 219; Sehi Bey, A.g.e., s. 212; Haluk İpekten, vd., A.g.e.., s. 93

Sultan Selim devri şairi olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu bildirir.[797] Divânı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde T.Y. 759/3 numaradaki bir mecmuânın 90-110. yaprakları arasında bulunmaktadır. Divan üzerine bir bitirme tezi hazırlanmıştır.[798]

4.22. DERÛNÎ (ö. 950/1543)

İzniklidir. İznik'te okuma yazması olmayan bir terzi iken bir müddet sonra bu işi bırakarak tahsil hayatına başlamış ve Leyszâde'nin öğrencisi olmuştur. Öğrencilik yıllarında esrar ve afyona alıştığı ve bu illetlerden dolayı Rumeli'nde kadılık yapan Hâşimî'nin yanında görevliyken 950/1543 yılında öldüğü bildirilir. Sehi Bey âşıkâne, eşsiz sözleri bulunduğunu ve güzel şiirleri olduğunu belirtir. Latîfî, Şemʿî ve Revânî'nin musahibi olduğunu söylediği şairin tabʿında fazla güzellik ve anlayışında sürat bulunmadığını, şiir söylerken çok düşündüğünü fakat söylediği şiirlerin hayal ve sanat bakımından zengin olduğunu ifade eder.

Âşık Çelebi pek çok gazeli ve kasidesi bulunduğunu bildirir. Şiirlerinin akıl dolu ve güzel olduğunu bu sebeple öldüğünde Hâşimî'nin onun şiirlerini sahiplenmeye çalıştığını, fakat çok geçmeden Hâşimî de ölünce bu ikisinin şiirlerinin birçok kişi tarafından sahiplenildiğini söyler. Ayrıca şairin Yavuz Sultan Selim'in Acem ve Arap seferini, Şah İsmail ve Kansu Gavri ile mücadelelerini anlatan bir eseri olduğunu belirtir. Osmanlı Müellifleri'nde adı ***Muharebât-ı Selim-i Evvel bâ Şâh İsmail ü Gavri*** olarak verilen bu eserin nüshaları ele geçmemiştir. Tezkirelerde aşağıdaki gazeli, lugazı ve diğer şiirleri örnek olarak verilmiştir.[799]

Kut idinmişdür bizi mûr-ı ecel erzen gibi
Kim taşır zîr-i zemîne dâne-i hırmen gibi

Cûşa gelsün gözlerün yaşı dökülsün turmasun
Âteş-i 'ışk ile germ it sîneni külhân gibi

[797] Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 1258
[798] Hüseyin Özbay, **Çamçak Mehmed Çelebi Divânı**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, İstanbul 1972
[799] Sehi Bey, A.g.e., s. 249; Latîfî, A.g.e., s. 256; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 363; Beyânî, A.g.e., s. 92; Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 274; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 3, s. 181; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 410; Ferda Sayan, **Kültür ve Edebiyatımızda İznik ve İznikli Şairler**, Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007, s. 103

Rûşen istersen vücûdun hanesin virâne kıl
Kim açılsun rahneler her cânibe revzen gibi

Ey bu mir'ât-ı felekde kendüyi 'âli gören
Gösterür eşkâli ol âyine-i âhen gibi

Gel giribân gibi sûfi sadr-ı 'âli gözleme
'İzzet istersen yüz ur topraga var dâmen gibi

Gülşeni n'eyler Derûni çün ola külhan-nişin
Kim gelür dervîşe külhan kûşesi gülşen gibi
*

Ol ne üstâddur ki hanesini
Götürür dâyima koynında

Hayme gibi kurar çu hâcet ola
Çünki hazır durur derûnında

Gâh hallâc olur gehi cânbâz
Pehlevândur hele oyununda

Ni'meti mâ'ide-sıfat anun
Ayagına gelür oyınında
*

Gel gözetme fevk u tahtı ârif ol ey hôd-pesend
Çün olur sen menzilün ya taht imiş ya tahta-bend

Vâsıl olmaz çeşme-i âb- ı hayât la'lüne
Yanmayınca âteş-i 'aşkunda mânend-i sipend

Kâsid olsa tan mıdur simden girü bâzâr-ı 'aşk
Mübtelâlar müflis olmışdur güzeller zelle-bend
*

N'ola gencîne-i hüsnünde kesilse nice bâş
İki şemşâr-ı tılısm olmış ana ol iki kâş
*

Gösterse n'ola halka benâniyle beni yâr
Âsüftesiyüm bunca zamandur ki ben anun
*

Çün siyeh-pûş ola ol dilber-i şîrîn harekât
Kaplamışdur sanuram ab-ı hayat zulûmât
*

Seyre gelmez mi ki ol yar gam-ı hicr ile
Biri Şat ırmagıdur gözlerimün biri Fırat

Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında 44 şiiri bulunan Derûnî'nin bu şiirlerinden biri olan aşağıdaki gazelinde Acem seferi ve kızılbaşların yenilmesinin sözkonusu edildiği görülür:[800]

Kaçan ol şâh-ı cihân itse gözümden seferi
Akışur yaşum önince nitekim yiniçeri

'Azm idüp leşker-i Mansûr ile Tebrîz'e yine
Garka-i hûn-ı melâmet kılalum Surh-ı Ser'i

Lâleler geydi yine kırmızı yelken takye
Gonçeden nîze çeküp oldı sipâhî nökeri

Bir yalın yüzlü gamından çekerin göklere âh
Per döker âhum okından uçamaz gökde perî

*Ey **Derûnî** yüri nâz ehline 'arz itme niyâz*
Nâz-perver u tena'um ne bilür derd-i seri

[800] Edirneli Nazmî, **A.g.e.**, s. 2753-54

4.23. DERVÎŞ MEHMED ÇELEBİ (ö. 938/1531-32)

Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından olan dedesi Molla Halebî'ye nispetle Halebî-zâde sanıyla tanınmıştır. Babası, Kütahya kadısı iken ölen ve Molla Lütfî'nin arkadaşlarından Abdurrahman Çelebi'dir. Dervîş Mehmed Çelebi alim ve fâzıl bir kişi olup bir iki medresede müderrislik görevinde bulunduktan sonra Siroz ve Kefe'de kadılık yapmış ve Kefe'de bu görevde iken 938/1531-32'de vefat etmiştir. Sicil-i Osmanî'de İstanbul'da bir darü't-tâlim yaptırarak 500 kitabını vakfeylediği bildirilir. Âşık Çelebi, şiirlerinin çoğunun Farsça olduğunu fakat zaman zaman Türkçe şiirler de söylediğini belirterek Farsça bir gazelini ve bir de kıt'asını aktardıktan sonra Türkçe şiirlerine şu örnekleri verir:[801]

Dâg-ı 'ışkın umaram ol şem'-i hüsnün ben yakam
Âteş-i âhı kamu 'uşşâkdan rûşen yakam

Şu'le-i âhum şeb-i fürkatde şem'ümdür benüm
Himmet eylen dostlar Mecnûn çerâgın ben yakam

Hem-dem-i hâr oldugın yârün haber virmek bana
Korkaram kim hâr içün âh eyleyem gülşen yakam
*

Gerçek erdür bu gün 'âlemde benüm başum içün
Ki vire pîre-zen-i dehre ayagı yolını

ESERLERİ:

Kendisinden bahseden kaynaklarda herhangi bir eserinden bahsedilmemekle beraber, 917/1511 yılında ve Dervîş mahlasıyla te'lif edilmiş bir ***Mevlîd*** üzerinde yapılan çalışma sonucu bu eserin Dervîş Mehmed Çelebi'ye ait olmasının kuvvetle muhtemel olduğu belirtilmiştir.[802]

[801] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 517; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 413; Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 277
[802] Özgür Doğan, **16. Yüzyıl Şairlerinden Dervîş'in Mevlîdi (İnceleme-Metin)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 8

4.24. DUHÂNÎ (ö. 927/1521)

İsmi Ahmed olup kuloğullarındandır. Kimya ile uğaştığından ve Efşancı Mehmed ile Kara Bâlî-zâde odasına vardıklarında hep ateş ve duman gördüklerinden "*senin mahlasın Duhânî olsun*" demeleri suretiyle bu mahlası aldığı söylenir. Fatih Sultan Mehmed zamanında Acem diyarına gidip ilim tahsil etmiş, II. Bayezid zamanında geri dönerek silahdâr olmuştur. Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında silahdârlar kâtibi olarak görev vermiş, Diyarbakır feth edilince de Bıyıklı Mehmed Paşa'ya defterdar tayin edilmiştir. Bu görevdeyken bir mevzu yüzünden Bıyıklı Mehmed Paşa ile ters düştüğü, bu sebeple İstanbul'a şikâyete giderken kırk arkadaşıyla beraber paşanın gönderdiği Deli Bahâʿü'd-din ve onun harami kılığındaki adamları tarafından 927/1521'de öldürüldüğü bildirilir. Aşağıdaki iki Farsça matlaʿ ve Müeyyedzade'ye söylenmiş tarih ona aittir:[803]

Ferhâd-ı kûh-ken ki be-ʿışk iştihâr dâşt
Kâreş temâm nâ-şude reft ü be-mâ güzâşt
*
Peydâ çü gonce ân dehen ez laʿl-i yâr şud
Sırr-ı nihân be-bîn ki zi mey âşkâr şud
*
Sâl-i târîhini mülâzımlar
Hamd idüp didi v'ây ne kurtulduk

4.25. EDÂ'Î-Yİ ŞÎRÂZÎ (ö. 928/1521-22)

Asıl adı Mevlânâ Muhammed olup Şîrâzlı'dır. Hakkında en detaylı bilgileri veren çağdaşı Hekimşâh Kazvînî'ye göre ise adı Bahâu'd-dîn Alî'dir ve Şirâz'ın önde gelen hattatlarındandır. Pek çok Şeh-nâme, Hamse-i Nizâmî ve Divân-ı Kemal yazmıştır. Şeyh Saʿdî gibi çeşitli ülkeleri gezip dolaşmış, buralardaki bilginlerle, fazilet ve kemâl sahibi kimselerle sohbetler etmiştir. ***Selim-nâme*** adlı eserinin giriş kısmında Şirâz'dan ayrılıp bir müddet yolculuk yaptıktan sonra önce Hindistan'ın Dakkan bölgesine gittiğini, burada değerinin anlaşılmaması üzerine hac ziyareti için Kaʿbe'ye ardından da Anadolu'ya geldiğini anlatmaktadır. Hayatı hakkında bilinenler bunlarla sınırlı olan şâir, 928/1521-2 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

[803] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 512; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 422

Yaşadığı döneme ait Farsça tezkirelerin hiçbirinde adının anılmaması, şâirin İran'da iken tanınmadığını akla getirmektedir. Kazvînî, gazel, kaside ve mesnevi gibi çeşitli nazım türlerinde güzel ve hoş şiirleri bulunduğunu, ayrıca Sultan Selim'in tarihini ***Şeh-nâme*** vezninde kaleme aldığını bildirerek bu eserinden savaşla ilgili bir beytini ve bu eserin dışındaki şiirlerinden örnekler aktarır. Şairin başka kaynaklarda rastlanılmayan bu şiirleri arasında yer alan iki gazeli şunlardır:[804]

Mâh-ı men âyîne her geh pîş-i ruhsâr âverd
Sûret-i âyîne-ra bâ hod be-güftâr âverd

Hod-nümâyî mikoned hûrşîd be-nümâ rûy-ı hîş
Tâ bedin hüsn-i cihân-efrûz ikrâr âverd

Nahl-i kaddeş be-âb-ı dîde perverdem velî
Her zemân be-her dil-i men mihnetî bâr âverd

Dîde ber reh gûş ber der nerkis u gul muntazır
Tâ sabâ peygâm-ı ân gul ki be-gülzâr âverd

Bâ vücûd-ı ân ki hestem düşmen-i cân-ı rakîb
Mikonem câneş fedâ ger müjde-i yâr âverd[805]

*

Her zemân zülf-i bütî hâtır perîşânem koned
Nâvek-i dil-dûz-ı şûhî rahne der cânem koned

Tevbe ez mey ger konem şebhâ zi teşvîş-i humâr
Bâmdâdân tal'at-ı sâkî peşîmânem koned

Küşte-gân-ı gamze-i şûhet garîk-i rahmetend
Çeşm-i ân dârem ki baht ez hayl-i îşânem koned

[804] Abdüsselam Bilgen, **Adâ'î-yi Şirâzî ve Selim-nâmesi**, TTK Yay., Ankara 2007, s. LXIV-LXV

[805] "Ay yüzlü sevgilim her zaman karşısına ayna koyup aynadaki suretini kendisiyle konuşturur. Dünyayı aydınlatan bu güzelliği onaylamak için güneş yüzünü göster diye ona nispet yapar. Onun fidan boyunu gözyaşıyla büyütmeme rağmen o, her zaman gönlüme bir sıkıntı meyvesi verir. Nergis ve gül, gözü yolda, kulağı kapıda, sabâ o gülün haberini gülzara ne zaman getirecek diye hazır beklemektedir. Rakîbin can düşmanı olsam da sevgilinin müjdesini getirse canımı ona feda ederim."

Hâsıl ez şevk-i to dârem girye-i şâm u seher
Bâşed ez âlûdegîhâ pâk dâmenem koned

*Çun **Adâ'î** tîġ-i dil-dûz dârem ârzû*
Tâ halâs ez mihnet-i şebhâ-yı hicrânem koned[806]

Selim-nâme'den ve diğer şiirlerinden Edâ'î'nin birinci derecede bir şair olmamakla birlikte ifadesi güçlü, hayal gücü zengin, edebi sanatları yerli yerinde kullanan, vezne ve kafiyeye hâkim bir şâir olduğu anlaşılmaktadır. Kazvînî, onun şiirde maksadı güzel ifade ettiği için bu mahlası aldığını belirtirken çağdaşı olan İdrîs-i Bidlîsî'de ***Selim-nâme***'sinin önsözünde şu sözlerle över: "*Firdevsî tarzında şiir söyleyen, ifadesi Selmân'a, süslü söylemesi Kemâl'e benzeyen o şâir Mevlânâ Muhammed Adâ'î-yi Şîrâzî, Şâh-nâme üslubunda öylesine belâgatli manzum bir tarih tertip etmiştir ki gerçekten ifade ve üslup güzelliği bakımından şâirin hoş edâsı fesâhat sahiplerinden öncülük kalemini kapmıştır.*"[807]

ESERLERİ:

Adâ'î'nin bilinen tek eseri ***Selîm-nâme***'sidir.[808] Birkaç kaynakta şâirin ***Süleyman-nâme*** adlı manzum bir eseri ile dîvânı olduğundan bahsedilmiş olsa da bugün için mevcut değildir.

4.26. EMÎRÎ (ö. 941/1534-35)

Asıl adı Mahmud'dur. Bursalı olup II. Bayezid'in hocası Seyyid Abdullah'ın oğludur. Küçük yaşta yetim kalınca dönemin âlimlerinden Molla Kırımî tarafından yetiştirilmiştir. Bir zaman Arap ve Acem'de dolaşarak tasavvufa çalışmıştır. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devrinde nâkibü'l-eşrâflık yaptığı bildirilir. Tezkirelerin ilmini ve şairliğini övdüğü Emîrî hakkında Latîfî, âlim, zâhid, aziz bir

[806] "Bir güzelin saçı herzaman zihnimi perişan eder, bir şuhun gönül delen oku canımda yara açar. Mahmurluğun verdiği sıkıntıdan geceleri şaraba tövbe etsem de sakînin güzelliği sabahları beni pişman eder. Sen şûhun gamzesinden can verenler rahmete boğulmuşlardır, talihin beni de onların arasına katmasını gözlüyorum. Seni arzulamaktan elde ettiğim sabah akşam ağlamaktır, umarım ki döktüğüm gözyaşları eteğimdeki pislikleri temizler. Beni ayrılık gecelerinin sıkıntısından kurtarsın diye Adâ'î gibi senin gönül delen kılıcını arzu etmekteyim."
[807] Abdüsselam Bilgen, A.g.e., s. LXVII
[808] Bu eser hakkında detaylı bilgi için bkz: s. 193

kimse olmakla birlikte şiir ilminde Hasan-ı Sânî olup kasidede Zahîr ve Hâkânî'ye eştir der.[809]

Ölüm tarihi hakkında değişik rivayetler vardır. Sehi Bey Yavuz Sultan Selim devrinde öldüğünü söylerken Hasan Çelebi ve Latîfî Kanuni'nin tahta cülusu yıllarını işaret ederler. Âşık Çelebi 941/1534-35 tarihini verirken Mehmed Süreyya 943/1536-37'de vefat ettiğini belirtir. Diğer tezkirelerde II. Bayezid'in övgüsüne yazdığı kasideden beyitler örnek olarak verilirken Âşık Çelebi buna ilaveten bir gazelini de nakleder.[810] Bu kasidesi ve gazeli şunlardır:

İki cihânı iki Bâyezîd'e kıldı tufeyl
Hudâ kılup nazar-ı lutfa her birin manzûr

Birisi 'âlem-i ma'nîde şöhre-i âfâk
Birisi sûret ü ma'nîde gün gibi meşhûr

Birisi mehbit-i envâr-ı feyz-i Rahmânî
Birisi rehber-i cumhûr-ı gâziyân-ı Gayûr

Anun fezâyili Hâk fazlı gibi nâ-ma'dûd
Bunun hasâyili Hak lutfı gibi nâ-mahsûr

Bu virdi şer' esâsına sıdk ile ahkâm
O kıldı zühd diyârını 'aşk ile ma'mûr

Şemâyîli mütenâhi degül çü her birünün
Gerek birisine sarf ola mâ-hüve'l-makdûr

Zihî merâsim-i cûdun mürebbiyü'l-fuzelâ
Levâyih-i hümemün feyz-bahş-ı ehl-i huzûr

[809] Mecdî, A.g.e., s. 342; Ahmet Rıf'at, **Devhatü'n-nukabâ (Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrâflar)**, Haz. Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal, Dilek Matbaası, Sivas 1998, s. 61; ;Latîfî, A.g.e., s. 180

[810] Sehi Bey, A.g.e., s. 105; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 379; Hasan Çelebi, A..g.e., C. 1, s. 186; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 152; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 63; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 3, s. 916; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 2, s. 1041

Ölür yolunda iki dilli tîre-hâtır olup
Midâd gibi siyeh-rû kalem gibi meksûr
*
Azı çoğu 'ömrün ancak ey gönül bir ânımış
Pîr oldum 'ömrüme toydum diyen yalanımış

Ehl-i 'ilmi nâra biri birinden öndin yelteyen
Ta'ne-i hussâd u a'dâ gayret-i akrânımış

İki kardaş kanı kim dillerde dâ'im zikr olur
Dîde-i ihvândan fürkatde akan kanımış

Nâ-tüvânun zulm eliyle pârelenmiş bagrınun
Adı şehler matbahında kalye vü biryânımış

*Toludur gerçi meşâ'îhden **Emîrî** şehrümüz*
Az bulunur arada illâ ki nefsin tanımış

Emîrî'nin, Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında da aşağıya aldığımız bir gazeli bulunmaktadır:

Her nefes hâl diliyle bunı dir çeng ü rebâb
Koma elden kadehi geçmedin eyyâm-ı şebâb

Fürkatünden şu kadar akdı yaşum kim gelicek
Seylden geçmege ikdâm idemez çeşmüme hâb

Hâlet-i nez'e düşüp gonçe lebün şevki ile
Geldi kim ağzına su tamzıra penbeyle sehâb

Va'de-i vasl ile dil nice tesellî bula kim
Çün bilürsin idemez teşneyi sîrâb şarâb

Hüsni bâgını suvarmaga sirişkümle nigâr
Gözlerüm kûze kılur kadd-i hamîdem dûlâb

N'ola yâr olsa 'arak-rîz utanup âhumdan
Nahl-i terden od ile alınur elbetde gül-âb

*Gam-ı zülfünle **Emîrî** idicek derd ile âh*
Şeb-i târîkde sanur gören atıldı şehâb[811]

4.27. FAKÎRÎ (ö. 932/1526'dan sonra)

Rumelili bir şairdir. Kalkandelen'den, Üsküp yakınlarında Tetova isimli bir kasabadandır. Fakir, garip fakat zarif, kanaat sahibi bir insan olduğu dertli ve âşıkâne şiirleri bulunduğu bildirilir.[812] Latîfî ve Riyâzî, Sultan Selim devrinde öldüğünü bildirirler. Latîfî, şâirin Sultan Selim devrinde öldüğünü söyledikten hemen sonra "*Varadin ve Budin taze feth oldıgı târîhlerde gâh imâm u gâh hatîb u gâh remmâl u gâh tabîb olırdı.*" diyerek kendisiyle çelişir.[813] Bahsedilen yerler 932/1526 tarihinde fethedildiğinden şairin ölümü bu tarihten sonra olmalıdır. Latîfî şairin şu şiirlerini aktarır:

Haste-dilüm belâ-keşüm âh nidem nidem nidem
Yakdı beni belâ vü gam âh nidem nidem nidem

Hasret ile akar yaşum yandı içüm taşum
Âh ile nâledür işüm âh nidem nidem nidem

*Ben ki bugün **Fakîrî**yem bendelerün hakîrîyem*
Bir sanemün esîrîyem âh nidem nidem nidem
*

Tanrı onarmadugı kesi şâh onarmaya
Vey ana bir kişiyi ki Allâh onarmaya

[811] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 363
[812] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1213; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 768; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 182; Beyânî, A.g.e., s. 213; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 509; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 781; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 126;
[813] Latîfî, A.g.e., s. 440; Riyâzî, A.g.e., vr. 107

*

Devlete lâyık olanlar görimez devlet yüzin
Devlet anun kim cihânda devlete lâyık degül

*

*Yakdı **Fakîrî** bendeyi ey şeh kül eyledi*
Fakr âteşi ki yedi cehennem 'azâbıdur

Divân sahibi olup olmadığı bilinmeyen şairin çeşitli şiir ve nazîre mecmualarında bir divânçe teşkil edecek kadar şiiri mevcuttur. Şair asıl ününü aruzun recez bahrinde yazdığı muhtelif meslekleri ve sanatları şehrengiz tavrında, tarifât üslubunda anlattığı eserleriyle yapmıştır. Şiirdeki mahallilik yönünü aksettiren bu iki eseri devrin sosyal yapısı ve tarihi için bir vesika değerindedir. Bu eserlerinin tarihi ve diğer kaynakların verdiği bilgilere göre şair Kanuni Sultan Süleyman devri ortalarında vefat etmiştir.[814] Tezkirelerde aşağıdaki beyitlerin Fakîrî'ye ait olduğu belirtilmektedir:

Yok zeri diyü bana ta'n itme ey sîmîn-beden
Unutursın göricek ben 'âşık-ı şeydâ yüzin

*

Namâza niçe el degsün gerekse bir sen ol sûfî
Bir elde sâ'id-i sâkî bir elde sâġar-ı bâde

*

Zâhidün nakş eylemüş cismini nakş-ı bûriyâ
Hamdü'lillâh zâhidâ biz bu riyâdan hâliyüz

Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında Fakîrî mahlasıyla 57 şiir kaydedilmiştir. Bunlardan biri şu gazeldir:

Vasf-ı leb-i şîrînüne kim başlaruz biz
Ferhâd ile ol fende sebakdaşlaruz biz

[814] Kaşif Yılmaz, "Fakîrî", TDVİA, C. 12, İstanbul 1995, s. 131; Dzuneis Nureski, **Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri**, Trakya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2006, s. 150

Men' eyleme ey kaşları yâ tîrüni dilden
Kim kan yalaşup sînde karındaşlaruz biz

Sular süpürür eşk-i müjeyle gice gündüz
Kûyunı şehâ bir nice ferrâşlaruz biz

Cânlar virürüz cur'a-i câm-ı leb-i yâra
Şol rind ü harâbâti vü kallâşlaruz biz

Çeşm-i siyehün vasfın idüp didi ***Fakîrî***
Ol gözleri bâdâma şeker-pâşlaruz biz[815]

ESERLERİ:

1. Şehrengîz-i İstanbul: Eserde yirmi beş beyitlik bir girişten sonra otuz beş beyitle Hz. Peygamber'in ardından Kanunî Sultan Süleyman'ın övgüsü ve bir ilkbahar tasviriyle İstanbul'un methi yapılır. Daha sonra şehrin en ünlü güzeline uzunca bir manzume ile yer verilip arada başka bir İstanbul tasvirinden sonra diğer kırk üç güzel tasvir edilir. Fakîrî'nin bu güzellerle ilgili tasvirlerinde yer yer müstehcen ve mizahî bir anlatım kendini gösterir. Eserin Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmed Paşa, n. 279/2, vr. 62a-87b) ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, n. 3051) birer nüshası vardır. Ayrıca Köprülü Kütüphanesi'nden istinsah edilen bir nüsha da Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levend kitapları arasında (n. 189-190) kayıtlıdır.[816] Köprülü nüshasında Şehrengîz ile Taʿrifât'ın birbirine karışmış halde bulunmasından ve Taʿrifât'ın sonunda 941/1534 tarihi yer almasından dolayı Agah Sırrı Levend eserin bu tarihte veya az önce yazılmış olduğunu söyler.[817] Eser üzerine bir doktora tez öncesi çalışması yapılmıştır.[818]

2. Risâle-i Ta'rîfât: Eserde XVI. yüzyıl Osmanlı toplumuna mensup çeşitli meslek, mevki ve sınıftan kimseler üçer beyitlik manzumelerle ele alınarak portreleri

[815] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1116
[816] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1213
[817] Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatında Şehrengîzler ve Şehrengîzlerde İstanbul**, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsüsü Yay., İstanbul 1958, s. 31
[818] Kâşif Yılmaz, **Fakîrî Şehr-engîz-i Fakîrî ve Risâle-i Taʻrifât**, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Doktora Tez Öncesi Çalışması, Erzurum 1977

çizilmiş, gerçekçi bir şekilde bunların kıyafetleri ve davranışları ile bunlar hakkındaki düşünceler aksettirilmiştir. Eser üzerine iki mezuniyet çalışması[819] ve bir doktora tez öncesi çalışması yapılmıştır.[820] Âşık Çelebi, tezkiresinde eserden aşağıda yer alan bölümleri aktarır:

Der-vasf-ı şu'arâ

Nedür şâirlerün bildün mi hâlin
Ögüp her dilberün zülfi vü hâlin

Kimin dâm eyleyüp kimini dâne
Tolaşup geh dehân u geh miyâne

İderler yok yire dürlü makâlât
Netîce çıkmaz illâ ki hayâlât

Der-vasf-ı çâvûşân

Nedür bilür misin 'âlemde çâvûş
Huzûr uçurucı merd-i ġazab-pûş

Gehî mansıbla eyler müjde-gânî
Gehî birbirine urur cihânı

Elinde bir demürden şeşperi var
Sanasın ejdehâdür heft seri var

Der-vasf-ı ulaġ

Nedür bildün mi 'âlemde ulaġı
Vilâyetde gezer bir kanlu yaġı

Terahhum eylemez virmez amânı
Savulmaz bir kazâ-yı nâ-gehâni

[819] Nesrin, **Fakîrî'nin Risâle-i Ta'rifât'ının Edisyon Kritiği,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, Mezuniyet Tezi, 1938-1939; İsmail Ulçügür. **Fakiri ve Risâle-i Ta'rifat'ı** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, 1947
[820] Kaşif Yılmaz, A.g.ç.

Dem-â-dem peykidür râh-ı kazânun
İlâhi saklağıl şerrinden anun

Der-vasf-ı cân-bâz
Nedür bilür misin ʿâlemde cân-bâz
Ki her birisi baş u câna kalmaz

Çözüp dil-berlerün kâküllerini
Gül üstine salup sünbüllerini

Uyup her asılakla yürüye
Şehirden şehre urġanın sürüye

3. Sâkînâme: İki varaktan ibaret olan bu manzume İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmua ile (TY, n. 4097) Atatürk Üniversitesi Agâh Sırrı Levend kitapları arasındaki bir yazmanın içinde mevcuttur.

4. Letâif: Kaynaklarda Fakîrî'nin böyle bir eserinden söz edilmemekle beraber *Türkische Handschriften*'de yer alan Fakîrî külliyatı[821] içinde ***Letâif*** adlı bir eser de bulunmakta ve başında şu ibare yer almaktadır: "*Bu letâif, hayli igen mergüb Fuzûlî-i zaman Mevlânâ Fakîrî letâifindendir ki zikr ü beyân ve şerh ü iyân olunur*." Eserde Sâdullah Çelebi'den İstanbul kadısı olarak bahsedilmesi ve Sâdullah Çelebi'nin 930/1523-24'te bu göreve tayin edilmiş olması Letâif in Fakîrî tarafından yazıldığı kanaatini kuvvetlendirmektedir. Eserin on sekizinci latifesinde şair Figânı (ö. 938/1532) ve Basîrî'den (ö. 941/1535) "merhum" olarak söz edilmesi de kitabın belli aralıklarla uzun bir süre içinde kaleme alındığını göstermektedir. Eserdeki otuz dört latifenin yirmi ikisi insanlarla, sekizi hayvanlarla, dördü de diğer şeylerle ilgilidir. İnsanlarla ilgili olan latifelerin on ikisi Ahmed Paşa, Necati Bey, Hayalî, Figânı gibi meşhur şahsiyetlere dairdir ve bazı latifeler müstehcendir. Eserde yer alan 1. 2, 3, 6, 8, 10 ve 18 numaralı latifeler, Gülçin Ambros tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir.[822] Eserde yer alan latifelerden bazılarının Fakîrî'ye ait olmadığı,

[821] Hanna Sohrweide. **Türkische Handschriften**, Wiesbaden 1981, Band XIII, 5, n. 283
[822] Gülçin Ambros, **The Leta'if of Faqiri, Ottoman poet of the 16 th century**, WZKM, LXXX Vienna 1990, s. 59-78

bunların bir kısmının Lâmiî Çelebi'nin topladığı ve oğlu Abdullah Çelebi tarafından bir araya getirildiği kaydedilen Letâif-nâme adlı eserden alındığı anlaşılmaktadır.[823]

4.28. FEHMÎ

İstanbullu olup Kuloğullarındandır. Sipahi bölüğünde iken Edirne'ye Harac Emini olmuş ve Sultan Selim'in Mısır seferine katılmıştır. Fetihten sonra Arap diyarlarında kalmış, Arabistan ve Tırablus'da emin ve nazır olarak görev yapmıştır. Yine bu diyarlarda vefat etmiştir. Kaynaklarda şairliği hakkında bir değerlendirme bulunmazken aşağıdaki şiirler ona ait olarak aktarılır:[824]

Gerçi kim bülbül sever her dem gülün bir tâzesin
Sen bana ey gonce-leb her berg-i gülden tâzesin

Her denînün egnine giydürme lutfun câmesin
Kim bu zîbâ hil'atün bozdun hemân endâzesin

Âşık Çelebi, Edirne hakkında bir murabbaʿı olduğunu ve o murabbaʿnın genelinde bu şehrin suyundan ve çamurundan şikâyet ettiğini bildirerek bu şiiriyle Edirne şairlerinin tepkisini çektiğini hatta Sâgarî'nin buna bir hicviyeyle cevap verdiğini belirtir. Aşağıdaki beyitin bu şiirin bendi olduğunu söyler:

İlâhî sen halâs eyle bizi bu şehr-i bâtıldan
Kişi anı ne seyr itsün geçilmez âb ile gîlden

4.29. FENÂYÎ DEDE (ö. 925/1519)

Mevlevi şairlerden olup Lazkiye (Denizli) şeyhi Fâni Dede'nin (ö. 910/1504) yetiştirdiği halifelerdendir. Şâhidî, bir manzumesinde Mevleviğe girişine Fenâyî'nin vesile olduğunu, Vakıf adlı bir köyde imamlık yaptığını belirtir. Hakkında bu bilgileri veren tek tezkireci Esrar Dede, şiire, inşaʿya hayli muktedir olup döneminin güçlü şairlerinden olduğunu ifade eder ve 925/1519 senesinde öldüğünü haber vererek aşağıda yer alan gazelini aktarır:[825]

Rızkundan artugını yetmezse olma tâmi'

[823] Kaşif Yılmaz, A.g.m.
[824] Aşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1256; Hasan Çelebi, Ag.e., C. 2, s. 781
[825] Esrar Dede, A.g.e., s. 421-424

Hakka tevekkül idüp ol virdigine kâni'

Kim gönli Ka'besinde bula Safâ-yı Merve
Nûr-ı hüviyyet anda gün gibi ola lâmi'

Fursat geçüp bulut-veş girmez eline artık
Ebr-i nedâmet ağdı 'ömri geçürme zâyi'

'İlm-i huzûr kesb it kurtar özün cehilden
Çün kodı kâbiliyyet masnû'a sun'-ı sâni'

Efsâne dinlemekden hengâmede ***Fenâyî***
Mescidde yek-der olmak vâ'iz sözini sâmi'

Alim Yıldız, Fenâyî'nin Fâni Dede'nin oğlu olduğunu ve divân sahibi olup divânının henüz ele geçmediğini iddia eder. Fakat kaynaklarda bu hususlarda bir bilgi bulunmaz.[826]

4.30. FERÎDÎ

Üsküp'te doğmuştur. Kuloğullarından olup Haraççı Hüsam adıyla tanınmıştır. Bir müddet dîvân kâtipliği yapmış ardından Edirne Dârü'l-hadîsine mütevelli olmuştur. Yavuz Sultan Selim devrinde bu görevdeyken ölmüş ve Edirne'de defnedilmiştir.

Sehî Bey, Ferîdî'nin tabiatı hoş, söyleyişleri düzgün, nazmı güzel ve kuvvetli bir şair olduğunu söyler. Âşık Çelebî, nazım sahasında eşsiz ve fakat şiirinin ışığı fersiz bir şair olarak tanıtır. Latîfî ise, nükteci, güzel söz söyleyen, nâzik yaradılışlı ve güzel konuşan biri olarak takdim ederek kul kısmında bu derece şiirden anlayan, söz cihetini kavrayan kimselerin çok nâdir olduğunu ifade eder. Aşağıdaki maktaʿ beyit ve iki matlaʿ onundur:[827]

[826] Alim Yıldız, "Divan Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII/1, Sivas Haziran 2003, s. 347

[827] Sehî Bey, A..g.e., s. 180; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1183; Latîfî, A.g.e., s. 431; Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 770; Dzuneis Nureski, A.g.e., s. 39

Mümkin degil Ferîdî ki makbûl-i şâh ola
Ermez makâm-ı devlete kul mukbel olmasa
*
Bülbül bu denlü nâle m'iderdi gül olmasa
Gül nâzı kime eyler idi bülbül olmasa
*
Müntehâ kâmetünün kim ki düşer sâyesine
İremez sidrede Cibrîl anun pâyesine

Ayrıca Latîfî, Ferîdî'nin hicivci-hezelci yönüne de işaret eder ve şair Zâtî'yle çok münâzarası, muârazası ve muhâsaması olduğunu belirtir. Aşağıdaki beyti Zâtî'ye söylediğini,

Ne okur ne yazar ne hod işidür
Vay anun şâ'ir ağzını yebati

Zâtî'nin de onun bu beytine şöyle cevap verdiğini aktarır:

Yebati diyü sögmişdür dilince
Müselmânlar ne bilsün ol zebânı

Dilin terk itmemiş dînini bilmen
Diyene göredür gâlib lisânı

Ne kâfirdür döner mi hîç dîninden
Dînine göredür yine zebânı

Yebati nâbered diyü işitdüm
Dilince sögmek ister bize ya'ni

Geleli gerçi kâfirden çok oldı
Dahî terk itmez ammâ ol lisânı

Fesâhat cevşenini ol giyicek
Olur nazm ilinün sâhib-kırânı

Kopuzdan ögrenüpdür var ise ol
O burgı diller ile ol beyânı

Depesi üstine bir çâr-tâkı
Be-gâyet akçası yok yapdı ânı

Anı biz bilmezüz ne dirse disün
Dilince sögdi kursun bize bânı

Edirneli Nazmî'nin ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'inde Ferîdî mahlasıyla kaydedilmiş 39 şiir bulunmaktadır. Aşağıdaki gazel bunlardan biridir:

'Andelîb-i dil ki hâr-ı hecr ile giryân olur
Açılup ol ġonçe-leb güller gibi handân olur

Gamzenün tîrine anunçün olur sînem siper
Ey kemân-ebrû geçüp yürege nâ-geh kan olur

Nice bir aġyâr zulmin yâr cevrin çekevüz
Zulme dâd olur şehâ hem cevre de oran olur

Sen 'azîzün kapusında hâr olan ednâ kulı
Mısr-ı hüsnün hakkiçün Yûsuf gibi sultân olur

Aġzı var didük nigârun diyü töhmet itdiler
*Ey **Ferîdî** nicelere yok yire bühtân olur*[828]

4.31. FETHULLÂH-I KÂTİB

Birçok büyük şairin şiirleri ezberinde olan, hoş sohbet ve usta hattat bir kişi olup Yavuz Sultan Selim onu Tebriz'den İstanbul'a getirmiştir. Kazvînî ***Mecâlisü'n-nefâis*** tercümesinde onun Şah İsmail'in kâtiplerinden olduğunu, şimdi de Yavuz

[828] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 758

Sultan Selim'in kâtipliğini yaptığını belirtir ve aşağıda yer alan Farsça beyitleri şiirlerine örnek olarak aktarır:[829]

Çe şod ey bî-vefâ kez mâ nekerdi yâd begüzeşti
Çerâġ-ı 'ayş-ı mâ keşti revân çun bâd begüzeşti[830]
*

Be-devrân-ı dehen ey ġonçe be geh leb negüşâyî
Ki perdeet be-derd âhir ü be-hîç berâyî

4.32. FİGÂNÎ (FİGÂNÎ-Yİ KADÎM)

Karamanlı olup küttâb kısmındandır. II. Bayezid'in oğullarından Şehzâde Abdullah sancakta iken onun dîvân kâtipliğini yapmıştır. Kendisini çekemeyenlerin hilesi ve iftirasıyla bir müddet hapis hayatı yaşadığı, daha sonra da idam edildiği bildirilir. Kaynaklarda Trabzonlu Figânî ile kaderlerinin aynı olması garip bir tesadüf olarak zikredilir ve mahlaslarının tesirinin ikisinde de sâbit ve zâhir olduğu ifade edilir. Kaynaklarda ölüm tarihine dair bir bilgi bulunmazken bazen Trabzonlu Figânî ile karıştırılarak 938/1531-1532 tarihi zikredilir. Hâlbuki tezkirelerde "kadîm" diye anılmasından ve diğer Figânî'ye Figânî-yi Sâni denmesinden ölümü onunkinden daha evvelki bir tarihte olmalıdır. Latîfî, fazilet ehli, dîvân sahibi bir şair olduğunu fakat şiirlerinin şöhret bulmadığını söyler. Aşağıdaki şiirler ona aittir: [831]

Âh kim dilber sana dil virmeyeydüm kâşkî
Seng-dilmişsün seni ben sevmeyeydim kâşkî

Göreliden gitdi gönlüm mübtelâ oldum sana
Böyle görmekden seni ben görmeyeydüm kâşkî

Âh u efgânum figânı gûş idüp dilber dimüş
Ben şeh-i 'âdil ana zulm itmeyeydüm kâşkî
*

[829] Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, **A.g.e.**, s. 393; Ahmet Kartal, "Ali Şir Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâ'is İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", Bilig, S. 13/Bahar 2000, Ankara, s. 35-6 (Kartal'ın bu makalesi için ayrıca bkz.: Ahmet Kartal, **Şirazdan İstanbul'a: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yay., İstanbul 2008, s. 133-174)

[830] "Ey vefasız, ne oldu da bizi anmadın geçtin? Hayat çerağımızı söndürüp rüzgar gibi geçtin."

[831] Latîfî, A.g.e., S. 437; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 763; Beyânî, A.g.e., s. 211; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 162; Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 780; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 536; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 150

Yaşum merdümlerin çeşmüm dutardı bunca 'izzetle
Yolunda sâyil olmışdur yürirler şimdi zilletle

ESERLERİ:

Dîvânı olduğu bildirilmekle beraber henüz ele geçmemiştir. Nizâmî'nin ***İskender-nâme***'sine ***Şeh-nâme*** vezninde çok güzel bir tercümesi bulunduğu[832], aynı zamanda ***Heft-peyker*** vezninde ***Leylâ ve Mecnûn*** mesnevisi söylediği fakat bu eseri tamamlayamadan öldüğünden bu eserinin bilinmediği, aşağıdaki beyitlerin bu eserinden olduğu belirtilir:

Merhabâ ey nesîm-i nâfe-gûşâ
Demün eyler hevâyı gâliye-sâ

Teng-dil oldı gonca gönlüni aç
Jâlenün dürlerini üstine saç

Yedi deryâdan eyledikde güzer
Dâmenün katre denlü olmaz ter

4.33. FİRDEVSÎ

Kaynaklarda İranlı Firdevsî-i Tûsî'den ayırmak için genellikle "Firdevsî-i Rûmî", bazen de "Firdevsî-i Tavîl" "Uzun Firdevsî", "Firdevsî-i Osmanî" ve "Türk Firdevsi" gibi isimlerle anılan Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde yaşamış bir şairdir. Asıl adının Şerafeddin İsa[833], İlyas b. Hızır[834], İlyas[835] veya Orhan b. Genek[836] olduğu iddia edilmekle birlikte ağırlıklı görüş Şerafeddin Musa[837] olduğu yönündedir. Soyunun III. Alaaddin Keykubad dönemine dayandığı bildirilen şairin, babası Hacı Genek'e İstanbul'un fethinde gösterdiği

[832] Türkiye Yazmaları Kataloğu'nda yaptığımız taramalarda rastladığımız, 45 Hk 6466 numarayla Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Figânî Ramazân b. Abd-Allâh Trabzonî (öl. 938/1531) adına kayıtlı bir İskender-nâme bulunmaktadır. Sonunda Süleyman b. Abdullah tarafından istinsah edildiğine dair bir kayıt taşıyan eser 23 satır üzere yazılmış 273 varaktan oluşmaktadır. Mensur olarak kaleme alınmış eserde bolca manzum parçalar da bulunmaktadır.
[833] Cemal Aksu, "Firdevsî (Rûmî, Uzun)", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 2008, s. 463
[834] Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. II, s. 106
[835] Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964, s. 299
[836] Asuman Ahmed Akay, "Süleymân-nâme Nesrinde Ahengi Sağlayan Ses ve Söz Unsurları", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 118, İstanbul 1999, s. 217
[837] Orhan F. Köprülü, "Firdevsî-i Rûmî", TDVİA., C. 13, İstanbul 1992, s. 127-8

yararlılıktan dolayı zeamet olarak verilen Edincik'te (Aydıncık) Belkıspınarı mevkiinde 857/1453 tarihinde doğduğu belirtilir.

Tezkirelerin ve diğer kaynakların umumiyetle Bursalı olduğunu söylemeleri Bursa'da öğrenim görmesi ve burada Bursalı Melihî'den aruz öğrenmesindendir. Hayatı Edincik, Bursa, Balıkesir, Manisa civarlarında geçen şair bir müddet de İstanbul'da kalmıştır.[838] Ne zaman ve nerede öldüğüyle ilgili bilgiler çelişkili olmakla birlikte bazı kaynaklarda II. Bayezid'in ***Süleyman-nâme*** adlı eserini beğenmemesi üzerine onu hicvederek Horasan'a kaçtığı ve burada öldüğü bilgisi doğru değildir. Aynı adlı eserinin 81. cildine Yavuz Sultan Selim'e dua ve övgü ile başlaması onun 1512 yılında İstanbul'da olduğunun açık delilidir ve şairin bu tarihlerden daha sonra öldüğü söylenebilir.[839]

Firdevsî, çok sayıda eseri olmasına rağmen tezkirelerde şairliği hakkında olumsuz görüşler bildirilen bir şairdir. Latîfî, tarihçiliği ile bilindiğini söyledikten sonra Süleyman-nâme adlı eserinden bahisle üç yüz altmış ciltlik bu hacimli eserinin ne nazmında nezaket ve lezzet ne de nesrinde letâfet ve halâvet olmadığını, ancak avam arasında okunmaya layık bir eser olduğunu ifade eder. Şairin, insanın kendine mesken edinmesi gereken yerin özellikleri üzerine kaleme aldığı aşağıdaki şiirni örnek olarak verir:[840]

Gel ey vâzı işit sözün hakîmün
Eğer kim var ise tab'-ı selîmün

Dilersen vaz edesin bir imâret
Eğer kûy u eğer şehr ü vilâyet

Gerek seyr eyleyesin yeryüzünde
Yürüyesün yücesinde düzinde

Bulasun bir yeri kim ola âlî

[838] A.g.m., s. 128
[839] Bekir Biçer, **Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği**, Tablet Yay., Konya 2006, s. 48
[840] Latîfî, A.g.e., s. 424-7

Şimalinden yana ola cibâli

Açık ola velî garbî hevâsı
Öni sahrâ vü tağ ola verâsı

Düşe bir ulu su garbî yanına
Yüriye anda sandalla sefîne

Yüzinden her kaçan bahrün ese rih
Vire enfâsı ol araya tervîh

İnende soğuk olmaya şitâsı
Pek ıssı olmaya yazın hevâsı

Dahi tîz irişir ola nebâtı
Dönüp tîz geçmeye hem hızravatı

Mesâfîler ola yaylamak içün
Meşâtîler ola kışlamak içün

Bulıcak işbu vasf ile mevâziʿ
Revâdur yapsan anda kasr u câmiʾ

Bu su yerde yapsan menzil ü dâr
Kapusı şarka ola didi miʾmâr

Binânun ki ola kapusu şarkî
Güneş toğsa düşer içine şavkı

Buhâr-ı arzdan olan küdûret
Güneş görse gider niteki zulmet

Şu yere ki güneş kılmaz sirâyet

Zarardır eyleme anda ikâmet

Gelibolulu Mustafa Âlî de yine ***Süleyman-nâme***sinden bahisle bu hacimde bir eser yazmasına rağmen dinlemeye değer bir kıtʿasının dahi olmadığını, kısa mevzuları uzatarak okunmaktan uzak kalabalıklar haline getirdiğini söyleyerek eleştirir. Hatta daha da ileri giderek Firdevsî-i Tûsî'nin adı geçen şairle aynı mahlası taşımaktan mezarında rahatsız olduğunu ifade ederek eleştirilerini ağırlaştırır ve Latîfî'den naklen yukarıdaki şiirin yedi beyitini aktarır.[841] Hasan Çelebi, "*...eş'âr-ı bî-safâsı hemânâ kelâm-ı mevzûn ve mukaffâ makûlesidür*" derken Beyânî ise " *İrâd olınacak kadar şi'ri yokdur.*" değerlendirmesini yapar.[842]

Ciddi ve düzenli bir öğrenim görmeyen fakat geniş bir bilgisi olduğu anlaşılan ve zaman zaman eserlerinde kendini öven şairin hakikaten de gerçek şairlikle uzaktan yakından alakası yoktur. Sanat yeteneklerinden bu denli yoksun olmasına rağmen padişahlara ve diğer devlet büyüklerine kendini kabul ettirebilmek için sayısız mensur ve manzum eser kaleme alan şairin kendini zamanın Firdevsîsi olarak nitelemesi çağdaşlarını çileden çıkarmıştır. Sanatçı yönü zayıf ve nazım tekniği yetersiz olan şairin dili ise dönemin Türkçesinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir.[843] Arapça ve Farsça yazmanın yaygın olduğu bir dönemde eserlerini Türkçe yazdığı düşünüldüğünde Uzun Firdevsi'ye yönelik ağır eleştirilerin arkasında sadece şairliğinin zayıflığı değil, düşünce dünyası, Türkçeciliği ve aykırı bulunan eserlerinin de bazı yazar ve devlet adamlarını rahatsız etmiş olabileceği söylenebilir. Örneğin devrin şairlerinden Lâmîi, divanında Firdevsî'den rahatsızlığını şu şekilde ifade etmektedir:[844]

Süleyman-nâme'dür Firdevsî ya'nî
Komış bir dûzahı meydân içinde

Götürüp hükm-ile kâtipler hep
Acâyip cem'ider devrân içinde

[841] Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e, s. 160-1
[842] Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 745; Beyânî, A.g.e., s. 203
[843] Firdevsî-i Rûmî, **Kutb-nâme**, Haz.: İbrahim Olgun-İsmet Parmaksızoğlu, , TTK Yay., Ankara 1980, s. XXVIII, XXXII
[844] Bekir Biçer, A.g.e., s. 38

İdüp tasvîr-i divân-ı Süleymân
Öger kendüyi her dâstân içinde

Görenler didiler hoş virdi sûret
Yazup kendüyi ol dîvân içinde

ESERLERİ:

Şair, ***Münazarâ-i Seyf-ü Kalem*** adlı eserinde, kendi eserlerinden söz ederken; "*Bazı ukelâdan, zürefâdan, şuarâdan, hâfi değildir ki,* ***Süleyman-nâme'****nin musannifi bunun emsâli yetmiş iki risâlenin müellifi Firdevsî-i dâfîi hâkir-u fâkir ve nuhîfe bu risâle-i rakkama geturüp tahrir idüp mensûr – manzum kaleme geturüp takrir idüp eydür kim eğer çi kim bu sanuat'ın fâdıllarından ve bu fennün kâmillerinden kim nazm ve nesir içinde ferîdi üsri dirler.*" diyerek eserlerinin sayısını yetmiş iki olarak bildirmektedir.[845] Şairin bugün için bilinen eserleri şunlardır:

1. Süleyman-nâme-i Kebîr: Firdevsî'nin en tanınmış eseridir. Firdevsî'nin, 81. cildinin sebeb-i telif kısmında Allah'ın 99 ismine (esmâü'l-hüsnâ) hürmeten 99 cilt olarak plânladığını dile getirdiği eserin bugün için 81 cildi bilinmektedir.[846] Eser, *Süleyman peygamber ve çevresinde gelişmiş bütün dinî hikâye ve rivayetleri bir araya toplayan, aynı zamanda tarih, felsefe, hikmet, hendese, geometri, astronomi, tıp ve ahlâka ait pek çok bilgiyi de beraberinde sunan ansiklopedik mahiyette bir eserdir. Eser manzum ve mensur olarak oluşturulmuştur. Eserin hemen hemen beşte birini oluşturan manzum bölümler zaman zaman mensur bölümlerin bir özeti mahiyetindeyken, kimi zaman da konunun devamını sağlamaktadır.*[847] *Arapça Farsça kelime ve tamlamalar çoğunlukta ve bu sebeple dil, bu bölümlerde daha ağırdır. Manzum bölümlerin edebî değeri düşük ve aruz ölçüsünün kullanımında hatalar vardır. Eserin mensur kısımlarında daha çok Türkçe kelimeler ve Dede Korkut Hikâyelerini anımsatan sade bir dil kullanılmıştır.*[848]

[845] A.g.e., s. 54
[846] M. Ata Çatıkkaş, "Türk Firdevsi'si ve Süleymannâme-i Kebir", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 25, İstanbul 1983, s. 176
[847] Bekir Biçer, A.g.e, s. 57
[848] Zeynep Çelik, **Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81.cilt) (82b-123b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 3

Firdevsî, eserinin 81. cildinin Yavuz Sultan Selim zamanında tamamlandığını ve 82. cildinin de bu padişahın izniyle Balıkesir'de yazılmaya devam ettiğini eserinde şu sözlerle ifade eder: *"... İbn Sultan Selim Han etâallâhu gayrehu bu 99 mücelled kitabı Süleyman-nâme'nin te'lifini bir âdil ve kâmil padişahın devam-ı devletinde 81.cildinin tamamlanmasını müyesser itti. Bu 495.meclisin 405.meclisini bir fazilet sahibi ve akıllı, gönül ehli, Selim Şâhi'nin iktidarı altında tasnif etmek mukadder etti. Bundan sonra inşaallahü teala Hak'dan inâyet, kutb-el aktâb'dan hidâyet zemâneden genişlik, ecelden mühlet bulursam, tende sıhhat, canda rahât dilde ma'rifet görürsem, bu kitâb-ı Süleyman-nâme'nin 82. cildinin dahi Zıll-i Yezdân'ın nesl-i Oğuzhan'ın Âl-i Osmân'ın Sultan İbn Sultânın, Süleymanü'zzemânın İskender-i Devrân-ı Eyyâm-ı Devletinde Anadolu vilayetinde livâ-i Karasi'de şehr-i Balıkesir de ikamet edip, halvet ve makam-ı uzlette, huzûr-ı kalb ile selim olup bu kitâbın te'lifine çalışacağım, ümîddir ki temâm idelüm, tâ ki bu kitab-ı Süleyman-nâme âlemde yâdigar kalup, târîh-i rûzigâr olup Sultan İbni Sultan Selim'in (Allah ömrünü uzatsın) şerifi mutâlasıyla dâima müşerref ve lutfı mülâhazasıyla mevkûf ve muvaffak ola. Amîn. Yârabbel âlemîn"*[849]

Eserin tespit edilebilen nüshaları ve bulundukları yerler şöyledir:[850]

CİLT	MECLİS	KÜTÜPHANE
1.	1-5	Gotha, n. 111 (357yk.), 208 (253yk.) 242 (48yk.)
2-4	6-20	Süleymaniye, Hacı Mahmud Ef. no. 4863, 188 Yk.
3-5	11-25	Vaticano-Turco, n. 28, 183 yk. XVI. yy.
5-13	25-65	Topkapı Müzesi Ktp. H. 15 25, 388 yk. Harekeli nesih 21 str. H. 951 / M. 1544'de kopya edilmiş. Mücelledin başında 5. cildin tetimmesi var.
7-13	31-65	Török F. 2, 360 yk.
8-15	36-75	Török F. l, 406 yk., İstanbul 968
14-20	71-100	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1526, 321 yk., 21' st. 16. yy. da kopya edilmiş.
81-90		Török F. 3, 100 yk.
25-30	125-150	Topkapı Müzesi Ktp. H.1527, 951 (1544) tarihli 21 satır, 306 yk.

[849] Bekir Biçer, A.g.e., s. 51
[850] A.g.e., s. 59-60

25-30	125-150	Török F. 4307 yk., 1103.
31-36	151-180	Topkapı Müzesi Ktp. 1528, 378 yk., 21st., 16 yy. kopyası
31-32	151-160	İstanbul Bld. Yazmaları B. 26 (M. Cevdet).
33-36	161-180	İstanbul Ünv. Ktp. TY. 9884, 264 yk.
37-42	181-210	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1529 383 yk., 21 st., 17. yy. Kopyası
43-48	211-240	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1530, 382 yk., 21st.
43-48	211-240	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1531, 367 yk. 21 st.
49-54	241-270	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1532, 459 yk. 21 st.
55-60	271-280	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1534, 500 yk. 21 st.
57-59	281-295	Török F. 14,221 yk.
61-66	301-330	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1534, 500 yk. 21 st.
64-66	316-330	Török F. 11 276 yk.
67-71	331-355	Topkapı Müzesi Ktp. K. 892, 470 yk. (16. yy. kopyası)
67-72	331-360	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1535, 595 yk. 21st.
71-73	351-365	Edebiyat Fakültesi TDE Böl. Ktp. n. 4008, 125 yk.
73-76	361-380	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1536, 469 yk. 21 st.74-76
	366-380	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1231, 357 yk. 21 st.
75	371-375	Bibl. Nationale, n supl. 1293; Uppsala n. 196; Berlin n. 470, 49 yk.
77	381-385	Török F. 12 118yk.
77-80	381-400	Topkapı Müzesi Ktp. H. 1537, 534 yk. 21 st.
78-80	386-400	Török F. 13, 409 yk.
81	401	Fatih Millet Ktp. n. 317

Süleyman-nâme'nin bazı ciltleri üzerine yapılmış olan akademik çalışmalar ise şunlardır:

ÇATIKKAŞ, Atâ, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i (72. cilt), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1979 (Bu çalışma 2009 yılında TDK tarafından yayımlanmıştır.)

AKAY, Asuman, Firdevsî Süleymân-nâme (44. cilt) Metin ve Fiiller Üzerine Bir Deneme, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1990

GENÇ, Gülnaz, Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (25 - 26. ciltler), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, TAE, İstanbul 1993

GÜLEÇ, Hamdi, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'si, 42.cilt,-Dâsitân-ı Ceng-i Aheng-i Efrâsiyâb-ı Türk- Üzerinde Bir Metin İncelemesi, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 1994

USTA, Halil İbrahim, Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebir (İnceleme Metin-Sözlük 43-46. ciltler), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 1995

AKSOY, Mustafa, Uzun Firdevsi'nin Süleymân-nâme'sinde Destan Unsurları (2 cilt), Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2000

ŞAKAR, Sezer Özyaşamış, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. cilt, 28 yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2003

JAFAROVA, İlhama, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. cilt, 54b-82a, 28 yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2003

ABUL, Yasemin, Süleymân-nâme-i Kebir (47.cilt) Metin Tenkidi ve İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, SBE, Manisa 2004

KÖZ, İbrahim, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. cilt, 7a-54b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2004

ERDEM, Mehmet Dursun, Kitab-ı Kıssanâme-i Süleyman Aleyhisselam Üzerine Söz Dizimi Çalışması (Süleymân-nâme 74. cilt), Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun 2005

ÇELİK, Zeynep, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81.cilt) (82b-123b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2010

2. Kıssa-nâme-i Süleyman Aleyhisselam: Müellifin Süleyman-nâme-i Kebir'i yazmadan önce Bursa'da kaleme aldığı Hz. Süleyman'ın hayatını anlatan mensur eseridir. Eserin, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde hazine 1231

numarada kayıtlı nüshası, 24 satırlı ve 357 yapraktır. Başında ve sonunda birer kaside vardır.[851]

3. Silahşor-nâme (Musallah-nâme) : Gazavat-nâme türüne yakın olarak yazılan fakat daha çok silahları tanıtan, nasıl kullanılacaklarını açıklayan, silah çeşitlerini ve tarihsel gelişimlerini tanıtmaya çalışan ve belki de bu alanda ilk olan bir eserdir.[852] 906/1500 tarihinde ***Tercüme-i Silahşor-nâme*** adıyla yazılmış 909/1503 tarihinde de ***Musallah-nâme*** adıyla biraz farklı olarak yeniden istinsah edilmiştir. Ülkemizde pek tanınmamakla beraber 19. yüzyılın ikinci yarısında yurtdışında Türkçe, Almanca ve İtalyanca[853] olarak yayımlanmış olan eser, 2012 senesinde Bekir Biçer tarafından yayımlanmıştır.[854]

4. Münâzarâ-i Seyf-ü Kalem (Seyf-nâme): Firdevsî'nin 909/1503 yılında Vilâyet-i Karesi'de (Balıkesir) yazdığı manzum parçalarla zeginleştirdiği mensur eseridir. Eserde Hz. Süleyman'ın meclisinde onun sağ yanına oturmak için çabalyan sahib-i seyf ve sahib-i kalem arasında geçen münazara konu edilmektedir.[855] Eser Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, n. 576'da kayıtlıdır ve üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[856]

5. Da'vât-nâme: İlm-i nücûm ve ulûm-ı garîbe ile ilgili bu mensur eser Arapça ve Farsça bu tarz eserlerden tercüme yoluyla 893/1488 senesinde yazılmıştır. Eser çoğu burçlara ait 145 adet resim ve şekil de ihtiva eder. Bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.,T.Y., n. 208' de bulunmaktadır.[857] Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır ve bu çalışma Harvard Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır.[858]

---

[851] A.g.t., s. 56
[852] Firdevs-i Rûmî, **Silahşornâme**, Haz.: Bekir Biçer, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2012, s. 5-7
[853] Türkçe metin, 21 sayfa olarak Viyana'da M. Wickerhauser tarafından yayınlanmıştır. Almanca çevirisi: Baron O. M.V. Sclechta Wsssehid, Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellchatf, XVIII 1864; İtalyanca: R. Bonelli, Rendiconti dell' Academia dei Linceide, Roma 1892
[854] Firdevs-i Rûmî, A.g.e.
[855] Ahmet Tanyıldız, **Firdevsî-i Tavîl Münâzara-i Seyf ü Kalem (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 40-41
[856] A.g.t.
[857] Orhan F. Köprülü, A.g.m., s. 128
[858] Fatma Büyükkarcı, **Firdevsî-i Tavil ve Dâ'vet-nâmesi**, Boğaziçi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993; A.g.y., **Firdevsî-i Tavîl and His Davetnâme: Intepretation, Transcription, Index, Facsimile and Microfiche**, Cambridge, Mass.: Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1995

6. Kutb-nâme: Tek nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi kitapları arasında 643 numarada bulunan manzum eser kayıtlara ***Kıssa-i Midilli*** olarak geçmiştir. Şairin eserin adını ***Kutb-nâme*** olarak koyduğu, II. Bayezid'i "kutb'ul-aktâb" olarak gördüğü, ona ithaf ettiği bu eseri 909/1503 yılında yazdığı aşağıdaki beyitlerden açıkça anlaşılmaktadır:

Kutb-nâme kodum ismin söyledim târîh ana
Kutbu'l aktâb oldı bâkî Şâh Sultan Bayezid

Olayların bir destan havası içinde anlatıldığı eserde, 1499 yılında başlayıp 1503 yılına kadar süren Venedik-Osmanlı savaşları ve özellikle 1501 yılında Venediklilerin Midilli adasına yaptıkları baskın konu edilir. Bununla birlikte iman ile küfr, yücelik ile aşağılık, ak ve kara, barış ve savaş, iyilik ve kötülük gibi zıt temalara danaılarak II. Bayezid devri olayları özetlenir. Eser Midilli tarihi ve II. Bayezdi devri için önemli bir kaynaktır denilebilir.[859] Eser İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoğlu tarafından yayımlanmıştır.[860]

7. Satranç-nâme-i Kebîr: 909/1503 senesinde Balıkesir'de yazılıp II. Bayezid'e sunulmuş manzum-mensur karışık eserde tecrübe edilmiş 77 adet satranç oyunu yer alır.[861] Satranç oyununun tarihçesi ve tekniği açısından önem taşıyan eserin Nuruosmaniye (n. 3553), Berlin (n. 1631) ve Münih (n. 250) kütüphanelerinde olmak üzere üç nüshası olduğu bildirilir.[862] Bugün için bir nüshasının da Vatikan Kütüphanesi'nde (Biblioteca Apostolica) bulunduğu bilinmektedir.

8. Terceme-i Câme-şûy-nâme: Nasredddin-i Tûsi'nin (1201-1274) dokuz bölümlük Farsça eserine, Firdevsî'nin bir bölüm ekleyerek yaptığı manzum Türkçe çeviridir. Müellif, eserin sebeb-i telifinde ***Süleymân-nâme-i Kebîr***'in 78. cildini bitirmişken elbisesinde bir leke olması üzerine bu eseri Türkçeye çevirdiğini belirtir. Manisa İl Halk Kütüphanesi 2730 numarada kayıtlı bulunan 914/1508 yılında

[859] Firdevsî-i Rûmî, **Kutb-nâme**, s. XVIII-XXVI
[860] A.g.e.
[861] M. Ata Çatıkkaş, "Firdevsî-i Rûmî'nin Satranç-nâme-i Firdevsî'si", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 37, İstanbul 1975, s. 186
[862] Orhan F. Köprülü, A.g.m., s. 129

tamamlanan bu eser kumaş ve boya sanayi bakımından önemli bilgiler içerir.[863] Eser, Sezer Özyaşamış Şakar tarafından hazırlanarak 2009'da yayımlanmıştır.[864]

9. Hayât u Memât veya Hayât-nâme: Firdevsî'nin yaşamının son yıllarında İstanbul'da iken yazdığı ahlak ve tasavvuf konularından bahseden manzum ve mensur karışık eseridir. Bilinen iki nüshasından biri Firdevsî Orhan b. Kenek adına ***Hayât u Memât*** adıyla Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi n.2333'te diğeri ise Firdevsî-i Osmanî adına ***Hayat-nâme*** adıyla Beşiktaş'ta Yahya Efendi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.[865]

10. Teşhîsü'l-insân: Şairin Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edip 886/1481 tarihinde Ahmet Paşa'ya takdim ettiği eseridir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer kitaplığında kayıtlı bulunmaktadır. Satır sayısı 9 ile 13 arasında değişmektedir. Eser, 143 varaktır. Harekeli nesih ile yazılmıştır.[866] Kenek Oğlu Orhan adına kayıtlı olan eser İbrahim Kutluk[867] tarafından tanıtılmış fakat bu yazıda Firdevsî'ye hiç değinilmemiştir. Şairin bu ismi Süleyman-nâmesinde kullandığı bilindiğinden bu eser ona aittir denilebilir.[868]

11. Firâset-nâme: Firdevsî-i Rûmî'nin, Münâzara-i Seyf u Kalem ve Hakîkat-nâme adlı eserlerinde ismini zikrettiği, tasavvuf konulu eseridir. II. Bayezid'in cülûsundan önce yazılmış olan 34 varaklık eserde bir muhtasar mukaddime ve hatime de bulunmaktadır. Eserin bir nüshası Milli Kütüphane Yz . A. 5151 numarada kayıtlıdır.

12. Tercüme-i Hadîs-i Erbain: Farsça olarak yazılmış bu eser, Firdevsî-i Rûmî–İlyas b.Hızır adına, Ali Emîri Kütüphanesi'nde 297.2 numarada kayıtlıdır. Kısa, metinleri Arapça ve açıklamaları manzum olarak Farsça yapılmış kırk hadisten oluşan eser dört varaktan ibarettir.

---

[863] Sezer Özyaşamış Şakar, " Firdevsî-i Rûmî, ve Terceme-i Câme-şûy-nâme", Turkish Studies, Volume 2/4 Fall 2007, s. 726-7

[864] Firdevsî-i Rûmî, **Terceme-i Câme-şûy-nâme**, Haz.: Sezer Özyaşamış Şakar, Simurg Yay., İstanbul 2009

[865] Bekir Biçer, A.g.e., s. 74

[866] A.g.e., s. 75

[867] İbrahim KUTLUK, "Kenek Oğlu Orhan ve Teşhisü'l-İnsan", Türk Dili Dergisi, S. 3, Ankara 1950, s. 29-33

[868] Sezer Özyaşamış Şakar, A.g.m., s. 726

13. Kitabü'l-Mevâiz: İslâm ahlâkı ile ilgili olan eser, Firdevsî-i Rûmî adına İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü'nde 297.9'da kayıtlıdır.

14. Kur'an-ı Kerim'den Tefe'üle Dair Bir Risale: Firdevsî-i Tavil adına İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, n. 11632 Demirbaş n. 000816'ta kayıtlıdır.

15. Tuhfetü'l-Hâdî (Hakâyık-nâme / Hakîkat-nâme): Şairin kendi şeyhi de olan Şeyh Abdullah el İlâhî'nin menkıbesini anlattığı eseridir. Firdevsî, Hazinedarbaşı Ali Ağa'nın oğlu Mehmmed Bey'e armağan olarak yazdığı eserin yazılış sebebini şu dizelerle açıklar:

Hatta Firdevs olur çün eşigün
Yüz sürüp bende hizmet dilerüm

Hizmetümdür tapuna hayır dilerüm
Hizmetümde sanma minnet dilerüm

Minnetüm bu hakka gevherdür sözüm
Likin söze sanma kıymet dilerüm

Kıymetidür şek degül nazım-ı dürer
Ağadan ammâki kıymet dilerüm

Himmet idüp alvere in'am-ı şah
Yahşı harçluk eyü hil'at dilerüm[869]

Didaktik bir amaçla kaleme alınan manzum-mensur karışık eserde insanın bu dünyaya niçin, nasıl, hangi yollardan geldiği ve sonunun ne olacağı dinî-tasavvufî açıdan anlatılmaktadır. Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[870]

[869] Firdevsî-i Rûmî, **Kutb-nâme**, s. XVIII
[870] Güllü Araç, **Uzun Firdevsî ve Hakâyık-nâme'si**, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010

Eserin bir nüshası Milli Kütüphane Yz. A. 2251 de kayıtlı 96 varaklık bir yazmanın 1b-28a varakları arasında bulunmakta ve devamında iki varaklık beyazdan sonra 30b-96a arasında ***Terceme-i Kenzü'l-hakâ'ik ve Keşfü'd-dekâ'ik*** adlı eser yer almaktadır. Bekir Biçer, doktora tezi olarak hazırladığı[871] ve daha sonra kitap olarak yayımladığı ***Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği*** adlı çalışmasında, başka bir müellife ait adı geçen tercümeyi de ***Hakayık-nâme'nin*** devamı sanarak ve eserin 31a yaprağında geçen *"...padişâh-ı âlem-penâh es-Sultân bin es-Sultân es-**Sultân Selîm bin Süleymân Hân** Hazretleri..."* ibaresi açıkça II. Selim'i işaret etmekteyken bu sultanı açıklanamaz bir şekilde Yavuz Sultan Selim olarak kabul etmiştir. ***Terceme-i Kenzü'l-hakâ'ik ve Keşfü'd-dekâ'ik***'i bu şekilde Firdevsî'ye mâl eden Bekir Biçer, eserde II. Selim'in adının zikredilmesinden hemen sonra yer alan ve şu şekilde aktardığı "*Hazret sabıkan bu hakirlerine **Bülbül-ü Gülistân-ı Hakîkat** ve **Tûtî-i şehristân-ı Tarîkat**, Şeyh Attar hazretlerinin kaddesallahu sırrehül'aziz "**Muhtar-nâme**"sini tercüme itmek emredip, eser yazılıp tamamlandıktan sonra huzur-ı şerîflerine îsâl idicek hayli ihsân buyurup, şerefi kabul ile müşerref itmişlerdi. Ol zaman kalp aynalarına nakş olmuş ki Şeyh Muhammed Ayni'l-Kuzât Hemedânî "kaddesellahu sırruhul azîz" hazretlerinin "**Kenzü'l- Hakâyık ve Keşfü'l Dekâyıknâme**" kitabını tercüme ittirüp Anadolu'daki bütün halka ve öğrencileri dahi hepsini kapsamak maksadı ve muradıyle kaleme alınmıştır..."*[872] ifadelerinden yola çıkarak "Bu eserinden anlıyoruz ki Firdevsî, Yavuz Sultan Selim döneminde hayatta olup bizzat padişahın emriyle tercümeler yapmış, bol ihsan ve inamlar almıştır. Eserlerin halk ve öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılması için Farsça yerine "kabâ-i Türkî" tercih edilmiştir. Firdevsî-i Rûmî, Mevlânâ İlâhî'den "***Hakayıknâme***"yi, Şeyh Muhammed Hemedânî'den "***Kenzü'l-Hakâyık ve Keşfü'l-Dekâyık***'ı", Ferid'üd-din Attar'dan "***Muhtar-nâme***"yi tercüme etmiştir."[873] değerlendirmesinde bulunmuştur.

Bu hatalı değerlendirme neticesinde Bekir Biçer, adı geçen çalışmasında Firdevsî-i Rûmî'ye ***Kenzü'l-Hakâyık ve Keşfü'l-Dekâyık, Muhtar-nâme, Bülbül-ü Gülistân-ı Hakîkat*** *ve* ***Tûtî-i şehristân-ı Tarîkat*** adlı eserleri mâl etmiş, bu başlıklar

[871] Bekir Biçer, **Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Konya 2005
[872] **Terceme-i Kenzü'l-hakâ'ik ve Keşfü'd-dekâ'ik,** Milli Kütüphane, Yz. A. 2251/2, vr. 31a-b
[873] Bekir Biçer, A.g.e., s. 73-4

altında yaptığı açıklamalarda da tabii olarak bu eserlerin Firdevsî adına bir nüshasına rastlanamadığını belirtmiştir.[874] ***Terceme-i Kenzü'l-hakâ'ik ve Keşfü'd-dekâ'ik***'in ve bu eserde adı geçen ***Muhtar-nâme*** tercümesinin II. Selim devri şâirlerinden Üsküdarlı Aşkî'ye (ö. 984/1576) ait olduğu düşünülmektedir.[875]

16. Pend-nâme-i Eflatun: Bursalı Mehmed Tahir'in gördüğünü belirttiği, Hıfz'es-Sıhhay'a ait İstanbul Arkeoloji Müzesi 164 numarada kayıtlı küçük bir tercümedir.[876] Tamamen Farsça olan eserin Firdevsî'ye aidiyeti tartışmalıdır.

17. Gülistân Tercümesi: Bursalı Mehmed Tahir, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde mevcut bir nüshanın sonunda İlyas İbn Hızır el-Mütahallas bi'l Firdevsî imzasının bulunması dolayısıyla eserin Firdevsî'ye ait olduğunu ifade eder. Fuad Köprülü ise Gülistan Tercümesi'nin bir başka Firdevsî'ye ait olduğunu iddia eder.[877]

18. Vilâyet-nâme (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî): Abdülbaki Gölpınarlı hazırlamış olduğu mensur ***Vilâyet-nâme***'de manzum bir ***Vilâyet-nâme***'den söz ederek eseri incelediğini, eserin üslubuyla Firdevsî'nin üslubunun tam bir benzerlik gösterdiğini belirterek bu manzum eserin Firdevsî'ye ait olduğunu belirtir.[878]

Firdevsî-i Rûmî, ***Münazara-i Seyf-ü Kalem***'de ***Hadikatü'l Hakâyık, Belkıs-nâme, Tâlî-i Mevlûd-i Kebir, Hadis-i Ahsen, Tecnîsat-ı Süleyman*** adında eserleri de bulunduğunu bildirmesine rağmen bugüne kadar bu eserlerin herhangi bir nüshasına rastlanamamıştır.[879]

4.34. GAMÎ (ö. 929/1523)

Yavuz Sultan Selim devrinde Bursa ve İstanbul kadılığı yapmış, ardından da kazaskerlik görevinde bulunmuş Fenârî-zâde Muhyiddin Mehmed Şah Çelebi'nin

[874] A.g.e., s. 74-77
[875] Sadık Yazar, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin Eserleri Hakkında Yeni Tespitler", İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası, C. 21, S.1, İstanbul 2011, s. 384
[876] Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 2, s. 358
[877] M. Fuad Köprülü, "Firdevsî", İslam Ansiklopedisi, C. IV, MEB Yay., Ankara 1956, s. 649
[878] Abdülbâki Gölpınarlı, **Vilâyet-nâme, Menâkıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Velî**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. XXVI-XXVII
[879] Bekir Biçer, A.g.e., s. 78

mahlasıdır. Mehmed Şah Çelebi, ilk şeyhülislam olan Molla Fenârî'nin oğlu Yusuf Bâlî'nin torunu ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde kazaskerlik, ardından şeyhülislamlık yapan Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi'nin kardeşidir. Hasan Çelebi ve Beyânî tezkireleri ile İsmail Beliğ'in Güldeste'sinde ve birkaç kaynakta daha "Gamî" mahlasının babası Alaaddin Ali Efendi'ye (ö. 903/1497-98) ait olduğu bildirilerek babasının hayatı anlatılmıştır. Nâil Tuman, Riyâzi ve Kafzâde tezkirelerinden hareketle bu bilginin yanlış olduğunu, bu mahlasın Muhyiddin Mehmed Şah Çelebi'ye ait olduğunu belirtir. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi'nde "Muhyî" mahlasıyla şiirler yazan kardeşi anlatılırken babaları Alaaddin Ali Efendi'nin de "Gammî" mahlasıyla şiirler söylediği ifade edilir. Nitekim, Hasan Çelebi tezkiresinde başlık olarak "Gammî" geçmekteyken verilen örnek gazellerdeki mahlasın "Gamî" şeklinde olduğu görülür. Bu sebepten dolayı kaynaklarda bu şekilde bir karışıklık olduğu düşünülebilir.

Sehî Bey, mahlasını zikretmeden ilim ve fazileti herkesçe kabul edilmiş, cömert, latif, nazik bir kişi olduğunu söyleyerek nazmının tatlı, sözlerinin sade olduğunu bildirir ve şu beyitini örnek olarak verir:

N'ola geldi ise hattın didi dahi kıyâmetsin
Ayıtdı kurtuluş yokdur elinden özge âfetsin

Tezkirelerde kendisine veya babasına ait olarak gösterilen "Gamî" mahlaslı aşağıda yer alan iki adet gazel ve ayriyeten biri Türkçe, ikisi de Farsça üç beyit aktarılır.[880]

Ben umardım ki cihân içre bana yâr olasın
Yârlık işi tamâm oldı begim vâr olasın

Beni âzâde iken 'aşka giriftâr itdin
Göreyin sen de benim gibi giriftâr olasın

Beddu'â itmezem ammâ ki Hudâ'dan dilerem
Bir senin gibi cefâkâra hevâdâr olasın

[880] Sehî Bey, A.g.e., s. 75; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 729; Beyânî, A.g.e, s. 197; Mehmed Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 731; İsmail Beliğ, **Güldeste-i Riyâz-i İrfân ve Vefeyât-ı Danişverân-i Nadiredân**, Bursa 1302/1884, s. 248; **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, C. VI, AKM Yay., Ankara 2005, s. 420

*Ey **Gamî** nâle vü zâr ile ölürsen yiridir*
Sana kim didi ki her güzele yâr olasın
*

Sûz-ı dil artar müdâm ol rûy-ı âteş-tâbdan
Âteş-i sûzân egerçi sâkin olur âbdan

Tîr-i bârân atsa gamzen hoş gelür ölmek bana
Haste gönlüm hazz ider yağmurlu günde hâbdan

Âteş-i mihrinle ey meh dâğ-ı sûzânım benüm
Rûşen olmuşdur cihânda mihr-i 'âlem-tâbdan

*Peste hayrân olub agzın açdı kaldı ey **Gamî***
Sen hikâyet eyleriken ol dürr-i nâ-yâbdan

4.35. GARÎBÎ (ö. 927/1520-21)

Defterdar Mehmed Çelebi'nin oğlu olup hakkında bilgi veren tek tezkireci olan Sehî Bey'e göre Edirnelidir. Kanuni zamanında 927/1520-21 senesinde Canbirdi Gazali üzerine düzenlenen seferde genç yaşındayken ölmüştür. Yay çekmekte, ok atmakta usta olmanın yanı sıra, eşsiz bir güzelliğe sahip olduğunu bildiren Sehî Bey, parlak şiirleri ve süslü sözleri bulunduğunu da ifade ettiği şairin şiirlerinden şu örnek beyitleri aktarır:

Halk-ı âlem zâr zâr inler figânımdan benim
Kıssa-i Ferhâd kaldı dâsitânımdan benim

Tîr-i âhımdan sakın kim kâmetim yay eyledin
Gâfil olma dostum tîr ü kemânımdan benim

Ahdî'nin kaydettiği Vardar Yeniceli danişmend sınıfından olan "Garîbî", Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde ve Edirne Şairleri adlı eserde aynı şair sayılmakla beraber bizim kanaatimizce ayrı bir şairdir.[881]

4.36. GARÎBÎ

Acem asıllı Mir Hüseyin'dir. Sağ elinin şehâdet parmağı kesik olduğundan Parmaksız Emir sanıyla tanınmıştır. Sultan Selim'in Acem seferinden evvel elçilik vazifesi ile Anadolu'ya gelmiş, sultanın emriyle Kayseri'de iken yakalanılarak hapse atılmıştır. Daha sonra Sultan Selim sefere çıkıp o havaliye geldiğinde "*Bende-i mahbûs râ behr-i Hudâ âzâd kun"* bendini murabbaʿ ederek yazdığı şiir ile hali ve tavrı beğenildiğinden affedilerek Gelibolu'ya gönderilmiş, Acem seferinden sonra Bursa selâtin imaretlerine mütevelli, ardından da Kefe'ye harac emini olmuştur. Bir müddet azledilmiş, sonra tekrar Bursa Kaplıca'ya mütevelli ve harac emini olmuş, bu görevdeyken ölmüştür. Tefsîr ilminde ve talik yazıda usta olduğu ifade edilir. Âşık Çelebi, şiirleri ve şairliği hakkında bir değerlendirme yapmaz ancak ahlakı güzel olmakla beraber hiddetli ve intikamcı biri olduğunu bildirir. Aşağıdaki beyit ile akranı Ebu'l-fazl Efendi'ye cevâben yazdığı Farsça rubâʿi ve gazel şiirlerine örnek olarak verilir: [882]

Yâ nesîm-i lutfun ile gül gibi güldür beni
Hâr-ı hicrânunla yâ bülbül gibi öldür beni
*
Ey mûr terahhum ez Süleymân me-taleb
Lutf u kerem ez Âsaf-ı devrân me-taleb
Der kûşe-i hod be nîm cev kâniʾ şev
Her sûy medo ez in u an nân me-taleb[883]
*
Ey ki ber câh u celâl-ı dünyevî dil-bestei
Der cihân hakkâ ki dil der fikr-i bâtıl bestei

[881] Sehî Bey, A.g.e., s. 208; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 728; Ahdî, A.g.e., s 458; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s 158; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 90
[882] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1630-1632; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 728; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 158
[883] "Ey karınca, Süleyman'dan sana acımasını bekleme. Devrin Âsaf'ından lutf ve bağışlanma umma. Kendi köşende yarım arpa tanesiyle yetin. Her tarafa koşma ve ondan bundan ekmek dilenme."

Mikunî tamir-i âb u gil derîn dehr-i harâb
Hayf ezîn ser-rişte-i 'ömrî ki ber gil bestei

Hayme-i himmet beyâ der Yesrib ü Bathâ zi nîm
Berhod âsân vâ kun ey dil herçi müşkil bestei

Ba'd ez în mâ vü ferâg u kûşe-i bî tûşei
El-vedâ' ey ân ki dil ber şâh-ı 'âdil bestei

Bâ hayât-ı yek dü rûze ruzî-i sad rûze hest
*Ey **Garîbî** bâ gam-ı rûzî çerâ dil bestei*[884]

4.37. GAZÂLÎ (ö. 940/1533-34)

Asıl adı Mehmed babasının adı ise Durmuş'tur. Bursa'da doğduğu söylenen şairin doğum tarihi bazı kaynaklarda 1466 olarak verilir ve

Mecnûn ki belâ deştini geşt etdi ser-â-ser
Gamhâneme geldi didi hâlün ne birâder

beytinden dolayı "Deli Birâder" namıyla tanınmaya başladığı belirtilir. Hasan Çelebi'ye göre ise bu beyti söylemesinin sebebi bu lakapla tanınmasıdır. Eğitimini Bursa'da ve özellikle devrin âlimlerinden Muhyiddin Acemî'den tamamlayarak bir müddet Bayezid Paşa medresesinde müderrislik yaptı. Daha sonra Şehzâde Korkud'un eserlerinin mukabelecisi oldu ve bu görevdeyken şehzâdenin nedimi Piyâle Bey vasıtasıyla yakınları arasına girdi. Şehzâde ile birlikte Mısır'a giden şair dönüşünde Manisa'da Piyâle Bey adına ***Elfiyye ve Şelfiyye*** üslubunda ***Dâfi'u'l-gumûm ve Râfi'u'l-hümûm*** adındaki eserini yazdı. Şehzâde Korkud'un ölümünden sonra ricası üzerine Sultan Selim tarafından Bursa Geyikli Baba

[884] "Ey dünyanın malına, servetine ve büyüklüğüne gönül bağlayan kişi, sen gerçekten de boş bir düşünceye gönül bağlamışsın. Bu harap olan (fâni) dünyada su ve toprakla uğraşıyorsun, senin toprağa bağladığın ömrüne yazıklar olsun. Gel ki himmet çadırımızı Yesrib ve Bathâ'da kuralım. Ey gönül zor sandığın her şeyi kendin için kolay kıl. Bundan sonra bir biz varız bir de ferahlık ve hiçbir şeyi olmayan köşeler. Ey âdil şâha gönül bağlayan kişi, elveda. Bir iki günlük hayatta bile yüzlerce günün rızkı vardır. Ey garibân niçin rızk gamına gönül bağlamışsın?"

zâviyesine şeyh oldu. Latîfî, mahlasını bu sebeple aldığını söyleyerek şu iki beytini delil olarak gösterir: [885]

Hayâl-i çeşm-i âhûlarla her bâr
Geyüklü Babaya döndük be hey yâr
*
Gözi âhûlarun aşüfte hâli
Hevâ şûrîdesi miskîn Gazâlî

Bir müddet Bursa'da kaldıktan sonra Sivrihisar'a giderek müderrislik yapmaya başladı fakat burada fazla kalmayarak İstanbul'a döndü. Daha sonra Akşehir'e giderek uzun yıllar burada müderrislik yapan şair ardından Agros müderrisliğine getirildi. Amasya'da Kapıağası Hüseyin Ağa Medresesi müderrisi iken emekli oldu ve İstanbul'a döndü. Makbul İbrahim Paşa vasıtasıyla Sultan Süleyman'a sunduğu "***Cerr-nâme***" adlı eseriyle aldığı yüklü caize ve diğer vezirler ile divân erkânından topladığı paralarla beraber bir miktar da borç alarak bir hamam yaptırdı. İstanbul'da ilk olmak üzere bu hamamın içerisine Bursa kaplıcalarında olduğu gibi bir havuz koydurdu. Bu hamam kısa sürede ünlenerek İstanbul'un zevk ve sefâ ehlinin uğrak yeri oldu. Bunun üzerine rakibi olan diğer hamamcıların "Temizlenme yeri olan hamamı fıskiyeli havuzla eğlence ve pislik yerine çevirdi." şikâyetiyle aldıkları fetva uyarınca hamamı ve havuzu yıktırıldı.[886] Buna çok üzülen şair bu üzüntüsünü "*Kapluca-nâme*" adlı yirmi beş beyitlik bir manzumeyle dile getirdi. Bu olayın ardından Hac niyetiyle İstanbul'dan ayrılan şair Mekke'ye gitti ve burada bir mescid ile bahçe yaptırarak buraya yerleşti. Kaynaklarda 940/1533-34, 941/1534-35 veya 942/1535-36 tarihlerinde burada vefat ettiği ve yaptırdığı mescidin bahçesine gömüldüğü bildirilir.

Sehî Bey, gönlü şen, hezl söyleyen, yaratılışı latifeye yatkın bir kimse olduğunu belirtir. Vezirler ve beyler sohbetine koşan, ulular ve devletliler hizmetinde bulunan bir şair olmakla birlikte söylediği latifelerin çoğunun son derece çirkin ve

[885] Latîfî, A.g.e., s. 410-6; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1635-60; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 249-53; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 721-8; Orhan Şaik Gökyay, "Deli Birader", TDVİA, C. 9, İstanbul 1994, s. 135-6
[886] Gazâlî'nin bu hamamı ve yıktırılması hakkında detaylı bilgi için bkz.: Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1646-1648

ağza alınmayacak cinsten olduğunu, bu sebeple onun bu nüktelerinden hiçbirini tezkiresine almadığını ifade ederek sadece şu iki beytini aktarır:[887]

Kişi kâdir olup bir dil-rübâya
Koçup anı erişmezse safâya

Muhakkak bil ki ol kişi velîdir
Veya zencîre çekmeli delidir

Şair hakkında en detaylı bilgileri veren ve şiirlerinden pek çok örnek aktaran Âşık Çelebi şairliği hakkında "*Merhûmun gazelliyâtı çendân kesîr ü dil-pezîr degüldür ammâ hezlde 'Ubeyd-i Zâkânî'ye kuşum dimez ve Bisâtî'nün bisâtın divşirürdi ve müsevvedât-ı hicvi beyâzıyyât-ı Beyâzî'yi reşkden siyâh-puş itmişdi. Suzenî'ye igneden iplige dek galebe idüp igne yurdularuna koyup aşurı gitmişdi. Kıt'ada mukatta'ât-ı İbn-i Yemîn bunun yanında solagına tabl çalar ve târîhde hod her sözi bir târihdür ki sâ'ir târîh-gûylara sebeb-i tevbîhdir.*" diyerek hicivlerini, kıtʿa ve tarihlerini över. Aynı zamanda şair Revânî ile karşılıklı hayli latifelerinin bulunduğunu belirtir.[888]

Aşağıda şairin sırasıyla Ahmed Paşa, Kemalpaşazâde ve Abdu'l-kerîm-zâde Hayâlî'ye nazîre olarak yazılmış üç gazeli, Sultan Korkud'un ölümüne söylenmiş tarihi ve bazı kıtʿaları verilmiştir:

Bezm-i çemende jâle ile toldı lâleler
'İşret zamânı geldi pür oldı piyâleler

Sabrum dükendi cânum ala gözlerün meger
Medyûn-ı müflisün nesin alur havâleler

Dirler ki devr-i gülde bulınmaz benefşe hîç
Ey gonçe-leb ruhunda nedür bu kelâleler

Gönlümün aldı sabr u karârını gözlerün

[887] Sehî Bey, A.g.e., s. 161-2
[888] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1652

Bî-çârenün meger ki yine cânın alalar

Kasd eylemişler âh yine göz kızarduban
Gönlümüz almaga bu iki gözi karalar

Şi'r ü gazel dimekden usandı tabî'atı
*Miskîn **Gazâli**'yi komaz ammâ gazâleler*[889]
*

İrdi hazânı 'ömrümün veh ki dahı bahârı yok
Subh-ı sürûra irmedüm gam şebinün nehârı yok

Çeşm-i pür-eşke dem-be-dem 'aks-i ruhun düşer velî
Sular içinde görinen suretün i'tibârı yok

Bir yana ilte mi 'aceb fülk-i dili bu rûzgâr
Bahr-i gam-ı zamânenün sâhili vü kenârı yok

Ta'ne taşı durur sıyan şîşe-i kalbümi benüm
Seng-i cefâ-yı yârdan hîç anun inkisârı yok

Yârı rakîb ile görüp bülbül-i dil figân ider
Gülşen-i 'âlemün 'aceb bir güli var mı hârı yok

Hande idersenüz olur kahkaha ile ra'dvâr
Şol kişiye ki ebrveş dîde-i eşk-bârı yok

Ol gözi âhu didiler sayd olur ihtiyâr ile
*Veh ki **Gazâli** miskinün n'eylesün ihtiyârı yok*[890]
*

Yazmadın Husrev'de Şeyhî dahı Şîrîn adını
İşidürdüm kûh-ı gamda ben anun Ferhâd'ını

[889] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 704
[890] A.g.e., s. 1334

Bûse-i Şîrîn içen Ferhâd'ı acırdı eger
Olsa sâhib-zevk Husrev bilse agzı dadını

Kubbe-i eflâke irerdi esâs-ı 'ışk eger
Yıkmasa seng-i melâmet yir yirin bünyâdını

Zemm-i 'uşşâkı didiler vird idinmişdür rakîb
'Ârifün biri didi kim vay anun evrâdını

Ger elif-kaddün hayâli kâmetin dâl itmese
*Ey gözi âhû kim anardı **Gazâlî** adını*[891]
*

Ey gönül dâ'imâ gamıyla geçüp
Ferah adını anma dünyâda

Perde-i gafleti götür gözden
Nazar eyle bu çerh-i cellâda

Kâse-i serden idünüp sâgar
Hûn-ı nâ-hakdan idünür bâde

Sunar ol câmı her kişiye dimez
Bu gedâdur bu pâdşâh-zâde

*Kanı **Korkud Hân** ki şevket ile*
Misli bulınmaz idi dünyâda

Hâsılı yandı nâr-ı hasretle
Hırmen-i 'ömrini virüp bâda

Serv-i kaddi nihâl-i ser-keş iken
Oldı bâd-ı ecelden üftâde

[891] A.g.e., s. 2625

Suretâ gerçi düşdi şehlikden
Oldı şâh-ı hakîki ʿukbâda

Şühedâ menziline irüşüben
Saltanat buldı dâr-ı uhrâda

Didi hâtif vefâtına târîh
Meskenün ola ʿarş-ı aʿlâda[892]
*

Çıkarma başunı bir lahza ceyb-i cübbe-i gamdan
Ayak çek dâmen-i fakra ganî ol cümle ʿâlemden
Senün ey hâce derdün arturan dînâr u dirhemdür
Ki artar her maraz zîrâ ki safrayile balgamdan[893]
*

Şiʿr okıdı Hayâlî Beg pek pek
Didüm anun kulagına yep yep
Bu gazeller senün mi didi kim
Issı çıkmaz ise benümdür hep[894]

ESERLERİ:

Ayvansarâyî ***Hadîkatü'l-cevâmiʿ*** adlı eserinde şairin şiirlerinin derlenerek divân haline getirildiğini belirtse de şaire ait bir divâna bugüne kadar rastlanmamıştır. Kâtib Çelebi, Hz. Âdem'in yaratılışından Kanuni Sultan Süleyman'ın devrine kadar olan olayları anlatan ***Mirʿâtü'l-kâinât*** adlı Farsça bir genel tarih kitabının da bulunduğunu bildirir. Bu bilgi muhtemelen bu kaynaktan naklen Osmanlı Müellifleri'nde de tekrarlanmaktadır. Şairin eserleri hakkında yukarıda zikrettiğimiz bilgileri aktaran Orhan Şaik Gökyay, Günay Alpay Kut'un şairin Mekke'den İstanbul'a gönderdiği mensur-manzum bir mektubunu ve devrin birkaç şairinin buna verdikleri cevapların suretini yayımladığı makalesine işaret ederek burada ***Misbâhu'l-hidâye*** adında ilmihal tarzında bir eseri daha olduğunun

[892] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1657
[893] A.g.e., s. 1653
[894] A.g.e., s. 1656

söylendiğini ifade eder.[895] Günay Alpay Kut'un söz konusu makalesini detaylı olarak incelememize rağmen burada şairin böyle bir eserinin varlığına dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık.[896] Şairin elde bulunan eserleri şunlardır:

1. Dâfiʿu'l-Gumûm ve Râfiʿu'l-Hümûm: Şairin, Şehzâde Korkud'un nedimi Piyale Bey için yazdığı bahnâme tarzındaki mensur eseridir. Latîfî bu eserin, hakîm Efdalu'd-din'in Sultan İbrahim Gazvînî namına teʿlif ettiği *Elfiyye ve Şelfiyye* adlı risalesinin tercümesi olduğunu ifade eder. Âşık Çelebi ise adı geçen eserden ve sair bahnâme tarzı eserlerden yapılmış bir derleme olduğunu belirtir. Sehî Bey'in tabiriyle "gâyet galat ve fâhiş, fuhşiyyât ve hezelliyâttan ibaret" olan ve çeşitli yazma nüshaları bulunan bu eser İngilizce[897] ve Türkçe[898] olmak üzere iki dilde yayımlanmıştır. Ayrıca eser üzerine İngilizce olarak yapılmış bir doktora[899] ve bir de yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.[900] Yüksek lisans çalışmasında araştırmacı, eserde inşa edilen simgesel dünyayı yorumlayarak alternatif bir analiz sunmayı amaçladığını belirtmektedir.[901]

2. Cerr-nâme: Müderrislikten emekli olarak İstanbul'a gelen ve çocukluk arkadaşları Sirkeci Bahşı ile Derviş Çelebi'ye yakın olmak için Beşiktaş'ta bir ev, mescid, zaviye ve hamam yaptırmak isteyen şairin padişhahtan, vezirlerden, devlet ileri gelenlerinden yardım toplamak için kaleme aldığı manzumedir. Manzumenin metni Ömer zülfe tarafından yayımlanmıştır.[902] Elde bulunan tek metni Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum 563 numarada yer alan bir şiir mecmuasının 167a-168a yapraklarında bulunan, kıtʿa nazım biçimiyle kaleme alınmış otuz bir beyitlik

[895] Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-cevâmiʿ** , C. 2, s. 15; Katip Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1649; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 2, s. 348; Orhan Şaik Gökyay, A.g.m., s. 136
[896] Günay Kut (Alpay), "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Buna Yazılan Cevaplar", TDAY Belleten, 1973-74, s. 223-252
[897] Mehmed Gazali (Deli Birader), **Book of Shehzade, Dafiü'l Gumum, Rafiü'l Humum**, Çev.: Robert Landor, Dönence Yay., İstanbul 2001
[898] Deli Birader, **Kitâb-ı Dafi'ül-Gumum**, Alt Üst Yay., Haz.: Filiz Bingölçe, Ankara 2007
[899] Selim Sırrı Kuru, **A Sixteenth-Century Scholar: Deli Birader and his Dafi ü'l-gumûm ve rafı ü'l-humûm**, Department of Near Eastern Languages and Civizilations, Harvard University, 2000
[900] Burcu Gürgan, **İmages Of Sexuality In The 16th Century Ottoman Society: Mehmed Gazâlî's Dafi'ü'l-Gumûm**, Sabancı Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2005
[901] A.g.t., s. VII
[902] Ömer Zülfe, "Deli Birader Gazâlî'nin Cerr-nâme'si", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 18, İstanbul 2008, s. 123-140

bu manzumede önce yapılacak binalardan behsedilmiş, ardından büyükten küçüğe doğru çeşitli devlet erkânından yardım beklentileri dile getirilmiştir.[903]

4.38. GÜLŞENÎ (ö. 940/1533-34)

Halvetiyye şeyhlerinden İbrahim Gülşenî'nin (ö. 940/1533-34) mahlasıdır. Önceleri "Heybetî" mahlasını kullandığı da rivayet edilir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethinde burada bulunan İbrahim Gülşenî ile görüştüğü ve Kahire'de tekke inşası için kendisine arsa bağışladığı söylenir.[904] Mevlânâ'dan sonra gelen en büyük şeyh olduğunu ifade eden Latîfî, "*Hâlde genc-i nihân ve kâlde pehlevân-ı cihân idi.*" diyerek şâirliğini de över.[905]

Çekeli kudret eli vechünde ince kaşlar
Oldı hayrân gözleründen bakuban nakkâşlar

Lebleründen zevk idenün tatludur 'îşı müdâm
Cân-ı şîrîn kadrin andan bildi hod 'ayyâşlar

Terk ider iki cihânı yüzüni bir kez gören
Bî-dil olup 'ışkun ile müflis ü kallâşlar

Nice yanmasun görüben tâb-ı ruhsârun gönül
Kuru gibi yandurur çün mihrün odı yaşlar

Derdünün dermânı beşdür yüregüme ey nigâr
Bir dime kim yüz bin oldı anda çıkan başlar

Zâhid-i huşka dinüz kim kuru yire yüz sürüp
Baş götürme ehl-i 'ışka atmak için taşlar

*Ne diyüben ta'n iderler **Gülşenî**'ye bir sorun*
Vâ'iz ü zâhid gibi din münkir ü evbâşlar[906]

---

[903] A.g.m., s. 124
[904] Himmet Konur, **İbrâhim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yay., İstanbul 2000, s. 69
[905] Latîfî, A.g.e., s. 129
[906] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 665-6

*

Çün hayâl-i hâk-i pâyün dîde-i hûn-bârdan
Dem-be-dem eyler güzer rûşen ider envârdan

Çîn-i zülf-i 'anber-efşânun öninde bâd-ı subh
Ger dem ursa hatâdur nâfe-i Tatar'dan

Dil mukîm olmasa kûyunda yüzüni görmege
Yok durur hergiz nasîbi cennet-i dîdârdan

Çihre-i zerdüm irüp iksîr-i hâk-i pâyüne
Oldı pâk ü sâf u hâlis gözine dînârdan

Gûş-ı câna gûşvâr olur dür-i şehvârvâr
Her sühen kim gûş idem ol la'l-i gevher-bârdan

Berk ura nûr-ı sa'âdet çihre-i cândan eger
Âb-rû eylerse hâsıl hâk-i kûy-ı yârdan

*Yâr kûyından gelür her dem figân-ı **Gülşenî***
Nitekim feryâd-ı bülbül her seher gülzârdan[907]

ESERLERİ:

1. Dîvân: Yunus Emre ve Nesîmî etkisinin görüldüğü eser üzerine Mehmet Akay tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır. (Mehmet Akay, **İbrahim Gülşeni'nin Divanı, metin-dil hususiyetleri-sözlük,** Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Konya 1998)

2. Pend-nâme: Dünyaya karşı tavır almayı işleyen, aşk ve muhabbet gibi estetik değerlerle iyilik ve çalışma gibi etik konuların iç içe işlendiği bir manzumedir. (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, n. 1042)

[907] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1942-43

3. Çoban-nâme: Çoban ile Hz. Musa arasında Tanrı hususunda geçen konuşmaları konu edinen ve aşkın akla karşı zaferini işleyen bir eserdir.[908] (Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, n. 26; Veliyüddin Efendi, n. 1805, 118b-156a)

4. Tahkîkât-ı Gülşenî: Mevlânâ ve Attâr'ın bazı beyitlerinin, çeşitli tasavvufî konularda bazı sûfîlerin sözlerinin şerhlerinin yer aldığı bir eserdir. Eserin İbrahim Güleşenî'ye mi onun görüşlerinden istifade eden bir başka kişiye mi ait olduğu tespit edilememektedir. (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, n. 3543)

5. Maʿnevî: Mevlânâ'nın Mesnevî'sine nazire olarak yazdığı 40.000 beyitlik Farsça eserdir. İbrahim Gülşenî'nin Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a geldiğinde bu eserini zamanın şeyhülislamı Kemalpaşazâde'ye incelettiği ve onun eserin pek çok ilahî sırrı ihtivâ ettiğnden zâhir ehlinin bunun manasına vakıf olamayacağını söylediği bildirilir. Eserin pek çok nüshası bulunmaktadır.

6. Kenzü'l-Cevâhir: Tasavvufî konula dair rubâi ve tuyuğlardan oluşan 7500 beyitlik Farsça bir eserdir.[909] (İstanbul Üniversitesi Ktp., Farsça Yazmalar, n. 1233)

İbrâhim Gülşenî'nin bu eserleri dışında Farsça ve Arapça dîvânı da bulunmaktadır.

4.39. GÜVÂHÎ (ö. 933/1526'dan sonra)

Geyve'li olup tımar sahibi şairlerdendir. Yavuz Sultan Selim devrinde yaşadığı ve Acem seferine katıldığı bildirilir. Sicil-i Osmâni'ye göre ticaret erbâbındandır ve 926/1520'de vefat etmiştir. A.Sırrı Levend'e göre ölüm tarihi 925/1519'dur. Şairin ***Pend-nâme*** adlı eserini yayımlayan Mehmet Hengirmen'e göre ise ölümü, eserin yazılış tarihi ve içeriğinde İbrahim Paşa'nın düğününden bahsedilmesinden dolayı 933/1526'dan sonra olmalıdır. Latîfî, nazmında o kadar nezaket ve şiirinde fazla zarafet bulunmadığını söyler. Şairin tezkirelerde yer alan şiirlerinden örnekler şunlardır:[910]

---

[908] Himmet Konur, A.g.e., s. 177-78

[909] Nihat Azamat, " İbrâhim Gülşenî", **TDVİA**, C. 21, İstanbul 2000, s. 304

[910] Latîfî, A.g.e., s. 471; Âşık Çelebi, A.g.e., c. 2., s. 725; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 824; Beyânî, A.g.e., s. 234; Gelibolulu Mustafa Âli, A.g.e., s. 182; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 550; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 2, s. 389; A. Sırrı Levend, A.g.e., s. 142; Güvâhî, **Pend-nâme**, Haz.: Mehmet Hengirmen, Kültür Bak. Yay., Ankara 1983, s. 13-14

Sükker zülâl-i la'lün la'lün zülâl-i sükker
'Ar'ar nihâl-i kaddün kaddün nihâl-i 'ar'ar

Ferhâd ölürdü görse görse ölürdü Ferhâd
Sükker lebüni Şîrîn Şîrîn lebüni sükker

Olsun Güvâhî şâha şâha Güvâhî olsun
Çâker kapunda dâyim dâyim kapunda çâker
*
Tâ eyledün benefşe-i terden nikâb gel
Vardı hevâya âteş-i haddünle âb gel
*
Mekâbire gelicek bî-du'â geçüp gitmen
Du'â elin uzadup merhabâyı unutman

Şairin, Latîfî tezkiresinde yer alan ve kendi zamanından şikâyetini beyan ettiği bildirilen aşağıdaki şiiri bizce II. Bayezid devrinin son dönemlerinde yaşanan toplumsal bozulma sürecinde yazılmış olmalıdır:

Kulların dâyim yeridür gerçi hizmet kapusı
Şimdi kapandı velî beglerde himmet kapısı

Hâne-i uzlet olupdur menzili kâmillerün
Açılaldan göreyin yıkıla rüşvet kapusı

Künc-i mihnetde 'acebdür ki kalur her kâmil aç
Açılur her câhile câh ile ni'met kapusı

Fârig ol mihnet evidür çün hakikatde cihân
Kime açıldı belâ dârında râhat kapusı

Nice bir minnet gönül her dûna fânî rızk içün
Genc-i bâkî kesb it açıkdur kanâ'at kapusı

Hâne-i uzlet olupdur meskeni miskinlerün
Açılaldan göz göre sa'y ile rüşvet kapusı

Dinlemez döner cehennemden yana gider hasîs
Disen evvel açılur cömerde cennet kapusı[911]

Güvâhî'nin şağıdaki gazeli Pervâne Beg'in nazîre mecmuasında Visâlî'nin bir gazeline yapılan nazîreler arasında yer almaktadır:

Bu dil-i bî-çâre nice sabr ide dil-dârsuz
Bülbül-i âşüftedür kim olımaz gülzârsuz

Sinem üstine gelürse dilberüm iy dostlar
Kon beni bu derd ile cân vireyin timârsuz

Ta'n-ı düşmenden kaçarsan râh-ı 'ısk içre gönül
Yüri var imdi kalursun bu cihânda yârsuz

Bulmışam la'lün fırâkıyla ruh u zülfün görüp
Bal bulunmaz belâsuz bağ olmaz hârsuz

*İy **Güvâhî** 'âlem içre bî-hasûd olmaz habib*
Yar-ı bî-'ayb isteme kim gül bulunmaz hârsuz[912]

ESERLERİ:

Güvâhî'nin tezkirelerde bildirilen tek eseri ***Kenzü'l-bedâyî*** ismindeki ve ***Pend-nâme, Pend-nâme-i Güvâhî*** adlarıyla da anılan, bazı kaynaklarda hata ile iki ayrı eser şeklinde ifade edilen eseridir. Günümüzde ise şairin adı geçen bu eserinin yanı sıra ***Gurbet-nâme, İbret-nâme*** ve ***Tazarru'-nâme*** adında üç eseri daha tespit edilmiş durumdadır.

[911] Latîfî, A.g.e., s. 472-3
[912] Ramazan Duran, **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası (230a-260b) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2008, s. 167

1. Pend-nâme: Feridüddin Attar'ın aynı adı taşıyan eseri örnek alınarak mesnevi tarzında yazılmış bir manzum öğüt kitabıdır. Diğer bu tarzda yazılmış eserlerden farklı olarak şair anlattığı hikâye, fıkra ve masalların sonunda öğüt verirken duyup derlediği atasözlerini ve deyimleri kullanır. Eser bu yönüyle yazıldığı yıllardan beri zengin bir atasözleri ve deyimler hazinesi olma özelliğine sahiptir. Şair eserde atasözü ve deyimleri yapılarını bozmadan, bilinçli olarak ve rahatlıkla kullanmıştır.[913]

Tezkirelerde şairin bu eserini Yavuz Sultan Selim namına tertip ettiği bildirilmekle beraber eserin içeriğinde Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşen İbrahim Paşa'nın düğünüyle (930/1524) ilgili unsurlar bulunmasından dolayı Mehmet Hengirmen eserin bu padişaha sunulmuş olması gerektiğini belirtir.[914]

Eser üzerine ilk çalışma 1977 senesinde Mehmet Hengirmen tarafından yapılmış, ardından eser aynı araştırmacı tarafından 1983 senesinde yayımlanmıştır. Eserin bu yayımı 2133 beyit ihtiva etmektedir.[915] Eser üzerinde bir de dil incelemesi yapılmıştır.[916] Ayrıca eserin atasözleri ve deyimler bakımından oldukça zengin olan muhtevası üzerine yazılmış makaleler mevcuttur.[917]

2. Gurbet-nâme: Şairin bu eserinden ilk bahseden araştırmacı olan A. Sırrı Levend, bir nüshasının kendisinde bulunduğundan bahsetmiştir. Mesnevi tarzında ve 117 beyitten oluşan bu eserin çeviri yazılı metninin Mehmet Hengirmen tarafından Güvâhî ve ***Pend-nâme***si üzerine yapılan yüksek lisans çalışmasında verildiği belirtilmektedir.[918]

---

[913] Dilek Erenoğlu, "Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler", **Turkish Studies**, Volume 2/4, Fall 2007, s. 1153

[914] Güvâhî, A.g.e., s. 15

[915] Mehmet Hengirmen, **Güvâhî'nin Hayatı Eserleri, Pend-nâme'sindeki Atasözleri**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, Ankara 1977; Güvâhî, A.g.e.

[916] Dilek Erenoğlu, **Pend-nâme- Güvâhî (Dil İncelemesi)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1997

[917] Dilek Erenoğlu, A.g.m.; Mustafa Duman, "Güvâhi‟nin Pend-nâmesi'nde Nasreddin Hoca", Tarih ve Toplum, C. 11, S. 63, İstanbul 1989, s. 143-144; Vicdan Özdingiş, "Güvâhî‟nin Pend-nâmesi‟nde Deyimler", Kubbealtı Akademi Mecmuası, S. 3, 2006, s. 61-73

[918] A. Sırrı Levend, A.g.e., s. 142; Mehmet Hengirmen, A.g.t.

3. İbret-nâme: Güvâhî'nin 396 beyitlik bu mesnevisinin de yukarıda adı geçen yüksek lisans çalışmasında çeviri yazılı şekliyle yer aldığı belirtilir.

4. Tazarruʿ-nâme: Bir nüshasının varlığından ilk olarak Ethem Erkoç'un bir makalesinde[919] bahsedildiği belirtilen ve kaynaklarda yer almayan eser Hasan Gültekin tarafından çeviri yazılı metniyle birlikte tanıtılmıştır.[920] Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan eserde, 907/1501 ve sonradan ilave edildiği anlaşılan 13 beyitlik kısmın son beytindeki 1069/1658 olmak üzere iki farklı bitirilme tarihi bulunduğu, sonradan ilave edilen kısım göz önünde bulundurulduğunda Güvahî'nin ***Tazarru'-nâme***'yi 907/1501 yılında yazdığı ve eserin Müezzin Ahmed adlı kişi tarafından 1069/1658 yılında istinsah edildiğinin anlaşıldığı ifade edilmektedir. Eser sonradan eklendiği bildirilen 13 beyitle birlikte 553 beyitten oluşmaktadır.[921]

Şair, dini içerikli bu eserini yazma sebebini, çok günah işlediğini, affedilmek için ibadet etmeye başlamak istediğinden bahsedip durduğunu, bu amaçla bir hikâye -mesnevi- yazmayı düşünürken gönlünün ona "Bu boş sevdadan vazgeç, günahlarının affı için tazarruʿ kıl." diye nasihat verdiğini ve mesnevi yazmaktan vazgeçip bu Tazarruʿ-nâme risalesini kaleme aldığını söyleyerek bildirir. Eserde insanın aczinden, günahkâr oluşundan, dünyanın geçiciliğinden bahsedilmekte, günahların bağışlanması için Allah'a yalvarılması gerektiği öğütlenmektedir.[922]

4.40. HABÎB

Yalnızca Kazvînî'nin Ali Şir Nevâî'nin ***Mecâlisü'n-nefâis***'ine yaptığı ve 927/1521'de başlayıp 929/1523 yılında tamamladığı Farsça tercümede adı geçen bir şairdir. Kazvînî eserinin en son ve tercüme ettiği asıl eserde bulunmayan bölümü olan sekizinci tabakanın ikinci ravzasında bahsettiği şairin hoş sohbet, hattı güzel, çinicilikte usta, iyi şiir söyleyen, hafızasında pek çok şiir olan biri olarak anar ve

[919] Ethem Erkoç, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki Yazma Eserler Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Seçmeler", Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 2010, s. 7-17
[920] Hasan Gültekin, "Güvâhî'nin Bilinmeyen Eseri: Tazarruʿ-nâme", Turkish Studies, Volume 7/3, Summer 2012, Ankara, s. 1329-1371
[921] Hasan Gültekin, A.g.m., s. 1332
[922] A.g.m., s. 1334-5

tercümenin yapıldığı tarihlerde hala Anadolu'da çinicilikle meşgul olduğunu belirtir.[923]

4.41. HABÎBÎ

Aydın'ın Badra (veya Pavra) isimli kasabasından olduğu bildirilir. Sicill-i Osmâni'ye göre Yavuz Sultan Selim devri şairlerindendir. Fâik Paşa tarafından yaptırılan ve bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Narda (şimdiki adı Arta) câmii hatîbi iken akli dengesini yitirerek memleketine döndüğü, burada tasavvufa meylederek nefsini terbiye ettiği, bir müddet sûfî hayatı yaşadıktan sonra vefat ettiği belirtilir. Sehî Bey ilim ehli, nefesi kuvvetli, hoş tabiatlı biri olduğunu ifade eder. Aşağıdaki beyitler ona aittir:[924]

Ey şehinşâh-ı cihânım mîr-i sâhib-devletim
Sana kul olmak durur cân u gönülden niyetim

Mezheb ü millet sorar zâhid bana bilme mi kim
Lâübâli âşıkım dîvânelerdir milletim

4.42. HABÎBÎ (HABÎBÎ-İ BERGÜŞÂDÎ)

Azeri sahası şairlerindendir. Tahminen 875/1470 senesinde Göğçal'ın Bergüşâd köyünde doğmuştur. Akkoyunlu Sultan Yakub'un sarayında yetişmiş, ardından Şah İsmail'in hizmetinde bulunmuştur. Şah İsmail ona "melikü'ş-şu'arâ" ünvanını vermiş aynı zamanda şakacılığından dolayı "Gürziddin" adını takmıştır. II. Bayezid devrinin sonlarında Anadolu'ya geldiği bilinen şair Yavuz Sultan Selim devrinde ölmüştür. Latîfî'ye göre ölümü Acem seferi sıralarındadır. Evliyâ Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in nedimi olarak gösterdiği şairin Sütlüce'de Câferâbâd Tekkesi'ne defnedildiğine işaret eder.

Âşık Çelebi, üslubunun Acemâne olup, tasavvufa meyli bulunduğunu şiirlerinin de âşıkâne olduğunu söyler. Latîfî, kendine has bir üslubu vardır diyerek

[923] Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, **A.g.e.,** s. 382; Ahmet Kartal, A.g.m., s. 35
[924] Sehî Bey, A.g.e., s. 180; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 280; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 551; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 188

şairliğini över. Hasan Çelebi ve Beyânî'de aynı değerlendirmelerde bulunurlar. M. Fuad Köprülü, Nesîmî, Hatâyî ve Fuzûlî arasında geçiş dönemini temsil ettiğini bildirdiği şairi Âzeri sahasının en önemli şairlerinden biri sayar. Âşıkane tarzda tasavvufî manzumeler de yazan şairin şiirlerinde yer yer Hurûfîlik'le ilgili unsurlara da rastlanmaktadır. Nazım tekniğine hâkimiyet bakımından Osmanlı şairleri seviyesinde olmamasına rağmen XVI. yüzyıl şairlerinden Çâkerî Sinan Çelebi, Safâyî Çelebi, Celâlzâde Mustafa, Hayâtî ve Tutmacı tarafından şiirlerine nazîreler yazılmasından dolayı belli bir şöhrete ulaştığı düşünülmektedir.[925]

Şair üzerine dikkati İ. Hikmet Ertaylan çekmiş ve yeniden tanınmasını sağlamıştır.[926] Habîbî'nin Türkçe şiirlerini ilk olarak M. Fuad Köprülü toplamış ve topladığı 42 şiiri neşretmiştir.[927] Ardından A. Memmedov bu şiirlere 5 yeni şiir daha ekleyerek yeniden yayımlamıştır.[928] Ayrıca şair hakkında Âzeri araştırmacılar tarafından da detaylı araştırmalar yapılmıştır.[929] Aşağıda yer alan "didüm didi" redifli müseddesi çok ünlüdür:

I.

Dün gördüm ol nigârı tarabnâk u ercümend
Kâfur eliyle destelemiş 'anberîn kemend
Bakdum şikenc-i turresine zâr u müstemend
Bir şahs-ı nâ-tüvân oturur gerdeninde bend
Kimdir bu şahs ol ne resendür didüm didi
Zülfüm kemendi tutkunı cânun-durur senün

II

Ol dem ki çıkdı gülşene ol serv-i gül-izâr
Elvân-ı mîveler ayağına dökdi şahsâr
Ben gördüm anda piste vü bâdâm ü sîb ü nâr

[925] Latîfî, A.g.e., s. 221; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 612; Gelibolulu Mustaf Âlî, A.g.e., s. 175; Hasan Çelebi, A.g.e., C.1, s. 279; Beyânî, A.g.e., s. 66; Haluk İpekten, v.d., s. 166; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1., s. 188; Sasani Çingiz Sadıkoğlu, "Habîbî", TDVİA, İstanbul 1996, C. 14, s. 374-375; Ahmet Kartal, **Şiraz'dan İstanbul'a**..., s. 374

[926] İsmail Hikmet Ertaylan, "Habîbî", Hayat, III/64, Ankara 1928, s. 4-5

[927] Köprülüzade Mehmed Fuad, "Habîbî", Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. VIII, S. 5, İstanbul 1932, s. 86-133. (Aynı zamanda bkz.: M. Fuad Köprülü, "Habîbî", Edebiyat araştırmaları 2, Ötüken Yay., İstanbul 1989, s. 581-625)

[928] A. Memmedov, **Habîbî Şiirler**, Yazci Neşriyat, Bakü 1980

[929] Bu araştırmalardan bazıları şunlardır: Salman Mümtaz, **Sultanü'ş-şuârâ Habîbî**, Fukarâ Fuyuzâtı, Bakü 1921, s. 3, 31-35; M. Ali Terbiyet, **Danişmendân-ı Âzerbaycân**, Tahran 1314, s. 112; Hamit Araslı, **Orta Eserler Edebiyatı: Muhtasar Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Bakü 1943, C.1, s. 186-188; Muhammed Kulızâde, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Bakü 1960, C. 1, s. 340-347

Bir murġ oḳurdı ʿârızı bâġında zâr zâr
Ol kuş ne kuşı bu ne çemendür didüm didi
Bâġ-ı ruhumda murġ-ı revânun-durur senün

III

Göz gördügince gönlüm olur hüsni mâyili
Eyler deli perîlik ile nice ʿâkili
Yüzinde sihr idüp yine bir Çâh-ı Bâbil'i
Bend itmiş anda bir nice sâhib-nazar dili
Çın mı bu ne çâh-ı zekandur didüm didi
Ey çok hatâlı kendü mekânun-durur senün

IV

La'l ü güher dişiyle yapışmış dudaġına
Misk-i Hoten hevesden ulaşmış yanaġına
Dürr-i Necef hevâdan asılmış kulaġına
Çoh dâne dâne nesne dökülmiş ayaġına
Hey hey bu ne ʿakîk-i Yemendür didüm didi
Gözden akan cigerdeki kanun-durur senün

V

Çekmiş kemâl-i ferr ü dem izz ü câhını
Anberle soldurup başa geymiş külâhını
Zülfün yüzinden aldı vü ʿarz itdi mâhını
Gördüm yüzinde dâne-i hâl-i siyâhını
Ol müşg lâle üzre nedendür didüm didi
Cânunda ʿaks-i daġ-ı nihânun-durur senün

VI

Yaşum yüridi su gibi ol serv sûyına
Göz bakakaldı zülf ü rûh u rûy u mûyına
Aldandı tıfl-veş dil anun reng ü būyına
Pírâne-ser gönül bakup alındı rûyına
Bu ne huceste serv-i semendür didüm didi

Baht-ı sa'îd-i 'ömr-i cüvânun-durur senün

VII

Nerkis uyandı ber-semen-i emn-i câme-hâb
Gül çıkdı pîrehen yakasından açup nikâb
Teb tüşti câna cümle-i âfâkı tutdı tâb
Ol dem ki çıkdı cübbe-i maşrıkdan âfitâb
Bir zerre gördüm anda dehendür didüm didi
Bu söz yakîn ***Habîbî*** *gümânun-durur senün*[930]

4.43. HADÎDÎ (ö. 940/1533-34)

Rumeli'nden Edirne yakınlarındaki Ferecik adlı kasabadan olduğu bildirilen şairin asıl adı bilinmemektedir. Kaynaklarda kendisi veya babası demircilikle geçindiği için bu mahlası aldığı rivayet edilir. Hayatıyla ilgili bilgiler yetersizdir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman devirlerini gördüğü ve bu devirde öldüğü belirtilen şairin ölümü için Sicill-i Osmâni 940/1533-34 tarihini verir. Osmanlı Müellifleri'nin 967/1559-60 senesinde Tırhala kadısı iken öldüğünü bildirmesi bu tarihlerde Tırhala kadısı olarak Pârepârezâde Ahmed Efendi'nin bulunmasından dolayı doğru görünmemektedir. Sehi Bey hoş tabiatlı, çok yazan, şiiri çok bir kişi olduğunu, nazmının güzel, akıcı ve sözlerinin inci gibi parlak olduğunu söyler. Latîfî, şiir ilminde mâhir olduğunu belirtir. Hasan Çelebi ise aksine bir hükümle şiirlerinde fazla melâhat ve letâfet bulunmadığını ifade eder. Tezkirelerde yer alan şiirlerinden bazıları şunlardır:[931]

Kaşlarundan gördi mâhum gurre garrâlanmagı
Saçlarundan ögrenür sünbül mutarrâlanmagı

Sen dilârâlık yolın 'âlemde bünyâd itmesen
'Âlemün mahbûbı bilmezdi dilârâlanmagı

[930] Muhammet Karaman, **Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3849 numarada kayıtlı Mecmū'a-i Eş'ārın 1-b / 40-a yapraklarının tenkitli metni,** Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, istanbul 2008, s. 22-3

[931] Sehî Bey, A.g.e., s. 183; Latîfî, A.g.e., s. 222; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 613; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 281; Beyânî, A.g.e., s. 69; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 189; Mehmed Süreyya, A.g.e., c. 2, s. 554; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. III, s. 45; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 105; Necdet Öztürk, "Hadîdî", TDVİA, İstanbul 1997, C. 15, s. 15-17

Leylî-i zülfün beni zencîre bir dem çekmese
Gösterirdüm şevk ile Mecnûn'a şeydâlanmagı
*
Şâh şehrinde Hadîdî şi'rinin her beytini
Mâlikî mermerlere yazmalıdır bâb üstüne
*
Fere dilberlerinün külçe-i sîmînlerni
Be Hadîdî ne dögersün bu demirden dinle
*
Kâfir gözünü yâr müselmân ider gibi
Müjgânı tutmuş iki taraf tîg-i bî-niyâm
*
Ne gam sana cihân içre Hadîdî çok kalendersin
İçinde bir hasîrin yok tutarsa ki cihân âteş

ESERLERİ:

Hadîdî'nin bilinen tek eseri manzum Osmanlı tarihidir. Bu eserinin sonunda şair gazellerini ihtiva eden bir divânının olduğundan bahsetse de henüz ele geçmemiştir. Ancak Sehî Bey'in "çok yazan, şiiri çok kimseydi" sözü düşünüldüğünde ve Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuâsında kırk iki tanesi çeşitli şairlere yazılmış nazîreler ve biri de zemin şiir olmak üzere toplam kırk üç şiirinin bulunması göz önünde bulundurulduğunda şairin divânı bulunduğu hakkındaki ifadesi doğru görünmektedir. Aşağıdaki gazeli adı geçen mecmuâda yer alan zemin şiiridir ve Keşfî, Sunʿî aynı zamanda da mecmuâyı düzenleyen Nazmî tarafından tanzîr edilmiştir.

Vireli zînet meh-i tâbâna yelken takyesi
Yıkdı dil mülkin idüp vîrâne yelken takyesi

Gûşesi salındugınca boynına ruhsârına
Yaraşur kâkül gibi cânâna yelken takyesi

Per açup lerzân cemâli üzre olmış gûyiyâ

Şem'ine ruhsârının pervâne yelken takyesi

Sidre tâvûsına benzer dil-ber-i meh-çihrenün
Başladukça bâl açup cevlâna yelken takyesi

*Ey **Hadîdî** ebre benzer ki âftâb üstindedür*
Rûmili mahbûbının merdâne yelken takyesi[932]

1. Tevârîh-i Âl-i Osmân: Hadîdî'nin bazı kaynaklarda ***Şehnâme-i Âl-i Osman*** adıyla da anılan manzum Osmanlı tarihidir. Aruzun Hezec bahrinde yazılmış olan eser 6646 beyittir. 937/1530-31 senesinde tamamlanan eser 1523'te İbrahim Paşa'nın sedârete gelişine kadar olan olayları anlatır ve kendinden önce yazılmış tarihlerden istifade edilerek kaleme alınmıştır. Sehi Bey'in Yavuz Sultan Selim devrinde nazm edildiğini bildirmesi ya bir hata ya da eserin o tarihlerde yazılmaya başlandığını gösteren bir bilgi olsa gerektir. Eserde sırasıyla tevhîd, münâcât, na't bölümleri ve ardından Sultan Süleyman'ın övgüsüne dair iki uzun manzume yer alır. Latîfî'ye göre şair eserini Kanuni'ye sunmaya fırsat bulamadan ölmüştür. Eserin kimi yerlerinde sanatlı bir üslup kullanmaya özen gösteren şairin edebi zevkinin yüksek olduğu söylenebilir.[933] Beşi Türkiye'de ikisi yurtdışında olmak üzere yedi nüshası bulunduğu bildirilen eser üzerinde Necdet Öztürk tarafından bir doktora çalışması yapılmış ve daha sonra bu çalışma yayımlanmıştır.[934]

4.44. HÂFIZ (HÂFIZ-I ACEM) (ö. 957/1550)

Devrin önde gelen âlimlerinden Hâfızuddin Muhammed b. Ahmed b. Âdil Paşa'dır.[935] Kaynaklarda âlimliği, ilmî eserleri kadar edebi eserleri ve şâirliğiyle de övülmüştür. Sehî Bey, şiirinde pek çok kimsenin şiirinde bulunmayan çokça hususi mânâlar bulunduğunu bildirir. Latîfî, Tâzî ve Derî pek çok şiiri ve Nevâî tarzına yakın güzel sözleri bulunduğunu belirtir. Âşık Çelebi *"...nazm u eş'âr ve zikr-i*

[932] Edirneli Nazmî, **A.g.e.,** s. 2735
[933] Necdet Öztürk, A.g.m.; Sehi Bey, A.g.e., s. 183
[934] Necdet Öztürk, **Hadidi tevârih-i Âl-i Osman : (kaynak tahlili metin tenkidi)**, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1986; Hadîdî, **Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)** , Haz.: Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1991
[935] Hafız-ı Acem'in hayatı ve eserleri için bkz.: s. 75

şu'arâ-yı belâġat-şiârdur. Şi'rlerinden ceste ebyât ve güzîde kelimât irâd olınur." dedikten sonra şiirlerinde de diğer eserlerinde olduğu gibi "korkutan hayaller", "nazlanan kelimeler" ve "anlamsız ibâreler" kullanmasına rağmen zaman zaman onlardan rengîn edâlar ve selîs mânâlar sâdır olduğunu ve bunlara nazîre söylemenin mümkün olmadığını ifade eder. Hasan Çelebi de Âşık Çelebi gibi şiirinin garip manalarla dolu ve anlaşılmaz olduğunu söyledikten sonra bazı şiirlerinin ise gayet güzel olduğunu belirtir. [936]

Âşık Çelebi, Merzifon'da müderris iken Çaldıran dönüşü Amasya'da konaklayan Yavuz Sultan Selim'e aşağıdaki gazeli sunduğunu, şiirini beğenen Sultan tarafından çeşitli câizelerle İstanbul Atik Ali Paşa medresesi müderrisliğine atandığını kaydeder:

Dilâ tâ irmesün kimse mühîmġa nâleler yanglıġ
Hisâr it âteş-i âhı sin ana hâleler yanglıġ

Şehâ âb-ı revânnı teb tutupdur reşk-i tab'undın
Leb-i cûy üzre hargâhun imes teb-hâleler yanglıġ

Sabâ yanġlıġ sarılsam ana pinhân min hevâdârı
Vücûdum mahv kılsam ol gün anda jâleler yanglıġ

Nigâr-ı sebze-fâm olsa ki gülgûn pîrehen giyse
Çıkarġanda başıdın gönglegini lâleler yanglıġ

Farsça ve Arapça şiirleri de bulunan Hâfız-ı Acem'in şu birkaç beytinin beğenildiği ve meclislerde övgüyle okunduğu tezkirelerde kayıtlıdır:

Felek altun benekdür ki zemîni âsmânîdür
Şeh-i mi'râca lâyıkdur o hil'at huusrevânîdür
*
Hoşâ ki meykede küncinde bir yataġum ola
Elüm ayaġum ola kâseden ferâġum ola
*

[936] Sehî Bey, A.g.e., s. 101-2; Latîfî, Ag.e., s. 220; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 603-7; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 276-7; Ömer Faruk Akün, "Hâfız-ı Acem**", TDVİA,** C. 15, İstanbul 1997, s. 80-1

Ne i'tibâr bu çarha yaşum habâbîdür
Binâ ber-âb husûsa binâ-yı âbîdür
*
Bâde halliġa 'acâ'ib hîle buldum gûş itin
Mest olın teklîf sâkıt bulsun andın nûş itin
*
Fenâ 'ışk içre ol bolġay ki ism ü resm hem kalmas
Cünûn birle hikâyetler koyup gitmek ni şöhretdür

Âşık Çelebi, kardeşi Kukla Acem'in ölümü üzerine söylediği mersiyeden aşağıda yer alan bir beyti de aktarır:

Cenâ'izler cenâzâtı katârın gördünüz mi vâh
Cenâ'izler cemâd ayakları âdem ma'âzallâh

4.45. HALÎMÎ (ö. 923/1517)

Yavuz Sultan Selim'in musahibi ve hocası Kastamonulu Abdülhalim b. Ali'nin mahlasıdır.[937] Arapça ve Farsça müşkül beyit ve muammaları çözme konusundaki başarısıyla tanınan Halîmî Çelebi'nin şiirleri hakkında Âşık Çelebi ve Latîfî müsbet ifadeler kullanırken Kınalızâde Hasan Çelebi onun şiiri bildiğini, fakat samimi bir söyleyişe sahip olmadığını belirtir. Latîfî, nazik şiirleri ve güzel sözlerinin bulunduğunu, fakat söylediği şiirleri kimseye iş'âr etmeyip gizlediğinden şiir ile meşhur olmadığını ifade eder. Hasan Çelebi ise "*Egerçi ma'ârif ü kelimâtı bî-şümârdur. Lâkin şi'r-gûylık ile çendân iştihârı yokdur.*" diyerek görüşünü belirtir.[938] Tezkirelerde aşağıdaki iki beyti örnek olarak verilir:

Elüme girmiş idi lutf ile ol zülf-i dütâ
Sanki destümde idi memleket-i Çîn ü Hıtâ
*
Ol mihr-i ruh ki halkı yakan hüsni tâbıdur
Germ olmasun mı yir yüzinün âfitâbıdur

[937] Halîmî'nin hayatı ve eserleri için bkz.: 76
[938] Latîfî, A.g.e., s. 230-2; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 629; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 307-8; Beyânî, A.g.e., s. 74; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 175-76; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Halîmî Çelebi", TDVİA, C. 15, İstanbul 1997, s. 343

4.46. HAMDÎ (ö. 927/1521-22)

Şemsüddin-i Berdâî'nin mahlasıdır. Şerh-i Îsâgocî'ye haşiyesiyle meşhur Mevlânâ Muhammed Berdâî'nin oğullarındandır. Bu sebeple Molla-zâde ve Berdâî-zâde isimleriyle de tanınır. Fazilet sahibi, çeşitli ilimlere mâlik bir kimse olup 917/1511-12 civarında Horasan'da Anadolu'ya geldiği, Yavuz Sultan Selim'in kendisine hürmet göstererek çeşitli ihsanlarda bulunduğu ve Hassâ Oğlanlara muallim tayin ettiği bildirilir. Güzel ve hoş şiirleri bulnduğunu ifade eden Şah Muhammed Kazvînî, Sultan Selim'e her beytinde ayrı bir sanat gösterdiği Farsça bir kaside sunduğunu, Sultan Selim'in de kasideyi çok beğenerek bir samur kürk ve günlük seksen akça ulufe ile ödüllendirdiğini söyleyerek bu kasideden pek çok beyit aktarır.[939] Aşağıdaki beyitler bunlardandır:

Ey tâc u taht u mülk be-zât-ı to pâydâr
Serhâ-yı düşmenân-ı to bâdâ be-pây dâr
...
Çün câm-ı lâle câme be-sad-pâre kerdeem
Ez zerk-i tâ be-nâme merâ kerde nâmdâr
...
Nebûd 'aceb zi dûd-ı dil ü âh-ı âteşîn
Tâ kubbe-i felek ber sânem meger şerâr

ESERLERİ:

Kazvînî ***Mecâlisü'n-nefâis*** tercümesinde, Şemsüddin-i Berdâî'nin, ***Tefsîr-i Kâdî, Şerh-i Hidâye, Hikmet, Mîrek Cengi ve Âdâb-ı Bahs-i Mes'ûdî*** gibi eserlere hâşiyeler yazdığını belirtir.

4.47. HARÎMÎ (ö. 919/1513)

Sultan II. Bayezid'in dünyaya gelen sekiz oğlundan hayatta kalan üçünden biri, Şehzâde Ahmet ve Şehzâde Selim'in ortancası olan Şehzâde Korkud'un

[939] Mîr Ali Şir Nevâî, A.g.e., s. 370-77

mahlasıdır. 872/1467 veya 874/1469 yıllarında Amasya'da doğmuştur. Eserlerinin birinde adını "Ebülhayr Mehmed Korkud" olarak yazmakla beraber resmi belgelerde ise sadece "Korkud" adını kullanmıştır. Amasya'da bulunduğu sırada Şeyh Hamdullah'tan hat, Seyyid İbrâhîm-i Acemî'den dinî ilimler ve Zeynelâbidîn'den musiki eğitimi alan ve Fatih Sultan Mehmed'in vefatında babası gelinceye kadar tahta vekâlet eden Şehzâde Korkud ilk olarak Manisa sancağına atanmış, daha sonra bu sancağın İstanbul'a yakınlığı nedeniyle kardeşi Şehzâde Ahmet'in babasına baskı yapması üzerine Antalya'ya naklolunmuştur.[940]

Şehzâdeler meselesinin ortaya çıkması üzerine, tekrar Manisa'ya tâyin isteği kabul edilmemesi, babası II. Bayezid'in ve Sadrâzam Hadım Ali Paşa'nın, Şehzâde Ahmed'in veliahtlığına taraftar olmaları gibi sebeplerle İstanbul'la arası açıldı. 1509'da hac bahânesiyle Antalya'dan Mısır'a gitti. Mısır'da Memlük Sultanı Kansu Gavri tarafından parlak merâsimlerle karşılanması, babasını kızdırdı. Bunun üzerine babasına yazdığı bir mektupa ikinci bir Cem Sultan vakasına sebebiyet vermeyeceğini, Memlük Sultanı'ndan gördüğü desteğin babaya mutlak itaat etmesi yolunda olduğunu söyleyerek bağışlanması üzerine 1511'de Antalya'ya döndü.[941]

İyiden iyiye alevlenen taht mücadelesinde Şehzâde Ahmet'in kendisine taht verilmek üzere İstanbul'a davet edilmesi fakat yeniçerilerin ayaklanarak Selim'i istemeleri üzerine Anadolu'ya dönmek zorunda kalması üzerine Selim aleyhtarları tarafından İstanbul'a davet edildi. Fakat yeniçeriler durumunu öğrenince, hayatının emniyeti için söz alarak kardeşi Selim tarafına geçti. Sultan Selim tahta çıktıktan sonra, devlet işlerinde kendisine karışmayacağına dair söz alarak büyük ikramlarla onu Manisa'ya gönderdi. Bir müddet sonra taht üzerinde bir niyeti olup olmadığını anlamak maksadıyla Sultan Selim, bazı devlet ricâline, kendisinden şikâyet edip Korkud'u tahtta görmek istediklerini ifade eden mektuplar yazdırdı. Bu vesileyle onun taht için hazırlık yapmakta olduğunu öğrenen Sultan Selim bir ordu ile Manisa'ya yürüdü. Durumu haber alan Şehzâde Korkud, nedîmi Piyâle Bey ile kılık değiştirip saraydan kaçarak üç hafta boyunca bir mağarada gizlendi. Bir köylüye atlarını vererek ondan kendilerine kaçacak bir tekne ve yiyecek tedârik etmesini isteyen Şehzâde Korkud ve nedimi köylünün elindeki at fark edilince yakalandılar.

[940] Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, s. 135
[941] Feridun Emecen, "Korkut, Şehzâde", TDVİA, C. 26, Ankara 2002, s. 205-7

Sultan Selim'in emriyle Bursa'ya getirilirken yolda Emet kasabasında uyurken boğularak öldürüldü (5 Muharrem 919 / 13 Mart1513). Naaşı Bursa'ya getirilerek 9 Muharrem'de (17 Mart) Orhan Gazi Türbesi'ne defnedildi ve nedimi Piyale Bey de mezarına türbedar tayin edildi.[942]

Orta boylu, esmer ve zayıf vücutlu, siyah sakallı, yakışıklı bir delikanlı olarak tarif edilen ve dönemin kaynaklarında siyasi kimliğinin yanı sıra ilme, edebiyata, şiire düşkünlüğü ile bilinen Şehzâde Korkud, hac niyetiyle Mısır'a gittiğinde ihram bağladığı için şiirlerinde "Harîmî" mahlasını kullanmıştır. Arapçaya hâkim olan ve eserlerini bu dille yazan Şehzâde Korkud'un ayrıca musiki ile de uğraştığı, her türlü sazı çalabildiği, hatta "**gıdâ-yı rûh**" (bazı kaynaklarda rûh-efzâ) adlı bir saz icat ettiği, İran'dan gelen meşhur kemençe üstadı Zeynelâbidîn'i kardeşi Şehzâde Ahmet'ten isteyip yanına getirttiği bilinmektedir. Ayrıca hat sanatı ile de ilgilendiği ve küçük yaştayken Amasya'da Şeyh Hamdullah Efendi'den hat dersleri aldığı kaydedilir. Aynı zamanda İslâm hukukuna dair geniş bilgisi olan bir ilim adamı olan ve fıkıh, hadis gibi dînî ilimleri iyi bilen Şehzâde Korkud, gelenekler ve örfî uygulamalardan çok şer'î prensiplerin ön plana alınması gerektiği görüşünü savunur. Dönemin siyasî-dinî gelişmeleri karşısında sûfîlere karşı bir fikrî yaklaşımı benimsediği, dînî meselelerde Şâfiî mezhebinin yolunu takip ettiği, bununla birlikte katı bir taassup içinde bulunmayıp dînî hoşgörü sahibi olduğu da yine kaynaklarda belirtilmiştir. Döneminin en zengin kütüphanelerinden birine sahip olduğu da bilinen Şehzâde Korkud'un Manisa Kalesi'nde bulunan pek çok kitabı, daha sonra Sultan Selim tarafından İstanbul'a getirtilmiştir.[943]

Osmanlı şehzâdelerinin bilgi yönünden en başta gelenlerinden biri olan ve çok iyi Arapça bilen Korkud, âlim bir şahsiyettir ve bu tutumu onun şiirlerinde de etkisini gösterir.[944]

Gül ne cân ile kılur bu hüsn-i cânân ile bahs
Gonçe ne yüzden ider ol la'l-i handân ile bahs

[942] Feridun Emecen, A.g.m; Öykü Akın, **Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi,** Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 1-2
[943] Feridun Emecen, A.g.m.
[944] Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi,

Dem-be-dem binümle bahs-i yâr ider bî-dîn rakîb
Hey ne kâfirdür görün ki eyler müselmân ile bahs

Kanumı içmek diler her demde hûnî gözlerün
Kim ider ol sâhir ü mekkâr u fettân ile bahs

Pehlevânlık kârzâr ide bugün Rüstem-sıfat
Eylerem meydân-ı 'ışk içre Nerîmân ile bahs

*Ey **Harîmî** şi'rünün vasfını şerh itmez hezâr*
Defter ü dîvân iderse ger bu destân ile bahs

*

Perdesüz dimek içün râzını dildâra kopuz
Elin ayagın öpüp yüz ura yalvara kopuz

Geydügi köhne nemed sohbet-i 'uşşâkı gezer
Yürür elden ele bî-çâre vü âvâre kopuz

Mutrib alup dizi üstine kulaġını burar
Dimesün diyü meger sırrını aġyâra kopuz

Damagın çatladuban la'line karşu ezilür
Dûstlar gör nice 'âşık dirilür yâra kopuz

Delinüp bağrı anun ney gibi inledügi bu
*Ey **Harîmî** bulımaz derdine bir çâre kopuz*

ESERLERİ:

Osmanlı hanedânı mensupları arasında şiir dışında telifâtı bulunan nadir şahıslardan olan Şehzâde Korkud'un Arapça yazılmış dini ilimler, ahlak ve nasihat konularında şu eserleri bulunmaktadır:[945]

[945] Feridun Emecen, A.g.m., s. 207

1. Kitâb bi-halli işkâli'l-efkâr fî hilli emvâli'l-küffar: Savaşta alınan esirler ve ganimetin pay edilmesi, câriyelerle nikâh ve onların satışı gibi hususlarda bazı fakihlerin görüşlerinden esinlenerek derlenmiştir. (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, n. 1142)

2. Vesîletü'l-ahbâb 'alâ vechi'l-îcâz: Eser Kahire'de tamamlanmış olup haccın faziletleri, hac yolu, anneye ve babaya itaat, oğul için iyilik dileme, ahde vefâ gibi ahlâkî konular ele alınmıştır. (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, n. 3529)

3. Da'vetü'n-nefsi't-tâliha ile'l-a'mâli's-sâliha: ***Kitâbü Harîmî fi't-tasavvuf*** adıyla da bilinen eserdir. Şehzâde Korkud, saltanat davasını gütmediğini söyleyerek inzivâya çekildiği yıllarda 1508'de kaleme alıp babasına takdim ettiği bu eseri tefsir, hadis ve fıkha ait pek çok kitabı okuyarak yazmıştır. Eserde ayrıca Arapça, Farça, Türkçe şiirlere yer verilmiştir. Türkçe şiirler içinde kendine ait olanlar da vardır. Eserde bazı siyasi konular da işlenmiştir. (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, n. 1763)

4. Şerhu elfâzi'l-küfr: ***Hâfızü'l-insân 'an lafzi'l-îmân*** adıyla da anılan bu eser, kelâm ile felsefî konulara ayrılmış olup Müslüman ve mürtedin kim olduğu sorusuyla başlar. İmân sahibi olma ve bunu dışa vurma, îmân ve küfür, îmânın beyân gibi bölümler ihtivâ eder.

5. Divân: Kaynaklarda mükemmel bir divânı olduğu bildirilmekle beraber bugün elde bulunan divânı Ali Emîrî'nin çeşitli mecmualardan derlediği manzumelerinden oluşmaktadır. (Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, n. 104) Elli dört gazel ve dört müfred ihtivâ eden divân üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[946]

Şehzâde Korkud'un yukarıda sıralanan eserleri haricinde Sehî Bey, fetva konusunda ***Korkudiyye*** adında bir eseri bulunduğunu ve bu eserin ehil kimselerin, büyük kadıların huzurunda kabul gördüğünü belirtir.[947] Bu eseri Katib Çelebi'de

[946] Öykü Akın, A.g.t.
[947] Sehî Bey, A.g.e., s. 57

Fetâvâ-yı Korkudiyye adıyla kaydeder.[948] Hasan Çelebi, tezkiresinde ***Şerh-i Mevâkif-i Cürcâni*** adlı adlı eserin kenarına birçok konuda düştüğü notları bizzat gördüğünü ifade eder.[949] Nitekim Cürcânî'nin İbn Sinâ'nın ***Kasidetü'l-'ayniyyetü'r-ruhiyye***[950] adlı eserine yazdığı şerhin kenarlarına Harîmî mahlaslı biri tarafından notlar düşülmüş, ayrıca yine aynı mahlasla bununla ilgili ***Cevab-ı sûfî ez berây-ı suâl-i hekîm ez-çi sebeb-i nâtıka âmede est***[951] (Nuruosmaniye Ktp., n. 4024/5) başlığı altında Türkçe şiirler kaleme alınmıştır. Bu eserler, Korkud adı geçmemekle beraber mahlasdan yola çıkılarak ona atfedilmişlerdir.[952]

4.48. HARÎMÎ

Bursalı olup ümenâ sınıfındandır. Hacı olduğu için bu mahlası aldığı bildirilir. Yavuz Sultan Selim devrinde ölmüştür. Şemsettin Sami ve Mehmed Süreyya'nın II. Selim devri şairi olduğunu söylemeleri hatalıdır. Hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan şairin şiirlerinin güzel olduğu belirtilir. Aşağıdaki şiirler onundur:[953]

İşüm altûn eyledi sâkî gümüş peymâneler
Kîmyâdur var ise hâk-i der-i meyhâneler

Tâze gülşendür ruhun 'aksiyle meclis sâkiyâ
Bülbüle bülbüldür anda gül durur peymâneler

Germ olup öyküdügiyçün 'ârız-ı gül-nâruna
Şem' ile muhkem tutuşdı dün gice pervâneler
*

Dilerüm ki yakamı çâk idem irişmez elüm

[948] Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, Tercüme: Rüştü balcı, Tarih Vakfı Yurt Yay., C. , İstanbul 2013
[949] Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 109
[950] Mısır Milli Kütüphanesi'nde Harîmî Bursavî adına kayıtlı ***Terceme-i Kasîdetü'l-Aynîye*** (Mecâmi Türkî Talat 125) adında bir eser bulunmaktadır.
[951] Bu eser Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'nda Şehzâde Korkud adına kayıtlıdır.
[952] Feridun Emecen, A.g.m., s. 207
[953] Latîfî, A.g.e., s. 227; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 283; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 3, s. 1938; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 605; Kâtip Çelebi, **A.g.e.**, C. 2, s. 646

Meger ol la'l-i lebi hokka-i mercâna düşer

ESERLERİ:

Kâtip Çelebi divânı bulunduğunu bildirir fakat bugün için elde değildir. Katalog kayıtlarında Mısır Milli Kütüphanesi'nde Harîmî Bursavî adına kayıtlı ***Terceme-i Kasîdetü'l-Aynîye*** ve ***Manzûme-i Erbâ'in Hadîsen*** (Mecâmi Türkî Talat 125) adında iki eser bulunmaktadır. Yine Harîmî mahlaslı bir şair tarafından yazılmış olan ve iki nüshası bulunan[954] **Hz. Ali'den Kırk Vecize Tercümesi'**ni bir makaleyle yayımlayan Adem Ceyhan, Bursalı Harîmî adına kayıtlı manzum kırk hadis tercümesinin Mısır'dan getirtilen bir suretini incelediğini, eserde adı geçen şâire ait olduğuna dair bir işarete rastlamadığını belirtirek bu iki eserin hangi Harîmî'ye ait olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber XVI. asrın ikinci yarısında yaşamış ve aynı mahlasla şiir yazdığı bilinen ***Evveliyât*** sahibi Sigetvârî (Bosnalı) Ali Dede'ye ait olma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade eder.[955]

4.49. HASAN ÇELEBİ (ö. 942/1535)

Aşçı-zâde namıyla tanınmış olup Geliboluludur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katılmış, Yıldırım, Manastır, Üç Şerefeli ve Sahn müderrisliklerinde bulunmuş ardından Bursa kadısı olmuştur. 942/1535 senesinde vefat etmiştir. Hoş tabiatlı, fazilet ve marifet sahibi olarak tanıtılır. Şiirlerinin hayli muhayyel, sanatlı ve güzel olduğu belirtilir. Mahlas kullanmamasından ve hem-tarz olmalarından bazı şiirlerinin Hasan Âhî'ye isnâd edildiği ifade edilir. Sehî Bey ve Latîfî tezkirelerinde şu şiirler ona ait olarak nakledilir:[956]

Hayât o dem irişdür bu cism-i nâtüvânum içün
Ki kûyı itleri ceng ide üstühânum içün

Vasıyyetüm bu ki öldükde kâse-i serümi
Sifâl idün işügi itlerine cânum içün

[954] Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'iyye, 821/9, 163b-167a; Dr. Wilhelm Pertsch, Die Arabischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha, Gotha. Friedr. Andr. Perthes. 1878, no. 3, 22. vr. 157b-161a

[955] Adem Ceyhan, "Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecize Tercümesi", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 2003, C. 1, S. 2, s. 47

[956] Taşköprî-zâde, A.g.e., s. 458-9; Sehî Bey, A.g.e., s. 100; Latîfî, A.g.e., s. 228

*

Geldükçe tîri sîneme dil murgı şâd olur
Şâd olmasun mı her birisi kol kanad olur

Aşağıdaki gazelin matla'ı da Sehî Bey tezkiresinde Hasan Çelebi'nin şiirlerine örnek olarak yer almaktadır. Bu gazel Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında "Hasan" adıyla kayıtlı üç şiirden biridir:

Nice tahrîr edeyin vasfını derd ü elemin
Bagrı yufka kağıdın gözleri yaşlı kalemin

Nâm-dih-i nâm-ı hümâyûnunı tahrîr ideli
Yiri baş üzre durur hâme-i müşkîn-rakamun

Nâmenün barmagına rişte-i cân bagladı dil
Ki varup bendin elin öpe o şâh-ı keremün

Gam-ı hecrünle neler çekdügümi yazdumdı
Nâmenün kaddini bükdi sanemâ bâr-ı gamun

*Ne bilür nâme ki şerh eyleye hâlin **Hasan**'un*
Kara elf çıkmaya karnını yararsan kalemün[957]

4.50. HÂŞİMÎ

Acem'den Anadolu'ya gelen şairlerdendir. Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzâde iken musahibi ve şiirlerinin kâtibi olmuştur. Babasının da Şehzâde Selim'e yakın isimlerden olduğu ve II. Bayezid'le Karışdıran'da yapılan savaşta öldüğü bildirilir. Çeşitli yerlerde kadılık görevlerinde bulunmuştur. Kaynaklarda soyunun Hazreti Peygambere dayanmasından dolayı bu mahlası aldığı ifade edilen şairin şiirlerinin âşıkâne ve Acemâne olduğu belirtilirken aşağıda yer alan kafiyeyi ilk

[957] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1465 (Diğer iki gazel için bkz.: A.g.e., s. 983-4; 1819-20)

olarak onun bulduğu ve ardından pek çok kişi tarafından bu şiirine nazîreler yapıldığı da vurgulanır.[958]

Bezm-i mey eylemişem dün gice sultânlar ile
Nice sultânlar ile bî-ser ü sâmânlar ile

Vay ne hoş bildi ki yokdur beni Âdem'de vefâ
Ol ki Mecnûn gibi üns eyledi hayvânlar ile

Mestem ü 'âşık-ı şeydâ vü levendem yaka çâk
Gezerem şehri bütün cem'-i perîşânlar ile

Ne bana sabr müyesserdür ü ne vasl-ı habîb
Düşüben kûyına şeydâ olup efgânlar ile

Mey ü mahbûba beni tevbelüdür dirler imiş
Dûstlar nicideyin bu kuru bühtânlar ile

***Hâşimi** kâbil-i takrîr degül kıssa-i 'ışk*
Kim anı şerh idesin defter ü dîvânlar ile[959]

4.51. HÂTEMÎ (ö. 922/1516)

Amasyalı Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi'nin mahlasıdır.[960] Sehî Bey, şiiri pekçok, fazilet sahibi biridir demekle yetinirken Arapça, Farsça ve Türkçe pek çok şiiri bulunduğunu bildiren Âşık Çelebi, Yavuz Sultan Selim'e Arapça bir kaside sunduğunu ve bu şiiri çok beğenen sultanın "*Müeyyed-zâde bu şi're kerâmetümdür dise sâ'ir mevâlî ne dirlerdi ola*" dediğini aktarır.[961]

Nâme kim nâmını yazmış bendenün sultân ana
Gussadan âzâdelik hattı olur 'unvân ana

[958] Latîfî, A.g.e., s. 568; Hasan Çelebi, A.g.e., c. 2, s. 1057; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 169; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 653; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 1196; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 191
[959] Hâşimî'nin bu gazeli ve yapılan nazîreler için bkz.: Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2376-2395
[960] Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi'nin hayatı ve eserleri için bkz.: s. 130
[961] Sehî Bey, A.g.e., s. 73-74; Âşık Çelebi, A.g.e., s.

Her elif ki anda var nakş-ı kad-i cânân gibi
Cân içinde yeri var olsun fedâ yüz cân ana

Belki her harfi sevâd-ı dîde-i cândur anun
Noktalar kim anda düşmiş görinür insân ana

Aynı nergis hâsı ġonce her elif bir serv-i nâz
Yaraşur dirsem bu yüzden Ravza-i Rıdvân ana

Gözlerüm oldı münevver ol sevâd-ı nâmeden
Toz yirine tûtiyâ saçmış meger cânân ana

***Hâtemî** bilüp şeb-i hecre giriftâr olduġum*
Rahm idüp yâr eylemiş ta'vîz ile dermân ana

Latîfî, yaratılışının şiire mayil olduğunu ve bazı latif rubailer ile kıtʿalar söylediğini ifade ederek aşağıda yer alan şiirlerini aktarır:[962]

Çâk olan dest-i cefâ ile girîbânumdur
İlişen hâr-ı ġam u mihnete dâmânumdur

Eşk-i çeşmiyle hadengini suvarsam n'ola kim
Bâġ-ı sînemde biten serv-i hırâmânumdur

Tîġ-ı mühgânına cân virmesi sehl idi eger
Ol cefâ-pîşe bir aġız dise kurbânumdur

*

Nice olsun hâl 'âlemde karar üzre sebât
Kâyinâtun hâli çünki inkılâb üstindedür

Ey gönül sal bu ikâmet rahtını ârâm içün
Çarh-ı bî-ârâmı gör ki ıztırâb üstindedür

[962] Latîfî, A.g.e., s. 383-84

Fırsatı fevt eyleme bir ân te'hîr eyleme
Kim zamân sür'atde vü devrân şitâb üstindedür
*
İçelüm içelüm şarâb içelüm
Nice bir sûfî sâfî âb içelüm

Âhiretde olur şarâba hisâb
Biz anı bunda bî-hisâb içelüm

4.52. HAYÂLÎ (ö. 930/1523-24)

Asıl adı Abdülvehhab olup Fatih Sultan Mehmet devri müftülerinden Abdülkerim Efendi'nin oğludur.[963] Tezkire yazarı Riyâzî'nin de dedesidir. Bir müddet Yavuz Sultan Selim'e defterdarlık yapmış ve musahibi olmuştur. Sehî Bey, tabiatının letâfeti ziyâde, zihninin doğruluğu nihayette, şen, güzel gazelleri ve eşsiz beyitleri olan bir kimse olduğunu ifade eder. Güzel ve muhayyel şiirleri bulunduğunu bildiren Latîfî, ondan önce kimsenin Hayâlî mahlasını kullanmadığını, bu hususa vakıf olmayanların onun şiirlerini, şöhretinden dolayı Hayâlî Bey'e isnad ettiklerini belirtir. Nitekim Beyânî tezkiresinde onu "Hayâlî-i Evvel" olarak tanıtmıştır. [964]

Edirneli Nazmî'nin ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'inde ikisi zemin şiir olmak üzere on iki manzumesi kaydedilmiştir. Aşağıda yer alan iki gazeli adı geçen mecmuada zemin şiir olarak yer alır:

Nergisünden kim gül-i ter üzre tamdı jâleler
Oldı sîr-âb âb-ı rahmetden yüzünde lâleler

Gözyaşı mıdur lebün üstindeki yâhod benüm
Zahm-ı dendânumdan olmışdur ana tebhâleler

Gûşvârundan yüzün üzre düşen derler degül
Bil dökilmiş âb-ı rahmetden gül üzre jâleler

[963] Hayâlî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz.: s. 78
[964] Sehî Bey, A.g.e., s. 81-2; Latîfî, A.g.e., s. 252-3; Beyânî, A.g.e., s. 89,

Pîşe eylerdüm salâh ü zühdi ey zâhid velî
Gâret eyler sabrumun nakdini gözi alalar

Ey gönül dil baglama dünyâ 'arûsına gönel
Fitne vü cevrinde 'âciz delle-i muhtâleler

Vâlelerle baglanursa 'anberîn saçın n'ola
Resmdür çün nâfe-i çîne sarılur vâleler[965]
*

Hayret alur 'aklumı baksam gözine kaşına
Sad hezârân âferîn şol sûretün nakkâşına

Bâdede çün cilveger gördi cemâlini Hak'un
Zâhidâ ta'n eyleme deyr-i fenâ kallâşına

Merkadi taşını Mecnûn'un 'alâmet sanmanuz
Seng-i mihnetdür ki yagdurdı zamâne başına

Başumun üstinde şerh eyler zebân-ı hâldür
Cevr ile cân virdügüm baksan mezârum taşına

Tâb-ı mihnetden olurdı kûr çeşmüm çeşmesi
Hûn-ı dilden ger meded olmasa gözüm yaşına

İşidüp benden rumûz-ı 'ışkı Ferhâd itdi fâş
Sırrını olmaz imiş açmak kişi yoldaşına

Kim sana yavuz nazar eylerse mest-i nâz olup
Bezmde hançer çeküp didün ki degdi yaşına

Aç nikâbın yüzünün kim hüsn-i ruhsârın görüp

[965] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 700-1

Gün cemâlün hasretinden bulud ile yaşına

*Varını itdi **Hayâlî** şâh ayagına nisâr*
Âferîn sad âferîn şol tab'-ı gevher-pâşına[966]

ESERLERİ:

Kaynaklarda ***Leylâ vü Mecnûn*** mesnevisi olduğu bildirilmekle beraber bugüne kadar ele geçmemiştir.

4.53. HİLÂLÎ-İ KAZZÂZ (ö. 950/1543)

Esnaf şairlerden olup İstanbulludur. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaz. Takyeci-zâde ismiyle de tanınan şâirin baba mesleği olarak takkecilikle geçimini sağladığı kaydedilir ve son derece zayıf, nahif olması sebebiyle vücudunun hilale benzerliği nedeniyle bu mahlası aldığı belirtilir. Sehî Bey çok nâzik ve çok kabiliyetli bir şâir olduğunu söyler. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi, başta gazelleri olmak üzere şiirlerinin inceliklerle dolu olduğunu belirtirken Latîfî, gazelde Âhî'nin takipçisi olduğunu ifade eder. 950/1543'te vefat etmiştir. Osmanlı Müellifleri'nde ölüm tarihinin 990/1582 olarak verilmesi hatalıdır.[967]

Var mıdur zahm urmaduk cân çeşm-i fettânun senün
Yâ kanı bir delmedük dil tîr-i müjgânun senün

Su karâr itmez içinde şîşe kim ola şikest
Geçdügi budur dilümden def'i peykânun senün

Hızr elinden âb-ı hayvân içmez ey Yûsuf-likâ
Olsa susuz teşne-i çâh-ı zenahdânun senün

Hûr-ı Rızvân'ı unutdurdun eyâ Tûbâ-hırâm
Cennet-i Firdevs'i andurmaz gülistânun senün

[966] A.g.y., A.g.e., s. 2242
[967] Sehî Bey, A.g.e., s. 246; Latîfî, A.g.e., s. 572; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 541-42

Dil görüp zülfün kemendin düşdi 'ışkun bendine
Cân sevüp kaşun kemânın oldı kurbânun senün

Tîr ü peykân ise de cânuma geçsün buyrugun
Tîg-ı tîz olursa da boynuma fermânun senün

*Dil-berün nâzük ruhı vasfın **Hilâlî** yazmaga*
Gül gibi rengîn gerek evrâk-ı dîvânun senün[968]
*

Bize bir serv-kad ra'nâ-kıyâmet dil-rübâ olsa
Nihâl-i sidreden kadd-i bülendi müntehâ olsa

Ya derd ü gam helâk eyler beni ey dil ya hecr-i yâr
Ol iki zâlimün hâlüm elinden bir yana olsa

Cinânun adın anmazdum geçerdüm hûr u Rıdvân'dan
Cefâ olmasa 'âlemde güzellerde vefâ olsa

Çekerdüm ben de pehlûya hamâyilvâr her hûbı
Benüm de sûfi yanumda mücerreb bir du'â olsa

*Bilürdi hâl-i 'uşşâkı **Hilâlî** ol cefâ-pîşe*
Gönül virse eger bir dil-rübâya mübtelâ olsa[969]

4.54. HERSEK-ZÂDE AHMED PAŞA (ö. 923/1517)

Asıl adı Stjepan olup 1459'da Herseg-Novi'de doğmuştur. Bosna hakimi "Herceg" (dük) ünvanıyla anılan Stjepan Vukşiş Kossaca'nın küçük oğludur. 1463′te Fatih Sultan Mehmet Hersek'i feth ettiğinde rehin olarak İstanbul'a gönderilmiş ve Enderûn'da eğitim görmüş, müslüman olup Ahmed adını almış ve Hersek-zâde sanıyla anılmıştır. Fatih'in sevgi ve güvenini kazanarak mîralemliğe kadar yükselmiştir. 1481'de II. Bayezid'in kızı Hundi Hatun ile evlendirilmiş, Bursa

[968] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1427-8
[969] A.g.e., s. 2445; İsmet Şanlı, A.g.t., s. 58

Sancakbeyliği'ne ve Anadolu Beylerbeyliği'ne getirilmiştir. 1486'da Adana'da Memlûklara yenilip tutsak düşmüş, 1487'de yapılan antlaşmayla İstanbul'a dönmüştür. 8 Mart 1497'de sadrazam olmuş, 1498'de bu görevden alındıysa da Aralık 1505'te ikinci kez bu göreve getirilmiştir. 1511'de de üçüncü kez sadrazam olmuştur. Yavuz Sultan Selim tarafından 1512'de dördüncü kez sadrazamlığa getirildiyse de kısa süre sonra yeniden görevden alınmıştır. 1515'te beşinci kez sadrazam olmuş, Memlûk kuvvetlerinin Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Diyarbakır'da kuşatmasına sinirlenen Yavuz Sultan Selim tarafından bir kez daha görevden alınmış ve Yedikule'ye hapsedilmiştir. Hadım Sinan Paşa'nın ricasıyla hapisten çıkarılmış, Mısır Seferi'ne katılmış, sefer dönüşü 923/1517'de Dulkadiroğulları ülkesinde, Kızılçul Yaylası'nda vefat etmiş ve Yalova yakınlarında yaptırdığı Dilovası'ndaki caminin avlusuna gömülmüştür.[970]

Tezkirelerde şâir olarak ismi anılmayan ve kaynaklarda bu yönünden bahsedilmeyen Hersek-zâde Ahmed Paşa'yı Tayyar-zâde Atâ, Yavuz Sultan Selim devri Enderun şâirleri arasında ilk sırada zikreder ve Çaldıran zaferi ertesinde Sultan'a sunduğunu belirttiği aşağıdaki şiirini nakleder:[971]

Dır' u cevşen rümh ile techîz olunmışdur ġuzât
Pâdişâhum cünd ider düşmenlerini bî-sebât

'Asker-i Sultânî sürdüm Şâh-ı Îrân kasdına
Hamdülillah zaferyâb oldı hünkâr u kümât

Hayme u hargâh u hem-ser kâr u bârın terk idüb
Şâh tahlîs eyledi cânın güç ile bâ-necât

Hak mu'în olsun murâdın mahz-ı a'lâ-yı livâ
Kulların uġrında terk itmekle fahr ider hayât

Pâdişâha Şâh-ı Îrân eylesün ruhun fedâ
Ferz u beydak at u pîl-i şâh olsun cümle mât

[970] Şerafettin Turan, "Hersekzâde Ahmed Paşa", **TDVİA**, C. 17, İstanbul 1998, s. 235-7
[971] Tayyar-zâde Ahmed Atâ, **Târîh-i Atâ,** İstanbul 1293, C. 4, s. 110

Sadr-i vaktin 'abd-i mahzındır fedâ-yı cân iden
***Hersekoğlu** düşmene sunsa n'ola şürb-i memât*

4.55. HIZRÎ (ö. 923-24/1517-18)

Asıl adı Hızır Bey Çelebi'dir. Bursa müftüsü Ahmet paşa'nın oğludur. Dedesi kendisiyle aynı adı taşıdığı ilk İstanbul kadısı Hızır Bey'dir. Dedesinin de aynı mahlasla şiir söylemekle beraber fazla şiirinin olmadığı ve şiir ilminde şöhret bulmadığı belirtilir. Yavuz Sultan Selim zamanında Bursa'da Kaplıca Medresesi müderrisi iken tasavvufa meyletmiş ve Nakşibendî tarikatine girerek Şeyh Emir Buhârî halifelerinden Şeyh Şemseddin Ahmed'e bağlanmıştır. 923/1517 veya 924/1518 tarihinde vefat etmiştir. Nâil Tuman, mezarının Bursa'da Zeyniyye Tekkesi yakınında yol üzerinde bulunduğunu ve ***Kâmusü'l-âlâm***'da ölüm tarihinin 914/1510 olarak verilmesinin yanlış olduğunu ifade eder.

Âşık Çelebi, Yenihisarlı Hızrî'yi anlatırken değindiği şairin kendisine akraba olduğunu, adının Hızır Bey olmakla beraber mahlasının Hızrî değil, Emir Buhârî'ye intisâbından dolayı Buhârî olduğunu söyleyerek Latîfî'nin mahlasını yanlış verdiğini söyler. Latîfî şairlerin fazıllarından olduğunu, hakikati ve mecazı bir araya getiren Farsça ve Türkçe beyitleri bulunduğunu, genellikle Hafız Divânı'nı okuyup ona nazireler söylediğini bildirir. Tezkirelerde şiirlerinden şu örnekler aktarılır:[972]

Ger hicâb olur ise tal'at-ı cânâna tenüm
Bir avuç hâk nedür ki kala gözümde benüm

Sen mehün mihri ile el yur isem 'âlemden
Âfitâbem güneş ü tâs-ı feledür legenüm

Nice sabr ideyin ey dost cefâ tîgına kim
Taş degüldür yüregüm burc degüldür bedenüm

Dil yanar şem' gibi sîne tolı nakş-ı nigâr
Sanki fânûs-ı hayâl örtüsidür pîrehenüm

[972] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1532; Latîfî, A.g.e., s. 245; Hasan Çelebi, A.g.e., C.1, s. 340; Beyânî, A.g.e., s. 83; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C.1, s. 252; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 2, s. 669

*Toldı kan ile ciger lâle-sıfat **Hızrî** henüz*
Yüzüme berk ile bakmadı o gonca-dehenüm
*
Anun ki 'izârun gibi bir verd-i teri var
Bülbül gibi her lahza figân itse yeri var

4.56. HUSREV ÇELEBİ (ö. 968/1561)

Mevlevi şairlerdendir. Cemaleddin Çelebi'nin ölümüyle 914/1509 tarihinde Konya Mevlânâ dergâhında çelebilik makamına geçmiştir. Esrar Dede aşağıdaki gazelini ve kıt'alarını şiirlerine örnek olarak aktarır:[973]

Kıble-i rûy-ı niyâz-ı cân-ı Âdemdür gönül
Maksad-ı sahrâ-yı nûr-dân-ı dü-'âlemdür gönül

Rûy-ı pûş-ı 'izzet olmışdur süveydâ kadrine
Rûy-ı ma'nîde velî 'arş-ı mu'azzamdur gönül

'Işbı'în-i lutf u kahrun gûyiyâ kalbidür ol
Rif'at-i taklîb-i hikmetle mükerremdür gönül

Sırr-ı her-sâhib-zamânun dest-i hall ü 'akdine
Vefk-i gavsiyyet-nihâde la'l-i hâtemdür gönül

*Def'-i jengâr-ı men ü mâ eyleyelden **Husrev**â*
Mazhâr-ı feyz-i cemâl-i ism-i a'zâmdur gönül
*
Kalbdür gûyende-i bezm-i ser
Parmagıyla oynadur hakkâ lebi
'Işbı'îniyle virelden takviyet
Perde itmişdür ana Hak kalebi
*

[973] Esrar Dede, A.g.e., 140-146

Men kâne lehû şe'nun yestenkifü ʿan şeynin
Fe'l-ye'ti ʿalâ zeynin fî-hıdmeti Mevlanâ
Men kâne lehu ʿaynun yetevʿibühü ġaynün
Fe'l-ye'ti ʿalâ zeynin ʿn kurbetî Mevlânâ[974]

4.57. HUZÛRÎ (ö. Yavuz Sultan Selim devri sonları)

Gelibolu taraflarından tarikat ehli bir şairdir. Fakr u fenâyı ihtiyar etmiş azizlerden ve erenlerden olduğu belirtilen şairin Yavuz Sultan Selim devri sonlarında öldüğü bildirilir. Latîfî aşağıdaki şiirlerin ona isnad edildiğini ve tasavvufi hallerine şahitlik ettiklerini söyler:[975]

Biz kim bu cihân gülşenini hâra degüşdük
Vârını yoğa yârını ağyâra degüşdük

Dermânumuzı derde satup sıhhate irdük
Bu sıhhati de hâlet-i bîmâra degüşdük

Gel hûr u cinânı bize ʿarz eyleme vâʿiz
Biz cennet u hûrı heme dîdâra degüşdük

*Bu şiʿri şeker-bâra inen düşme H**uzûrî***
Biz defterümüz Mahzen-i Esrâra degüşdük
*

Bu cihân dâr-ı fenâdur bu fenâ dârına yuf
Bu fenâ dârı nedür belki bekâ dârına yuf

Biz ki zenpâre vü muglim degülüz nefsânî
Hûr u gılmânı bize anma anun vârına yuf

Bize ol zâtı gerek gayrı vücûdı nidelüm
Sûfî ger gayrı dilerse çürük efkârına yuf

[974] "Kimin ki utanılacak hali vardır, gelsin Mevlânâ'nın hizmetinde müzeyyen olsun. Kimin ki gözünü duman bürümüşse, hakikati göremiyorsa Mevlânâ'nın yakınına gelsin, ona yakın olmakla müzeyyen olsun."
[975] Latîfî, A.g.e., s. 229-230; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 294; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 175

ESERLERİ:

Gelibolulu Huzûrî'nin bilinen tek eseri Ferdidüddin Attar'ın ***Esrâr-nâme*** adlı eserinden yaptığı çevirisidir. Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[976]

4.58. İLÂHÎ BEY

Kürdistan beylerinden, Melik-zâdelerdendir. Önceleri Yavuz Sultan Selim'in iltifat ettiği beylerden iken bazı hatalarından dolayı Haleb'de öldürtülmüştür. Nevâî tarzında Türkçe şiirleri vardır.[977]

Yâr dip cânlar birür-min bir belâ-yı cân içün
Bâde dip kanlar yutar-min bir piyâle kan içün

4.59. İSHAK ÇELEBİ (ö. 944/1538)

Üsküplüdür. Babası kılıç ustası olduğundan Kılıççı İbrahim adıyla da anılmıştır. Hasan Çelebi, onun ilk başlarda baba mesleğiyle uğraştığını ifade ederse de, Âşık Çelebi'nin tezkiresinde ve çağdaşı diğer kaynaklarda bunu destekleyen bir bilgi bulunmamaktadır. İshak Çelebi'nin Üsküp'te başladığı tahsilini Edirne'de bitirdiği tahmin edilmektedir. Kara Bâlî Efendi'den mülâzım olarak tedrise başladığı, Edirne'de Serez ve İbrahim Paşa müderrisliklerinde bulunduğu ve 923/1517 tarihinde Üsküp müderrisi olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.[978]

Âşık Çelebi, Yâvuz Sultân Selim'e musâhib olma şerefine nâil olduğunu fakat beğenilmediğini şu rivâyetle aktarır: Sultan Selim Arap seferi esnasında keyfini canlı, gönlünü hoş tutacak kâmil ve fâzıl, hoşsohbet birkaç musâhibin bulunup yanına gönderilmesini ister. Bunun üzerine bu göreve Galata kadısı Bursalı Nihâlî Cafer Çelebî, Mihaliç kadısı Kadı Bozan ve o sıralarda Üsküp müderrisi olan İshak Çelebî tayin edilirler. Bunlar pâdişâhın huzuruna çıktıklarında "Kılıçları bellerinde

[976] Tûba Mersin, **Gelibolu'lu Huzûri'nin tercüme-i Esrâr-Nâme adlı mesnevîsi, Fatih Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2004**

[977] Âşık Çelebi, Â.g.e.,C. 1, s. 353; Hasan Çelelbi, A.g.e., C. 1, s. 170; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 55; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 31 (Adı geçen son eserde şairin adı sehven "Âlihî" olarak verilmiştir.)

[978] Taşköprülüzâde, A.g.e., s. 340; Mecdî, A.g.e., s. 468-71; Hamdi Savaş, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", TDVİA, C. 22, İstanbul 2000, s. 528-9; Recep Yılmaz, "İshak Çelebi (Kılıççızade)", YYOA, C. 1, İstanbul 2008, s. 654-5; Ali Yıldırım, **İshak Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği)**, Fırat Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1991, s. V-VIII; Ahmet Atilla Şentürk, A.g.e., s. 212

bulunmakla elleriyle ayaklarına balta vurup ayaklarıyla devletlerin teperler". Bu edepsizliğe çok kızan ve ilk önce kendi kılıçlarıyla öldürülmelerini emretmeyi düşünen Sultan Selim, ilme ve âlime hürmetinden affeder. Bunlar ise, bu durumdan gâfil olup lâubali hareketlerine devam ederler ve el öpme sırasında önüne geçen Nihâlî Cafer Çelebî'ye kızan İshak Çelebî, onu hicvetmek için bir beyit söyler. Cafer Çelebî de aynı şekilde bir beyitle cevap verir. Bir müddet sonra huzura tekrar kabul edilip Sultan'la sohbete başladıklarında her biri birbirlerini hicvetmek maksadıyla söyledikleri müstehcen beyitleri huzurda okuyunca "*biz musâhib istedük bunlar bî-nevâ imiş ve her biri bir sûret-i bî-ma'nâ imiş*" diyen Sultan Selim, yol harçlığı olacak cüz'î bir bahşişle üçünü de eski görevlerine geri gönderir.[979] Hasan Çelebî'ye göre bu durumun sebebi, İshak Çelebî'nin iki arkadaşıyla beraber Sultan'a musâhib olarak seçilmesini kıskanan Halîm Çelebî ve diğer musâhiblerin, İshak Çelebî ve arkadaşlarına Sultan'ın hezeliyâttan hoşlandığını söylemeleridir.[980]

Bu olaydan bir müddet sonra Bursa Kapluca medresesine atanan ve Bursa'da çeşitli müderrisliklerde bulunan İshak Çelebi, 933/1526-27'de Edirne Dârü'l-hadîsi müderrisliğine tayin edilmiştir. 937/1531'de Sahn müderrisi olmuş fakat bir üst sorumlusu olan Yegan-zâde Sinan Çelebi ile anlaşamadığından 942/1536'da Şam kadısı olarak atanmıştır. Ömrünün son dönemlerini kadı olarak bulunduğu Şam'da geçiren İshak Çelebi, 944/1538'de vefat etmiş, pek çok enbiyâ ve evliyânın yattığı Kubur-ı Sâlihîn denilen mezarlığa defnedilmiştir.

Sehî Bey, zamanındaki ilim ehlinin seçkinlerinden olduğunu belirttikten sonra sözlerinin akıcılığı, sağlamlığı ve manaları hususunda son derece dikkat ve himmet sahibi olduğunu söyler. Latîfî, "'*ulemânun şu'arâsından ve şu'arânun fuzelâsından*" olduğunu söyleyerek âlimliğinden ziyâde şiir ilmindeki şöhretiyle bilindiğini, şiirlerinin âşıkların dillerinde dolaştığını vurgular.[981]

Tarih düşürmede de usta olan şair, Yavuz Sultân Selim'in cülûsuna her mısraı cülûs tarihini veren şu kıtayla tarih düşürmüştür:

Elâ ey hâmî-i şer'-i mutahhar

[979] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 328-31
[980] Hasan Çelebi, A.g.e., s. 163
[981] Sehî Bey, A.g.e., s. 102; Lâtîfî, A.g.e., s. 171

Şeh-i gerdûn Sultânu's-selâtîn

Süleymânsın nigîn-i devletünle
Yanunda ben kulun bir mûr-ı miskîn

Kabûl eylesen felek şimdi olupdur
Kapukulı kapunda maslahat-bîn

Şehâ 'âlî-nesebsin vire Allâh
Bekâ vü 'adl u dâd u emn ü temkîn

Ezelden sana Hak'dan virilüpdür
Şehâ her hâsıl-ı îcâd u tekvîn

Du'ânı kıldum irişdi semâya
Didi gökden sevâkîn 'arş âmîn[982]

İshak Çelebi, devrinde ve sonrasında özellikle gazelleri ile şöhret bulmuştur. Gazelleri rind-meşreb kimseler tarafından meclislerde, kâsebâz ve cânbâz gibi meydan oyuncuları tarafından da halk arasında, düğünlerde derneklerde çokça okunmuştur. Öyleki bir düğünde kâse-bâzlar tarafından hep kendi gazellerinin okunduğuna şâhit olan İshak Çelebî'nin, biraz da övünerek " *'acaba bizüm gazellerümüz olmasa bunlar ne okurdı ola*" dediği, o esnada yanında bulunan Şâh Kâsım'ın da araları açık olmasından alay ve latife yollu "*bunlar olmasa sizün gazellerünüzi kim okurdı ola*" dediği rivâyet edilir.[983]

Ey ecel bi'llâh gel lutf eyle girme zahmete
Ölmek ise didügün cân virürüz ol devlete

Gitmesün derd ü gamun yoksa helâk oldum helâk
Olımaz tenhâ bilürsin ögrenen cem'iyyete

Ölicek ayrılmayam gamdan benümçün diyeler

[982] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 339-40
[983] A.g.e., s. 335

Bir güzel sevdi alup gitdi diyâr-ı gurbete

Mihrini izhâr iderse sana tan mı âftâb
Ey meh-i hurşîd-tal'at kâyil ol germiyyete

*Deyr-i fânî nakşına **İshâk** aldanma sakın*
Ehl-i mânâ çün bilürsin nâzır olmaz sûrete[984]
*

Yâr lutf ile gelüp külbe-i ahzânumuza
Bir nazar eylemedi hâl-i perîşânumuza

Yeter aglat beni cânâ demidür dûstlıg it
Gülmeye tâ ki 'adû dîde-i giryânumuza

Bizi öldürmek içün gayrılara bûse virür
Teşnedür ol sanemün la'l-i lebi kanumuza

Gamzeden incine sanma bizi ey kaşı kemân
Biz müjen tîrini minnet bilürüz cânumuza

Hançerinden ölelüm çün bir ölümdür âhir
Ey ecel gel kerem it girme bizüm kanumuza

Ey sabâ Mekke hakı Ka'be sevâbın bulasın
İşiginde anar isen bizi cânânumuza

*Kim var **İshâk** cihânda şu'arâ silkinde*
Ki nazîre diye bu nazm-ı dür-efşânumuza[985]
*

Gülistânun yüzi gülse açılsa nev-bahâr olsa
Teferrüc itmege gitsek ben olsam ol nigâr olsa

[984] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2168-9
[985] Ali Yıldırım, A.g.t., s. 205; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2360

O serv-i ser-firâz ile salınsak sahn-ı gülşende
Gehî güftâr u geh eş'âr u geh bûse kenâr olsa

Müheyyâ olsa esbâb-ı ferah cân bezmi şevkiyle
Nazarda la'l-i mey-gûn elde câm-ı hoş-güvâr olsa

Mahabbet âteşine göz karardup lâleveş düşsem
Derûn-ı dilde dâg-ı şevk yir yir âşkâr olsa

Firak odına yanmış bülbül-i dil-sûhte birdür
Figân iden güle karşu çemende ger hezâr olsa

Dil ü cân terk idüp 'ışkı yolında ölmege neydi
Şu gönlümden geçen gibi benüm bir gamzekâr olsa

Güzel öpmek güzel koçmak degül mi didügün ***İshâk***
Göreydün sohbeti baht u sa'âdet bana yâr olsa[986]

ESERLERİ:

1. Divân: Divân'ın yedi nüsha üzerinden tenkitli basımı, şairin hayatı ve edebî şahsiyeti üzerinde bir incelemeyle birlikte Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından yayımlanmıştır.[987]

2. Selim-nâme: Osmanlı tarihi yazıcılığında önemli bir yer tutan "şehnâmecilik" geleneğinin güzel örneklerinden biri olan eser, II. Bayezid döneminde 915/1509 yılında İstanbul'u harap eden zelzelenin anlatımıyla başlar ve Şehzade Ahmed'in Yavuz Sultan Selim'e karşı ayaklanmasının bastırılması olayı ile son bulur.[988]

[986] Ali Yıldırım, A.g.t., s. 209; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2447-8
[987] Üsküblü İshâk Çelebi, **Dîvan: Tenkidli Basım**, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, Mimar Sinan Üniversitesi Yay., İstanbul 1990
[988] Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz: s. 188

3. Risâle-i İmtihâniyye: Sahn-ı Semân müderrisliği imtihanı için el-Mevâkıf'tan verilen bir konu hakkında Arapça olarak kaleme alınıp imtihan heyetine takdim edilmiş bir risâledir. Pek çok nüshası bulunmaktadır.

4. Bursa Şehrengizi: İshak Çelebi'nin 118 beyitten oluşan Bursa şehrengizi çeşitli yazmalarda müstakil olarak bulunduğu gibi divanında da yer almaktadır. Baş kısmında Allah'tan kendisini hakiki aşka ulaştırmasını aşağıda yer alan beyitlerle dileyen İshak Çelebi, ardından her diyârı gördüğünü, Bursa'nın dünyada eşi benzeri olmadığını belirterek özellikle kaplıcayı ve şehrin güzelliklerini över. Ardından şehrin sekiz güzelini metheder.[989]

Basîret nûrını feyz it İlâhî
Bana mahiyyetüm göster kemâhî

Sıfâtun mazharıdur bu zevâhir
Ne var zâtunda özge evvel âhir

Hevâ-yı nefs-i perîden mecâzız
Anunçün tâlib-i 'aşk-ı mecâzız

İshak Çelebi'nin bunlardan başka Arapça dört müstezaddan oluşan ***Müstezâd li-İshâk Çelebi*** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, n. 3707/7) ve kırk bir beyitlik yine Arapça bir kaside olan ***Kasîde-i Faşîha*** (Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, n. 799/20) adlı risaleleri bulunmaktadır. Bazı beyitlerini Aşık Çelebi'nin iktibas ettiği ***Hiciv ve Hezliyât***'ının ise bilinen bir nüshası yoktur.[990]

4.60. KÂBİLÎ

İstanbulludur. İlim tahsil ederken tasavvufa yönelmiş, Mekke, Medine, Şam Bağdat ve Anadolu'yu dolaşmıştır. Kulağı sağırlaştıktan bir müddet sonra ölmüştür.

[989] Ali Yıldırım, A.g.t., s. 64-72; Metin Akkuş, "Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri-I: İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi", Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi: Prof. Dr. Haluk İpekten'in Anısına, S. 1, Erzurum 1993, s. 81-5
[990] Hamdi Savaş, A.g.m., s. 529

Tezkirelerde şairliği üzerine yorum bulunmaz.[991] Şairin, ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'de üç gazeli bulunmaktadır. Aşağıdaki gazel bunlardan biridir:[992]

İncinme 'ârızunda hat oldugına zâhir
Sebze tutar yüzini su kim ola mücâvir

Haddünde ey meh-i nev hattun ta'accüb itme
Kim âteş içre kâdir reyhân bitürse Kâdir

Setr itmesün cemâlün zülfüne eyle tenbîh
Her kim ki dîni örter şer'â olur o kâfir

Geldükçe ol perî-ruh 'aklum gider başumdan
Yâ Rab kimesne hergiz olmasun ana nâzır

Bir togrı hem-dem olmaz tîrün tek ey kaşı yâ
Gönder ki cân anunla çıkup ola müsâfir

Bu yârelerle ölsem ben haste yâ İlâhî
Gösterme acı ana her kim benümçün acır

Feth itmedür murâdum iklîm-i 'ışkı yekser
*Ey **Kâbilî** cihânda nusret virürse Nâsır*

ESERLERİ:

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî bölümünde "Kabîlî (10. asır Türk şairi)" kaydıyla ***Müntehâbât-ı Eş'âr*** adında iki ciltlik bir şiir mecmuası bulunmaktadır. (Ali Emîrî, Manzum 744-745) İki cilt halinde tertip edilmiş bu nüsha, 270 varaktan oluşmaktadır. 722 şaire ait 5515 matla içeren ve içerisine alınan şairlerden hareketle XVI. yüzyıla ait olduğu anlaşılan eserin istinsah tarihi belli olmadığı gibi müntesihi de belli değildir. Mecmuada geniş bir şair kadrosuna ait çok sayıda Farsça beytin bulunması, Arap ve Acem diyarını dolaşmış olan İstanbullu Kâbilî'nin eserin mürettibi olabileceğini

[991] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3 , s. 1307 ; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 791; Mehmet Nail Tuman, A.g.e., C. 2, s. 817;
[992] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1011-2 (Diğer iki gazeli için bkz.: A.g.e., s. 1373, 2451)

düşündürmektedir.[993] Sevgilinin güzellik unsurları çevresinde oluşturulmuş tematik bir mecmua olan eser üzerine Mehmet Gürbüz tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır.[994]

4.61. KÂDİRÎ (ö. 940/1533-34)

Asıl adı Abdülkadir olup Ispartalıdır. Tezkireci Hasan Çelebi, anne tarafından dedesi olduğunu söyler. Kara Seydi'den mülazım olup bir müddet müderrislik yapmış, kazaya talip olduğunda devrin kazaskeri Taci-zâde, "Senin gibi sâhib-i kadr-i refiʿi kadı eylemek ʿayn-ı tazyîʿdir. Sen kadılığa kâdir değilsin." diyerek mümkün olduğunca kadılıktan men etmiştir. Bunun üzerine Arapça bir hüccet yazıp Taci-zâde'ye sunmuştur. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde, halk içinde meşhur olan bu hüccetin metnini verirler. Âşık Çelebi, "kadı-zâde olup bakır çanaktan aş tattığından" bu dileğinden vazgeçmeyerek sonunda kazaya atandığını, Antalya kadısı iken de vefat ettiğini belirtir. Fazıl, güzel ahlakı ile meşhur, cömert ve kâmil bir kadı olduğunu, Arapça şiir ve inşâʿsının Türkçe nazm ve nesrine galip, Türkçe'de ise nazmdan nesre daha ragıb olduğunu ifade eder. Kaynaklarda ölüm tarihi 940/1533-34 olarak kayıtlıdır. Tezkirelerde şiirlerinden şu örnekler aktarılır:[995]

Leylî gibi çemende konup gül otaġ ile
Mecnûn yüregi gibi yanar lâle daġ ile

Hengâme-gîr olursa surâhî 'aceb degül
Kim niçe pehlevânı basar bir ayaġ ile

Dil tıflı gözlerümle düşüp bahr-i eşküme
Öğrendi suda yüzmegi iki kabaġ ile

Pervâneler nemed giyüb envâr-ı hüsnüni
Dervîşler-dürür ki tolanur çerâġ ile

*Kûyunda **Kâdirî**yi rakîb ile dir gören*

[993] Mehmet Gürbüz, "Şiir Semâsının Yegâne Yıldızı; Güzeller Sultanı", **Turkish Studies**, Volume 5/3 Summer 2010, s. 247
[994] Mehmet Gürbüz, **Kâbilî'nin "Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr" Adlı Şiir Mecmuası**, Gazi Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 2011
[995] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1309-10; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 788-91;

Bülbül çemende hem-nefes olur mı zâġ ile[996]

*

Fevâllâhi'l-lezî lâ rabbe gayrahu
Le şahsun celle şerrehû kalle hayruhû[997]

Hasan Çelebi ve Beyânî, şairin bir zaman Bursa'dayken bir mecliste Lâmiʿî Çelebi'nin, Farsça şiirlerin Arapça'dan daha sanatlı ve güzel olduğunu iddia etmesi üzerine ona itiraz ettiğini ve Lâmiʿî Çelebi'nin okuduğu her Farsça beyite Arapça daha güzeliyle karşılık vererek mecliste bulunanların takdirlerini kazandığını belirtirler. Hasan Çelebi aynı zamanda Rodos fethedilmeden önce buraya yakın bir yerde kadılık yapan şairin buranın fethi için bir arzname yazıp Yavuz Sultan Selim'e sunması üzerine sultanın, "*Ol makûle kule nedir ki anın fethi bana arz olına ve anın misâli Bîcenede mutahassın olan bî-cân keferenün katli içün rammâh-ı pîçân gönderile. Eger kâdî-i mezbûrun 'arzınun letâfet-i inşâ ve melâhat-i edâsı olmasa 'arzını pây-mâl idüp giriftâr-ı belâ vü nikâl itmemde iştibâh yokdı.*" diyerek inşâʿsını beğendiğinin rivayet edildiğini söyler.

4.62. KÂTİB HASAN

Asıl adı Hasan olup Manastırlı'dır. Küttâb zümresindendir. Mısır seferinde şehit düşen Hadım Sinan Paşa'nın divân kâtipliğini yapmıştır. Sehî Bey'e göre aşırı zeki, bilgili, ahlaklı, cömert, merhametli, iyilikten ve doğruluktan yana bir kişidir. Şiir ve inşâʿya çok çalıştığı fakat tabiatı tarih söylemeye daha yatkın olduğundan çok güzel tarihleri olduğu bildirilir. Aşağıdaki Belgrad'ın fethi için söylenmiş tarih ve diğer iki beyit onundur:[998]

Güft târîheş heme ehl-i hıred
Feth-i sultân-ı Süleymân-ı zamân

[996] Sehî, Latîfî ve Gelibolulu Mustafa Âlî tezkirelerinde bu gazel, Edirneli, İsa Fakih oğlu olan, Edirne Darü'l-hadîsinde müderrislik yapmış ve II. Bayezid devri sonlarında ölmüş olan Kâdirî'ye ait olarak gösterilir. Yukarıdaki Ispartalı Kâdiri'nin ise bu tezkirlerde ismi geçmez. Ispartalı Kâdirî'den bahseden tezkirelerde de Edirneli olandan bahsedilmez. (Edirneli Kâdiri için bkz.: Sehî Bey, A.g.e., s. 169; Latîfî, A.g.e., s. 444; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 162) Ayrıca Edirneli Nazmî'nin şiir mecmuasında Kâdirî mahlaslı biri zemin şiir, on ikisi nazîre on üç gazel bulunmakla beraber bunların hangi Kâdirî'ye ait olduğu açık değildir. (Bu gazeller için bkz.: Edirneli Nazmî, A.g.e., 4982, 245, 450, 791, 904, 1427, 1678, 1729, 2359, 2978, 3390, 4601, 5156 numaralı gazeller.)

[997] Kendisinden başka Tanrı olmayan Allah'a yemin ederim ki, o, şerri büyük, hayrı az bir kişidir.

[998] Sehî Bey, A.g.e., s. 207; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 835

*

Mâl içün kaygu yeme ey nîk-nâm
Kaddini tâ etmesin bu çarh-ı lâm

*

Hûr u cennet istesen k'ola fütûh
Hak yolunda kıl fedâ-yı cism ü rûh

Bazı araştırmacılar Hasan Çelebi ve Beyânî tezkirelerinde geçen ve Enderun'dan yetişmiş adı yine Hasan olan Kâtibî[999] mahlaslı şairin bilgileri ile yukarıda adı geçen Katib Hasan'ın bilgilerini birbirine karıştırmışlar ve Kâtibî'yi anlatırken Hadım Sinan Paşa'ya kâtip olduğu bilgisini eklemişlerdir. Hasan Çelebi Enderun'dan yetişen Kâtibî'den bahsederken halen divân kâtiplerinden olduğunu belirtir. Hasan Çelebi tezkiresinin 1585-86'da yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda Kâtibî'nin, Mısır seferinde (1517) öldüğü bilinen Hadım Sinan Paşa'ya kâtip olması bizce mümkün görünmemektedir. Bu ikisinin aralarında isim benzerliği olmakla beraber ayrı şahıslar oldukları ortadadır.[1000]

4.63. KEMAL PAŞA-ZÂDE (İBNİ KEMAL)

Devrin önde gelen âlimlerindendir. Kaynaklarda özellikle ilmiyle konu edilmiş ve övülmüştür. Latîfî, "*Fünûn-ı 'aliyyenün her birinde tahrîre kâdir nev'-i beşerde nazîri nâdirdür.*" dedikten sonra vâsıflarından birinin onun bu vasıflarını şu beyitlerle ifade ettiğini nakleder:

Yâ meleksin yâ perî şekl-i beşerde zîrâ
Bu kadar kesb-i fezâyil idebilmez insân

Gerçi cevher bitürür ma'den-i siyeh her bâr
Böyle bir gevher-i pâk itmedi hâsıl bir kân

Şiirde ve inşâda yalnızca bu ilme sahip olanlar kadar kudreti ve mahareti olduğunu da belirten Latîfî, kendisine mahlas tayin etmediğini, belki de mahlassızlığı

[999] Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 809-810; Beyânî, A.g.e., s. 229
[1000] Bu karışıklık için bkz.: Haluk İpekten, v.d., Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, s. 247; Halit Karatay, A.g.e., s. 245; Dzuneis Nureski, A.g.e., s. 128

mahlas edindiğini, bundan dolayı irfan ehlinin nerede mahlassız, manidâr bir şiir görse ona isnâd ettiklerini bildirir.[1001]

Sehi Bey, "*Eş'âri vâfir ve gazeliyâtı mütekâsirdir*." dedikten sonra ***Yûsuf u Züleyhâ*** mesnevisini över ve Abdurrahman Câmî'nin ***Bahâristân*** isimli kitabına ***Nigâristan*** isimli bir nazîre yazdığını belirterek bu eserin de edebî yönden değerli olduğunu vurgular. Ayrıca İbni Kemâl'in Tevârih-i Âl-i Osmân isimli eserinin de gayet güzel ve eşsiz olduğunu belirtir. Âşık Çelebi, İbni Kemâl'in insanlık tabiatı gereği şiir yazmaya tenezzül ettiğini ve "*lü'lü-i manzûm-misâl nazm ile*" halkın kulağını "*dürr ü güher*" ile doldurduğunu söyler. Hasan Çelebi de nesrini övdükten, kendisinin şiir yazmaya tenezzül ettiğini ve şiirleriyle halka zînet verdiğini belirttikten sonra Yûsuf u Züleyhâ'sından birçok örnek verir ve "*ol kitâb-ı müstetâbun ebyât-ı belâgat-nisâbına hadd ü hisâb yokdur*" der. Ahdî ise "*şi'r ü inşâda nice tev'emân-ı Hâce-i cihân ve hem-zebân-ı Kemâl-i İsfahân yanında tıfl-ı ebcedhân degildür*"diyerek şiir ve inşâsını över.[1002]

Tezkirelerde İbni Kemâl'in daha çok ilmî yönü vurgulanmakta, şâirin şiir kudreti ve şiirleri hakkında olumlu veya olumsuz detaylı yorumlara fazla rastlanmamaktadır. İbni Kemâl hakkında tezkireler dışında yazılan eserlerde ise onun şâirliği hakkında daha net yorumlara rastlanır.[1003] Fâik Reşâd, şiirlerinin çok fazla imâle ve zihâfla dolu olduğunu ve bu yönünün zamanı için hoş görülemeyeceğini ifade ederken Vasfî Mâhir Kocatürk de renksiz, ahenksiz ve beylik mazmunlarla dolu olduklarını belirtir. Onun, âlimliği kadar büyük bir şâir olmadığını söylemekle beraber devrinin önemli şâirlerinden de aşağı düşmediğini beyan eder.[1004]

Âmil Çelebioğlu, dilinin ağır, şiirlerinin de değersiz olduğu şeklindeki hükümlerin haksız ve yanlış olduğunu vurgular ve Yavuz Sultan Selîm'e yazdığı mersiyenin onun şâirliği için yeterli bir kanıt olduğunu ifade eder. Şiirlerinin "sâde ve Türkçe açısından başarılı" olduğunu belirten Âmil Çelebioğlu, aynı zamanda

[1001] Latîfî, A.g.e., s. 159-162
[1002] Sehî Bey, A.g.e., s. 97-8; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 294-312; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, 122-134;
[1003] Mücahit Kaçar, A.g.t., s. 6
[1004] Fâik Reşad, **Eslâf**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975, s. 91-92; Vasfi Mahir Kocatürk, A.g.e., s. 317

"mesel-âmîz" denilen hikmetli söz söyleme ekolünün başarılı bir temsilcisi olduğunu söyler.[1005] M. A. Yekta Saraç, İbni Kemâl'in derin ve geniş ilmî kudretinin şâirliğini ve sanatkârlığını gölgelemesine rağmen yine de devrinin başarılı şâirlerinden olduğunu ifade eder. Şiirlerindeki imale ve zihaf gibi teknik bazı zaaflara rağmen kelime kadrosunun sade, cümlelerinin de sağlam olduğunu belirten Saraç, şâirin atasözleri ve deyimler açısından oldukça zengin olan şiirlerinin Dîvân Edebiyatı geleneği göz önüne alındığında birçok yönden orijinal hususiyetler taşıdığını da vurgular.[1006]

Aşağıda Yavuz Sultan Selim'in vefatı üzerine yazdığı ve şâirlik kudretinin en önemli belgelerinden kabul edilen hatta Âşık Çelebi'nin, "*Seb'a-i Mu'allaka'ya sâmin ü tâsi'dür.*"[1007] ifadesini kullandığı terciʿ bend mersiyesi ile iki gazeli yer almaktadır:

Çözdi saç açdı baş tûg u 'alem
Bükdi bil dökdi yaş tîg u kalem
Kana boyandı bayragın yüzi
Bili bükûldi yayun oldı ham
Urdı gögsini gök gök eyledi mâh
Oldı yıldızların gözi pür-nem
Şafak denlü dökdi kanlu yaş kim
Dâmen-i çarhı eyledi pür-dem
Subh-dem derdle bir âh itdi
Kim söyündürdi mâh şem'in o dem
Giceden dehr giydi bir kara palas
Tutdı şâh-ı cihân içün mâtem
Nice şeh mihr-i âsumân-dergâh
Nice sultân meh-i nücûm-haşem
Azmde mihridi hazimde sipihr
Rezmde Rüstem idi bezmde Cem
Çarh-ı bî-rahm ana bir zahm
Urdı ki bulmadı kimseler merhem

[1005] Amil Çelebioğlu, A.g.e., s. 73
[1006] M. A. Yekta Saraç, A.g.e., s. 51
[1007] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 305

Gör ne acıyla eyledi teslim
Cân-ı şîrîni Hüsrev-i âlem

Öldi Sultân Selîm hayf u dirîg
Hem kalem ağlasun ana hem tîg

Kaldı yerlü yeründe hayl-i sipâh
Yalınız eyledi sefer ol Şâh
Bunca yüz bin nökerden ü kuldan
Birisi olmadı ana hem-râh
O gice kim yıkıldı serv-i sürûr
Vakı' oldı bu vâkı'a nâ-gâh
Göge çıkdu yer ehlinün âhı
Dûd-ı âh ile toldı revzen-i mâh
Bili bükilid pîr-i gerdûnun
Mâder-i dehr itdi derd ile âh
Âhıyile boyandı rûy-ı cihân
Döndi zengî yüzine oldı siyâh
Bürüdi yer yüzini göz yaşı
Göge çıkdı figân ü nâle vü âh
Bagru oldı delük delük otagun
Kara çul geydi hayme vü hârgâh
Çokdan urmuşdı terkünü tâcun
Tahtını dahi itdi terk o şâh
Oldı zâ'il irüp zalâm-ı adem
Nûr-ı huşîd-i mülk ü zıll-ı İlâh

Öldü Sultân Selîm hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg

Bezm eyvânunun Süleymânı
Rezm meydânunun Nerîmânı
Dastânı okunsa idi anun

Kim anar idi pûr-ı Destânı
Tahtına çıksa tursa divânı
Heybet alurdu görse dîv ânı
Niçe sâhib-kırân idi ol kim
Bir kulıydı Mısr Sultânı
Bendesi idi şimdi Tatarun
Deşt-i Kıpçak ilindeki hânı
Bunca yıllardur intizâr çeküp
Göz açup gözler idi devr ânı
İrdi âhır bahâr-ı devleti lîk
Gül gibi tiz geçdi devrânı
Gülşen itmişdi külhân-ı dehri
Yiri olsun cinân gülistânı
Kanı ol leşker-i temâşâyî
Kanı ol kişver-i sehâ hânı
Kanı ol şâh diyü âh itsen
Yaş yirine akar ciger kanı

Öldü Sultân Selîm hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg

Azmde nev-cevân u hazmde pîr
Sâhibü's-seyf ü sâhibü't-tedbîr
Hem sâf-ârây idi hem âsâf-rey
Ne vezîr ister idi vü ne müşîr
Eli şimşîr idi dili hançer
Nîze idi kolı vü parmagı tîr
Az müddetde çog iş itmiş idi
Sâyesi olmış idi âlem-gîr
Şems-i asr idi asırda şemsün
Zıllı memdûd olur zamânı kasîr
Tâc u taht ile fahr ider begler
Fahr anunla iderdi tâc u serîr

Gönli ol sûrda bulurdı sürûr
Ki çala çagıraydı tîg ü nefîr
Rezm işünde vü bezm 'ıyşinde
Görmedi pîr-i çarh ana nazîr
Çıksa eyvân-ı bezme mihr-i münîr
Girse meydân-ı rezme şîr-i dilîr
Olıcak dâr u gîr ol şîri
Ansun ü kanlar aglasun şemşîr

Öldü Sultân Selîm hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg

Çarh kendüyi itdi zîr ü zeber
Meger irdi kulagına bu haber
Ki kodı dîde-ter cihân halkın
Huşk-leb gitdi şâh-ı bahr u ber
Kân-ı ihsân u âsumân-ı kemâl
Cân-ı halk u cihân-ı fazl u hüner
Server-i meh-külâh ü mihr-esfer
Kayser-i Cem-haşem Sikender-der
Dûr olmışdı cevr deycûrı
Nûr- ı 'adli ile tolıp kişver
Çekmiş idi elin yenine kılıç
Dilini kendüde tutup hançer
Sarsar-ı berk-rîz-i mevt itdi
Gül gibi 'ömr defterin ebter
Bu musîbetle oda yandı cihân
Dûda boyandı günbed-i ahzâr
Hâk yırtar yüzin döker yaş âb
Bâd hayrân gezer yanar âzer
Mihr ü mehden elinde iki taş
Turmadan sînesini çarh döger

Öldü Sultân Selîm hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg

Gökde ebr-i bahâr aglar anı
Yaş döküp zâr zâr aglar anı
Berf ü bârân degül durur felegün
Gönli gözi yanar aglar anı
Yagmur olup yagar gözi yaşı
Anıcak ruzgâr aglar anı
Kara geymiş sehâb-ı muzlimden
Gök olup sükvâr aglar anı
Kaf-i mevc ile sînesini dögüp
Acıyile bihâr aglar anı
Gözleri yaşı çeşmeler olmış
İnleyüp kuhsâr aglar anı
Ne kadar taş bagırlıyise dahi
Ansa bî-ihtiyâr aglar anı
Akıdup göz yaşını taşlar ile
Dögünüp cûybâr aglar anı
Çeşmeler dahi yaş döker turmaz
Her kimün çeşmi var aglar anı
Türk ü Rûm u Arab Acem Deylem
Türkmân u Tatar aglar anı

Öldü Sultân Selîm hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg

Gül-i gülzâr-ı mülk soldı hemi
Cûybâr-ı kerem soguldı hemi
Zulmet-i mâtem içre kaldı cihân
Mihr-i burc-ı şeref tutuldı hemi
İnledi derd ile zemîn ü zamân
Gam-ı mâtem cihâna toldı hemi

Lâle yüzin ciger kanıyla yuyup
Saçlarını benefşe yoldı hemi
Seyl-i tûfân-ı merg irüp nâgâh
Sedd-i İskenderî bozuldı hemi
Cân-ı âlem cihânı terk itdi
Cism-i dünyâ zübûl buldı hemi
Âkibet hilkat-i latîfinden
Hil'at-i âfiyet soyıldı hemi
Nûş yirine 'ıyşınun câmı
Nûş-i pür-zehr-i kahr toldı hemi
Şahriyâr-ı zamâne öldi hemi
Rûm u Şâm u Arab Acem şâhı
Oldı emri tamâm öldi hemi

Öldü Sultân Selîm hayf u dirîg
Hem kalem aglasun anı hem tîg
*
Taşlara kâr kılur itmez eser âh sana
Ne demürden yürek itmiş begüm Allâh sana

Gussa-i zülf-i siyâhun gibi yok cevrüne had
Kaçan insâf virür bilmezem Allâh sana

Serv-kaddüni kenâra getürince yaşum
Ara yirde yorılur vara gele âh sana

Başın egdügi budur karşuna ey ka'be-i hüsn
Göricek gün yüzüni secde ider mâh sana

Kûyun etrâfını tutdı denize döndi yaşum
Acıdugum bu ki kalmadı güzergâh sana

Gizlenür karşu bize nâz ider oldı sâyen

Hûyun ögrendi şehâ olalı hem-râh sana

Nerd-i ‘ışkunda gönül gâh ütüzür gâh üter
‘Âlemün hâli budur gâh bana gâh sana[1008]

*

Çün dem-i bâd-ı bahâr ile açıldı bâglar
Dem durur kim açıla gam-gîn gönülden baglar

Dûstum gül gibi magrûr olma hüsnün çagına
Çün bilürsin su gibi turmaz geçer ol çaglar

Âteş-i şevk-i ruhunla nev-bahâr-ı ‘ışkda
Tâzelendi lâleveş bagrumda eski dâglar

Şâm-ı zülfün şevki dil murgına dâm olsa ne tan
Kişinün hubbü’l-vatan lâ-büd ayagın baglar

Geldi hattun soldı haddün kesdi efgânın gönül
Geçdi çün gül vakti bülbül göçdi kondı zâglar[1009]

4.64. KEŞFÎ-İ SARUHÂNÎ

Hakkında yalnızca Latîfî tezkiresinde bilgi bulunan bir şairdir. Ulemâdan, emekli, yaşlı, Halvetî tarîkatina mensup, ömrünü ibadetle, itikâf ve uzletle geçiren bir kişi olduğunu ve Yavuz Sultan Selim devrinde öldüğünü bildiren Latîfî, şiirinin hayli rengîn ve elfâzının da şirin olduğunu belirterek aşağıda yer alan gazelini aktarır:[1010]

Dil rakîb ile görüp sen sanemi âh didi
Burc-ı 'akrebde meded seyr ider ol mâh didi

Bag̈-ı gülşende görüp şîve-i reftârunı serv

[1008] İbni Kemal, **Dîvân (Tenkidli Metin)**, Haz.: Mustafa Demirel, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1996 s. 14; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 222-3
[1009] İbni Kemal, A.g.e., s. 50; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 674
[1010] Latîfî, A.g.e., s. 463

Bir ayaġ üzre turup yârıcun Allâh didi

Zülfikâr-ı müjeni gördi dil abdâlun olup
Pâ-burehne baş açup derd ile yâ şâh didi

Sanemâ ahd-i visâl itmişidün kanı didüm
Hây yetmez mi görürsin beni geh gâh didi

Şimdi cân mülkine ey dil kim emîr oldı didüm
Âh u feryâd u figân itdi Hızır şâh didi

*Çeşm-i **Keşfi**ye tecellî-i cemâl eyle didüm*
Gâfil olma görinür sana nâgâh didi[1011]

ESERLERİ:

Latîfî, şairin bir divânının ve mevlîdinin bulunduğunu kaydeder ve mevlîdinin Süleyman Çelebi'nin eserinden sonra bahr-i remel-i müsemmende yazılmış güzel mevlîdler arasında olduğunu söyler. Şairin divânı bugüne kadar ele geçmemiştir. 904/1498'de yazılan mevlîdinin bilinen nüshalarının İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, n. 4016; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, E. H. n. 1270 ve R. n. 1973 (mecmua içinde) olduğu belirtilir.[1012]Bu eser üzerine bir bitirme tezi hazırlanmıştır.[1013]

4.65. KEŞFÎ (ö. 945/1538)

Sehî Bey'e göre İstanbullu olup Bayezid Camii'nin (1506) ilk buhurcusu ve Molla Sabâyî'nin öğrencisidir. Çok maarife sahip, tasavvufa meyilli bir kimsedir.

[1011] Edirneli Nazmî'nin nazire mecmuasında Kasım Paşa'nın bir gazeline nazire olarak yer alan bu gazelle birlikte Keşfî mahlaslı beş gazel bulunur. Bu gazeller için bkz.: Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 971, 1475, 2456, 2735, 2824

[1012] Adem Ceyhan, "Süleyman Nahîfî'nin Mevlidü'n-Nebî Mesnevisi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 14, Erzurum 2000, s. 94

[1013] Bekir Ay, **Mevlîd (Keşfî), Metin ve indeks**, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, 1969 (n. 910)

Gazel ve kasidesi pek çoktur, tarzı hocasının şiir tarzını andırır ve aşağıdaki iki beyit ona aittir:[1014]

Dil-i gam 'ıyd-ı visâline tutarken rûze
Erdi cân rü'yet-i dîdârın ile nev-rûze

Kebkebin kebkebi bir kevkebe verdi felege
K'itmez ey mâh nazar ayı gören yıldıza

Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Beyânî'ye göre ise Germiyan (Kütahya) vilayetinin Gedus (Gediz) isimli kasabasındandır. Şair Hasbî'nin kardeşidir. 945/1538'de vefat ettiği ve mezarının Edirnekapısı dışında Eyüp Sultan türbesine giderken yol kenarında olduğu bildirilir. Anılan tezkireciler ittifakla divan sahibi, nüktedan bir şair olmakla övünen fakat göze dokunur, yaran arasında okunur şiiri bulunmayan biri olduğunu belirtirler. Zâtî ile mühâcâtları çokdur diyen Âşık Çelebi, bir gün Zâtî'ye "*Kandî ve Keşfî kangısı eyü şâ'irdür ve fenn-i şi'rde kangısı kâdirdür*" diye sorduğunu, onun da "*İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpicdür. Hakîkat gözlesek biri yok ve biri hîçdür. Ammâ Kandî tevârîh-i enâmdan ve şi'rde şu'arâ-yı be-nâmdandur ammâ Keşfî bî-müsemmâ' ism ve bî-genc tılısmdur.*" diyerek cevap verdiğini aktarır. Hasan Çelebi ve Beyânî, Latîfî'nin Saruhanlı Keşfî'ye ait olarak aktardığı ve yukarıda bu şairi anlatırken verdiğimiz "*Dil rakîb ile görüp sen sanemi âh didi / Burc-ı 'akrebde meded seyr ider ol mâh didi"* matla'lı gazelin iki beyitini Germiyanlı Keşfî'nin şiirine örnek olarak verirler. [1015]

Gelibolulu Mustafa Âlî, Latîfî'nin "Bu devir şairlerindendir. Farsça ve Türkçe iki divân tertip etmiştir. İlm-i aruz ve fenn-i şiir ile meşhurdur. Çoğunlukla sultanlara, vezirlere ve diğer devlet büyüklerine kazanç için kaside yazmakla meşgul olmuştur. Bu sebeple güzel şiirleri varsa da bunlar çok nadirdir ve Zâtî ve Necâtî'nin şiirleri gibi mezkûr ve mestûr değildir." diyerek tanıttığı ardından da aşağıdaki gazelini aktardığı Keşfî-i İstanbulî'nin Germiyanlı Keşfî olduğunu söyler ve

[1014] Sehî Bey, A.g.e., s. 200
[1015] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 718-9; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 819; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 264; Beyânî, A.g.e., s. 233

İstanbul'da çok uzun süredir oturmasından Latîfî'nin onu İstanbullu sandığını iddia eder.[1016]

Ol leb-i şîrîn bu ruh-ı rengîn sen sanem-i Çîn serv-i revândur
Deng-i şekerdür resk-i kamerdür sanma beşerdür hūr-ı cinândur

Mah-cemâlün ol hat u halün gonc u zülâlün bu ruh-ı âlün
Mihr-i güzîndür gâret-i dîndür câna hemîndür gülşen-i cândur

Ukde-i müyun gül gibi büyun gülşen-i küyun lutf ile rüyun
Bend-i belâdur misk-i Hıtâdur cây-ı safâdur mihr-i 'ıyândur

Ben mi yâ fülfül had mi bu yâ gül saç mı yâ sünbül leb mi yahūd mül
Dâne-i cândur verd-i cinândur mekr-i cihândur cân-ı cenândur

Ey büt-i garrâ dilber-i rânâ gonca-i zîbâ bülbül-i güyâ
Sen mehe Vâmık 'âşık-ı sâdık var ise lâyık Keşfî hemândur

ESERLERİ:

Şairin divân sahibi olduğu belirtilmekle beraber bugün için elde yoktur. Elde bulunan tek eseri kaynaklarda zikredilmeyen ***Te'dîb-nâme*** adlı mesnevisidir.

1. Te'dîb-nâme: Şairin oğlu ʿAtâ için kaleme aldığı nasihat-nâme tarzındaki mesnevisidir. "*Sıfat-ı Ferzend-i Ercümend*" başlığıyla başlayan mütekârîb bahrinin *fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl* kalıbıyla yazılmış 1343 beyitlik mesnevide;

Çü bende garaz yok murâdım hemân
Nasihatdür itdüm bil ey nakd-i cân

Eger tutarsan sa'âdet senün
Murâdı du'âdur heman bendenün

beyitleriyle eseri yazma sebebini belirten şair oğluna çocukluk çağından yaşlılığın en ileri seviyesine kadar yaşayacakları hakkında ipuçları verir. Kısa

[1016] Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 265; Latîfî, A.g.e., s. 464-5

hikâyeler anlatır ve hikâyelerden faydalı sonuçlar çıkarmasını ister. Öncelikle ahlâk kurallarının temelinde yatan iyi insan olmanın ve iyilik yapmanın faziletini kavratmaya çalısır ve heva ehli olmanın zararlarını belirtir.[1017] Eser üzerine yapılmış bir yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.[1018]

4.66. LAMİʿÎ (ö. 938/1531)

Asıl adı Mahmûd Çelebi olup babası II. Bayezid'in hazine defterdarı Osman Çelebi, dedesi ise Yeşiltürbe'nin nakışlarını yapan Nakkaş Ali b. İlyas Ali'dir.[1019] Bursa'da doğmuştur. Kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili bilgi bulunmamasına rağmen, ***Şerefü'l-İnsân*** adlı eserinin Sebeb-i Te'lîf bölümünde 933 (1526) yılında 55 yaşında olduğunu söyler. ***Dîvân***'ının mukaddimesinde 936 (1529) yılında 58 yaşına ulaştığını belirtir. ***Münşeât***'ında da 905'te (1499) yirmi yedi yaşına ulaştığını ifade eder. Bu bilgiler şairin hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak şekilde 878'de (1472-73) doğduğunu gösterir.[1020]

Gençliğinde Bursa Muradiye Medresesi hocalarından ders alan Lamiʿî Çelebi, daha sonra tasavvufa meylederek Nakşibendî tarikatına girmiş ve Emîr Ahmed Buhârî'ye (ö. 1516) intisap etmiştir. Otuz yedi yaşındayken eser vermeye başlayan Lâmiʿî Çelebi İstanbul'a hiç gitmemesine rağmen eserleriyle İstanbul'un edebî ve tasavvufî muhitlerinde tanınmış, Yavuz Sultan Selim'e sunduğu ***Hüsn ü Dil*** adlı eseri sayesinde kendisine 35 akça yevmiye bağlanınca yalnız ilimle, tasavvufla ve eser telif etmekle uğraşmış, herhangi bir resmî görev almamıştır. "*Lâmiʿî'nin Hak ede rûhunu şâd*" mısraının işaret ettiği 938/1531 senesinde vefat eden şairin mezarı Bursa'da dedesi Nakkaş Ali'nin yaptırdığı Orta Pazar Camii haziresindedir. Bir tekkede şeyh olduğu mezartaşında yer alan "el-merhûm Şeyh Lâmiʿî b. Osman" ibaresinden anlaşılmaktadır. [1021]

[1017] Sibel Üst, **Keşfî Te'dib-nâme (İnceleme-Metin)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, Erzurum 2006, s. 14
[1018] A.g.t.
[1019] Günay Kut, "Lâmiî Çelebi", **TDVİA**, C. 27, Ankara 2003, s. 96
[1020] Lâmiî, **Ferhadnâme**, Haz.: Hasan Ali Esir, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, Giriş, s. 3 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219076/h/giris.pdf); Bilal Kemikli, **Bursalı Bilge Şair Lâmiî Çelebi,** Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2011, s. 16-17
[1021] Günay Kut, A.g.m., s. 96

Ömrü boyunca Bursa'da yaşayan şairin Hüma Hatun adında bir hanımla evlendiği, Ahmed, Mehmed ve Abdullah adlarında üç oğlu ile Safiye adında bir kızı olduğu bilinmekteyken İsmail Erünsal, İbrahim adında bir oğlu ve Zeyneb adında bir kızı daha olduğunu tespit etmiştir.[1022] Oğullarından Derviş Mehmed Çelebi Lemʿî mahlasıyla şiirler yazmış, Bahrü'l-evzân isimli bir aruz risâlesi kaleme almıştır.[1023]

Lâmiʿî Çelebi'den bahseden kaynaklarda medrese eğitimi yaptığına dair açık bir ifade bulunmamakla birlikte yazdığı eserlerin çokluğuna ve muhtevasına bakıldığında iyi bir eğitim gördüğü anlaşılır. Nitekim Mevlânâ Ahaveyn'den, Fenârizâde Şah Çelebi'den ve Hacı Hasan-zâde'den ilim tahsil etmiştir ki bu isimler dönemin Muradiye Medresesi hocalarıdırlar. Arapça ve Farsça'yı bu dillerde yazılmış kaynakları takip edecek kadar iyi bilen Lâmiʿî Çelebi'nin eserlerinden sağlam bir edebî kültüre de sahip olduğu anlaşılmaktadır.[1024]

Bilgin, erdemli, mutasavvıf bir şâir ve yazar olarak çevresinin saygınlığını kazanmış bir şahsiyet olan Lâmiʿî Çelebi, alışılmışlıktan sıyrılarak Türk edebiyatında az işlenmiş, değişik konularda eser vermeye çalışmıştır. Bu özelliği ile Divân edebiyatının anlatım yönünden olgunlaşmasında ve içerik yönünden zenginleşmesinde büyük katkıları olmuş, eserlerinin çokluğu ve konularının çeşitliliği ile bu edebiyatın önde gelen temsilcileri arasında yer almıştır.[1025]

ESERLERİ:

Lamiʿî Çelebi, çeşitli konularda manzum, mensur; tercüme, telif çok sayıda eser vermiştir. Araştırmalarda eserlerinin sayısı farklı olarak verilmekle beraber elli beş yaşlarında iken yazdığı ***Şerefü'l-İnsân*** adlı eserinde bunların sayısının gece ve gündüzün saatlerine tekabül eden yirmi dört olduğunu söyler ve şu şekilde sıralar: *Egerçi kim rakam-zede-i hâme, yaʿnî resâil ü nâme, mânend-i sâʿat-i leyl ü nehâr bîst ü çehâr olmış resâil:* ***Şevâhidü'n-Nübüvve, Nefahatü'l-Üns, Risâle-i Tasavvuf, Hüsn ü Dil, Münâzara-i Bahâr u Şitâ, Şerh-i Dîbâce-i Gülistân, Münşe'ât-ı Makâtib, Hall-i Muʿammâ-yı Mîr Hüseyn, Risâle-i ʿArûz, Menâkıb-ı Üveysü'l-Karânî, ʿİbret-nâme,***

[1022] İsmail Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lamiʿî Çelebi'nin Terekesi", **Journal of Turkish Studies** [Fahir İz Armağanı I], 14 (Harvard University 1990), s. 186
[1023] Gönül Ayan, "Lâmiʿî Çelebi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 1, Konya 1994, s. 44
[1024] A.g.m., s. 46
[1025] Nuran Tezcan, "Bursalı Lâmiʿî Çelebi", **Türkoloji Dergisi**, C. VIII, Ankara 1979, s. 310-11

Risâle-i Usûl min-el-Fünûn, Mevlidü'r-Rasûl 'Aleyhi's-Selâm, Maktel-i İmâm Hüseyn, Salâmân u Absâl, Şem' ü Pervâne, Gûy u Çevgân, Ferhâd ile Şîrîn, Vâmık u 'Azrâ, Kıssa-i Evlâd-ı Câbir, Lugat-i Manzûme, Risâle-i Fâl, Şehr-engîz, Dîvân-ı Eş'âr.[1026] Günay Kut, divân edebiyatının en çok eser veren temsilcilerinden biri olduğunu söyleyip bu eserinden sonra yazdıklarıyla eserlerinin sayısının otuzu bulduğunu belirtirken[1027] şairin bibliyografyası üzerine doktora çalışması yapan Gönül Ayan[1028] ise bu sayıyı kırk altı olarak tespit eder.[1029] Lâmiʿî Çelebi'nin, bu çalışmalardan istifade ederek ve üzerlerine yapılmış çalışmalarla haklarında tespit edilen yeni bilgileri ilave ederek vermeye çalışacağımız eserleri şunlardır:

1. Hüsn ü Dîl: Yavuz Sultan Selim'e sunulan bu eser Fettâh-ı Nişâburî'nin aynı adlı tasavvufî-alegorik mesnevisinin Türkçeye çevirisidir. Türk edebiyatında ilk kez Lâmiʿî tarafından ve manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Eseri çok beğenen Sultan kendisine 35 akça yevmiye bağlatmıştır.[1030]

Sehî Bey, Lâmiʿî'nin Hüsn ü Dil'de anlatılamayacak kadar çok fazilet ve maarifi bir araya getirdiğini söylerken Gelibolulu Mustafa Âlî, eseri Âhî'nin aynı adlı eseri ile karşılaştırarak Âhî'nin eserini üstün tutar. Diğer tezkireciler ise yalnızca eserin adını anarlar. Mecdî Mehmed Efendi ise Şakaik tercümesinde Lâmiî'nin ***Hüsn ü Dil***'ini Fettâhî'nin orijinal eserinden dahi üstün tutar. Eser nüshalardaki yazı türü, satır sayısı ve bazılarının eksik oluşu gibi sebeplerle farklılık gösterse de ortalama 130 varaktır. Mensur olarak yazılan eserde beyitten mesnevîye kadar, kıtʿa, rubâi, gazel gibi değişik nazım şekilleriyle yazılmış çok sayıda manzûme bulunmaktadır. Hikâye, hepsi Farsça yazılmış olan seksen civarında bölüm başlığı altında anlatılmaktadır.[1031]

Lâmiʿî'nin ***Hüsn ü Dîl***'i üzerinde bugüne kadar üç çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri yurtdışında yapılan Alman şarkiyatçı Prof. Dr. Rudolph Dvorak'ın

[1026] Lâmiî, A.g.e., s. 5
[1027] Günay Kut, A.g.m.
[1028] Gönül Ayan, **Bursalı Lâmiʿî Bibliyografyası**, Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, Erzurum 1978
[1029] A.g.y., A.g.m., s. 49
[1030] Günay Kut, A.g.m., s. 96
[1031] Mümine Çakır, A.g.t., s. 3

çalışmasıdır.[1032] Bu eserde, Fettâhî'nin ***Hüsn ü Dîl***'i ile Lâmiʿî'ninkinin mukayesesi de yapılmıştır. Diğerleri ise 1987 ve 1998 yıllarında yapılmış iki yüksek lisans çalışmasıdır.[1033]

2. Ferhad u Şîrîn: ***Ferhad-nâme*** ya da ***Hüsrev ü Şîrîn*** adlarıyla da bilinen bu mesnevi, Ali Şîr Nevâʿî'nin aynı adlı eserinin Türkçeye uyarlaması olup şairin kendi ifadesinden anlaşıldığı üzere dönemin Bursa kadısı Fenârî-zâde Cemaleddin Muhammed Şah Çelebi'nin isteği üzerine yazılmıştır. ***Ferhâd ile Şîrîn***'de asıl hikâyenin başladığı bölüme kadarki kısım umumiyetle Lamiî'nin tasavvuf yolundaki düşüncelerini anlattığı manzumelerden oluşmaktadır. Hikâye kısmında Nevâʿî'ye bağlı kalan Lâmiʿî'nin eserinde olayların seyri, kahramanların karakterleri, rolleri tamamen Nevâʿî'nin eserindeki gibidir. Ancak Lamiʿî, Nevâʿî'den aldığı bu malzemeyi dil ve üslup bakımından zenginleştirmiş, Anadolu Türkçesine aktarmış ve kısmen de genişletmiştir.[1034]

Agâh Sırrı Levend, kaynaklarda yazılış tarihi belirtilmeyen bu mesnevinin kendisinde bulunan nüshasından hareketle 5095 beyit oluştuğunu 918/1512 tarihinde yazılmış olduğunu söyler.[1035] Hasan Ali Esir ise şairin eserde 922/1516 tarihinde vefat eden şeyhi Ahmed Buhârî'den ölmüş olarak bahsettiği beyitlerden ve ilerleyen beyitlerde Yavuz Sultan Selim'in önemli icraatlarından bahsetmesinden eserin bu tarihten sonra yazılmış olacağını belirtir.[1036] Bizce şairin eserde Yavuz Sultan Selim'in Acem, Mısır fetihlerini anlatmasından ve bu padişaha sunulmasından dolayı eserin yazılış tarihi Mısır'ın fethedildiği 923/1517 ile Sultan Selim'in vefat ettiği 926/1520 tarihleri arasında olmalıdır. Bu fetihler eserde şu beyitlerle anlatılır:

Livâsına çü nusret oldı munzam
'Acem milkini feth itdi mukaddem

Zemînden agdurup eflâke mîgi

[1032] Rudolph Dvorak, **Hüsn ü Dil Persischha Allegorie von Fettâhî aus Nisapurhrsg. Übers und erklart und Mit Lamii's Türkischer Bearbeitung Verliechen**, Denkschriften der Akademie, Viyana 1989
[1033] Ülkü Ayan, **Lâmiî Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i (İnceleme-Metin)**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987; Abit Şenel, **Lami'i Çelebi-Hüsn ü Dil (inceleme-metin),** Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998
[1034] Lâmiî, A.g.e., s. 7
[1035] Agah Sırrı Levend, "Lâmiî'nin Ferhad u Şîrîn'i", **TDAY Belleten**, 1964, s. 87
[1036] Lâmiî, A.g.e., s. 6-7 (Giriş kısmı)

Güneş-âyîn çü saldı şarka tîgi

Vücûd-ı şâh-ı güm-reh zerre-girdâr
Anun tâbından oldı nâ-bedîdâr

Serine yagdurup ol kavmun odı
Kopardı sayha-i ‘Âd u Semûdı

Ne yire atınun basdıysa na‘li
Düşürdi hâke yüz bin tâc-ı la‘li

Yakîn ol kavmi bildi dîne Deccâl
Mesîh-âsâ işini görda fi’l-hâl

Nücûm-âyîn çeküp hayl ü sipâhı
Kılâ‘ın çarh-veş aldı Kemâhı

Çü her yirde karîni ‘avn-ı Rabdur
İkinci fethi iklîm-i ‘Arabdur

Kılup zehr-âb-ı tîgi zehreler çâk ,
‘Arabdan fitne gerdin eyledi pâk

Didi âyîn ü dîn bilmez Çerâkiz
Revâ mı Mısra vâlî ola hergiz

Çün anlar şer‘ subhın kıldılar şâm
Gerekmez ellerinde milket-i Şâm

Ne bilsün hürmet-i Beytü’l-Harâmı
Tarîk-i haccı kat‘ iden harâmî

Resûlün rûhı anlardan degül şâd

Ne içün tîg-i kahrum almaya dâd

Ezâdur çünki anlar râh-ı dînde
Yolı pâk eyledi pes şâh-ı dînde[1037] *(beyit: 1002-1015)*

Eserin yukarıda bahsedildiği üzere Agâh Sırrı Levend'de bulunan nüshası üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. [1038] Bu çalışmada inceleme bölümünde Nevâî'nin eseriyle karşılaştırılan mesnevinin 5043 beyit ihtiva eden metin kısmından sonra bir sözlük ile beyit ve mısra indeksi de bulunmaktadır. Eser üzerine Hasan Ali Esir tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.[1039] 2008 senesinde aynı araştırmacı tarafından hazırlanan eser, giriş ve 8157 beyit ihtiva eden metin kısmı ayrı olmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap olarak yayımlanmıştır.[1040]

3. Salamân u Absâl: Huneyn bin İshak'ın (ö.873) Yunancadan çevirdiği ***Salamân u Absâl*** adını taşıyan bir hikâye alegorik yapısıyla İbn Sinâ'nın (ö.1037) dikkatini çeker ve ünlü filozof aynı adlı bir hikâye ile beraber buna benzer ***Hay bin Yakzan*** adlı meşhur hikâyesini yazar. [1041] Daha sonra ***Salamân u Absâl*** öyküsü ilk olarak Fars edebiyatında Molla Câmî tarafından işlenir. Molla Câmî, İbn Sina ve onun eserinden bahseden Tûsî'nin metinlerinden hareketle hikâyeyi 1130 beyitlik bir mesnevî hâline getirir. İkinci olarak ise Molla Câmî'nin eserlerini telif-tercüme yöntemiyle Türkçeye aktaran ve bu yüzden Anadolu'nun Câmî'si (Câmî-i Rûm) unvanını kazanan Lamiî Çelebi tarafından işlenir. Lâmiî, Câmî'nin metnini esas almakla beraber ilavelerle ona yeni bir mahiyet kazandırır ve bu hikâyeyi telif tercüme nitelikli, özgün karakterli bir mesnevi hâlinde Türkçeye aktarır.[1042]

Eser, Molla Câmî'nin aynı adlı eserinden tercüme olmakla beraber tam bir tercüme değildir. Sade, açık bir mana ve çok sayıda zengin, parlak tasvir parçalarıyla

[1037] Lâmiî, A.g.e., s. 26 (Metin kısmı)
[1038] Abdulkadir Erkal, **Lami'î Çelebi Ferhad u Şirin (Ferhadnâme) (inceleme-metin)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1998
[1039] Hasan Ali Esir, **Lâmiî Çelebi Ferhâd İle Şîrîn, İnceleme-Metin-İndeks**, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1998
[1040] Lâmi'î, A.g.e. (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75518/lamii---ferhadname.html)
[1041] Ziya Avşar, "Evrensel Bir Hikâye: Salâmân u Absâl ve Kökeni", **Turkish Studies**, Volume 2/4 Fall 2007, s. 185
[1042] A.g.m., s. 197

hususiyet taşıyan bu esere Lâmiʿî bir takım ilaveler yapmış ve aralara aşka, kadına, evlenmeye, isim ve karakter arasındaki münasebete dair görüşlerini ilave etmiş, ayrıca konunun akışı içerisinde kendinden şiirler de eklemiştir. Aruz vezninin *fa'i1âtün fa'ilâtün fa'ilün* kalıbıyla yazılan eser en zengin nüshaya göre 1903 beyittir. Şiirde bölüm başlıkları nesir halinde verilmiş ve bir hayli yekün tutmaktadır. Gibb, ***Osmanlı Şiir Tarihi*** adlı eserinde[1043], şairin bu eserini gençlik zamanlarında tercüme ederek devrin padişahı Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiğini söyler. Mesnevide tevhid ve naʿtdan sonraki iki medhiyenin ilkinin Sultan Selim, ikincisinin ise veliahtı Şehzade Süleyman vasfında olması bu bilgiyi doğrulamaktadır.[1044]

Lamiʿî mesnevisine Arapça iki beyitle giriş yaptıktan sonra, şu beyitlerle tevhide başlar:

Ey gamun can bezminün sermâyesi
Mihr ü mehdür şem'-i hüsnün sâyesi

Cism ü cân mihrünle rûşendür senün
Yir ü gök hüsnünle gülşendür senün

Mesnevinin giriş bölümünde tevhidle münacat içiçe verilmiştir ve 95 beyitlik tevhîdin ardından 112 beyitlik naʿt bulunur. Daha sonra ise padişahın adının anıldığı 44 beyitlik medhiye kısmı yeralır:

Diyem adın kimdir ol şâh-ı kerîm
Husrev-i sâhib-kırân Sultân Selîm

beytiyle başlayan medhiye ile devrin padişahı Yavuz Sultan Selim adına yazıldığı açıkça görülen mesnevinin ilerleyen beyitlerinde şair bu padişahı Doğu ve Batı'nın İskender'i olarak ifade eder:

Âb-ı rûy-ı dehrdür hâk-i deri
Şark u Garbun oldurur İskender'i

[1043] E. J. Wilkinson Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi III-IV**, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 30
[1044] Erdoğan Uludağ, "Lamiî'nin Salâmân u Absâl Adlı Mesnevîsi*",* **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 8, Erzurum 1997, s. 67-8

Eserin tevhîd, nünâcât, medhiye bölümlerinde ve devamında konu ile alakalı kısa hikâyeler önemli bir yer tutar. Bu hikâyelerin okuyucuya mesaj verici mahiyette oluşu ve yerli yerinde kullanılmaları da mesneviye ayrı bir renk ve ahenk katmaktadır.[1045] Eser üzerine Erdoğan Uludağ tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır.[1046] Ayrıca eserin Molla Câmî'nin eseriyle karşılaştırılması üzerine bir mezuniyet tezi bulunmaktadır.[1047]

4. Şem u Pervâne: Ehlî-i Şirâzî'nin aynı adlı tasavvufî alegorik mesnevisinin tercümesidir. Rodos'un fethi münasebetiyle 1522 yılında yazılan eser, Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.[1048] Hafîf bahrinin *feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılan mesnevi 1653 beyit olmakla beraber sonuna eklenen Kanuni'nin övgüsü (18 beyit), Rodos'un fethi üzerine söylenmiş bir kıt'a ve padişah için yazılan dua (29 beyit) ile birlikte beyit sayısı 1704'tür.[1049]

5. Maktel-i İmâm Hüseyn (Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl): Hz. Hüzeyin'in şehit edildiği Kerbelâ vakasını anlatan ve Hz. Peygamber'in soyunu öven bir eserdir. Lâmi'î Çelebi eserinin girişinde bu eseri Kanuni Sultan Süleyman'ın defterdarı Sinan Bey'in isteğiyle yazdığını söyler. 1527'de yazılan ***Şerefü'l-insân'da*** adı anılmasından dolayı bu tarihten önce yazılmış olması gereken eser on iki bâba ayrılmış 992 beyitten oluşur.[1050] Âşık Çelebi'nin ifadesine göre Bursa'da ***Maktel-i Hüseyn***'lerin okunmasının gayrisünnî dervişlere has ve şariate aykırı olması sebebiyle Molla Arab tarafından yasaklandığı bir dönemde Lâmi'î tarafından sahih kaynaklardan istifade ederek yazılmış, dönemin Bursa kadısı Aşçı-zâde Hasan, Vâiz Molla Arab ve diğer ulemâ karşısında okunarak onlar tarafından onaylanmıştır.[1051]

[1045] A.g.m., s. 69

[1046] Erdoğan Uludağ, **Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmi'î`nin Salâman u Absâl İsimli Mesnevisi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Erzurum 1997

[1047] Sabiha Gürkan, **Lâmi'î Çelebi'nin Absâl u Salâmân Mesnevisi ile Molla Câmî'nin Absâl u Salâmân Mesnevîsi'nin Karşılaştırılması**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, TDEB, Bitirme Tezi (BT. 349), İstanbul 1950-51

[1048] Günay Kut, "Lâmî'i Çhelebi and His Works" Journal of Near Eastern Studies, Volume 35, Chicago 1976, s. 88

[1049] Sadık Armutlu, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", **Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 39, Erzurum 2009 (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), s. 894

[1050] Kenan Özçelik, "Lâmiî Çelebi'nin Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl'ü", **Bursalı Lâmiî Çelebi Ve Dönemi**, Editör: Bilal Kemikli – Süleyman Eroğlu, Bursa Kültür Yay., Bursa 2011, s. 275-6

[1051] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 749

Hakkında bir lisans[1052] bir de yüksek lisans tezi[1053] hazırlanmış olan bu eser Ertuğrul Ertekin tarafından yayımlanmıştır.[1054]

6. Gûy u Çevgân: İranlı şair Arifî-i Herevî'nin hâl-nâme adıyla da bilinen tasavvufî-alegorik eserinin tercümesidir. Kanuni Sultan Süleyman adına yazılmış eser üzerine Nuran Tezcan tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmış[1055], daha sonra da aynı araştırmacı tarafından Almanca bir önsözle birlikte 1994 senesinde Stuttgart'ta yayımlanmıştır.[1056]

7. Vâmık u Azrâ: Lâmiʿî Çelebi'nin Unsurî'nin aynı adlı mesnevisinden ilhamla Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle yazmaya başladığı ve altı ayda bitirdiği eserdir. Türk edebiyatında yazılan ikinci ve en dikkate değer ***Vâmık u Azrâ'***dır. 5879 beyitten meydana gelen eserin sonunda ayrıca Gül-i sad-berg adıyla Kanuni namına yazılmış yüz beyitlik bir kaside bulunmaktadır. [1057] Eser Gönül Ayan tarafından yayımlanmıştır.[1058] Eserin modern roman teknikleri ile incelenmesi üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[1059]

8. Lugat-ı Manzume (Tuhfe-i Lâmiʿî): Aruz ölçüsünün bahirlerine göre düzenlenmiş bölümlerden oluşan, 12 yaprak ve 172 beyit Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Eser İbrahim İmran Öztahtalı tarafından yayımlanmıştır.[1060]

9. Şehr-engîz-i Bursa:. Bir şehrin güzellerinin ve güzelliklerinin tasvîri amacıyla yazılan eserler olarak tanımlanan *şehr-engîz* türü Türk edebiyatına has bir

[1052] İbrahim Boğalı, **Lâmiî Çelebi Maktel-i Al-i Resul, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1971**
[1053] Harun Arslan, **Kitab-ı Maktel-i Al-i Resul (Giriş-metin-inceleme-sözlük-adlar dizini), İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001**
[1054] Lâmiî Çelebi, **Kitab-ı Maktel-i Al-i Resul, Haz.: Ertuğrul Ertekin, Kevser Yay.,**
[1055] Nuran Tezcan, **Lamiî Çelebi'nin Hayatı, Eserleri ve Gûy u Çevgân Mesnevisi**, Ankara Üniversitesi, DTCF, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1976
[1056] A.g.y., **Lami'is Guy u Çevgan**, Supplementband 35, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994
[1057] Lâmiʿî, **Vâmık u Azrâ** –İnceleme-Metin-, Haz.: Gönül Ayan, AKM Yay., Ankara 1998, s. 8-9
[1058] A.g.e.
[1059] Mehmet Özger**, Lâmi'î Çelebi'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinin Modern Roman Tekniklerine Göre İncelenmesi**, İnönü Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2004
[1060] İbrahim İmran Öztahtalı, **Lami'i Çelebi ve Lügat- ı Manzumu (Tuhfe-i Lâmiʿî)**, Gaye Kitabevi, Bursa 2004

edebi tür olup ilk örneği Piriştineli Mesîhî tarafından verilmiştir.[1061] Şehr-engîzlerin bir kısmı sadece bir güzeli veya güzelleri ele alıp anlatırken diğer bir kısmı şehrin güzelliklerini, gezilip görülecek yerlerini ele alıp anlatır ki Lâmiʿî'nin *şehr-engîz*i bunlara örnektir.[1062] Lâmiʿî Çelebi'nin Kanuni Sultan Süleyman adına yazdığı bu eseri sırf Bursa'nın tarifi ve tasviri için yazıldığından eserin ağırlık merkezini güzeller değil şehrin tabii güzelliklerinin tanıtılması teşkil etmektedir. Bu sebeple konusu ve gayesi bakımından önemli bir eserdir.[1063]

Nuran Tezcan'a göre yukarıda verilen ve Lâmîʿî'nin bu eserinden bahseden çalışmalarda tekrarlana gelen bu bilgi eksik bir bilgidir. Bu eksiklik muhtemelen eserin Bursa'nın tanıtıldığı beğenilen kısmının kısaltılarak basılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Oysaki Lâmiʿî Çelebi geleneğe uyarak şehrin güzellerini de anlatmış fakat eserin divanının sonunda da yer alan bu kısmı eski harfli ve yeni harfli olarak yapılan baskılarda yer almamıştır.[1064] İlk olarak 1288/1871'de Hüdavendigar Vilayet Matbaası'nda basılan eser 1987'de Mustafa İsen ve Hamit Bilen Burmaoğlu tarafından bir makaleyle[1065], 2011'de ise aynı araştırmacılar tarafından müstakil bir eser olarak yayımlanmıştır.[1066]

10. Menâkıb-ı Üveys el-Karanî: Veysel Karanî'nin menkıbelerini ihtiva eden eseridir. Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. [1067]

11. İbret-nüma: Yazma nüshalarının bazılarında ***İbret-nâme*** adıyla da kaydedilen bu eser Kanuni Sultan Süleyman'ın Engürüs (Macar) seferi üzerine 932/1526'da yazılmıştır. Tasavvuf büyüklerine ait tasavvufî-ahlâki menkıbeler içeren bir eserdir. Dili oldukça sadedir. Halk için yazılmıs ve çok okunmustur. Nefsi ıslah amacına yönelik hikâyelerden oluştuğundan mevʿiza türünün bir örneği sayılan eserin kaynakları bakımından derleme bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Birçok

[1061] Mustafa İsen – Hamit B. Burmaoğlu, "Lâmiʿî Çelebi'nin Bursa Şehr-engîzi", Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 3, 1987, s. 57
[1062] Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatında Şehrengîzler ve Şehrengîzlerde İstanbul**, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul 1957, s. 14
[1063] M. Murat Yurtsever, "Lâmiʿî Çelebi'nin Bursa Şehrengîzi'nde Mekân Tasvirleri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, C. 2, Yıl: 2, 1987, s. 244
[1064] Nuran Tezcan, "Güzele Bir Şehrengîzden Bakış", Türkoloji Dergisi, C. XIV, S. 1, s.164-6
[1065] Mustafa İsen – Hamit B. Burmaoğlu, A.g.m., s. 57-105
[1066] A.g.y., **Bursa Şehrengizi Lami'i Çelebi,** Bursa Kültür Sanat Turizm Yay., Bursa 2011
[1067] Bayram Gündoğar, **Menakıbnameler ve Lami`i Çelebi'nin Menakıb-ı Üveys el-Karani adlı eserinin tahlili, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998**

nüshası bulunan eserin biri ***Kitâb-ı İbretnümâ*** adında 1273/1856-57 tarihli diğeri tarihsiz ve eksik olmak üzere iki baskısı vardır.[1068] Eser üzerine bir lisans[1069] bir de yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[1070]

12. Şerefü'l-insân: 933/1527 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman adına yazılan insanın şeref ve faziletleri konulu bu eser, ***Resailü İhvani's-safâ*** adlı Arapça büyük yapıtın birinci risalesi olan "*İnsanın hayvanlarla münazarası*" adlı makalesinden mülhemdir. Mensur bir eser olmakla birlikte yer yer manzum bölümler de içeren eserin yüzden fazla nüshası mevcuttur.[1071] Eser üzerine Sadettin Eğri tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır. [1072]

13. Hall-i Muammâ-yı Mîr Hüseyin: Lâmiʿî'nin ***Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Mir'âtü'l-esmâ, Câm-ı Cihân-nümâ ve Tefe'ül-nâme*** adlarıyla da anılan bu eseri Mîr Hüseyin b. Muhammed Şîrâzî'nin Allah'ın doksan dokuz ismini konu alan muammâlarının şerhidir. Kanuni Sultan Süleyman adına yazılmıştır.[1073] Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1074]

14. Münâzara-i Bahâr u Şitâ: Kaynaklarda ***Bahâr u Hazân*** adıyla da anılan Kanunî Sultan Süleyman adına yazılmış manzum-mensur karışık bu eserde Lâmiʿî, Bursa'da geçen yaz ve kış mevsimlerini canlandırmaktadır. Eser Sultan'ı temsil eden "bahar" ve Şehriyâr'ı temsil eden "kış" arasındaki savaşı hikâyeleştiren sanatlı bir münazaradır. Eser 1873 tarihinde İstanbul'da İzzet Efendi Matbaası'nda basılmıştır. Sadettin Eğri tarafından da ***Bir Bursa Efsanesi: Bahar Sultanı ile Kış Şehriyarı' nın Uludağ'da Savaşı*** adıyla hazırlanarak yayımlanmıştır.[1075]

[1068] Günay Kut, "İbretnâme", TDVİA, C. 21, İstanbul 2000, s. 370-1
[1069] Sibel Göncüler, **Lami'i Çelebi-ibretnümâ**, Hacettepe Üniversitesi, Lisans Tezi, Ankara 1983
[1070] Salih Gülerer, **Bursalı Lami'i Çelebi İbret-nüma (inceleme-metin)**, Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara1988

[1071] Sadettin Eğri, "Lami`i Çelebi ve Şerefü`l-İnsan'ı", Yedi İklim, C. X, S. 67, Ekim 1995, s. 45
[1072] A.g.y., **Lami`i Çelebi Şerefü`l-İnsan,** Gazi Üniversitesi, SBE, Doktota Tezi, Ankara 1997
[1073] Gönül Ayan, A.g.m., s. 58; Günay Kut, A.g.m., s. 96-7
[1074] Münire Kevser Baş, **Lamii Çelebi'nin Şerh-i Muammeyat Ala Esma-i Hüsna'sı**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999
[1075]Lâmiʿî Çelebi, **Bir Bursa Efsanesi: Bahar Sultanı ile Kış Şehriyarı' nın Uludağ'da Savaşı - Münazara - i Sultan - ı Bahar Ba - Şehriyar - ı Şita,** Haz.: Sadettin EğriKitabevi Yay., İstanbul 2001

15. Şerh-i Dibâce-i Gülistân: Şirazlı Şeyh Sadi'nin Gülistan adlı mesnevisinin önsözünün Türkçe açıklamasıdır. Eser 910/1504 tarihinde tamamlanmıştır. Lâmiʿî'nin bu eseri klasik mensur metin şerhine örnek olan ve çeşitli bilgilerle zengin bir malzemenin bulunduğu bir eserdir.[1076] Eser üzerine iki yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1077]

16. Münşeât: Lâmiʿî Çelebi'nin ***Şerefü'l-insân***'da ***Münşeât-ı mekâtib*** adıyla kaydettiği ve çeşitli şahıslara yazılmış mektuplarını topladığı eseridir. ***Nisâbü'l-Belâga*** adıyla da bilinen bu eser Lâmiʿî'nin hayatını yansıtan önemli bir kaynak niteliğindedir. Emir Ahmet Buharî'ye yazılmış bir mektupla baslayan eserde devrin devlet büyüklerine ve ileri gelenlerine yazılmış mektuplar da bulunmaktadır. Yetmiş beşi Türkçe, dördü Arapça, üçü de Farsça olarak hepsi de Lâmiʿî Çelebi tarafından kaleme alınmış olan seksen dört mektubun on ikisi başkalarının adına yazılmıştır. Bunlar babasının ağzından Canpolad'a (2), Bursa kadısı ve Anadolu müftüsü adına Yavuz Sultan Selim'e (2), Bursa kadısından Eflâtun-zâde'ye (1), Sultaniye müderrisi Samsunlu-zâde'den Muhyiddin Efendi'ye (1), müderrisler ağzından Semâniye erbabından birine (2), Emîr Çelebi adına Gül Camii imamına, Muhyiddin efendi'ye ve İskender Çelebi'ye (3), bir diğeri ise bir âşığın ağzından mâşukuna (1) yazılmıştır.

Kendi adına yazdığı mektuplar ise Emir Buhârî'ye (2), Kanuni Sultan Süleyman'a (3), Defterdar Sinan Çelebi'ye (5), Şam hâkimi Canpolad'a (2), Kazasker Ali Çelebi'ye (1), Kadı Hızır Çelebi'ye (2), Şeyh Mahmud Çelebi'ye (1), Rumeli Kazaskeri Muhyiddin Çelebi'ye (5), Abdülkadir Çelebi'ye (1), Sadrazam İbrahim Paşa'ya (4), müderris Rûşenî-zâde'ye (2), İskender Çelebi'ye (3), Arpa yazıcısı Hüseyin Çelebi'ye (1), Kazasker Fenârî Efendi'ye (2), Anadolu kazaskeri Kadri Efendi'ye (3), İshak Çelebi'ye (2), Ayaz Paşa'ya (1), İmam Nimetullah'a (1), Cafer Çelebi'ye (1), Abdüsselam Bey'e (1) ve Kıssahân ʿİvaz'a (2) yazılmış olup bir kısmı da " Bazı dostlara, yârâna, esdikâya, ahâliye, kirâma, ekâbire, efâzıla, müddeîye" şeklinde hitaplarla isim belirtmeksizin yazılmıştır.[1078]

[1076] Hülya Canpolat, **Lami'i Çelebi'nin Şerh-i Dibace-i Gülistan'ı, Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2000, s. 25**

[1077] İbrahim İmran Öztahtalı, **Lami'i Çelebi Şerh-i Dibace-i Gülistan (inceleme-metin),** Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1997; Hülya Canpolat, A.g.t.

[1078] Hüseyin Karaman, **Lâmiʿî Çelebi'nin Münşeâtı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001, s. 9-10

Başkaları adına kaleme aldığı mektuplardan özellikle Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethi için yazdığı tebrik-nâmelerden anlaşıldığı kadarıyla inşâsı da beğenilen Lâmiʿi Çelebi'nin yaşamına, sanatına ve dönemine ışık tutan mektuplarını içeren bu eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1079] Ayrıca eser 2006 senesinde Hasan Ali Esir tarafından yayımlanmıştır.[1080]

17. Vîs ü Ramin (Veyse vü Ramin): Lâmiʿî Çelebi'nin hayatının son dönemlerinde kaleme alarak Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu bu mesnevi Fahreddin Cürcânî'nin aslı İslam öncesi İran geleneklerine dayanan bir aşk hikâyesi olan aynı adlı eserinin tercümesidir. Vîs ile Horasan padişahının oğlu Râmîn arasındaki aşk hikâyesini anlatan eser Lâmiʿî'nin diğer mesnevilerinde olduğu gibi gerçek aşkın, ilahi aşka dönüşüyle biter.[1081] Eser üzerine bir yüksek lisans,[1082] bir de doktora çalışması yapılmıştır.[1083]

18. Divan-ı Eş'ar: Lâmiʿî'nin divânının başında şiirin erdemlerinden söz eden bir dibâce bulunmaktadır. Beş defter üzerine düzenlenen divânda birinci defterde 31 kaside, ikinci defterde 7 tercîʿ-i bend, 3 tesellî-nâme, 4 murabbaʿ, 1 muhammes,1 musebbaʿ, 1 muʿaşşer, 1 kıtʿa, Tuhfetü'l-ahyâr başlıklı bir manzume ve birkaç kıtʿa; üçüncü defterde 526 gazel; dördüncü defterde 34 kıtʿa, 18 lugaz, 18 mu'ammâ, 23 rubai, 14 müfred ve 32matlaʿ; beşinci defterde ise 600 beyitli Şehr-engîz ve 400 beyitli Hayret-nâme mesnevileri bulunmaktadır.[1084] Divanda yer alan gazeller ve kasideler üzerine birer lisans tezi hazırlanmıştır.[1085] Hamit Bilen

[1079] A.g.t.
[1080] Hasan Ali Esir, **Münşeât-ı Lâmiʿî (Lâmiî Çelebi'nin Mektupları) İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası, Trabzon 2006
[1081] Nuran Tezcan, "Bursalı Lâmiʿî Çelebi", s. 319-320
[1082] Fatma Zehra Kavukçu, **Lamiʿî Çelebi Veyse vü Ramin (giriş-metin),** Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1994
[1083] Murat Öztürk, **Lamiʿî Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme),** Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Erzurum 2009
[1084] Nuran Tezcan, A.g.m., s. 318
[1085] Gülizar Kırıkkanat, **Lamiʿî Divânı (Gazellerin transkripsiyonu)**, Ankara Üniversitesi, DTCF, Lisans Tezi, Ankara 1969; Bilge Yılmaz, **Lamiʿî Divânındaki Kasideler,** Ankara Üniversitesi, DTCF, Lisans Tezi, 1970

Burmaoğlu tarafından 1983'te doktora tezi olarak hazırlanan divânda yer alan şiirlerden seçmeler de aynı araştırmacı tarafından 1989'da yayımlanmıştır. [1086]

19. Tercüme-i Şevâhidü'n-nübüvve: Molla Câmî'nin ***Şevahidü'n-nübüvve li Takviyeti'l-ehl-i fütûh*** adlı bir **"**mukaddime", yedi "rükn" ve bir "hâtime" den oluşan Farsça siyer kitabının çevirisidir. Mensur olarak halk için sade bir dille yazılan ve pek çok yazma nüshası bulunan eserin eski ve yeni harflerle muhtelif baskıları yapılmıştır.[1087]

20. Nefahatü'l-üns Tercümesi: Molla Câmî'nin, zamanına yetistigi evliyâların menkıbeleri ârifâne sözleri üzerine Farsça olarak yazdıgı aynı adlı eserin Türkçe'ye çevirisidir. Baş tarafında velilik dereceleri ve tasavvuf deyimleri üzerine bilgiler verilen esere Lâmiʿî Çelebi Anadolu ve Rumeli'de yetişen şeyhlerin de menkıbelerini ekleyerek eseri genişletmiştir. Akıcı, sade bir dille yazılmış oldukça serbest bir tercümedir ve en çok okunan eserlerindendir. Lâmiʿî eserine Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı fethi sıralarında (927/1520) tamamlandığı için ***Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbü'l-Müşâhidîn*** adını vermiştir. Pek çok nüshası olan eserin muhtelif baskıları yapılmıştır.

21. Münazara-i Nefs ü Ruh: Kaynaklarda ***Münâzara-i İns ü Cân, Nefsü'l-Emr-nâme, Risâle-i Nefsü'l-Emr*** adlarıyla da geçen, incitmeden güldürmeyi amaçlayan hezel tarzı eseridir. M. Fuat Köprülü, ***XVII. Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikayesi*** adlı eserinde, bu tür eserlerin eski hayat telâkkîlerini âdetleri hatta kıyâfetleri anlatması bakımından önemli oldugunu söyleyerek XVII. yüzyıl hezelcilerinin Lâmi'î'nin bu eserinden etkilendigini belirtir.[1088]

22. Leta'if-name: Genellikle Bursa'ya ait yerli fıkraların toplandıgı orijinal bir eserdir. Kisiligi bakımından hezel ve hicve yatkın olan Lâmiʿî'nin bu alanda da

[1086] Hamit Bilen Burmaoğlu, **Lâmi'î Çelebi Divanı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni)**, Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, Erzurum 1983; A.g.y., **Bursalı Lâmiʿî Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989

[1087] Lâmiî Çelebi, **Tercüme-i Şevâhidü'n-nübüvve,** Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1293/1876; Abdurrahman Câmî, **Şevâhidü'n-nübüvve,** Tercüme: Mahmûd bin Osmân Lâmiî Çelebî, Hakikat Kitabevi, İstanbul (Otuzdan fazla baskısı bulunmaktadır.)

[1088] Nuran Tezcan, A.g.m., s. 335

basarılı oldugunu gösteren bu fıkralar, onun kisiligini ve sosyal yasamını yansıtması yönünden önemlidir. Lâmiʿî'nin bu eseri, oğlu Lemʿî Mehmed Çelebi tarafından bir önsöz yazılarak düzenlenmiş olması sebebiyle oğluna isnad edilmiştir. Pek çok nüshası bulunan eserden seçme latifeler günümüz Türkçesine çevrilerek Yaşar Çalışkan tarafından yayımlanmıştır.[1089]

23. Firâk-nâme: Gönül Ayan, eserin tek nüshasının Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Efendi, n. 747/4'te kayıtlı olduğunu bildirir.

24. Gıdâ'ü'r-Rûh: Paris Milli Kütüphanesi'nde (Blochet, n. 1901) ve Süleymeniye Ktp., Esad Efendi, n. 1591'de birer nüshası olduğu bildirilmektedir.

25. Hayret-nâme - Hıred-nâme - Heft-peyker: Abdülkadir Karahan, İslam Ansiklopedisi "Lâmiʿî" maddesinde, kaynaklarda bahsedilen ve Molla Câmî'den tercüme olan bu eserlerin Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî'de bulunan Lâmiʿî Külliyâtı içerisinde yer aldığını haber verir.

26. Mesnevî: Abdülbâki Gölpınarlı'nın bildirdiği mahbubun uzuvları hakkında 232 beyitlik bu risâlenin tek nüshası Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, n. 2465/4'te bulunmaktadır.

27. Nefsü'l-Emr Risâlesi (Münâzara-i Nefs ü Rûh): Çeşitli yazma nüshaları bulunan eser üzerine Hasan Ali Esir bir makale neşretmiştir.[1090]

28. Nisâbü'l-Belâga: Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY., n. 1911 ve Selim Ağa (Kemankeş) Kütüphanesi, n. 524/1'de kayıtlı nüshaları olduğu belirtilmektedir.

29. Ricâlü'l-Gayb: Tek nüshası Manisa İl Halk (Muradiye) Kütüphanesi, n. 1307'de bulunmaktadır.

[1089] Lamii-zade Abdulllah Çelebi, **Latifeler**, Haz. Yaşar Çalışkan, Tercüman Yay., (1001 Temel Eser), İstanbul 1978

[1090] Hasan Ali Esir, "Lâmiî Çelebi'ye İsnat Edilen Bir Eser: Risâle-i Nefsü'l-Emr-i Lâmiî", İlmî Araştırmalar, S. 12, s. 111-120 (2001)

30. Risâle fî Kelimâti'ş-Şehâde: Tek nüshası Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, n. 1350/4'tedir.

31. Risâle-i Arûz (Arûz-ı Lâmiî): Manisa İl Halk (Muradiye) Kütüphanesi, n. 492/7-6, 1656/7'de bulunmaktadır. Ayrıca Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, n. 5811/2'de 5b-10a yaprakları arasında ***Evzân-ı Arûz*** ismiyle Lâmiî adına kayıtlı bir eser bulunmaktadır.

32. Risale-i tasavvuf: Eserin tek nüshası ***Kitâbü li't-Tasavvuf*** adıyla Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, n. 1659'da kayıtlıdır.

Lami'î'nin yukarıda değinilen eserleri haricinde, bir kısmı ***Şerefü'l-İnsân***'da bizzat kendinin andığı ve bir kısmı da kaynaklarda zikredilen ***Menâkıb-ı Cenâb-ı 'Alî, Mevlidü'r-Resûl 'Aleyhi's-Selâm, Miftâhu'n-Necât fî Havâssı's-Suveri ve'l-Âyât, Risâle-i Usûl min-el-Fünûn, Kıssa-i Edhem ü Hümâ, Resâil, Risâle-i Usûl min el-Fünûz, Risâle-i Fâl, Meslekü's-Sâlikîn*** adında eserleri de bulunduğu belirtilmekle beraber bugün için nüshalarına rastalanılmamıştır.

4.67. LATÎFÎ-İ ERDEBİLÎ

Yavuz Sultan Selim ile birlikte Acem seferi dönüşünde İstanbul'a gelen âlimlerden Kadı-zâde sanıyla tanınmış Zahirüddîn Erdebilî'nin mahlasıdır.[1091] ***Mecâlisü'n-Nefâis*** tercümesinde pek çok eşsiz şiiri bulunduğunu bildiren Şah Muhammed Kazvînî, her mısraında "sâye" ve "hayme" kelimeleri geçen bir kasidesinden aşağıda yer alan bir kaç beyti aktarır:[1092]

Seher zi hayme birûn reft ü sâye zed be-çemen
Bes-ân hayme-i gül serv-i sâye-perver-i men

Çü hayme kâkül-i u sâyebân şode ber-gül
Zi sâye hayme zede sünbüleş ber-vey semen

[1091] Latîfî-i Erdebilî'nin hayatı ve eserleri için bkz.: 153
[1092] Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, A.g.e., s. 395

Dilâ çü sâye mi-şev zîr-i hayme-i gerdûn
Be-keş zi hayme-i gerdûn sâyeeş dâmen

Be-zîr-i sâye-i dil şev ki haymeist zi nûr
Serî çü sâye fürû-ber be-zîr-i sâye-i ten

4.68. LİKÂYÎ

İstanbulludur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan şâirin sahaflık yaptığı ve Yavuz Sultan Selim'in mâdihlerinden olduğu bilinmektedir. Sehî Bey, bilgili, olgun, zarif fakat öksürükten muzdarip bir kimse olduğunu ve çoğu zaman Katip Şevkî ile sohbet ettiğini kaydeder. Latîfî, kendi halinde bir şâir olup şiirlerinin irfan sahipleri nezdinde makbul olmadığını, kendi acâib, şiiri garâib biri olduğunu belirtir. Garip tabiatı ile Ahmedî'nin Yusuf u Züleyha'sına nazîre söyleyeyim derken nakîze söylediğini, bu ayıbını hüner zannederek eseri II. Bayezid'e sunduğunda

Yûsufun kardaşları ol kavm-i şûm
Ana zulm eyledi ol kavm-i zulûm

beytini okuyan Sultan'ın kitabı uygunsuz bulup yaktırdığını ve "*Ehli olmayan bu gûne emr-i mu'azzama mübâşeret itmesün.*" dediğini nakleder[1093]

Likâyî'nin Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında dört gazeli yeralmaktadır. Aşağıdaki gazeli bunlardan biridir:[1094]

Tîr-i ġamzen yâ kaşundan yâdgârumdur benüm
Saklaram sînemde anı râzdârumdur benüm

Şâh-ı 'ışkam dâġlarla eşk-i gül-gûn leşkerüm
Lâleler kuhsârlarda tâcdârumdur benüm

N'eylerem Mecnûn gibi Leylâ pelâsından libâs
Sâyebân-ı dûd-ı âh-ı ġam disârumdur benüm

[1093] Sehî Bey, A.g.e., s. 179; Latîfî, A.g.e., s. 490-2
[1094] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1662

Yaşumun kanlu habâbından müzeyyen bâġ u râġ
Kıpkızıl sahrâ ser-â-ser lâlezârumdur benüm

Gâlibâ yüz suyını viren 'izârun haddine
Bir hayâl-engîz şi'r-i âbdârumdur benüm

Gül yüzün yâdına cânâ dem-be-dem bülbül gibi
Bâġ-ı ġamda inlemek her bâr kârumdur benüm

*Nây-veş sini **Likayî** her nefes inletdüren*
Nâle-i dil-sûzum ile âh u zârumdur benüm

4.69. LUTFÎ PAŞA

Nerede ve ne zaman doğduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bununla beraber 913/1508'de sarayda en az yirmi yaşında olması gereken bir memuriyette bulunmasından 893/1488 civarında doğduğu ve Avlonya taraflarından devşirme olarak getirildiği tahmin edilmektedir. Eserlerinde II. Bayezid'in Harem-i Hass'ında yetiştiğini, Sultan Selim'in tahta çıkmasıyla ilk önce Çuhadarlık görevinden müteferrikalık göreviyle taşraya tayin edilip ardından sırasıyla Çaşnigir-başılık, Kapucu-başılık, Mir-âlemlik, Kastamonu Sancak Beyliği, Karaman Beylerbeyliği, Anadolu Beylerbeyliği görevlerinde bulunduğunu, Kanuni Sultan Süleyman devrinde de vezir olup ardından sadrazam tayin edildiğini tarih belirtmeden dile getirir. Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Şah Sultan ile evlenerek saraya damat olan Lutfî Paşa, 1539'da getirildiği sadrazamlıktan 1541'de azledilir ve Dimetoka'daki çiftliğine çekilerek bir müddet sonra hacca gider. Azlinin hanımı Şah Sultan'la tartışması ve hatta ona tokat atmasının Sultan Süleyman'ın kulağına gitmesi üzerine olduğu rivâyet edilir.[1095] Ölümü tarihini Kâtip Çelebi ve Şemsettin Sâmi 950/1542-43, Bursalı Mehmed Tahir 961/1553-54, Mehmed Süreyyâ ise 971/1563-64 olarak verir.[1096]

[1095] Kayhan Atik, **Lutfî Paşa ve Tevârîh-i Âl-i Osman**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 5-12
[1096] Kâtip Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 768; Şemsettin Sâmî, A.g.e., s. C. 5, 3994; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 3, 133; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 3, s. 903

Sehî Bey, Yavuz Sultan Selim'in terbiyesi ile yetiştiğini ve onun şerefli huzurunda çok makbul bir kimse olduğunu bildirir.[1097] Yavuz Sultan Selim'in yakın hizmetinde bulunduğu, Tevârîh-i Âl-i Osman adlı eserinde yer alan "*...bu hakîr dahi anların hidmetlerinden bir an hâlî olmayup bunca cengler ve bunca savaşlar ve hâdiseler ki diyâr-ı Rûm'da ve cânib-i Şark'da ve 'Arabistan'da ve Haleb'de ve Şam'da ve Mısr'da ve gayrı yerlerde ki, vâkı' olupdur. Bu hakîr anların küllîsine hâzır ve nâzır olmuştur, tâ Sultân Selîm âhirete nakl idinceye değin.*" sözlerinden de anlaşılmaktadır.[1098]

Sehî Bey hariç tezkirelerde Lutfî Paşa'nın şâirliğinden ve şiirlerinden söz edilmez. Sehî Bey, "Tabiatının uyanıklığı ve sanatkâr düşüncesinden dolayı gösterişli şiirleri ve sözleri vardır." diyerek aşağıda yer alan gazelini aktarır:[1099]

Firkatünden çıktı cân ey verd-i handânım meded
Garka virdi âlemi bu çeşm-i giryânım meded

Ger sorarsan günümi sensüz saçun gibi kara
Zulmet içine kalmışım ey âb-ı hayvânım meded

Müdde'îler taşladılar ta'ne taşıyla beni
Vaktdür kim rahm idesin Şâh Sultânım meded

Derdün ile öldügümde sîneme uğrayıcak
İşidesin toprağımdan dürlü efgânım meded

***Lutfî** dahi dilberinin yolına oldı şehîd*
Uş halâl olsun harâmî gözine kanım meded

ESERLERİ:

Türkçe:

1. Kitâb-ı Tenbîhi'l-Gâfilîn ve Te'kidü'l-Gâfilîn: Dört bölüm olan eserin birinci bölümü farz olunan ilim ve ilmin fazileti, ikinci bölümü iman ve İslam,

[1097] Sehî Bey, A.g.e., s. 70
[1098] Kayhan Atik, A.g.e., s. 18
[1099] Sehî Bey, A.g.e., s. 70-1

üçüncü bölümü tevhid ve müteşâbihât, dördüncü bölümü iman bilenin ve bilmeyenin hükmü hakkındadır.

2. Kitâb-ı Tuhfetü't-Tâlibîn: İman ve ibadetle ilgili bir eserdir. (Süleymaniye Ktb., Fatih Bölümü, n. 1507)

3. Kitâb-ı Hayât-ı Ebedî: Ehli sünnet ve'l-cemâate, ehl-i hevâ ve elfâz-ı küfürle ilgilidir. (Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud Efendi Bölümü, n. 1524)

4. Risâle-i Suâl ve Cevâb: Soru cevap şeklinde sade dille yazılmış bir ilmihaldir. Eser Kayhan Atik tarafından tanıtılmıştır.[1100]

5. Risâle-i Niyyet: Önemli meselelere ait bir eserdir.

6. Umûr-ı Mühimmât: Tıpla ilgili bir eserdir.

7. Tevârih-i Âl-i Osman: Başlangıcından 1553 tarihine kadar Osmanlı tarihidir. Eser Kayhan Atik tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır.[1101]

8. Âsaf-nâme: Devlet adamlarına öğütler içeren eseridir. Eser Ahmet Uğur tarafından yayımlanmıştır.[1102]

Arapça:

1. Kitâb-ı Zübdetü'l-Mesâyil fi'l-İtikâdât ve'l İbâdât: (Beyazıt Devlet Ktb., n. 1985)

2. Kitâbu'l-Kunûz fî Letâyifi'l-Rumûz ve'l-Ehâdisi'l-Erba'în: (Süleymaniye Ktb., Pertev Paşa, n. 90)

3. Risâle fî Tashîhi'n-Niyyeti ve'l-Ameli bihâ

4. Risâle fî Takrîri'l-Ervâh Eyne Tasîru İzâ Uhricu min Haze'l-Ecsâd

5. Risâle fî Takrîri men Ehabbe Likâe ve men Kerihehû

6. Risâle fî Takriri'ş-Şühedâi vemâ Yeteallaku bi Umûri'l-Âhireti

7. Risâle fî Hasâisi ehli's-Sünneti ve'l-Cemâati vefi Beyâni Ehli'l-Ehvâi ve'd-Dalâleti

8. Risâle fî Tashîhi Salâti'l-Cum'ati vemâ Yete'allaku bihâ mine'l-Fedâili ve'l-Adâb

9. Risâle fî Beyâni Duhûli'l-Hammâm vemâ Yete'allaku bihâ ve'l-İhtidâb ve Taklîmi'l-Ezâfir

---

[1100] Kayhan Atik , "Lütfi Paşa'nın Risâle-i Suâl ve Cevâb Adli Eseri", **Erciyes Dergisi**, Kayseri, Ekim 1995, S. 214, s. 6-9

[1101] Kayhan Atik, **Lutfî Paşa ve Tevârîh-i Âl-i Osman**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001

[1102] Lutfî Paşa, **Âsaf-nâme**, Haz. Ahmet Uğur, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982

10. Risâle fî Beyâni Metâ Yenkatı'u Ma'rifete'l -ʿAbdi mine'n-Nâs inde Hâleti'l-Mevt ve fi't-Tevbeti ve Beyânihâ fi't-Tâibi men Hüve

11. Risâle fî Takriri's-Saydi ve'z-Zebâyih ve fimâ Yehillü ve mâlâ Yehillü

12. Risâle fî Beyâni't-Tedâvî ve'l-Mesâib ve Telkini'l-Meyyiti vemâ Yestehibbu mine'l-Ehvâli'l-Muhtazarîn ʿİnde'l-Mevt

13. Risâle fî Beyâni Efʿâli'l-ʿİbâd ve Yu'anna bihi'l-İhiyâri'l-Cüzʿi

Lütfi Paşa'nın bu eserlerinden başka ***Kânun-nâme*** adında siyasi, ***Halasetü'l-Ümme fi Ma'rifeti'l-Eimme*** adında müctehid imamlardan ve ictihadlardan bahseden iki eseri daha vardır. Saltuk-nâme isimli bir eserinin daha olduğundan bahsedilirse de araştırmalar bu eserin Seyyid Lokman'a ait olduğunu ortaya koymuştur.[1103]

4.70. MAHREMÎ (ö. 942/1535)

Asıl adı Ahmed'dir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte Galata'nın köylerinden olan Tatavla'da (bugünkü Kurtuluş) doğduğu kaydedilmektedir. Babasının II. Bayezid'in musâhiblerinden Tatavlalı Mehmed Ali Bey olduğu ***Şehname***'sinde yer alan bilgilerden ve ***Mecmau'l-Letâyif***'teki Ahmed b. Mehmed b. Tatavul Ali müellif kaydından anlaşılmaktadır. Mahremî, Medrese eğitiminden sonra Galata'da yirmi yıl kadar kâtiptik ve nâiblik görevinde bulunmuştur. Piri Paşazade Mehmed Çelebi ile Aşçızâde Hasan Çelebi'nin Paskalya törenini izlemek için kıyafet değiştirip Galata'da bir kiliseye gitmeleri üzerine,

Galata'ya sanem seyrine gelmiş
Sitanbul'dan bir iki din ulusu

beytini söylemesi yüzünden vazifesinden azledildiği fakat adı geçenlerden özür diledikten sonra görevine iade edildiği belirtilir. Mahremî, Galata Kadısı Beyşehirli Hasan Çelebi Selanik kadılığına tayin edilince onunla birlikte Selânik'e gitmiştir. 940/1533'te buradan İstanbul'a dönerken bindiği gemi düşman eline geçince eşi ve çocuklarıyla birlikte esir düşmüş, fidye için gerekli parayı bulmak

[1103] Kayhan Atik, A.g.e., s. 17

üzere eşini ve çocuklarını rehin bırakıp İstanbul'a gelmiş ve ailesini kurtarmak için gerekli parayı topladığı sırada 942/1535'te vefat etmiştir.[1104]

Latîfî, şiiri ve mesneviyi gayet güzel söylediğini, şiirlerinin üslûbunun makbûl ve matlûb olduğunu fakat söz ehli arasında mesnevisinin diğer şiirlerinden kat kat güzel bulunup takdir edildiğini belirtir. Hasan Çelebi, "*Tab'-ı şûh u nedîm şîvesi ashâb-ı lutf u kabûlün hemdemi olup harem-sarây-ı belâgatda ebkâr-ı efkârun mahremi oldugından gayrı deryâyı sühanda sefâ'in-makâli sevâhil-i muktezâ-yı hâle vâsıl olmış ve akdâh-ı eş'ârı dâ'ir-i mecâlis ü mahâfil ehâlî vü emâsil olmış idi.*" diyerek şâirliğini över ve aşağıdaki gazelini örnek olarak verir:

Âb zencîrin sürür 'ışkunla bir şûrîdedür
Seyr içün rûşen cemâlün her habâbı dîdedür

'Âleme esrâr-ı 'ışkum fâş oldı âh kim
Hidmetinde sen şeh-i hüsnün dahı pûşîdedür

İdemez sahrâ-nişîn 'akl ile seyr ü sülûk
Sâkin-i kûh-ı belâ vü gam 'aceb vâdîdedür

Geçdi 'ömrüm ol dehenden bir cevâb işitmedüm
Hâtır-ı şûrîde sanman yok yire rencîdedür

***Mahremî** ma'nâ-yı gayra itme zinhâr iltifât*
Lezzet-i kâmil olur mı anda kim hâyîdedür[1105]

Mahremî, M. Fuad Köprülü'nün ***Millî Edebiyatın İlk Mübeşşirleri*** başlığıyla 1920'li yıllardan İtibaren yayımladığı kitap ve makalelerinde Edirneli Nazmî ile beraber Türkî-i Basit akımının öncüsü ve temsilcisi olarak söz ettiği iki şairden biridir. Köprülü'ye göre XVI. yüzyılda Türk şiiri üzerinde İran şiirinin etkisi gittikçe artması sebebiyle Türkçe kelimelerin yerini Arapça ve Farsça kelimeler almış, bunlarla yapılan terkipler Türk şiirini kaplamıştır. Böyle bir dönemde Tatavlalı

[1104] Latîfî, A.g.e., 493-4; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 784-8; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 271-2; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 856-8; Beyânî, A.g.e., s. 251; Hatice Aynur, "Mahremî", TDVİA, C. 27, Ankara 2003, s. 390-1
[1105] Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 857-8

Mahremî ve Edirneli Nazmî aruz vezniyle, fakat yabancı kelimelerden imkân nisbetinde arındırılmış bir Türkçeyle şiirler yazmaya başlamışlar, buna da Türkî-i Basit adını vermişlerdir. Fuad Köprülü'nün bu görüşü uzun süre kabul görmüşse de son yıllarda gerek Mahremî gerekse Edirneli Nazmî hakkında yapılan çalışmalar bu görüşün geçerliliğini tartışmaya açmıştır. Esrar Dede'nin tezkiresinde zikrettiği ve 950/1543'te Konya'da ölen Mevlevi Mahremî Dede'nin Tatavlalı Mahremî ile alâkasının bulunmadığı, ancak tezkirede verilen gazel örneğinin Tatavlalı Mahremî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.[1106]

Aşağıda yer alan gazel Edirneli Nazmî'nin nazire mecmuasında yer alan beş gazelinden biridir:

Kâmet ü zülf ü ruhın 'arz itdi benzer ol nigâr
Togdı magribden güneş kopdı kıyâmet âşkâr

Cevr tûbın her tarafdan kurdı bünyâd ideli
Kûhsâr-ı gamda dil sabr u tahammülden hisâr

Taglarda gârlar sanman görinen kûhlar
Sînesin çâk eylemişdür yir yirin Ferhâdvâr

Bûy-ı mûyunla ne tan bulsam hayât-ı câvidân
Âftâbum 'ömre çün ser-mâyedür leyl ü nehâr

Gâh nâz u gâh cevr ü gâh şîve gâh hışm
'Unsur-ı zât-ı latîfündür meger kim bu çehâr

Çîn-i zülfünden ruhun 'arz olsa eyler gamzeler
Bir nazarda bin sipâh-ı ceng-cûyı tarmâr

***Mahremî** dîvâne dil şûrîdelikler 'arz ider*
Geldi benzer vakt-i gül irişdi hengâm-ı bahâr[1107]

[1106] Hatice Aynur, A.g.m., s. 390
[1107] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 590

Bazı şiir mecmualarında, aslında Sürûrî-i Acem'e ait olan fakat Sultan Selim'e isnad edilen bir gazele Mahremî tarafından yapılmış aşağıdaki tahmîsin "Tahmîs-i Mahremî Gazel-i Sultan Selim" başlığıyla aktarıldığı görülür:

İy güzellik bâğı içre tâze serv-i ser-bülend
Görmedi kaddün gibi bir nahl-i gül hîç nahl-bend
Zülfünün her bir kılında bağludur yüz müstemend
Tâ mu'anber kâkülün hurşîde salmışdur kemend
Bağlamışdur boynumı zencîr-i zülfün bend bend

Tûtiyâ ta'lîm-i nâz eyler lebün güftârda
Ögredür tâvûsa cilve kâmetün reftârda
Çâk-i sîne sûhtendür lâleler kuhsârda
Kadd ü tûbâ-yı nihâlin gördi çün reftârda
Turdı ayağ üstine ta'zîm ider serv-i bülend

İşigünde baş u cân virmek diler cânâ gönül
Vaslunun gülzârına irmek diler cânâ gönül
Leblerün şeft-âlûsın dirmek diler cânâ gönül
'Anber-efşân zülfüne irmek diler cânâ gönül
Allâh Allâh ne uzun sevdâya düşmiş derdmend

Bağrını hūn ideli fürkat dil-i âvârenün
Her birinde bir kızıl ırmak revândur yârenün
Anlamazsın çünki derdin 'âşık-ı bî-çârenün
Nâsıhâ men' eyleme mihrinden ol meh-pârenün
Şöyle tolmışdur gönül kim kalmamışdur cây-bend

Mahremî *sad hançer-i bürrân-ile ol sîm-ten*
Kat' iderse başunı kat'â yüzün döndürme sen
Anın-içün kim ne dir gör husrev-i mülk-i suhan
İy ***Selîmî*** *hatt-ı sevdâsından anun baş çeken*

Pârelensün tîg-ı mihnetle kalem teg bend bend[1108]

ESERLERİ:

1. Şeh-nâme: 12.280 beyit olan eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm ayrı bir cilt olup II. Bayezid'in seferlerinden söz eder. Bilinen tek nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan yazmanın başı ve sonu eksiktir. İkinci bölüm Yavuz Sultan Selim dönemine ve özellikle İran ve Mısır seferlerine dairdir. Üçüncü bölüm ise Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk iki yılındaki olayları, Belgrad ve Rodos'un fethini anlatır. İkinci ve üçüncü bölümü içeren yazmanın yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revân Köşkü, n. 1287'de kayıtlıdır.[1109] Mahremî, bu eserlerinde padişahların yapmış oldukları seferleri, Kemah, Mardin, Âne gibi kalelerin ele geçirilişini, 1515'te meydana gelen ve Kapalı Çarşı civarında çok sayıda binanın yanmasıyla sonuçlanan, İstanbul'un gördüğü büyük yangınlardan birini oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatmış, bunun yanısıra devrin ahlâk anlayışını, dünya görüşünü, yaşantısını da yansıtmıştır. [1110] Şehnâme'nin ikinci bölümü üzerinde Hatice Aynur tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.[1111]

2. Şütür-nâme: Ele geçen tek nüshası, Berlin Devlet Kütüphanesi 282 numarada kayıtlıdır. Mensur-manzum karışık bir ahlâk ve öğüt kitabı mahiyetindeki eserde Baba Şütür adlı güngörmüş, ârif ve muzip kişilikle donatılmış bir devenin başından geçen olaylar latifeler halinde, belli bir mantık bağı olmadan duruma göre gelişigüzel bir şekilde anlatılır. Eserde okuyucuya alegorik bir anlatımla, teşhis ve intak sanatı çerçevesinde Baba Şütür vasfında bir takım mesajlar verilmiştir.[1112] Eser Şener Demirel tarafından bir inceleme ile birlikte makale olarak yayımlanmıştır.[1113]

[1108] M. Hüsrev Subaşı, A.g.t., s. 132-3; Ülkü Akdağ, **Millî Kütüphane'deki 06 Hk 436 numaralı Şiir Mecmuası**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, s. 129-30; Nail Boysak, **Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi`ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 numaralı Mecmuaların Metni**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 160

[1109] Hatice Aynur, A.g.m., s. 390

[1110] Hatice Aynur, **Mahremi ve Şeh-namesi: I.Kısım Yavuz Sultan Selim dönemi, İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin,** İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 132-4

[1111] A.g.t.

[1112] Şener Demirel, "16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Tatavlalı Mahremi ve Şütürnâme'si", Milli Folklor Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi, S. 65, Nisan 2005, s. 53

[1113] A.g.m., s. 49-66

3. Mecmau'l-Letâyif: Eeserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, n. 1755/11'de kayıtlıdır. Mensur-manzum karışık olan eserde Mahremi dost meclislerinde okunması için Acem büyüklerinin latifelerini topladığını belirtir. Sultan Yakub, Hafız, Mevlânâ Selmân, Sultan Hüseyin Baykara, Kâtibî, Câmî, Mevlânâ Tûsî, Şah Mahmûd olmak üzere çeşitli kişiler hakkındaki latifelerin ikisi Türkçe, seksen yedisi Farsça'dır.

4. Tarabü'l-Mecâlis: Kaynaklarda adına rastlanmayan eserin İran'da bir kütüphanede bulunan yazma nüshasının fotokopisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fotokopi, n. 357) mevcuttur. Mensur-manzum karışık olan eser, Hüseyin b. Hasan el-Hüseynî'nin (ö. 718/1318) aynı adlı öğüt kitabının çevirisidir. Kitapta kuşlar ve vahşi hayvanların başından geçenler anlatılır.

5. Basît-nâme: Henüz ele geçmeyen bu eser hakkında Âşık Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin tezkirelerinde yer alan bilgilerden yola çıkan M. Fuad Köprülü, Mahremî'yi Türkî-i Basît akımının temsilcilerinden biri olarak görmüştür. Eserin konusu ve nazım şekli bilinmemekle beraber Âşık Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin ifadelerinden mesnevi tarzında olduğu tahmin edilmektedir.[1114] Âşık Çelebi "*Ve bir Basît-nâmesi vardur ki cümle elfâz u teşbîhât u temsîlâtı Türkîdür, içlerinde lafz-ı 'Arabî vü 'Acemî yokdur. Bu üsûb ile bir iki gazel dahı derc aylemişdür.*" diyerek bu eserinden şu iki beyti aktarır:[1115]

Gördüm segirdür ol ela gözli geyik gibi
Düşdüm saçı duzagına ben ügeyik gibi

*

Der-vasf-ı esb
Dümiyle ögredür tâvûsa cevlân
Virür reftârda efkâre meydân

4.71. MAKÂMÎ (ö. 941/1534-35)

[1114] Hatice Aynur, A.g.m., s. 391
[1115] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 758

Serezlidir. Musiki bilgisinin genişliğinden bu mahlası almıştır. Bazı yerlerde hatiplik yaptıktan sonra Amasya'da Şehzade Ahmed'in maiyeti arasına girmiş ve onun imamı olmuştur. Şehzade Ahmed'in ölümünden sonra İstanbul'a getirilerek Enderun'da hocalık yapmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferi (941/1534-35) esnasında bu şehirde ölmüştür. Sehî Bey, ilm-i musikîde ve fenn-i edvârda eşsiz olduğunu belirtir. Âşık Çelebi de bu özellikleri övdükten sonra, Amasya'da bulunduğu yıllarda şair Mihri Hatun ile karşılıklı şiirler söylediğini ifade ederek aşağıda yer alan gazelini bu şiirlerine örnek olarak aktarır:[1116]

Hüsnündür âftâb anun mâh gencidür
Kaddin mehün hilâl iden ebrûn rencidür

Nakş itdi levh-i hüsnüne kuyrugı
Gûyâ berât-ı hüsnüne zülfün nişâncıdur

Hatt-ı 'izâr u hâl-i ruh u zülf ü kirpügün
Her biri haste dillere bir kara sancıdur

Mihrî 'aceb mi mihrüni sînemde saklasam
Dil şehryârınun hele gör key güvencidür

'Ahdüm budur ki bûsene karşunda cân virem
*Sun leblerüni sanma **Makâmî** yalancıdur*

ESERLERİ:

Kütüphane kayıtlarında ***İlm-i Edvâr-ı Musikî*** adıyla geçen ve XVIII. yüzyılda istinsah edildiği belirtilen bir eser üzerine çalışma yapan Demet Tekin, çalışmasında eserin esas adının ***Kitâb-ı Edvâr***, müellifinin de Makâmî olduğu ve şairin bu eserini Yavuz Sultan Selim'e sunduğu kanaatine varmıştır.[1117]

[1116] Sehî Bey, A.g.e., s. 192; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 826-27; Avni Erdemir, **Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri**, TÜSAV Yay., Ankara 1999, s. 272-73
[1117] Demet Tekin, **Yavuz Sultan Selim`e Yazılan Bir Kitab-ı Edvar**, İstanbul Teknik Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003

4.72. MÂYİLÎ

Kazvînî'nin Mecâlisü'n-nefâis tercümesinde Yavuz Sultan Selim devrinde Anadolu'da bulunduğunu belirttiği bir şâirdir. Mecnûn tabiatlı fakat iyi biri olduğunu, Anadolu'da frengiye yakalandığını belirten Kazvînî, Hz. Ali ve ailesinin muhabbetinin omadığının söylendiğini de bidirerek eğer bu doğru ise iyi bir kişi değildir der.[1118] Aşağıdaki gazel Pervâne Bey'in nazîre mecmuasında Mâyilî mahlasıyla kayıtlıdır:

Halk ü lutf olmak durur mahbûb-ı zibâdan garaz
Âb-ı rûy-ı bûyı vefâdur serv-i ra'nâdan garaz

Bâg seyrin itmezem kaddün nihâlinsüz senün
Kâmetündür çün temâşâ serv-i bâlâdan garaz

Dâg-ı hasret bana geydirdi pelâs-ı mihneti
Pes nedür ey hâce bu dünyâda dünyâdan garaz

Derd ü gamdan olmışam gel kaçma hem-dem ol bana
Mürde ihyâ itmedür 'ömrüm Mesîhâdan garaz

***Mâyilî**ye nâsıhâ virme bu dünyâ pendini*
Kim mey ü mahbûbdur ancak bu dünyâdan garaz[1119]

4.73. MEÂLÎ (ö. 943/1535-36)

Asıl adı Mehmed olup II. Bayezid dönemi âlim ve kadılarından Mustafa b. Evhadüddin Yarhisarî'nin oğludur. İstanbul kadısı olan babasına nisbetle Yarhisarîoğlu ve köse olduğu için de Köse Meâlî lakabıyla tanınmıştır. 895/1490 civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Anne tarafından Fenârî ailesine mensup olan Meâlî, iyi bir tahsil görmüş, ilmî kapasitesi ve ailesinin konumu sebebiyle iyi bir göreve tayin edilmesi beklendiği halde hezliyyâta düşkünlüğü ve gençliğinde

[1118] Nevâî, A.g.e., s. 73,248; Ahmet Kartal, A.g.m., s. 33
[1119] Savaşkan Cem Bahadır, **Pervâne Beg, Mecmû'atü'n-nezâ'ir (261a-291a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 291

toplumun ayak takımıyla düşüp kalkması yüzünden hak ettiği yerlere gelememiş, bazı kasaba kadılıklarıyla yetinmek mecburiyetinde kalmıştır. Mülâzemetinden sonra müderris olmak isteyen Meâlî, ahlâkî zaafları dolayısıyla bu göreve tayin edilmemiş, Mihalıç, Kepsut ve Fırt'ta kadılık yapmıştır. Sofya ve Filibe kadılıklarının ardından, şehzadeliğinden tanıdığı Kanunî Sultan Süleyman tahta çıkınca hayatı boyunca uhdesinde kalmak üzere Gelibolu kadılığına tayin edilmiş, Bolayır tevliyetinin de eklendiği bu görevde on yıl kadar kaldıktan sonra 943/1535-36'da burada vefat etmiştir.[1120]

Uzun burunlu, zayıf ve köse olduğu için kaynaklarda Meâlî'nin fizikî görüntüsü hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Latîfî, onu "*Şûh-tâb' u bezle-gûy ve heykel ü hey'etde u'cûbe-şekl ü turfa-rûy ve rûy-ı turfası bî-mûy idi. A'ni rû-yı bî-mûyı debâgat olınmış deriye ve kısm-ı 'acâyizden yüzi buruşmış 'acûze karıya benzerdi.*" diyerek tarif eder. Güleç yüzlü, şirin sözlü, şakacı ve alıngan olduğu da belirtilen şâirin, hafifmeşrepliğinin ve kendisini görenlerin gülmeden edemedikleri garip görünüşünün mesleğinde yükselememesinde rolü olduğu kaydedilir. Şairin meslekî bakımdan ilerleyememesine sebep olan bir diğer husus da şiirlerinde hezle ve müstehcenliğe devrin anlayışını zorlayacak ölçüler içinde yer vermiş olmasıdır. Meâlî'nin müstehcenlik sınırını zorladığı, hatta zaman zaman aştığı için özel hayatında da sıkıntılar çektiği kaynaklarda çeşitli anekdotlarla nakledilir.[1121]

Benzer ki ugrulık hevesin eylemiş sabâ
Kim buldugın siler yürür ey serv-i hoş-hevâ

Haddünde hattunun n'ola kadrini bilmesen
Dirler çerâg dibi karanu olur şehâ

Gördüm yüzünle zülfüni ey mâh-rû didüm
Âmentü billezî halaka's-subha ve'l-mesâ

Şimşâd u serv kaddüne oldugiçün şebîh

[1120] Mustafa İsen, "Meâlî", **TDVİA**, C. 28, Ankara 2003, s. 201-2; Cemal Aksu, "Meâlî (Köse Mehmed), **YYOA**, C. 2, İstanbul 2008, s. 77-8
[1121] Latîfî, A.g.e., s. 492; Mustafa İsen, A.g.m.

Her demde güvler üstine düşer anun sabâ

Şeytân 'azâbda yaraşur dirler ey perî
Yüklet rakîbe bâr-ı gam u mihnet ü belâ

Yokdur hayâsı zerrece mihr özge nûrdur
Germ olup öykünürmiş eyâ meh-likâ sana

*Bakma saçı düninde **Me'âlî** yüzine kim*
Bakmak giceyle âyineye olmaya revâ[1122]
*
Dakma uslana diyü boynuma zülfünden kemend
Fâyide kılmaz ezel dîvânesine kayd u bend

Ey sabâ gülzâra 'arz it hatt u kadd-i dil-beri
Kim tapu kılup benefşe baş ege serv-i bülend

Âstânunda felek bir hunkdür kavs-ı kuzah
Bir münakkaş teng ana kehkeşândur sîne-bend

Mihr-i ruhsâruna çün öykündi meh hâle anı
Koydı zindâna dıkup boynına bend ile kemend

*Ey **Me'âlî** çün çalışdun hattına yüz sürmege*
Geçmedi sözün sakalun seyrek imiş derdmend[1123]

ESERLERİ:

Meâlî'nin, kaynaklarda bahsedilen tek eseri mürettep dîvânıdır. Kayıp olduğundan söz edilen bu mürettep divan günümüze ulaşmamış, ancak eksik bir nüshası ile (Süleymaniye Ktp., İzmir, n. 552) ve çeşitli mecmualar taranarak derlenen

[1122] A.g.e., s. 259-60
[1123] A.g.e., s. 486

diğer şiirleri Edith Ambros tarafından yayımlanmıştır.[1124] Eser bir kaside, bir Arapça kıta, beş tarih, sekiz murabba, bir destan, 270 gazel, otuz altı Türkçe kıta ve altmış bir müfredden meydana gelmektedir. Meâlî'nin divanı içinde dikkate değer şiirlerden biri sekiz heceli, semai tarzında kaleme alınmış olan destandır. Destanda, Osmanlı tarihlerinde Şeytankulu olarak zikredilen Şahkulu Baba Tekeli'nin (Karabıyıkoğlu) 917/1511'de devlete isyanı anlatılmakta ve bu isyana II. Bayezid'in müdahale etmesi istenmektedir. Destan elde mevcut, heceyle yazılmış ilk tam şiir olması açısından ve hece ile aruz birlikteliğinin divanlarda XVIII. yüzyılda başlayan bir gelenek olmayıp eskiden beri var olageldiğini göstermiş olmasından önemlidir.[1125]

4.74. MEDHÎ

Amasya Ladikli olup Hacı Musa sanıyla tanınmıştır. Yavuz Sultan Selim devrinde yaşadığı ve şiirlerinin dinî mahiyette olduğu belirtilir.[1126] Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında aşağıdaki tek şiiri yer almaktadır:[1127]

Kasd-ı îmân itdi zülf-i nâ-müselmânun senün
Yog imiş bildüm be kâfir kılca îmânun senün

Gözlerüm yılduz sayar her gice ey meh subha dek
Uyhusın bagladı benzer çeşm-i fettânun senün

Va'de-i ahbâr-ı vaslun kimseler kılmaz dürüst
Gönlümüz gibi sınukdur 'ahd ü peymânun senün

Tîr-i mihnetden delinsün cân-ı mecrûhum benüm
Ol kemân-ebrûn içün olmazsa kurbanun senün

Bir yana gam öldürür bir yana hasret bir yana
Bir yana bîm-i ecel bir yana hicrânun senün

[1124] Edith Ambros, **Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16 th. Century**, Berlin 1982
[1125] Mustafa İsen, A.g.m.
[1126] Latîfî, A.g.e., s. 496-7, Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 944;
[1127] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1429

Yakdı sûzından cihânı hüsn-i meh-rûlar gibi
*İrte kalsun **Medhi**yâ göynüklü dîvânun senün*

Dilde bir dem sabr idüp eylemez ise vâ beni
Yufka bagrumdan geçerse tîr-i müjgânun senün

ESERLERİ:

Kaynaklarda kaside ve gazelleri toplanarak divân haline getirildiği belirtilmektedir. Katalog kayıtlarında, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde 2135 numarada ***Divân-ı Medhî*** adıyla Musa Medhî adına kayıtlı bir eser görünmektedir.

4.75. MUʿAMMÂYÎ

Asıl adı Ali Bâlî, babasının adı ise Hacı Osman'dır. Tire'de doğmuştur. Ailesi Selanik'e göç edip yerleştiğinden kaynaklarda Selanikli olarak da anılır. Çok seyahat etmiş ve özellikle muʿammâ ilmine gayret göstermiştir. Ekseri Rumelinde Mihalli, Yahyalı, Evrenoslu ve Turhanlı beylerinden ehl-i fazl ve sâhib-i irfan kimselerin himayesinde bulunmuş, şehirden şehire gezditen sonra Tuna nehri kıyısında Rusçuk adlı kasabada yerleşmiş ve burada ölmüştür. Âşık Çelebi, "yazıcı kendüye yaramaz yazmaz" demeyip sürekli eline geçen kitapları kendine yazarak hayli kitap edindiğini bildirir. Kaynaklarda doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Âşık Çelebi'nin ekseriyetle okuduğunu ifade ettiği aşağıdaki beytinden anladığımıza göre Kanuni Sultan Süleyman devrine yetişmiştir.

Dirlerse eger yârân kimdür ki Mu'ammâyî
İklîm-i Süleymân'un bir mûr-ı suhan-dânı

Osmanlı sahasında muʿammâʿnın en önemli temsilcileri arasında yer alan Muʿammâyî, İran şairlerinden etkilenerek bu türün ilk Türkçe örneklerini vermiştir.[1128] Söylediği muʿammâları Sultan Selim'e sunduğunda bu sanatta Acem sanatkârlardan üstün olduğunu gören Sultan'ın onu ödüllendirdiği tezkirelerde

[1128] Ali Fuat Bilkan, **Türk Edebiyatında Mu'ammâ**, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 27

kayıtlıdır. Bu olayı Âşık Çelebi tezkiresinde şu şekilde aktarır: "*Merhûm Sultan Selim, Acem'den her san'atun ve ekser-i hırfetün fâ'iklerin ve hâzıkların sürgün itdükde mu'ammâyî Acemler dahi gelüp mu'ammâlar dimişler. Mu'ammâyî dahi henüz zuhûr idüp küllî haz itdüginden Sultân Selîm nâmına ve gayrı nâmlara mu'mmâlar diyüp ithâf eyledükde Rûm'dan 'Acemlere mu'ârız itdüginden hazz idüp üç yüz filori sıla ve yanınca niçe iltifât u ihsânı bile iderler.*"[1129] Tezkirelerde bulunan mu'ammâ örnekleri şunlardır:

Der-ism-i Memi
Leb-i la'lün hayât-ı mürde-i cân
Mede öldüm demidür eyle dermân

Bâ-ism-i Cemâl
Mu'ammâyî geçüp zülfeyn-i hamdan
Elin çekdi vü kurtuldı elemden

Bâ-ism-i Emrî
Ol lebi helvâyı gördüm kanzil
Virdi ben miskîne tekrâr acı dil

Bâ-ism-i Mehemmed
Bu felek kim başının hûr tâcıdır
Mevc-i âb-ı dîdenin muhtâcıdır

Latîfî, seyahatlerinde Acem erenleriyle hayli müsahâbet ettiğini, Fars fasihleri mertebesinde Farsça bildiğini, çeşitli ilimlere kâdir fâzıl ve kâmil bir kimse olduğunu fakat şiirlerinin şöhret bulmadığını belirtir. Hurûfî mezheb olduğunu da ekleyerek aşağıdaki şiirinin bunun bir göstergesi olduğunu ifade eder:

Mir'ât-ı safâ itdi Hak sûret-i insânı
Aç gözini hânum bak gör sûret-i Rahmânnı

Yanlış okuma sakın Allâh kelâmını
Yârun yüzine bakup ezberley Kur'ânı

[1129] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 818; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 914; Beyânî, A.g.e., s. 267

Çîn söyle büt-i çînüm çin çin neden olmışdur
Bu sünbül-i sîrâbı bu kâkül-i reyhânı

Ney şekle nazar kılsan ol sûret-i Rahmândur
Sen mushafa nâtıksın bildünse bu bürhânı[1130]

Âşık Çelebi, kendini metheden iki kıtʿasından örnek beyitler de nakleder ki o kıtʿalardan biri şudur:

Bir garazsuz kulı gerçek bî-tama' irgürmedüm
Az degüldür elli yıldur kâ'inâtı sâ'irem

Yimedüm vakf etmegin bir müft bahşîş almadum
Kizb idersem kavlüm içre kaltabân u fâcirem

Virmege destümde kudret yogise çok şükr kim
Almamakda himmetüm vardur fakîr-i sâbirem

Hey'et ü hikmet usûl-i 'ilm-i nazm u nesr hem
Hak budur kim her birinden bâ-nasîb-i vâfirem

Fenn-i tıb u fi'l-i erkân u kavî vü emzice
Bunlarun tafsîl ü tedkîkinde bahr-i zâhirem

'İlm-i teşrîh ü kıyâfetde ayakdan başa dek
Ol hâkîm-i zü'l-celâlün san'atına nâzirem

Şimdiki 'asr içre aksâm-ı riyâziyyâtda
İbn-i Sînâ Ahmed-i Bûnî vü Şeyh-i Câbir'em

Şol ki 'ârîdür fezâ'ilden ne bilsün fazlumı
Nisbetümden zann ider ben bendeyi bir şâ'irem

[1130] Latîfî, A.g.e., s. 501

Şâ'irüm ammâ niçe şâ'ir mücerred şi'r ile
Ahmedî vü Şeyhî üzre şi'rüm ile fâhirem[1131]

Mu'ammâyî, İshak Çelebi'nin Edirne Darü'l-hadîsi'ne müderris olmasına da her taktîʿi bir tarih olan şu beyti söylemişdir:

'Âlim ü ehl-i tefsîr rûşen fakîh-i âfâk
Allâh ne müstehakdur Dârü'l-hadîse'e İshâk[1132]

4.76. MUHYÎ (ö. 954/1548)

Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi'nin mahlasıdır. Yavuz Sultan Selim devrinde Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş, Kanuni Sultan Süleyman devrinde de kazaskerlik ardından da şeyhülislamlık yapmıştır.[1133] Sehî Bey, şiire, inşâya ve muamma üslubuna çalıştığını belirtir. Vesveseli bir insan olduğu, ne zaman şevke gelip şiir söylese veya şiir okusa ağzını gülsuyuyla yıkadığı rivayet edilir. Âşık Çelebi şiirlerinin ekserisinin nazîre olduğunu, bir kafiye ve redifte yedişer, dokuzar beyt söylediğini bildirir. Sekiz yüze yakın gazeli, üç dilde kasideleri, ferdleri ve kıtʿaları bulunduğunu da söyleyen Âşık Çelebi, şiirlerinin sağlam olduğunu, ömrünün son zamanlarında bunları bir araya getirerek divân tertib ettiğini ifade eder.[1134]

Bu cihânda yâr olmaz ki olmaya agyârsuz
Nitekim gülşende güller olmadılar hârsuz

Günde bin kez redd olursam dil-berüm terk itmeyem
Bu meseldür kim gerekdür 'âşık olan 'ârsuz

Kâkül-i dildârı gönlüm kendözine bend sanur
Bî-fehîm itmez ki şehler şehri olmaz dârsuz

[1131] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 822
[1132] A.g.e., C. 2, s. 820
[1133] Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi'nin hayatı ve eserleri için bkz.: 74
[1134] Sehî Bey, A.g.e, s. 77-9; Latîfî, A.g.e., s. 495; Âşık Çelebi, C. 2, s. 791-4; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 877; Beyânî, A.g.e., s. 254; Mustafa Arslan, A.g.t., s. 21-8

Âh-ı germüm âteş-efşân itdügi her şeb bu kim
Bezm-i şehde şem'i sûzân idemezler nârsuz

Didüm ey gül ruhlaruna zülfün olmış âşiyân
Didi genc oldugı menzil lâ-büd olmaz mârsuz

Didüm ey şeh 'ışkun içre kârum oldı âh u zâr
Didi ehl-i 'ışk olanlar hîç olmaz zârsuz

*Bir nigâra hem-dem olmak cehdin eyle **Muhyi**yâ*
Yohsa hayfdur geçmek 'ömrün 'âlem içre yârsuz[1135]
*

Şi're âgâz itdügince ol büt-i sîmîn-beden
Nazm güftârına anun reşk ider dürr-i 'Aden

Kellelik idüp lebine benzedügiçün şeker
Cürmini diliyü gelmiş boynına takup resen

Gül yüzin yumak içün nergis semenle sebzede
Biri sîm ıbrîk tutup biri tutar altun legen

Çeşm-i hûn-rîzi dem-â-dem hançer-i ser-tîz ile
Sîneler çâk itmek içün 'âleme eyler fiten

Zülf-i 'anber-bâr her geh düşdügince yüzine
Hâk olur bûyından anun nâfe-i müşk-i Hoten

Dâne vü hâli ruhında gûyiyâ bir Hindu'dur
Murg-ı dil sayd itmek içün eylemiş Rûm'ı vatan

'Arz-ı dîdâr itdügince gülşen içre ol habîb
Gonçe-i güller ser-â-ser çâk iderler pîrehen

[1135] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1038-9

Seg rakîbden yâr hâlî olmadugı tan mı kim
Kanda bir gül vardur kim olmaya anda diken

*Sâkit olmag ile rahmı **Muhyi**yâ mümkin degül*
Vâcibü'r-rahm olmag içün medhine keşf-i dehen[1136]

4.77. NASUHÎ (ö. 940/1533-34)

Edirnelidir. Önceleri dükkânında attarlık ardından hekimlik yapmış ve sonunda Edirne Darüşşifâsı'na başhekim olmuştur. Mehmed Süreyya, Attar-zâde Nasuh Çelebi kaydıyla ölüm tarihini 940/1533-34 olarak verir. Âşık Çelebi, attarlığını ve tabipliğini övüp şâirliği hakkında bilgi vermez. Hasan Çelebi ve Beyânî de bu özelliklerini övdükten sonra Âhî Çelebi'den mu'avenet ü muzâheret taleb edip mazhar-ı hüsrân ü heybet olduğunda "*Derde dermân ide sanurdum Ahî / Onulursa hakîm imiş o dahı"* beytini söylediğini, Ahî Çelebi'nin de buna "*Her kim içdi Nasûhî şerbetini / Sahte tevbe-i nasûh itdi"*şeklinde karşılık verdiğini aktarırlar. Sehî Bey şiirleri güzel, gazelleri nefis, latifede eşsiz, marifet sahibi kâmil bir insan olduğunu bildirir.[1137] Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında aşağıdaki gazeli ile beraber yedi şiiri yer almaktadır:

Gerçi pürdür hûblarla bu sarây-ı kâyinât
Lîk yokdur sen melek-rû gibi bir pâkîze zât

Ruhlarundan haclete varmış durur gülşende gül
Lebleründen şermsâr olup durur kand ü nebât

Dil-berâ la'lün zülâline tahassürler çeküp
Zulmet-i fürkatde dilteşne yatur âb-ı hayât

Fursatı fevt itme hoş gör hûblık eyyâmını

[1136] A.g.e., s. 1837
[1137] Sehî Bey, A.g.e., s. 181; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 876-8; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 991-2; Beyânî, A.g.e., s. 294; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 4, s. 1229

Gâfil olma gey sakın yokdur güzellikde sebât

Çünki 'Îsâ-leblerün ihyâ idermiş mürdeyi
Râh-ı 'ışk içre ne gam 'uşşâka irerse memât

Dest-i cevr ile belâ bendini dakup boynuma
Bâr-ı mihnetlerle kıldı kâmetümi iki kat

*Bahr-i gam girdâbına düşdi **Nasûhî** dûstum*
Hızrveş irmez isen ol vartadan bulmaz necât[1138]

4.78. NAZMÎ (ö. 962/1555'ten sonra)

Asıl adı Mehmed olup Edirnelidir. Doğum tarihi belli değildir. Âşık Çelebi kuloğullarından olduğunu belirtir. Kâtipler zümresinden olan şairin tam bir medrese eğitimi almamakla beraber bir miktar eğitim gördüğü veya kendini yetiştirdiği divânında yer alan Arapça ve Farsça manzumelerden anlaşılmaktadır. Ahkâm kâtipliği yapmış, ardından sipahi bölüğüne girmiş ve bölükbaşılığa getirilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Acem ve Mısır seferlerinden başlayarak pek çok sefere katılan, uzun yıllar bölükbaşılık ve silahdarlık görevlerinde bulunan Nazmî, 962/1555'ten sonraki bir tarihte Edirne'de ölmüştür.[1139] Nazmî, kuloğlu olduğunu, Yavuz Sultan Selim ile Acem ve Mısır seferlerine katıldığını bir şiirinde şöyle ifade eder:

…
Eban 'an-ced dahi kul oglı kulam
'Atîkam kullıgumda serverâ hem

Şeh-i sâhib-kırân İskender-âyîn
*Ki ya'nî hân **Selîm** ol muhyî-i dîn*

Görüp ihyâ-yı dîni emr-i lâzım

[1138] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 367
[1139] Mustafa Özkan, "Edirneli Nazmî", **TDVİA**, C. 10, İstanbul 1994, s. 450-1; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 20-2

Kızılbaş üstine kim oldı 'âzim

Bileydüm ol gazâda ben de şâhâ
Kadîmî bendeyem ben bende şâhâ

Hem andan sonra ol şâh-ı cihân-bahş
Kaçan kim sürdi Mısr'a 'izz ile rahş

Bileydüm ol seferde dahi ben de
Benem tâ ol zamandan eski bende[1140]
…

Tezkirecilerden Sehî Bey, Âşık Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Âlî, şairliği hakkında bir değerlendirmede bulunmazken Latîfî, onun şiir icâdına muktedir bir şair olup şiirlerinin de "fesâhat-şiâr", "muhayyel" ve "musanna'" olduğunu ifade eder. Ahdî de şiir fenninde üstad, nazmın her türünde kalem oynatabilen, belagat dolu şiirler söyleyen bir şair olarak niteler. Beyânî, *"nazmı âmiyâne ve şi'ri miyânedür"* diyerek görüşünü bildirirken Hasan Çelebi ise duygu ve derinlik bakımından zayıf bulduğu şiirlerinin incelik ve lezzetten yoksun olduğunu iddia eder.[1141]

M. Fuad Köprülü, Edirneli Nazmî'nin şâir ve sanatkâr olarak hiçbir ehemmiyeti olmadığını, tek önemli özelliğinin milli edebiyat cereyanı açısından özel bir yeri bulunan Türkî-i Basit şiirleri olduğunu söyleyerek onu, devrinin dördüncü, beşinci derece bir şâiri olarak değerlendirir.[1142] Atsız, dilinin sadeliği ve bazı kafiyelerde klâsik şiirlerde görülmeyen halk şiiri tarzı teşbihleri ile tamamen millî olduğunu söyleyerek üçüncü sınıf bir şair olduğunu beyân eder.[1143] Pend-nâme-i Attâr Tercümesi'ni bulan Hasibe Mazıoğlu da Nazmî'nin kolay ve içten söyleyişiyle

[1140] Güler Doğan, **Edirneli Nazmî Dîvânı (transkripsiyonlu metin-inceleme)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 4544
[1141] Sehî Bey, A.g.e., s. 241-2; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 882-4; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 279; Latîfî, A.g.e., s. 535-6; Ahdî, A.g.e., s. 561-2; Beyânî, A.g.e., s. 297; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 996
[1142] Köprülü-zâde Mehmed Fuâd, **Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mümessilleri ve Dîvân-ı Türkî-i Basît**, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s.
[1143] Atsız, **XVI. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti**, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1934,

ikinci derecede bir şair olduğunu ifade eder.[1144] Ziya Avşar ise şâirin özellikle kasidelerini başarılı bularak teknik bakımdan zaten başarılı olan şiirlerinin dil açısından da sağlam ve samimi bir söyleyişe sahip olduğunu belirtir.[1145]

Edirneli Nazmî, hem eski tezkireciler, hem de çağdaş edebiyat tarihçilerince çok hacimli bir antoloji olan ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'i ve Türkî Basît'le yazdığı şiirleri ile öne çıkarılmış bir şairdir. Halbuki o, bilinen bu iki özelliğinin dışında farklı önemli vasıflara da sahiptir. Türk edebiyatının en hacimli dîvânını yazmak gibi mühim bir özelliğe sahip olan Nazmî, 7777 gazeliyle edebiyat tarihimizin en çok gazel yazan, Muhibbî, Zâtî, Bağdatlı Rûhî gibi şairlerimizin yazdıklarının toplamı kadar gazel kaleme almış, aynı zamanda da başta murabba' olmak üzere müsebba', mütessa', kıt'a nazım şekillerinde de en çok örnek veren şairimiz olmuştur. Türk edebiyatında kullanılan aruz kalıbı sayısı 60 civarındayken ve bunların yarıya yakını nadir kullanılan kalıplar iken Nazmî, Dîvân'ında bir kısmı kendi icadı olan 150'ye yakın aruz kalıbı kullanmıştır. Nazmî, dîvân tertibi bakımından da yenilik ortaya koyma gayreti ile Klâsik dîvân tertibi dışına çıkarak eserini vezinlere göre düzenlemiş, musammatları da gazellerin olduğu bölüme yerleştirmiş ve şiirleri vezinden başka, kafiyelerine göre de kendi arasında alfabetik (elifbâ) bir tasnife tabi tutmuştur.[1146]

Bununla beraber, bu kadar çok manzume, bunca söz ve şekil oyunu ve bu denli yoğun vezin arayışı içinde manzumelerinde yer yer görünen "sanat kıvılcımları"nı kaybettirmiş, bir anlamda şiirin sebeb-i vücudu olan "şiiriyet"i ihmâl etmiş, şiirde mânâda derinlikten, "bikr-i mânâ"dan çok şekilde zenginliği esas olarak almış ve "sanat" endişesini göz ardı etmiştir. Bütün orijinalitesine rağmen Edirneli Nazmî, klâsik şiirimizde çığır açıcı bir şair veya bir akımın öncüsü olarak kabul edilmemeli, fakat sadece Türkî-i Basît tarzında yazdığı şiirleriyle değil; nazım şekli, vezin gibi şiirin dış cephesine yönelik arayışları ve yenilikleriyle birlikte

[1144] Hasibe Mazıoğlu, "Edirneli Nazmî'nin Pend-i Attâr Çevirisi", AÜDTCF Türkoloji Dergisi, C. VII, S. 1, Ankara 1977, s. 53
[1145] Ziya Avşar, **Edirneli Nazmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Türkî-i Basit ve Gazeller Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1998
[1146] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 30-1

değerlendirilerek kelimenin tam anlamıyla "nev'i şahsına münhasır" bir dîvân şairi olarak kabul edilmelidir.[1147]

Edirneli Nazmî'nin döneminde ve daha önce yaşamış şairlerin şiirlerin derleyerek oluşturduğu nazîre mecmuasında kendine ait beşi zemin şiir olmak üzere 705 şiiri bulunmaktadır. Aşağıda yer alan gazelleri bunlardandır:

Görse kad-i mevzûn u şeker-handüni cânâ
Bin Yûsuf-ı Mısr'a seni virmezdi Züleyhâ

Şîrîn-lebün idüp nice Husrev'leri Ferhâd
Sevdi seni her biri birer cân ile cânâ

Mecnûn gibi pâ-mâl ü perîşân-dil olurdı
Bu kâkül ü bu zülf ile görse seni Leylâ

Vâmık gibi mecnûn olup âşüfte olurdı
Görse bu 'izâr ile nigârâ seni 'Azrâ

Ol şûh-ı cihân sevdi çü bir mâh-likâyı
Hurşîd'e Ferah-şâd gönül bagladı gûyâ

Cân vir reh-i 'ışkında lebi 'ışkına ***Nazmî***
Men mâte mine'l-'aşkı fekad mâte şehîdâ
*
Şimden girü hey bî-vefâ terk-i cefâ itsen n'ola
Rahm eyleyüp 'âşıklara mihr ü vefâ itsen n'ola

Çün 'îd-ı hüsnündür bu kutlu demde kurbân oldugum
Lutf eyleyüp 'uşşâk ile bir merhabâ itsen n'ola

Ey şâh-ı hûbân bend-i gamda şol giriftârun olan

[1147] A.g.e., s. 31

Bunca dil-i gam-gîni şâd idüp rehâ itsen n'ola

Uşşâkı cânum men' ider dâyim kapuna varmadan
Agyârı redd idüp işigünden cüdâ itsen n'ola

***Nazmî** kuluna çün tolu içdün efendi lutf idüp*
Bezm-i mey üslûbınca bir bûse 'atâ itsen n'ola[1148]

*

Kan oldı gonçeveş yüregi cevr-i hâr ile
Bülbül 'aceb mi inlese zâr-ı hezâr ile

Âhir hevâ-yı 'ışkun ile cân virem revân
Hâküm bu yolda yile vara rûzgâr ile

Öldürseler de ben seni terk itmeyem bugün
Yârını kişi terk ide mi ihtiyâr ile

Vaslun ümîdi olmasa hecründe dûstum
Derdün helâk iderdi beni intizâr ile

Zülf ü hatun hayâli ile gönlüm ey perî
Cây-ı harâbedür içi pür mûr u mâr ile

Virür çemende câna safâ câm-ı lâle-reng
Bir serv-kad ü gonçe-leb ü gül-'izâr ile

*Su gibi kendüye akıdup **Nazmi** sayd ider*
Her bir gazâli bu gazel-i âbdâr ile[1149]

ESERLERİ:

Edirneli Nazmî'nin bugün için kesin olarak ona ait olduğu bilinen eserleri ***Mecma'u'n-Nezâ'ir*** adlı nazîre mecmuası ve divânıdır. Bu iki esere ilave olarak

[1148] A.g.e., s. 2564
[1149] A.g.e., s. 2519-20

Pendnâme-i Attâr Tercümesi, Münşeât ve ***Tevârîh-i Antâkiye*** adlarında üç eser daha ona isnad edilmekle beraber, bu eserlerin o dönemde Nazmî mahlasını kullanan başka bir şaire ait olma ihtimali de vardır.

1. Mecma'u'n-Nezâ'ir: Nazmî'nin 930/1524 tarihlerinde telif ettiği ve 357 şairin 5527 şiirini (5490 gazel, 37 murabba') ihtiva eden nazîre mecmuasıdır. Eser divanlarda olduğu gibi hem kafiyelerin son harflerine göre "elifbâ" sırası, hem de aruz bahirlerine göre belli bir sıra gözetilerek tertip edilmiştir. Eser üzerine M. Fatih Köksal tarafından bir doktora çalışması yapılmış,[1150] ve adı geçen araştırmacı tarafından hazırlanarak Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap olarak yayımlanmıştır.[1151]

2. Dîvân: Edirneli Nazmî'nin 643 varaktan oluşan ve Türk diliyle kaleme alınmış en hacimli dîvân olan bu eserinin değişik kütüphanelerde eksik nüshaları bulunmakla beraber tam olan yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 920 numarada kayıtlıdır. İlk olarak Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın İstanbul'da bir kitapçıda görerek 1926'da İstanbul Dârülfünûnu'na satın aldırdığı bu eser, yine Köprülü tarafından tanıtılmıştır. Yalnızca Türkî-i Basît'le yazılan şiirler dolayısıyla değil 7777'i gazel olmak üzere 8976 manzumeden oluşan muazzam hacmiyle ve kendine özgü tertib şekliyle de farklı, tamamen orijinal bir eserdir.[1152] Eser üzerine iki doktora[1153] ve dört yüksek lisans[1154] çalışması yapılmıştır.

3. Pendnâme-i Attâr Tercümesi: Hasibe Mazıoğlu, yayımladığı bir makaleyle DTCF Kütüphanesi Muzaffer Ozak I/1061 numarada kayıtlı bulunan

---

[1150] M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmi Mecma`ü`n-Neza`ir (inceleme-tenkitli metin) (3 cilt),** Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2001

[1151] Edirneli Nazmî, A.g.e.

[1152] M. Fatih Köksal, "Orijinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar", Bilig, S. 20, Ankara 2002, s. 101-23

[1153] Güler Doğan, **Edirneli Nazmî Dîvânı (transkripsiyonlu metin-inceleme)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2010; Sibel Üst, **Edirneli Nazmî Dîvânı, Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Erzurum 2011**

[1154] Ubeydullah Zararsız, **Edirneli Nazmî Dîvânı 396b-521a nolu varaklar (İnceleme-metin-tıpkıbasım), Bozok Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2011; Naciye Kaya, Edirneli Nazmî Dîvânı (521b-645b varaklar) inceleme- metin-tıpkıbasım, Bozok Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2011; Orhan Kılıçarslan, Edirneli Nazmî Dîvânı (144-b/270-a varaklar) (İnceleme-metin-tıpkıbasım), Bozok Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2011; Rabia Akdağ, Edirneli Nazmî Dîvânı (269b-394a varaklar) inceleme-metin-tıpkıbasım, Bozok Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2012**

967/1559'da telif edilmiş bu eserin, tezkirelerde bu devirde yaşamış Nazmî mahlaslı başka bir şâire rastlanmamasından dolayı, Edirneli Nazmî'ye ait olduğunu iddia eder.[1155] Eser Kadir Altun tarafından yayımlanmıştır.[1156]

4. Münşeât: Hikmet İlaydın ve Adnan Sadık Erzi, yayımladıkları bir makalede DTCF Kütüphanesi İsmail Saib I/4504 numarada kayıtlı 16. yüzyıla ait bir münşeât mecmuasınının bir bölümünün Edirneli Nazmî'nin "Münşeât"ına ait olabileceğini ifade etmektedirler.[1157] Kim tarafından toplandığı ve ne zaman telif edildiğine dair bir bilgi bulunmayan bu münşeât, gerek şairin divânında "inşâ"ya "dahli" olduğunu ifade etmesi, gerek "kitâbet" mesleğinden olması ve gerekse Latîfî Tezkiresi'nde "Nazmî Çelebi" adıyla da bilinmesi gibi hususlar, eserin Edirneli Nazmî'ye ait olabilmesi ihtimalini güçlendirmektedir.[1158]

5. Tevârîh-i Antâkiye: Antakya şehrinin İslam öncesi dönemden başlayarak Eyyûbiler devrine kadar gelen tarihini aktaran bir eserdir. Tarihî ve bibliyografik eserlerde yer almayan, Antakya ile ilgili çalışmalarda veya Nazmî ile ilgili yayınlarda adından bahsedilmeyen bu eserin tek nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 5336 numarada kayıtlı bir mecmuanın içerisindedir ve sondan eksiktir.[1159] İçinde yer yer manzum parçalara da yer verilmiş olan bu mensur eser, Nazmî'ye aidiyeti konusunun da tartışıldığı bir incelemeyle birlikte M. Fatih Köksal tarafından yayımlanmıştır. [1160]

4.79. NECMÎ

Âşık Çelebi'ye göre zengin bir Âcem tâcirin oğlu olup Bursa'da doğmuştur. Nakşibendiyye tarikatine girerek Emir Buhârî'den inâbe almış, Lamiî Çelebi ile birlikte uzlet ve halvet etmiştir. Zahirî ilimlere de çalışmış ve Saʿdî Çelebi'den

[1155] Hasibe Mazıoğlu, A.g.m., s. 47-53
[1156] Kadir Altun, **Pend - Name-i Nazmi (Tercüme-i Pend-name-i Attar) İnceleme - Metin – Sözlük**, Laçin Yay., Kayseri 2004
[1157] Hikmet İlaydın – A. Sadık Erzi, "XVI. Asra Ait Bir Münşeât Mecmuası", TTK Belleten, XXI, S. 82, s. 221-232.
[1158] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 25
[1159] M. Fatih Köksal, "Edirneli Nazmî'ye Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Bir Eser: Tevârîh-i Antâkiyye", Journal of Turkish Studies – Türklük Bilgisi Araştırmaları, Günay Kut Armağanı III, V. 28/1, 2004, s. 47
[1160] A.g.m.

mülâzım olmuş, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzâde iken defterdârı olan Sinan Bey'e hocalık yapmıştır. Yenipazar ve Kasım Paşa medreselerinde müderrislik yaptığını da bildiren Âşık Çelebi, şâirin, babasıyla hemşehrilikleri ve eski dostlukları bulunmasından dolayı kendisine bir baba gibi yakın olduğunu belirtir. Şiire tenezzül ederek şâir sayılmayı kendisine revâ gördüğünü söyleyerek bir matlaʿını ve üç gazelini aktarır.[1161] Aşağıda Âşık Çelebi'nin ona ait olarak aktardığı gazellerden biri yer almaktadır:[1162]

Nice bir kan yudayum la'li güher-pâşından
Nice bir güç çekeyüm yay gibi kaşından

Seng-i bî-dâd ile öldügüme kayurmaz idüm
Tek mezârumda dikilse işigi taşından

N'ola Mecnûn başı üzre vatan itse kuşlar
'Âşıkun anca belâlar geçiser başından

Sûfînün kendü kara başına yok fâ'idesi
Himmetiyle taleb-i meygede kallâşından

*Ey ecel şerbetüni **Necmi**'ye sunsan yiridür*
Ki toyupdur felegün mihneti çok aşından

Latîfî'nin Necmî-i Rûmî olarak tezkiresinde yer verdiği şâir yukarıda Âşık Çelebi'nin bahsettiği Necmî ile aynı kişi olmalıdır. Latîfî, astronomi ile uğraştığını, şiir ilminde de kötü olmadığını bildirerek, güzel söz söyleyen, latifeci, hezle yatkın bir kişi olduğunu belirtir. Sultan Selim'e birkaç gazel sunduğunu ve meşhur

Rakîbün ölmesine çâre yokdur
Vezîr ola meger Sultan Selîme

[1161] Âşık Çelebi'nin şâire ait olarak aktardığı şiirlerden biri olan *Yine bir dil-rübâ kassâbun oldum kulı kurbânı / Tenümi şerha şerha itseler ter itmezem anı* matlaʿlı gazel, Latîfî tezkiresinde II. Bayezid devrinde öldüğü bildirilen sipahi zümresinden Canikli Necmî'ye ait olarak verilmektedir. (Bkz.: Latîfî, A.g.e., s. 522-3)
[1162] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 861-5

beytinin onun bu gazellerinden birinde yer aldığını ve Sultan Selim'in bunu gördüğünde tebessüm ettiğinin rivâyet olunduğunu nakleder.[1163] Necmî'nin aşağıdaki gazeli de Pervâne Bey'in nazîre mecmuasında zemin şiir olarak yer almaktadır:

Kuvvet-i kut-ı revândur 'ışk-ı cânândan garaz
Maşâllah hazzı cismânî degül andan garaz

Kalbimi sâf eylemekdür mihr-i dilberden murâd
Dehri rûşen kılmadur hurşîd-i rahşândan garaz

Dâmen-i dildâre toz kondurmamaktır zerrece
'Âşıka bu seyl-i eşk-i çeşm-i giryândan garaz

Bir yüzi gül lâle ruhsârun temâşâsı durur
Bâga varup seyr-i bostân ü gülistândan garaz

***Necmî** pâmâlün alsun tan mıdur gönlün ele*
Merd-i meyyitdür bilürsin 'aynum insândan garaz[1164]

4.80. NEHÂRÎ (ö. 929/1522-23)

Prizrenli olan şair, Saʿyî ve Sûzî'nin kadeşidir. Mahmud adında bir kadının oğludur. Latîfî, "sühangûzâr" ve "hoş-güftâr" bir kimse olduğunu bildirir. Âşık Çelebi, devrin şuʿarâ ve fusahâsının önde gelenlerinden olduğunu söylediği şâirin bir miktar ilim tahsil edip Pirizren'e döndüğünü ve burada uzlete çekildiğini belirtir. Aynı zamanda hattât olan şâir Prizren'in kabiliyetli gençlerine inşâ ve kitâbet dersleri vermiştir. Kardeşi Sûzî Çelebi'den iki yıl önce, 929/1522-23 senesinde vefat eden şâirin mezarı Prizren'de kardeşinin yaptırdığı Sûzî Camii bahçesindeki türbede bulunmaktadır.[1165]

Âteşîn hâk ursan ey şeh başuma efser yiter

[1163] Latîfî, A.g.e., s. 523
[1164] Savaşkan Cem Bahadır, A.g.t, s. 278
[1165] Latîfî, A.g.e., s.; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 904-5; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1011-2; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 282; Beyânî, A.g.e., s. 304; Altay Suroy Recepoğlu, "Suzi'nin Kardeşleri", **Prizren'li Suzi'nin 500. Yılı (Bildiriler, bilgiler, belgeler)**, Haz. Altay Suroy Recepoğlu, Türk Yazarlar Derneği Yay., Prizren 2000, s. 44

Za'ferânî şerhalar çeksen kabâ-yı zer yiter

Sen sarây-ı zer-nigâr içre döşen zerrîn bisât
Gûşe-i külhanda bana odlu hâkister yiter

Gey yaraşur sana altunlu münakkaş câmeler
Bu ten-i zerdüme nakş-ı bûriyâ zîver yiter

Bilmezem lâf u güzâfı şâh-ı tecrîdem bugün
Fakr u iflâs u belâ vü gam bana leşker yiter

*Husrev'ün anma **Nehârî** genc-i bâd-âverdini*
Kim dil-i pür-âteşi dervîşe genc-i zer yiter[1166]

*

Hüsn-i dilber gibi zeyn oldı gülistân sohbeti
Gözime görinmez oldı bâg-ı Rıdvân sohbeti

Bezm-i hüsnün revnâkıdur sun şarâb-ı la'lüni
Kim mey-i gülgûn ile hoşdur gülistân sohbeti

Cisme gerçi her nefe cân sohbeti virür hayât
Cân bagışlar câna ammâ vaslı cânân sohbeti

Şem'-i hüsnün pertevidür meclisi pür-nûr iden
Gitme gözden rûşen olsun bir nefes cân sohbeti

Sâkîyâ devr-i kadehde hâlümüz hoşdur velî
Âh kim bâkî degül bozar devrân bu sohbeti

*Ey **Nehârî** 'ömr beş gündür sakın fevt olmasun*
Şâhîd ü şem' u şarâb u sâz u yârân sohbeti[1167]

[1166] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 790
[1167] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 904-5

4.81. NEŞRÎ (ö. Yavuz Sultan Selim devri sonları)

Asıl adı Mehmed'dir. Latîfî, Sultan Selim'in hizmetinde bulunup Karamanlı olduğunu bildirir. Âşık Çelebi ise Bursalı olduğunu söyler. Gelibolulu Mustafa Âlî ise Anadolu vilayetlerinden birinden olup Bursa'da neşv ü nemâ bulduğunu ifade eder. Sultan Selim devri sonlarında veya Sultan Süleyman'ın cülûsunu müteakip öldüğü belirtilir. Bursalı Mehmed Tahir'e göre Bursa'da Mevlevî Süleyman Efendi'nin yanındaki mezarı yol genişletme çalışmaları sırasında harap olmuştur. [1168] Latîfî, şiir fenninden fazla nasibi olmadığını ve şiirlerinin şöhret bulmadığını, taklid ve tercüme olduklarını belirtir. Şiirlerine örnek olarak aşağıda yer alan iki matla'ı verir ve ikincisinin halka arasında meşhur olup Sultan Selim'e isnad edildiğini, hâlbuki Neşrî'nin divânında kayıtlı olduğunu bildirir:

Rûy-ı şarkı tutsa hamret tan mı şâhîler gibi
Sır beyâz-ı subh anı sünnî sipâhîler gibi

*

Gözlerümden akdı deryâlar gibi yaşum benüm
Dostlar çok nesne gördi onmaduk başum benüm

Geçmek içün seyl-i eşkümden hayâlün leşkeri
Bir direklü iki gözlü köpridür kaşum benüm

ESERLERİ:

Neşrî'nin en önemli eseri Kitâb-ı ***Cihân-nümâ*** adlı Osmanlı tarihidir. Altı bölüm halinde bir dünya tarihi olarak yazılan 890-898 (1485-1493) arasında telif edildiği sanılan eserin günümüze kısaca Osmanlı öncesi Türk tarihi ile Osmanlı tarihine dair altıncı cildi gelebilmiştir. Eserin bazı nüshalarının Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine kadar gelmesi Faik Reşit Unat'a göre Neşrî'nin bu padişah dönemide eserini yeniden kaleme alması ile ilgilidir. Kendinden önceki pek çok Osmanlı tarihini sistemli ve tenkitli bir şekilde kaynak olarak kullanmasıyla dikkat çeken eserin dili sadelik bakımından XV. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Metinde çoğunluğu müellife ait pek çok şiir bulunmaktadır. Eser Faik Reşit Unat ve Mehmet Altay Köymen tarafından Kitâb-ı Cihân-nümâ, Neşrî Tarihi adıyla Türk

[1168] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 876; Latîfî, A.g.e., s. 527-28; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 182; Abdülkadir Özcan, "Neşrî", TDVİA, C. 33, İstanbul 2007, s. 20

Tarih Kurumu Yayınları arasında ilki 1949'da olmak üzere muhtelif tarihlerde eski ve yeni harflerle iki cilt halinde yayımlanmıştır.[1169] Latîfî'nin bu eseri dışında divânı olduğunu bildirmesine rağmen bugüne kadar ele geçmemiştir.

4.82. NİHÂLÎ (ö. 949-50/1542-43)

Asıl adı Cafer olup Bursalıdır. Tahsilini tamamladıktan sonra Plevne ve İstanbul'da müderrislik yapmıştır. Galata kadısı iken emekli olan şâir Muradiye medresesinde çalışmasından dolayı Muradiye Caferi sanıyla tanınmıştır. Kaynaklarda Yavuz Sultan Selim'in Arab seferi sırasında Haleb'de iken İshak Çelebi ve Kadı Bozan ile birlikte musahibi olma şerefine eriştiği lâkin bir müddet sonra beğenilmeyerek cüzʿi caizeler verilerek geri gönderildiği belirtilen şâir 949-950/1542-1543 yıllarında vefat etmiştir. Sehî Bey, mahlasını "Nihânî" olarak verdiği şâirin kendine has bir üslubu olduğunu, çoğu zanatkârlar hakkında ve latife tarzında yazdığı şiirlerin değil Türkçe, Arap ve Fars dillerinde bile benzerinin bulunmadığını söyler. Latîfî de şiirlerinin latife ve sanatlarla dolu olup halk arasında meşhur olduğunu belirtir. Âşık Çelebi ise şâirin hicivde çok başarılı olduğunu başından geçen türlü hilayelerle birlikte nakleder. Öyleki şâirin hicvettiği ekâbirin bazısının önemli görevlere gelmesiyle Cafer Çelebi'yi azlederek nice zaman mülâzemet ile süründürdüklerini ve bu durum canına tak edince şâirin aşağıdaki kıtʿayı söyleyerek devletin ileri gelenlerine sunduğunu ifade eder:[1170]

Kime kimden şikâyet eyleyeyin
Sergüzeştüm hikâyet eyleyeyin

Ehl-i ʾilmün fâkîrine şimdi
Kimse dimez riʾâyet eyleyeyin

Sakalı bitdi fazl u irfânun
Kendümi ehl-i sanʾat eyleteyin

Müntic ise mülâzemet buyurun

[1169] Abdülkadir Özcan, A.g.m., s. 20-22
[1170] Sehî Bey, A.g.e., s. 159-60; Latîfî, A.g.e., s. 540-1; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 906-22; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1015-17; Beyânî, A.g.e., s. 305-6; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 182-3

Yüzüm üzre si'âyet eyleyeyin

Lâf u rüşvetle ise ger mansıb
Rüşvet ü lâfa himmet eyleyeyin

Gâh tedrîs ü geh kazâ diyüben
Niçe zillet denâ'et eyleyeyin

Bana bir tevliyet 'inâyet idün
Vakfa sa'y u kifâyet eyleyeyin

Ka'be-i Rûmdur Eyâsofya
Bana virin 'imâret eyleyeyin

Hakkını müstehakka sevk eylen
Dirsenüz ki nezâket eyleyeyin

Mansıba ger liyâkatüm yog ise
Ol cihetden ferâgat eyleyeyin

Dâ'imâ itdigüm günâhı anup
Niçe âh u nedâmet eyleyeyin

Sadka eylen medem tarîkinden
Tâ kifâf-ı cemâ'at eyleyeyin

Tâ olınca devâm-ı devletünüz
Da'avâtını 'âdet eyleyeyin

Âşık Çelebi her zanaat ehlinden bir güzele evsâfına mahsus birer gazel söylediğini belirterek bunlardan aşağıda yer alan ilk gazelinde içlerinde bulunduğu çokça örnekler aktarır. Ayrıca Edirneli Nazmî'nin nazire mecmuasında biri murabbaʿ

olmak üzere altı şiiri bulunmaktadır. Aşağıdaki gazelleri bunlardan ikisi olup ilk gazel zemin şiir olarak mecmuada yer alır:

Dil meges gibi tolaşdı kara zülfi agına
'Ankebût hâlini bend ideli saç bagına

Deste deste gonçeler kim baglamışdur bâgbân
Benzer ol kazzâz dil-ber tügmesinün bagına

İligüm şöyle kurur yanından üzülmez rakîb
Şöyle benzer deldi dakdı eşkelegi bagına

Kirpügi derdi yüregümde bitelden dûd-ı gam
Bu müşebbek sînemi döndürdi dud yapragına

Kuşagı bek dil-bere olmak dilersen müşterî
Gel nazar kıl dergehi üzre anun kuşagına

Dest çûbı gibi destin öpmege bulur nasîb
Ol kalâbdûn saçlu kazzâzun düşen ayagına

Hûrveş dil-berler ile şimdi kazzâziyyemüz
*Ey **Nihâlî** gör ki dönmişdür bihişt uçmagına*[1171]

*

Yine taşmış geçit virmez yaşum seyli bulanıkdur
Nice merdümleri almış kızıl kana boyanıkdur

İki göz bir kemer köpriydi kaşum bahr-i eşk üzre
Yaşum seyli harâb itmişdür ortadan ufanıkdur

Ko sular koysun ocagına gözüm bâgbânun kim
Boyun var iken ol serve ide hizmet ne lâyıkdur

[1171] Edirneli Nazmî, A.g.e., s.2249-50

Nisâr itdi ayaguna hazân faslında varını
Çenârun ey boyı servüm eli gâyetde açıkdur

Nişâncı şi'ri mu'ciz gibidür ana nazîr olmaz
***Nihâlî** sen de insâf eyle hakkı basma yazıkdur*[1172]

4.83. NİHÂNÎ (ö. 926/1520)

Asıl adı Fâzıl olup Arnavut asıllıdır. Abdullahoğlu (devşirme) olması ve Türkçeyi aksanlı konuşması sebebiyle bazı kimselerin "nacak" diye latife etmelerinden "Nacak Fâzıl" sanıyla tanınmıştır. Bu sebeple aşağıdaki beyti söylediği rivayet edilir:

Nihânî'ye nacak dirler velâkin gerçek eydürler
Havâric boynın urmaga Ebu'l-müslim nacagıdur

İlim tahsil etmiş, müderris olmuş, pek çok medresede görev yapmış ve bu görevde iken 925/1519 senesinde vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, ölüm tarihini 926/1520 olarak verir ve ilimlerden hissedar, üç dilde şiiri olan bir zât olduğunu kaydeder. Hasan Çelebi ve Beyânî, İstanbul Mustafa Paşa Medresesi'nde müderris iken bir aralık tedrisi terkederek tasavvufa meyledip hacca gittiğini ve orada vefat ettiğini aktarırlar. Aşağıdaki reddü'l-ʿacz ʿale's-sadr gazelinin meşhur olduğunu belirtirler:[1173]

Tâ kim göreli tal'atını ey yüzi kamrâ
Irmak gibi çeşmümden akar şâm u seher mâ

Em virdi leb-i la'lüne derdine didi merg
Germ olma igen bendeni öldürmege yârâ

Ârâ-yı cihândır yüzin ey dilber-i cân-keş
Şekk itme ki sensin bana tâc-ı ser-i Dârâ

[1172] A.g.e., s. 866-7
[1173] Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 4, s. 1255; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1017-18; Beyânî, A.g.e., s. 308-9

Aradı senün gibi gönül bulmadı bir şûh
Hoş hûr-kad ü verd-had ü zülf ü kaşı yâ

Ay yüzlülerün medhi içün şi'rüni sen ay
Yâ nûn u elif hâyıla nûn kalbi kıl inşâ

Şâirin Nihânî mahlasını seçmesiyle ilgili olarak herhangi bir bilgi verilmemekle beraber dünya nimetlerine önem vermeyen, riyadan ve gösterişten hoşlanmayan mizacının göstergesi olarak bu tercihi yaptığı söylenebilir. Nitekim divânında yer alan pek çok şiirinde dünyanın geçici nimetlerinden ve heveslerinden uzak durma, Allah'ın emirlerini yerine getirme, ölüm gibi konularda öğütler verdiği görülür.[1174] Aşağıda yer alan şiiri bunlardan biridir:

Dâr-ı dünyâ dilâ bir eski mihmân-hânedür
Her ki anı ta'mir ider 'âkil degil divânedür

Kasr-ı ma'mûrı-dürür ma'nîde anun pür-kusûr
Çâr divârı yıkuk üsti açuk bir vîrânedür

Sanma her sahib-rivâyet pâdişâh-ı dehr olur
Pâdişâh-ı dehr odur ki hâli dervîşânedür

Dehr elünden içdigüm hûn-ı cigerdür tas tas
Mest iden sanmayın kim sagar ü peymânedür

Hor bakma ey gönül gel suhte pervâneye
Şem'ün evvel nârınun nûrı olan pervânedür

Âşinâ-yı Hakk hâşâ ki ide gayra nazar
Her ki ider gayra nazar tahkîk ol bîgânedür

*Hubb-ı dünyâdan **Nihânî** olma mâlik bir habbeye*

[1174] Mesut Dursun, **Nihânî Divânı (İnceleme-Metin)**, Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990, s. 1-10

Ki Âdem'i cennetden iden dûr hubb-ı dânedür[1175]

Âşık Çelebi, üstadı Surûrî Çelebi'nin, Nihânî Hacı Hasan-zâde'de müderris iken onun danişmendi olduğunu ve ondan işitdiği kadarıyla Nihânî'nin şiirinin fazla makbul olmadığını, kendisinin de şairler arasında pek tutulup örnek alınmadığını ifade eder. Latîfî ise "*Kümmâle irmekle kemâle irüp kâmil oldı ve Rumili Fârisîsini söylerken efsâh-ı fusehâ mertebesin buldı. 'İlminden fazla cüz'iyyâtdan nice mu'ammâ-gûşây ve eş'âr u kasâyidde dahi mûcid-i hayâl u ma'nî idi...*" diyerek övdüğü şairin Sultan Selim'in diyâr-ı Arab ile Şam ve Haleb şehirlerini fethine bir mısraʿı muʿammâ, bir mısraʿı târîh-i musannaʿ ve musammat bir kaside söylediğini, bunları beğenen Sultan'ın onu terfi ettirerek bol inʿam ve ihsanda bulunduğunu bildirir. Aşağıdaki meşhur şiirin üç beytini vererek Nihânî'ye ait olduğunu fakat tahrif edilerek Sultan Selim'e isnad edildiğini belirtir.[1176]

Tâc-ı gül-gûn geydügiçün lâle şâhîler gibi
Çekdi sûsenler kılıç sünnî sipâhîler gibi

Bir yeşil sancak götürmiş geldi serv ol ceng içün
Pûllu cevşen geydi gül deryâda mâhîler gibi

Râfizîdür lâle tâcın bâda vir yâ Rab diyü
Yâsemenler Hakk'a yüz tutmış ilâhîler gibi

Çâr-yâr içün bugün tonandı bâgun 'askeri
Her biri bir renge girmiş pâdşâhîler gibi

Ey ***Nihânî*** *sen de gel cûş it Muhammed 'ışkına*
Bâyezîdî meşreb ol kalma tebâhîler gibi[1177]

Edebiyat tarihimizin en ciddi problemlerinden biri de ortak mahlaslardan kaynaklanan karışıklıklar sebebiyle nice güzel eserlerin ve şiirlerin gerçekte hangi

[1175] A.g.t., s. 82
[1176] Latîfî, A.g.e., s. 541-2; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 924; Sehî Bey, A.g.e., s. 150;
[1177] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2718 (Mecmuada zemin şiir olarak yer alan bu şiirden hariç üç gazeli daha bulunmaktadır. Bu şiirler için bkz.: A.g.e., s. 190-485-1305)

şaire ait olduğunun doğru tespit edilememesidir.[1178] Kaynaklarda, 16. yüzyılda yaşamış Nihânî mahlasıyla şiirler yazan üç şairin adı geçtiğinden bazı edebiyat araştırmacıları[1179] tarafından Nacak Fâzıl namıyla meşhur Nihânî'ye ait olarak gösterilen "*Sevme şehrî güzeli ger meh-i tâbân ise de / Virme hercâyîye dil mihr-i dırahşân ise de*" matlaʿlı gazel gerçekte Edirneli Nihânî İbrahim Çelebi'ye (ö. 1592) aittir.[1180]

ESERLERİ:

1. Dîvân: Nihânî Divânı'nın tenkidli metninin tespiti üzerine bilinen iki nüshasından hareketle bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1181] Bu çalışmaya göre divânda tevhid, münacât ve naʿt tarzında dokuz kaside, bahariyye tarzında bir tercî-i bend, iki murabbaʿ-ı mütekerrir, sekiz kıtʿa ve 227 gazel bulunmaktadır.[1182]

2. Tercüme-i Minhâcü'l-Âbidîn: İmam Gazzâlî'nin tasavvufla alakalı aynı adlı Arapça eserinin Türkçe'ye tercümesi olan ve çeşitli yazma nüshaları bulunan eser 1280/1864'te İstanbul'da yayımlanmıştır.[1183] Bu çeviri Turgut Ulusoy tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.[1184]

Ayrıca katalog kayıtlarında Mısır Milli Kütüphanesi, ez-Zekiyye Mahtûtât Fârisiyye ve Türkiyye, n. 13 ve Mevâiz Türkî, n. 2'de Nihânî İlyâs b. Abd-Allâh İstanbûlî adına kayıtlı ***Mikâtü'l-Ukâla*** adında bir eser bulunmaktadır.

4.84. NİKÂBÎ (ö. 939-40/1533-34)

Asıl adı Mehmed'dir ve İznik'te doğmuştur. Sehî Bey adının Muhyiddin olduğunu iddia eder. Peygamber soyuna mensup bir aileden geldiği bildirilen şâir

[1178] Ahmet Atillâ Şentürk, A.g.e., s. 305
[1179] Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nazım 1**, Akçağ Yayınları, Ankara s. 222, **Başlangıcından Günümüze Kadar büyük Türk Klasikleri, Tarih-Antoloji-Ansiklopedi,** Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul 1986, C. III, s. 213-214
[1180] Yunus Kaplan, "Nihânî (İbrahim Çelebi) ve Gazelleri", **Turkish Studies**, Volume 5/4 Fall 2010, s. 1273
[1181] Mesut Dursun, A.g.t.
[1182] A.g.t., s. 22
[1183] Ebu Hamid b. Muhammed el-Gazâlî, **Minhâcü'l-Âbidîn,** Çev.: İlyas b. Abdullah el-Nihânî, Tercümân-ı Ahvâl Matbaası, İstanbul 1280
[1184] İmâm-ı Gazâlî, **Minhâcü'l-Âbidîn,** Mütercim.: İlyas b. Abdullah el-Nihânî, Bugünkü Türkçesi: Turgut Ulusoy, Hisar Yay., İstanbul 1981

Muhyiddin Fenari'den mülazım olmus ve bir dönem kadılık yapmıstır. Keşan'a kadı olarak atandığı sırada yolda eşkiyalar tarafından öldürüldüğü kaydedilir. Doğum tarihi bilinmeyen şâirin ölümü için Kınalızâde Hasan Çelebi ve Mehmed Süreyya 1534, Şemseddin Sâmî 1533, Âşık Çelebi ise 1540 tarihini verir. Bu mahlası alması hakkında "*Ekâbire hâtûnlardan birine intisâb idüp hâce oldugı münâsebetle Nikâbî tahallus itmişdür.*" diyen Latîfî, şâirin şanına ve mahlasına uygun şiirleri ile gazelleri olduğunu dile getirir. Sehî Bey, şiirlerinin güzel, gazellerinin eşsiz, muhayyel, atasözü ve deyimlerle örülü, edasının temiz, nazmının yakıcı olduğunu ifade eder. Âşık Çelebi, şâir Kurbî ile akraba ve yakın arkadaş olduklarını belirtir.[1185]

Nikâbî'nin ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'de yedi şiiri bulunmaktadır. Aşağıda yer alan iki gazel bunlardandır:

Hâk-i pây-i yâr içün turmaz yiler bâd-ı seher
Kendüyi göstermez ammâ sürmeyi gözden çeker

Ben surâhî gibi meclisde nice kan yutmayam
Döne döne la'l-i nâbun sâkiyâ sâgar öper

Kara bagruna çek anı elde iken fursatı
Ol kemân-ebrû elünden ok gibi bir gün çıkar

Sakın âhumdan disem gönlüne katı gelmesün
Tîr-i âhum ey kemân-ebrû ider taşdan güzer

Zerrece te'sîri yok ol âftâbun kalbine
*Nâr-ı âhum ey **Nikâbî** gerçi taşı nerm ider*[1186]
*

Çâk iderse n'ola gülşende gülün hâr etegin
Yûsuf'un sanki Züleyhâ'dur o yırtar etegin

Serv-i dâmân-keşîde su kenârında turur

[1185]Sehî Bey, A.g.e., s. 222; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 889; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 4, s. 1255; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 999; Şemsettin Sâmî, **A. g. e.,** C. VI, s. 4597; Ferda Sayan, A.g.t., s. 161-3
[1186] Edirneli Nazmî, A.g.e., 562-3

Kaldurur kasd-ı güzer eyleyüp ey yâr etegin

N'ola ey 'Îsi-nefes dâmen-i Meryem dir isem
Yire sürür yürisen zülf-i siyehkâr etegin

Mihr-i şem'ün sakınup bâd-ı fenâdan ey mâh
Yürür üstine anun çerh-i nigûsâr etegin

Varka-i gonçe-i zanbakları zeyn itdi bahâr
Pâdşâh-i gül içün dizdi solaklar etegin

*Ey **Nikâbî** adını çekmesün eller dir isen*
Sarsun ayagına otursun o dildâr etegin[1187]

ESERLERİ:

Kaynaklarda herhangi bir eserinden bahsedilmemekle birlikte Almanya Milli Kütüphanesi'nde Nikâbî (ö. 950/1543) kaydıyla ***Tadâdu'l-kebîrâ*** (Hs.or.oct.889) adında bir eser bulunmaktadır.

4.85. NİYÂZÎ

Gülşen-i Râz müellifi Şeyh Mahmud-ı Şebusterî ahfâdından Abdullah b. Şeyh İbrahim Şebüsterî'nin mahlasıdır.[1188] Hekimşah Muhammed Kazvînî, ***Mecâlisü'n-nefâis*** tercümesinde Sultan Selim adına muamma hakkında kaleme aldığı ve her bir kaideyi Sultan Selim'in ismiyle ilişkilendirdiği Farsça bir risâlesinden aşağıda yer alan muammayı aktarır:[1189]

Kavmî ki be-râh talebet uftâdend
Nakd-i dil ü dîn zi şevk-i vuslat dâdend
Hod şevk-i to der ehl-i direm yek-diremî
Negüzâşt velî bî-dermân âzâdend

[1187] A.g.e., s. 2037
[1188] Şeyh İbrahim Şebüsterî'nin hayatı ve eserleri için bkz.: s. 64
[1189] Mîr Nizâmeddin Ali Şîr, A.g.e., s. 367

Aşağıda yer alan ve bir mısrada iki tarih bulunan şiirini Yavuz Sultan Selim'in vefatı için söylemiştir:[1190]

Selîmî ân şehenşâhî ki dâîm
Zi 'izzeş daşt ehl-i şark zillet

Be-endek 'illetî raht ez cihân best
Kazâyî âsmân bûd ân nüh 'illet

Kusûrî şod memâlik ra zi fevteş
Ki devlet fevt şod ez ehl-i millet

Şeved her yek ez ân târîh fevteş
"Kusûrî memleket" yâ "fevt-i devlet" 926/1520

Aşağıdaki birkaç beyitte Sultan Selim'in övgüsünde söylediği bir kasidesindendir:[1191]

Bedin sıfat ki harîmeş mahall-i hâcâtest
'Arz-ı diger nekeşed hîç minnet ez cevher

Eger be-kahr koned cânib-i sipihr-i nigâh
Ve ger be-'ayn-ı 'inâyet koned be-hâk nazar

Zi bîm-i kahr u zi ümîd-i rahmeteş bî-şek
Sipihr zîr şeved der zemân u hâk zeber

4.86. ÖZRÎ (ö. 929/1522)

Kadı zümresinden olup Üsküplüdür. Karaca Hasan adıyla bilinen Üsküp kadılarından birinin oğlu ve şâir İzârî'nin ağabeyidir. Üsküplü İshak Çelebi'nin muasırı ve musahibi olduğu, bir ayağı aksak olmasından dolayı bu mahlası aldığı belirtilen şâirin mahlası hususunda Latîfî, "*Kat'-ı mesâfât-ı 'aşkda kem-peymâ oldugı*

[1190] A.g.e., s. 369
[1191] A.g.e., s. 369

münâsebetle 'özr-i leng idüp 'Özrî tahallus itmişdür." diyerek kendisinin de bunu şu beyitle belirttiğini aktarır:

'Aşkun yolına varmaga yok pây kudreti
*Sanma bu yolda **'Özrî** kulun 'özr-i leng ider*

Çeşitli yerlerde kadılık görevinde bulunan ʿÖzrî, Latîfî ve Âşık Çelebi'ye göre ayağı doğruluk yolunda da düz basmayan, görevini kötüye kullanan biridir. Hasan Çelebi de aynı fikirde olup bu sebeple başından azil ve teftiş korkusunun eksik olmadığını belirtir. Varna kadısı iken 929/1522'de vefat etmiştir. Âşık Çelebi, Mîrîm Çelebi ile yakınlığı bulunup ilm-i nücûma merakı olduğunu, hatta bu ilimde üstad derecesinde bulunduğunu bildirirerek şiir kabiliyetini ve fesâhatini över. Latîfî, şiirde fazla kudreti ve sanatlar irâd etmede mahareti olmadığını fakat bunun yanında gayet çok tazmîn ile tercümesinin bulunduğunu ifade eder.[1192] ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'de biri murabbaʿ olmak üzere yedi şiiri bulunmaktadır.

'Ankebût-ı câna dûd-ı nâle oldı pîrehen
Yirde gökde yiri yok miskînün ancakdur kefen

Sen nihâl-i tâzeye sarılmaga ey serv-i nâz
Gönlegin yir yir çözüp gönlekçek olmış yâsemen

Şevk ile Mansûrveş olmagiçün ber-dâr-ı ışk
Saçlarından takdı kendü boynına Mecnûn resen

Kaddüne hem-ser dirildügiçün ey Tûbâ-hırâm
Hacletinden yire geçse yiridür serv-i çemen

Şem'-i meclis germ olup yanmış yakılmış çün sana
Başına odlar yakayın bu gice şevkünle ben

Husrev-i mülk-i mahabbet dirler imiş Kûh-ken
*Râst aydur **'Özrî**'den evvel olaydı mîr-i fen*[1193]

[1192] Latîfî, A.g.e., s. 387-9; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1064; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 260; Beyânî, A.g.e., s. 170; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., s. C. 2, s. 655; Dzuneis Nureski, A.g.t., s. 75-7
[1193] Edirneli NAzmî, A.g.e, s. 1826-7

*

Kûh-ken irmez murâda eylese bin yıl figân
Benzer olmışdur murâd-ı ehl-i dil taşda nihân

Sen meh-i bed-mihr elinden yanuban yakılmaga
Mihr ü mehden bûriyâ yakdı başına âsmân

Eşk-i hûn-bârın görelden dem-be-dem 'âşıklarun
Hacletinden bozarup kızardı mîr-i 'âşıkân

Serv-i bâlâ-kâmet-i yâr ile Mecnûn olmasa
Başı üstinde neden eylerdi her murg âşiyân

Âh kim künc-i belâda hasret-i ebrû-yı yâr
Tîr-i derd ü mihnet ile kâmetüm kıldı kemân

*Sûz-ı 'ışkunla helâk olursa '**Özrî** ey sanem*
Kabri üzre nâr-ı âhı nûrdan vire nişân[1194]

4.87. PENÂHÎ

II. Bayezid zamanında Tebriz'den Amasya'ya gelerek Şehzâde Ahmed'in maiyetine giren Acem nakkâş Şah Kulu'nun mahlasıdır. Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasından sonra İstanbul'a gelmiş ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde de nakkâş başı olmuştur. Farsça ve Türkçe şiirleri bulunmaktadır. Ahdî, şiir kabiliyetinin iyi olduğunu kaydeder. Âşık Çelebi, nakkaşlığını övdükten sonra bu kabiliyeti ile yetinmeyip şiir sanatında da kendini gösterdiğini belirtir.[1195] Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında aşağıdaki iki şiiri yer almaktadır:

Zâhir olan şafak degül âhum şirârıdur
Ki subh u şâm gök yüzinün lâlezârıdur

[1194] A.g.e., s. 1866-7
[1195] Âşık Çelebi, A.g.e, C. 1, s. 428-30; Ahdî, A.g.e., s. 340-1; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 119

Cismümde dâg-ı penbeleri bilsenüz nedür
Gamda biten dırahtun açılmış bahârıdur

Sînemdeki cerâhati ey eşk tâze tut
Gül gibi sakla bir güzelün yâdgârıdur[1196]

Sînemde dâglar karası eşk-i al ile
Endûh kûhı üzre biten lâlezârıdur

Yüz bin sipâh-ı mihnete gögüs gerer durur
*Cânâ **Penâhi** derd ü belâ şeh-süvârıdur*[1197]
*

'Aks-i hüsnünle müşerref olmag içün her zamân
Mihr ü mâhı âyine dutdı mukâbil âsmân

Kıssa-i zülfün mutavveldür dehânun muhtasar
Kıldı hattun bu me'ânînün bedî'ini beyân

Sensüzin cânâ görüp haste-i bî-hod oldugum
Âh u nâlem başum ucında ider her dem figân

Çenge döndi kâmetüm bezm-i fırâk-ı yârda
Târdur gûyâ ki pehlûda görinen üstühân

*Vâdi-i 'ışkun **Penâhî** ben de bir Mecnûnıyam*
Tan mı murg-ı dûd-ı âh itse başumda âşiyân[1198]

ESERLERİ:

Katalog kayıtlarında Penâhî adına kaydedilmiş ***Nakş-ı Cihân*** (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, n. 1120/3, vr. 14b-21b); ***Şehriyâr-nâme*** (Vatikan Kütüphanesi

[1196] Bu beyit Edirneli Nazmî'nin adı geçen eserinde "*Sînemdeki cerâhati ey eşk-i tâze dûst / Gül gibi besle bir güzelün yâdgârıdur"* şeklinde okunmuş olup biz Âşık Çelebi'nin tezkiresinde aktardığı şeklini tercih ederek gazele aldık.
[1197] Edirneli Nazmî, A.g.e., 975
[1198] A.g.e., s. 1845-6

Türkçe Yazmaları, n. 165/2 vr. 61-79b) isimlerinde iki eser ile Farsça bir manzume (Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, n. 1041/4, vr. 114-127) bulunmaktadır.

4.88. REFÎKÎ (ö 929/1533)

Amasyalıdır. Sahn-ı semânda ilim tahsil ederken hattı, imlâ ve inşâsı beğenildiğinden öğrenimini bırakarak divân kâtipleri arasına katılmışdır. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde divân kâtipliği yapmış, daha sonra yazıyla çok uğraşmasından dolayı gözleri kör olunca Edirne Darü'l-hadîsi mütevelliliğine atanmış ve bu görevdeyken 929/1533 senesinde Edirne'de vefat etmiştir.

Latîfî, divân sahibi fakat şiirleri pek meşhur olmayan orta derecede bir şair olduğunu belirtir. Divânında kasidelerinin ve gazellerinin çok olduğunu fakat en güzel şiirinin zamanının olumsuzluklarından bahseden "*Bu zemân bir 'aceb zemân oldı / Yahşıluklar kamu yamân oldı*" bendli tercîʿ bendi olduğunu söyler.[1199] Sehî Bey hoş tabiatlı, fasih sözleri güzel, şiiri çok bir kişi olduğunu bildirir. Âşık Çelebi, Kemal Paşa-zâde ile yakın arkadaş olduklarını belirttikten sonra "berş" redifli kasidesinin bu hususta benzersiz olduğunu ifade eder ve yukarıda zikredilen tercîʿ bendini şu sözlerle över: "*Rûm şu'arâsınun ittifâkı bunun üzerinedür ki ol 'asra dek Şeyhî'nün* ***Husrev u Şîrîn****'ine Hamdî'nün* ***Yûsuf u Züleyhâ****'sına Necâtî'nin* ***Dîvân****'ına Mesîhî'nün* ***Şehr-engîz****'ine Deli Birâder'ün kıt'âlarına Sâgarî'nün hezline bunun tercîʿ bendine nazire olmıya.*"[1200] Aşağıdaki beyitler "berş" kasidesindendir:

Şehr bünyâd eylemek olsa müyesser Hak bilür
Vazʿ idem mey-hâneler yapdurmayam dükkân-ı berş

Mîller ile anı cerrâh-ı ecel ancak çeker
Her kimün bagruna batsa zehrlü peykân-ı berş

İtse da'vâ bir müselmânı tutup öldürmege
Rûy-ı zerd ü şüst-i hamdur hüccet ü bürhân-ı berş

[1199] Şairin muhtemelen II. Bayezid devri sonlarındaki toplumsal bozulma zamanlarında söylediğini düşündüğümüz bu tercîʿ bendden örnek beyitler için bkz: s. 8-9

[1200] Sehî Bey, A.g.e., s. 198; Latîfî, A.g.e., s. 274-6; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1376-9; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 412-3

Âdemi öldürmege dirgürmege kâdir durur
Râstî ten mülkine hâkim durur fermân-ı berş

Gerçi çok zemm eyledün ammâ gel insâf idelüm
Hîç birine benzemez evvel gelen cevlân-ı berş

Sultan Selim'in Şah İsmail'i yendiği zamana işaret eden şu tarih de onundur:
Aldı 'Acem şâhını Sultân-ı Rûm (920/1514)

Tezkirelerde gazellerinden örnek bazı beyitler de verilen Refîkî'nin, dönemi için önemli bir kaynak olan Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuâsında biri murabbaʿ elli yedisi ise gazel olmak üzere 58 şiiri kaydedilmiştir.[1201] Aşağıdaki murabbaʿı Taci-zâde Cafer Çelebi'ye nazîre olarak söylemiştir:

Sâkiyâ aç gözüni 'âlemi idrâk idelüm
Jeng-i gamdan gönül âyînesini pâk idelüm
Ya'ni sun câm-ı meyi cânı ferahnâk idelüm
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Meclis-ârâ olalum bir tolu bünyâd idelüm
Dil-i gam-gînümüzi anun ile şâd idelüm
Çalalum çagıralum ney gibi feryâd idelüm
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Penbedür zühd dilâ câm-ı mey âteş-pâre
Yakalum anı ki vâkıf olınur esrâra
Dûst kâmîler içüp sâki-i şîrînkâra
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

'Işk pîrine dilâ gel varalum râm olalum
Bişelüm âteş-i 'ışk ile nice hâm olalum
Alalum zühdi virüp bâdeyi bed-nâm olalum

[1201] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 78

Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Künc-i halvetde nice zâhid-i mestûr olalum
Yâ nice tâ'at-i tâmât ile magrûr olalum
Mey içüp hoş geçelüm 'îş ile mesrûr olalum
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

*Ey **Refîkî** nice bir zühd ile mu'tâd olalum*
Şâh-ı hüsne kul olup gussadan âzâd olalum
İçelüm câm-ı meyi bir iki dem şâd olalum
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm[1202]

Aşağıdaki gazeli de Ahmed Paşa'ya naziredir:

Keşti-i ten garka varsa bahr-i meyde zînhâr
Tutma gird-âb-ı kadehden ey dil-i şeydâ kenâr

Gerd-i gamdan bâdedür mir'ât-ı tab'ı pâk iden
Bâda varmadın ten-i hâki koma dilde gubâr

Merhabâ ol rinde kim hâlî degül peymânesi
'Işk ola şol merde kim bir lahza olmaz hûşyâr

Sâki-i meclis husûsâ bir gözi mahmûr olup
Bûseler nukliyle bezm ehlini eyler şermsâr

*Yiri od olsun **Refîkî** göreyin pervâneveş*
Ancılayın bezm içinde yanmayanun şem'vâr[1203]

4.89. REMZÎ (ö. 939/1533)

[1202] A.g.e., s. 1773-4
[1203] A.g.e., s. 594-5

Pîrî Mehmed Paşa'nın mahlasıdır.[1204] Tezkirelerde devlet adamlığı övülerek vezâretde ona eşdeğer başka kimsenin gelmediği belirtilirken şâirliği hakkında değerlendirmelere fazlaca rastlanmaz. Sehî Bey, şiir tarzını iyi anlamış, hoş tabiatlı, nazik, fâzıl, sözleri rağbet görmüş bir kişi olup atasözü ve deyimlerle örülü şiir söylemede eşsiz olduğunu ifade eder. Latîfî, "…*tab'-ı pâk-i derrâki fenn-i şi're dahî şâmil ü mütenâvil idi*" diyerek bazı şiirlerinde Remzî mahlası yerine kendi ismini kullandığını dile getirir.[1205] Aşağıda yer alan iki gazeli şiirlerine örnektir:

Gam-ı zülfünde kalanlar zulumât ile yürür
İrişen leblerüne âb-ı hayât ile yürür

Hüsn ser-nâmesine kaşları olalı nişân
Hükm ider âşıkına sanki berât ile yürür

Zâhidi hasret-i mey şöyle zaîf eyledi kim
Elde tesbîh ü asâsı salavât ile yürür

Yüzlerin Hakk'a dutup nâliş ider hûr u melek
Ki göreydin anı yâ Râb ne sıfât ile yürür

***Remzi**'yâ kaddüne benzer nice serv ola kim ol*
Salınur şiveler eyler harekât ile yürür
*
Hüsrevâ didi görenler beni Ferhâd ancak
Aşk işin başa iletmişse bu üstâd ancak

Adını âşık idüb nâm u nişân güzelinin
Sakınun adını anman yaramaz ad ancak

Seni tergîb idüp ey dil güzele mürşid-i aşk
Eteğini koma elden güzel irşâd ancak

[1204] Pîrî Mehmed Paşa'nın hayatı ve eserleri için bkz.: s. 132
[1205] Sehî Bey, A.g.e., s. 68; Latîfî, A.g.e., s. 276-77; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1380-81; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 417-19

Zulm ile gönlüm evin yıkdı sanurdum gam-ı yâr
Nice vîrânedür ol ser-be-ser âbâd ancak

Yine mektûbıla şeh bendesini yad itmiş
Bend-i gamdan dil-i mihnet-zede âzâd ancak

Vasf-ı la'l-i leb-i şîrîn-ter dilber variken
***Remzî**yâ dilde şükür namı kuru âd ancak*

4.90. REVÂNÎ (ö. 930/1523)

Edirnelidir. Adı kaynakların çoğunda İlyas Şücâ olarak anılmakla birlikte Şücâ, İlyas, ve Muslihiddin olarak da aktarılır. Babası Abdullah adında bir voynuk beyidir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen şâirin 879/1475'te doğduğu tahmin edilmektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî, mahlasını Tunca nehrinin akışından aldığını bildirir. Tahsil hayatını Edirne'de tamamlayan şâir, 905/1500 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve bir müddet sonra kâtiplik yapmaya başlamıştır. 914/1509'da II. Bayezid tarafından ilk defa ihdas edilen "Surre Eminliği" vazifesine getirilen Revânî, bu görevi suistimal ettiği suçlamasıyla tımar emrine verilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmakla cezalandırılmış, bunun üzerine İstanbul'dan kaçarak Trabzon'a gelmiş ve Şehzâde Selim'e sığınmıştır. Yavuz Sultan Selim tahta çıkmak için İstanbul'a geldiğinde Revânî de yanındadır ve Trabzon'da iken sultanın en yakınındaki ilk üç kişiden biri olmayı başaran şair, saraya matbah kâtibi, ardından matbah emini olarak atanır. Bu görevleri takiben 920-23/1514-17 yılları arasında geliri oldukça yüksek olan Ayasofya Mütevelliliği' ne atanır. Elde ettiği gelirlerle Ayasofya yakınındaki Kırkçeşme Mahallesi'nde kendi adına bir mescit, mülazımlar ve kimsesizler için odalar ve bir imaret yaptırmıştır. Bu gelir yüksekliği bazı dedikodulara da sebep olmuştur.[1206]

[1206] Sehî Bey, A.g.e., 152-3; Latîfî, A.g.e., s. 278-81; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1385-94; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., 176-8; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 419-23; Beyânî, A.g.e., s. 105-7; İsmail E. Erünsal, "Revânî", **TDVİA**, C. 35, İstanbul 2008, s. 30; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 91-5; Ahmet Atilla Şentürk, A.g.e., s. 150; Revânî, **Divân**, Haz.: Ziya Avşar, Kültür ve Turizm Bak., e-kitap, -Giriş-, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75641/revani-divani.html)

Revânî, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine padişah musahibi sıfatıyla katılmış ve bu seferle alakalı olarak, fetih-nâme niteliğindeki "*feth*" redifli bir kaside yazmıştır. Sefer sonrası, Mısır-Suriye arasındaki dönüş menzillerinden birinde, padişah otağında kurulan bir edebî mecliste, Revânî, padişaha "berf" redifli kasidesini sunmuş, Sultan Selim kasidenin "*Sincâb-ı çarhı bana bağışlardı gâlibâ / Cûdun gibi bulaydı eger iktidâr berf"* beytindeki teşbihi mizacına uygun bulmayarak şairi, hem musahiblik, hem de Ayasofya mütevelliliği görevlerinden azletmiştir. Bu azilden sonra hacca giden Revânî, hac dönüşü, padişah çevresindeki dostları vasıtasıyla 1519 yılı ortalarında Bursa Kaplıcaları Mütevellisi olarak atanmıştır. Aşağıda yer alan gazeli içerdiği ifadelerden, şâirin bu azilden sonra yeniden Sultan Selim'in gözüne girmeye çalıştığı sıralarda söylendiği kanaati uyandırmaktadır:

Merhamet ide umaram bana ol şâh-ı kerîm
Yüz sür ayagı tozına benden ey peyk-i nesîm

Yine dil-berdür bilen ben derdmendün hâlini
Anmanuz bana tabîbi onılursa dir hekîm

Câmi'-i hüsninde zeyn içün asılmış gûyiyâ
Bir müşebbek tûbdur bu kâkül-i 'anber-şemîm

Meclisünden hâli olmazsa n'ola âvâre dil
Dûstum mergûb olur begler huzûrında nedîm

Tutdı dünyâyı ***Revânî*** *şi'rinün âvâzesi*
Nitekim sıyt u sadâ-yı Hazret-i Sultân Selîm[1207]

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Belgrat Seferi'ne katılan şair, Sultan'a sunduğu "kal'a" redifli kasidesiyle "amâyir-i selâtin-i nev tevliyeti" payesini alarak İstanbul'a bu tevliyetin mütevellisi sıfatıyla dönmüştür. Ömrünün sonlarına doğru tövbe ettiği ve bir şeyhten el alarak tarikata girdiği rivayet edilen şâir, 930/1523'te vefat etmiştir. Ölümüne şâir Bahârî,

Cihânı ser-te-ser tutmışdı nâmı

[1207] Revânî, A.g.e., -Metin-, s. 190; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1627-8

Emîr-i nazm ya'nî ki Revânî

Ecel câmını çünkim nûş kıldı
Şu denlü kim düşüp mest oldı ânî

İşidüp rûh-ı kudsi didi târîh
جناندن یکه آتدی جان روانی (*Cinândan yana can atdı Revânî*) 930

tarihini düşürmüştür. Ziya Avşar, kaynaklarda Bursa'da öldüğü ve mezarının kendi yaptırdığı mescidin avlusunda olduğu belirtilen şâirin ölüm yerinin İstanbul olması gerektiği kanaatindedir.[1208]

Gazel nazım tarzıyla söylemenin Revânî'nin tabiatına çok uygun düştüğüne işaret ederek, bu uyumun gazellerini, hem kendine özgü hem de çok içten ifade edilmiş etkileyici bir yapıya kavuşturduğunu söylen klasik kaynaklarda şiirine ilişkin değerlendirmelerin bariz vasfı, bu şiirlerin muhteva olarak mey, sevgili ve meclis unsurlarından teşekkül ettiğidir. Açık ve akıcı bir üsluba sahip olması, sade bir sunumu tercih etmesi, âşıkane ve rindane bir edayla konuşması, yeni anlamlar icat edebilmesi ve beyitleri ince hayallerle belirli bir estetik seviyenin üstüne çıkarması, gazellerinin güzellik ve şahsîliğini sağlayan ayırıcı edebî nitelikleridir. Tezkireciler Revânî'nin şiirlerinin hem halk arasında hem de edebî çevrelerde tutunup sevilmesini bu sebeplere bağlarlar. Âşık Çelebi, bu özellikleri onun bazı kasidelerinde de görmenin mümkün olduğunu söyleyerek, hem gazel hem de kaside alanında aynı söyleyiş gücünü gösteren nadir şairlerden biri olduğunu belirtirken Latîfî, Ahmed Paşa ve Necâtî Bey çizgisinin halefi olarak Zâtî ile Revânî'yi gösterir. Klasik kaynakların ortaya koydukları kıstas ve gerekçelerin, çağdaş edebiyat bilginlerince de benimsendiği görülür. Devrinde değerli, bilim ve sanat alanında donanımlı, yenilikçi ve özgün bir şâir sayılan Revânî, bir sınıflamaya tabi tutmak gerekirse dehasıyla temayüz etmiş şairlerin gerisinde, fakat kendi gibi büyük ve önemli sayılan şairlerin işgal ettiği yerde, birinci sınıf şairler içindedir.[1209]

[1208] Revânî, A.g.e., -Giriş-, s. 3-4
[1209] A.g.e., s. 5-6

Revânî'nin aşağıda yer alan kasidesi Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı üzerine yazılmıştır:

Kasîde der-Medh-i Sultân Selîm Hân

Bi-hamdi'llâh ve l-minne ki irüp fazl-ı Rahmânî
Kudûm-i şâh ile oldı müzeyyen taht-ı 'Osmânî

Ne taht olur bu kim ana felekler oldılar pâye
Serîr-i saltanat şermende kıldı tâk-ı keyvânı

Müzehheb girde-bâlişdür güneş ol taht-ı 'âlîde
'Aceb mi yanına alursa anı Rûm sultânı

Sipihr-i saltanat Sultân Selîm şâh-ı 'âdil kim
Rikâbı mâh-ı nev olup felek olmışdı yekrânı

Kılıcı şemsesi hûrşîd-i 'âlem-tâba benzer kim
Cihân zulmâni olmışken anunla oldı nûrânî

'Aceb mi saltanat tûpı güneş gibi göge ağsa
Yeni başdan yine tîgi eline aldı çevgânı

Fesâd ü fitne ye'cücine sedd-i âhenîn tîği
Anun zât-ı şerîfidür meger İskender-i sânî

Güneş altun kalemlerle yazar evsâfını her gün
Anunçün safha-i çarhun kevâkibdür zer-efşânı

Takupdur câme-i kadrine zerrîn tügmesin hûrşid
'Aceb mi mâh-ı nev olsa anun tavk-ı girîbânı

Kamer sîmîn piyâleyle olupdur bezmine sâkî
Güneş zerrîn kabâyıla diler kim ola derbânı

Şehâ kasd eylemişdür kim ‘adûnı sengsâr ide
Felek seng-i kevâkible gice toldurdı dâmânı

Didiler leşkerün deryâ o gülgûn nîzeler mercân
Olar kim gördiler deryâ içinde şâh-ı mercânı

Görinen haymeler sanman açılmış ak güllerdür
Hümâyûn ordusı şâhûn unutdurdı gülistânı

Felek altunlı şemseyle anun bir sâyebânıdur
Ne yirde ferr ü şevketle kurılsa çetr-i sultânî

Yahod devlet hümâsıdur kaçan kim bâl ü per aça
Kanadı altına alur hemân dem çarh-ı gerdânı

Kılıcun nass-ı kâtı’dur ne var ilzâm-ı hasm itsen
Atun yügrük ‘aceb midür eger aldunsa meydânı

Güzeller gün gibi halkı yakardı tab’-ı şevk ile
Hicâb olmasa ‘âlemde eger ol zıll-ı Yezdânî

Bu dem ‘ahdünde islâma şu denlü irdi revnak kim
Gözi kâfirler incitmez olupdur bir müselmânı

Saçı sûfîlenüp yârün durur mescid kenârında
Yine zâhidlenüp mihrâba geçmiş çeşm-i fettânı

Nice râm olmaya hükm-i hümâyûnuna ins ü cîn
Musahhardur yed-i zer-bahşuna mühr-i Süleymânî

Senün eyyâm-ı ‘adlün şöyle me’men kıldı dünyâyı
Felek sarrâfı bir gice dahı yapmadı dükkânı

Ne hoş sarrâf olur tab'um ki medhünde senün şâhâ
Zamâne gûşına dakdı bu şi'r-i gevher-efşânı

Mey-i nâb ile şunlar kim sürerler 'ıyş-ı devrânı
Emerler la'l-i sâkîyi iderler hazz-ı rûhânî

Le'âlden tükmedür gûyâ takılmış cübbe-i câna
Görinen sînem üstünde nigârun kanlu peykânı

Gözüm bu rişte-i cisme ko düzsün eşk-i hûnînin
Sanasın şeyhdür almış ele tesbîh-i mercânı

Ruhuna benzemez lâle gözüne nergis öykünmez
Kim anun biri sahrâyî birisidür beyâbânî

Berât-ı hüsn ile oldun güzellik mülkinün şâhı
Hilâl ebrûlarun virdi begüm sana bu 'unvânı

Hikâyât-ı gam u derdi nice şerh eyleyem yâre
Kişiye gam gelür lâbüd okınsa ğussa destânı

Girihler var durur gamdan çözemez rişte-i cândan
Felek 'ıkd-ı süreyyâdan eger idinse dendânı

Gözün yaşını 'arz eyle yüri şeh âsitânına
Senün gibi yetîm içün durupdur lutf u ihsânı

Şehâ vasfunda her beytüm münakkaş Tâk-ı Kisrîdür
Görürse kala dem-beste eger Erjeng eger Mânî

*Nola gevher-feşân olsa **Revânî** çâkerün şâhâ*
Yine mevc urdı deryâveş anun tab'-ı dür-efşânı

Yine medhünde kân deldüm sözüm rengîndür anunçün
Hacâletden kızarmışdur bu dem la'l-i Bedehşânî

Senün zât-ı şerîfündür gül-i gülzâr-ı devlet kim
Benüm tab'-ı latîfümdür anun mürg-i hoş-elhânı

Ayağun toprağı oldı çü nûr-ı dîde-i devlet
Gerekmez iki gözümçün dahı kuhl-ı Sıfahânî

Nice kim husrev-i hâver geçüben taht-ı eflâke
Müzeyyen ide dünyâyı musahhar ide devrânı

Serîr-i saltanat olsun mübârek zâtına şâhun
Hudâ kılsun cihân halkını anun bende-fermânı[1210]

Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında yer alan 149 gazelinden aşağıda bulunan ikisi zemin şiir olarak kaydedilmiştir:

Benüm sâgar gibi sîmîn-beden gül yüzlü yârum yok
Surâhî gibi bir sûfî gönüllü râzdârum yok

Elifle dâg na'lemdür bana her gice hem-pehlû
Dimen bir serv-kad ra'nâ hilâl-ebrû nigârum yok

Karâr u sabrum ol dil-ber alup çün şehrden gitdi
Bana bir çâre eylen siz benüm sabr u karârum yok

Beni 'ayb itme ey sûfî melâmet ihtiyâr itsem
İnan va'llâhi bi'llâhi elümde ihtiyârum yok

*Şarâb-ı şevk ile pürdür **Revânî** dil surâhîvâr*
Sınursa şîşe-i nâmûs hergiz inkisârum yok[1211]
*

[1210] Revânî, A.g.e., s. 96-8
[1211] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1307

Didüm ey meh beni hecründe çog aglatdı felek
Didi nâz ile geçen yagmura tutma kepenek

Seni sevdügi günâh ise suçın bagışla
Kıyma miskîn gönlüme hây dilek hây dilek

Görmeyen tâze nihâli gül-i nesrînler ile
Görsün ol şûhı kaçan kim geyer altunlu benek

Kanuma gamzelerün yok yire etmek tograr
Yokdur arada meger anun ile hakk-ı nemek

Gel begüm cân vireyin bûsene didügümçün
Bana ol gonçe-dehen gitdi ***Revânî*** *sögerek*[1212]

ESERLERİ:

1. Dîvân: Revânî Dîvânı, bilinen 6 nüshasından[1213] hareketle Ziya Avşar tarafından tenkidli metin olarak neşredilmiş ve bu çalışma Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Giriş" ve "Metin" halinde e-kitap olarak yayımlanmıştır.[1214] Bu çalışmaya göre dîvân; poetika niteliğinde bir mensur dibâce, 1 tevhid, 1 naʿt, 1 sur-nâme, 2 mersiye, 1'i eksik 2 murabba, 1 tahmis, 33 kaside, 499 gazel, 4 kıta ve 1 müfredden oluşmaktadır. Yavuz Sultan Selim adına tertip edilen dîvânda yer alan kasidelerden 11'i de bu sultana medhiye olarak söylenmiştir. Ayrıca Revânî Dîvânı'nın tahlili üzerine yapılmış bir yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.[1215]

[1212] A.g.e., s. 1438
[1213] Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Manzum Eserler, n. 178/2; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, n. 5664; Almanya Milli Kütüphanesi, Berlin Ms. Or. Oct., n. 2504/4; Mısır Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, n. 121 ve Hidiv Kütüphanesi,Türkçe Yazmalar, n. 8756/5; Bosna-Hersek, Gazi Husrev Ktb. Türkçe Yazmalar, n. 3220/6; Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, n. 245 (Ziya Avşar, son yazmanın ***Mecmû'a-i Kasâid ve Gazeliyyât*** adında bir eser olup yalnızca Revânî'nin şiirlerine tahsis edilmediği fakat 212 gazelini içerdiği için nüsha sayıldığını bildirir.)
[1214] Ziya Avşar, **Revânî Divânı, Tenkitli Metin**, Altınsoy Yay., Niğde 2000; http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75641/revani-divani.html
[1215] Tülin Karcı, **Revânî Divânı'nın Tahlili**, Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2004

2. İşret-nâme: Revânî'nin aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün* kalıbıyla yazdığı 694 beyitlik sâkî-nâme tarzındaki mesnevisidir. Yazılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Eserin 153. beytinde yer alan

Kılıcıyla alupdur Mısr u Şâmı
İder her işde yüz bin ihtimâmı

ifadelerinden anlaşıldığı üzere Mısır'ın fethi ile Sultan'ın ölümü (1517-1520) arasında yazılmış olmalıdır.

Eser tevhid (1-33) ile başlar. Bu tevhidi, bir münâcât (34-61) ve bir naʿt (62-93) izler. Bundan sonra, şairin eserini, dostların teşvikiyle yazdığını belirttiği sebeb-i telif (94-130) kısmı gelir. Sebeb-i telifi Yavuz Sultan Selim övgüsünde iki kaside izler (131-198). Eserde öykü, 199. beyitten itibaren başlar. Şarabın bulunuşu, buna dair bir hikaye ve şarabın vasıfları dile getirildikten sonra sırasıyla kadehten, sürahiden, mumdan, içki meclislerindeki yemeklerden, sazlardan, bu meclislerdeki sohbetin âdâbından, sâkîden, dört mevsimden sözedilir ve son olarak bunların tasavvufi bir yorumu yapılır. Bu sahada yazılan eserleri hiçbirinde Revânî'nin eserinde görülen şekil ve muhtevâ yoğunlunun bulunmaması sebebiyle bu mesnevinin kaynağını İran edebiyatındaki bu tarz eserlere bağlama imkânı yoktur. Orjinal bir eser olan İşret-nâme'yi mutlaka bir kaynağa bağlamak gerekirse bu ancak Şemseddin Mehmed Hasan en-Nahvecî'nin (ö. 1455) Halbatü'l-Kumeyt adlı eseridir.[1216] İşret-nâme üzerine bir lisans ve dört yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1217] Rıdvan Canım tarafından yapılan çalışma yayımlanmıştır.[1218]

3. Câmiu'n-Nasâyih: Ziya Avşar, Sehî Bey ve Bursalı Mehmed Tahir'in varlığından söz ettiği ve bu zamana kadar kayıp olarak bilinen eserin araştırmaları

[1216] Rıdvan Canım, **Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme**, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 111-113
[1217] Mehmet İnce, **Revânî, İşretnâme**, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum 1979; Eralp Alışık, **Revânî'nin İşretnâmesi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1980; Rıdvan Canım, **Sâkânâmeler ve Edirneli Revânî'nin İşretnâme'si,** Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1987; Muhittin Çelik, **Revânî, İşretnâme: Dil Özellikleri-Metin-Sözlük**, İnönü Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1989; Yasemin Avşar, **Revânî'nin İşretnâme'si Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 1999
[1218] Rıdvan Canım, A.g.e.

sonucu, Mısır'da Milli Kütüphane Edebî Türkî 11 ve Hidiv Kütüphanesi 8646 numarada kayıtlı iki nüshasına rastladığını bildirir.[1219]

4.91. SABÂYÎ (ö. 934/1528'den önce)

Asıl adı Hayreddîn olup Edirneli'dir. Hayatı hakkında detaylı bilgi yoktur. Kaynakların çoğu II. Bayezid devri şâiri olarak kaydederken Gelibolulu Mustafa Âlî Yavuz Sultan Selim devri şâirleri arasında zikreder. Nitekim 909/1503-917/1511 tarihli inʿamât defterinde Şevval ve Zilhicce 917/1511 tarihlerinde kendisine ödeme yapıldığının kayıtlı olmasından bu tarihlerde hayatta olduğu anlaşılmakta olup Sultan Selim devrine yetişmiş olması kuvvetle muhtemeldir. 934/1528 tarihli ve daha sonra gelen inʿamât defterlerinde adına rastlanmamasından bu tarihten önce ölmüş olmalıdır. Sehî Bey, Şeyh Vefâ'dan tövbe ederek tarikat yoluna girdiğini belirtirek Türkçe ve Farsça şiiri çok, nazmı akıcı, her çeşit şiire kadir bir kimse olduğunu nakleder. Latîfî, "bü'l-heves ve hevâyî" olduğundan bu mahlası aldığını belirttiği şâirin Farsça'yı çok iyi bildiğini, ilm-i arûzda üstad olduğunu, ***Deryâ-yı Ebrâr***'a, ***Mirʿat-ı Safâ***'ya ve Kâtibî'nin ***Şütür ü Hücre***'sine makbul nazîreler söylediğini bildirir. [1220]

Görmedi dehrün vefâsın Behmen ü Efrâsiyâb
Niçeler cân virdi susuz bulmadı bir katre âb

Subh-dem dâmânı çarhun pes neden pür-hûn olur
Tîg-ı zerrîn ile kanlar dökmez ise âfitâb

Çarh-ı merdüm-küş dem-â-dem katl-i 'âm itmekdedür
Dem-be-dem kan ırmagıyla devr ider bu âsiyâb

Bir kebûter-hânedür gûyâ ki bu dehr-i fenâ

[1219] Sehî Bey, A.g.e., s. 153; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 2, s. 180; Ziya Avşar, A.g.e., s. 7
[1220] Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 180; Sehî Bey, A.g.e., s. 140; Latîfî, A.g.e., s. 350-3; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 554; Beyânî, A.g.e., s. 148; Rıdvan Canım, Edirne Şairleri, s. 219-20; Rüstem Kavaklık, **15. yüzyıl Şairi Sabâyî ve Divançesi, (Transkripsiyonlu Metin-Açıklamalar-Dizin),** Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 1-3; Ömer Savran, **Sabâyî ve Üveys-nâmesi,** Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, 2010, s. 7-9 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90187/sabayi---uveys-name.html)

Kim konar kimi uçar ârâmı yok pür-ıztırâb

Her kademde basdugun rûy-ı zemînün her yeri
Rûy-ı İskender yahūd Cem'dür anı sanma türâb

Kaŝr-ı Kayser perde-dârı oldı gör ki 'ankebût
Kal'a-i Cemşîd'de nevbet urur bûm u gurâb

Hâk-âsâ sâbit ol çün hâk olursun 'âkıbet
*Gel sabâ gibi **Sabâyî** itme igende şitâb*[1221]
*

Tûti-i rûha makâli dil-berün şekker yiter
Bülbül-i câna hayâl-i kaddi verd-i ter yiter

Özge şâhun dâmenine dûstum dest urmazam
Bende yüz bin olsa gam yok lîk bir ser-ver yiter

Tîga el sunma kemân kaşına kurbân oldugum
Bir za'îfem tîr-i gamzen sîneme gönder yiter

Hazretünden gayra sanma ey sanem sunam elüm
Tanrı birdür kıble birdür bana bir dil-ber yiter

Tûtiyâ-yı cevherîden kılmışam kat'-ı nazar
'Aynuma kuhl-i cilâ içün bu hâk-i der yiter

Ey hümâ pervâne-i dil ger felekde seyr ide
Çün perestû şâh-bâz-ı sünbülün irer yiter

*Ey sabâ lutf it **Sabâyî**'ye nesîm-i sünbülin*
Kim bu reyhân 'âşık-ı hayrâna müşk-i ter yiter[1222]

[1221] Latîfî, A.g.e., s. 352; Rüstem Kavaklık, A.g.t., s. 28-29
[1222] Rüstem Kavaklık, A.g.t., s. 45; Edirneli Nazmî`, A.g.e., s. 787 (Zemin şiir olarak yer almaktadır.)

ESERLERİ:

1. Türkçe Dîvân: Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve diğer bazı kaynaklarda Sabâyî'nin mürettep bir dîvânı olduğu bildirilir fakat henüz nüshasına ratlanmamıştır. Bununla birlikte şairin Milli Kütüphane'de Yz. A 6810 numarayla kayıtlı bir yazmada şiirlerine rastlanmıştır. 21 varaktan oluşan bu yazma üzerinde Rüstem Kavaklık tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmış, bunun yanısıra Edirneli Nazmî ve Pervâne Bey mecmualarından toplanan şiirleriyle ***Sabâyî Divançesi*** oluşturulmuştur. Buna çalışmayla oluşturulan söz konusu divançede 1 kaside, 122 gazel, 2 küçük mesnevi, 9 beyit ve mensur-manzum bir metin yer almaktadır.[1223]

2. Sırât-ı Müstakîm: Feridüddin Attar'ın ***Pend-nâme*** adlı eserinin tercümesi niteliğindeki 706 beyitten oluşan bu mesnevi Hadım Ali Paşa'nın (ö. 917/1511) isteği üzerine hazırlanmıştır. Sabâyî eserin hazırlanışını ve adının verilmesini şu şekilde ifade eder:[1224]

Kadri 'âlî ismi resmiyle 'Alî
Lutf u cûdiyle zamânın efdali

Halk-ı 'âlem olmagı çün sûd-mend
Terceme emreyledi ol ercümend

'Özrümi 'ayb itmeyüp lutfı 'azîm
Adını virdi Sırât-ı Müstakîm

Telif tarihi belli olmamakla birlikte Hadım Ali Paşa'nın ölümünden (1511) az önce yazıldığı anlaşılan eser üzerine Kadir Atlansoy tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1225]

3. Üveys-nâme (Menâkıb-ı Üveyse'l-Karanî): Sabâyî'nin, Feridüddîn-i Attâr'ın ***Tezkiretü'l-Evliyâ***'sından hareketle aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün*

[1223] A.g.t.
[1224] Kadir Atlansoy, **Sırât-ı Müstakim İnceleme-Metin (Pend-nâme'nin Manzum Türkçe Çevirisi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, Bursa, 1987, s. 25**
[1225] A.g.t.

kalıbında yazdığı 689 beyitten oluşan mesnevîsidir. Aşağıdaki beyitten anlaşılacağı üzere 915/1509 tarihinde te'lif edilmiştir:

Resûlün hicreti târîhi ol dem
Dokuz yüz dahı on beş idi bî-kem

Gül eyyâmı idi vü rûz-ı meymûn
Sefer ayınun on dördi hümâyûn[1226]

4. Gazâvât-nâme: Sehî Bey, Koca Davut Paşa'nın Bosna Beylerbeyi iken yaptığı gazâları anlatan 15000 beyitlik bir eseri olduğundan bahsetmektedir. Ancak eserin bugüne kadar bir nüshasına rastlanamamıştır.[1227]

5. Mevlîd: Eser üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.[1228] Tezdeki bilgilere göre eser, Prizren'de bulunan harekeli nesihle yazılmış altmış iki varaklık asıl nüshanın Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde bulunan fotokopisinden hazırlanmıştır. Eserde yer alan

Bu duâdan sonra ey ehl-i himem
*Bu **Sabâyî** mücrime kılun himem*
*
Çün şefi'ü'l-müznibîn gelmiş-durur hayru'l-beşer
*Ey **Sabâyî** gark-ısan bahr-i günehden ser-be-ser*

beyitlerinden müellifinin Sabâyî mahaslı bir şâir olduğu anlaşılan eserin son bölümü eksik olduğu için telif tarihine rastlanmamaktadır. Araştırmacı bir beyitte geçen Sultan Bayezid ifadesine ve eserin bazı dil özelliklerine bakarak Sabâyî'nin Yıldırım Bayezid dönemi şairi olduğu kanaatine ulaşmıştır. Oysa tespit edilen Sabâyî'lerden hiçbirinin Yıldırım Bayezid döneminde yaşamamış olmasından eserin II. Bayezid devrinde yaşamış Edirneli Sabâyî Hayreddin Çelebi'ye ait olduğu söylenebilir.[1229]

[1226] Ömer Savran, **A.g.e.**, s. 9,12
[1227] Sehî Bey, A.g.e., s. 140; Âgah Sırrı Levend, **Gazâvât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazâvât-nâmesi**, TTK Yay., Ankara 2000, s. 22
[1228] Fatih Bay, **Sabâyî-Mevlid (Giriş-transkripsiyonlu Metin-Gramatikal Dizin)**, Niğde Üniversitesi SBE, Niğde 2003
[1229] Rüstem Kavaklık, A.g.t., s. 5-6

4.92. SÂDIKÎ (ö. 936/1530)

Mevlevi şairlerdendir. Sultan Divânî'nin hizmetindeydi ve onunla beraber Horasan seferine çıktı. Bu sefer sırasından Irak ve İran şairleri ile karşılıklı şiirler söyledi. 936/1530 senesinde vefat etti. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Esrar Dede, "kalenderîm" redifli Farsça bir gazelini aktarır.[1230] Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuâsında Sadıkî mahlasıyla iki şiir kaydedilmiş olup ilki Şâmî'ye ikincisi ise Dâʿî'ye nazîredir. Kaynaklarda bu dönemde yaşamış bu mahlaslı başka bir şair bulunmadığından aşağıya aldığımız söz konusu gazellerin Sadıkî Dede'ye ait olması muhtemeldir:

Kimse cânâ itmez iken sen gözi âhûyı sayd
Gör ne miskînlik ile takmış durur âhun kemend

Vâ'izâ minberde dil-ber sevmegi men' itme kim
'Âşık-ı dîvâneye lâzım degüldür nush u pend

Ey gözi âhû gönül gitdi belâ sahrâsına
Sen gazâl-ı vahşiyi [çün] kaçurup ol müstmend

Cân u dil tek turmadı tolaşdı zülf-i dil-bere
'Âkıbet kendü eliyle urdı ayagına bend

***Sâdıkî** yârun dehânı vasfına uzatdı dil*
Gûyiyâ bir tûtidür kim aldı ayagına kand[1231]

*

Nice bir dehr-i denî gibi sitemkâr olasın
Yiridür ben kuluna pâdşehüm yâr olasın

Ne revâdur güzelüm idesin agyâra vefâ
Seni cândan sevene böyle cefâkâr olasın

[1230] Esrar Dede, A.g.e., s. 297-9
[1231] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 501

Nene yarardı gönül ko cigerün hûn olsun
Bûse-i la'l-i dil-ârâya harîdâr olasın

Sevdün ol âfet-i cânı beni rüsvây itdün
Göreyin zülf-i girih-gîrine ber-dâr olasın

*Ey **Sadîkî** demidür yaşun olursa Ceyhûn*
Sana kim didi ki ol serve hevâdâr olasın[1232]

4.93. SAʿDÎ ÇELEBİ (ö. 922/1516)

Amasyalı olup Nişancı Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin kardeşidir.[1233] Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Latîfî, "*her fenni ıstılâhâtıyla bilür beligu'l-kelâm ve eblâgu'l-enâm şâ'ir ü münşî ve hîn-i tekellümde belâgatini münhî ve müfşî idi"* dedikten sonra şiirinin şöhret bulmamasının sebebini kimi engellerden dolayı marifetlerini şiirlerine aktarmaya fırsat bulamamasına bağlar. Âşık Çelebi, Arapça kasidelerinin ve risâlelerinin çok olduğunu, ʿAkâid manzumesi dahi bulunduğunu bildirir. Kaynaklarda şiirlerinden ziyade inşâsıyla övülmüştür. Hasan Çelebi ve Beyânî, kardeşi Câfer Çelebi'nin inşâsının halk tarafından bilinip takdir edilirken Saʿdî Çelebi'nin inşâsının ise ilim ehlinin takdirini kazandığını belirtirler. Cafer Çelebi'nin ölümünden kısa bir süre sonra Mısır Sultanı Kansu Gavri'ye bir mektup gönderilmesi gündeme geldiğinde saraya çağırıldığı ve yazdığı mektubun Yavuz Sultan Selim tarafından çok beğenilerek kendisine 30.000 akça ihsan edildiği, günlük ücretinin de 30 akça artırıldığı rivayet edilir. 922/1516'da vefat etmiştir. Daha ziyade Arapça şiirler yazan Saʿdî Çelebi'nin Türkçe şiirlerine tezkirelerde şu örnekler verilir:[1234]

Rûz-ı rûşenden n'ola rûşen olursa şâmımız
Mihr-i ʿâlem-tâbdan yakar çerâgı câmımız
*

[1232] A.g.e., s. 2042
[1233] Saʿdî Çelebi'nin hayatı ve eserleri için bkz.: s. 150
[1234] Sehî Bey, A.g.e., s. 103; Latîfî, A.g.e., s. 303; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 979-82; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, 462-4; Beyânî, A.g.e., s. 121-2

Yâ Rab n'olaydı 'âlem içinde içinde dil olmasa
Bâri olursa her güzele mâyil olmasa
*
Dimenüz ben vâr iken Mecnûn'a şeydâ bir dahî
Künc-i firkât bir dahîdür seyr-i sahrâ bir dahî
*
'Aşk hâlâtını Ferhâd ile Mecnûn ne bilür
Biri tâg âdemîsidür biri sahrâ delüsi

Aşağıdaki gazeli de Edirneli Nazmî'nin şiir mecmuasında kaydedilmiş olan tek şiiridir:

Gönlüm esîr olalı bu zülf-i müce'ede
Eyler siyâh baht ile her gice 'arbede

Ey meh senünle mihr uralı hüsn lâfını
Günden güne zevâl irüp oldı felek-zede

Her lahza bir işâreti yüz bin çekerdiler
Âyâ ne hâsıyet kodı Hak tîr-i gam-zede

Nazmum cevâhirini göreydi bu lutf ile
Tesbîh idünürdi nüfûs-ı mücerrede

*Kânûnı **Sa'di**yâ o cefâ-pîşenün bu kim*
Çeng-i gama salup dili ney gibi inlede[1235]

4.94. SADRÎ

İznikli Şeyh Kutbeddin'in kız kardeşinin oğlu olup İznik'te doğmuştur. Babasının Sultan Korkud'un hocalarından Miçekli-zâde adıyla tanınmış bir kişi olduğu ve Hz. Peygamber neslinden geldikleri belirtilir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'da ölen şairin mezarının Edirne kapısındaki Emir Buhârî tekkesi

[1235] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2503-4

yakınlarında olduğu ifade edilir. Sehî Bey, Sadrî'yi ilimleri sırasıyla görmüş, fazilet sahibi, şiir sanatlarında mahir, nazm üslubuna kadir, kadılık yapmış bir kişi olarak tanıtır. Latîfî, Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında Kefe kadısı olduğunu belirttiği şairin fenn-i şiir ile şöhret bulmadığını, fakat bu fenden nasipsiz bir kişi de olmadığını söyler. Şiirlerinin üslupdan hariç ve hayalden yoksun olmadığını da ekler ve aşağıdaki beyitlerini aktarır:[1236]

Güle gûş itdürimez yok yire bülbül inler
'Aşk destânını şimdi kim okur kim dinler
*

Gûşuna gül öykünürmiş kimseler işitmesin
Benzerin zülfüne dirse sünbül onup bitmesin
*

Ey gonca-dehen bûse için va'de edersin
Yok yere hemân agzumuza sükker ezersin
*

Mâ der lebine su gibi agyârı kandırır
Od pâresi gibi dil-i 'uşşâk yandırır
*

Sünbül-i gül-puş kim düşmiş o hadd-i meh-veşe
Sanki İbrâhim bin Âzer atılmış âteşe

Sehî Bey, Hüsrev ü Şîrîn tarzında çok sayıda mesnevisi ve hayallerle, atasözü ve deyimlerle örülü eşsiz güzellikte gazelleri bulunduğunu, fakat gazellerinden ziyâde mesnevilerinin tanındığını ve rağbet gördüğünü söyleyerek aşağıdaki iki beytini şiirlerine örnek olarak verir:

Safha-i bâga su cedvel çekdi reyhân yazdı hatt
Lâleler cezm ü çemen i'rab u fülfüller nikat
*

Kâmetin şevkiyle kuşlar uçdı servin üstüne
San kıyâmetdür gelür bir ayag üzre bin ayag

[1236] Sehî Bey, A.g.e., s. 163; Latîfî, A.g.e., s. 354-5

Sehî Bey'in pek çok mesnevisi ve Latîfî'nin de mürettep bir divânı bulunduğunu söylemesine rağmen bugün için elde eseri yoktur. Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında Sadrî mahlasıyla kaydedilmiş üç şiir bulunmaktadır. Kaynaklarda o dönem bu mahlası kullanan başka bir şairden söz edilmemesinden İznikli Sadri'ye ait olması muhtemel olan bu şiirlerden biri şudur:

Gönlümün kaşun gözündür her zamân eglencesi
Kim olur tıfl olanun tîr ü kemân eglencesi

Kûyuna varup karâr itmez cemâlünsüz gönül
Şol ki dîdâr isteye olmaz cinân eglencesi

Ko günüm geçsün benüm fikr-i visâl ü hecr ile
Çün kim olur hâcenün sürer ziyân eglencesi

Cân u dil kebkine sal başdan saçun şeh-bâzını
Çün şikâr itmek olur şâh-ı cihân eglencesi

Dil diler cânı çıkınca saçlarun ahbârını
Uyhu vakti halkun olur dâstân eglencesi

N'ola dil eglencesi olsa o göz ü kaş ile
Ya çeküp ok atanun olur nişân eglencesi

Şol kimesne kim senün bir kerre dîdârun görür
Ölmez ey ârâm-ı cân iki cihân eglencesi

***Sadri**'ye uyup üleşdi komaz agzından rakîb*
Çâre ne kelbün olurmış üstühân eglencesi[1237]

4.95. SÂFÎ (ö. 936/1529-30 veya 939/1532-33)

[1237] Edirneli Nazmî, A.g.e., 2656-7

Asıl adı Ahmed olup Mevlevi şairlerdendir. Sultan Dîvânî bendelerinden olduğu, onunla birlikte Mısır'a gittiği ve orada bulunan Mevlevî tekkesinde irşâd vazifesiyle görevlendirildiği bildirilir. Mısır'da ölen şairin ölüm tarihini Esrar Dede 936/1529-30 olarak verirken Sicill-i Osmanî'de ise 939/1532-33 olarak kayıtlıdır. Esrar Dede aşağıdaki beytini nakleder:[1238]

Der-i devlet-serâyından seher cânânumuz çıkdı
İşigün bekledük tâ subh olınca cânumuz çıkdı

4.96. SAFFÎ (ö. 936/1530)

Şah İsmail'in şehzadesidir. Mevlânâ'nın Divân-ı Kebir'ini almaya giden Sultan Dîvânî'ye bağlanarak Mevlevî olmuş ve onunla birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Esrar Dede, 936/1530 senesinde öldüğünü ve Sultan Divânî'nin yanına defnedildiğini söyleyerek şu Farsça beyitlerini aktarır:[1239]

Devlet-i mâ bîniyâz ez devletest
Şâhî-yi mâ bî-sipâh u mulketest[1240]
*
Bende-i hünkâr-ı ekber geşteim
Fârig ez şâhî vü efser geşteim[1241]
*
Her ki ser ez hâk pâyeş mî-keşed
Bâleged kûb-ı havâdîs mî-koşed[1242]

4.97. SÂGARÎ (ö. 926/152'den sonra)

Asıl adı Mustafa Çelebi olup Edirnelidir. Mesleği ipekçilik olduğundan Kazzaz Ali sanıyla tanınmıştır. Sarı Asma lakabıyla da anılmıştır. Hoş sohbet, güler yüzlü, latifeci, nazik bir kişi olarak tanıtılır. Şairliğinin yanında devrin önde gelen musikî üstadlarından olup çalmada ve söylemede usta olduğu belirtilir. Bu

[1238] Esrar Dede, A.g.e., s. 301; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e, C. 2, s. 535; Mehmed Süreyya, A.g.e., s. 1431
[1239] Esrar Dede, A.g.e., s. 309-10; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 562
[1240] "Bizim devletimizin devlete ihtiyacı yoktur, bizim şahlığımız ordusuz ve mülksüzdür."
[1241] "En büyük hünkârın kulu olmuş, şahlıktan ve komutanlıktan kurtulmuşuz."
[1242] "Onun ayağının toprağından başını kaldıran herkes olayların ayakları altında can verir."

özellikleriyle Yavuz Sultan selim'in meclislerine katılmış ve takdirini kazanmıştır. Hatta Âşık Çelebi, bir gün Sultan Selim'in meclisinde "sâhibkıran" unvanının hangi padişahlara verileceği tartışılırken hazır bulunanlar bu ünvanın ancak hiç yenilgi almamış padişahlara verilebileceğini belirtince bu ünvanı hak ettiğini düşünen Sultan Selim'in bundan incindiğini, bunun üzerine Sagârî'nin

Baban burdı ne var burdıysa pençen
Yürü Sultan Selîm devrân senindir

beytini söyleyerek sultanı teselli ettiği ve yüklü bir câize aldığını nakl eder. Uzun bir ömür süren şair doksan yaşlarındayken Kanuni Sultan Süleyman devri başlarında ölmüştür. Ölmeden önce mezarını kazdırdığı, çevresine bir badem, bir servi ve bir de şeftali fidanı dikerek mezar taşına da şu beyitleri yazdırdığı rivayet edilir:

Anun içün mezârum üstinde
Ben bu eşcârı böyle vaz' itdüm

Sormadan tâ gören bile hâlüm
Ki bu dünyâda n'eyledüm n'itdüm

Bir boyı serv ü gözi bâdâmun
Şeftalûsına toymadum gitdüm

Kaynaklarda şairin Edirne'de bulunan dükkânının ve evinin devrin şairlerinin, kültürlü kimselerinin uğrak yeri olduğu bildirilir. Şiirleri çoğunlukla hiciv ve hezel tarzında olan şairin bu şiirlerin toplayarak dîvân haline getirdiği bildirilse de elde böyle bir eseri yoktur. Hemşehrisi Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında şiirinin yer almaması da dikkat çekicidir. Tezkirelerde şiirlerine şu örnek beyitler verilir: [1243]

Yâruma 'arz itmege kim varsa ben dîvâneyi
Göricek benden beter Mecnûn olur cânâneyi

Âşnân olup beni yâd eyleye diyü sana

[1243] Sehî Bey, A.g.e., s. 177-8; Latîfî, A.g.e., 291-5; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 937-40; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 444-5; Beyânî, A.g.e., s. 115-6; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 225; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 82-5

Dostum kan aglaram gördükçe her bîgâneyi

*

Aglamakdan la'l-reng itdüm işigin taşını
Gözlerimün rahm idip silsen demidir yaşını

Sen melek şeklinde halk itseydi hâlık âdemi
Secdeden i'râz idip çekmezdi şeytân başını

*Başın egmezken cihân dilberlerine **Sâgarî***
Sana virmiş gönlünigör ol cihân kallâşını

4.98. SÂ'İLÎ (ö. 927/1521'den sonra)

Anadolu sahası şair tezkirelerinde anılmayan, fakat Ali Şîr Nevâî'nin ***Mecâlisü'n-nefâis*** adlı eserinde yer verdiği ve Anadolu'ya geldiği bildirilen Sâ'ilî mahlaslı ilki Cüveyn'li, ikincisi ise Kurş'lu olmak üzere iki şair bulunmaktadır. Nevâî'nin bu eserini Farsça'ya çeviren ve kendisi de bazı eklemeler yapan Muhammed Kazvînî, bu iki şairin bilgilerini birbirine karıştırmakla beraber Yavuz Sultan Selim devrinde Anadolu'da olduklarını doğrulamaktadır.

Buna göre Cüveynli Sâ'ilî, şiir ve telifâtı çok, derviş olup az konuşan biridir. Ömrünü oruç tutarak geçirmiş ve hayvan etinden uzak durmuştur. Kazvînî ***Mecâlisü'n-nefâ'is*** tercümesinde Anadolu'da bulunup kâtipler zümresi arasında yer aldığını ve sultanın kitâbet ulufesiyle geçimini sağladığını belirtir. Aynı zamanda vaktinin çoğunu kendi şiirlerini ve eserlerini yazarak geçirdiğini, Sâdî'nin Bostân ve Gülistân'ına cevap yazdığını ve hiciv de söylediğini kaydeder. Kurşlu Sâ'ilî ise hızlı yazı yazan bir gençtir. Her an şiir söylemeye hazırdır. Daimâ oruç tutar, hayvan eti yemez ve sultanın ulufesini yer. Gülistân'a nazîre yazmış, ancak ondan başka kimse eseri yazmamış ve mütalâ etmemiştir. Her beyti hece harflerine göre düzenlenmiş bir divânı olmakla birlikte bu divân başkalarından kopyadır. Kazvînî, 927/1521'de Anadolu'da bulunduğunu kaydeder. [1244]

[1244] Ahmet Kartal, A.g.m., s. 33

Katalog taramalarımız sırasında aynı yazma içerisinde yer alan Farsça divânına[1245] ve birkaç eserine daha tesadüf ettiğimiz Şirâzî nisbesiyle anılan Sâ'ilî mahlaslı bir şair bulunmaktadır. Divânında Yavuz Sultan Selim övgüsüne yazılmış Farsça kasideler bulunan şairin bu dönem şairlerinden olduğu açık olmakla birlikte yukarıda bahsedilen iki Sâ'ilî'den biri olması pek muhtemeldir. Cüveyn'in Şirâz yakınlarında bir yer ismi olarak kulanılması da bu şairin Kazvinî'nin bahsettiği Cüveynli Sâ'ilî ile aynı şair olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Sâ'ilî-i Şirâzî'nin divânında Farsça şiirlerin yanı sıra sayıca az olmakla birlikte Türkçe manzumeler de bulunur. Türkçe manzumelerden ilki veziriazam Sinan Paşa övgüsünde kırk beş beyitlik "lâle" redifli bir kasidedir. Kasidenin 13. beytinde Sinan Paşa'nın adı geçer:

Gül-i riyâz-ı kerem hazret-i ***Sinân Paşa***
Ki her dem ayagı tozına yüz sürer lâle[1246]

Divânda bu kasideden sonra Türkçe olarak söylenmiş on gazel, bir muhammes, üç rubâi, mutayyebe başlığıyla iki beyit ve iki beyit daha bulunmaktadır. Gazellerden biri budur:

Açmaz dehânın ol yüzi gül ben garîbsiz
Gül goncesi açılmadı çün 'andelîbsiz

Ta'lîm-i nâz itmeye virib didi ol perî
İrmez edeb makâmına Âdem edîbsiz

Gül hârsız idügin öldüm anladım
Kim cilve kıldı 'ârızın açıb rakîbsiz

Vuslat güni firâksız olmasa tan degil
Aşkın yolının öksegi nişîbsiz

Gel başımızdan eyle belâ-yı firâkı def'
Çün ugradı bize bu belâ sen habîbsiz

[1245] Sâ'ilî-i Şirâzî, **Dîvân**, Milli Kütüphane, Yz. A. 6799/4, vr. 214b-383b
[1246] A.g.e., vr. 263a

Sabr u hıred bana red iderse 'aceb mi 'aşk
Ya'ni gönül vilâyeti olmaz nakîbsiz

Olsa dahî visâlle itmez habîb rahm
*Bu derdi **Sâ'ilî**'nin olubdur tabîbsiz*[1247]

ESERLERİ:

Şairin yıkarıda bahsedilen divânının da yer aldığı 515 varaklık yazmada ayrıca Sâ'ilî-i Şirâzi adına kayıtlı Farsça ***Nazmü'l-Cevâhîr*** (1a-31b), ***Ravzatü'l-Ahbâb*** (34b-210b) adlı eserlerle bir de yine Farsça ve manzum olarak yazılmış ***Tevârîh-i Âl-i Osmân*** (384b-515b) bulunmaktadır.

4.99. SAʿYÎ

Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî ve Gelibolulu Mustafa Âlî Prizrenli olduğunu bildirir. Latîfî'ye göre ise İstanbulludur. Molla Hamdî'nin kız kardeşinin oğlu ve şair Nehârî'nin küçük kardeşidir. Fatih Sultan Mehmet devrinde tahsilini tamamladıktan sonra saray hocalarından olmuş, bir müddet sonra Prizren'e giderek uzlete çekilmiş ve Dülger-zâde'nin sohbetlerine katılmıştır. Bir gazelinin II. Bayezid tarafından beğenilmesi üzerine saraya davet edilerek sultanın has kullarına hocalık yapmaya başlamış ve ömrünün sonuna kadar bu görevde kalmıştır. Âşık Çelebi, Matrakçı Nasuh gibi saraydan yetişmiş marifetli kişilerin onun talebeleri olduklarını ve Saʿyî'nin öğrencisiyiz diye övündüklerini belirtir. Sehî Bey'e göre ise "bana mansıb gerekmez" diyerek II. Bayezid'in davetini geri çevirmiş, Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında saray hocalığı görevine getirilmiştir. [1248] II. Bayezid tarafından beğenildiği belirtilen gazeli şudur:

Sûretin nakşını yazınca gönül nâmesine
Kanlar aglattı gözüm kirpiğimin hâmesine

[1247] A.g.e., vr. 262b-263a
[1248] Sehî Bey, A.g.e., 155-6; Latîfî, A.g.e., s. 307-8; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, 987-8; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 474-5; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 178; Beyânî, A.g.e., s. 125

Ne bilir hüsni kitâbında ne sır var idigin
Kaşının her ki nazar etmeye ser-nâmesine

Şeref-i şemsde yazıldığıçün hatt-ı ruhun
Nüsha-i mihr ü muhabbet dediler nâmesine

Bir gümüş serv-i kabâ-pûşdur ol mâh ki anın
Güneş altun gül olursa yaraşır câmesine

Her ne meclisde ki dil kıssa-i zülfün okusa
Leylî Mecnûn oluben cân vere hengâmesine

***Sa'yî**yâ zülfünü dâm eylemiş ol şûh-ı cihân*
Hâlini dâne döküb murg-ı dil avlamasına

Sehî Bey, fazilet sahibi, şiirleri muhayyel, marifet ehli ve nazik mizaçlı bir kişi olduğunu bildirir. Latîfî, nazm ilminin kâmillerinden ve şairlerin fazıllarından olduğunu ifade eder. Saʿyî'nin Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında biri zemin şiir diğeri ise nazîre olmak üzere iki gazeli yer alır. Tezkirelerde övgüyle bahsedilip beyitleri örnek olarak verilen ve anılan nazîre mecmuasında da zemin şiir olarak kayıtlı gazeli aşağıdadır:

Şemʿe kimdür benzeden yâ Rab bu hüsn-i mehveşi
Şemʿ bir meftûl-ı ser 'uryân ışıkdur âteşi

Sihre tutılmış kılıcdur gamzeye atılmış ok
Ol nigârun gamze-i 'âşık-küş ü hançer-keşi

Boynı inceldi okun bili bükildi kabzanun
Sen kemân-ebrûya hem-pehlû görelden ter-keşi

Cev-be-cev müşk ile tutarlardı her bir dânesin
Hâl-i gendüm-gûnunun fülfül olupdur bendeşi

***Sa'yi**yâ söz hil'atin bir kadde biçmişdür gönül*
Kim kabâ-yı kadrinün nat'-ı felekdür mefreşi[1249]

ESERLERİ:

Kaynaklarda adı geçen tek eseri ***Ta'rifât***'dır. Latîfî, "*Mu'arrifler arasında isti'mâl olunur ve câmi' u mahâfilde okunur garrâ **ta'rifâtı** ve misâl-i sihr-i helâl muhayyel ü musanna' ebyâtı vardur.*" diyerek bu eserinin beğenildiğini belirtir. Farsça manzum ve mensur karışık olarak kaleme alınmış bu eserin bir nüshası Milli Kütüphane, Yz. A. 2776 numarada bulunmaktadır. 37 yaprak hacminde ve 13 satır üzere yazılmış olan eser "*Ta'rifât-ı Mevlânâ Sa'yî Rahmetullâhu aleyh*" başlığı altında yer alan şu manzume ile başlamaktadır:[1250]

Bi-emr-i hâlık-ı arz u semâ u leyl ü nehâr
Hilâl-i mâh-ı muharrem ber âmed ez kuh-sâr

Çü berk-i yâsemen ez terk-i kubbe-i mînâ
Çü şâh-ı nesteren ez kâh-ı günbed-i jengâr

Zi-bâb şükr keşîde çü sûsen-i âzâd
Dehân be-zikr küşâde çü gonçe-i ezhâr

Çü dâl eşhedü enlâ ilâhe illallâh
Delîl keşte be-tevhid-i müzahirü'l-âsâr

Kavî nahîf fütâde cevr ây-ı aşûrâ
Ki şerh-i şiddet-i ân-râ be-dil keşed ahrâr

Ez-in belâst be-derd âmede ten-i abdâl
Vez-in 'anast perîşân şode dil-i âbdâr

Kebûterân-ı felek-râ be-suhte perr ü bâl
Firâk-nâme-i evlâd-ı Ahmed-i Muhtâr

[1249] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2607
[1250] Saʿyî, **Taʿrifât**, Milli Kütüphane, Yz. A. 2776, v. 1b

4.100. SEDÎD TABÎB-İ KAZVÎNÎ

Kazvinlidir. Uzun süre Edirne'de Hassa-i Sultânî-i Osmânî'de tabiplik yaptığı ve "hezzâl (zayıflık)" hastalığında uzman olduğu belirtilir. Farsça şiirleri bulunmaktadır. Aşağıda yer alan matlaʿ ona aittir:[1251]

Dehân ne-dârî vü sad nükte der dehân dârî
Miyân ne-dârî vü sad fitne der miyân dârî

4.101. SEHAYÎ (ö. 922/1516)

Bursa yakınlarından, ümenâ taifesindendir ve Yavuz Sultan Selim'in Şam ve Halep'i feth ettiği tarihlerde ölmüştür. Mahlası tabiatına çok uygun olmakla beraber şiirleri sanattan ve güzellikten yoksundur diyen Latîfî, şiirlerinin çoğunun tercüme, tazmin ve eskilerin divânlarından devşirme olduğunu bildirir. Aşağıdaki matlaʿını eşʿârının makbulü olduğunu söyleyerek aktarır:

ʿAynuma almam bütün dünyâyı yârum olmasa
Şehri çokdan terk iderdüm şehriyârum olmasa[1252]

Latîfî tezkiresinde ayrıca şaire ait olarak aşağıdaki beyitler ile hezel tarzındaki murabbaʿı yer almaktadır: [1253]

Hasta oldum sora gelmedi yarım elmâyıle
Ben anun kûyını toldurdım bütün ay vây ile

Kan aglasam gamunda n'ola âh u vây ile
Hoşdur şarâb sohbeti ey dost nây ile
*
Hattı geldügini dildâra sakın yüzlemenüz
Çünki yüz karasıdur yüzine urman anı
*

[1251] Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, A.g.e., s. 380; Ahmet Kartal, A.g.m., s. 35
[1252] Hasan Çelebi, tezkiresinde "Sehâbî" başlığıyla yine Bursa yakınlarından ve ümena taifesinden, Yavuz Sultan Selim tahta cülus ettiği tarihlerde ölen bir şairden bahsederek aynı matlaʿı örnek olarak verir. Muhtemelen bahsedilen şair aynı kişi olup mahlasda bir yazım veya okuma hatası bulunmaktadır. (Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 452)
[1253] Latîfî, A.g.e., s. 298-9

Kanı şol dem katı garrâsı geçerdün güzelün
Yok sanurdun bu cihânda dahî misl ü bedelün
Cevr iderdün bize yanına düşüp her keçelün
Geçdi vaktün yüri var imdi trâş it sakalun

Kanı şol dem ki lebün gonca ruhun lâleyidi
'Âşıkun işi güci bülbül-veş lâleyidi
Kime kaldı bu güzellik sana da kalayıdı
Geçdi vaktün yüri var imdi trâş it sakalun

Anma hüsnün demini bir dahî kim geçdi geçen
Bu kadar nâz ile şîve bu sakal il neden
Gel'e bu kannışı terk eyle sakalundan utan
Geçdi vaktün yüri var imdi trâş it sakalun

Kanı oldem ki tapun kişver-i hüsne beg idi
Cân virenler yolına Âdem ü yâhûd seg idi
Böyle olmakdan ise asılup ölmek yeg idi
Geçdi vaktün yüri var imdi trâş it sakalun

Senün içün didiler şimdi sakalını yolar
Yoldugın sakal olurdı harsı Deccâla yular
Yoldugun mûlar ile nice mûtâfhâne tolar
Ne tursın yüri var imdi trâş it sakalun

Lutf u tab' ehline turdukça kesâfet virdün
Bu sakal ile 'aeb meclise sıklet virdün
Ne mukassî hat olur bezme kasâvet vrdün
Geçdi vaktün yüri var imdi trâş it sakalun

4.102. SEHÎ (ö. 955/1548)

Anadolu sahasının ilk şâirler tezkiresi olan Heşt Behişt'in yazrdır. Asıl adı bilinmeyen Sehî Bey Edirne'de doğmuştur. 955/1548'de yaşı sekseni aşmışken öldüğünden 877/1470 civarında doğduğu sanılmaktadır. Gelibolulu Mustafa Âlî Abdullahoğludur diyerek devşirme olduğunu kaydeder. Şâir Necâtî Bey'in (ö. 914/1509) yanında yetişmiş ve ölünceye kadar onun çevresinde bulunmuştur. Necâtî Bey, II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Mahmud'un nişancısı ve hocası olarak Manisa sancağındayken onunla birlikte görev yapmış, burada Şevkî-i Atîk, Sun'î ve Tâli'î gibi şâirlerle birlikte çalışmıştır. Şehzâde Mahmud'un vefâtından sonra Necâtî Bey ile İstanbul'a dönmüş ve dîvân kâtipliği yapmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde Şehzâde Süleyman 918/1513'te Manisa sancağına tayin edildiğinde ona dîvân kâtibi olmuştur. Sultan Süleyman'ın tahta çıkışıyla tevliyetle Edirne'ye gönderilmiş ve burada çeşitli mütvellîliklerde bulunmuştur. İstanbul'dan kendi isteğiyle ayrılmadığı her fırsatta Sultan Süleyman'a ve diğer devlet büyüklerine sunduğu kasidelerde yardım ve mansıb dilemesinden anlaşılan Sehî Bey, umduklarına ulaşamamış bir vaziyette Edirne'de vefât etmiştir. Latîfî'nin hoş tabiatlı, derviş yaratılışlı ve temiz itikada sahip biri olarak nitelediği Sehî Bey'in divânında yer alan Hz. Ali naʿtlarından ve Akyazılı Baba için yazdığı iki kasideden dolayı Bektâsî tarikatına mensup olması muhtemeldir.[1254]

Sehî Bey, kaynaklarda daha çok tezkireciliği ile yer bulmuş ve şâirliği hakkında genellikle olumsuz yorumlar yapılmıştır. Âşık Çelebi, eski zaman şâirlerini taklid ettiğini, zamanın kabiliyetlerinden habersiz olduğunu belirtirken Latîfî, özellikle üstadım dediği ve yanında yetiştiği Necâtî Bey'i taklid ettiğini fakat şiirinin tatlılıktan ve renkten yoksun olup insanlar arasında şöhret bulmadığını ifade eder. Hasan Çelebi ise "Ebyât-ı firâvânı ve eşʿâr-ı bî-hadd ü kerânı ve mükemmel ü müretteb dîvânı vardur." diyerek şâirliği hakkında nispeten olumlu bir yorumda bulunur.[1255] Aşağıdaki ilk gazeli kendisinden bahseden tezkirelerde şiirlerinin en beğenileni olarak aktarılmıştır.

Dâglar halkası geydürdi zirihler tenüme
Cebe satmak nice olur göstereyin düşmenüme

[1254] Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 179-80; Sehî Bey, A.g.e., s. 9-12; Hakan Yekbaş, **Sehî Bey Divânı**, Kitabevi Yay., İstanbul 2010, s. 23-8; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 127-9
[1255] Latîfî, A.g.e., s. 314; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1009; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 493; Beyânî, A.g.e., s. 131

Sîmden heykel asar boynuma gûyâ meh-i nev
Toladukça kolını yâr benüm gerdenüme

Sînede derd ü gamun ‘aybını setr itmek içün
Dügmeler dakdı yaşum katresi pîrâhenüme

Hak oguldur yakadan geçme begüm eşk-i yetîm
Tıfl iken dahı bırakmışdı gözüm dâmenüme

*Feth-i bâb olup o serv olsa **Sehî** mihmânum*
Hücre nûr ile tola câm ola meh revzenüme[1256]

*

Mihr ü meh germ olup eyler rûy-ı cânân ile bahs
İtmesün pervâneler şem’-i dırahşân ile bahs

Öykünür dirler şarâb-ı la’lüne meclisde mey
İde mi ‘Îsâ soyı hîç âb-ı hayvân ile bahs

Salına gülşende gerçi sana karşu nârven
Cânı mı var eyleye serv-i hırâmân ile bahs

Hat hücûm idüp lebün üzre ikide bir gelür
Gûyiyâ bir mûrdur eyler Süleymân ile bahs

Gül yüzi ra’nâlanurken agzın açup güldügi
Gonçedür eyler meger gül-berg-i handân ile bahs

Eyleme ‘akl ile ey dil ‘ışk içün ceng ü cidâl
Pîr olan itmez bilürsin çünki oglan ile bahs

*Remz-i ‘ışkı zâhid ile söyleşüp n’eyler **Sehî***
‘Âkil olan eylemez ‘âlemde nâ-dân ile bahs[1257]

[1256] Hakan Yekbaş, A.g.e., s. 293-4

*

Kûyunun her gûşesi gönlüm kuşı uçmagıdur
Ayagun topragı cennetdür yaşum ırmagıdur

Şimdi geldi sanma gönlüm şehrine sultân-ı 'ışk
Eskiden bu şeh-süvârun ol atı oynagıdur

'Aşk kandîlin uyar gel türbe-i Ferhâd'dan
Hıdmet eyle himmet istersen ki er ocagıdur

Kâkülün cem' eylemez hâl-i perîşânum benüm
Gül yüzünde sünbülün tutam benefşe bagıdur

Yüzüne benzetse bülbüller güli incinme kim
Gülsitânda bülbülün ey gonçe-leb bulagıdur

Hırz-ı cândur leblerün vasfın yazarsam n'ola kim
'Ukde-i zülfün gönülde saklaram dil bagıdur

*N'ola beglense **Sehî** 'uşşâk içinde 'ışk ile*
Derd ü mihnet illeri şimdi anun sancagıdur[1258]

ESERLERİ:

1. Dîvân: Eserin tek nüshası Paris Bibliotheque National Supplément Turc 360 numarada kayıtlıdır. Tertip tarihi belli olmamakla birlikte Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi'nin (ö. 1547) teşvikleriyle tertip edilmiş ve ona ithaf edilmiştir. Klasik dîvân düzeniyle tertip edilmiş eserde 33 kaside, 2 terkib-i bend, 32 kıtʿa, 303 gazel, 4 murabba, 15 rubâî, 7 tarih, 2 mesnevi, 15 matlaʿ, 22 müfred ve 3 nazm olmak üzere 11 farklı nazım şekliyle yazılmış 438 manzume bulunmaktadır.[1259] Sehî

[1257] A.g.e., s. 194-5
[1258] A.g.e., s. 212-3
[1259] Hasan Yekbaş, A.g.e., s. 45-7

Bey Dîvânı üzerine iki lisans[1260], bir yüksek lisans[1261] çalışması yapılmış ve eser Hasan Yekbaş tarafından yayımlanmıştır.[1262]

2. Heşt Bihişt: Tezkîre-i Sehî olarak da bilinen bu eser Anadolu sahasında yazılmış ilk şâirler tezkiresidir. Bir önsöz, her birine bihişt denilen sekiz tabaka ve bir hatimeden meydana gelmiştir. Sehî Bey, Abdurrahman Câmî'nin (ö. 1492) ***Bahâristân***, Devletşah'ın (ö. 1495) ***Tezkiretü'Şu'arâ*** ve Ali Şir Nevâî'nin (ö. 1501) ***Mecâlisü'n-Nefâ'is*** adlı eserlerini örnek olarak yazdığını belirttiği eserinde Osmanlı coğrafyasında yaşayan 241 şâirin kısa biyografilerine ve eserlerinden küçük örneklere yer vermiştir. Eser 1538'de Edirne'de yazılmış ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.[1263] Mehmed Şükrî tarafından "***Âsâr-ı Eslâftan Tezkîre-i Sehî***" adıyla 1315'de İstanbul'da matbu olarak yayımlanan eserin, Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshasından hareketle Günay Kut tarafından tenkitli metni hazırlanarak yayımlanmıştır.[1264] Tezkire, Mustafa İsen tarafından sadeleştirilerek 1980'de Tercüman 1001 Temel Eser arasında yayımlanmış ve bu kitap daha sonra Akçağ Yayınları tarafından yeniden basılmıştır.[1265] Ayrıca Necati Hüsnü Lugal ve Osman Reşer eseri Almanca'ya çevirmişlerdir.[1266]

4.103. SELÎMÎ (ö. 926/1520)

Dokuzuncu Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim'in mahlasıdır. Yer aldığı bütün kaynaklarda şâirliği övülmüş ve özellikle Farsça şiirleri önde gelen İran şâirlerinin şiirlerine eşdeğerde görülmüştür. Ali Nihad Tarlan, Osmanlı Hanedanı içinde yetişen şairler arasında şairlik kudreti bakımından oğlu Kanunî Sultan Süleyman ile birlikte birinci safta bulunduğunu ifade eder.[1267] Sehî Bey, padişah

[1260] Hüseyin Hatipoğlu, **Sehî Bey Divanı (1b-56a Varak)**, İstanbul Üniversitesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1975; Cemil Feyzi Göksu, **Sehî Beg Divanı Gazelliyat Kısmı**, İstanbul Üniversitesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1976
[1261] Müslüm Yılmaz, **Sehî Bey Dîvânı(inceleme-metin), İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010**
[1262] Hasan Yekbaş, A.g.e.
[1263] Günay Kut, "Heşt Bihişt", TDVİA, C. 17, İstanbul 1998, s. 273; Sehî Bey, A.g.e., s. 13-27; Hasan Yekbaş, A.g.e., s. 47-50
[1264] Günay Kut, **Heşt Bihişt, The Tezkire by Sehî Beg**, Harvard 1978
[1265] Sehî Bey, A.g.e.
[1266] Necâtî H. Lugal, Osman Reşer, **Sehî Bey's Tezkere, Türkische Dichterbiographien aus dem 16. Jahrn**, İstanbul 1942
[1267] Ali Nihad Tarlan, **Yavuz Sultan Selim Divanı**, Ahmet Halti Kitabevi, İstanbul 1946, s. 3

olmayıp memleket meseleleriyle uğraşmak zorunda kalmasa ve şiirle meşgul olsa onun şiirleri yanında Hüsrev Dehlevî'nin şiirlerinin bile sönük kalacağını söyleyerek şairliğini över.[1268] Dönemin şâirlerinden Celîlî, Bâhâr-nâme adlı eserinin dibâcesinde Hüsrev Dihlevî, Câmî ve Nevâî'den sonra dördüncü büyük şâir olarak zikrettiği Sultan Selim'i şairlerle birlikte zikretmek gibi edep dışı bir şey yapmasının sebebini, onun mücevher gibi seçtiği kelimelerle yazdığı şiirlerinde Farsçayı çok iyi kullanmasına bağlayarak şiirlerinin selâsetde Husrev'in nâziri olduğunu belirtir.[1269] Şiirlerinin bir kısmını tercümeleriyle yayımlayan Şeyh Vasfi, Sultan Selim'in Farsça şiirleri için "*Eş'âr-ı Fârisiyesi ise bülegâ-yı A'câmı çâr-nâ-çâr üslûb-ı ifâdesine âferîn-hân idecek bir meziyyet-i mahsûsayı hâizdir.*" der.[1270]

Osmanlı sultanlarının şiirleri üzerinde hususî çalışmaları olan ve Yavuz Sultan Selim'in pek çok şiirini de tahmis eden Ali Emîrî, ***Cevâhirü'l-Mülûk*** adlı eserinin mukaddimesinde bu sultanın şâirliği hakkında şu övgü dolu mısraları söyler:

Yâ hazret-i Sultan Selîm-i yektâ
Dîvân ile bî-nâzir-i dünyâ
Mümtâz u ferîdi şâirânın
Üstâd-ı belîği üç lisânın
Âsârı müzeyyen ü mülahhas
Nazmında "Selîmî" oldı mahlas
Her safha-i nazmı şâh-ı yektâ
Bir ma'reke-i hücûm u gavgaa
Her nazmını eyledikçe ityân
Lerzande olur vücûd-ı insân
Her beyti numûne-i zekâdır
Hengâme-i mahşer-vegâdır
Dünyâları az görür o saff-der
Bir başka cihân taharrî eyler
Şâhenşehidir nigîn-i şi'rin

[1268] Sehî Bey, A.g.e., s. 55
[1269] Arzu Atik, "Celîlî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevisi: Bahâr-nâme", **Turkish Studies**, Volume 6/2 Spring 2011, s. 191
[1270] Şeyh Vasfi, **Bârika-Yavuz Sultan Selim'in Eş'ârıyla Tercümeleri**, (A. Asaduryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1308, s. 4

Hikem-âveridir zemîn-i şi'rin[1271]

Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı Hanedanı içinde yetişen şairler arasında şairlik kudreti bakımından oğlu Kanunî Sultan Süleyman ile birlikte birinci safta bulunduğunu söyleyen Ali Nihad Tarlan, O'nun siyâsî düşmanlarına karşı çok şiddetli hareket eden bir hükümdar olmakla beraber şâir sıfatıyla son derece ince ruhlu, duygulu, âşık, rind ve kalender bir şahsiyet olduğunu ifade eder. Şiirleri üzerinde büyük İran şâirlerinden Hâfız, Saʿdî, Selman ve Câmî'nin tesirleri görüldüğünü belirterek birçoğu günlük hadiseler üzerine yazıldığı hissedilen şiirlerinin incelendiğinde aşka karşı ne kadar âciz ve zebun olduğunun görüleceği ve büyük ihtiraslar ifade ettiği için siyasî hayatıyla şiirleri arasında bir tezad bulunmadığı yorumunu yapar.[1272] Yavuz Sultan Selim'in sanatının en belirgin özelliği lirizm ve güçlü anlatım tekniğidir. Onun şiirleri, aksiyoner aynı zamanda da mümin ve mütevekkil bir ruhun hassasiyetini yansıtır.[1273] Namık Kemal, onun şiirlerinin zamanın normal hallerinden olan laf düzücülük gibi hatalardan eser görülmeyen, bulutların çarpışmasından zuhur eden şimşek gibi zihnî heyecan ve duygu arasında koşmuş bir marifet parıltısı olduğunu ifade eder.[1274] Divânında yer alan aşkla yoğrulmuş rindâne gazellerinin yanında hükümdarlık kudretinin yansıması olan gazelleri de mevcuttur. Aşağıda yer alan iki gazeli bunlara örnektir:

Ger leşker-i 'adû büved ez Kâf tâ be-Kâf
Billâh ki hic rûy ne-mitâbem ez musâf

Çun âftâb zulmet-i küfr ez cihân berem
Gâhî ki subh-ı tîg birûn âram ez kulâf

Ger na'ra ber keşed zi ciger şîr-i ner be-ceng
Dûzem dileş be-sûzen-i peykân-ı cân-şikâf

Ger rû-be-rû şeved be-geh-i rezm müdde'î

[1271] M. Hüsrev Subaşı, A.g.t., s. 62-63 (Ali Emîrî, **Cevâhirü'l-Mülûk**, İstanbul 1330'dan naklen)
[1272] Ali Nihad Tarlan, A.g.e., s. 3-4
[1273] Muhsin Kalkışım, "Yavuz Sultan Selim'in edebi Şahsiyeti", **Yedi İklim**, C. 4, S. 31, Ekim 1992, s. 18
[1274] Namık Kemal, **Evrâk-ı Perişan**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975, s. 242

Dâned ki nist da'vî-yi merdân zi-rûy-ı lâf

Bâyed be-rastî be-miyân âmed erne halk
Guyend bî-şumâr suhen ez ser güzâf

Der pîş-i tîg ü tîr 'adû pâydâr nist
Kâr-ı zırh-gîrân ne-koned her hasîr-i bâf

*Dâred hasûd-ı kîn **Selîmî** vü ger ne-hest*
Mâ-ra be-misl-i âyîne-i tîg sîne-i sâf[1275]

- *Düşman askeri Kaf'tan Kaf'a kadar olsa Allah hakkı için o savaştan yüz döndürmem.*
- *Kılıcımın sabahını kınından çıkardığım zaman güneş gibi doğar ve cihandan küfür karanlığını gideririm.*
- *Harpte erkek arslan, ciğerinden nara atarsa can yaran okumun iğnesiyle yüreğini dikerim.*
- *Düşman harpte karşıma geldiği zaman anlar ki erkeklerin davası, öyle laf değildir.*
- *Doğruca harp meydanına çıkmalıdır. Yoksa halk türlü türlü saçma sapan sözler söylerler.*
- *Kılıç, ok karşısında düşman dayanmaz. Hasır dokumaya alışan, zırh yapmasını becerebilir mi?*
- *Haset edenler **Selimî**'ye kin beslerler. Yoksa bizim sinemiz kılıç aynası gibi saf ve parlaktır.* [1276]

***

Leşker ez taht-ı Sıtanbul sûy-ı Îrân tâhtem
Sürh-ser-ra garka-i hûn-ı melâmet sâftem

[1275] Yavuz Sultan Selim, **Dîvân**, Muharir ve Musahhihi: Hüseyin Hüsnü, (A. Asaduryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1306, s. 65-66
[1276] Ali Nihad Tarlan, Yavuz Sultan Selim Divanı, İstanbul 1946, s. 199

Şod gulâm-ı himmetem ez cân u dil vâlî-i Mısr
Tâ livâ-yı Hüsrevî ez nüh felek efrâhtem

Kerd ez ehl-i 'Irâk in müjde âheng-i Hicâz
Çeng-i nusret-râ çü der bezm-i tarab be-nüvâhtem

Mâverâü'n-nehr ez tîgem şode gark-âb-ı hûn
Çeşm-i düşmen-râ kuhl-ı Isfahânî perdâhtem

Âb-ı Âmû ez ser-i mû revân şod hasm-râ
Şod 'arak-rîz ez teb-i gam çünn nazar endâhtem

Şâh-ı Hind ez leşker-i ferzâne-em şod pîl-i mât
Ber bisât-ı mülk çün şatraç-ı devlet bâhtem

*Ey **Selîmî** şod be-nâmem sikke-i mülk-i cihân*
Tâ çü zer der pûte-i mihr ü vefâ be-güdâhtem[1277]

- *Askerimle İstanbul tahtından hareket edip İran tarafına sefere çıktım. Kızılbaşı melamet kanına gark ettim.*
- *Mısır valisi can-ı gönülden benim azm ü himmetimin kölesi oldu. Padişahlık sancağını dokuz feleğin fevkine yükselttim.*
- *Nusret çengini zafer bezminde çalmaya başlar başlamaz bu müjde Irak mülkünden Hicaz'a kadar yayıldı.*
- *Kılıcımdan Maveraünnehr kana gark oldu. Düşmanın gözünü Isfahan sürmesinden mahrum ettim.*
- *Düşmana bir nazar edince gam sıtmasından ter içinde kaldı ve her kılından Amu nehri aktı.*
- *Mülk tahtası üzerinde devlet satrancını oynamaya başladığım zaman Hind şahı, âkil askerimin karşısında mağlûp bir fil haline geldi.*
- *Ey **Selimî**, mihr ü vefa potasında altın gibi eridikten sonra cihan mülkünün parası üzerine benim ismim yazıldı.*[1278]

[1277] Yavuz Sultan Selim, A.g.e., s. 79

İranlı edebiyatçı Muhammed Emin Riyâhî, Yavuz Sultan Selim'in kişiliğinin ve onun döneminde şiir ve edebiyatın Fars edebiyatı bakımından iki sebeple çok önem taşıdığını belirtir. Bunlardan ilki onun Farsça divânı bulunan güçlü bir şair olması ikincisi ise onun döneminde Şah İsmail'in zulmü nedeniyle birçok Farsça söyleyen şairin Anadolu'ya kaçarak bu ülkedeki Fars dili ve edebiyatına katkı sağlamış olmalarıdır.[1279]

Yavuz Sultan Selim'in Türkçe şiir söyleyip söylemediği tartışmalıdır. Sehî Bey ve Latîfî'ye göre hiç Türkçe şiir söylememiştir ve onun adına söylenen şiirler ona ait olmayıp iftiradır. Yine Latîfî, onun Farsça divân tertip edip Türkçe divânı olmayan tek şâir olduğunu ifade eder.[1280] Âşık Çelebi ise bu hususta, "*Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şi're tetebbu' itdiler ammâ ol fâris-i fers-i ma'reke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meylleri ziyâde oldugı sebebden üslûb-ı 'Acem dahı tetebbu' itdiler. Bu sebebden Türkîden Farsî şi'rleri ekser ve halk içinde eşherdür.*"[1281] diyerek Türkçe şiirleri de bulunduğunu ifade eder. Yavuz Sultan Selim'in en yakınındaki insanlardan olan nedimi Hasan Can'ın oğlu Hoca Sadeddin de, bizzat babasının naklettiği bilgilerle oluşturduğu eseri Tâcü't-tevârih'de Türkçe, Farsça ve Çağatayca şiirler söylediğini şöyle belirtir:[1282]

Türkî vü Fârisî vü Tâtârî
Nazm iderdi nefîs eş'ârı

Yavuz Sultan Selim'in Türkçe şiirlerine en büyük ilgiyi gösteren ve üzerinde en çok çalışan Ali Emîrî (1857-1954) olmuştur. O'na ait özellikle Türkçe ve bunun yanında Farsça-Arapça beytleri çeşitli kaynaklardan toplamış, bununla da yetinmeyerek pek çoğunu tahmîs veya tesdîs ederek bu büyük padişahın şiirlerinden ve şâirliğinden habersiz olan kişilere tanıtmıştır.[1283]

[1278] Ali Nihad Tarlan, A.g.e., s. 214
[1279] Muhammed Emîn Riyâhî, A.g.e., s. 177
[1280] Latîfî, A.g.e., s. 150-51
[1281] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 198
[1282] Hoca Sadeddin Efendi, A.g.e., C. IV, s. 139
[1283] M. Hüsrev Subaşı, A.g.t., s. 69

Yavuz Sultan Selim'in Türkçe şiirleri üzerine Mehmet Hüsrev Subaşı tarafından bir öğretim üyeliği çalışması yapılmıştır. 1982 yılında yapılan bu çalışmanın birinci bölümünde (s. 14-83) Yavuz'un hayatı ve edebi şahsiyeti üzerinde durulur. İkinci bölümde (s. 84-128) imkânlar ölçüsünde taranabildiği belirtilen çeşitli yüzyıllara ait eşʿâr, ebyât ve nazîre mecmuâlarının nüshaları tanıtılarak bunlarda yer alan Yavuz Sultan Selim'e ait olduğu belirtilen veya düşünülen şiirler verilir. Üçüncü bölümde ise (s. 129-247) değişik şairler tarafından bunlara yapılan nazîreler aktarılır. Netice kısmında araştırmacı, bu çalışmayla "Türkçe şiirlerinin var olup olmadığı" dahi tartışılan sultanın 1 tevhîd (2 beyit-kıtʿa), 1 münâcât (1 beyit-müfred), 1 naʿt (3 beyit-gazel), 1 murabbaʿ (5 bend), 7 gazel (Toplam 36 beyit), 2 kıtʿa (Toplam 8 beyit), 9 müfred (Toplam 9 beyit) olmak üzere genel toplamı 69 beyite ulaşan şiirini bir araya getirdiğini, ayrıca şüpheli gördüğü 15 beyit tutarındaki 3 gazeli çalışmasına almadığını, bunlar da dahil edilecek olursa Yavuz'un 84 beyit tutarında Türkçe şiir söylediğini ifade eder.[1284]

Aşağıda yer alan murabbaʿ Yavuz Sultan Selim'in Türkçe söylediği şiirlerden biridir ve "Sultan Selim" kaydıyla Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında da zemin şiir olarak yer almaktadır:

Hasteyem hecrün ile ey büt-i 'ayyâr meded
Demidür eyler isen vasl ile tîmâr meded
Koma bu derd ü belâda bizi nâ-çâr meded
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

Sanemâ gel berü ko fürkati birlik demidür
Beni kurtar bu gam u gussadan erlik demidür
Hasret-i hecr ile öldüm bana dirlik demidür
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

Dem mi geçdi ki firâkunla figân eylemedüm
Ya gözüm yaşın ayaguna revân eylemedüm
N'ola sevdümse seni ben kara kan eylemedüm
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

[1284] A.g.t., s. 248-9

Kim ola ki incine dildârı cefâ itdügine
Meger incindügi agyâra vefâ itdügine
N'ola şeh merhamet itmez mi cefâ itdügine
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

*Bu **Selîmî** nice inşâ ide dîvân-ı fîrâk*
Ey 'aceb yok mı ola âhire pâyân-ı fîrâk
Saldı gerdân-ı belâya beni 'ummân-ı fîrâk
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded[1285]

Yavuz Sultan Selim'in Arapça şiirleri de bulunduğu bazı kaynaklarda belirtilmekte ve Mısır'ı fethettiğinde Nil nehri kenarında bir kayaya irticalen söylediği aşağıda yer alan dörtlüğü yazdığı bildirilmektedir:

الملك لله من يحظى بنيل منى لوكان لى اولغيرى قدر انملة
يزدده قهرأ ويضمن بعده دركا من البسيطة كان الامر مشتركا

Ayrıca Şah İsmail'in aşağıda yer alan Arapça kıt'asına;

نحن اناس قد غدا دأبنا يعيبنا النـاس على حـبه
حب على ابن ابى طالب فلعنة الله على العـايب

Yavuz Sultan Selim şu mısralarla cevap vermiştir:[1286]

ما عيبكم هذا ولـكنه و كـذبكم فيه و فى بنته
بعض الذى لقـب با لصاحب فلعنة الله عـلى الـكاذ ب

ESERLERİ:

Yavuz Sultan Selim'in bilinen tek eseri Farsça Divân'ıdır. Divân ilk olarak 106 parça manzume ihtiva eden bir nüshası üzerinden ***Dîvân-ı Yavuz Sultan Selim*** adıyla sekizinci belediye dairesi eski mal memuru Hüseyin Hüsnü tarafından hazırlanarak 1306/1888-89'da İstanbul'da neşredilmiştir. 97 sayfalık küçük boy eserde kısa bir önsöz ile 2 münâcât, 2 naʿt ve 102 gazel bulunmaktadır. Sultan Selim'in dil ve değer bakımından büyük İran şairlerinin şiirleri ile boy ölçüşecek

[1285] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 503-4
[1286] M. Hüsrev Subaşı, A.g.t., s. 76 (Ali Emîrî, **Sevdâ-yı Amid Mecmuası**, S. VI, s. 93'ten naklen)

nitelikteki şiirlerini ihtiva eden Farsça divânı, daha sonra Alman İmparatoru II. Wilhelm'in emriyle Strasburg Üniversitesi doğu dilleri profesörü Paul Horn tarafından yedi nüsha[1287] karşılaştırılmak suretiyle büyük boy taʿlik hatla hazırlanarak 1904'te Berlin'de 500 adet olarak basılmıştır. Bu baskıdan devrin padişahı Sultan II.Abdülhamid'e de hediye edilmiştir. Divânın bu baskısında 305 parça manzume bulunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirleri üzerine çeşitli tercüme çalışmaları da yapılmıştır. Şeyh Vasfi, şiirlerinin bazılarının tercümelerini ***Bârika, Yavuz Sultan Selim'in Eş'ârıyla Tercümeleri*** adıyla 1308/1890-91'de İstanbul'da yayımlamıştır. Ayrıca Hüseyin Şevket de Sultan Selim'in bazı şiirleri üzerine tercüme çalışmaları yapmış ve bunları ***Ma'lûmât*** dergisinde neşretmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divânı'nda yer alan manzumelerin tamamı Paul Horn'un hazırladığı divân neşri esas alınarak Ali Nihad Tarlan tarafından tercüme edilmiştir. Bu tercüme ***Yavuz Sultan Selim Divanı*** adıyla ve Türk Klasikleri Serisi:8 numarasıyla Ahmet Halit Kitabevi tarafından 1946 senesinde İstanbul'da yayımlanmıştır.

Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divân'ı üzerine II. Abdülhamid devrinde bir şerh çalışması yapılmıştır. Bu şerhin İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nde TY. 4709 numarada bulunan bir nüshasından bahseden M. Hüsrev Subaşı, şerhin "Dest-âvîz-i Dâniş" adını taşıdığını, şârihi hakkında hiçbir bilgi verilmediğini, ancak eserin adından şârihin adının "Dâniş" olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu belirtir. Her sahifede nesih ile 21 satır olmak 372 sahifeden ibaret ve ferağ kaydında Rûmî 8 Nisan 1312, Hicrî 7 Zi'l-ka'de 1313'te (20 Nisan 1896) bitirildiği belirtilen şerhte dört sahifelik sebeb-i telif ve devrin hükümdarı II. Abdülhamid'in bu tür çalışmaları çok iyi değerlendirdiği belirtilir. Bu bölümde Sultan Abdülhamid'e övgü ve dua muhtevalı bir manzume de bulunmaktadır. Mukaddimenin ardından şârih, Sultan Selim Divânı'nı baştan sona beyt beyt ele alarak önce parantez içinde verdiği kelimelerin tek tek anlamlarını ve garamatik tahlilini yapar. Sonra mâna ve izah

[1287] Bu nüshalar şunlardır: Prusya Hükümeti Kral Kütüphanesi, Müze Britanik, Upsala Kral Kütüphanesi, İstanbul Hamidiye Kütüphanesi, İstanbul Esad Efendi Kütüphanesi, İstanbul Fatih Kütüphanesi, Paris Bibliyotek National

safhasına geçer ve en son olarak da "Mahsûl-ı beyt" başlığı altında sade bir Türkçeyle beytin meâlini verir.[1288]

M. Hüsrev Subaşı'nın şârihinin kim olduğunu tam olarak tespit edemediği ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 4709 numarada Şerh-i Divân-ı Selîm-i Evvel kaydıyla yer alan bu şerh, Hüseyin Daniş Pedram'a (1870-1943) aittir. Şerhin Milli Kütüphane Yz. A. 3293 (istinsah tarihi 1904) ve Yz. A. 8511'de kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır.

Şadi Aydın, ***Türk Edebiyatında Farsça Divânlar ve Divânçeler*** adlı çalışmasında, Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divânı'nın İstanbul'da bulunan 16 nüshası hakkında şu detaylı bilgileri verir:[1289]

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kitaplığı, n. 3830. Mukavva cilt, miklaplı, cedvelli, tezhibli, serlevhâlı, 13 satır, talik yazı ile yazılmıştır. 30 varaktır, müstensihi Abdulvahid isminde birisidir. (23,9 x 14,1) (14,3 x 7,3) ölçülerindedir.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bî-hemtayî

Sonu: Ez yarî-yi Selimî her çend ar dârî
Gayr ez tû tâ kıyamet u râ me-bad yarî

2. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Kitaplığı, n. 449. Mukavva bir cilt içindedir.15 satır, talikyazı ile yazılmış 38 varaktır.(17 x 11, 10x 5) ölçülerindedir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bî-hemtayî

Sonu: Goftî Selim kist der iklim-i aşikî
Biçâre-i fakir u hakir-i bela-keşî

[1288] M. Hüsrev Subaşı, A.g.t., s. 79-80
[1289] Şadi Aydın, **Türk Edebiyatında Farsça Divânlar ve Divânçeler**, İskenderiye Kitaplığı, Ankara 2010, s. 76-82

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı, n. 3422/1. Bu divân, bir divân mecmuasının içerisindedir. Kenarında Şahî divanı yazılıdır. Mukavva bir cilt içinde, serlevhalı, tezhiplidir. İstinsah tarihi 926 h. Müstensihi malum değildir. 15 satır, talik yazı ve 48 varaktır.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bi-hemtayî

Sonu: Tufeyl-i men hemi didend rûy-i digeran eknun
Şodem razî ki çûn cam-i tufeyl-i digeran başem

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Paşa Kitaplığı, n. 762. 'Divân-ı Hazret-i Sultan Selim' ünvanıyla, ebrulu mukavva cilt içerisinde, 57 varak, 15 satır, talik yazıyladır. Müstensihi belli değildir, fakat 984 hicri senesinin Rebiülevvel ayında Kayseri'de istinsah edilmiştir.

Başı: Ey mihr-i alem cân be-nüma cemal-i mâ râ
Be-rüku zi roh berfiken mülk cihan bey-âra

Sonu: Âb ber ateş tû-râ yarî ki mi-zed eşk bûved
Ey Selimî ez nazar u râ çe san endâhtî

5. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, n. 3630. Bu nüsha 65 varak, her varak 17 satır, talik yazıyladır. (19x13)(14.5x7.8)cm ebadındadır. 1293 hicri tarihinde Muhammed Fikri el-Hüseyni tarafından istinsah edilmiştir.

Başı: Ey mihr-i alem cân be-nüma cemal-i mâ râ
Be-rüku zi roh berfiken mülk cihan bey-âra

Sonu: Âb ber âteş tû-râ yari ki mi-zed eşk bûved
Ey Selimî ez nazar u râ çe san endâhtî

6. Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi İlavesi, n.154. Bu nüsha 'Divân-ı Selimî ünvanıyla 254 varaktır, her varak 21 satır, talik yazıyladır. (21.1x12.4) (15.1x7.4)cm ebadındadır. Meşin cilt içerisinde, ser levhalar müzehhebtir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim

Hest asa-yı reh-i tab-ı Selim

Sonu: Ne-şikufed tab-ı bî-şarab Selim

Maye-i intiaş yani mey

7. Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey Kitaplığı, n.2141. Bu nüsha, meşin bir cilt içerisinde, 252 varak, her varak 17-18 satır, talik yazıyladır. (21.7x13) (16x7.5)cm ebadındadır. 1131 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihi belli değildir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim

Hest asa-yı reh-i tab-ı Selim

Sonu: Ne-şikufed tab-ı bî-şarab Selim

Maye-i intiaş yani mey

8. Nuru Osmaniye Kütüphanesi, n. 3827. Bu nüsha 73 varak, 12 satır, nestalik yazıyladır. (13x19.1) (7.2x11) cm ebadındadır. Şemseli, salbekli, meşin bir cilt içerisindedir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî

Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf

Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

9. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı n.737 Bu nüsha 42 varak, her varak talik yazıyla, 13 satırdır. (21.5x13.5) cm ebadındadır. Abdulvahid Meşhedi tarafından hicri 10.yüzyılda istinsah edilmiştir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî

Kes ne hemtayî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf

Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

10. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı n.738 Bu nüsha 32 varak, her varak talik yazıyla, 12 satırdır. Serlevhalı müzehheb bir nüshadır. (16x25)cm ebadındadır. Hicri 10. yüzyılda Abdulvahid Meşhedi tarafından istinsah edilmiştir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yi tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

11. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı n.507 Bu nüsha 32 varak, her varak talik yazıyla 15 satır yazılmıştır.Serlevhalı müzehheb, ebrulu, siyah meşin bir cilt içerisindedir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yi tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

12. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar n.1016= Halis Efendi 8413 Bu nüsha 42 varak, nestalik yazıyla 13 satırdır. (11.8x19.4) (6x12.6) cm ebadındadır. Serlevhalı müzehhebli, şemseli, salbekli meşin bir cilt içerisindedir. Abdulvahid Meşhedi tarafından ihtimalen 10. hicri yüzyılda istinsah olmuştur.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat darem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

13. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar n.1607 Bu nüsha 48 varak, talik yazıyla 15 satırdır. Cilt mukavva ve şemselidir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
Hudaya tû-râ zibed in padişahî

Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Behr-i tû ey na-mihriban hem çûn Selim-i na-tüvan

Mâ râ zi-yarî suht cân tâ hod tû yâr-ı kistî

14. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar n.929 Bu nüsha 54 varak, nesih yazıyla 19 satırdır. Serlevhalı ve müzehhebdir. (13.6x20.5)(7.8x14.1)cm ebadındadır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Ebrulu ve meşin bir cilt içerisindedir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim

Hudaya tû-râ zibed in padişahî

Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Her çend Selimî şode ez cân-ı seg-i kûy-et

Sad cân be-feda-yı tû ki şayeste-i anî

15. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar n. 1331 Bu nüsha 78 varak, talik yazıyla, 15 satırdır. Birinci varak ve 22-b minyatürlüdür. Ondan öncede Sultan Selim'in tasviri bulunmaktadır. 1222 hicri yılında Seyyid Abdi tarafından istinsah edilmiştir. Şemseli, mukavva bir cilt içerisindedir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim

Hudaya tû-râ zibed in padişahî

Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Kısmet kerdim tâ ber-asayed halk

Ku zir zemin girift u rûyi zemin

16. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar n.1330=Halis Efendi 6438. Bu nüsha 67 varak, her varak nestalik yazıyla 11 satırdır. (11.8x19.5)(6.9x11.3)cm ebadındadır. Bütün varaklar nefis müzehheblidir. Birçok minyatür ihtiva eden bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Çeşitli nakışlara sahip meşin bir cilt içerisindedir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî

Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Mürg-i dil nalan me-râ her dem subh

Çûn zülf-ü tu por gül kafesi mi-bayed

4.104. SEMÂÎ

Sultan Divânî olarak anılan Divâne Mehmed Çelebi'nin mahlasıdır.[1290] Divânî mahlasıyla da şiirler söylediği belirtilir. Aşağıda yer alan müseddesi ve gazeli Esrar Dede'nin tezkiresinde yer alan şiirlerindendir:[1291]

Bihamdillah ki bî-nâm u nişânuz adumuz yokdur
Dil-i virânemüzden özge bir âbâdumuz yokdur
Ezelden mazhar-ı 'ışkız bizim icâdumuz yokdur
Elemler cümle bizdenüir ana isnâdumuz yokdur
Belâ dildendir ol dildâr elinden dâdumuz yokdur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdumuz yokdur

Ne derd-i hecr-i yâri çekmege bir merd kâbildür
Ne efkâr-ı 'alâka eylesen ma'kûle kâ'ildür
Söze gelse velî dânâ dil ü insân-ı kâmildür
Akar sû gîbi ârâm eylemez her serve mâ'ildür
Belâ dildendir ol dildâr elinden dâdumuz yokdur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdumuz yokdur

Düşersem hâk-i pây-i yâra rûy-ı i'tizâr üzre
Görüp ol serv salmaz sayesin ben hâk-sâr üzre
Sözün togrısı bu kim hergiz olmam bir karâr üzre
Safâ-yı hâtırım yok muttasıl kâr inkisâr üzre
Belâ dildendir ol dildâr elinden dâdumuz yokdur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdumuz yokdur

Bizim erbâb-ı 'ışka sıdk ile ikrârumuz vardur

[1290] Divâne Mehmed Çelebi'nin hayatı için bkz.: s. 167
[1291] Esrar Dede, A.g.e., s. 163-174

Riyâ ehlinden i'râz eylerüz inkârumuz vardur
Biz özge hâceyiz herkes ile bâzârumuz vardur
Dükenmez fikrümüz efkâr olunmaz kârumuz vardur
Belâ dildendir oî dildâr elinden dâdumuz yokdur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdumuz yokdur

Geh olur vuslatı yâd eylerüz fürkatte handânuz
Geh olur fürkati yâd eylerüz vuslatta giryânuz
Gehî evkâr-ı 'ışkız gâh mestüz gâh hayrânuz
***Semâ'î** gîbi gâhî mübtelâ-yı derd-i hicrânuz*
Belâ dildendir ol dildâr elinden dâdumuz yokdur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdumuz yokdur
*

'Ârif-i bi'llâh olup 'âlemde ey makbûl-i nâs
Herkesi hâlince Hak bidünse oldun Hak-şinâs

Gün yüzün gördükçe yârün şevki artar gönlümün
Mihrden meşhûrdur bu mâh ider nûr iktibâs

'İşret-i rindâna vâ'iz sohbetün benzer dime
Zevk-i ehl-i 'aşkı hazz-ı nefsüne kılma kıyâs

Ehl-i tecrîde 'abâ magrûr dünyâya kabâ
Her kişüye kendü mikdârınca lâyıkdur libâs

Pertev-i hüsnin görüp her mâh-rudan zevk alur
*Ma'nide zevkı **Semâ'î** senden eyler iktibâs*

4.105. SERÎRÎ

Serîrî, Manisalıdır ve Sultan Korkud'un hususi işlerine hizmet eden kullarındandır. Hakkında bilgi veren tek tezkireci olan Sehî Bey, çok marifet tahsil etmiş, iyi tanbur çalan, nükteci bir kişi olduğunu, Sultan Korkud'un ölümünden

sonra İstanbul'a gelerek sipahi oğlanları bölüğüne katıldığını belirterek aşağıdaki murabbaʿyı şiirlerine örnek olarak verir:[1292]

Gülsitân-ı âlemin dâim bana pür-hârdır
Bir nefes şâd olmadım fikrim gam-ı dildârdır
Gâh dehrin kahrıdır gâhî firâk-ı yârdır
Kangı birin aydayın bin dürlü derdim vardır

Yavuz Sultan Selim, bu usta sanatkârı sarayına aldırmıştır. Sarayda en yüksek ücretlilerden biri olan Serîrî, musikîşinaslardan bir başka tanburcunun da kendisiyle aynı yevmiyeye sahip olduğunu öğrendiğinde yazdığı manzum arzuhal üzerine yevmiyesine zam yapılır.[1293] Kaynaklarda Serîrî mahlaslı başka bir şairden bahsedilmemesinden, iki şiir mecmuasında rastladığımız aşağıdaki tercīʿ bendin şairimize ait olması ihtimali çok yüksektir.

Dilâ bu dehr-i fânînin nesine böyle hurremsin
'Aceb bilsem ne maksûda irişdin şöyle bî-gamsın
Zemânın Husrevi oldın tutalım şâh-ı 'âlemsin
Kamer tal'at melek haslet ya bir sultân-ı 'azâmsın
Ya Dahhâk Ferîdûn Behmen Dârâ ya hod Cem'sin
Ya İskender veyâ Fagfûr Hakanı ya Rüstem'sin
Bilürsen külli şey'i hâlık emrini i'lâmsın
Ne assı 'âkıbet dest-i ecel irdikde ebkemsin

Tekebbürlük Hudâya yaraşur sen nesl-i Âdemsin
Ne denlü şâdmân olsan cihânda menba'-ı gamsın

Kime kaldı müebbed mâlikâne milket-i dünyâ
Nazar eyle mülûk-ı mâzînin ahvâline cânâ
Yaturlar hâk ile yeksân olub her biri nâ-peydâ
Kimi Nuşirevân-vârdur kimisi de olub Dârâ
Nice benlik hevâsın kullananlar didiler hayfâ
Nedir ya bir iki günlük 'ömre bu kadar gavga
Senin olmış tutalum ser-be-ser dünyâ vü mâfihâ

[1292] Sehî Bey, A.g.e., s. 211-2; Avni Erdemir, A.g.e., s. 422
[1293] Hilal Kazan, A.g.t., s. 129

Dem-i nez'-i vefâtında bundan çâre yok aslâ

Tekebbürlük Hudâya yaraşur sen nesl-i Âdemsin
Vücûdın anla ey gâfil ki bir katre menîdensin

Gör ey gâfil ki iz'ân idüb ahvâl-i devrânı
Bekâsı yok bilürsin dehr-i dûnın âhiri fânî
Ser-â-ser milket-i dünyânın oldın tutalım hânı
Kapunda benden olsa bu cihânın cümle sultânı
Vuhûş-ı tayra hükm itsen olub dehrin Süleymân'ı
Nice Sâm u Nerîmân'ın bozulmadı mı eyvânı
Ecel irdikde irmez kimsenin hîç sana dermânı

Tekebbürlük Hudâya yaraşur sen nesl-i Âdemsin
Vücûdın anla ey gâfil ki bir katre menîdensin

Nesine gırresin devr-i zemânın ey dil-i nâlân
Degildür bir karâra çün bilürsin gerdiş-i devrân
Akarsular gibi 'ömr-i 'azîzin geçmede her ân
Eger bin yaşasan âhir nefesde kelmeye bir ân
Cihâna mâlik olsan niçe yıllar olub sultân
Gerekse Ristotâlis ol gerekse hazret-i Lokmân
Ecel câmın sunar bir gün destüne sâkî-yi devrân
Elinden rûzigâr-ı rûzigârın âh ile efgân

Tekebbürlük Hudâya yaraşur sen nesl-i Âdemsin
Vücûdın anla ey gâfil ki bir katre menîdensin

***Serîrî** bir karâra ber-karâr olmaz geçer 'âlem*
Yüzine gülse bir kaç dem mukarrerdür sonra gam
Nazar kıl bunca şâhânın güzeşte hâline bir dem
Yaturlar zîr-i hâk içre niçe Zâl u niçe Rüstem
Geçenler bizden evvel mûcib-i 'ibret degil mi hem

Husûsâ terk-i tâht u tâc iden ol hazret-i Edhem
Ecel peykânının zehrine kimse bulmadı merhem
Kanı ecdâd-ı pâkin hazret-i Havvâ ile Âdem

Tekebbürlük Hudâya yaraşur sen nesl-i Âdemsin
Vücûdın anla ey gâfil ki bir katre menîdensin[1294]

4.106. SEVDÂYÎ

Sehî Bey, ilim ehli, medresleri dolaşıp ilim tahsil etmiş, nazik tabiatlı, parlak güzel gazelleri ve rindâne eşsiz beyitleri olan bir kimse olduğunu, Kırkkilise kadısı iken vefat ettiğini bildirir.[1295] Şâirin divânında Sultan Korkud namına yazılmış üç kaside bulunması bu şehzâdenin etrafında bulunan şâirlerden olduğunu göstermektedir.[1296] Divânında da yer alan ve Pervâne Bey'in nazîre mecmuasında yer verdiği aşağıya örnek olarak aldığımız ilk gazelinin başında ise "*Sultan Ahmed şâirlerindendür*" ibaresi bulunmaktadır. Sevdâyî'nin, Edirneli Nazmî'nin ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'inde de sekiz şiiri yer almaktadır.

Cennetü'l-me'vâ gerekmez 'âşıka dîdârsuz
Milket-i dünyâ kafesdür bülbüle gülzârsuz

Yâr içün terk itmişem iki cihânun varını
Bu ne hikmetdür ki yok dünyâda benden yârsuz

Yârsuz mey sohbetin zinhâr zinhâr eylemen
Zehr olur her katresi ol la'l-i şekker-bârsuz

Tutdı gönlümde hayâl-i zülf ü ruhsârı vatan
Kanda ise genc-i vîrân olmaz imiş mârsuz

*Terk-i dergâh itme ger öldürseler **Sevdâyi** kim*

[1294] **Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id**, Milli Kütüphane, Arşiv n.: 06 Hk 240, vr. 14b-15b; **Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id** , Milli Kütüphane, Arşiv n.: 06 Hk 3752, vr. 31b-32a
[1295] Sehî Bey, A.g.e., s. 165-6
[1296] Zübeyde Yaşar, **Sevdâyî Dîvânı'nın Çeviri Yazı Metni ve Günümüz Türkçesine Aktarımı,** Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 1

Yâr bâbında gerekdür 'âşık olan 'ârsuz[1297]

*

Bir nefes la'l-i nigâr olsa dilâ hem-nefesün
Dem-i 'Îsâ gibi cân-bahş ola dâyim nefesün

Hâki iksîr ile zer eylemege tâlib isen
Ayagı tozına yüz sürmege olsun hevesün

Beni men' itme nefesden ki rakîbâ ölürem
Söz kabûl eyle nefes tut ki tutılsun nefesün

Zülfünün agına haddün nice al eyledi kim
Dil-i 'ankâyı şikâr eyledi hâl-i megesün

Tîr-i peykânun ile nâtık-ı cân sînemde
Sanasın tûtidür içinde demürden kafesün

Dâr-ı İslâm'a girüp göz göre îmân örter
Hey ne kâfir durur ol turre-i âteş-peresün

*Tâc-ı devlet ser-i **Sevdâyi**'ye 'âlemde yiter*
Pây-bûsına eger olsa dilâ dest-resün[1298]

ESERLERİ:

1. Dîvân: Sevdâyî Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde TY 759/5 numarada kayıtlı bulunan bir divân mecmuası içinde yer almaktadır. 257 yapraktan ibaret dolan bu mecmuanın 137-157. yapraklarında ***Sevdâyî Dîvânı,*** 1-59. yapraklarında ***Mahir Dîvânı,*** 60- 85. yapraklarında ***Sarıca Kemal Dîvânı,*** 90-110. yapraklarında ***Çamçak Mehmet Çelebi Dîvânı,*** 117-136. yapraklarında ***Kasım Dîvânı,*** 159-206. yapraklarında ***Şerif Sabri Dîvânı,*** 207- 256. yapraklarında da ***Fâizî Dîvânı***, bulunmaktadır. Dîvân'ın, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde farklı nüshası

[1297] A.g.t., s. 74; Ramazan Duran, A.g.t., s. 157; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1030
[1298] Zübeyde Yaşar, A.g.t., s. 78; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1454

tespit edilememiştir. Bu divân nüshasında hareketle ve nüshada olmayıp farklı üç mecmuada yer alan 1 Farsça tahmis, 1 Farsça muhammes ve 1 gazel ilavesiyle şâirin divânın çeviri yazılı metninin hazırlanması ve günümüz Türkçesine aktarılması üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaya göre Dîvân'da 1 naʿt, 3 kasîde, 60 gazel, 1 murabbaʿ, Farsça 1 tahmis ve 1 muhammes yer almaktadır.[1299]

2. Leylâ vü Mecnûn: Agâh Sırrı Levend, Sevdâyî'nin nu eserinden ilk olarak Gibb'in bahsettiğini ifade ederek, esere ait tek nüshanın Cambridge Üniversitesi'nde ve bir fotokopisinin de Türk Dil Kurumu kitaplığında bulunduğunu bildirmektedir. Eserde yer alan aşağıdaki dizelerden Sevdâyî'nin mesnevisini 920/1514'te tamamladığı anlaşılmaktadır:[1300]

Her kande ola bu kıssa bünyâd
Sevdâyî faîîri ideler şâd

Tokuz yüz yigirmide bu nâme
Hatm oldı irişdi ihtimâma

Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Katalogunda Hazine kitaplığında 296 numarada "Mevlâna Sevdâyî" adına kayıtlı, on iki varaktan oluşan mesnevi tarzında manzum bir eser kayıtlı olup katologda eserin vücudun muhtelif uzuvlarının seğirmesini tefe'ül yoluyla izah ettiği bilgisinin yanı sıra ʿAlî Paşa isminde birine ithaf edildiği belirtilmiştir. Eserin ne zaman yazıldığı konusunda bir bilgi yoktur. ***İhtilâc-nâme***'nin hangi Sevdâyî'ye ait olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte şairimize ait olma ihtimali bulunmaktadır.[1301]

4.107. SULTAN BEDÎÜZZAMÂN (ö. 921/1515 civarı)

Sultan Hüseyin Baykara'nın oğludur. Babasının vefatı üzerine kardeşi Muzaffer ile müştereken çıkmış, kardeşinin vefatından sonra Özbeklerin hücumu üzerine Şah İsmail'e iltica ederek Tebriz'de yaşamaya başlamıştır. Zamanının

[1299] Zübeyde Yaşar, A.g.t., s. 28
[1300] Agâh Sırrı Levend, "Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şairler", **TDAY Belleten**, 1957, s. 109
[1301] Zübeyde Yaşar, A.g.t., s. 4-5

seçkinlerinden, güzel ahlakta eşsiz, kemal sahibi, bezm ve rezmde benzersiz, cömertlikte Hatem-i Tâyî gibi biri olduğu belirtilir. Yavuz Sultan Selim, Tebriz'i fethettiğinde tahtının yanına oturtarak ona hürmet göstermiş, onu bir gün tahtına kavuşturacağını söyleyerek teselli etmiş ve İstanbul'a getirmiştir. Şükrî-i Bidlîsî, Selim-nâme'sinde Bediüzzaman Mirza'nın Tebriz'de Sultan Selim'in huzuruna çıktığında ona bir şeh-nâme sunduğunu şu beyitlerle ifade eder:

*Şâha bir **Şeh-nâme** itdi pîş-keş*
Ol selâtîn-zâde-i dervîş-veş[1302]

İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra vebadan vefat eden Bediüzzaman Mirza Eyüb'e defnedilmiştir. Güzel şiirleri olduğunu bildiren Şah Muhammed Kazvînî, aşağıdaki Farsça matlaʿını örnek olarak aktarır:[1303]

Meh-i men bi-gül-i rûyet dilem hûn-geşte çun lâle
Ciger hem ez gam-ı hicret şode pergâle pergâle[1304]

4.108. SUNʿÎ

Bey şâirlerdendir. Asıl adı Mustafa olup İskender Paşa'nın oğludur. Acem ve Arap seferlerindeki kahramanlıklarından dolayı Yavuz Sultan Selim tarafından beğenilerek Trablus sancak beyi yapıldığı belirtilir. Latîfî, "ümerânın kâmillerinden ve küberânın fâzıllarından" olduğunu, kahramanlıkları yanında türlü marifetlere sahip bulunduğunu fakat şiirinin fazla "nazik ve rengîn", "musannaʿ ve metîn" olmadığını ifade eder.[1305]

Bana ragbet sana nefret virmiş ey zîbâ-cemâl
Hüsn sende müntehâ vü 'ışk bende ber-kemâl
*
Dinlenmesün ol dil ki odundan eseri yok
Yansun oda ol şem' k'anun nûr u feri yok

[1302] Şükrî-i Bitlîsî, A.g.e., s. 197
[1303] Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, A.g.e., 127-8, 315-6; Hoca Sadettin Efendi, A.g.e., C. IV, s. 224
[1304] Sevgilim, senin yüzünün gülü ile gönlüm lale gibi kana döndü, ciğerim de ayrılığın gamından parça parça oldu.
[1305] Latîfî, A.g.e., s. 360-1; Hasan Çelebi, A.g.e., Hasan Çelebi, C. 1, s. 568-9; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 181; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 4, s. 2968

Yüz sürmeyüben her ki basup geçer izüni
Çıksun gözi anun ki basîret basar yok
*
Gül-ruhlaruna lâle eger olmasa hasret
Bagrında anun n'eyler idi dâg-ı mahabbet
*
Yâr anunçün kazudur hatt-ı gubârın turmaz
Hayli nâzük-dürür ol kendüye toz kondurmaz

4.109. SÛZÎ (ö. 931/1524-25)

Üsküp yakınlarında bulunan Prizren isimli kasabadandır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1934 yılında Suzi Kabri Kitabesi'ni neşreden Aleksej Olesniçki'ye[1306] göre 1455-65 yılları arasında doğmuştur. Kitabede adının "Sûzî Zerrînî" olarak kayıtlı olduğunu ifade eden Olesineçki, tam adının Mehmed, babasının adının Mahmud ve dedesinin adının da Abdullah olduğunu bildirir.[1307]

Hemşehrisi Âşık Çelebi'nin Sûzî'nin Nehari mahlaslı Remzi Çelebi adında bir büyük kardeşi bulunduğunu söylemesinden ve şâir Saʿyî hakkında bilgi verirken Nehârî'nin kardeşi olduğunu ifade etmesinden bu üç şâirin kardeş oldukları anlaşılmaktadır.[1308] Sûzî, kardeşi Nehârî ile beraber tahsil için İstanbul'a gelmiş fakat bir müddet sonra tahsilini yarım bırakarak Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Şemseddin Sâmî'nin verdiği bilgiye göre bir müddet kadılık yapmıştır.[1309] Rumeli'ye dönerek Mihaloğlu Ali ve Mehmed Beylerin hizmetine girmiş, pek çok gazalarına katılmış ve Ali Bey adına bir Gazâvât-nâme yazmıştır. Ali Bey'in ölümünden sonra bir müddet daha oğlu Mehmed Bey'in hizmetinde bulunan şâir Prizren'e dönmüş, İlyas Hoca mahallesinde Bistritza suyu yakınlarında bir mescid ile dersane yaptırmış ve ölümüne kadar kendi mescidinde imamlık ve müezzinlik, dersanesinde de öğretmenlik yapmıştır. Yavuz Sultan Selim tahta çıktığı yıllarda bir temlikname ile Prizren yakınlarındaki Gajdanik Çiftliği'ni Sûzî'ye hediye etmiş, o da

[1306] Aleksej Olesniçki, "Suzi Celebi Turski poesnik i istorik XV-XVI veka", Glasnik Skopskog Naucnog drustva, knjiga 13, Skopje 1934 godina
[1307] Agah Sırrı Levend, A.g.e., s. 199; Raif Vırmiça, **Suzi ve Vakıf Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 27-8
[1308] Altay Suroy Recepoğlu, A.g.m., s. 43
[1309] Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 4, s. 2684

bu çiftliği mescid ile dersanenin idaresi için vakfetmiştir. Mezar kitabesinden anlaşıldığına göre 931/1524-25'te vefat eden şâirin mezarı kendisinden iki yıl önce ölen kardeşi Nehârî'nin mezarıyla birlikte mescidin 10-15 metre uzağındaki bahçede yer almaktadır.[1310]

Sehî Bey, hoş tabiatlı, şiir söylemeye kadir, zarif, cömert, şiiri latif ve zihni pak bir şâir olduğunu bildirir. Latîfî, Sûzî-i Nakşibendî olarak tanındığını, derviş sıfatlı ve marifet sahibi bir kimse olup yakıcı şiirleriyle nazmın ileri gelenlerinden ve şuârâ-yı Rûmun makbullerinden olduğunu ifade eder. Tezkirelerde övgüyle beyitlerinden örnekler verilen aşağıdaki gazelini, Âşık Çelebi, "*Eger Sûzî'nin 'âlemde bir beyti olmasa bu gazeli ana eser olmak kâfîdür ki her beyti beyt-i ma'mûrdur.*" yorumuyla, Hasan Çelebi ise "*Hakka ki şi'r-i fâ'ikinün edâsı âh-ı 'âşık gibi sûznâk ve elfâz-ı belâgat-'unvânı mânend-i âb-ı revân selis ü pâk âftâb-ı eş'ârınun sûzı gün gibi zâhir ü şühûr idügi miyân-ı nezdîk ü dûrda mahfî vü mestûr degüldür. Nitekim bu gazel-i meşhûr u şâyi'i sıdk-ı müdde'âya bürhân-ı kâtı'dur.*" diyerek aktarırlar: [1311]

Serv-kaddün dikmesidür şâh-ı gül gülzârda
Eşkümün perverdesidür lâleler kuhsârda

Yâ gönül sînemde mihrün sakladı agyârdan
Yâ örümcek perde çekdi Ahmed üzre gârda

Vasl-ı dil-berdür hemîn dünyâ metâ'ından garaz
Yogsa 'ışk ehli ne aldı satdı bu bâzârda

Çîn ü Mâçîn'e giden geldi yine sag u esen
Bu benüm şûrîde gönlüm kaldı zülf-i yârda

Halk-ı 'âlem müşkilin müftî nice hall eylesün
Kim gözi evrâkda gönli ruh-ı dildârda

[1310] Agah Sırrı Levend, A.g.e., s. 200-2; Raif Vırmiça, A.g.e., 29-33
[1311] Sehî Bey, A.g.e., s. 202; Latîfî, A.g.e., s. 311; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1008, Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 492

***Sûzi**'nün ma'nâda rûşendür güneşden her sözi*
Gerçi kemdür sûretâ kim zerreden mikdârda

Sûzî'nin aşağıda yer alan iki gazeli zemin şiir olarak Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında yer almaktadır:

Zâhid-i bî-nûr kim hûb-likâ gözlemez
Benzer ol a'mâya kim nûr u ziyâ gözlemez

Cur'a-i feyz isteyen hizmete bil baglasun
Pîr-i mugân hizmeti şâh u gedâ gözlemez

Döydün ise ma'ni-i sûrete aldanma kim
'Ârif-i bi'llâh olan tâc u kabâ gözlemez

'Işka uyalı gönül sohbete kılmaz heves
Bezm-i belâya düşen zevk u safâ gözlemez

*'Âşık isen **Sûzi**yâ cevre vefâ isteme*
'Işk ile Eyyûb olan derde devâ gözlemez[1312]
*

Zahm ursa dile 'ışkı ciger kanı saçılsa
Hâr-ı müjeden tâze kızıl güller açılsa

Ferd olsa cihânda kişi bir Leyli gamından
Mecnûn gibi etvâr-ı mahabbetde seçilse

Devründe kadehler toludur hûn-ı cigerden
'Işk encümeninde n'ola deryâlar içilse

Dil vasla irem dirse reh-i 'ışkı gözetsün
Hâsıldur İrem bâgı sırât üsti geçilse

[1312] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1124

*Çün dâg-ı fenâdur 'alemi assı ne **Sûzî***
Çerhün sana gök atlası ger câme biçilse[1313]

ESERLERİ:

Sûzî'nin kaynaklarda belirtilen tek eseri Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını nazmettiği ***Gazâvât-nâme***sidir. Gazâvât-nâme veya Zafer-nâme adını taşıyan eserler daha çok birer tarihi belge niteliği taşımakla beraber Sûzî'nin eserinin epik bir karakterde ve görebildiği gazâvât-nâmeler arasında şiir bakımından en zengini olduğunu bildiren Âgah Sırrı Levend, akınları ve akıncıların hayatını anlatan bu eserin bu vadinin tek eseri sayılabileceğini ifade eder.[1314] Sehî Bey'in 15.000 beyit tutarında olduğunu bildirdiği fakat elde bulunan eksik dört nüshası 1795 beyit ihtiva eden eser, bu dört nüsha karşılaştırılarak Âgah Sırrı Levend tarafından neşredilmiştir.[1315]

4.110. SÜCÛDÎ (ö. 926/1520'den sonra)

Kaynakların ekserisine göre Kalkandelen'dendir. Sehî Bey, bir yer belirtmeyip Rumelili olduğunu söylerken Latîfî ise Pirizrenli olduğunu iddia eder. Pîrî Mehmed Paşa ve Cafer Çelebi'nin yanında yetişmiş, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde silahdarlar kâtibi olarak görev yapmıştır. Sultan Süleyman devrinde ve Sehî Bey'in verdiği bilgiye göre hac yolunda vefat etmiştir.

Sehî Bey, Sücûdî'nin şiir konusunda "kâmil ve üstâd" olup çok şiire sahip olduğunu belirtir. Latîfî, güzel bir yaradılışa sahip, olgun ve belâgat sahibi bir insan olup zaman zaman şiir söylediğini fakat şiirlerinde letâfet ve yenilik bulunmayan bir şair olduğunu söyler. Âşık Çelebî, şairin düzgün, güzel, manası anlaşılır söyleyişlere ve güşâyende edâya sahip olduğunu belirtir. Hasan Çelebî, Sücûdî'nin söyleyişleri hayal süsünden uzak, anlatımı ve şiirleri sade bir şair olduğunu ifade ederken Gelibolulu Mustafa Âlî ise şiirleri yalın, daha çok nazireler yazan ve buna rağmen her nasıl olmuşsa rağbet görmüşbir şair olduğunu belirtir. Rind meşrebli, deryâ-dil

[1313] A.g.e., s. 2489-90
[1314] Âgah Sırrı Levend, A.g.e., s. 208
[1315] A.g.e., s. 179-361

bir kimse olduğunda ve çok içki içmesinden dolayı kendisine "Sucu iti" denildiği kaynaklarda zikredilen şâir, Yavuz Sultân Selim'in Mısır Seferine katılmıştır. Sefer esnasında şâir Revânî'nin temmuz sıcağındaYavuz Sultan Selim'e "berf" redifli bir kaside sunması ve Pâdişâh'ın " berf bir memdûh nesne midür ki bunun gibi lafz-ı bâridi taʿrîf kasd idüp bana kasîde sunarsın" sözleriyle kasideyi beğenmediğini bildirmesi üzerine Sücûdî, Revânî'yi eleştirmek maksadıyla şu kıtayı söylemiştir:

Sovuk sözlerle toldurdun cihânı
Başuna tolular yagsun Revânî
Umarken çerhden sincâb-ı ebri
Dürdi postun gel gör zamânı

Gelibolulu Mustafa Âlî, Revânî'nin bu kıtaya Sücûdî'nin güzellere olan düşkünlüğünü de kast ederek şu beyitle cevap verdiğini nakleder: [1316]

Yüzün tokınmaduk yir yok cihânda
Anunçün didiler sana Sücûdî

Aşağıdaki ilk gazeli Edirneli Nazmî'nin, ikincisi ise Pervane Bey'in nazire mecmualarında yer alaktadır:

Sanma bülbül nagmesi ey gül-ʾizâr egler beni
Gülşen-i kûyunda bu feryâd u zâr egler beni

Fürkatünde dem-be-dem merdümlik eyler ey perî
Yaşı çog olsun bu çeşm-i eşk-bâr egler beni

Gamdan öldüm hey meded câm-ı sürûr-encâm sun
Sâkiyâ ancak şarâb-ı hoş-güvâr egler beni

Dûstum çokdan ölürdüm derd-i hicrânunla lîk
Ârzû-yı vasl içinde intizâr egler beni

Hecr elinden başum alup gitmek isterdüm velî
Bunda bir kaç gün hayâl-i vasl-ı yâr egler beni

[1316] Sehî Bey, A.g.e., s. 199; Latîfî, A.g.e., s. 296-7; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 944-5; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 449-50; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 177-8; Duzuneis Nureski, A.g.t., s. 161-4

Bâhr-i gamdan kurtar ey Hızr-ı zamân dil zevrâkın
Yohsa girdâb-ı belâda rûzgâr egler beni

*Ey **Sücûdî** mihr-i bahtum çokdan eylerdi tulû'*
Lîk nahs-ı tâli'üm leyl ü nehâr egler beni[1317]
*

Zerrece yogısa mihrünle n'ola ragbetümüz
Vardur iy meh yine yirden göge dek minnetümüz

Kanı Mecnûn göre Leylî saçun aşüftelerün
Kanı Ferhâd içe Şîrîn mi bile şerbetümüz

Bezm-i 'ışkunda yanup yakılalum sem'-sıfat
Çünki pervanelerüz yanmadadur san'atumuz

Hüsrevâ meclisümüzde leb-i şîrînün içün
Gider agyârunı telh eylemesün sohbetümüz

*Ka'be kûyunda **Sücûdî** idemem gayrı sücûd*
Kaşı mihrâbınadur kıble hakı niyyetümüz[1318]

Âşık Çelebi, aşağıdaki tarihi Acem seferi için söylediğini bildirir:
Ne tursun tur ey şeh-i 'âdil
Yola çık zâd ile zevâde ile

'Azab ile yeniçeri devşür
Hadden endâzeden ziyâde ile

Tâ ki 'âlemde ola bir târîh
Şâhı mât eyle gel piyâde ile

[1317] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2649
[1318] Ramazan Duran, **A.g.t.,** s. 88

Şairliği yanında münşî tarafı da buluna Sücûdî'nin bu yönü için Latîfî, "kendince münşî ve fikrince muhaşşî geçinir" değerlendirmesini yaparken Âşık Çelebi ise güzel ve beğenilir bir inşâya sahip olduğunu belirtir.

ESERLERİ:

Sücudî'nin bilinen tek eseri mensur olarak kaleme aldığı ***Selim-nâme***sidir. Mısır seferi sırasında Yavuz Sultan Selim'in hizmetinde bulunan Sücûdî, sultanın emriyle bir Selim-nâme yazmaya memur edilmiş fakat İshak Çelebi'nin Selim-nâmesine zeyl niteliğinde olan bu eseri Sultan Selim tarafından beğenilmemiştir.[1319]

4.111. SÜRÛRÎ-İ ŞARKÎ

Acem Sürûrî adıyla da tanınmıştır. Âşık Çelebi'ye göre İran'dan Anadolu'ya mansıb hevesiyle gelen, bazı ilimlere ve marifetlere sahip, ömrü seyahatlerde geçmiş bir kişidir. Latîfî, bazılarının Anadolulu olduğunu söylediklerini ve Çaldıran savaşında Şah İsmail'in yanında savaşırken öldüğünü bildirir. Aşağıdaki beyitlerini aktararak onun Şah İsmail taraftarı olduğunun delili olduklarını söyler:[1320]

Goncadan gül nîze çekdi şâha yoldaş olmaga
Lâleler başına tâc aldı Kızılbâş olmaga

Sünbül-i terden sabâ cem' eyleyüp çârûblar
Âsitân-ı şâhda baş kodı ferrâş olmaga

*Ey **Surûrî** yerde şâhun na'l-i esb-i düldüli*
Yaraşur altında mâhun 'anberîn kâş olmaga

Hasan Çelebi'de Latîfî gibi Sürûrî'nin Sultan Selim devrinde öldüğünü bildirir. Sicill-i Osmanî'de ise Kanuni Sultan Süleyman devrinde öldüğü kayıtlıdır. Âşık Çelebi'nin şiirlerine örnek olarak aşağıda yer alan birkaç beytini aktardığı

[1319] Sücudî'nin Selim-nâmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. : s. 188
[1320] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 963; Latîfî, A.g.e., s. 300

ʿîdiyyenin Sultan Süleyman adına yazılmış olması da bu bilgiyi doğrular nitelikdedir:[1321]

Selh oldı mâh-ı rûze vü gösterdi tâb 'îd
'Arz eyledi cihâna temâm âftâb 'îd

Hınk-ı sipihre devlet ile olmaga süvâr
Mâh-ı nevi idindi murassa' rikâb 'îd

Yir yir fişekler atdı revân gice her melek
Zâhir ider semâda sanursın şihâb 'îd

Sultân-ı berr ü bahr ***Süleymân bin Selîm***
Kıldı hilâli rahşuna na'l-i devâbb 'îd

'Îdiyye ger 'inâyet ola ben fakîre câh
Kadr ola gice rûz ola bî-irtiyâb 'îd

Sürûrî'nin şiirleri incelendiğinde, onun Alevî olmasa bile Fazlullah Hurûfî'ye gönülden bağlı, Âl-i Abâ sevgisi en yüksek seviyede bir tasavvufî anlayışa sahip olduğu görülür. Bu sebeple şiirlerinde "fazl" kelimesini sürekli olarak tevriyeli bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca Hz. Ali'nin anıldığı pekçok beytin yanısıra onun övgüsünde gazelleri ve bir murabbaʿı bulunmaktadır.[1322] Dîvânçesinde yer alan aşağıdaki şiirinde Hurûfîliğin etkileri açıkça görülmektedir:

İy cemâlün âfitâb-ı matla'-ı subh-ı ezel
Mushaf-ı hüsnün beyânıdır kitâb-ı lem-yezel

Âşiyân-ı 'arşa zülfün şeh-per-i rûhü'l-kudüs
Gülşen-i firdevse la'lün çeşme-i şîr ü asel

'Anber-efşân sünbülün devrinde iy 'Îsâ-nefes
Devr-i Mehdî'dür kamu bir oldı edyân-ı milel

[1321] Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 456; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 5, s. 1555; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 964
[1322] Saule Şaripbekova, **Acem Süruri ve Divançesi,** Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. 2-3

Sûret-i Hak'dur cemâlün her kişi ikrâr eylemez
Dünye vü 'ukbâda ol a'mâ durur bilmem adell?

Yüzini gördi anunçün Ka'be'den döndi gönül
Kim degildür mu'teber taklîd ile olan 'amel

Zâhida zülf-i ruhundan yüz çevirmiş dostun
Kim kelâmu'llâh u beytu'llâhda olmaz cedel

*İy **Sürûrî** fazl-ı Rabbü'l-'âlemînün rahmeti*
Kâinâtı sûret-i Rahmân'a kılmışdur bedel[1323]

Gelibolulu Mustafa Âlî, şiirlerinin beğenildiğini, çok sayıda lugazı bulunduğunu ve bunların da çoğunluğunun güzel olduğunu belirtir.[1324] Şiirleri ve şairliği hakkında "*Gayetde matbû' eş'ârı ve muhayyel güftârı vardur. Tarz-ı nagzında nazîri ma'dûm ve 'adîli nâ-ma'lûmdur*" diyen Latîfî aşağıdaki gazelin ilk mısra'ını aktararak bu şiirin Sultan Selim'e isnâd olunduğunu fakat Sürûrî'ye ait olduğunu ifade eder. Nitekim bu gazel Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuâsında da Sürûrî-i Acem kaydıyla yer alan on sekiz şiirden biridir:

Tâ mu'anber kâkülün hurşîde salmışdur kemend
Baglamışdur boynumı zencîr-i zülfün bend bend

Kadd-i dil-cû-yı nihâlin gördi gün gülzârda
Turup ayag üstine ta'zîm ider serv-i bülend

'Anber-efşân zülfüne irmek diler cânâ gönül
Allah Allah ne uzun sevdâya düşmiş derdmend

Nâsıhâ men' eyleme mihrinden ol meh-pârenün
Şöyle tolmışdur gönül kim kalmamışdur cây-ı pend

[1323] A.g.t., s. 267
[1324] Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 178

*Ey **Sürûrî** hattı sevdâsından anun ye's çeken*
Pârelensün tîg-ı mihnetle kalemveş bend bend[1325]

ESERLERİ:

Acem Sürûrî'nin bilinen tek eseri divânçesidir. Eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1326]

4.112. ŞÂH KASIM

Yavuz Sultan Selim'in Acem seferi dönüşünde beraberinde getirdiği âlimlerdendir.[1327] Çoğu Farsça olmak üzere Türkçe ve Farsça şiir söylemiştir. Türkçe fazla şiir söylemediğini, "*Ammâ ne Türkîye tenezzül iderdi ne nazm u ne tegazzül iderdi.*" diyerek belirten Âşık Çelebi, kendisi üstâdı ve oğlu Alî Çelebi de şerîki olması hasebiyle sık sık Şâh Kasım'ın meclislerine ve huzuruna gidip geldiğini; bu gidiş gelişlerin birinde saraydan, "kız çıkaracağız yorgan kenarına ve gömlek yakasına işleyecek beyt desinler" diye haber geldiğinde şu beytleri söylediğini aktarır:

Âfitâb-ı hüsne matla'dur girîbânun senün
Nite kim garbî durur ol pâk-dâmânun senün
*
Dün gice çün hayâlün oldı gözümge mihmân
Kıldım bebekni bister ittim kapagı yorgan

İnşâsını öven Âşık Çelebi ayrıca Sultan Süleyman evsâfında yazdığı eserinin manzum bölümlerinden birkaç Farsça beyt de nakleder.[1328]

4.113. ŞÂH MEHMED KAZVİNÎ (ö. 929/1523'ten sonra)

Dönemin ünlü hekimlerindendir. Tefsir, hadis ve edebi ilimlerde de üstad seviyesindedir. Yavuz Sultan Selim'in meclislerine devam etmiş, musahiplerinden

[1325] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 485
[1326] Saule Şaripbekova, **A.g.t.**
[1327] Şâh Kasım'ın hayatı ve eserleri için bkz.: s. 145
[1328] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1412-17

olmuştur.[1329] Yer aldığı Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde hekimliği ve Nevâî'nin ***Mecâlisü'n-nefâis***'ine yaptığı Farsça tercüme ile övülürken şâirliği hakkında fazla bir değerlendirme yer almaz. Hasan Çelebi, "*Bu fakîr tıbbdan ve beyân-ı müfredâtdan ve şi'r ü inşâya müte'allık latîf musannefâtına fâ'iz olup hasbü'l-istitâ'a ma'ârif ü kemâlâtını hâvî vü hâ'iz oldum.*" diyerek şiir ve inşâ alanında latif eserleri olduğunu bildirir. Adı geçen iki tezkireci aşağıda yer alan iki tarih kıtʿasını ona ait olarak aktarırlar:[1330]

Ber-âmed yekî karha-i cân-güdâz
Be-cism-i şerîf-i şeh-i saf-şiken

Ten-i nâzükeş ez-teb-i tâb-ı û
Be-azürdegî şud besî mümtehen

Resid ez-şifâ-hâne-i rahm-i Hakk
Hemîn zahm-râ merhem ez-zahm-zen

Bi-hamdi'llâh ender zemân-ı kalîl
Şud âsûde ez-zahmeteş cân u ten

Fakîri hekîmâne târîh güft
'Ufûnet bud mündefi' ez-beden
*
Bir zemân gerçi bî-huzûr oldı
Za'f-ı ten birle 'âlemün cânı

Lîk def'-i 'ufûnet itmek ile
Buldı kuvvet kuvâ-yı rûhânî

Ten-i pâkında çıkdı bir karha
Bir iki gün çekdi za'f-ı cismânî

[1329] Şah Mehmed Kazvînî'nin hayatı ve eserleri için bkz.: s. 79
[1330] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1417-23; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, 511-3; Cemal Kurnaz, **Anadolu'da Orta Asyalı Şâirler**, Ankara 1997, s. 71-2

İtdi zaʿfını sıhhate tebdîl
İrişüp yine lutf-ı Rabbânî

Didi bu bende şâd olup târîh
Cân-ı cânâna sıhhat erzânî

4.114. ŞÂHÎ

Şâhî-i Şârkî sanıyla tanınmıştır ve dönemin meşhur şâirlerindendir. Şâh İsmail'in müridlerinden bir Türkmen olduğu, bu sebeple Şâhî tahallus ettiği hatta bu mahlası bizzat Şâh İsmail'in verdiği rivâyet edilir. Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Latîfî, mazmun mucidi, şiirleri muteber, maharetli, hayâl-i hassa kâdir olan şâirin Hz. Ali ve on iki imam menkıbeleri söylemediği için günahsız yere Şâh İsmail tarafından öldürüldüğü şeklinde bir rivâyet olduğunu da nakleder. Hasan Çelebi, Latîfi'nin şâirliği hakkındaki övgüsünü abartılı bulur. Farsça ve Türkçe şiirleri bulunan şâirin Türkçe şiirleri Nevâî tarzındadır. Emir Hüsrev Dihlevî'nin ***Deryâ-yı Ebrâr***'ına nazîre söylediğini ve bu nazîrenin

Tâc-ı yek-rengî ki sâhib-devletânrâ zîverest
İn heme gülhâ-yı surh-ı bâg-ı âl-i Hayderest[1331]

şeklindeki matlaʿının râfızî olduğuna delil olduğunu ifade eden Latîfî, aşağıda yer alan iki gazelini de aktararak şâirlikteki maharetinin ve kudretinin bu şiirlerden malum olduğunu beyân eder:[1332]

Goncayı gül bülbülün kasdıga peykân eylemiş
Gonca açılgan güli yüziga kalkân eylemiş

Gocanun peykânını tiz itmek içün şâh-ı gül
Cismüni başdan ayaga şekl-i sühân eylemiş

Gül ʿarûsın subh-dem bülbül nikâh itmiş meger

[1331] "Devlet sahiplerinin süsü olan tek renkli tacların hepsi Hz. Ali'nin aile bahçesinin gülleridir."
[1332] Latîfî, A.g.e., 322-3; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, 513-4; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 480; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. IV, s. 2839

Kim özin yaşıl duvak altında pinhân eylemiş

Dehr-ârâ bir bozuk divârı görsen şöyle bil
Bir Süleymân mülkidür çarh anı virân eylemiş

*Mihrine aldanma **Şâhî** bu feleknün kim güni*
Göke yetgürmiş yine hâk ile yeksân eylemiş
*

Bir nihâlîdür elif sînem irür gam bagı
Semeri daglar vü na'lleri pâ ferâgı

Murg-ı dil bâlini kesdüm ki ser-i kûyunda
Tuta mesken dahi yâd eylemey uçmagı

Zülf u rûyun gamdın aglamak ile şeb u rûz
Gözlerüm fark idemez oldı karadan agı

Ebr-i mihnet başum üstinde n'ola aglarsa
Gözlerüm 'ayn-ı bekâr oldı yaşum gam tagı

Çeşm-i yârün kimi hâsta kimi ölümlüsidir
***Şâhi**yâ degmede 'âşılarun olmaz sâgı*

4.115. ŞEHDÎ

Antakyalıdır. Helvacı olduğu için bu mahlası aldığı belirtilen şâir Yavuz Sultan Selim devri sonlarında ölmüştür. Latîfî şiirlerinden övgüyle bahseder. Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında bir murabbaʿ olmak üzere dokuz şiiri yer alır. Aşağıdaki iki gazel bunlardandır:

Âh kim oldum belâ-yı derd-i 'ışka mübtelâ
Takdı zülfün cân u dil boynına zencîr-i belâ

Hüsn ile mümtâzsın ey meh güzellik câmesi

Hiç yaraşmaz kimseye illâ sana illâ sana

Bâda irdi kâh-ı cismüm hırmen-i 'ışkında âh
Görmedüm ol yâr-ı gendüm-gûndan çöpçe vefâ

A benüm çok sevdügüm korkmaz mısın Allâh'dan
Nice bir rahm itmeyüp 'uşşâka eylersin cefâ

Pâdşâhum dil-berüm ârâm-ı cânumsın benüm
İtmesün bir dem Hudâ senden beni cânâ cüdâ

Ben gedâsından o şâh-ı hüsn i'râz eyledi
Veh ne müşkildür kulından yüz çevürmek pâdşâ

***Şehdi**'ye teng oldı 'âlem ireli rûz-ı firâk*
Hak dimişlerdür izâcâ el-kazâ dâke'l-fezâ[1333]
*

Zülfini ref' itmeyince virmedi ruhsârı hâb
Zulmet-i şeb gitmeyince zâhir olmaz âftâb

Zülf ü ruhsârın görüp dil leblerine meyl ider
Hûn olur zîrâ şeb-i meh-tâbda içmek şarâb

Devr-i güldür sûfiyâ nûş eyle câm-ı mey müdâm
'Ârif isen bâde-i sâfîden itme ictinâb

Dûzeh-ı hecründe ben miskîne ide nice bir
Cennet-i kûyundan ayru âteş-i hicrân 'azâb

Ter 'araklar lebleri üstinde yârun sanasın
Şerbet-i şehd üzre saçılmışdur aktâr-ı gül-âb

[1333] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 117

Nâvdândur eşk-i çeşmüm vâdi-i gam içre ben
Olmışam nâlân u ser-gerdân çü seng-i âsyâb

*Âteş-i 'ışk içre **Şehdî** her gice tâ subha dek*
Raks urur yaşlar döküp nâleyle mânend-i kebâb

Gonçe leblerden su'âl-i bûse eyler haste dil
Bu su'âle la'l-i şîrînün virür cânâ cevâb[1334]

4.116. ŞEHÎDÎ

Asıl adı Kasım olup Niksar'da doğmuştur. Hz. Peygamber neslinden gelen şâir bundan dolayı Seyyid Kasım sanıyla tanınmıştır. İlim tahsil ederek devrin önde gelen âlimlerinden olmuş, Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzade iken musahibleri arasına girmiş, tahta çıktığında İstanbul'a gelmiş ve saltanatı süresince de iltifat görmüştür. Güzel şiirleri bulunduğu, Farsça şiirler de söylediği belirtilir.[1335] Âşık Çelebi, diğer kaynakların bazılarının beyitlerini örnek olarak aktardığı şu gazelini nakleder:

Lebünden sohbet-i meyde n'ola cerr itse cân bûse
Efendi 'âdet olmışdur mey üzre her zemân bûse

Şarâb-ı zehr telh ise bana şerbet gelür sûfî
Lebinden sunsa nâz ile ger ol şekker-zebân bûse

Tolu içdükde la'lünden bize bir bûse ihsân it
Bilürsin meclis-i meyde ki olur râygân bûse

Ölürsem âb-ı hayvânun ben adın anmazam zâhid
Virürse câm-ı la'linden o Hızr-ı dil-sitân bûse

[1334] A.g.e., s. 312
[1335] Sehî Bey, A.g.e., s. 177; Âşık Çelebi, A.g.e., C3, s. 1452-3; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 529; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 4, s. 2892; Mehmed Süreyya, A.g.e., C. 5, s. 1572 (Mehmed Süreyya'nın, Trabzon'da intisabının Kanuni Sultan Süleyman'a olduğunu söylemesi hatalıdır.)

Şehîdî *bûse vasfında olan bu şi'r-i rengînün*
Göricek bî-gümân vire 'ıvâz ol yâr-ı cân bûse

Aşağıdaki murabbaʿ ve gazeli, Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında yer alan dokuzu gazel on şiiri arasında bulunmaktadır:

Cânuma kıyma benüm ey gözi mekkâr meded
Bülbül-i haste-dilem ey yüzi gülzâr meded
Agladup ben kuluna gülmesün agyâr meded
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

Geçdi 'ömrüm nice müddet elem ü mihnet ile
Görmeyelden yüzüni âh iderem hasret ile
Hay esirge beni öldürme begüm fürkat ile
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

Niceye dek gam u endûh ile mahzûn olayum
Ya nice mihnet ile cân vireyin cân alayın
Bâri bir kerre yüzüni göreyin andan öleyin
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

Düşeli 'ışkuna dâyim çekerem cevr ü cefâ
Âh kim cânuma kâr itdi benüm derd ü belâ
Şerbet-i la'lün ile eyle bu derdüme devâ
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded

N'ola lutfunla ***Şehîdî****'yi begüm yâd idesin*
Nice bir hem-demini âh ile feryâd idesin
Demidür cevr ü sitemden anı âzâd idesin
Meded Allâh'ı seversen meded ey yâr meded[1336]

*

Dûstum çünki degül kimseye devlet bâkî
Gel berü 'îş idelüm dime ki fursat bâkî

[1336] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 504

Yürime gaflet ile nakd-i hayât elde iken
Süregör zevk u safâ sanma ki sohbet bâkî

Bedene rûh vedâ' itmedin ey 'ömr-i 'azîz
Demidür gel göreyin kalmaya hasret bâkî

Hâlet-i 'ışk ile kon cân vireyin 'âşıklar
Ola kim haşre degin kala o hâlet bâkî

Ehl-i tecrîd-i fenâ olmaga sa'y eyle gönül
Seyr-i bâg olmaz ise gûşe-i mihnet bâkî

Hatt-ı yâr ile gönül levhasını zeyn idegör
Ger dilersen ki kala sana o sûret bâkî

*Tapuna yüz süriyü geldi **Şehîdî** benden*
Gel kabûl eyle efendi yine hizmet bâkî[1337]

4.117. ŞEMʿÎ (ö. 936/1529-30)

Rumelili şairlerdendir. Kaynaklarda asıl adı hakkında bilgi bulunmayan şâirin Prizren'de doğduğu belirtilir. Bazı mecmualarda Şemʿullah adıyla anılmakla beraber bunun mahlasıyla ilgili bir lakap olması olasılığı yüksektir. Rind ve kalender meşrepli bir şair olan Şemʿî'nin şairlikten başka bir mesleği yoktur ve Âşık Çelebi'ye göre geçimini Pîrî Mehmed Paşa'nın inʿamlarıyla sağlayan, fakr u fenâ köşesinde kendi yağıyla kavrulan biridir. Tasavvuf ehli olan şâirin, ömrünün sonlarına doğru İstanbul'daki Şeyh Vefâ Hankahı'na geldiği, Şeyh'in halifesi olan Ali Dede'nin (ö. 917/1511-12) huzurunda tarikata girerek onun terbiyesinden geçtiği ve uzun süre Şeyh Vefâ Camii Hankâhı'nda inziva hayatı yaşayarak nice halvetlere girip nice çileler

[1337] A.g.e., s. 2813

çıkardığı bildirilir. 936/1529-30'da vefat eden şâir adı geçen camiin haziresine defnedilmiştir.[1338]

Kaynakların tamamı Şem'î'nin şiirinden ve şairliğinden övgüyle söz ederler. Şiirleri mum gibi can ve ciğerler yakıcı, sözleri her meclisin süsüdür. Âşıkâne, mestâne ve yürekler yakan şiirler söylemekte üstattır. Öyle ki şiirindeki bu yakıcılığı, Husrev-i Dihlevî'nin ateşinden aldığını söyleyen Latîfî'ye göre, şiirlerinin çoğu âteşîn ve rengîn olup, okuyanların gönlünü bir mumun fitili gibi tutuşturur. Söyleyişindeki akıcılık bir ırmağa benzer. Şiirinden doğrudan doğruya "âb-dâr" diye bahsedilir. Olgun sözlü, açık söyleyişli bir şairdir ki güzel söz söyleyenlerin ileri gelenleri onun etrafında pervane gibi dönerler. Hayal dünyası ve dolayısıyla şiir tabiatı çok geniştir. Beyitleri inci saçar, şiirleri güher serper. Bu özellikleriyle Şem'î, şairler meclisinin meşalesi, beliğ söz söyleyenlerin parlaklık vericisidir. Hasan Çelebi, ateş saçıcı sözlerinin büyük küçük herkesin gönül harmanını tutuşturduğunu; okuyana zevk ve şevk veren kelimelerinin ateşinin, parlayan bir mumun alevi gibi uzak yakın herkesin malumu olduğunu söyler. Şiirleri parlak ve gönül okşayıcıdır. Her mısraı, aşk ateşinden bir yalım mum gibi âşıkâne ve mestânedir. Âşık Çelebi, çağdaşı olan şairlerden asla aşağı olmadığını ve kimsenin şiirinin aşk köyüne onunki kadar rehberlik edemeyeceğini özellikle belirtir. Riyâzî onu, "...Husrev-i belâgattan pervâne-i kabûl bulmuşdur" diye metheder.[1339]

Bunca ıyd oldı benümle itmedün bir merhabâ
Çok vefâsuz görmişem illâ selâm olsun sana

Rûze vü kadr ü berâtun bilmişüz mâhiyyetin
Bir hilâl-ebrûyıla ıyd-ı visâle merhabâ

Ol perî-peyker melek-ruhsâr elinden âh kim
Eyledi benden beni bîgâne olmaz âşinâ

İsm-ile mevcûd olup cism-ile ma'dûm olanun
Birisi ankâ birisi kîmyâ biri vefâ

[1338] Sehî Bey, A.g.e., s. 196-7; Latîfî, A.g.e., s. 333; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, 1443-6; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 525; Beyânî, A.g.e., s. 139-40; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 235
[1339] Prizrenli Şem'î, **Divân**, Haz.: Murat Ali Karavelioğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, -Giriş-, s. 4 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75640/prizrenli-semi-divani.html)

Ney gibi bağrın delüp yillerle nâlân olmayan
Bezm-i gamda âşıkun âhın sanur bâd-ı hevâ

Ummanuz ağyârdan mihr ü mahabbet câmını
Dostlar gelmez bilün ehl-i küdûretden safâ

*Her kişi bir kez ölür bî-çâre **Şem'î** her nefes*
Böyle olur zâhidâ ehl-i mahabbetde fenâ[1340]
*

Şarâb-ı la'lüni sâkî ne cânmış bildük
Gönülde hâlet ü tende revânmış bildük

Gönülde çünki mehekdür şarâb-ı hâlet-i 'ışk
Şekerde lezzet ü neyde figânmış bildük

Bahâ-yı hüsnüni arturdı mihrün ammâ kim
Metâ-ı vasluna hicrân ziyânmış bildük

Bir anda aklımuz aldı şarâb-ı la'l-i lebün
Bizümle sohbet-i hüsnün bir ânmış bildük

Kitâb-ı âyet-i hüsnün gelince itdi tamâm
Hattunı fitne-i âhir zamânmış bildük

Dehânı yoklığına zerre denlü yok şüphe
Miyânı kılca belürmez kemânmış bildük

Görince bezm-i mahabbetde yanduğum sâkî
*Didi ki **Şem'î**yi biz de ne şânmış bildük*[1341]
*

Halâs olmak ne mümkin bir gönül kim mübtelâ olsa

[1340] Prizrenli Şemʿî, A.g.e., -Metin-, s. 42-3; Murat Ali Karavelioğlu, A.g.t., s. 431; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 104-5
[1341] Prizrenli Şemʿî, A.g.e., -Metin-, s. 91-2; Murat Ali Karavelioğlu, A.g.t., s. 500-1

Alınmaz ‘ışk elinden iki ‘âlem bir yana olsa

Vücûdum zevrâkın deryâ-yı eşküm virmedin garka
Çıkarsa bahr-i hayretden bizi bir âşinâ olsa

Güzellik âsmânında nazîrin görmemiş kimse
Güneş yüzlü hilâl ebrû bize bir meh-likâ olsa

Yolunda derd ile ölmek hayât-ı câvidânumdur
Gerekmez âb-ı Hızr ile Mesîhâ’dan devâ olsa

Ayagın öpmege cânlar virürdi sâkiyâ Cemler
Şarâb-ı ‘ışkun ile başa çıkmış bir gedâ olsa

Felekden aglamazdum ey meh-i nâ-mihrbân hergiz
Rakîbün cevri n’eylerdi eger sende vefâ olsa

*N’olaydı **Şem'i**yâ şimdi bu cem'-i bezm-ârâda*
Küdûret aradan gitse kamu ehl-i safâ olsa[1342]

ESERLERİ:

Şemʿî’nin bilinen tek eseri ***Dîvânı***dır. Divân üzerine Murat Ali Karavelioğlu tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.[1343] Çalışmada eldeki divân nüshaları ve çeşitli mecmualar taranarak tespit edilmiş on beş kaside, 49 beyitlik mahlassız medhiye niteliğinde bir mesnevi, iki murabbaʿ, bir muhammes ve 191 gazel bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim’in tahta çıkışı sebebiyle yazılan bir kaside ve ayrıca beş gazel Farsça’dır. Çalışmanın metin kısmı, Şemʿî’nin divânı ve hayatı hakkında kısa bir giriş ile beraber Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap olarak yayımlanmıştır.[1344]

[1342] Prizrenli Şemʿî, A.g.e., -Metin-, s. 108-9; Murat Ali Karavelioğlu, A.g.t., s. 524; Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2444-5 (Bu gazel adı geçen nazîre mecmuasında zemin şiir olarak yer almaktadır.)
[1343] Murat Ali Karavelioğlu, A.g.t
[1344] Prizrenli Şemʿî, A.g.e.

4.118. ŞEMSÎ (DERVİŞ ŞEMSEDDİN)

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaz. Latîfî'ye göre Seferihisarlı'dır. Diğer kaynaklar ise Acem'den geldiğini kaydeder. Işık Şems sanıyla tanınmış ve şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanmıştır. Latîfî, Sultan Selim devri sonlarına doğru öldüğünü zikrederken Sadettin Nüzhet Ergun, Şemsî'nin, birçok memleketler gezerek büyüklerin meclisinde kıssahanlık yaptığını ve Kanunî'nin hükümdarlığının ilk yıllarında da öldüğünü söyler.[1345] Âşık Çelebi ve Latîfî, Sultan Selim'e sunduğu ***Deh-murg*** mesnevisinden örnek beyitlerin yanısıra aşağıdaki şiirlerini de örnek olarak verirler:[1346]

Câm-ı mülden var imişse ger ferâgı lâlenün
Kırmızı mülden pür olmazdı kabagı lâlenün

Agzı açuk baglamalı kıbkızıl divânedür
Oldı geh kûhsâr u geh sahrâ turgı lâlenün

Nergisünden haste-dil olanları bekler meger
Kim söyinmez dâ'imâ yanar çerâgı lâlenün

*

Baş açuk abdalunam ben şâh hakkı yâ Huseyn
Tekye-gâh-ı gamda zikrüm âh Huseyn vâh Huseyn

İtdi tîg-i iştiyâkun şerha şerha cismümi
Yazdı gamzen sîneme hançer ucıyla yâ Huseyn

Tâs-ı çeşmüm zeyn idüp mercân-ı hûn-ı dîdeden
Gözlerüm yaşın sebîl itdüm didüm sakkâ Huseyn

ESERLERİ:

Kaynaklarda dîvânı olduğu bildirilmekle beraber henüz ele geçmemiştir. Elde bulunan tek eseri 919/1513 tarihinde Yavuz Sultan Selim'e sunduğu ***Deh-murg*** adlı

[1345] Sadettin Nüzhet Ergun, **Bektaşi Sairleri ve Nefesleri**, İstanbul 1944, s. 97
[1346] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1435-6; Latîfî, A.g.e., s. 331-2; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 521; Beyânî, A.g.e., s. 137-8

alegorik mesnevisidir. Çeşitli nüshaları bulunan eser üzerine biri lisans diğeri yüksek lisans olmak üzere iki tez hazırlanmıştır.[1347] Ayrıca eser üç ayrı araştırmacı tarafından kitap olarak yayımlanmıştır.[1348]

Aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmış tamamen sembolik bir eser olan ***Deh-murg***'da dönemin çeşitli insan tipleri on kuş ile temsil edilmekte ve kuşların dilinden sert bir şekilde hicvedilmektedir. Eserde baykuş sûfîyi, karga şâiri, tûtî âlimi, kerkes kalenderi, bülbül hanendeyi, hüdhüd hakîmi, kırlangıç müneccimi, tâvus tüccarı, keklik âşık bir çiftçiyi ve leylek de dindar bir insanı temsil eder. Her kuş önce kendini metheder, sonra kendinden önceki kuşun eksiklerini, yanlış yönlerini söyleyerek nasihatlerde bulunur.[1349] ***Deh-murg***, bu tarz diğer eserler gibi Attâr'ın ***Mantıku't-tayr***'ından mülhem olmakla beraber tercüme veya uyarlama değil telif bir eserdir.[1350]

4.119. ŞEMSÎ (ŞEMSÎ-İ KADI) (ö. 926/1519-20)

Bursalıdır. Kadı olduğu ve kadılar arasında Kara Şemsî adıyla tanındığı bildirilir. Latîfî, Yavuz Sultan Selim Arap seferine çıktığında Kefe kadılığı yaptığını beliterek şiir ilminde mucîd ve mâhir, güzel hayaller bulmaya kâdir, tekellüfsüz ve tefekkürsüz, defter ve divân tetebbuʿ etmeden şiir söyleyen biri olduğunu ifade eder. Sicill-i Osmanî'de ve Tuhfe-i Nâilî'de 926/1519-20'de öldüğü kayıtlıdır. Tezkîrelerde aşağıdaki matlaʿlar ona ait olarak aktarılır:[1351]

Bezm-i hüsnüne senün varmaga yokdur yüregi

[1347] Sema Sezginer, **Şemsî-i Derviş'in Deh-mürg Mesnevisi**, Ankara Üniversitesi, DTCF, Lisans Tezi, Ankara 1970; Sıddık Karadüz, **Derviş Şemsi`nin Deh Murgu`nun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000

[1348] İ. Güven Kaya, **Derviş Şemsi ve Deh Murg Mesnevisi : İnceleme, tenkidli metin ve tıpkıbasım = Derviş Şemsi and his mesnevi Deh Murg : Textual analysis, critical edition and facsimile** , Harvard Üniversitesi Yay., Cambridge 1997; Derviş Şemseddin, **Kuşların Münazarası – Deh murg -** , Haz.: Hasan Aksoy, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1998; Mahmut Kaplan, **Deh Murg-ı Şemsî (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Celal Bayar Üniversitesi Yükseköğretim Vakfı Yay., Manisa 2003

[1349] Derviş Şemseddin, A.g.e., s. 10-16

[1350] Mahmut Kaplan, "Deh-murg'un İmlâsına Dair", **Turkish Studies**, Volume 3/6 Fall 2008, s. 411

[1351] Latîfî, A.g.e., s. 329; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 520; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 180; Beyânî, A.g.e., s. 138; Mehmed Süreyyâ, A.g.e., C. 5, s. 1579; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 497; Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 476 (Son olarak anılan eserde "Kûfe kadısı" olduğunun söylenmesi hatalıdır.)

Mâhun ey dôst meger var ise çigdür çöregi

*

Dervîş-i nemed-pûş gibi bülbül ırakdan
Gül ruhlarınun vasfın okur al varakdan

Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında aşağıdaki gazel Şemsî-i Kadı kaydıyla yer almaktadır:

Sayd itdi yine gönlümi bir dil-ber-i ra'nâ
Cân şehrini yagmâladı bir şûh-ı dil-ârâ

Dil zülfüne tolaşdısa kılca eylemez assı
Yüz karalıgı hâsıl ider ancag o şeydâ

Gül yanaguna benzeyemez gülşen içinde
Tûbâ boyuna serv dahı olmaya hemtâ

Dil 'îd-ı cemâlünde görüp zülfüni aydur
Bir ayda birikdi şeb-i kadr ü şeb-i yeldâ

Dil görse senün yâ kaşun ay sansa ne tan kim
Ay sanmayuban ne sana dil olcagızı yâ

Tûbâ boyun âzâdesidür serv-i ser-efrâz
La'lîn lebünün çâkeridür lâle-i hamrâ

Dirler ki senün zülfüne öyküdi benefşe
Tutam diyeler öyküne mi ol yüzi kara

Hâk itdi beni zülfi gibi dâyim eyinde
Başuma neler getüriser ol kad-i bâlâ

Pervâne-sıfat ditreyüben üstüne düşer

***Şemsî** göreli yüzüni ey şem'-i dil-ârâ*[1352]

4.120. ŞEVKÎ (ö. 946/1543'ten sonra)

Asıl adı Mehmed olup Ahmed adında birinin oğludur. Bursalı olan şâir, Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzade iken defterdarı olan Fenârî Şems'in hizmetinde yetişmiş, buradayken sultanın dikkatini çekmiş, himâyesini kazanmış ve çevresindeki şâirlerden olmuştur. Bir müddet sonra Bursa'da Sultan Osman ve Orhan türbelerin türbedar tayin edilmiştir. Rivayete göre Yavuz Sultan Selim tahta cülusundan birkaç ay sonra Bursa'ya geldiğinde kalabalık arasında Şevkî'yi görmüş ve yanında hazır bulunan Zeynel Paşa'ya "Bu bizim Şevkî değil midir?" diye sormuş Paşa'nın, "Hayır değildir, o ölmüştür." cevabı üzerine Sultan atını mahmuzlayarak oradan ayrılmış. Bu hadiseyi sürekli anlattığı bildirilen Şevkî'nin Bursa'da bir sahaf dükkânı açmış ve ömrünü Firdevsî'nin Şeh-nâmesini kısaltmaya çalışarak geçirmiştir. Ölüm tarihi bilinmeyen Şevkî'nin 1543'de hayatta olduğu ve öldüğünde Bursa Emir Sultan Türbesi civarına defn edildiği kaynaklarda zikredilmektedir.[1353] Âşık Çelebi aşağıdaki şiiri Seyyid-zâde adında biri için söylediğini kaydeder:

Ey pertev-i nûr-ı nebevî sendeki ol had
Gördüm yüzüni salli 'alâ nûrı Muhammed

Dirdüm ki beyâza çıka gîsû-yı sevâdı
Müşkil bu dahi karaladı hatt-ı müca''ed

ESERLERİ:

Bursalı Şevkî'nin bugün için elde bulunan tek eseri 1543'de Emir Sultan menkıbelerini derleyerek oluşturduğu ***Menâkıb-ı Emir Sultan***'dır. Eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[1354]

[1352] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 247
[1353] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1450-51; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, 537-38; İsmail Beliğ, A.g.e., s. 478-79; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 4, s. 2880; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 3, s. 72
[1354] Mustafa Okan Baba, **Menakıb-ı Emir Sultan (metin-inceleme-gramer-indeks), Marmara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1991**

4.121. ŞEVKÎ

Asıl adı Yusuf olup Edirneli'dir. Şiirlerinde Şevkî mahlasını kullanmış ve mesleği olan kâtiplikten dolayı Kâtib Şevkî sanıyla da tanınmıştır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Mensur eseri olan ***Tevârîh-i Âl-i 'Osman***'ın temmet kaydında kedisini Yusuf b. Abdullah olarak tanıtmasından, Latîfî ve Pervâne Bey'in Abdullah oğlu olduğunu nakletmelerinden devşirme olduğu anlaşılmaktadır. Manisa'da Şehzade Mahmud'un maiyyetinde beraber bulundukları Sehî Bey'in bildirdiğine göre Edirne'de yaşlı bir kadın tarafından büyütülmüş ve iyi bir eğitim alması sağlanmıştır. II. Bayezid'in şehzadesi Mahmud'a divan kâtipliği yapan şâir, şehzadenin 1507'de ölümü üzerine İstanbul'a giderek burada mesleğini devam ettirmiştir. ***Tuhfe-i Nâilî***'de II. Bayezid devrinde öldüğü bilgisi bulunmasına rağmen divânında Kanunî Sultan Süleyman adına yazılmış bir kasidenin bulunması bu padişahın saltanatının ilk yıllarında Şevkî'nin hayatta olduğunu göstermektedir. Sehî Bey, aşırı derecede rind ve mağrur olduğundan dolayı kimsenin mahkûmu olmak istemediğini, bu sebeple vazife kabul etmediğini ve ömrünün son demlerini sıkıntıyla İstanbul darüşşifâsında geçirerek vefat ettiğini, mezarının da Galata'da bulunduğunu nakleder.[1355]

II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerini idrak eden Şevkî, II. Bayezid'e dört, Kanuni'ye ise bir kaside sunmasına rağmen Yavuz Sultan Selim'e hiç kaside sunmamıştır. Yavuz Sultan Selim'i yalnızca divanında yer alan aşağıdaki gazelin bir beytinde Kızıl Elma ile birlikte zikreder. Yavuz Sultan Selim'in ölümünden önce batıya bir sefer yapma hazırlığında olduğu hatta bu sefer maksadıyla Edirne'ye hareket halindeyken öldüğü bilindiğinden şâirin bu şiirini bu dönemde yazmış olması muhtemeldir:[1356]

Egerçi bâg-ı cennetden tarîdür hüsnünün bâgı
Temâşâ kılmaga mâni'dür ammâ zülfünün bâgı

Ben izi tozını görmezse tân mı ol kamer-tal'at

[1355] Sehî Bey, A.g.e., s. 151; Latîfî, A.g.e., s. 335; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 157; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 536-7; Beyânî, A.g.e, s. 142-3; Bursalı Mehmed Tahir, A.g.e., C. 3, s. 71; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 2, s. 508; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 71; Halil İbrahim Yakar, **Edirneli Şevkî Divânı**, Palet Yay., Konya 2010, s. 1-11
[1356] Halil İbrahim Yakar, A.g.e., s. 5-6

Karanuluk olur ey dil bilürsin şem'ün ayagı

*Bugün gör devletin **Sultan Selîm**-i 'âlem-efrûzun*
Kara zülfün Kızıl Alma'ya dikdi çakdı sancagı

Atı na'li nişânıdur meh-i nev mîhı kevkebler
Felek nat'ı olup-durur o şâhûn atı oynagı

Bugün meydân-ı cenk içre yine saf bagladı müjgân
Kanı yoldaşlar gelsün kim uş yoldaşluk çagı[1357]

Aşağıda yer alan iki gazeli ilki zemin şiir, ikincisi nazîre olmak üzere Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında yer almaktadır:

Yüzüne benzedürse özini ger âyine
Olsun şikeste-hâtır u varmasun ayına

Bâd-ı bahârdan tagılur berg-i gül gibi
Depsek semend-i nâzı güzeller alayına

Öldükde âb u hâkümi gam kısmet idicek
Gözüm yaşı o serv-kadün düşdi pâyine

Âhum yili işigine iltürdi cismümi
Toz konduraydı bâd-ı sabâ ger sarâyına

***Şevkî** ne mümkin ol meh-i bed-mihre benzeye*
Bin kerre gün göge çıka vü yire ay ine[1358]
*

Gün yüzün ile görenler didi zülf-i siyehi
Görün ol câduyı itmiş yine teshîr mehi

[1357] A.g.e., s. 383
[1358] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2536-37; Halil İbrahim ; Halil İbrahim Yakar, A.g.e., s. 376 (Bu gazelin son beyti divânda "*Şevkî cemâl-i yâra di yüz virmesün dahı / Yüze gelici şûh nigâr ancak âyine*" şeklindendir.)

Nisbet itdügüm içün yüzüne ey mâh-cebîn
Germ olup göge atar mihr safâdan külehi

Boyun öninde senün secdeye lâyık olımaz
Hızrveş ger suya seccâde sala serv-i sehî

Yakdı zülfün yalunuz cân u gönül kişverini
Âh eger saf çeküben yüriye hattun sipehi

Veh nice kâfir-i bed-kîşdür ol gamze-i mest
Kim anun gûşe-i mihrâb durur hâbgehi

Zülfi ne kopdı ruhında ki_anun igvâsı ile
Kuyı kazup yürür illere zenahdânı çehi

Elüm irsün dir isen ayagı tozına gönül
Yüri Şevkî gibi yüz uruban ol hâk-i rehi[1359]

ESERLERİ:

1. Divân: Edirneli Şevkî'nin mürettep divânı, bilinen iki nüshasından (Medine Arif Hikmet Kitaplığı, n. 152/811; Berlin Devlet Kütüphanesi, Or. Ms. 1630) hareketle ve mecmualarda yer alan şiirlerinin toplanmasıyla Halil İbrahim Yakar tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır. Bu çalışmada dördü Farsça olmak üzere 24 kaside, kaside mazım şekliyle yazılmış dokuzar beyitlik 2 mersiye, on ikisi Farsça ve biri de Türkçe-Arapça mülemmâ olmak üzere 240 gazel, 11 kıtʿa, 1 terkîb-i bend, 1 murabba, 1 muhammes, 1 müseddes, 1 muʿaşşer, 1 Farsça tarih ve ikisi Farsça olmak üzere 7 müfred bulunmaktadır.[1360]

2. Tevârîh-i Âl-i Osmân: Sehî Bey ve Riyâzî'nin haber verdiği bu mensur eser Efdal Sevinçli tarafından 1975'te Manisa'da tesadüfen bulunmuş ve 1997'de

[1359] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 2790; Halil İbrahim Yakar, A.ge., s. 405-06
[1360] A.g.e., s. 14

tıpkıbasımıyla beraber yayımlanmıştır.[1361] Oruç Beg ve Âşıkpaşa-zâde tarihleriyle anlatım tekniği ve cümle yapıları bakımından yer yer benzerlikler gösteren eserin baş tarafında eksik vardır. Meydana getirilirken çağdaşı ve kendinden önce yazılan aynı tarz eserlerden faydalanılmış olan eser özellikle Bizans ve İstanbul tarihiyle ilgili bölümlerde özgün bilgiler vermektedir. Eserin ne zaman yazıldığı bilinmemekle beraber düşülen temmet kaydında 28 Ramazan 922/ 25 Ekim 1516'da İstanbul'da tamamlandığı belirtilir. Ancak eserin son cümlesi olan "*Sultân Selîm sa'âdetle İstanbul'a gelüp 'ömr müsâ'id olmayup dâr-ı âhirete intikâl itdi, nevverallahu merkadehu*" ifadesi eserde bir tarih çelişkisi ortaya çıkarmaktadır. Muhtemelen Şevkî eserini 1516'da bitirmiş, temmet kaydını düşmüş ancak daha sonra Sultan Selim'in ölümü üzerine bu ifadeyi esere eklemiştir. Yine temmet kaydından müellif hatlı olduğu anlaşılan eserde FatihSultan Mehmed ile II. Bayezid devri detaylı olarak işlenmişken tahtı cebren ele geçirdiği ifade edilen Yavuz Sultan Selim devrinden üstünkörü bahsedildiği görülür.[1362]

3. ʿAvâmil-i Fârisi: Bursalı Mehmed Tahir'in yukarıdaki eserleri haricinde varlığından bahsettiği eseridir. Katalog kayıtlarında bugüne kadar bu isimde bir esere rastlanmamıştır. Ancak Milli Kütüphane'de 06 Mil. Yz. FB 458/3 numarada kayıtlı bir yazmanın 164b-171 yaprakları arasında Şevkî Yusuf b. Abdullah Edirnevî kaydıyla ***Kitab-ı Nahv-i Farsî*** adında bir eser bulunmaktadır. Bu eserin Mehmed Tahir'in bahsettiği risâle olması muhtemeldir.

Ayrıca katalog kayıtlarında, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları arasında Lugatı Türkî Kula 8'de Şevkî Yûsuf b. Abd-Allâh Edirnevî adına kayıtlı ***Lugat*** isminde Farsça-Türkçe bir eser görünmektedir.

4.122. ŞÎRÎ

[1361] Efdal Sevinçli, **Yusuf bin Abdullah Bizans Söylenceleriyle Osmanlı Tarihi (Târîh-i Âl-i Osmân)**, Eylül Yay., İzmir 1997
[1362] Halil İbrahim Yakar, A.g.e., s. 12-13

Asıl adı Ali olup Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğludur.[1363] İsminin Hz. Ali ile bir olması sebebiyle bu mahlası aldığı belirtilen şâirin, Yavuz Sultan Selim'in yetiştirmelerinden olduğu, onun hizmetinde bulunduğu ve bu sultanın kendisine sancak verdiği bildirilir. Sultan Süleyman devrinde genç yaşta iken nikris hastalığına tutulmuş, uzlete çekilme isteğinden Mısır sancakbeyliğine atanmış ve bu görevdeyken bir müddet sonra hayatını kaybetmiştir. Nâil Tuman, Yavuz Sultan Selim devrinde öldüğünü iddia eder. Tezkirelerde ittifaken ümerânın zariflerinden ve ariflerinden, pek çok fazilet ve hüner sahibi bir kişi olduğu, şiirlerinin de hayli şirin ve güzel olduğu belirtilir. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi, hasb-i hâli olduğu cihetle ekseriyetle aşağıdaki matlaʿı okuduğunu aktarırlar:[1364]

Nahîf cismümi döndürdi âh u zâr neye
Görün beni neye döndürdi rûzgâr neye

Tayyar-zâde Atâ Tarihi'nde tezkirelerde yer almayan aşağıdaki kıtʿa ve beyitleri aktarılır:[1365]

Eyler mi dil-i sâfı havâdis mütekeddir
Gelmez keder âyîneye eşkâl u suverden
Düşmen dahi 'acz üzre olan hasmına kıymaz
Âsûde ider âdemi teslim-i hatardan
*

Gavgâ-yı şeb gamze-i hûn-rîz yatmadı
Uyhuya varmayınca güzel fitne yatmadı
*

Bir saçı Leylâ kaşı yâ kirpigi ok nâgehân
Aldı benden 'akl u fikr u kalbi ol ârâm-ı cân
*

Leb-i dilber var iken bâdeye meylim yok hîç
Sûfiyâ dâne-i engür sana ez de suyun iç
*

[1363] ***Tezkirelere Göre Divân Şairleri İsimler Sözlüğü'***nde "Şîrî" mahlası altında Hersek-zâde Ali Bey ile aynı mahlası kullanan ve adı yine Ali olan Silistreli başka bir şairin bilgileri karıştırılarak ikisi aynı şairmiş gibi verilmiştir. (Bkz.: Haluk İpekten, v.d., A.g.e., s. 489)
[1364] Sehî Bey, A.g.e., s. 88; Latîfî, A.g.e., s. 345; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1463-4; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 539; Beyânî, A.g.e., s. 144
[1365] Tayyar-zâde Ahmed Atâ, **A.g.e.,** C. 4, s. 111-2

Hâssiyyet-i meyi bana sor yoksa mey-fürûş
Sâkî ne bilür ol dahi elden alur satar
*
'Âşıklarının defterini açub okursun
Benzer kulunı efendi bir gün okudursun
*
Şükûfe akçasın bâd-ı hazân almış çürütmüşdi
Bahâr eyyâmı kesdirdi sabâ eşcâra yırakdan

Şîrî'nin aşağıdaki gazellerinden ilkini Latîfî, ikincisini ise Âşık Çelebi tezkirelerinde aktarırlar:

Din bize 'aşkını satmasun inen Mecnûna
Kim ola hikmeti ta'lîm ide Eflâtûna

Göreyin ol güneşe mâh-ı felek benzer mi
Çıkayın nâle kemendiyle bugün gerdûna[1366]

Ey dil aldanma metâ'ına sipihr-i dûnun
Genc-i dünyâ ne kadar sûd kılur Kârûna

Bezm-i gam içre şu 'aks-i leb-i mey-gûnunla
Gözler dönse ne tan câm-ı mey-i gül-gûna

***Şîrî**yâ rûbeh-i dünyâya neden sayd olasın*
Kimseler bakî degül degül çünki bu dehr-idûna[1367]
*
Âhundan eyle başuna murg âşiyânesin
Mecnûn gibi belâda gönül çün nişânesin

[1366] Bu gazelin ilk iki beyti Tayyar-zâde Atâ Tarihi'nde aşağıdaki şekliyle kayıtlıdır:
Aşkı kim eyledi ta'lîm 'acaba Mecnûna
Kim ola hikmeti tefhîm iden Eflâtûna

Göreyin ol güneşe mihr-i felek benzer mi
Çıkayın nâle kemendiyle bugün gerdûna

[1367] Latîfî, A.g.e., s. 346

Merdüm degül misin gönül aldanma key sakın
Sayyâd-ı 'âlemün görüben dâm u dânesin

Bir bûsesine bin dil ü cânı bahâ diler
Gördün mi Şîrîyâ yine yârün bahânesin[1368]

Hersek-zâde Şîrî'nin ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'de de aşağıya aldığımız iki gazeli yer almaktadır:

Şem'veş nâr-ı gam ile vire pür-nem sîne tâb
Tek kadem-rence kıla uşda şarâb uşda kebâb

Âteş-i sînem nice teskîn ide bârân-ı eşk
Dûd-ı âhumdan tutuşur yıldırum gibi sehâb

Hâk-i 'âşıkdan kadehde var gibi bir zerrecik
Kanı kaynar cûş ider gördükçe 'uşşâkı habâb

Hayra gir hüsnün zekâtını çıkar bir bûse vir
Dûstum sana hemân dünyâda yiter ol sevâb

Bî-karâr itdi hayâl-i zülfi ru'yâda beni
***Şîri**yâ yine görinür gâlibâ bir ıztırâb*[1369]
*

Merdüm-i çeşm-i siyeh-pûşun bizümle yagıdur
Hây efendim rahm kılursan kuluna çagıdur

Kanlu yaşum göz kenârında habâb olmış durur
Yâ ho sultân-ı hayâlünün kızıl otagıdur

Milket-i cismümde dâg ile elifler sanmanuz
Leşker-i derd ü belânun yaragı yasagıdur

[1368] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1465
[1369] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 287

Bu kaşum köprisinün altında gözlerden akan
Biri ciger kanıdur biri belâ ırmagıdur

***Şîri**yâ didüm ki vasl umam mı ol cânâneden*
İşidüp dilber didi kim ol yılan ayagıdur[1370]

ESERLERİ:

Tarih-i Feth-i Mısr adlı şehzadelerin birbiriyle mücadelesinden başlayıp Yavuz Sultan Selim'in ölümü ve Kanunî'nin tahta geçmesiyle bitirilen manzum eserin Şîrî'ye ait olduğu kabul edilmektedir.[1371] Eser üzerine bir mezuniyet tezi hazırlanmıştır.[1372]

4.123. ŞÜKRÎ

Bitlislidir. Kaynaklarda hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Pek çok ilim tahsil etmiş, Herat ve Gilân gibi kültür merkezlerini gezmiş ve Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında İstanbul'a gelerek ona bir kaside sunup iltifatına nâil olmuştur. Padişahın sohbetlerinde bulunmuş, Diyarbakır havalisinde bir zeâmet ile mükâfatlandırılmış ve Şehsüvaroğlu Ali Bey'e hoca olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman ile Belgrad ve Rodos seferlerine katılan Şükrî, ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte bu padişah devri başlarında (1530?) vefat etmiştir.[1373] Ali Bey'in isteğiyle orjinal Selim-nâme'lerden birini de kaleme alan Şükrî'nin, Türkçe, Farsça, Ermenice, Arapça, Kürtçe ve Hintçe'yi bu dillerde şiir söyleyecek kadar bildiğini, şiir söylemede kabiliyetli olduğunu ve hayatı hakkındaki diğer bilgileri Sultan Selim'e sunduğu belirtilen ve Âşık Çelebi'nin aktardığı şu manzum arz-ı hâlden öğrenmekteyiz:

Dinle ey şâh-bâz-ı sidre-nişîn
Bu sözümi ki çerh ider tahsîn

[1370] A.g.e., 618
[1371] Bu eser hakkında detaylı bilgi için bkz.: s. 192
[1372] Server Kılınç, **Şîrî, Tarih-i Feth-i Mısır**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973
[1373] Şükrî-i Bitlîsî, A.g.e., s. VII-XII; Latîfî, A.g.e., s. 325-7; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1430; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 233-5; Hsan Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 519

*Bende **Şükrî** ki şimdi ma'zûlem*
Pâdşâha kemîne bir kulem

Bende vardur kemâl ü fazl u hüner
Birkaç er pâdşâh gûş tutar

Görmişem ben hadîs ü tefsîri
Bilmişem 'ilm-i fıkh u ta'bîri

Ger ma'ânî vü ger bedî' ü beyân
Tâb'-ı pâküm yanında hep yeksân

'İlm-i hey'etle hikmet oldı fenüm
Bir zemân zikr ü fikrüm idi benüm

Şeyh'den ıstılâh-ı Nakş u Füsûs
Buldı ifnâ-yı kalbüm içre husûs

Bahs-i 'ilm-i riyâzî eyler idüm
Hasmumı Hakk'a râzı eyler idüm

'İlm-i ma'kûlı görmişem ma'kûl
'İlm-i menkûle olmışam men kul

Mâhirem men 'arûz u kâfiyede
Nite kim Kâfiye ile Şâfiye'de

Görmişem men Sıhâh-ı cevherini
Gûşa aldum dür ile gevherini

V'er lugat cümlesinde men mâhir
Ger mu'ammâ vü ger lugaz zâhir

Şâ'irem işde ortalıkda sözüm
Altı dilde gazel dirüm men özüm

Türki dirmin revân Nevâ'î gibi
Farsîde hemân Benâyî gibi

'Arabî söylerem velî Kürdüm
'Aybsuz Tanrı'dur budur hurdum

Ermenî dilini kemâlince
Bilürem Hindi dahi hâlince

Oldum idi müderris ü kâzî
Hem hatîb-i zemâne-i mâzî

Va'zumı ehl-i fazla dinledürem
Vecd ü hâletle halkı inledürem

Bilürem at ü it kemâli nedür
Anlarum bâz u yüz hâli nedür

Çerg u şâhîn ü bahrî vü şungâr
Uzadupdur kamu bana minkâr

Çekerem egri yâ düz ok ataram
Togrı dirmin degül mini sataram

Türk ile Türk Kürd ile Kürdem
Evde koyun yabanda bir kurdam

Kime olsam harîf yâhud yâr
Bilürem zât-ı cevherinde ne var

Beglerün hâssa meclisi edebin
Bilürem vakt-ı lutf ile gazabın

Çalaram gönlüm olsa tanbûrı
Severem hûb yüzlü manzûrı

Min mini hem nedîm bilürem
Aglar iken harîfi güldürürem

Bu kdar 'akl u 'ilm ü dânişle
Hüsn-i idrâk ü fehm ü bînişle

Felek itdi yirümi kûy-ı mugân
Mini kıldı esîr-i hüsn-i cevân

Bulmadum 'ilmden bugün behre
Olmışam şimdi şi'r ile şöhre

İltifât eylese zemâne şehi
Bendenün sözlerine gâh gehi

Her ne emr itse nazm bâbında
Hâtır eglenmeye cevâbında

V'er mana iltifât olmasa yâr
Kaluram bî-nevâ vü 'âciz ü zâr

Çerh dönsün hemîşe kâmun ile
Şöhre bulgıl cihânda nâmun ile

Bu du'âmı işit li ey şeh-i dîn
Cebrâ'îl-i emîn disün âmîn[1374]

[1374] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1430-3

Diğer kaynaklar gibi Şükrî'nin şâirliğini öven Latîfî, aşağıdaki beyitlerinin hüner ehlinin makbulü olduğunu ve bunların tamam bir divâna bedel olduklarını ifade eder:

Okuman şimden girü Ferhâd u Mecnûn kıssasın
'Aşk yolında zene meyl eylemez merdâneler
*
Kande benzer bana Mecnûn gibi ser-gerdân-ı 'aşk
Ol tutupdur dâmen-i sahrâ vü ben dâmân-ı 'aşk[1375]

Şükrî'nin Yavuz Sultan Selim'in vefatı üzerine yazdığı ve Selim-nâme'sinin sonunda aşağıda yer alan mersiyesi bulunmaktadır:

İy felek feryâd kim bî-bâksın
Bî-vefâlık resmide çâlâksın
İy diger-gûn keç-rûy-ı bîhûde-seyr
V'ey ribât-ı kühne-i virâne deyr
Bî-sebât u tîr vü hod râysın
Ser-nigûn ol gerçi pâ-ber-câysın
Görmedi lezzât senden âdemî
Âdeme zindân idübsin 'âlemi
Olmadı hşnud senden bir kişi
Kahr irdi sen cefâ-kârın işi
Kime kim sen nûş virsen nîş olur
Anı kim şâh eyledün dervîş olur
Olmadı devrinde bâri mu'teber
Ne kerem ne zor ne hüsn u hüner
Gonca-leb gülruhları hâk eyledün
Gül-misâl lek sîneler çâk eyledün
Dehr bagında gül-i handân olur
Sâ'ati handân iymas giryân olur
Sen bu nev'a döneli iy çarh-ı pîr

[1375] Latîfî, A.g.e., s. 327

Kalmadı şâh u selâtin u vezîr
Kanı İskender kanı Behrâm-gûr
Cümle senden gördi bunlar dest-i zûr
Keykubâd u Behmen u İsfendiyâr
Rüstem u Efrâsiyâb-ı nâm-dâr
Senden oldı iy felek bunlar zebûn
Bî-vefâsın ser-nigûn ol ser-nigûn
Şevket ile kim ki urdı başa tâc
Tâcın urdun topraga iy bî-revâc
İy felek Âdem demünden tâ bu dem
Belki ol demden ki sen koydun kadem
Nice şahın tâcın urdun hâke sen
İtmedün rahmet yakasın çâke sen
Nice tahtı tahta-i şûm eyledün
Taht ile şâhını ma'dûm eyledün
Eyledün evvel sitem İskender'e
Nevbet ile tâ irişdi Hayder'e
Lîk âhir bu zamân içünde sen
Bir hatâ itdün cihân içünde sen
Kim unuduldı o serverler tamâm
Dünya mâtem dutdı bozuldı nizâm

Kanı İslâmun ümîdi Hân Selîm
Kancaru 'azm eyledü Sultân Selîm

İy felek âdem murâdın virmedün
Dâd senden kimse dâdın virmedün
Kanı ol haşmetle hükm ü gîru-dâr
Ol selâtîn-i zamândan yâdigâr
'Akl-ı evvel gibi her işden habîr
Fikr içünde tîg ile tedbîr bir
Min ledün 'ilmünden olan nükte-dân
Dâniş-i takvîm ile Sâhib-kırân

Hikmet-i Yunân'a ta'n iden hakîm
Yer yüzinün hüsrevi Sultân Selîm
Dîn emîri vü şerî'at hüsrevi
Hâmi-i İslâm u Ahmed pey-revi
İy felek n'itdün cihân sultânına
N'eyledün sen yedi kişver hânına

Kanı İslâmun ümîdi Hân Selîm
Kancaru 'azm eyledü Sultân Selîm

Berr ü bahrün pâdişâhun n'eyledün
Evc-i rahmet mihr ü mâhun n'eyledün
Ol mühendis kanı kim cev cev cihân
Münkasım olmışdı ana bî-gümân
Kanı ol hikmet hüdâvendi hakîm
Yedi kişver pâdişâhı Hân Selîm
N'eyledün ol şehriyârı n'oldı hâl
Kanı ol Dârâ-yı İskender misâl
N'itdün ol şâh-ı Süleymân-haşmete
N'oldı ol Lokmân u Âsâf-hikmete
'Akl-ı evvel tek rumûz-ı kün fekân
Olmaz idi ol mühendisden nihân
Kanı ol 'irfân u dâniş hüsrevi
Ol kemâlât ehli şâh-ı ma'nevî
Ol belâgât gülşeninün bülbüli
Ol melâhat bâgınun ra'nâ güli
Seyr itdükçe diger-gûn ol felek
Merhamet yok sende magbûn ol felek

Kanı İslâmun ümîdi Hân Selîm
Kancaru 'azm eyledü Sultân Selîm

Ol kerem genci felek kanı bugün

Kanda vardı ol kerem kânı bugün
Genc alup dünyâyı vîrân eyledün
Genci vîrân içre pinhân eyledün
Mü'minün dünyâda gam-hârı Selîm
Ehl-i İslâmun hevâdârı Selîm
Kanı ol Ahmed-rûy Îsâ-nefes
Derd-mend olanlara feryâd-res
Döneli encümle bu rûşen sipihr
Burka'ın ref' itdi andan gördi mihr
'Adl âsârıyla ma'mûr oldı dehr
Belki eyyâmında tiryâk oldı zehr
Kâfiri hayf u dirîg ile alan
Şâm u şarkı darb-ı tîg ile alan
Âh kim bed-mihr ü kec-revsün felek
Düşmen olursun kimi sevsen felek

Kanı İslâmun ümîdi Hân Selîm
Kancaru 'azm eyledü Sultân Selîm

Ol Ebu'l-gâzî ki devr-i rûzgâr
Görmemişdi bir ana benzer süvâr
Ol kerâmet mülkinün şehzâdesi
Ol vegâ meydânınun âzâdesi
Arsa-i 'âlem süvârı Hân Selîm
'Âleme hükm eyleyen Sultân Selîm
Heybetinden yirde gökde murg u mûr
Eylemezlerdi icâzetsiz 'ubûr
Kılıcından kana gark oldı cihân
Kanı şimdi ol mübârız pehlevân
Yayına zih zih dirken çarh-ı pîr
Çarh ucından şimdi oldı gûşe-gîr
'Âleme 'arz eyleyen rengîn bâhâr
Yir yüzin tâc ile iden lâlezâr

Kanı İslâmun ümîdi Hân Selîm
Kancaru 'azm eyledü Sultân Selîm[1376]

ESERLERİ:

Şükrî'nin bugün için elde bulunan tek eseri ***Selim-nâme***'sidir.[1377] Kaynaklarda şâirin bu eserini beğenen Kanuni Sultan Süleyman tarafından bir ***Süleyman-nâme*** yazmak için de görevlendirildiği fakat bu eserini bitiremeden vefat ettiği zikredilir.

4.124. TÂLİʿÎ

Asıl adı Mahmud Çelebi'dir. Âşık Çelebi'ye göre Manisa'da, diger kaynaklara göre Kastamonu'da doğmuştur. Necatî ve Sun'î ile birlikte Şehzade Mahmud'un maiyyetinde bulunan şâir, şehzâdenin defterdarlığını yapmıştır. Şehzadenin ölümünden sonra bölüğe geçerek yeniçeri kâtibi olmuş ve Yavuz Sultan Selim devrinde bu görevde iken Amasya'daki yeniçeri ayaklanmasından kısa bir süre sonra ölmüştür. Yavuz Sultan Selim'in, Taliʿî'ye Acem seferini yazma görevi verdiği fakat yazdığı manzum-mensur tarihin sultan tarafından beğenilmediği bildirilir. Âşık Çelebi'ye göre eserinin beğenilmemesi üzerine utanan Tâli'î'yi bir gün Sultan Selim sohbete davet etmiş. Şair de korkuyla Âhî Çelebi'ye "*Sultan, sohbet sırasında kızar da Tâli'î'nin boynunu vur diye emrederse, cellât benim boynumu vurur mu?*" diye sorunca Âhî Çelebi "*Evet*" cevabını vermiş. Bunun üzerine Tâli'î de ona, "*Bana böyle sohbet gerekmez. Zira pekmez, iğne yarasıyla meydana gelen baldan bin kere iyidir*" demiş. Bunu işiten padişahın gönlü şaire kırılmış, kırıklık da gönlünden gitmemiş. Sonradan Amasya'da kışlandığında yeniçeri isyan edip vezirlerden Pîrî Paşa ve Dukâkin-zâde'nin evini basınca orada durulmayıp Rum'a dönülmüş. Tâli'î, yeniçerilerin yaptıklarıyla ilgili bir kıta söylemiş. Kıt'anın "*Ne yire varsa Tâli'î biledür*" mısraını işiten Yavuz Sultan Selim de ona "*Yeniçeriler paşaların evlerini bastığında da birlikteymişsin, malum oldu*" deyince korkuyla "*Birlikte idim, ama*

[1376] Şükrî-i Bitlîsî, A.g.e., s. 379-383; Mustaf a İsen, **Acıyı Bal Eylemek**, Akçağ Yay., Ankara 1994, s. 183-186
[1377] Bu eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: s. 189

önlemeye gitmiştim." cevabını vermiş. Ancak büyük bir korkuya kapılarak kâtiplikten ayrılmış ve kısa bir müddet sonra da ölmüş.[1378]

Tezkirelerde Tâli'î'nin şiirlerinden övgüyle bahsedilir. Tâli'î, hakkındaki en ayrıntılı değerlendirmenin sahibi Latîfî, onu büyük şairlerin ya ikincisi ya üçüncüsü sayarak şairlerin üstadı Zatî'nin onun için "nısf-ı Necatî'dir" dediğini belirtmiştir. Şiirden anlayanların, "Türkçe söyleyen şairler arasında Necâtî'ye benzer temiz ve yüksek bir şair varsa o da budur" değerlendirmesinde müttefik olduklarını vurgulamıştır. Tâli'î'yi şair olarak ayrı bir yere koyduğunu gösteren ifadelerle onun "tercüme, tıraş, tazmin ve iktibas" bulunmayan, atasözleriyle bağlantılı, ancak daha önce söylenmemiş kafiye ve rediflerin yer aldığı, lafız ve edası kabalıktan, sıkletten uzak, pak, selis, düzgün ve nefis şiirler yazdığına, ***Dîvân***'ındaki beyitleri, sanatları ve hayalleri kendisinin ihtira ettiğine değinmiştir. Kaynaklarda atasözü ve deyimlerle örülü güzel ve sade şiirler yazdığı belirtilen şairin, Farsça ***Dîvân***'ındaki gazel, kaside, kıt'a ve rubaileri arasında ise üslup farkları bulunmaktadır. Kasidelerinde ehl-i beyt sevgisine yer veren, gazellerinde genellikle beşerî konulara değinen, özellikle aşk ve şarap üzerinde duran rint bir şair görünümünde olan, kıt'alarında ise yer yer müstehcen ifadelere başvuran Tâli'î'nin, Farsça gazellerinde mazmunları kullanırken çok sık tekrara düşmesi sanatının dikkati çeken özelliklerindendir.[1379]

Şâh İsmâ'îl hezîmetine (...) târîh
Ne tursın tur ey şeh-i âdil
Yola gir zâd ile zevâd ile

Azab ile yeniçeri divşür
Hadden endâzeden ziyâde ile

Tâ ki âlemde ola bir târîh
Şâhı mât eyle gel piyâde ile

Kıt'a

[1378] Sehî Bey, A.g.e., s. Latîfî, A.g.e., s. 372, Âşk Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 647; Mehmet Nail Tuman, A.g.e., C. 2, s. 580; M. Fatih Köksal – Sedat Kardaş, "Tâlî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1096
[1379] M. Fatih Köksal – Sedat Kardaş, A.g.m.

Keskin oldugı bu yeniçerinün
Dâ'imâ seyf-i kâtı'î biledür

Yagdurur hasma tîr bârânı
Harbeden berk-ı lâmi'î biledür

Bahtı kördür bugün bu tâ'ifenün
*Ne yire varsa **Tâli'î** biledür*
*
Gülşen-i hüsn içre bu yeni yitişen tâzeler
Göresüz 'âşıklarun hep eski derdin tâzeler

Müdde'îler itmedi kûyun hicâzın çün makâm
Şehr içinde n'eyler ey dil-ber ye bu âvâzeler

Kâkülün gönüller almagı verendâz eylemiş
Çok durur zülf-i girih-gîründe bu endâzeler

Hattı gelmeyince güzeller mülâyim olmadı
Bu bahâneyle ilün gönlin yolı kim yazalar

Hat degüldür defter-i hüsni tagılmasun diyü
Kara ibrişimle zülfi eylemiş şîrâzeler

Zülfi tîbi hasretinden ölicek topraguma
Dûstlar bir sûret ile tâbe kabre yâzalar

*Pâdşehlıkdür bugün hana gedâlık **Tâli'î***
Anlarunçün açılur hep bu der ü dervâzeler[1380]
*
N'ola ol yüzi güneş lutf ile bir kerrelige
Seyr idegelse kadem bassa bizüm gölgelige

[1380] Edirneli Nazmi, A.g.e., 697-98

Yakdı ‘uşşâkı yine âteş-i dil-sûz-ı firâk
Meded itmezse nigârîn bize bir bûselige

İtlere vireyin oş oş dirin agyârı dili
Korkaram kim yine ol gözleri âhû elige

Nice nerm ola müselmânlar o kâfir beçe kim
Âhenîn gönlini döndürdi Firengî çelige

Sen boyı serv dil-ârâyı tek âzâd itsün
Dûstum hâcene cânlar vireyin heftelige

Husrev-i hâver iken gün yüzün ayını görüp
Güni gör kim sanemâ girdi delikden delige

***Tâli’î** şi’rine din kimse nazîre dimesün*
Beyt kim mermer ile yapıla yir yok helige[1381]
*
‘Işk yolında yaraşmaz sanemâ ‘âr ehli
Ehli vardur her işün mâ-hasal ey yâr ehli

Gülşen-i kûyunı sensüz dilemez ‘âşıklar
Kâyil olmaz yalunuz cennete dîdâr ehli

Zâhidün yog imiş ikrârı lebün şerbetine
Ne bilür lezzet-i rûhâniyi inkâr ehli

Şöyle bil bagladı kâfir saçunun küfrine kim
İki yüzden kuşanur kuşagı zünnâr ehli

Satsalar iki gözüm ayagunun topragını

[1381] A.g.e., s. 2364

Tûtiyâ gibi kapardı anı bâzâr ehli

Hasteler işigüne gelse n'ola dirlik umar
Varsa begler begi kapusına tîmâr ehli

***Tâli'î** tûti-i tab'un söze âgâz idicek*
Âferînler getüre hep ana inkâr ehli[1382]

ESERLERİ:

1. Farsça Dîvân: Şairin kaynaklarda sözü edilmeyen ancak günümüze ulaşmış tek eseridir. Kütüphanelerde üç nüshası (Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Mustafa Con A 529/II; İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraccıoğlu 975; Tire Kütüphanesi. NP/399-3) tespit edilen ve 22 kasîde, 427 gazel, 19 kıt'a ve 4 rubâ'î'den oluşan dîvân üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[1383]

2. Türkçe Dîvân: Latîfî'nin sözünü ettiği ***Dîvân***'ın kütüphanelerde nüshası bulunmamaktadır.

3. Selîm-nâme : Âşık Çelebi, Tâli'î ve Sücûdî'nin Yavuz Sultân Selîm'in emriyle Acem seferi hakkında mensur bir tarih yazma işine giriştiklerini, ancak muhtemelen berbatlığından dolayı Tâli'î'nin metni ortaya çıkaramadığını bildirir. Gelibolulu Âlî ise ikisinin de manzum mensur birer eser ortaya koyduklarını, fakat değersizlikleri nedeniyle ikisinin de şöhret bulamadığını belirtir.[1384] Bugüne kadar eserin herhangi bir nüshasına tesadüf edilememiştir.

4.125. TÎGÎ (KARA MURAD PAŞA-ZÂDE)

[1382] A.g.e., s. 2802
[1383] Sedat Kardaş, **Tâli'î'nin Farsça Divanı ve Necâtî Bey Divanı ile Mazmunlar Açısından Mukayesesi (İnceleme - Edisyon Kritik - Transkripsiyonlu Metin - Tercüme -Mukayese)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012
[1384] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. ; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s.

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Atâ tarihinde Yavuz Sultan Selim devri Enderun şâirleri arasında zikredilir ve aşağıda yer alan beyitler şiirlerine örnek olarak verilir:[1385]

Yıkar bir ayagıla 'âlemi bilmem ne hikmet var
Şarâb-ı telh ile sâkî elinde acı kuvvet var

*

Nakd-i eşk ile fakîr olmışıdım hayli gani
Yakdı câm-ı mey ile sâkî-i gül-çehre beni

*

Yaturdım gerçi 'aklı 'ışkla ey yâr-ı sîmîn-ten
Cünûn vâdîlerin ögretdi gönlüm her zamân bir fenn

*

Rişte-i cân ile ol Yûsuf'a tâlib olanın
'Âkibet seyr idesiz ipligi bazâra çıkar

*

Âhıma meyl eyledi ol servi itdim der-kenâr
'Âlem içre görmedüm böyle muvâfık ruzgâr

4.126. ULVÎ

Bursa'da doğan şâir Yegânoglu namıyla tanınmıştır. Yavuz Sultan Selim devrinde bu şehirde müderris iken vefat etmiştir. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi, tedrisi bırakıp tasavvufa meylettiğini, ömrünü ibadetle geçirdiğini naklederler. Latîfî, devrinin ilim ve irfanda mümtaz ve müstesna kişilerinden olduğunu belirterek şiirlerinin muhayyel, sanatlı ve güzel olduğunu ifade eder. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi ise sade, sanattan uzak, tasavvufi şiirleri olduğunu belirtirler. Ulvî'den bahseden tezkirelerde muhtemelen II. Bayezid devri sonlarında yazdığı ve devrin ahvalinden, bozukluklarından şikâyet eden şu şiiri örnek olarak verilir:[1386]

Dâr-ı dünyâ-yı denînün kim cefâ bünyânıdur
Mihnet ü derd ü belâ vü gam çehâr erkânıdur

Devlete irdüm diyen dünyâda zillet ehlidür

[1385] Tayyar-zâde Ahmed Atâ, A.g.e., C. 4, s. 110-1
[1386] Latîfî, A.g.e., s. 400-1; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 1101-3; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 691-2

Hâce sûd itdüm diyü zu'm itdügi hüsrânıdur

Ribka-i rukye-i dünyâdan it nefsün halâs
Bende-i fakr ol ki fakr ehli cihân sultânıdur

Nân-ı huşk u sofra-i dervîşi tahkîr itme kim
Her gice kerrûbiler ol sofranun mihmânıdur

Devlet-i fakra irişmez kaldı mahrûm-ı ebed
Câme-i şeyn ile fahr itmek anun kim şânıdur

Câme zer-beft oldugı setr ide sanur 'aybını
Ol ki halk içre libâs-ı ma'rifet 'üryânıdur

Şehrün ıslâhı neden olsun ki her müfsid ki var
Yâ efendi muhzırı yâ muhtesib oglanıdur

Kâdı-i şehr astîninden çıkan vakt-i kazâ
Fıkh kitabı sanmanuz mekr ü hıyel destânıdur

Âsâf-ı devrân geçen şimdi Süleymân devrine
Nagme-i Dâvûdı sanur kim tuyur elhânıdur

Mâl-i beytü'l-mâli taksîm itse defterdâr-ı mülk
Halka minnet eyleyüp eydür ki şâh ihsânıdur

Müftîye kavl-i esah yazsun diyü emr olalı
Konya kavlini yazup eydür ki Tatar Hanıdur

Harf-i zencânîde 'âcizdür müderris gerçi kim
Kendi zu'm-ı fâsidince Seyyid-i Cürcânîdür

Şol vaşak kürkin giyüp muslih geçenler halk içün

Sanma muslih her biri kûh-ı sitem kaplanıdur

Kürsî-i vâ'iz ki cem' olmış 'avâm etrâfına
Sûretâ kürsî ve ma'nîde riyâ dükkânıdur

Halka cezbe gösterüp vecd oldugında şeyh-i şehr
Cezb-i mâl itmek diler kasdı cihân fettânıdur

'Âlem-i kevn ü fesâdı kande gördi hükm ider
Ol müneccim kim yeri dâyim rasad zındânıdur

Zer hesâb eyler etıbbâ muttasıl kılmaz hisâb
Kankı gündendür maraz yâ kankı gün behrânıdur

Hâce-i şehrün neden mâlı helâl olsun kim
Atlas-ı yezdî didügi kutni-i kâşânîdür

Pîr olup kesb-i ma'ârfide geçenler müntehî
Mekteb-i üstâd-ı 'aşkun tıfl-ı ebced-hânıdur

Her ne kim vaz' olsa ıslâh-ı cihâna zıdd olur
Gâlibâ devrân-ı dehrün âhir-i ezmânıdur

'Uzlet eyle halk-ı 'âlemden ki fetret vaktidür
Tut kenâr ey dil ki âşûb u sitem tugyânıdur

4.127. VAHYÎ

İznik'te doğmuş, tahsilini tamamladıktan sonra Diyarbakır'a giderek orada kadılık yapmıştır. Âşık Çelebi Vahyî-i Evvel diye andığı şâirin Diyarbakır ve İran'da uzun müddet kaldığını ve o yörelerin şive özelliklerin şiirlerinde görüldüğünü ifade eder. Latîfî'ye göre Yavuz Sultan Selim devri sonlarında ölmüş olan şâirin güzel ve muhayyel şiirleri vardır. Ayrıca Nasûhî'nin takvîmine de kaynaklık eden mensur bir

takvimi vardır. Âşık Çelebi bu takvimden bir bölümü tezkiresinde aktarır.[1387] Vahyî'nin ***Mecma'u'n-nezâ'ir***'de aşağıdaki üç gazeli yer almaktadır:

Ruhlarundan mihr-i 'âlem aldı çün bir zerre tâb
Haşre dek yanar çerâgundur söyünmez âftâb

Dûd-ı âhum başumı göstermese olmaz 'aceb
Kal'a-i kûh-ı bülendi dâyimâ örter sehâb

Kaddümi çeng eyledüm kânûn-ı 'ışk içre bugün
İnil inil inlerem derd ile mânend-i rebâb

Gülşen-i rûyunla 'âlem şöyle hoş-bû oldı kim
Şîşe-i eflâki şeb-nem toldurur her gün gül-âb

Eşk-i çeşmüm mevcinün seyl-âbını gördi meger
*Korkusından **Vahyi**yâ deryâda göz yumdı habâb*[1388]

*

Tîr-i âhum göklere çıksa yiridür her zamân
Ki oldı pehlûmda benüm her üstühânum bir kemân

Zer-feşân evrâka yazmaga 'atâ rû vasfunı
Safha-i eflâke çekdi hûb cedvel kehkeşân

Âteş-i âhum dururken başuma Mecnûn gibi
Ey saçı Leylâ yapar mı bûm-ı nekbet âşiyân

Pehlevân-ı gamze-i hûn-rîzi 'uşâkı sıyup
Hüsn meydânında asmışdur iki müşkîn müşkîn kemân

Ruhları tâbında görinse dehânı tan mıdur
***Vahyi**yâ çün zerre olur nûr-ı şems ile 'ayân*[1389]

[1387] Latîfî, A.g.e., s. 561-2; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 1, s. 552-5
[1388] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 324-5
[1389] A.g.e., s. 1872-3

*

Toldı çeşmüm hadakınun kadehi kanlar ile
Tâs-ı sakkâ gibi kim pür ola mercânlar ile

Gonçelerle tolu bir gülşene döndi sînem
Tolduraldan berü tîrün anı peykânlar ile

Zî-sa'âdet ki kenâra çeküben âb-ı revân
Ne safâlar sürer ol serv-i hırâmânlar ile

Kâh-ı cismüm yile varmamag içün âhumdan
Dem-be-dem su seperem dîde-i giryânlar ile

Nev-cevân oldı yine olmış iken pîr-i köhen
*Hem-nişîn olalı **Vahyî** güzel oglanlar ile*[1390]

4.128. VÂLİHÎ

Hakkında tek bilgi veren kaynak olan Latîfî'ye göre Tokatlı, Türkmen-şekl, şuride-hal, derviş sıfatlı, hoş-âvâz, şiir-şinâs, mâme-perdâz bir kimse olup güzel sesiyle çarşı pazarda gazeller terennüm eder ve naʿtlar okurmuş. Necâtî'nin bütün şiirleri ezberinde olup Türk dilinde Necâtî'nin şiirlerine nâzir olmaz der ve onun şiirlerine nazîreler söylermiş. Latîfî, Yavuz Sultan Selim devrinde öldüğünü bildirir ve aşağıdaki şiirini örnek vererek Necâtî'nin "*Bir içim su umaruz hançer-i bürrânundan / N'ola bir kez içirürsen ne çıkar yânundan*" matlaʿlı şiirine nazîre olduğunu belirtir:[1391]

Kimseler söz alımaz gonca-i handânundan
Kimse cân kurtarımaz gamze-i fettânundan

Gönlümüz oldı perîşân yine bin hasret ile
Bir haber virdi sabâ zülf-i perîşânundan

[1390] A.g.e., s. 2389-90
[1391] Latîfî, A.g.e., s. 555-6

Ola sâyende begüm her biri bir serv-i bülend
Ne yire sâye düşe serv-i hırâmânundan

4.129. VÂSİ'Î

Devrin âlimlerinden Dimetokalı Abdülvâsî Çelebi'nin mahlasıdır.[1392] Sehî Bey, şâirliği hakkında bir değerlendirmede bulunmadan hoş tabiatlı, nazik bir kişi olduğunu belirterek aşağıda yer alan ilk beyti şiirine örnek olarak verir. Latîfî ise, tabiatının şiire çok yatkın olmakla birlikte az olduğunu ve bu sebeple şöhret bulmadığını belirterek diğer örnek beyitleri aktarır.[1393]

Kaşun kemânlarıyla gamzen ki ata oklar
Uşşâkı sînesinden sihr ile bir bir oklar
*

Çeşmün bakalıdan bana hışm ile bakışlar
Ceyhûn u Fırat'a gözüm ögretdi bakışlar
*

Çâk olan dest-i cefâ ile girîbânumdur
İlişen hâr-ı gam-ı mihnete dâmânumdur
*

Sûfî çü bezme geldün ayuk ayuk oturma
Mey sohbetinde dirler ayuklar uyuklar

Dün gice mest bülbül bâlâ-yı serve çıkmış
Şevk ile hoş çagırdı rengîn ü ter uyuklar
*

Didüm ey şâhum yüzünde der mi bu yâ dür midür
Didi şol derdür ki bu derden durur derde devâ

4.130. VİSÂLÎ

[1392] Abdülvâsî Çelebi'nin hayatı için bkz.: s. 65
[1393] Sehî Bey, A.g.e., s. 76; Latîfî, A.g.e., s. 554-5

Asıl adı İsâ olup Aydınlıdır. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde Edirne'de saray hocalığı yapmış ve bu görevdeyken ölmüştür. Adının İsâ olmasından dolayı şâirler arasında hristiyan olduğu söylenerek "sünnetsiz" olarak da anılmıştır. Ahmet Mermer, şâirin şiirlerinin yer aldığı bir mecmuadaki kayıttan hareketle adının Salahaddin de olabileceğini iddia eder. Sehî Bey, dilinde kekemelik olan, şiir kaidelerini iyi bilen bu sebeple herkesin şiirine müdahale eden fakat şiiri ilmine göre makbul olmayıp sözleri can sıkıcı biri olarak tanıtır. Latîfî, her ilimden haberdar biri olduğunu söyleyerek onun için "*pâk-dil ü rûşen-nihâd vü fenn-i bedî'-i 'arûzda kâmil üstad idi*" değerlendirmesini yapar ve aşağıdaki gazelini örnek olarak verir:[1394]

Gözlerümdür güzelüm gözünü cân ile seven
Göze göster gözüni gözden ırag olma inen

Görmek olmaz iki gözüm kişi gözini velî
Görmişem göz seni gördükde iki gözümi ben

Aglamakdan gözüne uyalı kan oldı gözüm
Çıksa gözden göz ucından ne 'aceb göze uyan

Gözlerün gözler iken oldı gözün gözüme tuş
Göz ucıyla göz iderken göze göz oldı fiten

*Gözlerün itdi **Visâlî** dilini gözden ırak*
Dimedüm mi göze uyup gözümü gözleme sen

Tezkirelerde yer alan yukarıdakine benzer sade Türkçe şiir örneklerinden dolayı bazı araştırmacılar, Fuad Köprülü'nün Tatavlalı Mahremî ve Edirneli Nazmî'yi başlıca temsilcileri olarak belirttiği Türkî-i Basit hareketine daha sonra Visâlî'yi de ekler ve hatta onu bu hareketin ilk temsilcisi olarak nitelerler. Tezkire yazarları onun sade Türkçe ile yazdığı konusunda herhangi bir şey söylemezler. Ancak, etrafında şiir yazan hemen herkesin şiirindeki edebî kusurlarını bulup

[1394] Sehî Bey, A.g.e., s. 166; Ahmet Mermer, **Türkî-i Basît ve Aydınlı Visâlî'nin Şiirleri**, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 57; Latîfî, A.g.e., s. 562-63

söyleyecek kadar şiir bilgisine sahip olan Visâlî'nin şiirlerini bu bilgisine oranla başarısız olarak değerlendirirler.[1395]

Mâh-rûlarda vefâ olmaz olursa az olur
'Âdeti dil-berlerün cevr ü cefâ vü nâz olur

Nâmelerde nâm-ı yârı yazmagıl ey hâme kim
Yârı sevdügüm tuyarlar nâmeler gammâz olur

Açılup geldi habîbüm gidicek bârid rakîb
Kış aradan gitse lâ-büd gül açılur yaz olur

Dil-berüm gâyet güzeldür benzemez âhirlere
Ârifün sâyir güzelden sevdügi mümtâz olur

*Bu **Visâlî** pîrün olsa sözleri gâyet latîf*
Tutma ey mutrib 'aceb kim çeng-i hoş-âvâz olur[1396]
*

Âh kim seyr eylemez ol şûh yâr agyârsuz
Şâh-ı gül gibi salındukça salınmaz hârsuz

Leblerin bî-derde sunar 'âşıkın yâd eylemez
Saga şerbet içürür bîmârı kor tîmârsuz

Yâr içün dünyâ vü dînden geçdügüm bu ki ehl-i 'ışk
Dîn ü dünyâsuz olurlar olımazlar yârsuz

'Işk odına yandugumdandur müdâm âh itdügüm
Bu mu'ayyendür ki hergiz dûd olmaz nârsuz

Gitmedi dilden hayâl-i zülfün ey serv-i revân
Kanda ise köhne vîrân olmaz imiş mârsuz

[1395] Hatice Aynur, "Türkî-i Basit Hareketini Yeniden Düşünmek", **Turkish Studies**, Volume 4/5 Summer 2009, s. 41
[1396] Ahmet Mermer, A.g.e, s. 135

*Âstânundan **Visâlî** bî-nevâyı sürme kim*
'Andelîb-i hoş-nevâdur olımaz gülzârsuz[1397]

4.131. ZAMÂNÎ

Lakabı "Kız Memi" olup Edirnelidir. Kaynaklarda hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunan şâirin Yavuz Sultan Selim devri sonlarında genç yaştayken öldüğü belirtilir. Asrının makbullerinden güçlü bir şâir olduğunu ifade eden Latîfî, Ahmed Paşa'nın "ateş" redifli gazeline en güzel nazireyi onun söylediğini de iddia eder ve bu gazelinden iki beyit aktarır:[1398]

Didüm nâr-ı 'izârunda nedür zülf-i siyâh cânâ
Didi ol gözlerüm nûrı ki olmaz bî-duhân âteş

Didüm ki ey gül-i ra'nâ nedendür ruhlarun hamrâ
Didi ki sûz-ı bülbülden olupdur gülistân âteş
*
Düşte gördüm had-i rengînine gelmiş hattın
Gâlibâ pek yakın olu gele vakt-i ecelim
Ko beni hâk ile sâyen gibi yeksân olayım
Çünki pâ-bûsı şerîfine şehâ ermez elim

4.132. ZAMÎRÎ

Çankırılıdır. Şairliğinin yanında remmâl-i zâmirdân olan Zamîrî, bu özelliğiyle II. Bâyezid döneminde İstanbul'da tanınmış bir kişidir. İlm-i simyâ'ya ait bir takım gizli bilgilere merak salmış ve Yavuz Sultan Selim'in ilk dönemlerinde esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolmuştur. Esrar Dede, Mevlevî olup Çankırı civarında bulunan Mevlevî tarikatı erenlerinden, ululuk makamına erişmiş mürşitlerden tasavvuf dersleri aldığını, mürşitlerinin yolunu takip ederek bu tarikata

[1397] A.g.e., s. 145
[1398] Latîfî, A.g.e., s. 287; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, 431-2; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. IV, s. 2420; Rıdvan Canım, A.g.e., s. 79

girmiş gönlü temiz bir tarikat dervişi, muhabbet ehli bir âşık olduğunu ve Sultan Selim devrinde vefat ettiğini bildirir. Zamîrî, Halebiyye tetimmesinde müderrislik yaparken, Sahn'dan bir medreseye atanacaktır. Ancak ulema arasında bu kadar yükselebilecek şöhrete sahip olmadığından dolayı dönemin kazaskeri Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi, bu tayine engel olmaya çalışır. Buna rağmen II. Bayezid'in Zamiri Efendi hakkında "*Fünun-ı aliyeye kadir değilse de Kafiye şerhlerinden Mutavassıt adındaki kitabı derste okutmaya kadirdir, ondan ders versin.*" diyerek emir vermesiyle bu atama gerçekleşmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde Zamîrî azledilir ve kendisine 60 akça emekli maaşı bağlanır.[1399]

Kaynaklarda herhangi bir eserinden bahsedilmeyen Zamîrî'nin şiirleri ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Ancak Klasik Türk Edebiyatı'nın ünlü şairlerinden olan Ahmet Paşa ve Necâtî Bey'in ona nazîreler yazması döneminde sıradan bir şair olarak görülmediğinin delilidir. Bugün ona ait olduğu zannedilen şiirler Eğridirli Hacı Kemal ve Pervane Bey'in nazire mecmualarında kayıtlı bulunan yedi gazeli, bir murabbaʿı ve bir gazelinin tezkirelerde yer alan üç beytinden ibarettir.[1400] Bu şiirler, Milli Kütüphanede bir Mecmuʿa-i Eşʿâr'da Zamîrî mahlasıyla kayıtlı olan fakat kendisine aidiyeti kesin olarak bilinmemekle beraber üslup açısından benzerlik gösteren dört gazel, iki kıtʿa ve bir müfred ile birlikte Adnan Şimşek tarafından bir bildiriyle yayımlanmıştır.[1401]

Def'-i nâr-ı gam idersem dil-i büryânumdan
Baş çeker âteş-i mihnet yine büryânumdan

Kûh-ı mihnetde olur her biri bir lâle-i derd
Katre kanlar ki tamar dîde-i giryânumdan

Dil-i sad-pâreme nisbet çıkar ey gül her dem
Şerer-i nâr-ı gamum çâk-i giribânumdan

Şâm-ı firkatde kara bahtumla geçdi günüm

[1399] Latîfî, A.g.e., s. 370-1; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 579; Beyânî, A.g.e., s. 155; Esrar Dede, A.g.e., s. 316; Adnan Şimşek, "Çankırılı Bir Divânn Şâiri: Zamîrî", **Doğumunun 100. Yılında Zeki Ömer Defne ve Çankırılı Şairler Sempozyum Bildirileri,** Çankırı 2004
[1400] Adnan Şimşek, A.g.m., s. 240-1
[1401] A.g.m., s. 244-9

İrmedi müjde-i vasl ol meh-i tâbânumdan

*Ölse ger derdile geçmez bu **Zamîrî** senden*
N'ola ger geçdi ise tîr-i gamun cânumdan[1402]
*

Men' kılmazdun dil-i bî-çâreyi feryâddan
Hâkisârun hâletin bir kerre sorsan bâddan

Nâvekün çıkdı gönülden lîk bir dem çıkmadı
Lezzet-i tîr-i gamun bu hatır-ı na-sâddan

Dag dag itmişdi cânı lâle-veş hâl-i lebün
Nokta-i yâd itmedin tıfl-ı gönül üstaddan

İtlerün feryâd u nâlemden uyumaz giceler
Âh elinden nâlenün feryâd bu feryâddan

*Ey **Zamîrî** nar-ı firkat 'akibet eyler güzâr*
Ger ola gönlün senün muhkem yine pulâddan[1403]

4.133. ZÂTÎ (ö. 954/1546)

Karesi sancağına bağlı Balıkesir kasabasında doğmuştur. Âşık Çelebi bizzat kendisinden işittiğine göre adının İvaz olduğunu ve adının ebced hesabıyla karşılığı olan 876/1471-72'de doğduğunu nakleder. Sehî Bey ve Latîfî, isminin "Bahşî" olduğunu söylerken Gelibolulu Mustafa Âlî ise "Satılmış" olduğunu, bundan kısaltılarak "Satı" dendiğini ve şâirliğe heves edince bunu "Zatî"ye çevirdiğini bildirir. Ailesi hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla beraber memleketi Balıkesir'de baba mesleği olan çizmecilikle geçimini sağladığı ve bir yandan da şiir yazdığı bilinmektedir. ***Letâif*** adlı eserinde Balıkesir dışında Bursa, İznik, Edirne ve

[1402] Fatma Baş Çetinkol, **Pervane Beg Nazire mecmuası Mecmuatü'n-Nezair (415-440),** Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 19-20
[1403] A.g.t., s. 49

Manisa'da bulunduğunu kaydetmesine rağmen bu şehirlerde ne için bulunduğu ve ne ile uğraştığı bilinmemektedir. [1404]

905/1500-01 civarında İstanbul'a gelen Zatî burada şâir Mesîhî ile tanışmış ve onun sayesinde Hadım Ali Paşa'nın himayesine girmiştir. İşitme problemi nedeniyle devlet görevi alamayan Zâtî, İstanbul'da bir remil dükkânı açarak geçimini sağlamaya çalışmış ve bu sırada da şâirlikteki maharetini göstererek adını duyurmaya başlamıştır. Ali Paşa sayesinde devrin Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi, Tâcî-zâde Cafer Çelebi, Defterdar Pîrî Paşa, Kadri Efendi gibi önde gelen kişilerinin meclislerine dâhil olmuş ve sultan II. Bayezid'e biri nevruzda, ikisi bayramlarda olmak üzere en az üç kaside sunarak ihsânına nâil olmuştur.[1405] Âşık Çelebi, bir gün kendisine neden memuriyet almadığını sorduğunu Zâtî'nin kendisine "*İstanbul'a geldiğimde Sultan Bayezid zamanı idi. Bu devirde âlimlere, seyyidlere, şeyhlere ve şâirlere câizeler, maaşlar verilirdi. Sultan Bayezid'e bayram, bahar ve kış münasebetleri ile ıydiyye, bahâriyye ve şitâiyye kasideleri verir, ihsanlarına nâil olurdum. ...Nevruzda takdim ettiğim kasidelere 2000 akça câize ve bayramdakilere de elbiselik kumaşlar ihsan alırdım. Senelerce bunlarla geçindim. ...Sultan Bayezid'in son zamanlarında meydana gelen karışıklıklarda Şehid Ali Paşa, Müeyyed-zâde ve Tâcî Çelebi azledilip malları yağma edildi. O zamanlar ben kimsesiz kaldım, fakir düştüm ve remil ile geçindim. Sultan Selim padişah olunca kendisine bir Nûniyye takdim ettim. Padişah kasidemin şu beytini*

Serverâ bir bende-i bî-kayddur kapunda adl
Tutamazdı anı zencîre çeküb Nûşirevân

beğendiğinden sâlyânemi ve câizemi artırarak bir de köy bağışladı. Sultan Selim dâima seferde idi. Müeyyed-zâde öldü, Tâcî-zâde öldürüldü ve ben yine kimsesiz kaldım. Sultan Süleyman zamanında da yine kasideler verdik, câizeler ve sâlyâneler aldık...." dediğini aktarır.[1406]

Hamilerinin ölmesi ile devlet erkânı arasında eski rağbet ve itibarını kaybeden şair, geçimini vaktiyle Müneccimzâde'den öğrendiği reml ve vefk ile

[1404] Sehî Bey, A.g.e., s. 194; Latîfî, A.g.e., s. 262; Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1573; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 215
[1405] Vildan Serdaroğlu, **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divânı**, İsam Yay., İstanbul 2006, s. 37-38
[1406] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 3, s. 1580-84

sağlamaya başlamıştır. Zâtî'nin bu maksatla Bayezid Câmii yakınında kiraladığı dükkân bir müddet sonra İstanbul'un en önemli edebi muhitlerinden biri hâline gelmiştir. Bu dükkâna devrin tanınan tanınmayan, divanı olan olmayan, büyüklü küçüklü pek çok şairi devam etmiş, şiirlerini ilk defa burada okumuş, artık devrin şiir otoritesi kabul edilen Zâtî'den şiirleri hakkında fikir sorar olmuşlardır. Bunlar arasında bir müddet sonra meşhur olacak Yahyâ Bey, Kara Fazlî, Hayâlî Bey, Galatalı Kudsî ve Bâkî gibi şairler de vardır.[1407] Âşık Çelebi, kendisine gelen ve ona yeni yazdıkları şiirleri okuyan genç şairlerin buldukları güzel mazmunları, hiç kullanılmamış manaları hafızasına yerleştirip daha sonra kendi şiirlerinde kullandığını iddia eder. Falcılıktan geçimini sağlayacak kadar kazanamayan şair, artık para karşılığında da şiirler yazmaya başlamış, yaşı oldukça ilerlediği için dükkânını da evine yakın bir yere taşımak zorunda kalmıştır. İkbal günlerinden sonra on bir sene fakirlik ve sıkıntı ile mücadele eden Zâtî, 954/1546 yılının Kasım ayında vefat etmiştir. Şâirin cenazesi, Âşık Çelebi ve Yahyâ Bey başta olmak üzere dostları tarafından kaldırılmış ve Edirnekapı dışında Keşfî, Basîrî gibi şairlerin medfun bulunduğu kabristana İbni Kemal ve Bâkî'nin mezarlarının yakınına defnedilmiştir.[1408]

Sehî Bey, Şeyh Vefâ tarikatına mensup derviş kişilikli biri olduğunu belirttiği şâirin şiirinin makbul, beyitlerinin sanatlı olduğunu ifade eder. Gazellerinde hususi manalar, kimsenin şiirinde söylenmemiş atasözleri ve deyimler bulunduğunu bildirir. Latîfî, söz sermayesinin nükteler icad edeni ve şiir sanatının hayaller irade edeni olarak nitelediği Zâtî'yi "kutbü'ş-şu'arâ" olarak anar. Necâtî'den sonra Anadolu şâirlerinin üstadı olduğunu belirtir ve sanatı hakkında son derece övücü ifadeler kullanır. Diğer tezkirecilerin de ittifakla övgüyle bahsettikleri Zâtî hakkında yalnızca Gelibolulu Mustafa Âlî "sonuç olarak tabakasınca şâirdir" diyerek güzel manalar bulmasının nev-heves şâirlerin taze mazmunlarına sahip çıkmasına bağlı olduğunun söylendiğini aktarır.[1409]

Halvetiyye tarikatine bağlı olmasına rağmen şiirlerinde genellikle tasavvuf bulunmayan rind-meşreb şairin şiirleri de âşıkâne ve rindânedir. Ahmed Paşa ve

[1407] Mehmed Çavuşuğlu, **Divanlar Arasında**, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, s. 78
[1408] Orhan Kurtoğlu, "Zâtî, Ivaz", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=802
[1409] Sehî Bey, A.g.e., s. 194; Latîfî, A.g.e., s. 262-63; Gelibolulu Mustafa Âlî, A.g.e., s. 217

Necâtî tesirinde olmakla birlikte onlar kadar titiz ve seçici davranmamış, kaleminin ucuna gelen her şeyi şiire dökmekten geri durmamıştır. Bundan dolayı şiirleri arasında gerçekten güzel olanlar bulunduğu gibi kusurlu ve zevksiz olanlar da vardır. Zâtî Dîvânı'nda yer alan zevksiz ve kusurlu şiirlerin bilhassa maddî sıkıntılar içinde bulunduğu dönemlerde kaleme alındığı söylenebilir. Zira şair bu sıkıntılı döneminde geçimini şiirle karşılamaya başlamış ve artık ısmarlama şiirler yazmaya başlamıştır. Nitekim Âşık Çelebi de şairin son zamanlarda yazdığı şiirlerin mana ve söyleyiş bakımından zayıf olduğunu söylemekte, bunu da Zâtî'nin sağlık problemlerine, geçim sıkıntısı çekmesine ve herhangi bir mansıba sahip olmamasına bağlamaktadır. Ahmed Paşa, Necâtî ve Bâkî arasında bir köprü görevi üstlenen Zâtî'nin şiirlerinde belki de atasözü, halk deyim ve söyleyişlerini sıkça kullanmasından dolayı pek çok imale ve zihaf göze çarpmaktadır. Kullandığı vezinler ve bunların kullanım sıklığı da genel olarak Türk şiirindeki duruma paralellik göstermektedir.[1410]

Zâtî'nin aşağıda yer alan üç gazeli Edirneli Nazmî'nin şiir mecmuasında yer alan zemin şiirlerdendir:

Ol elif-kad cevr ider ki itmez tahammül Kâf ana
Görmedüm anun gibi insâfsuz insâf ana

Yâ ilâhî bende sabr u yârda insâf yok
Yâ bana sabr u tahammül vir yahod insâf ana

Tâze tâze cân bulam irdükçe 'Îsâ-lebüne
Topragumdan kûze eylerse eger hazzâf ana

Taglarda bir kişi bin derd ile âh eylese
Anı Ferhâdî sanup âheng ider etrâf ana

Mihr-i hüsn-i dil-berün vasf olmaya bir zerresi
Haşre dek halk-ı cihân olsa eger vassâf ana

[1410] Orhan Kurtoğlu, A.g.m.

Kalbimüzde kalmaz ey sûfî küdûretden eser
Şol kadar virür safâ sâfî şarâb-ı sâf ana

*Virmezem **Zâtî** bütün dünyâ tolusı cevhere*
Derd-i 'ışk-ı yârumı kim olmışam sarrâf ana[1411]
*

Gözlerüm giryân iden cânânı andum agladum
Şehr-i sabrı yile viren ânı andum agladum

Gördi yaşum tola geldi gözleri köprilerün
Ebrveş ol afet-i devrânı andum agladum

Tunca sanman yol basup merdümler alan kanlu su
Kûh-ı fürkatde bugün yârânı andum agladum

Seyle virdüm Edrine gibi karârum şehrini
Dil Sitanbul'undaki sultânı andum agladum

Çerhe döndürdi zemîni encüm-i eşküm görüp
Döne döne ol meh-i tâbânı andum agladum

Gözlerüm Tunca kenârında olan evler gibi
Gark oldı dün gice cânânı andum agladum

N'ola gark olsa revân mecmû'-ı bâg u bâgçe
***Zâtiyâ** ol gonçe-i handânı andum agladum*[1412]
*

İlâhî bende-i şâh-ı sitemkâr olmasun kimse
Kemend-i mihnet ü derde giriftâr olmasun kimse

Bu yâd illerde ben deryâ-yı 'ışka âşinâ oldum

[1411] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 135-6
[1412] A.g.e., s. 1643

İlâhî vâdi-i gurbetde bîmâr olmasun kimse

Habâb-ı mey gibi dem-beste vü âvâreyem her dem
Hey ol mest-i mey-i nâza hevâdâr olmasun kimse

Dögünmekden ten-i zerdüm siyâh itmek durur kârum
Gök altında benüm gibi siyehkâr olmasun kimse

Makâm-ı müşterî oldı benüm menzilgeh-i âhum
Metâ'-ı mihrüne ey meh harîdâr olmasun kimse

Cefâ ile delüp bagrum benüm ney gibi inletme
Senün esrâr-ı 'ışkundan haberdâr olmasun kimse

Ne tâli' var ne devlet var ne tâkat var ne kudret var
*Nigârın görmemekde **Zâti** nâ-çâr olmasun kimse*[1413]

ESERLERİ:

1. Divân: Sehî Bey ve Latîfî, Zâtî'nin 3000 gazeli ve 500 kasidesi bulunduğunu söylerken Âşık Çelebi ise kaside sayısında mutabık kalmakla beraber gazellerinin sayısını 1600-1700 olarak verir. Divânın gazeller kısmı üç cilt halinde ve ilk iki cildi Ali Nihad Tarlan, üçüncü cildi ise Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri tarafından yayımlanmıştır.[1414] Yalnızca gazellerden müteşekkil bu basılı divân 1825 gazel ihtiva etmektedir.

2. Şem' ü Pervâne: Konusu Rum hükümdarı Şah Jale'nin oğlu Pervâne ile Çin Fağfuru'nun kızı Şem' arasında geçen aşk olan 3937 beyitlik bu mesnevî, hezec bahrinin "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla 1534'de yazılmıştır. Çift kahramanlı aşk ve macera konulu olması sebebiyle Zâtî'nin bu mesnevisinin diğer ***Şem' ü***

[1413] A.g.e., s. 2458
[1414] Ali Nihad Tarlan, **Zati Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 1.Cilt,** Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1967; A.g.y., **Zati Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 2.Cilt**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970; Mehmet Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri, **Zati Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 3.Cilt**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987

Pervâne mesnevileriyle isim benzerliği dışında bir benzerliği yoktur.[1415] Şimdiye kadar bilinen beş nüshası bulunan eser üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır.[1416]

3. Letâif: Zâtî'nin devrin ileri gelen şahsiyetleri ve şairleri ile arasında geçen nükteleri derlediği aynı zamanda bazı meslek erbabını tanıttığı eseridir. Eser Mehmet Çavuşoğlu tarafından tanıtılmıştır.[1417]

4. Edirne Şehrengizi: Mesnevi nazım şekli ve aruzun hezec bahrinin ***mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün*** kalıbıyla yazılan eser, II. Bayezid döneminde Edirne'yi ve bu şehrin güzellerini konu edinir. 139 beyitten oluşan şehrengizin 48 ve 123. beyitleri arasında 38 güzel anlatılmış, bunlardan otuzunun ismi, sekizinin de mesleği söylenmiştir. Her güzelin ismi ve mesleği ikişer beyitle övülmüştür. Eserin bilinen iki nüshası vardır (Süleymaniye Ktb., Lala İsmail Böl., n. 443 ve Bayezid Ktb., n. 3595 bulunan Dîvân'ının derkenarında)

5. Mektup: Mekke'de bulunan Gazâlî Deli Birader'in, İstanbul'un, padişahın ve diğer dostlarının ahvalini sormak maksadıyla yazdığı manzum mizahi mektuba Zâtî'nin aynı üslupla verdiği cevaptır. Oldukça süslü ve mensur olarak yazılmış kısa bir girişle başlayan eser, kaside nazım şekliyle yazılan 48 beyitten oluşmaktadır. Mektupta devrin önde gelen devlet adamlarıyla şairlerden oluşan 31 kişi sahip oldukları fizikî durum, müptelalıklar gibi kimi özellikleriyle vasfedilmişlerdir. İki nüshası (Süleymaniye Ktb. Lala İsmail Böl. n. 443'te yer alan Zâtî Dîvânı'nın 337b-339a ve Nûruosmâniye Ktb. n. 4968'de bulunan yazmanın 94a-95b varakları arasında) tespit edilen eser, Gazâlî'nin mektubuna yazılan diğer cevaplarla birlikte Günay Kut[1418] tarafından neşredilmiştir.

[1415] Sadık Armutlu, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şemʿ ü Pervâne Mesnevîleri", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı),** S. 39, Erzurum 2009, s. 894

[1416] Sadık Armutlu, **Zâtî'nin Şem' ü Pervâne Mesnevisi**, İnönü Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Malatya 1998

[1417] Mehmet Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâifi" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XVIII, İstanbul 1970, s. 25-51; A.g.y., "Zâtî'nin Letâifi II", **Türk Dili**, C. XXIV, S. 237; Ankara 1971, 211-212

[1418] Günay Kut, "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar." **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1973-74**, TDK, Ankara 1974, s. 223-252

Kaynaklarda Zâtî'nin bu eserlerinin dışında ***Ahmed ü Mahmûd*** adıyla lirik bir mesnevisinin, ***Hüsrev ü Şîrîn*** tarzında bir ***Ferruh-nâme***'sinin, ***Fâl-i Kur'ân***, ***Siyer-i Nebî*** ve ***Mevlid***'inin de olduğu belirtiliyorsa da şimdilik bu eserlerin herhangi bir nüshası tespit edilememiştir. Ayrıca Niyazi Ünver'in Zâtî'ye mal ettiği ***Kasîde-i Bürde ve Tecümesi*** ise Süleyman Zâtî'ye aittir. [1419]

4.134. ZEYNÎ (ö. 934/1527)

Yavuz Sultan Selim'in vezirlerinden Zeynel Paşa'nın mahlasıdır. Latîfî mahlasını Zeynî olarak verirken Hasan Çelebi Zeynelî olarak aktarır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Kefe sancağında mutasarrıf iken (934/1527) vefat etmiştir. Kamil ve fazıl bir zât olup güzel şiirleri bulunduğu belirtilir. Farsça'ya ve edebi bilgilere olan vukûfundan dolayı kimsenin şiirni beğenmeyip hatalar bulduğu, Sultan Selim'in meclisinde bir şiiri tenkid edince sultanın "senin mahlasın Dahlî olsun" diyerek latife ettiği rivayet edilir. Sehî Bey, kendisine ait bir gazele Zeynel Paşa tarafından söylenen nazîrenin

Efsâne-i cünûnum destân olup okunsun
Hengâme-i belâda şi'ri Sehî tuyugdur

beytini aktararak bazılarının paşaya delilik isnâd ettiklerini ve bu beyitten anlaşıldığı kadarıyla bunda biraz doğruluk payı olduğunu ifade eder.[1420]

Latîfî, aşağıda yer alan beytin Kefe'de mutasarrıf iken yazdığı bir gazelden olduğunu bildirir:

Devr-i gülde düşmeyüp elden ayagı lâlenün
Bezm-i gülşende yanar par par çerâgı lâlenün

Aşağıdaki gazel de Edirneli Nazmî'nin nazîre mecmuasında "Zeynî" mahlası ile kayıtlıdır:

Bunca müddet gerçi ayru düşmişem dîdârdan
Şükr-i Hak gitmez hayâli dîde-i bîdârdan

[1419] Orhan Kurtoğlu, A.g.m.
[1420] Sehî Bey, A.g.e., s. 69-70; Latîfî, A.g.e., s. 288; Hasan Çelebi, A.g.e., C. 1, 429-30; Mehmet Nâil Tuman, A.g.e., C. 1, s. 395; Şemsettin Sâmî, A.g.e., C. 4, s. 2449

Yaradan çün kim beni ol yâre mahrûm eyleye
Dûstdan düşmenlik olmazsa ne gam agyârdan

İşidüp zârîlıgum zâg u gurâb ider sezâ
Bülbülem çün dûr düşdüm gülşen ü gülzârdan

Zâr u bî-zer vuslat-ı sîmîn-ten oldum cân virüp
Ey nice assum ziyâna virdi bu bâzârdan

Dil münâcât-ı necât eyler çü Mûsâ-yı kelîm
Tûr işigünde tecellî göreli envârdan

Kanum içdükçe gözüm hançer çeker didüm niçün
Didi mest oldı diler kim cân ala huşyârdan

Bunca müddet hasretünden haste vü bîmâr idüm
Niçün anmazsın tabîbüm ***Zeyni****yi tîmârdan*[1421]

5. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE NESİR

Klasik Türk edebiyatında esas olan nazımdır, şiirdir. Sanat göstermek isteyen bir kisinin sanatını en iyi sekilde manzûm eserlerde gösterebilecegi görüşü hemen bütün Klasik Türk edebiyatı şair ve yazarlarında hâkimdir. Yavuz Sultan Selim döneminin önde gelen şairlerinden ***Âhî*** (ö. 1517), adeta devrin hâkim sanat telakkisine işaret ederek, nesirden ziyade şiirin öncelikli oldugunu şöyle dile getirmiştir:

Yazaruz la'l-i lebün yâdına rengîn gazeli
Diyicek şi'r dirüz biz begüm inşâ dimezüz

Âhî'nin çağdaşı olan ve gerek nazım, gerekse nesir alanında birçok eser vücuda getiren Bursalı ***Lâmiî Çelebi***'de (ö. 1531), divânının önsözünde "*eş-şi'rü eşrefu mâ*

[1421] Edirneli Nazmî, A.g.e., s. 1951

yü'ellefu" (Şiir, telif edilenlerin en üstünüdür.) ifadesini kullanmakta ve nesir ne kadar önemli olursa olsun üstünlüğün nazımda olduğunu şu beyitle belirtmektedir:[1422]

Nesrdür gerçi dehre sermâye
Dürr-i nazmun durur velî pâye

Şiir ve nesir yazarlarını eski edebiyat ve kültür tarihimiz içerisinde her zaman için kesin sınırlarla ayırmak doğru değildir. Zira çok kere adeta gelenekleşmiş olarak bir şair aynı zamanda eserlerini nesir olarak da yazmaktadır. Bu yönden olduğu gibi yine gelenekleşmiş olarak her türlü mensur eser, yazarının kendisinin veya iktibas ettiği şiirlerle süslenmiş, dolayıyısıyla manzum-mensur karışık olmaktadır. Bu tür eserlerde aynı veya benzer muhteva ve üslûp hassasiyetleri tespit edilmesi mümkündür. Başka bir ifadeyle edebiyatla hiçbir alakası olmayan konularda yazılmış mensur eserlerde dahi edebî bir yön bulunabilmektedir.[1423]

Şiir mahiyeti icabı didaktik olmaya direnç gösterirken nesir konumu gereği açıklıktan yanadır. Bu tavır XVI. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamış ve bir düşünce yayma aracı olan nesir, sanat gösterme aracına dönüşmüş, bunu gerçekleştirmek için de şiire ait özelliklere yaslanmaya başlamıştır. Nesir dili değişmiş; yerel ifadeler, halk diline yakın kolay anlaşılır bir üslup ve daha anlaşılır bir Türkçe yerine bedii üsluba yaslanan secili anlatımlara, sistematik bir ifade biçimine yer verilmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren bir şekil özelliği olarak mensur metinlerde manzum parçalar görülmeye başlamıştır. Nazım-nesir karışık olan bu eserlerde kuşkusuz asıl unsur nesirdir ve manzum parçalar nesirde ifade edilen düşünceleri özetlemek, sonuç çıkarmak, yazarın belli bir amaca dayanan niyetini gösterip duygularını bedii bir ifadeye büründürmek için kullanılmıştır.[1424]

Dönemin edebî nesrinin en önemli temsilcileri de yukarıda nazmın nesirden üstünlüğüne dair beyitlerin sahibi olan Lâmiî Çelebi ve Âhî Çelebi'dir. Manzum-

[1422] Sait Okumuş, "Klâsik Türk Edebiyatında XV ve XVI. Yüzyıl Nesir ve Nâsirlerine Bakış", **Uluslararası Sosyal Arastırmalar Dergisi,** C. 4, S. 18, Yaz 2011, s. 87
[1423] Amil Çelebioğlu, **Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, MEB Yay., İstanbul 1994, s. 110
[1424] Mustafa İsen, "Estetik Nesir", **Türk Edebiyatı Tarihi** (Editör: Talât Sait Halman), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2007, C. 2, s. 82-83

mensur pek çok eser veren Lâmiî Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i ve onun bu eserini uzun bularak kısaltmak maksadıyla kendisi de aynı isimle bir eser yazan Ahî'nin bu eserleri, bu dönemde başlayan nazım-nesir eserlerin başarılı örneklerinden ikisidir.

Türk edebiyatında ilk dikkate değer örneğini Sinan Paşa ile gördüğümüz secinin ön planda olduğu bedii üslupla kaleme alınmış süslü nesir, bu dönemde Farsça ve Arapça'dan dilimize giren yeni kelimeler, terkipler, soyut kavramlar ve birleşik cümle kuruluşlarıyla zenginleşerek örneklerini sergilemeye başlar. Metinlerde yabancı kelimelerin sıklıkla kullanılması, cümlelerin çok uzun kurulması sebebiyle bu dönem metinlerinin anlamların bazı karışıklıklar meydana getirir. Bu sebeple özellikle eserlerin dibâce kısımları uzun ve karışık cümlelerle doldurulmuş, çok basit düşünceler uzun ve karışık bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.[1425] Dönemin meşhur şairlerinden Celîlî'nin ***Bahâr-nâme*** adlı eserinin dibâcesi bu tarz nesre örnek sayılabilir.

Sade, sanatsız nesirin bu dönemdeki en bilinen temsilcisi Uzun Firdevsî'dir. ***Süleyman-nâme*** adlı eseriyle tanınan ve bu eserinin 81. cildini Yavuz Sultan Selim devrinde yazdığı bilinen Firdevsî, dinî-tarihî-destânî bu eserinde çok sade, halk söyleyişine çok yakın adeta Dede Korkut hikâyelerinin Türkçesine yakın bir lisan kullanmıştır.[1426]

Osmanlı resmî yazışması ya da klasik adıyla inşa, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin bir dünya devletine dönüşünün bilincinde olan aydınlar elinde bu başarı ve güvenin ihtişamını dosta düşmana göstermek istemiştir. Osmanlı inşasının Arapça, Farsça ve Türkçe kelime kadrosunun zengin imkânlarından faydalanarak dolaylı anlatımı ön plana çıkaran, süslü ve secili anlatımı tercih eden, muhatabı etkileyici anlatımı Tâcî-zâde Cafer Çelebi(ö. 921/1515) ile oluşmaya başlamıştır.[1427] Tâcî-zâde Cafer Çelebi, Yavuz Sultan Selim devri inşasının en önde gelen ismidir. Çaldıran seferi dönüşü yeniçerileri itaatsizliğe sevketmekten suçlu bulunarak idam edilen Cafer Çelebi, özellikle Farsça ve Arapça inşâsıyla ün yapmıştır. Çaldıran seferi sırasında Sultan Selim tarafından Şah İsmail'e gönderilen

[1425] A.g.m., s. 82-84
[1426] Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.1, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 503
[1427] A.g.e., s. 86

mektupların çoğunu ve Çaldıran Fetih-nâmesi'ni Cafer Çelebi'nin kaleme aldığı bilinmektedir. Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin kardeşi Sa'dî Çelebi (ö. 922/1516) de kaynaklarda Arapça inşâsıyla övülmektedir. Âşık Çelebi, tezkiresinde Mısır seferi ile alâkalı olarak bir irsâl-nâme yazılması icap ettiğinde Yavuz Sultan Selim'in Cafer Çelebi'yi yâd ederek "sağ olaydı ona yazdırırdık." dediğini; sultana yakın kişilerden bazılarının "kardeşi Sa'dî Çelebi Semâniye müderrislerindendir, inşâda Cafer Çelebi'den daha yüksek seviyede değilse de daha alçak seviyede de değildir" demeleri üzerine çağrılarak bu irsâl-nâmeyi yazmaya memur edildiğini aktarır. Nâmeyi okuduğunda inşâsını beğenen sultanın Sa'dî Çelebi'yi medresesinde ücretine 30 akça artış, 30.000 akça nakit ve bir samur kürk ile ödüllendirdiğini bildirir.[1428]

Yavuz Sultan Selim'in resmi yazışmalarından bazılarını da Mevlânâ Mürşid-i Acem ve İdrîs-i Bidlisî'ye yaptırmıştır. Pek çok Osmanlı sultanına ait resmi mektupların suretinin yer aldığı Feridun Bey Münşeâtı'nda Çaldıran seferi sırasında Mevlânâ Mürşid-i Acem inşâsıyla Şah İsmail'e gönderilen Farsça bir mektubun[1429] ve Mısır'ın fethi dolayısıyla İdrîs-i Bidlisî inşâsıyla Şirvan Şah'a gönderilmiş Farsça bir fetih-nâmenin[1430] örneği bulunmaktadır.[1431]

5.1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ NESİR ÖRNEKLERİ

5.1.1. AHÎ, Hüsn ü Dil'den[1432]

Bismillahirrahmanirrahim

Matla'-ı envâr-ı kelâm-ı kadîm Fâtiha-i nüsha-i tevkî'-i dîn hâtime-i râh-ı vele'd-dâllîn salli 'alâ men hüve hayrü'l-enâm men gurefe'l-'adni 'aleyhi's-selâm varak-ı nigâr-ı kitâb (ünzile ileyke)[1433] ve kıssa güzâr-ı hitâb (nahnu nakussu 'aleyke)[1434] münşî-i cerîde-i ümmü'l-kitab u nakkâş-ı sahîfe-i fasli'l-hitâbi âfitâb (Allahu nûr u's-semâvât)[1435] ü mâh-tâb (el-hamdü lillâhi'llezî halaka's-semâvâti

[1428] Âşık Çelebi, A.g.e., C. 2, s. 981
[1429] Feridun Bey, **Mecmua-i Münşeâtü's-Selâtin**, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1264/1848, s. 354
[1430] A.g.e., s. 385
[1431] Bu mektupların suretleri için bkz.: Ekler
[1432] Mümine Çakır, A.g.t., s. 60-65
[1433] Sana indirilen (vahyedilen) K.Kerim, 2/4
[1434] Biz sana anlatıyoruz. K.Kerim, 12/3
[1435] Allah göklerin nûrudur. K.Kerim, 24/35

ve'l-arze ve ce'ale'z-zulümâti ve'n-nura)[1436] *misbâhi ısbâh (meselü nûrihim kemişkâtin fîhâ mısbâhün)*[1437] *kâle (ve iz kâle rabbüke li'l-melâiketi innî câ'ilün fi'l-erdi halîfeten)*[1438] *ol dem ki sultân-ı 'Akl-ı lâhûtî arz-ı beden-i nâsûte halîfe-i Yezdânî kılup şehr-yâr-ı dil-i insanı şehr-istân-ı tabî'at-ı hayvânîde sâhib-i vazife-i Rabbânî kıldı*

Mesnevî

Göz açup kâf u nûndan 'ayn-ı 'âlem
Zebânsuz nutka geldi mîm-i âdem

Nesîm-i feyz-i hak Îsâ-dem oldı
Deminden kara toprak âdem oldı

Bulunmaz hâk-ı âdem degme kânda
Ânunçün yokdurur âdem cihânda

Dirîgâ kanı ol devlet hümâsı
Hayat âbı gibi yokdur karası

Meger zulmetde ol ser-çeşme-i cân
Yire geçmişdürür çün âb-ı hayvan

Nesr

Pes bu kevkebe-i şâhî vü debdebe-i kûs-ı şehin-şâhîden kûs-ı feleke gulgule vü hûş-ı meleke velvele semmâk u semeke zelzele düşüp câmi'-i ezher-i semâda vü mescid-i envâr-ı aksâda hatîb-i minber-i arş u seccâde-nişîn-i mihrâb-ı ferş imâm-ı Ka'be-i kudsden ü hümâm-ı medîne-i insden hutbe-i (ve iz kulnâ li'l-melâiketi's-cüdû liâdemi) zümresinden hıtta-i savma'a-ı âlem ü zâviye-i ka'be vü zemzemde mu'tekif-i kâffe-i ümeme vü 'âmme-i erbâb-ı himeme lisân-ı gaybden ü zebân-ı lâreybden terennüm-i bî-nidâ vü tekellüm-i bî-savt u sadâ ile bî-nokta vü hurûf u bî-cezm-i vukûf bir hutbe-i 'ıyd ü mev'ize-i pür-va'd ü va'îd-i imlâ vü inşâ itdi kim eimme-i melek ü cemâ'at-i câmî'-i felek ol kıble-i dil ü câna vü mihrâb-ı zemîn u âsmâne saf

[1436] Hamd, gökleri ve yeri yaratan , karanlıkları ve aydınlığı vâr eden Allah'a mahsustur. K. Kerim 6/1
[1437] O'nun nûrunun temsîli içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. K. Kerim 24/35
[1438] Bir zamanlar Rabb'in meleklere "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"dedi. K.Kerim, 2/30

saf u taraf taraf kıyâm u ku'ûd u rükû vü sücûd idüp râkiûn u sâcidûn (fesecede'l-melâiketü küllühüm ecma'ûn)[1439]

Mesnevî

Kılınup mescid-i felekde namaz
Sidre açdı du'âya dest-i niyâz

Doğruluk üzre çün kıyâm itdi
Anda Cibrîli Hak imâm itdi

Kec idi çün rukû'ı şeytânun
Cümle sehv oldı secdesi anun

Nesr

Lâ-cerem ol sanem savma'a-i vucûd u 'adem ü kıble-i bütân-ı hudûs ü kadem Ka'be-i ervâhdan diyâr-ı eşbâha çeküp mihman-hâne-i cihân-ı nakş u nigâr u büt-hâne-i kevn ü mekâna sûret-i Erjeng ü Ferhâd oldı

Beyt

Zehî 'atâ vü nevâl u zehî celâl ü şeref
Zehî kemâl ü cemâl u cemîl-i celle celâl

Mukaddes-i ceberrût u müsebbih-i melekût (Yüsebbihû lehû fîhâ bi'l-guduvvi ve'l-âsâl)[1440] *husûsan ol mükehhel-i çeşm-i (Mâzâga'l-basar)*[1441] *u münevver-tal'at-ı (İkterebeti's-sâ'atü ve'n-şakka'l-kamer)*[1442] *ki 'ayn-ı 'uluvv-i himmeti nergis-zâr-ı harem-i nâsûte iltifât ü nazar kılmadı vü Nazar 'utüvv-i 'ismeti 'abher-i gül-zâr melekûtı 'aynına almadı*

Beyt

Nergislerinde sürme-i mâzâg görmeyen
Gönli gözünde yokdur anun kühl-i rûşenâ

[1439] Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler. K. Kerim, 15/30
[1440] Orada sabah, akşam onun ismini tesbîh ederler. K.Kerim, 24/36
[1441] Göz (Hz. Muhammed'in gözü) şaşmadı. K.Kerim, 53/17
[1442] Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. K.Kerim, 54/1

Âyât-ı mu'ciz-âsâr ü beyyinât-ı i'câz-şi'ârla bevâdî-i belâgatde (Eş-şu'arâ'u yettebi'uhümü'l-gâvûn)[1443] *u vâdî-i sanâyi'-i fesâhetde bülegâ-yı zü-fünûn (ennehüm*[1444] *fî külli vâdin yehimûn)*[1445]

Şi'r

Levha-i muhaddesâta hatt-i kadem
Yazılı ebced-i vücûd u 'adem
Tıfl-i mekteb gibi huzûrında
Kodı levh üzre barmagını kalem

Şi'r

Veli 'ömrî enne yeka'ü bi-senâ'in ömrî ve yâ leyte şi'rî
En ez kurehû şi'ri ve leyse lî şi'rin ve kavli şi'ri

ve nusallî 'alâ men estefâhu beyne'l-ver'i (Sübhânellezî esrâ bi 'abdihî leylen mine'l-mescidi'l-harâmi ile'l-mescidi'l-aksa'l-lezî bâreknâ havlehû li-nuriyehû min âyâtinâ)[1446] *(feevhâ ilâ 'abdihî mâ evhâ)*[1447] *(fe hüve bi'l-ufukil'l-a'lâ sümme denâ feteddelî fe kâne kâbe kavseyni ev ednâ)*[1448] *ve 'alâ âlihî ve ashâbihî ve hayru ahbâbihî ve ensâbihî 'aleyhim efzalü's-salavâti ve ekmelühâ ve ekmelü't-tahiyyâti ve efzalühâ mâ tala'a âlün ve belaga zâlün*

Beyt

Ve küllün kâne mensûben ileyhim
Selâmu'llahi mahmûden 'aleyhim

Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb

[1443] Şairlere gelince, onların arkasına da sapıklar düşerler. K.Kerim, 26/224
[1444] Ayette geçen " ennehüm" kelimesi metinde kullanılmamıştır.
[1445] Her vâdide mübâlağaya dalarlar. K.Kerim, 26/225
[1446] Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan cevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. K.Kerim 17/1
[1447] Allah o anda kuluna vahyedeceğini etti. K.Kerim 53/10
[1448] ...en yüksek ufukta iken doğruluvermiş. Sonra yaklaşmış ve inmiştir. Araları iki yay aralığı kadar belki daha yakın oldu. K .Kerim 53/7,8,9

Sebeb-i tesvîd-i nâme-i iftirâk u münşâ'-i inşâ'-i ruk'a-i iştiyâk oldur ki bu nâme-i firkatün varak-nigârı vü hengâme-i hasretün kıssa-güzârı vü defter-i mihnet gibi perîşân evrâk u dîvân-ı muhabbet gibi pür-derd ü iştiyâk

Beyt

Belâlu dillerün dûd-ı siyâhı
Firâk odına yanmış ya'ni Âhî

Ol zamân ki halvet-güzîn-i kûh-ı 'uzlet ü vîrâne-nişîn-i deşt-i gurbet olup târ-ı 'ankebût-ı nisyândan gâr-ı hicrâne perde-dâr u bir hümâ-tal'at hevâsıyla (Sâniye's-neyni iz hümâ fi'l-gâr)[1449] idim

Mesnevî

Cihândan yüz çevirip nâme gibi
Dilim kesmişdim andan hâme gibi

Bütün dünyâda bir yârim yog idi
Egerçi anda agyârım çog idi

Kızıl kanıyla göz yaşın ezerdim
Kara yazulu dîvânım yazardım

Cihân hüsrevlerine şehd ü şeker-rîz olup gâh Hikayet-i Şîrîn ü Pervîz ü gâh Rivâyet-i Gülgün u Şebdîz gâh tîşe-i hâme ile kûh-kenlige âgâz u gâh bî-sütûn-ı gamda nâle vü Ferhâda dem-sâz u hem-âvâz

Nazm

Dil-i ferhâd gibi dûd-ı âhı
Melâmet kûhınun ebr-i siyâhı

Farkında çetr-i şâhî vü hayme-i şehin-şâhî olup âmed-i medîd u müddet-i ba'îd ol matlûb-ı zamânun husûlinde vü bu mergûb-ı cihânun vusûlinde âk kâgıd üzre nâme-i siyâhı tahrîr ü sahîfe-i seyyi'âtıma cerîde-i günâhımı testir idüp âhir sâk-ı mesâk-ı

[1449] Mağarada iken O, iki kişiden biriydi. K.Kerim, 9/40

kelâm halhâl-ı ihtitâm encâm u giribân-ı ibtidâdan dâmân-ı intihâda temâm olmadan ve matla‘-ı dîvân-râz şeh-beyt-i niyâzdan makta‘ vü mahlas bulmadan hayyat-ı dest-i kudret-i sündüs-i hadrâdan bir serv-i semen-sânun hil‘at-vâlâsını vü meşşâtâ-i hikmet-i istebrak-ı hamrâdan bir gül-i ra‘nânun atlas-zîbâsını her sidre kâmetün tırâz-ı ‘alem-ârâsına hem-ser u her kâmet-i kıyâmetün endâze-i bâlâsına beraber sûzen-kalemle ârâste olmagla vü rişte-i rakamda pîrâste kılmagla dehân-ı yârdan bir hâtif-i gaybî vü zebân-ı dildârdan bir keşf-i lâ-raybi sırr-ı cândan âvâz u rumûz-ı nihândan keşf-râz oldukda…

5.1.2. CELÎLÎ, Bahâr-nâme'nin Dibacesi[1450]

ana inne mine'ş-şi'ril-hikmeten ve inne mine'l-beyân li-sihren[1451] gül-i hoş-nesîm-i fesâhat-ı bahâr-ârâdur şi'r

İy tâze turunc-ı gülşen-i Hak
K'oldun çemen-i hüdâya revnak

Çün küntü nebiyyen oldı yârun
Nev-bâve-i şâh-ı nev-bahârun

Şer'ün olısar şükûfe-âyîn
Tâ dâmen-i haşr iy gül-i dîn

-sallalâhu 'aleyhi ve âlihi- ammâ ba'd ma'lûmdur ki nuṭk ezher-i riyâz-ı nefs-i insânî ve azher-i kevâkib-i dürrî-i Rahmânîdür lâcerem bülbül-nefes-i nâtıka-i hoş-terennümün zâg u zagandan imtiyâzı ve hil'at-i gonce-i hikmet-i dil-keş-i tebessümün zîbâ-tırâzı olmışdur ve 'ale'l-ıtlâk bu müdde'ânun istidlâli ve nahlistân-ı 'uluvv-ı şân-ı nutkun zîbâ nihâli bu yiter kim a'zam-ı bedâyi'-i i'câz ve mua'azzam-ı şerâyi'-i hidâyet-tıraz vahy-i âsumânî vü kelâm-ı Rabbânî oldı şi'r

Virdi söz murgına hoş-âvâze

[1450] Arzu Atik, A.g.m., s. 194-198
[1451] "Muhakkak ki şiirde hikmet ve beyanda sihir vardır." mealindeki hadis-i şerif.

Köhne gülşende nagme-i tâze

kasr-ı lâhûta pâye itdi sözi
Nûr-ı nâsûta sâye itdi sözi

Çün e'azz-i enzârât-ı maksûde ve eşref-i seyyârât-ı mes'ûdedür her kişiye mülâyim belki lâzımdur ki tahsîn-i elfâz ve lutf-ı 'ibârâta -bi-vas'i't-tâkati ve taltîf-i iglâz u hüsn-i i'tibârâta -bi-kadri'l-hâce- râgıb ola lîkin nihâl-i nutk-ı dü-şâh ve nev-'arûs-ı sühan-ı fesâhat ü belâgat-ı kâh iki kısma mahsûr ve iki nesak üzre mezkûrdur şi'r

Biri manzûmdur biri mensûr
Biri ma'lûmdur biri meşhûr

Nazm hurşîd ü nesrdür kevkeb
Nazm sultân ü nesrdür düstûr

eltaf-ı bedâyi' vü eşref-i sanâyi' aksâm-ı nazm ki musta'zeb-i tab'-ı selîm ü müstagreb-i zihn-i müstakîmdür üslûb-ı gazel derdnâk ve hasb-i hâl-i 'âşık-ı sîne-çâkdür bu sebebden ki şi'r-i 'âşıkâne vü sûznâk bir şâhid-i dâmen-i pâkdür ki hızr-ı ser-çeşme-i zülâl-i hikmet ve sâkî-i câm-ı mâl-â-mâl-ı 'ışk u mahabbet olmışdur ammâ çâşnî-i 'ışkdan hâlet-engîz ve hâlet-i derdden melâmet-âmîz olmasa sûret-i dîvâr bigi bir sanem-i ra'nâ ve nakş-ı deyr-sıfat bir nigâr-ı garrâdur ki seng-dil olanlarun derûnında âteş-engîz ve dem-i serd çekenlerün gönlinde şerâr-âmîz degül şi'r

'İllet-i gâyî gazelden 'ışkdur
Sûznâk olan virür ol hâleti

Gerçi hoşdur şerbet-i şîrîn velî
Yokdur anda câm-ı mey keyfiyyeti

ve bu pâye ki sihr-perdâz-ı 'Acem'ün ednâ mertebesi ve sühan-sâz-ı Rûm'un a'lâ mastabasıdur -vâhiden ba'de vâhid bi-gayri sirkatin ve tevârüdin- anlara

müyesser olur ki selâset-i 'ibârâtda kâdir ve bedâyi'-i i'tibârâtda mâhir olalar nitekim iklîm-i Rûm'un evâ'ilinden bu merzûbumun efâzılından ba'z-ı meşâhîr mesnevî-i Türkâne ve ba'z-ı ekâbir-i cemâhîr kasâyid-i büzürgâne nazm itmişler- hakkan sümme hakkan- ki şi'r-i sûznâk fi'l-mesel dem-i Mesîh-i hurşîd-likâ ve âb-ı hayât-ı hızr-bekâdur ki her zerre-i hâki kefen-çâk ve her katre-i pâki deryâ-yı câvîdi bî-bâk eyler bu gülşen-i âteş-efrûzun evvel bülbül-i gazel-perdâzı ve bu lâlezâr-ı pür-dâg u sûzun makdem-i nevâ-sâzı pîşe-i 'ışk u melâmet şîr-gîri âhû-çeşm-i gazâle-i vefâ nahçîri destân-serâ-yı bahâristân-ı mahabbet hezâr-nevâ-yı gülistân-ı mihnet âteş-âşâm-ı sûz-ı derûn ve dûdkeş-i âh u figân-ı birûn memâlik-i sühanun husrevi ya'nî husrev-i Dihlevî'dür ikinci ol mürşid-i kâmilün peyrevi ve ol âfitâb-ı münîrün pertevi sermest-i peymâne-i âteş şûrîde-i cânâne-i kallâşveş ser-defter-i 'ışk-nâme-i nâmı Mevlânâ 'Abddurrahmân Câmî'dür üçünci Türkî dilün sühan-perdâzı ve nagme-i derdnâkün demsâzı semender-i âteş-nefes kaknûs-ı 'ışk-ı hümâ-heves kûçe-i 'ışkda âvâre vü hevâyî nevâ-sâz-ı dâstân-ı gam Nevâyî'dür dördünci İskender-i zamâne Ferîdûn-ı yegâne âfitâb-ı sipihr-i saltanat dâver-i devrân-ı ma'delet düldül-süvâr [u] zü'l-fikâr-tîg şimşîr-zen-i gerden-keş-i kûhsâr u mîg ol ki karabulut tevsen-i yekrânî ve berk-i pür-şerer tâziyâne-i dırahşândur subh-ı rahşende kubbe-i bârgâh-ı zafer-peykeri ve kavs-i kuzah çûb-i rengîn-i hargâh-ı felek-manzarıdur felek-i rakkâs bezm-i keyvân-eyvânı kavs-i kuzah anun gûn-â-gûn dâmânı ra'd hoş-elhân- 'andelîb-i bülend-âvâz-ı bâg-ı 'adâleti berk-i rahşân gül-i handân-ı bahâr-ı şeca'ât u celâleti âfitâb kubbe-i çetr-i zeberced-şi'ârı subh-ı evvel kubbe-i zer-nigârunun lü'lü'-ı şehvârı ol ki hicâz u 'Irâkdan tâ Çîn ü Mâçîn u Rûs ve girîbân-ı Şarkdan tâ dâmân-ı Magrib-zemîn u Engerûs ol hurşîd-i 'adâletün âsûde-i himâyet-pertevi ve ol âsumân-ı saltanat u celâletün sahâif-i kalem-revidür yedi ceddün asl-ı sâbit-i ferr'-i a'lâsı heft-şâh âsumânun nev-bâve-i zîbâsı şi'r

Ol şeh ki sipihr çâderidür
Şan hayl-i nücûm leşkeridür

Çün 'adlden oldı ser-firâz ol
kâdirkiş olur zebûn-nevâz ol

Pîl oldı siyâsetine maglûb

Beyni reh-i mûra kıldı cârûb

Her sâ'ile bahşiş eyler ol genc
Taz'îf-i hisâb-ı nat'-ı şatranc

Oldı iki cebi ma'den ü kân
Ahsente zihî sehâ vü ihsân

sultân bin sultân bin sultân ***Selîm hân bin Bâyezîd hâ****ndur-eyyedehullâhu bi-âyâtihi ve râyâtihi ve refa'a fî'l-hilâfeti derecâtihi- egerçi muktezâ-yı tab'-ı selîm ve zihn-i müstakîm oldur ki hazret-i hilâfet-penâh Süleymân destgâhı bu tâ'ifeden yâd ve bu kabîleden ta'dâd terk-i kavânîn-i hayâ vü edeb ve -'ameli bimâ-terekehu evlâ ve enseb-dür ammâ çünki şi'r silsile-cünbân-ı 'ışk u mahabbet ve selâsil-i pây-ı ser-geşte-i şevk ü meveddetdür ol hümâ-yı 'arş-âşiyân ve ol bülbül-i kuds-gülsitân meyl-i tenezzül-i 'ışk-ı cânân ve hevâ-yı dâne-i hâl-i müşk-efşân idüp tekellüm-i hezâr-nevâ ve terennüm-i 'andelîb-i hoş-âvâ gösterüp nâsih-i kühen-dîn nagme-perdâz-ı çemen ve mübdi'-i nev-âyîn nevâ-sâz-ı bezm-i gül ü semen olmış lâcerem bu sebebden pâye-i edebden tecâvüz olındı lîkin ekser-i kelimât-ı güherbârı ve evfer-i sevâd-ı müşknâb-ı eş'ârı meydân-ı Rûm fârisi olmayup çâbük-süvâr-ı mızmâr-ı zebân-ı Farsî olmış selâsetde nazîr-i şi'r-i husrev ve sûzişde ol âteş-i 'ışkdan bir pertevdür belki bu hum-hâne-i 'ışkdan kûs-ı husrevi bir bülbüle ve bu âvâze-i şevkden nagme-i Dihlevî bir gulguledür nitekim bu birkaç ebyât-ı gülşen-bünyâd terennüm-i bülbül-i bâg-ı istişhâd olur şi'r*

Şûhî ki mey nehorde dil-i halk hûn koned
Vây ân zamân ki çihre zi mey lâlegûn koned

Girdbâdî ki behâmûn-ı melâmet bînî
Jende-pûşî büved ez hâlet-i Mecnûn rakkâs

Nî zinde-em ez hecr-i to iy şûh ne mürde
Feryâd ez în nev' vücûd-ı 'adem-âlûd

*Dâred hasûd kîn-i **Selîmî** vü ger ne hest*
Mârâ be-misl-i âyine-i tîg-i sîne-pâk[1452]

kemîne ki bu 'ışk bülbüllerinün hem-dâstânı bu şevk fahtelerinün hem-zebânıyam Gül-i sad-berg nâm dîvânumdan ol tâze bahâristân-ı dil-i vîrânumdan sonra iki yüz bir dâne Türkî gazel ki hasb-i hâl-i dil-i pür-haleldür rişte-i nazm-ı âbdâra ve silk-i gevher-i deryâ-şi'âra çeküp tertîb-i hurûf-ı hecâ zîver-i kevâkib-i dücâ idüp Bahâr-nâme nâmı diyü ad bu kühen gülzârda bir tâze bünyâd urdum ümîddür ki deste-i gül ü sünbül-misâl zîver-i bezm-i husrev ü ferhunde-ikbâl ola şi'r

Celîlî her varakı çünki bir gül-i terdür
Bahâr-nâme disen tan degül bu dîvâna

Bu turfe kim Gül-i sad-bergden mu'ahhardur
Bahârdur fer ü zîver viren gülsitâna

Çü sâl vardı tokuz yüz dahi yigirmi bire
İrişdi âhir-i mâh-ı saferde pâyâna

Ümîd ol ki bu gül-deste-i bahâr-ı du'â
Nisâr ola der-i husrev-i cihân-bâna

*Sipihr-mertebe **Sultân Selîm**-i gâzî kim*
Yazar anun lakabın müşterî nüh eyvâna

Urıldı sikke zer ü nukresine mihr ü mehün
Mutî' oldı felek hükm-i âl-i 'Osmâna

Medâr-ı dâ'ire-i çarh u kutb-ı devrân ol
Niçe ki cünbiş ola şîve çarh-ı gerdâna

[1452] "Şarap içmeden halkın gönlünü kanatan şuh sevgili, o şuh yüzünün şarap içip kızardığı zamanı bir düşün!
Melâmet sahrasında gördüğün kasırga Mecnun'un halini duyup raks eden bir fakirdir.
Ey şuh, senin ayrılığında ne yaşıyorum ne de ölüyüm; bu yokluğa bulanmış varlıktan el aman!
Haset edenler Selimî'ye kin beslerler, aksi halde bizim gönlümüz kılıç aynası gibi tertemizdir."

ve bi'l-cümle mercû oldur ki bu nev-bâve-i bâg-ı tabîʿat ve nev-reste-i bûstân-ı fikret meclis-i şehryârdaki reşk-i bahâristân-ı nevrûz ve mânend-i gülistân-ı çemen-efrûzdur bâgbân-ı bî-berg ü nevâyı yaʿnî Celîlî-i hoş-âvâyı yâd ide

Beni yâd itdür iy dîvân-ı eşʿâr
Niçün anılmaz ol meclisde nâmum

Bahâr-nâme-i eşʿârum iletüp
Ḫas u hâşâkine ʿarz it peyâmum

5.1.3. LÂMİʿÎ, Sultan Selim'e Gönderilen İki Mektup[1453]

Burûsa kadısı Ece-zâde ağzından sâhib-kırân-ı zamân kahraman-ı kevn ü mekân Sultan Selim emerallâhü bürhânehü hazretlerine gönderilen tehniyet-nâme-i feth-i diyâr-ı ʿArabdur

Lâ-zâle tebâşîri menâşîri aʿlâmı hilâfetihi min meşârıkı'l-fethi ve'z-zaferitâliʿaten vemâ-beriha zılâlü tellâlü hıyâmi re'fetihi ʿalâ-mefârıkı ehli'l-mederi ve'l-bevri sâtıʿaten mâ-talaʿa necmün fi'l-hadrâ'i ve necmün talʿun fi'l-gabrâ'i bârgâh-ı ʿâlem-penâh mansûsu'l-esâs ve âsmân-ı mesâs ki harîm-i kâʿbe-i siyâdet-i cihânbânî ve hatîm-i kıble-i saʿâdet-i sâhib-kırânî der-südde-i seniyye-i şerîfî ve ʿatabe-i ʿaliyye-i münîfî sunûf-ı hademât-ı bendegî vü hâksârî ve ulûf-ı mekremât-ı efkendegî ve şükr-güzârî birle mukabbel ü Mübeccel olup cevâhir-i zevâhir-i edʿiye-i ihlâs ve nevâdir-i ʿavâdir-i ensiye-i ihtisâs birle ârâste vü pirâste kılındukdan sonra ʿarz-ı bnde-i ahkâr ve zerre-i kemter oldur ki hazret-i hılâfet-şiʿâr u maʿdelet-disâr ve şehryâr-ı re'fet-girdâr u nusret-âsâr rassasalâhu kavâyime saltanatihi ve deʿâyime şirketihi bi'l-ʿızzi ve't-temkîn ilâ yevmi'd-dîn ʿinâyet-i ilâhî refîk ve saʿâdet-i pâdişâhî rehber-i tarîk olup hâlisan i'lâ-i kelimetullâhi'l-ʿulyâ fi-aktâr-ı memâliki'd-dünyâ içün tugât-ı dîn ü millet ve şenât-ı mülk ü devletün hatt-ı hatâ-yı vücûd-ı pür-teşvîş sahîfe-i diyâr-ı İslâm-nigârdan tîg-ı âbdâr u âteşbâr ile hakk idüp pâk eylemek niyetine diyâr-ı şarka teveccüh-i sâhib-kırânî ve ʿazîmet-i kahramânî

[1453] Hüseyin Karaman, **Lamiî Çelebi'nin Münşeâtı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001, s. 89-93

buyruldı beru ser-â-pâ çenârvâr dest-i du'â-y haret-i perverdigâra açup ve gûş-i hûşî benefşe-girdâr-ı cebbâr-ı fütühât-ı meserret-âsâra tutup ve dîde-i ümîdi nergis-âyîn-i râh-ı intizâra diküp tururken nâgâh âsmân-ı celâlet-medâr ve dergâh-ı gerdûn-iktidârdan mânend-i sürûş-ı gayb-i tevkî'-i refî' zâlike'l-kitâbü lâ-raybe fih ile beşîr-i sa'âdet-müşîr vârid olup haber getürdi ki pâdişâh-ı nasfet-nihâd ve pâk-i'tikâd-ı hurrem-murâdından zâyid-i vehhab-ı bî-minnet ve feyyâz-ı bî-'ıllet 'allet kudretühü ve cellet 'alâ muktezâ-yı enne'l-arza yerisühâ 'ibâdiye's-sâlihûn ve ber-mübtega-yı vehüm min ba'di galebihim seyaglibûn bir feth-i hümâyûn dahî müyesser eyledi ki ülü'l-ebsâr-ı zamân ve zevi'l-elbâb-ı devrânun rüsûm-ı leyl ü nehârdan ol vechile sûret-i dil-pezîr-i zuhûr eylemek hergîz hayâline gelmez idi ve eshâb-ı hads u beyânun ve erbâb-ı tüccâr-ı kevn ü mekânun mukaddimeteyn-i kazâ vü kaderden bu makûle netîce zuhûr itmek kat'â hâtırından geçmezdi ki şehryâr-ı kâmkâr bir cüz'î iltifâtıyla ve bir ednâ işaretiyle fütûhât-ı külliye ve ganâyim-i cümeliyye hâsıl olup diyâr-ı 'Arabun ekser-i kılâ'ı felek-nihâdı ve bekâ'-ıbehişt-âbâdı muzâfât-ı memâlik-i mahmiye-i hudâvendigâr olmuş. Zâlike fazlullâhi yü'tîhi men yeşâ' vallâhü zü'l-fadli'l-'azîm diyüp mencûk-ı râyât-ı şükr-i halâyık-ı fark-ı 'ayyûk-ı semâya lâhık ve kumme-i esâs-ı hamd ü sipâs-ı ehl-i megârib ü meşârık-ı sath-ı zâhir-i felek-i a'lâya mülâsık olup eyyâm-ı 'ıyd-i huceste-nevîd ü Ferruh-fercâm gibi 'arsa-i ser-cümle dâr u diyâr Ferhat u serverile toldı ve ser-â-ser çehre-i kurrâ vü emsâr-ı behcet ü hubûrla meşhûn oldı. El-hamdülillâhi hamden kesîran henâ'ün tabâka'd-dünyâ sürûran ve fethun kad şefâ minnâ südûran şek yokdur ki bu feth-i mübîn bi-'avn-i rabbi'l-'âlemîn kabz u bast-ı basît-i ekâlîm-i arz bi't-rûli ve'l-'arz olup bâ'is-i nazm-ı ahvâl-i cemî'-i 'âlem ve mûcib-i ferâg-ı bâl-i evlâd-ı âdemdür. Hemîşe ol hânedân-ı hılâfet-i şânun bünyânı misâl-i kubbe-i mînâ-fâm-ı âsmân-ı mübeyyen-i makâdîr-i imtidâd-ı zamân ve muhaddid-i cihât-ı kevn ü mekân olup medâr-ı feth-i nusret noktası üzre dâyir u mesîr-i 'avn u Ferhat hutûtına muvâfık-ı sâyir olmakdan hâlî olmaya. Bi-hurmeti Muhammedin seyyidü'l-verâ ve men tebe'ahü min sükkânı aktâri's-serâ.

Anatolı müftisi Ahmed Paşa ağzından müşâru'n-ileyh kahrâmanu'l-mâ'i ve't-tîn Hudâvendigâr-ı rûy-ı zemîn Sultân Selîm hazretlerine feth-i diyâr-ı 'Arab içün irsâl olunan tehniyet-nâmedür

Lâ-zâle tablu sıyti saltanatihi fî-meşârıkı'l-arzı ve megâribiha madrûben ve râyeti isti'lâi şevketihi ve istîlâ'i savletihi 'alâ-sakfi's-semâ'i merfû'an ve mensûben südde-i seniyye-i gerdûn-bünyâd-ı pâdişâhî ve 'atebe-i 'aliyye-i sidre-nihâd-ı şâhenşâhî ki maşrık-ı âftâb-ı 'âlem-tâb-ı cihân-penâhî ve matla'-i kevâkib-i sevâkıb-ı 'ınâyât-ı ilâhî ve takbîl-i şifâh-ı hidmet birle tebcîl ve ta'fîr-i cibâh-ı 'ubûdiyyet ile tescîl olunup merâsim-i du'â-i saltanat-ı rûz-efzûn-ı tecdîd ve levâzım-ı senâ-yı 'azîmet-i humâyun temhîd olundukdan sonra ma'rûz-ı bende-i hâksâr ve zerre-i bî-mikdâr olunur ki hazret-i zıllullâh pâdişâh-ı cihân-penâh halledet hılâfetühü ve ebbedet devletühü bedraka-i tevfîk-i rabbânî ve talâye-i telfîk-i cihânbânî birle mahzâ ihyâ-i merâsim-i dîn ve icrâ-i sünen-i seyyidi'l-mürselîn itmek içün yürîdûne en yütfi'û nûrallâhi zümresinün tebâr-ı hârzâr-ı bed-girdârını 'arsa-i rûzgârdan ve havze-i diyâr-ı İslâm-şi'ârdan kal' u kam' eylemek niyetine samsâm-ı kazâ-i intikâm ve hurşîd-i niyâm-ı cihâdı ictihâd-ı isâbet-nihâdı mûcebince ecnâd-ı kevâkib-i 'ıdâd u felek-şidâdı birle 'an-samîmi'l-fu'âd ve hulûsu'l-i'tikâd kuşanup diyâr-ı şarka 'azîmet buyuraldan berü sâkin oldugumuz bilâdun 'ibâd-ı 'ubbâd-ı pâk-i'tikâdı ile bi-safâ'i't-taviyyeti ve'l-intikâd her zaman ibtidâ-i tuû'-ı felak-ı sabâhdan intihâ-i şafak-ı gurûb-ı vâhidün rûy-ı tazarru'ı hâk-i ibtihâle sürüp ve ser-i tevakku'ı zemîn-i ibtizâle urup tilâvet-i ezkâr-ı sihâm-âsârıyla ve kırâ'ât-i âyât-ı süyûf-ı iktidârıyla tugât-ı dîn ü devlet ve bugât-ı mülk ü saltanat birle cân u dilden bî-kâr u kâr-zâr idüp ol cenâb-ı vehhâbdan ve müfettihu'l-ebvâbdan recâ-i vâsık o idi ki hemîşe sâye-i hümâyun-hümâ-yı çetr-i meymûn-fâl ve ferrûh-bâl mefârık-ı kuttân-ı ekâlîm-i seb'a üzre serâ-perde-i eflâk-i tis'a gibi mebsût olmakdan ve memâlik-i mesâlik-i küre-i hâk-i nokta-i encüm-i tâbnâk gibi kabza-i hükûmet âsmân-medâra mebsût olmakdan hâlî olmaya. Beyt

Yârab penâh-ı halk-ı cihâneş tu kerde
Ender-penâh-ı hîş bedâr-ı în penâh-râ

Allahümme ücibü'd-du'â'i velâ-tühayyib recâ'î bi-hurmeti seyyidü'l-verâ ve men tebe'ahü min sükkânı ekâlîmi's-serâ pes her zaman dîde-i intizârı bu emniyyetün cemâl-i icâbetine ve gûş-i ümîdi işbu bagıyyetün esfâ-i nevîd-i beşâretine tutub tururken nâgâh menâşîr-i tebâşîr-i beşâyir-i 'âlemü'l-gaybden tugrâ-yı kader-i imzâ-yı zâlike'l-kitâbu lâ-raybe birle beşîr-i sa'âdet-müşîr vârid olup bu vecihle hayr

haber getürdi ki ve âl-i serîr-i Mısr kırk elli bin mikdârı ez-pây tâbe-fark pûlâda gark-ı 'asker-i cerrâr ve cünd-i kîne-güzâr pâdişâh-ı cihân-penâh Yusuf-serîr ki yoluna gelüp gazâsına hâcib u hâciz olmagın re'y-i 'âlem-ârâ-yı sâhib-kırânî ve tedbîr-i cihân-güşâ-yı kahramânî ber-muktezâ-yı kavl-i seyyidü'l-enbiyâ ve senedi'l-esfiyâ 'aleyhi mine't-tahiyyâtı evfâha ve mine't-teslîmâtı esfâhâ el-îmânû biz'un ve sebûne şu'beten efzaluhâ kavl-i lâ-ilâhe illallâh ve ednâha imâtatü'l-ezâ 'anit-tarîk 'inân-i 'azîmeti leşker-i zafer rehberiyle lâ-zâlet mensûraten ilâ-nefhi's-sûr ve râyât-ı feth-âyâtla mâ-berihat menşûraten ilâ-yevmi'n-nüşûr ol füccâr-ı bî-hevârun üzerine munsarıf buyurdu. Âhiru'l-emr nevâhî-i Haleb'de mülâkât olup tarafeynden sihâm-ı zenbûrunla ki emtarnâ 'aleyhim hıcâraten ve emtarnâ 'aleyhim metara's-sev'i'ye mazhardur ve tob u tüfenk birle ki termîhim bi-hıcâratin min siccîlin masdardur ve süyûf-ı âteşbâriyle ki ve enzelne'l-hadîde fîhi be'sün şedîdün'den 'ibâretdür ve müsâdem-i gürz ü şeşperiyle ve mülâyeme-i tîg u teberiyle ki fîhi zulumâtun ba'zuhâ fevka ba'zın ve fîhi zulumâtun ve ra'dün ve berkun anun beyânında isti'âredür. Mukâbele-i mukatele olup tenevvür-i kârzâr bir vecihle kızdı ki sevr-i zemîn ü âsmânun yagı sızdı. Rimâh-ı timsâh-nihâd ve sinân-ı su'bân-fu'âd ceyhûn-hûna müstagrak iken yine dil-teşnelikden lüyûs-ı zahmdâr ve hizebrân-ı cân-sipâr gibi dehanlarından zebânlarından birer karış çıkarup dil-haste vü şikeste yatarlardı. Âhir ve kâne hakan 'aleynâ nasru'l-mü'minîn ve ke-zâlike neczi'l-muhsinîn mâverâsından cemâl-i elâ inne hızballâhi hümü'l-gâlibûn tecellî idüp merâkib-i mevâkib-i kevâkib-şümârun gubâr-misâl-i nusret-âsârundan ol kavm-i bâdbârun ve tâyife-i istikbârun rûz-ı revişin gözlerine târ görinüp şemli târ u mâr olıcak kimi hedef-i tîr-i cân-şikâr ve kimi 'alef-i şimşîr-i âteşbâr ve kimi esîr-i kemend-i ezdehâ girdâr ve serdârları cümle hâksâr oldugı ahbâr-ı meserret-âsâr mesâmi'-i kuttan-ı mehâfil-i niyâza ve mecâmi'-i sükkân-ı savâmi'-i ihtirâza irişüp her rişte-i zebân-ı ferâyid-i dürer-i şükr ü mehâmidle meşhûn ve her dürc-i dehân-ı kavâlib-i ensiye vü medâyihle merhûn oldı ve bu serveriyle cenân-ı tûtîleri tekellüm ve işbu sürûdla cân kumrîleri terennüm idüp aytdılar ki:

El-yevme incezeti'l-eyyâmu mâ-ve'âdet
Ve edreke'l-mecdü aks âmâ-yetemennâhü
El-yevme esfera vechü'l-mülki mütebessimen
Ve akbelet berîde's-sa'di büşrâhü

Şek yokdur ki bu feth-i mübîn eşref-i netâyic-i mukaddimeteyn-i kazâ vü kaderdür ve 'azm-i mebâdî-i mefâtîh-i heft-kişver ve kılâ' u bikâ'-ı memâlik-i bahr u ber ol Süleymân-ı zamâne musahhar olup sebeb-i kıvâm-ı 'ımâret-i 'âlem ve mûcib-i nizâm-ı evlâd-ı âdem ola ve hemîşe pâdişâh-ı sünnet-şe'âyirün 'asâkir-i nusret-me'âsirinün 'idâdı remmâlden ekser ve fu'âdı cibâlden ekber olup sem'-i cem'-i kulûbüne sît ü sadâ-yı cenk ü cidâl ve hûy u hay-ı harb-i kıtâl nagme-i rebâb ve nemse-i zübâb gibi gelüp Ferhat u nusretle mehbûr ve ni'met-i fırsatla meşkûr olmakdan hâlî olmaya.

5.1.4. FİRDEVSÎ, Süleymân-nâme-i Kebîr'den (81. Cilt)[1454]

Der-beyân hazret-i Süleymân ʿaleyhi's-selâm niyyetgerden be-sefer-i cebeli'l-kamer

Hükemâ kavlince çünki Süleymân hazreti salavâtu'l-lâhi 'aleyhi, Kubbe-i Hermân'ı ve Nesrân'ı teferrüc kılup Belînâs Hakîm'e hil'at ve memleket ve la'l, yâkût bahşiş idicek, ol dahı cemî'i Süleymân'un virdügi mâlı re'îsü'l-hükemânun nazarında koyıp 'özr diledi. Lokmân'un dahı gönli tesellâ oldı; ammâ ki habbesin almadı. Andan Süleymân nebî dahı yitmiş gün Mısır şehrinde, helâli Belkîs'la karâr itdi. Her gündüzin dîvân kılup giceler subhadek anunla oldı. Andan yitmiş birinci gün, bir 'azîm dîvân kurdı. Cemî'i enbiyâ ve etkıyâ ve hükemâ ve vüzerâ ve ümerâ ins ve cin melikler-ile ve dîv ve perrî serhengler-ile bin bir ümmet serneferleri, dîvân-ı Süleymânî'ye cem' olup geldiler. Mertebelü mertebesince, kürsülü kürsîsine geçüp oturdılar. Her birinün tevâbi'i, beglü beginün kafâsında elkavşurıp karşu turdılar, hizmet-i Süleymânî'ye yüz urdılar. Çerrendeler, yigirmi biş fersah yiri ihâta kılup dîvân tutdılar ve perendeler yilek yilege virip gökyüzinde Süleymân tahtına mukâbil hevâ-yı fenâda sâye-bân tutdılar. Andan hânı Süleymânî geldi ve yinildi, içildi; sâfdan sofralar götirilüp pîrler dilinden du'âlar dilendi. Andan Süleymân peyğâmber baş kaldurıp Âsaf Bin Berhiyâ yüzine bakup eyitdi: "Yâ Âsaf, ins ü cin meliklerine, dîv ve perrî serhenglerine, gûl ve 'ifrît ser-neferlerine, bin bir ümmet re'îslerine ve yırtıcı tartıcı kuşlar seyyidlerine haber eyle ki inşâ'llâh ta'âlâ Nîl

[1454] Zeynep Çelik, **Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81.cilt) (82b-123b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 41-43

ırmağınun kenârınca leşkerümi serîr üstine alup hayli ve haşemümi bile götirdip 'ale's-sabâh göçip gitmek dilerin. Nîl suyınun kenârında olan ulı memleketleri, iki tarafından bile seyrân etmek isterin ve Nîl ırmağınun cebel-i kamerden çıkduğı yiri görmek dilerin ve andan kûh-u Elbürz kullesine varıp Ye'cûc Me'cûc vilâyetine varıp anlarunla cenk itmek isterin ve bir dahı Rüstem'ün oğlı Ferâmûz-ıla kûh-ı Şu'â'da ve kûh-ı Billûr'da ve kûh-ı Sütûm'da hâlleri ne oldı, bilmek dilerem. Andan kûh-ı Elbürz'i tolaşıp bahr-ı zulımâtı teferrüc kılup yüz yigirmi dört dürlü mahlûkâtun memleketlerine varıp her birisin hak dîne da'vet itsem gerek. Îmâna gelenini, hâş tutsam gerek ve 'âsîlerin helâk itsem gerek. Eyle olsa Belkîsıla oğlum, Rec'îm'i ve anası Mehin Bânû Hâtûn, ki Mısır sultânı kızıdur, Efrâsiyâb Şâhıla yine kuds-i mübâreke varsunlar, anda mukîm olsunlar." Diyüp Belkîs'un vezîrlerini, ki dörtdür birisinün adını Kaykâdûs Hakîm dirler ve birisinün Kuntavurs ve birisinün İntilâs ve Önkidâs'ı, da'vet itdi, geldiler. Ol vezîrün ulusı Kaykâdûs'ı Sabâ memleketine, Belkîs yirine halîfe nasb idip Belkîs'un beglerine, server-i selâtînlerine ve pehlevân-ı rûy-ı zemînlerine ol kadar genc ü cevher virdi ki tamâm mâla müstağrak oldılar. Süleymân hazretine cân u dilden du'âlar kıldılar. Andan bunlarun yaragın görip berât-ı hümâyûn virdi ki Belkîs'un memleketin zabt ideler, defter-ile mâlını cem' ideler; yıldan yıla Belkîs'a göndereler; bâkîsini kendü harcına süreler. Anları ol gün gönderdi ve gitdiler ve perrîler sultânı Hümâyûn Şâh'a dahı hüküm itdi. Kasr-ı kavârîre Belkîs'ı, tecemmülâtıla ve cemî'i havâtînlerile esbâblarını muhallefâtıla ve dahı kendünün oğlı Rec'îm'i genc ve hazînesile ol perrîler bünyâd itdügi sırça sarâylara koydılar. Halvetlerine geçüp Belkîsıla havâtîn tâyifesi, hücrelü hücresine girüp oturdılar. Andan sonra on iki bin perrî serhengleri, Tâlis han-ı perrî ile Mâlis han perrîyle omuzlarına urup götürdiler, Süleymân peygâmber adına gül-bâng çeküp İlâh tekbîr getürdiler, kuşluk vaktında Mısır şehrinden kanat açup uçdılar, hevâ-yı fenâya geçdiler, öyle zevâline gün varmadın beytü'l-Makdis'e irişdiler dahı kasr-ı kavârîri hevâdan yir yüzine kodılar ve üç kerre kuds-i Mübârek şehrini tolandurıp Süleymân sarâyına kondurdılar. Kuds-i Mübârek halkı dahı Süleymân kuds-i Mübârek'i yapmağa koduğı emînler-ile server-i selâtînler ü pehlevân-ı rûy-ı zemînler-ile hevâ yüzinden kasr-ı kavârîri perrîler omuzına urıp götürip getürdüklerin gördiler, yüce yirlere çıkup teferrüce turdılar. Çünki perrîler ol sırça sarâyı yir yüzine ki indürdiler dahı karşu varıp perî serhenglerile bulışıp görişdiler, hâl ve hâtır sorışup haber aldılar. Süleymân oğlı Rec'îmile Belkîs'un bile geldügin

bildiler. Cemî'i begler ni'met ve nüzül getürip Süleymân oğlı Rec'îm'e pîş-keş çekdiler ve envâ'ı dürlü kumâş cem' idüp kasr-ı kavârîrden Süleymân Sarâyı kapusına varınca ol murassa' bizleri döşediler. Belkîs'ı 'izzetile sarâyına iletdiler ve cemî'i Süleymân'un havâtînlerini hücrelü hücresine, makâmlu makâmına girdiler. Andan Mısır sultânı Celâle'd-dîn, ki Süleymân hâtûnı ve oğlı Rec'îm anası Mehîn Bânû Hatun'un babasıdur, gelüp kızıla bulışdı, hâl ve hâtır sorışdı. Muhassal-ı kelâm söz dırâzdur, uzatmayalum, Belkîsıla Süleymân'un hâtûnlarını ve câriyelerini, sarâylu sarâya koyıp yarakın görip beklerler.

SONUÇ

Kültürel ve edebi gelişmenin siyasi ve ekonomik istikrar ile doğru orantılı olduğu bir gerçektir. Sekiz yıl kadar süren (1512-1520) zaman olarak kısa fakat kazanımları bakımından oldukça zengin bir dönemde hükümdarlık yapan Yavuz Sultan Selim, siyasi rakipleri olan dönemin iki süper gücü sayılabilecek Safevîleri ve Memlükleri yenerek Osmanlı Devleti'ni dünyanın en güçlü devleti konumuna getirmiştir. Bu zaferleri neticesinde Osmanlı toprakları iki buçuk katına genişlemiş, siyasi istikrar sağlanmış, elde edilen ganimetler ve gelirler neticesinde ekonomik refah seviyesi artmıştır. Siyasi ve ekonomik alanda yaşanan bu olumlu gelişmelere paralel olarak bu dönemde Türk kültürü, edebiyatı ve bilimi de önemli gelişmeler göstererek en parlak dönemini yaşamaya başlamıştır. Yavuz Sultan Selim dönemi kültür ve edebiyatının incelendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İlme ziyadesiyle önem veren ve ilim adamlarına son derece hürmetkâr bir Osmanlı sultanı olan Yavuz Sultan Selim devrinde sekiz medrese açıldığı tespit edilmiştir. Bu dönem medreselerin altın çağını yaşadığı, aklî ve naklî ilimlerin birlikte okutulduğu bir dönemdir. Dönemin en önde gelen ilim adamları Zembilli Ali Cemâli Efendi ve İbn Kemal'dir. Bu dönemde Türk-İslam dünyasının ortasında çekirdeğini Anadolu Türkmenlerinin oluşturduğu Safevî devletinin kurulması ve bu devletin resmî ideolojisinin Oniki İmam Şiâsı'na evrilmesiyle Osmanlı devleti Yavuz Sultan Selim'in şahsı ve önderliğinde Sünnîliğin savunucusu konumuna girmiştir. Özellikle Çaldıran savaşından (1514) sonra Sünnîlik Osmanlı devletinin resmî görüşü durumuna gelmiş, Mısır'ın fethi ve Memlük devletine akabinde Abbasi Halifeliği'ne son verilmesi ile de Osmanlılar İslâm coğrafyası üzerindeki tefrikayı ortadan kaldırarak tek hâkim devlet olmuştur. Bu durumun ilim, kültür, sanat ve sosyal yaşantı üzerinde etkileri olmuş ve Sünnî İslam anlayışı bu alanlara yansımıştır.

Kökeni XI. yüzyıla dayanan Anadolu-Orta Asya ilmî ve kültürel ilişkileri bu dönemde artarak devam etmiştir. Özellikle Safevîlerin hâkim olduğu Acem bölgerinde kendi Kızılbaş-Şiî inaçları dışında kalanlara yaşam hakkı tanımamaları, eziyet etmeleri sebebiyle ehl-i sünnet inanışına sahip ilim adamı, düşünür ve

sanatkârların Anadolu'ya gelişleri hızlanmıştır. Bunun yanı sıra Rumeli şehirlerinden yetişen ilim adamı ve sanatkârların sayısında önemli bir artış olmuştur. Bu unsurların da katkılarıyla siyasi olarak fetihlerle bir cihan devleti, büyük bir imparatorluk haline gelen Devlet-i Aliyye, kültürel açıdan da bir imparatorluk görünümüne kavuşmuş, Osmanlı kültür ve sanatı klasik hüviyetini kazanmıştır.

Yavuz Sultan Selim'in sanatın her alanında Acem üstadlara olan ilgiyi kırmak, Anadolulu sanatkârları yetiştirerek onları İslam kültür ve sanat dünyasında öncü ve üstad konumuna getirmek istediği bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yolunu takip ederek genelde Osmanlı ülkesini özelde ise İstanbul'u dünyanın en önemli ilim ve kültür merkezi yapmaya gayret etmiş, bu amaçla fethettiği ülkelerin önde gelen ilim adamlarını ve sanatçılarını İstanbul'a nakletmiştir. Yavuz Sultan Selim'in bu gayretleri yanında ilmi, ilim adamalarını, sanatı ve sanatçıyı himayesiyle Türk sanatı ve sanatçıları büyük gelişme göstermiş, bu dönem özellikle Türk edebiyatında klasik dönemin başlangıcı sayılmıştır. İki yüzyıl kadar süren kuruluş ve hazırlık devresini tamamlayan Türk edebiyatı olgunluk dönemine girerek ilk klasik örneklerini vermeye başlamıştır.

Bu dönem tasavvufî cereyanlar açısından da oldukça hareketlidir. Yavuz Sultan Selim devrinden önce Anadolu, sünnî-gayrî sünnî tarikatler açısından büyük bir zenginlik arzederken Osmanlı-Safevî çekişmesinin had safhaya ulaşması sebebiyle bir devlet ideolojisi olarak sünnî tarikatlerin desteklendiği, diğerlerinin ise sıkı bir takibe uğradığı görülür. Dönemin önde gelen tarikatleri Halvetîyye, Mevlevîyye ve Nakşibendiyye, Safevî tehlikesine karşı desteklenen, gelişen tarikatlerden olmuştur.

Kitaba ve kütüphaneye çok önem veren bir padişah olan Yavuz Sultan Selim'in saltanatının çoğunun seferlerde geçmesi bu alanda adını yaşatacak eserler vermesine engel olmuştur. Ancak özellikle Arap seferi sırasında fethedilen bilim, sanat ve kültür merkezleri olan Şam, Kahire İskenderiye gibi önemli şehirlerdeki kütüphanelerde bulunan değerli eserlerin İstanbul'a nekledilmesiyle ve çok zengin kütüphanelere sahip olan Şehzade Korkud, Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi gibi

zâtların vefatından sonra kitaplarının Sultan Selim'in emriyle saraya aktarılması yoluyla Topkapı Sarayı Kütüphanesi envanteri bu dönemde oldukça zenginleşmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in saltanatının sekiz yıl gibi kısa bir zamanı kapsaması sebebiyle bu dönemde verilen telif ve tercüme eserlerin sayısı çok fazla değildir. Bu sürenin büyük bir kısmının seferlerde geçmesindan dolayı döneme ait inamat defterlerinin bulunmaması da döneme ait eserlerin tespitini güçleştirmektedir.

Yavuz Sultan Selim devrinde tarih yazıcılığında önemli gelişmeler kaydedilmiş, yalnızca bir padişahın dönemini anlatan "Selim-nâme" tarzı eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tür eserlerin bir kısmının bizzat Sultan Selim tarafından yazdırıldığı, yazılmasının teşvik edildiği bilinmektedir. Bu dönem tarih yazıcılığının diğer bir önemli hususu da Suriye ve Mısır'ın fethinden sonra Arap ekolünün bu alandaki etkisini göstermeye başlamasıdır. Bu dönemden itibaren günü gününe tarih yazımından sene sene ve kısa yazan bu ekolün etkili olmaya başladığı görülür.

XVI. asır, Türk edebiyatının tüm sahalarda altın çağlarını yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemin başlarına tekabül eden Yavuz Sultan Selim devrinde Çağatay sahası Türk edebiyatı, Ali Şir Nevâî etkisinde Şeybânîler ve Babürlüler ile gelişmesine devam etmiştir. Nevâî etkisi yalnızca Çağatay sahasında değil Azerî ve Osmanlı sahası edebiyatlarında da görülmekle beraber bu dönemde Orta Asya-Anadolu kültürel ilişkileri çevresinde bu üç saha birbirinden etkilenmiş ve gelişmiştir. Çağatay sahasında Babür Şah, Azerî sahasında ise Hatâî mahlası ile şiirler yazan Şah İsmail sahlarında dönemin en etkili isimleri olmuşlardır. Şah İsmail, şiirlerini taraftarlarını etkilemek için siyasi bir araç olarak da kullanmıştır.

Bu dönem Osmanlı şiirinde Acem klasizminin yanında Türk klasizminin kurulduğu bir dönem olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in fetihleri ile bir cihan devleti olan Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde diğer sahalarda olduğu gibi şiirde de İran'a üstünlük sağlamış, devletin güçlenmesi ve gelişmesine paralel olarak şiir sahasında usta şairler yetişmeye başlamıştır. Aruzun şiire ustaca uygulanması, bu sebeple kullanılan Arapça ve Farça kelimelerle dilin zenginleşmesi ile meydana gelen

kelimeleri daha çok yabancı fakat söyleyişi Türkçe olan Osmanlı şiir dili bu dönemde gelişme göstermiştir. Siyasi sınırları uç noktalara varan imparatorluğun çeşitli bölgelerinden katılan şairlerin de katkılarıyla gelişen Osmanlı şiiri klasik dönemini yaşamaya başlamıştır. Bu dönem şirinde bir farklılık olarak muammâ yazmanın bir moda haline geldiği görülür.

Dönemin edebiyatının gelişmesinde başta Yavuz Sultan Selim'in çevresi olmak üzere edebî muhitlerin önemi büyüktür. Daha Trabzon'da şehzade iken Sultan Selim'in etrafında pek çok şair toplanmış, saltanatı döneminde bu sayı giderek artmış ve onun döneminde şiir ve edebiyat hayli gelişme göstermiştir. Bu dönemin başlarında Sultan Selim ile taht mücadelesine girerek kaybeden kardeşleri Şehzade Ahmed ile Amasya'da ve Şehzade Korkud ile de Manisa'da hareketli birer edebî çevre ve bulunduğu görülür. Bu çevrelerde yer alan ve aynı zamanda musikişinas olan bu şairlerin bir kısmı, şehzadelerin vefatından sonra İstanbul sarayına alınmışlardır. Sultan Selim'in saltanatı zamanında Manisa'da şehzade olarak bulunan oğlu Sultan Süleyman etrafında da geniş bir edebi çevrenin oluşmuştur. Bu dönemde saray dışında Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi ve Tâcizâde Cafer Çelebi dönemin edebiyat hamilerinin önde gelenleridir. Bu iki ismin konakları şairlerin uğrak yerleri olmuş, pek çok şair verdikleri bahşişlerle geçinmiş ve ihsanları ile şiirin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bu dönemde nesir bir düşünce yayma aracı olmaktan ziyade sanat gösterme aracına dönüşmeye başlamıştır. Bir önceki yüzyılda Sinan Paşa ile başlayan süslü nesir örnekleri çoğalmış, bunun yanı sıra asıl unsuru nesir olmakla beraber mensur-manzum karışık eserler ortaya çıkmıştır. Osmanlı resmî yazışmaları da devletin ihtişamına paralel olarak gelişme göstererek özellikle Tâcîzâde Cafer Çelebi gibi münşîlerin elinde süslü, sanatlı ve muhatabını etkileyici bir hüviyete kavuşmuştur.

Netice olarak bakıldığında Osmanlıların siyasi ve sosyal bir çöküntü içinde olduğu bir dönemde tahta çıkan Yavuz Sultan Selim, kısa sürede tam bir müceddid vasfıyla devleti tüm alanlarda ayağa kaldırmış, onun dönemi Osmanlıların her alanda ihtişama kavuşmaları için adeta bir sıçrama tahtası vazifesi görmüştür. Onun devrinde Osmanlı Devleti siyasi ve kültürel manada bir cihan devleti konumuna

yükselmiş, bu yükselişi psikolojisinde içselleştiren Osmanlı aydını Türk sanatı ve edebiyatının inkişafını gerçekleştirmiştir. Sultan Selim'in beklenmeyen ölümümün ardından halefi olarak tahta çıkan ve babasından devraldığı bu mirası büyük devlet adamlığı ile daha da ileriye götürerek "Muhteşem" sıfatını alan oğlu Kanunî Sultan Süleyman devrinde Osmanlılar kültür ve sanat başta olmak üzere her alanda altın çağlarını yaşamışlardır.

KAYNAKÇA

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, "Halîmî Çelebi", **TDVİA**, C. 15, İstanbul 1997

ADIVAR, A. Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000

AFYONCU, Erhan, "Osmanlı Siyasî Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 2, 2003

Ahdî, **Gülşen-i Şu'arâ**, Haz.: Süleyman Solmaz, AKM Yay., Ankara 2005

Ahmet Rıf'at, **Devhatü'n-nukabâ (Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrâflar)**, Haz. Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal, Dilek Matbaası, Sivas 1998

AKAY, Asuman Ahmed, "Süleymân-nâme Nesrinde Ahengi Sağlayan Ses ve Söz Unsurları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 118, İstanbul 1999

AKDAĞ, Ülkü, **Millî Kütüphane'deki 06 Hk 436 numaralı Şiir Mecmuası**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011

AKGÜNDÜZ, Ahmed, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 3. Kitap Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri,** FEY Vakfı Yay., İstanbul 1991

AKIN, Öykü, **Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi,** Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009

AKKUŞ, Metin, "Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri-I: İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi", **Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi: Prof. Dr. Haluk İpekten'in Anısına**, S. 1, Erzurum 1993

AKSOY, Hasan, "Celîlî, Hâmidîzâde", **TDVİA**, C. 7, İstanbul 1993

————, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", **TDVİA**, C. 31, İstanbul 2006

AKSU, Cemal, "Firdevsî (Rûmî, Uzun)", **YYOA**, C.1, İstanbul 2008

————, "Meâlî (Köse Mehmed), **YYOA**, C. 2, İstanbul 2008

————, "Cafer Çelebi (Tâcîzâde)", **YYOA**, C. 1, İstanbul 2008

AKÜN, Ömer Faruk, "Hâfız-ı Acem**", TDVİA,** C. 15, İstanbul 1997

AKYOL, İbrahim, **Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyatı**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kırıkkale 2012

AKYOL, Taha, **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, Doğan Kitap, İstanbul 1999

ALAK, Musa, **Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyîrü'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili**, Marmara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2009

ALIŞIK, Gülşen Seyhan, "Fazlullâh b. Ruzbihân-ı Huncî'nin Yaşamı ve Yavuz Sultan Selim Han'a Yazdığı Türkçe Manzum Yakarışı", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 4 (Aralık 2005)

————, "Şeybânîler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihman-Name-i Buhara I", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. , S. 1, Kasım 2004

Ali Emîrî, **Tezkire-i Şuʿârâ-yı Amid**, İstanbul 1328

————, "Türk Edebiyatı'nın İran Edebiyatı'ndaki Tesiri", **Târîh ve Edebiyyât**, Aded: 2, 30 Nisan 1334

ALLOUCHE, Adel, **Osmanlı-Safevî İlişkileri Kökenleri ve Gelişimi**, Anka Yay., İstanbul 2001

ALPARSLAN, Ali, "Şeybânî Han'ın Türk Kültür Tarihindeki Yeri", **I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (15-20.X.1973 İstanbul), Tebliğler, 1. Türk Tarihi**, İstanbul 1979

ALPER, Ömer Mahir, "Ali Cemâli Efendi (Zembilli)", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008, C. I

AMBROS, Edith, **Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16 th. Century**, Berlin 1982

ANAMERİÇ, Hakan, "**Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi"**, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), S. 19, Ankara 2006

ARGUNŞAH, Mustafa, "Türk Edebiyatında Selimnameler", **Turkish Studies**, Volume 4/8 Fall 2009

————, Şükrî'nin Selim-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986

ARMUTLU, Sadık, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şemʿ ü Pervâne Mesnevileri", **Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 39, Erzurum 2009 (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı)

ARSLAN, Hüseyin, **16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün**, Kaknüs Yay., İstanbul 2001

ARSLAN, Üzeyir, **14-16. YY. Çağatay ve Azerî Edebiyatı**, Kriter Yay., İstanbul 2011

ASRAR, Ahmet, **Kanuni Devrinde Osmanlıların Dînî Siyaseti ve İslâm Âlemi**, Büyük Kitaplık, İstanbul 1972

Aşık Çelebi, **Meşâʿirü'ş-şuʿarâ**, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Ens. Yay., İstanbul 2010

ATİK, Arzu, **Celîlî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ve Nizâmî'nin Leylâ ve Mecnûn'uyla Karşılaştırma**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2009

ATİK, Kayhan, **Lutfî Paşa ve Tevârîh-i Âl-i Osman**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001

ATLANSOY, Kadir, **Sırât-ı Müstakim İnceleme-Metin (Pend-nâme'nin Manzum Türkçe Çevirisi),** Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, Bursa 1987

ATSIZ, Nihal, "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri", **Şarkiyat Mecmuası**, S. VI, İstanbul 1966

AVŞAR, Ziya, "Evrensel Bir Hikâye: Salâmân u Absâl ve Kökeni", **Turkish Studies**, Volume 2/4 Fall 2007

AYAN, Gönül, "Lâmiʿî Çelebi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 1, Konya 1994

AYAN, Hüseyin, "Hâmidî-zâde Celîlî", **Türk Kültürü Araştırmaları**, C. 17-21, S.1-2, Ankara 1983

————, "Hâmidî-zâde Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", Atatürk Üniversitesi EFAD, F.3, S.16, Erzurum 1988

AYDIN, Şadi, **Türk Edebiyatında Farsça Divânlar ve Divânçeler**, İskenderiye Kitaplığı, Ankara 2010

AYDIN, Cengiz – AYDIN, Gülseren, "Bircendî", **TDVİA**, C. 6, İstanbul 1992

AYDÜZ, Salim, "Mirim Çelebi", **YYOA**, C. 2, İstanbul 2008

AYNUR, Hatice, "Mahremî", **TDVİA**, C. 27, Ankara 2003

————, **Mahremi ve Şeh-namesi: I.Kısım Yavuz Sultan Selim dönemi, İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin,** İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1993

AZAMAT, Nihat, "Divâne Mehmed Çelebi", **TDVİA**, C. 9, İstanbul 1994

————, " İbrâhim Gülşenî", **TDVİA**, C. 21, İstanbul 2000

Azerbaycan Türk Edebiyatı, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e kitap, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-17603/h/sahismailhatai.pdf)

BABİNGER, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev.: Çoşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982

BAHADIR, Savaşkan Cem, **Pervâne Beg, Mecmûʿatü'n-nezâ'ir (261a-291a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006

BALTACI, Cahid, **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,** Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı (İFAV) Yay., C. 1-2, İstanbul 2005

BANARLI, Nihad Sâmi, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.1, MEB Yay., İstanbul 1997

BARKAN, Ömer Lütfi – AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli**, Baha Matbaası, İstanbul 1970

BAYAT, Ali Haydar, "Ahî Çelebi, Mehmed" **TDVİA**, C. 2, İstanbul 1988

BAYRAKDAR, Mehmet, **Bitlisli İdris**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991

BAYRAMOĞLU, Fuat – AZAMAT, Nihat, "Bayramiyye", **TDVİA**, C. 5, İstanbul 1992

Beyânî, **Tezkiretü'ş-şuarâ**, Haz.: İbrahim Kutluk, TTK Yay., Ankara 1997

Beyânî, **Tezkiretü'ş-şuarâ,** Haz.: Aysun Sungurhan Eyduran, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2008, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78462/beyani----tezkiretus-suara.html)

BİÇER, Bekir, **Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği**, Tablet Yay., Konya 2006

BİLGE, Reha, **1514, Yavuz Selim ve Şah İsmail, Türkler, Türkmenler ve Farslar,** Giza Yay., İstanbul 2010

BİLGEN, Abdüsselam, **Adâ'î'yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi**, TTK Yay., Ankara 2007

BİLKAN, Ali Fuat, **Türk Edebiyatında Mu'ammâ**, Akçağ Yay., Ankara 2000

BOSTAN, M. Hanefi, **XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yay., Ankara 2002

BOYSAK, Nail, **Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi`ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 numaralı Mecmuaların Metni**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007

Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhü'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi**, Bizim Büro Yay., Ankara 2000

CANIM, Rıdvan, **Edirne Şairleri**, Akçağ Yay., Ankara 1995

————, **Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme**, Akçağ Yay., Ankara 1998

CANPOLAT, Hülya, **Lami'i Çelebi'nin Şerh-i Dibace-i Gülistan'ı,** Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2000

Celâl-zâde Mustafa, **Selim-nâme**, Haz.: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, MEB Yay., İstanbul 1997

CAVANŞİR, Babek – NECEF, Ekber N., **Şah İsmail Hatâ'î Külliyatı**, Kaknüs Yay., İstanbul 2006

CEYHAN, Adem, "Harîmî'nin Hz. Ali'den Kırk Vecize Tercümesi", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y. 2003, C. 1, S. 2

————, "Süleyman Nahîfî'nin Mevlidü'n-Nebî Mesnevisi", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 14, Erzurum 2000

CLOT, André, **Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı**, Epsilon Yay., İstanbul 2005

ÇAKIR, Mümine, "Rumelili Bir Şair Âhî ve Hüsn ü Dil Mesnevîsi", İnternational Symposium On Sustainable Development ISSD 09, Education, İnternational Burch University, Sarajevo, June 9-10 2009

ÇATIKKAŞ, M. Ata, "Türk Firdevsi'si ve Süleymannâme-i Kebir", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 25, İstanbul 1983

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, **Divanlar Arasında**, Kitabevi Yay., İstanbul 2006

————, "Divan Şiiri", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)**, Yıl:36, C. LII, S. 415,416,417, Ankara 1986

ÇELEBİ, İlyas, "Kemalpaşazâde-Eserleri", **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002

ÇELİK, Zeynep, **Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81.cilt) (82b-123b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010

ÇELİKKOL, Fatma Baş, **Pervane Beg Nazire mecmuası Mecmuatü'n-Nezair (415-440), Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004**

ÇETİNKAYA, Nihat, **Kızılbaş Türkler (Tarihi, Oluşumu ve Gelişimi)**, Kripto Yay., Ankara 2010

ÇİFTCİOĞLU, İsmail, "Orta Asya - Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)", **Bilig**, Kış 2008, S. 44

DAYHİM, Muhammed, **Tezkire-yi Şuʿarayi Azerbaycan**, Tebriz 1367

DANİŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Doğu Kütüphanesi Yay., C. 2, İstanbul 2011

DEDEYEV, Bilal, "15–16. Yüzyıllar Azerbaycan - Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim Rol Oynayan Bazı Şairler", **Khazar Journal of Humanities and Social Sciences**, Volume:12, Number: 1-2, 2007

————, "Osmanlı Eğitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri (15. yüzyılın II yarısı ve 16. yüzyılın I yarısında), **Journal of Qafqaz University,** Number 26, 2009

DEMİREL, Şener, "16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Tatavlalı Mahremi ve Şütürnâme'si", **Milli Folklor Üç Aylık Uluslararası Halkbilimi Dergisi**, S. 65, Nisan 2005

Derviş Şemseddin, **Kuşların Münazarası – Deh murg -**, Haz.: Hasan Aksoy, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1998

DİLÇİN, Cem, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)**, Yıl:36, C. LII, S. 415,416,417, Ankara 1986

DOĞAN, Güler, **Edirneli Nazmî Dîvânı (transkripsiyonlu metin-inceleme)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Doktora Tezi, İstanbul 2010

DOĞAN, Özgür, **16. Yüzyıl Şairlerinden Dervîş'in Mevlîdi (İnceleme-Metin)**, Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007

DURAN, Ramazan, **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası (230a-260b) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2008

DURMUŞ, Tûbâ Işınsu, **Tutsan Elini Ben Fakîrin Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği**, Doğan Kitap, İstanbul 2009

DURSUN, Mesut, **Nihânî Divânı (İnceleme-Metin)**, Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990

Edirneli Nazmî, **Mecmâ'u'n-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Haz.: M. Fatih Köksal, 2001 (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292688/h/edirneli-nazmi-mecmaun-nezair.pdf)

EĞRİ, Sadettin, "Lami'i Çelebi ve Şerefü'l-İnsan'ı", **Yedi İklim**, C. X, S. 67, Ekim 1995

EKİNCİ, Mustafa, **Şah İsmail ve İnanç Dünyası**, Beyan Yay., İstanbul 2010

EMECEN, Feridun M., **Yavuz Sultan Selim,** Yitik Hazine Yay., İstanbul 2011

————, **Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum**, Timaş Yay., İstanbul 2011

——————, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I, Bayezid (II)-Yavuz-Kanunî**, İSAM Yay., İstanbul 2011

——————, "Korkut, Şehzâde", **TDVİA**, C. 26, Ankara 2002

ERASLAN, Kemal, "Çağatay Edebiyatı", **TDVİA**, C. 8, İstanbul 1993

ERDEMİR, Avni, **Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri**, TÜSAV Yay., Ankara 1999

ERENOĞLU, Dilek, "Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler", **Turkish Studies**, Volume 2/4, Fall 2007

ERGUN, Sadettin Nüzhet, **Bektaşi Sairleri ve Nefesleri**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1944

——————, **Türk Şairleri**, C. I-II-II, 1936-1945

ERKOÇ, Ethem, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki Yazma Eserler Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Seçmeler", **Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, 1 (2), 2010

ERÜNSAL, İsmail E., **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, AKM Yay., Ankara 1991

——————, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lami'î Çelebi'nin Terekesi", **Journal of Turkish Studies** Fahir İz Armağanı I, 14, Harvard University 1990

——————, "Revânî", **TDVİA**, C. 35, İstanbul 2008

——————, "Tâcîzâde Cafer Çelebi", **TDVİA**, C. 39, İstanbul

Esrar Dede, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, Haz.: İlhan Genç, AKM Yay., Ankara 2000

ES-SEYYİD, Seyyid Muhammed, "İbn Zünbül", **TDVİA**, C. 20, İstanbul 1999

Faik Reşat, **Eslâf**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975

FÂNÎ, Eyyüp Sabri, "Hakîm Şah el-Kazvînî", **TDVİA**, İstanbul 1997

FAZLIOĞLU, İhsan, "Mîrim Çelebi", **TDVİA**, C. 30, İstanbul 2005

——————, "Abdulalî Bircendî", **YYOA**, C. 1, İstanbul 2008

Ferîdun Bey (Ahmed), **Mecmu'â-yı Münşe'âtü's-selâtîn**, Takvimhâne-i Âmire, C. 1, İstanbul 1264/1848

FIĞLALI, Ethem Rûhi, **Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik**, Selçuk Yay., Ankara 1990

Firdevsî-i Rûmî, **Kutb-nâme**, Haz.: İbrahim Olgun-İsmet Parmaksızoğlu, , TTK Yay., Ankara 1980

——————, **Silahşornâme**, Haz.: Bekir Biçer, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2012

Gelibolulu Mustafa Âlî, **Künhü'l-ahbâr'ın Tezkîre Kısmı**, Haz. Mustafa İsen, AKM Yay., Ankara 1994

GİBB, E. J. Wilkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi III-IV**, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay., Ankara 1999

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Deli Birader", **TDVİA**, C. 9, İstanbul 1994

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1983

————, **Vilâyet-nâme, Menâkıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Velî**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995

————, **Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi**, Milliyet Yay., İstanbul 1972

GÜLTEKİN, Hasan, "Güvâhî'nin Bilinmeyen Eseri: Tazarruʿ-nâme", **Turkish Studies**, Volume 7/3, Summer 2012

GÜMÜŞ, Zehra, "Pîrî Paşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî el-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: Tuhfe-i Mîr", **Turkish Studies**, Volume 2/3, Summer 2007

GÜNDÜZ, Tufan, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yay., İstanbul 2010

GÜRBÜZ, Mehmet, "Şiir Semâsının Yegâne Yıldızı; Güzeller Sultanı", **Turkish Studies**, Volume 5/3 Summer 2010

GÜRGAN, Burcu, **İmages Of Sexuality In The 16th Century Ottoman Society: Mehmed Gazaâlî's Dafi'ü'l-Gumûm**, Sabancı Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005

Güvâhî, **Pend-nâme**, Haz.: Mehmet Hengirmen, Kültür Bak. Yay., Ankara 1983

Hadîdî, **Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)**, Haz.: Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1991

HAMMER, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Milliyet Yay., C. 2

Haydar Çelebi, **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, Haz.: Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1976

Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-tevarih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay., C. IV, Ankara 1992

İbn-i Kemal, **Dîvân (Tenkidli Metin)**, Haz.: Mustafa Demirel, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1996

İdrîs-i Bidlîsî, **Selim Şah-nâme**, Haz.: Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, **Osmanlılar ve Bilim**, Etkileşim Yay., İstanbul 2007

——————, "Osmanlıda Eğitim ve Bilim Kurumları", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yay., İstanbul 1998, C. 2

İLAYDIN, Hikmet – ERZİ, A. Sadık, "XVI. Asra Ait Bir Münşeât Mecmuası", **TTK Belleten**, XXI, S. 82

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003

——————, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, C. I

İPEKTEN, Haluk; İSEN, M.; TOPARLI, R.; OKÇU, N.; KARABEY, T., **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1988

İPEKTEN, Haluk, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, MEB Yay., İstanbul 1996

İPŞİRLİ, Mehmet, "Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah", **TDVİA**, C. 12, İstanbul 1995,

İSEN, Mustafa, **Acıyı Bal Eylemek**, Akçağ Yay., Ankara 1994

——————, "Meâlî", **TDVİA**, C. 28, Ankara 2003

——————, "Estetik Nesir", **Türk Edebiyatı Tarihi** (Editör: Talât Sait Halman), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2007, C. 2

İSEN, Mustafa – BURMAOĞLU, Hamit B., "Lâmi'î Çelebi'nin Bursa Şehr-engîzi", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 1987

İSHAKOĞLU, Ömer, "Tâcizâde Sa'dî Çelebi ve Semâ'î Müennes Kasidesi", **Şarkiyat Mecmuası**, S. XII

İsmail Beliğ, **Güldeste-i Riyâz-i İrfân ve Vefeyât-ı Danişverân-i Nadiredân**, Bursa 1302/1884

İZ, Fahir, **Eski Türk Edebiyatında Nazım 1**, Akçağ Yayınları, Ankara

JORGA, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Yeditepe Yay., C. 2, İstanbul 2005

KABAKLI, Ahmet, **Tasavvuf, Tarikat, Edebiyat**, T.E.V. Yay., İstanbul 2008

KAÇAR, Mücahit, **İbni Kemal Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi – Belâgat - Üslûp ve Dil Özellikleri - Muhtevâ)**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2010

KALKIŞIM, Muhsin, "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri", **Milli Folklor**, S. 57, Bahar 2003

————, "Yavuz Sultan Selim'in Edebi Şahsiyeti", **Yedi İklim**, C. 4, S. 31, Ekim 1992

KANAR, Mehmet, **Fehmî ve Şebisterî'den Şemʿ ve Pervâne**, İnsan Yay., İstanbul 2009

KAPLAN, Mahmut, "Deh Murg'un İmlâsına Dair", **Turkish Studies**, Volume 3/6 Fall 2008

KAPLAN, Yunus, "Nihânî (İbrahim Çelebi) ve Gazelleri", **Turkish Studies**, Volume 5/4 Fall 2010

KARA, Mustafa, "Emîr Buhârî", **TDVİA**, C. 9, İstanbul 1995

KARADÜZ, Sıddık, **Derviş Şemsi`nin Deh Murgu`nun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara 2001

KARAMAN, Hüseyin, **Lâmiʿî Çelebi'nin Münşeâtı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2001

KARAMAN, Muhammet, **Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3849 numarada kayıtlı Mecmûʿa-i Eşʿârın 1-b / 40-a yapraklarının tenkitli metni,** Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, istanbul 2008

KARASOY, Yakup, **Şiban Han Dîvânı**, TDK Yay., Ankara 1998

————, "Mihmân-nâme-i Buhârâ ve Şibân Han'ın Bilinmeyen Üç Şiiri", **Selçuk Ünv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, Bahar 2003

KARATAŞ, Ali İhsan, "Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İnsan-Kitap İlişkisi", **Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 8, C. 8, Bursa 1999

————, "Lâmiî Çelebi'nin Kütüphanesi ve Mirası", **Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi**, Editör: Bilal Kemikli – Süleyman Eroğlu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2011

KARATAY, Halit, **Hattat Divân Şâirleri**, Akçağ Yay., Ankara 2008

KARTAL, Ahmet, **Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yay., İstanbul 2008

——————, "Ali Şir Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâ'is İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", **Bilig**, S. 13/Bahar 2000, Ankara

——————, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Edebiyatı", **Arayışlar**, Yıl: 4, S. 7-8, 2002

Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, Tercüme: Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yay., C. 1-5, İstanbul 2013

KAVAKLIK, Rüstem, **15. yüzyıl Şairi Sabâyî ve Divançesi, (Transkripsiyonlu Metin-Açıklamalar-Dizin),** Marmara Üniversitesi, TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008

KAZAN, Şevkiye, "Hâmidî-zâde Celîlî ve Gazelleri", **Turkish Studies**, Volume 2/4 Fall 2007

——————, **Hamidî-zâde Celilî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Hüsrev u Şirin Mesnevisi (İnceleme ve Tenkitli Metin)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1997

KAZAN NAS, Şevkiye, **Celîlî Divanı (İnceleme-Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2011

——————, **Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2011

——————, **Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2012

Kemal Paşazade, **Yusuf u Züleyha**, Haz.: Mustafa Demirel, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983

KEMİKLİ, Bilal, **Bursalı Bilge Şair Lâmiî Çelebi**, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2011

KILIÇ, Mahmut Erol, "Fusûsü'l-hikem", **TDVİA**, C. 13, İstanbul 1996

Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'âra**, Haz. İsmail Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yay., C.I- II, Ankara 1989

KIRLANGIÇ, Hicabi, **İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-name**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001

KOÇ, Havva, "İshak Çelebi (Kılıççızâde), Kütüphanesi", **YYOA**, C. 1

KONUR, Himmet, **İbrâhîm Gülşenî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yay., İstanbul 2000

KÖKOĞLU, Ali, **Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi**, Erciyes Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994

KÖKSAL, M. Fatih, **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları**, Akçağ Yay., Ankara 2005

————, "Âhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 6, 1998

————, "Türk Edebiyatında Hüsn ü Dil Hikayeleri ve Yenipazarlı Vâlî'nin Hüsn ü Dil Mesnevisi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı 3, Sivas 1997

————, "İbni Kemal Divânı'nın Neşri Üzerine Tespitler", **TÜBAR**, S. 23, Bahar 2008

————, "Orijinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar", **Bilig**, S. 20, Ankara 2002

————, "Edirneli Nazmî'ye Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Bir Eser: Tevârîh-i Antâkiyye", **Journal of Turkish Studies – Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Günay Kut Armağanı III, V. 28/1, 2004

————, Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirnde Nazire, Akçağ Yay., Ankara 2006

————, KARDAŞ, Sedat, "Tâlîî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1096

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Firdevsî", **İslam Ansiklopedisi**, C. IV, MEB Yay., Ankara 1956

————, **Edebiyat Araştırmaları 2**, Ötüken Yay., İstanbul 1989

KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Firdevsî-i Rûmî", **TDVİA**., C. 13, İstanbul 1992

KUNT, Metin, "Osmanlı Doğu Siyaseti", **Türkiye Tarihi-2 Osmanlı Devleti 1300-1600**, Cem Yay., İstanbul 1997

KURDOĞLU, Veli Behçet, **Şair Tabipler**, Baha Matbaası, İstanbul 1967

KURNAZ, Cemal, **Anadolu'da Orta Asyalı Şâirler**, Ankara 1997

KURNAZ, Cemal – TATCI, Mustafa, **Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı**, MEB Yay., Ankara 2001

————, **İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emîr Buhârî**, Kültür Bak. Yay., Ankara 1998

KURTOĞLU, Orhan, "Zâtî, Ivaz", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=802

KUT (ALPAY) Günay, "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Buna Yazılan Cevaplar", **TDAY Belleten**, 1973-74

KUT, Günay, "Lâmiî Çelebi", **TDVİA**, C. 27, Ankara 2003

——————, “Lâmî’i Çhelebi and His Works” Journal of Near Eastern Studies, Volume 35, Chicago 1976

——————, “İbretnâme”, **TDVİA**, C. 21, İstanbul 2000

——————, “Heşt Bihişt”, **TDVİA**, C. 17, İstanbul 1998

KUTLUK, İbrahim, “Kenek Oğlu Orhan ve Teşhisü’l-İnsan”, Türk Dili Dergisi, S. 3, Ankara 1950

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, **Türk Aleviliği Araştırmaları**, Çizgi Kitabevi, Konya 2010

——————, “Pîrî Mehmed Paşa”, **TDVİA**, C. 34, İstanbul 2007

——————, **II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi**, Aksarayî Vakfı Yay., İstanbul 1995

Lâmiʿî, **Vâmık u Azrâ** -İnceleme-Metin-, Haz.: Gönül Ayan, AKM Yay., Ankara 1998

——————, **Ferhadnâme**, Haz.: Hasan Ali Esir, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75518/lamii---ferhadname.html)

Latîfî, **Tezkîretü’ş-şuʿarâ ve Tabsırâtü’n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Haz.: Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2000

LEVEND, Agah Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt**, TTK Yay., Ankara 1984

——————, “Lâmiî’nin Ferhad u Şîrîn’i”, **TDAY Belleten**, 1964

——————, “Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şairler”, **TDAY Belleten**, 1957

——————, **Türk Edebiyatında Şehrengîzler ve Şehrengîzlerde İstanbul,** İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul 1957

——————, **Gazâvât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazâvât-nâmesi**, TTK Yay., Ankara 2000

——————, **Edebiyat Tarihi Dersleri**, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1935

MAZIOĞLU, Hasibe, “Edirneli Nazmî’nin Pend-i Attâr Çevirisi”, **AÜDTCF Türkoloji Dergisi**, C. VII, S. 1, Ankara 1977

MERMER, Ahmet, **Türkî-i Basît ve Aydınlı Visâlî’nin Şiirleri**, Akçağ Yay., Ankara 2006

Mecdî Mehmed Efendi, **Şakâ’ik-i Nuʿmâniyye ve Zeylleri, Hadâ’ikü’ş-şakâ’ik**, Haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989

Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id, Milli Kütüphane, Arşiv n.: 06 Hk 240

Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id , Milli Kütüphane, Arşiv n.: 06 Hk 3752

Mehmed Süreyya**, Sicill-i Osmânî-Osmanlı Ünlüleri**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, C. 1-6

MENAGE, Victor L., "Osmanlı Tarihyazıcılığının İlk Dönemleri", **Söğüt'ten İstanbul'a**, Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara 2000

Mir Nizâmeddin Ali Şir Nevâî, **Mecâlisü'n-nefâis**, (be-Saʿy u İhtimâm: Ali Asgar Hikmet), Tehran 1323

Muhyî-yi Gülşenî, **Menakıb-ı İbrahim- i Gülşeni ve Şemleli-zade Ahmed Efendi Şive-i Tarikat- i Gülşeniye**, Haz.: Tahsin Yazıcı, TTK Yay., Ankara 1982

MUSLU, Ramazan, "Halvetiyye'de Atvar-ı Sebʿa Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Sebʿa Risâlesi", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 8 , Sayı: 18, 2007

Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi, **Tuhfe-i Hattâtîn**, Devlet Matbaası, İstanbul 1928

NADERNEJAD, Nader, "Akkoyunlu Tarihi Hakkında Bir Eser: Sultan Yakup Tarihi (Târîh'i Âlam Ârây'ı Amînî), **Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Özel Sayısı, Fasikül:1 S:13, Atatürk Ünv. Yay., Erzurum 1985

Namık Kemal, **Evrâk-ı Perişan**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975

Nev'îzâde Atâ'î, **Hadâ'iku'l-hakâyık fî-Tekmileti'ş-şakâyık, Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri**, C. 2, Haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989

NURESKİ, Dzuneis, **Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri**, Trakya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2006

OCAK, Ahmet Yaşar, "Bektaşilik", **TDVİA**, C. 5, İstanbul 1992

————, "Balım Sultan", **TDVİA**, C. 5, İstanbul 1992

————, "Din ve Düşünce", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999

————, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998

————, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar**, Timaş Yay., İstanbul 2010

OKUMUŞ, Ejder, "İbn Haldûn'un Osmanlı Düşüncesine Etkisi", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S. 15, 2006

OKUMUŞ, Sait, "Klâsik Türk Edebiyatında XV ve XVI. Yüzyıl Nesir ve Nâsirlerine Bakış", **Uluslararası Sosyal Arastırmalar Dergisi,** C. 4, S. 18, Yaz 2011

ONAT, Hasan, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", **İslamiyat**, C. VI, S. 3, Ankara 2003

Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 2006, C. 1

Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi, Haz.: Ekmeleddin İhsanoğlu v.d., IRCICA, İstanbul 2008, C. 1

ÖÇAL, Şamil, **Kemal Paşazâde'nin Felsefî ve Kelâmî Görüşleri**, Kültür Bak. Yay., Ankara 2000

ÖNDER, Mehmet, **Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik**, Dönmez Yay., Ankara 1992

ÖNGÖREN, Reşat, **Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)**, İz Yay., İstanbul 2012

————, **Zeyniler**, İnsan Yay., İstanbul 2012

————, "Karamânî, Cemâleddin İshak", **TDVİA**, C. 24, İstanbul 2001

ÖRS, Derya, **Fazlullâh b. Ruzbihân b. Huncî ve Târîh-i Âlem-ârây-i Emînî'si**, Ankara Ünv. SBE, Doktora Tezi, Ankara 1998

ÖZCAN, Abdülkadir, "İdrîs-i Bitlisî", **TDVİA**, C. 21, İstanbul 2000

————, "Neşrî", **TDVİA**, C. 33, İstanbul 2007

————, "Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Kaynakları**, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 1, Bahar 2013

ÖZCAN, Nuri, "Abdürrahim Tirsî", **TDVİA**, C. 1, İstanbul 1988

ÖZCAN, Tahsin, "Molla Arap", **TDVİA**, C. 30, İstanbul 2005

ÖZÇELİK, Kenan, "Lâmiî Çelebi'nin Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl'ü", **Bursalı Lâmiî Çelebi Ve Dönemi**, Editör: Bilal Kemikli – Süleyman Eroğlu, Bursa Kültür Yay., Bursa 2011

ÖZDAĞ, Muzaffer, "Osmanlı Tarih ve Edebiyatında Türk Düşmanlığı", **Tarih ve Toplum**, S. 65, Mayıs 1989

ÖZKAN, Mustafa, "Edirneli Nazmî", **TDVİA**, C. 10, İstanbul 1994

ÖZMEN, Vildan, **Abdürrahim Tirsî Divânı**, Kocaeli Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2007

ÖZTUNA, Yılmaz, **Yavuz Sultan Selim**, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2006

————, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yay., İstanbul 1983

ÖZTÜRK, Levent, "Hüsâm Çelebî(ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Sakarya 2001

————, "Hüsâm Çelebî'nin Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adlı Eseri", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 5, İstanbul 2001

ÖZTÜRK, Necdet, "Hadîdî", **TDVİA**, C. 15, İstanbul 1997

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 3, MEB Yay., Ankara 1983

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, L&M Yay., İstanbul 2003

Peçevî İbrahim Efendi, **Peçevî Tarihi**, C. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999

Prizrenli Şemʿî, **Divân**, Haz.: Murat Ali Karavelioğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75640/prizrenli-semi-divani.html)

RECEPOĞLU, Altay Suroy, "Suzi'nin Kardeşleri", **Prizren'li Suzi'nin 500. Yılı (Bildiriler, bilgiler, belgeler)**, Haz. Altay Suroy Recepoğlu, Türk Yazarlar Derneği Yay., Prizren 2000

Revânî, **Divân**, Haz.: Ziya Avşar, Kültür ve Turizm Bak., e-kitap, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75641/revani-divani.html)

RİYÂHÎ, Muhammed Emin, **Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı**, İnsan Yay., İstanbul 1995

SADIKOĞLU, Sasani Çingiz, "Habîbî", **TDVİA**, C. 14, İstanbul 1996

Sâ'ilî-i Şirâzî, **Dîvân**, Milli Kütüphane, Yz. A. 6799/4

SARAÇ, M. A. Yekta, **Şeyhu'l-İslam Kemal Paşazâde**, Risale Yay., İstanbul 1995

SARAÇOĞLU, Tuba Nur, **Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları**, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2009

SARIKAY, Yaşar, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 3, İstanbul 1999

SARISOY, Fikret, **Basîrî'nin Farsça Dîvânı**, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2001

SAVAŞ, Hamdi, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", **TDVİA**, C. 22, İstanbul 2000

SAVRAN, Ömer, **Sabâyî ve Üveys-nâmesi,** Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, 2010, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90187/sabayi---uveys-name.html)

SAYAN, Ferda, **Kültür ve Edebiyatımızda İznik ve İznikli Şairler**, Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007

Saʿyî, **Taʿrifât**, Milli Kütüphane, Yz. A. 2776

Sehi Bey, **Heşt Behişt**, Haz. : Mustafa İsen, Akçağ Yay., Ankara 1998

SERDAROĞLU, Vildan, **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı**, İSAM Yay., İstanbul 2006

SEVİNÇ, Necdet, **Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü**, Bilge Karınca Yay., İstanbul 2007

SÖYLEMEZ, Faruk, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 33, 2012

SUBAŞI, Mehmet Hüsrev, **Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazîreler**, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982

SUNGUR, Necati , **Âhî Divânı (İnceleme-Metin)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994

SÜMER, Faruk, **Safevî Devletinin Kurulması ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay., Ankara 1999

Sünbül Efendi, **Risale- i Tahkikiyye (Sema, Vecd, Devran ve Zikrullah)**, Haz.: Ali Toker, Buhara Yay., İstanbul 2011

ŞAHİN, Kamil, "Bünyamin Ayâşî", **TDVİA**, C. 6, İstanbul 1992

ŞAKAR, Sezer Özyaşamış, " Firdevsî-i Rûmî, ve Terceme-i Câme-şûy-nâme", **Turkish Studies**, Volume 2/4 Fall 2007

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, Refet Zaimler Yay., İstanbul 1964

ŞARİPBEKOVA, Saule, **Acem Süruri ve Divançesi,** Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001

Şemsettin Sâmî, **Kâmûsu'l-A'lâm** (Tıpkıbasım), C. 1-6, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla – KARTAL, Ahmet, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul 2007

Şeyh Mekkî Efendi – Ahmed Neylî Efendi, **Yavuz Sultan Selim'in Emriyle Hazırlanan İbn Arabi Müdafaası**, Haz.: Halil Baltacı, Gelenek Yay., İstanbul 2004

Şeyh Vasfi, **Bârika-Yavuz Sultan Selim'in Eşʿârıyla Tercümeleri**, (A. Asaduryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1308

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, **Osmanlı Tarihi Kayı III – Haremeyn Hizmetinde**, KTB Yay., İstanbul 2013

Şükrî-i Bitlîsî, **Selim-nâme**, Haz.: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül, İsis Yay., İstanbul 1995

TANRIKORUR, Barihüda, "Mevleviyye", **TDVİA**, C. 29, Ankara 2009

TANSEL, Selahattin, **Yavuz Sultan Selim**, MEB Yay., Ankara 1969

TANYILDIZ, Ahmet, **Firdevsî-i Tavîl Münâzara-i Seyf ü Kalem (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005

TARLAN, Ali Nihad, **Yavuz Sultan Selim Divanı**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946

TAŞAĞIL, Ahmet, "Hıtaynâme", **TDVİA**, C. 17, İstanbul 1998

TAŞBAŞ, Erdal, " Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış", **Mediterranean Journal of Humanities**, I/2, 2011

Taşköprülüzâde,**Osmanlı Bilginleri**, Çev:Muharrem Tan,İz Yayıncılık,İstanbul 2007

TAVUKÇU, Orhan Kemal, **Ahmed Rıdvan Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-metin),** Atatürk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Erzurum 2000

————, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75504/ahmed-ridvan---husrev-u-sirin.html

Tayyar-zâde Ahmed Atâ, **Târîh-i Atâ,** C. 4, İstanbul 1293

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabeddin, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", **Belleten**, TTK Yay., S. XXXV, Ankara 1971

———— , "Selim-nâmeler", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 1, İstanbul 1970

TEMİZKAN, Mehmet, **Hatâyî'nin Şiir Dünyası**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001

TERBİYET, Muhammed Ali, **Danişmendani Azerbaycan**, Tehran 1314

Terceme-i Kenzü'l-hakâ'ik ve Keşfü'd-dekâ'ik, Milli Kütüphane, Yz. A. 2251/2

TEZCAN, Nuran, "Bursalı Lâmi'î Çelebi", **Türkoloji Dergisi**, C. VIII, Ankara 1979

————, "Güzele Bir Şehrengîzden Bakış", **Türkoloji Dergisi**, C. XIV, S. 1

TİMUR, Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, Ankara 2001

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, "Mîrim Çelebi'nin *Gökkuşağı Ve Hâlenin Oluşumu* Adlı Optik Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Ünv.OTAM**, S. 13, Ankara 2002

TUMAN, Mehmed Nâil , **Tuhfe-i Nâilî**, Haz.: Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı Bizim Büro Yay., C. 1-2, Ankara 2001

TURAN, Osman, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Yay., İstanbul 2008

TURAN, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002

————, "Hersekzâde Ahmed Paşa", **TDVİA**, C. 17, İstanbul 1998

————, "Pîrî Mehmed Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul 1997

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. VI, AKM Yay., Ankara 2005

TÜRKYILMAZ, Yunus, **Kemalpaşazâde'nin Nesâyih Adlı Eseri'nin Transkribi ve Felsefi Tahlili**, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisan Tezi, Bursa 2009

UĞUR, Ahmet, **İbn-i Kemal**, Kültür Bak. Yay., İzmir 1987

————, "Selim-nâmeler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXII, Ankara 1978

———— ,"Şükri-i Bitlisi ve Selim-Nâmesi", **Ankara Üniversitesi Dergisi**, C. XXV, Ankara 1981

ULUÇAY, M. Çağatay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 9, İstanbul 1954

ULUDAĞ, Erdoğan, "Lamiî'nin Salâmân u Absâl Adlı Mesnevîsi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 8, Erzurum 1997

UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, TTK Yay., Ankara 1988

————, Büyük Osmanlı Tarihi, TTK Yay., C. 2

ÜNVER, İsmail, "Ahmed Rıdvan", **TDVİA**, C. 2

————, "Ahmed-i Rıdvan", **TTK Belleten**, L/196, 1986

————, "Ahmed Rıdvan'ın İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusret-nâme-i Osmân) Bölümü", **Türkoloji Dergisi**, VIII-1, (1979)

ÜST, Sibel, **Keşfî Te'dib-nâme (İnceleme-Metin)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006

ÜZÜM, İlyas, "Kızılbaş", **TDVİA**, C. 25, Ankara 2002

VIRMİÇA, Raif, **Suzi ve Vakıf Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, C. 1-2, İstanbul 2008

YAĞCI, Ömer Gökhan, "Çağdaş Dört Hükümdar Şâirin (Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail, Şiban Han, Babür Şah) Divanlarında Savaşa Dair Bazı Şiirler", **1. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu'**nda sunulan bildiri, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 1-3 Kasım 2013, Çankırı

YAKAR, Halil İbrahim, **Edirneli Şevkî Divânı**, Palet Yay., Konya 2010

YALÇINKAYA, M. Alaaddin, "Abdurrahman Efendi (Müeyyedzade)", **YYOA**, C. 1

YAŞAR, Muhammed**, Bâlî Hayatı Edebi Kişiliği Divânının Tenkitli Metni**, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005

YAŞAR, Zübeyde, **Sevdâyî Dîvânı'nın Çeviri Yazı Metni ve Günümüz Türkçesine Aktarımı,** Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008

Yavuz Sultan Selim**, Dîvân**, Muharir ve Musahhihi: Hüseyin Hüsnü, (A. Asaduryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1306

YAZAR, Sadık, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin Eserleri Hakkında Yeni Tespitler", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, C. 21, S.1, İstanbul 2011

YAZICI, Tahsin, "Fettâhî", **TDVİA**, C. 12, İstanbul 1995

————, "Huncî", **TDVİA**, C. 18, İstanbul 1998

YEKBAŞ, Hakan, **Sehî Bey Divânı**, Kitabevi Yay., İstanbul 2010

YENİTERZİ, Emine, "On Altıncı Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış", **Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi**, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2011

YILDIRIM, Ali, **İshak Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği)**, Fırat Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1991

YILDIZ, Alim, "Divan Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII/1, Sivas Haziran 2003

YILMAZ, Mehmet, "Mehmed Paşa (Pirî)", **YYOA**, C. 2

YILMAZ, Nebi, **Ahmed-i Rıdvan ve Rıdvâniyye'si**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006

————, **Ahmed-i Rıdvân, Rıdvâniyye (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, Bizim Büro Yay., Ankara 2007

YURTSEVER, M. Murat, "Lâmi'î Çelebi'nin Bursa Şehrengîzi'nde Mekân Tasvirleri", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, C. 2, Yıl: 2, 1987

YÜCE, Bilal, **Babür Divânı**, AKM Yay., Ankara 1995

YÜCE, Emine Aydoğmuş, **Abdürrahim Tirsî ve Divanı**, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010

YÜCEL, Yaşar, **Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl**, TTK Yay., Ankara 1991

YÜKSEL, Müfid, "İdris-i Bitlisi ve Eyüpteki Eserleri", **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler,** Eyüp Belediyesi Yay., İstanbul 2003

EKLER

1. TEBRİZ SÜRGÜNLERİ İLE İLGİLİ BAZI TABLOLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan Farsça bir defterde yer alan 7-27 Safer 921/23 Mart-12 Nisan 1515'te yazılmış, Tebriz'den İstanbul'a sürülenlerin mesleklerini, demografik durumlarını ve kimin gözetiminde gönderildiklerine ilişkin açıklamaları içeren bilgiler:[1455]

TABLO I

Menteşe mirlivâsına, zu'emâ ve erbâb-ı tımarına teslim edilen sürgünler ve onlara tabi olanların isimlerini havi defter:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1	Şeyh Kebir		Şehir kadısının oğlu (?)…ve karısı
2	Şemseddin Muhammed		Adı geçenin oğullarıdır.
3	Abdurrıza		Adı geçenin oğullarıdır.
4	Veled İbrahim		İsmail Yar'ın oğlu.
5	Mevlana Nureddin	Tabib	Edirne Dârü'ş-şifâ'sına görevlendirildi.
6	Sinem		Mevlana Nureddin'in karısı.
7-8	Derviş Ali	Kehhâl(Göz Tabibi)	ve karısı.
9	Şah Muhammed		onun oğlu.
10	Behice(?)		onun kızı.
11	Saliha		onun kızı.
12	Ağa Sultan		onun kızı.

Yukarıda adı geçenler Menteşe sancağı beyi Sinan Paşa'ya teslim olundu.

[1455] Hüseyin Arslan, **16. Yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün**, Kaknüs Yay., İstanbul 2001, s. 325-333

TABLO II

Altın işlemeciler cemaati adı altında şu isimler zikrediliyor:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1-7	Derviş Ali	Ayyar	M. hanımı, 2 oğlu, 3 kızı.
8-11	Şemseddin	Ayyar	Hanımı, 2 çocuğu.
12	Ayus Gulam	Ayyar şakirdi	Şemseddin'in şakirdi.
13-15	Üstad İsmail		ve 2 kızı.
16-19	Cemaleddin Hüseyin	Tabib	Edirne Dârü'ş-şifâ'sına görevlendirildi.
20	Kasım		Kardeşi.
21-25	Hoca Nurullah		Hatun, 1 yeni doğmuş

TABLO III

Menteşe livasında Baş Arak nehri zâimi olan Kara Ali'ye teslim edilenler:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1-3	Üstad Mahmud	Guft-ger(?)	Hanzâde, hanımı; Han Sultan diğer hanımı.
4-7	Hak Nazar, Fazlullah, Hayrullah, Şahabeddin		Üstad Mahmud'un oğulları.
8	Şahım Ağa		Üstad Mahmud'un kızı.
9	Mahmud	Üstad M. şakirdi	İsmail Yar'ın oğlu.
10-12	Ahmed	Üstad M. Şakirdi	Yeki Can, hanımı; Sultan Hüseyin oğlu.
13	Üstad Yâr Ahmed	Guft-ger	
14-18	Muhammed Can	Guft-ger	Tacım Ağa, hanımı; Yadgâr, oğlu; Gevher ve Ferah iki kızı.

TABLO IV

Çine'ye tabi Fargo nehri zâimi İvaz Bey ve Kebâbe zâimi Çayakoğlu Umur Bey'e teslim edilenler:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1-6	Adı verilmemiş	Üstad Hakkak	Hanımı, 2 oğlu Tahir Mahmud ve Azizverdi, 2 kızı Nefise Han ve Kemer Han
7-10	Üstad Hüseyin	Hakkak	Ağa Sultan, hanımı. Hacı Hüseyini oğlu. Hasan Ali, oğlu.

TABLO V

Çine'ye tabi Fargo nehri zâimi İvaz Bey ve Kebâbe zâimi Çayakoğlu Umur Bey'e teslim edilenler:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
11-15	Maksud Ali	Hakkak	Şerif Sultan, karısı. Muhammed Hüseyin oğlu. Hatice, kızı. Hüseyin Ali, oğlu.
16-19	Hoşgelen, nâm-ı diger Mevlana Hoca Muhammed	Hakkak	Huz Ağa, karısı. Huz Bey, annesi. Rukkiye, kızı, Amasya'da vefat etti.
20-	Hacı Muhammed	Hakkak	Hanımı (?)

TABLO VI

Defterân ve Mazun kasabası zâimi Mustafa Bey'e teslim edilenler:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1-3	Hoca-zâde Ali	Hakkak	Sultan Ağa, hanımı. Hüseyin, Mazun kasabasında, Orhanlu tımarında öldü.
4	Sefer Şah		Somunç kasabasında, (?) tımarında öldü.
5	Fethi Bey		Mezkur Şah Ali'nin oğlu.

TABLO VII

Uygartaş zâimi Hacı Bey oğlu Mahmud Çelebi'ye teslim edilenler:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1-7	Hoca Pîr Ali	Tâcir	Can Ağa, hanımı. Şah Muhammed, Burc Ali, Muzaffer, Fethi Bey ve Şahbal Bey, adı geçenin oğulları.
8	Ali Dıraz		Uygurtaş karyesi tımarında öldü.
9	Hızır		Köyceğiz kasabası İmir karyesi tımarında öldü.

TABLO VIII

Çine kasabasında panayır hasılı zâimi İlyas Bey oğlu Yusuf'a teslim edilenler:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1-5	Şah Hüseyin	Attar	Aziz Paşa, hanımı. Kulu Bey ve Hoca Bey, oğulları. Şah Mahmud, kızının oğlu.
6-9	Halilullah	Habbaz (Ekmek pişirici)	Hatun Paşa, hanımı. Haydar, oğlu. Aziz Paşa, kızı.
10	?	?	Numara verilmiş ve boş bırakılmış.

TABLO IX

Menteşe livâsında Tavas zâimi Turgud oğlu Muhammed'e teslim edildi:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
1-6	Üstad Nizameddin Ebu İshak	Ayyar	İâde, hanımı. İbâdullah, adı geçenin biraderi ve ailesi(?). Şahım, hanımı. Nasrullah, oğlu.
7-13	Hacı Ali	Otakî(?)	Bakır, oğlu. Yeki, hanımı. Mir Han ve Şah Muhammed, oğulları. Gevher, kızı.
14-16	Muhammed Şah	Üstad	Paşa, hanımı. Kuli, hanımı.
17	Can Ahmed		Mücerred(Bekar)
18	Mübarek Kadem		Mücerred(Bekar)

19	Boş bırakılmış.		
20-23	Haydar Tebrâzî (?)		Paşa, hanımı. Hacı Hüseyin Şah Ali ve Remâyis (?) Ali, oğulları.
24	Muhammed Ali, Kaşânî		Mücerred (Bekar)
25-28	Mirzay	Otâkî(?)	Nikûn, hanımı. Mirim, oğlu. Kureyş, kızı.
29-31	Necmûddin Srrâcî		Hanımı; Kalmış Hene. Mahmud Tebrâzî, mücerred.

TABLO X

Menteşe livâsında Tavas zâimi Turgud oğlu Muhammed'e teslim edildi:

No.	**KİMLİĞİ**	**MESLEĞİ**	**AÇIKLAMA**
32-35	Muhammed	Otâkî	Paşa, hanımı. Ahmed, oğlu. Hıtay Can, kızı.
36-41	Pîrî Can		Kırlar Begi, hanımı. İmam Kuli, Allah Kuli, Şeyh Can, oğulları. Murâd Sultan, kızı.

TABLO XI

Balat kazasında bir köy zâimi olan Hacı İshak'a teslim edildi diye kaydedilmiş olanlar:

No.	**KİMLİĞİ**	**MESLEĞİ**	**AÇIKLAMA**
1-4	Hoca Hafız		Paşa Begî, hanımı; İbadullah ve Şemsüddin Ali, oğulları.
5	Maksûd Ali		Adı geçenin kardeşi.
6-10	Mir Şeyh	Bezzaz	Kicî Can, hanımı. Ulû Beg ve Ahi Beg, oğulları. Sultan, Ulû Beg'in hanımı.
11	Kicî Beg	Bezzaz	Mücerred
12	Mustafa Veled-i Kemal		Balat kazasında, Bayındır karyesi tımarında öldü.

TABLO XII

Balat kazasında bir köy zâimi olan Hacı İshak'a teslim edildi diye kaydedilmiş olanlar:

No.	KİMLİĞİ	MESLEĞİ	AÇIKLAMA
13	Danyâl		Balat kazasında öldü.
14	Muhammed?		Balat kazasında öldü.
15	Muhammed		Karye-i Kızılca Hanlî tımarında öldü.

TABLO XIII

İlk sefer; Akkerman azabları ağası ulufeciyân-ı köhne kethüdası Musa Sipah eli ile İstanbul'a gönderilenler:

Ulufe alan sürgünler cemaati (23 nefer). (Adları daha önce geçtiği için burada tekrarlanmadı.)

Ulufe almayan sürgünler cemaati (10 nefer):

No.	ADI	MESLEĞİ
1	Hoca Hafız	Bezzaz
2	Hoca Pir Şeyh	Bezzaz
3	Hoca Yeni Can	Bezzaz
4	Hoca Beg	Bezzaz
5	Üstad Muhammed	Kard-ger
6	Hamse-i Ruî	Kard-ger
7	Monlâ-yı Suzen-ger	Suzen-ger
8	Yusuf	Sebed-dûz
9	?	?
10	?	?

İkinci sefer, sipahi oğullarından Mustafa ve silahdar oğullarından Muhammed eli ile adı geçen sürgünlerle birlikte İstanbul'a gönderilenler: (22 Safer 921/ 7 Nisan 1515)

Ulufe alan sürgünler cemaati (3 nefer):

No.	**ADI**	**MESLEĞİ**
1	Hoca Muhammed	?-dûz
2	Şahkulî	Kemânçeî
3	Haydar, Şahkulî oğlu.	?

Ulufe almayan sürgünler cemaati (5 nefer):

No.	**ADI**	**MESLEĞİ**
1	Hacı Fazlullah oğlu Ni'met	Sarraf
2	Seydî Beg	Sarraf
3	Fethullah	Tac.
4	?	
5	Maksud Ali	Tac.

TABLO XIV

Üçüncü sefer, Kapıağası'nın kardeşi Halil, sipahi oğullarından Murad, Hafız, Celil ve Mustaf Tırnovî, silahdarlardan Yusuf Dameke, Hızır İpek ve Abdullah-ı Trabzan eli ile gönderilenler: (27 Safer 921/12 Nisan 1515)

Ulufe almayan sürgünler cemaati (20 nefer):

No.	**ADI**	**MESLEĞİ**	**No.**	**ADI**	**MESLEĞİ**
1	Hoca Mehdî	Tâcir	**11**	Hoca Melek Ahmed	Tâcir
2	Hoca Şeyh Muhammed	Tâcir	**12**	Hoca Seydî Sultan	Tâcir

3	Hoca Şah Ali	Tâcir	**13**	Fethi Beg	Tâcir
4	Pîr Muhammed	Tâcir	**14**	Hacı Seyfullah	Tâcir
5	Ummalü'l-Melik	Kâtib	**15**	Gencî Beg	Bezzâz
6	Mîrek	Kaytanî Bâf	**16**	Hoca Şah Ali	Zer Bâf
7	Hoca Hüseyin	Hakkâk	**17**	Kasım	Attar
8	Şah Hüseyin	Attar	**18**	Ebu İshak	Sahib-ayyar
9	Halilullah	Habbaz	**19**	Hoca-i Hakkak	Hakkak
10	Ulama Şah Muhammed	Kabbal	**20**	Hudâ-bih	Zer-ger

TABLO XV

Ulufe alan sürgünler cemaati (61 nefer):

No.	**ADI**	**MESLEĞİ**	**No.**	**ADI**	**MESLEĞİ**
1	İsmail Beg Veled-i İbrahim Şeh Beg		**31**	Dervîş	Abaî-bâf
2	Hoca Pîr Ali	Nâzır-ı Üstadân	**32**	Mevlânâ Şah Mahmud	Veled-i Kadî
3	Fethullah	Kâtib	**33**	Derviş Ali	Kehhal
4	Mîr Ahmed	Tâyî (İplikçi)	**34**	Hafız Muhammed ve oğlu Hüseyin	Kubende
5	Ali Muhammed	Kubende	**35**	Sultan Hüseyin	?
6	Mansur	Tâyî	**36**	Ali Can	Tâyî
7	Kâsım	Nakkaş	**37**	Şah Kulî	Nakkaş
8	Hacı Beg	Nakkaş	**38**	Hoca Beg	Nakkaş
9	Hasaneş	Ruy-Nakkaş	**39**	Sultan Ali	Basma-ger

10	Haydar	Nakkaş	**40**	Abdülevvel	Nakkaş
11	Cemâlüddin Hüseyin	Zer-tâyî	**41**	İsmail	Zer-tâyî
12	Mes'ud	Zer-tâyî	**42**	Nurullah	Zer-Tâyî
13	Kâsım	Çeltukî (?)	**43**	Giyâs	Zer-tâyî
14	Hoca Hüseyin	Zer-ger	**44**	Abdullah Mustafa	
15	Derviş Muhammed	Zer-ger	**45**	Emir Cem	Zer-ger
16	Emir Hüseyin	Zer-ger	**46**	?	Zer-ger
17	Mîr Celâl	Zer-ger	**47**	Pervaneî	Zer-ger
18	Mahmud	Guft-ger	**48**	Maksûd Ali	Zer-ger
19	Sükkerim?	Hakkak	**49**	Muhammed Can	Guftger
20	Ulama Mes'ud Ali	Hakkak	**50**	Hüseyin	Hakkak
21	Seydî	?-keş	**51**	Ca'fer Rûmî	Hayyât
22	Kâsım	Kenâr-bâf	**52**	Emir Bey	?-keş
23	Emir Ahmed	Sim-keş	**53**	Murâd	Hayyât
24	İsmail	Gazzaz	**54**	Ağa Mîrek	Kazzaz
25	Halil	Şemşîr-ker	**55**	Şeyh Hasan	Şemşîr-ker
26	Şah Hüseyin	Çelen-ker	**56**	Esedullah	Şemşîr-ker
27	Esed	Çelen-ker	**57**	Murad Şah	?
28	Maksûd ?	Zer-dûz	**58**	Ali	Çelenker
29	Kabil	Zer-dûz	**59**	Herevi	Zer-dûz
30	Dervîş	Pulâd-ker	**60**	Maksûd Ali	Zer-dûz
			61	Necmûddîn	Sarracî-ker

TABLO XVI

Vefat eden sürgünler cemaati (5 nefer):

No.	**ADI**	**MESLEĞİ**	**No.**	**ADI**	**MESLEĞİ**
1	Şah Muhammed	Kabbal	**4**	Şeyhî	Abaî-bâf
2	Mes'ud Ali	Hakkak	**5**	Ya'kûb	Şemşîr-ker
3	Hacı Muhammed	Hakkak			

2. TÂCÎ-ZÂDE CAFER ÇELEBİ İNŞASIYLA ŞAH İSMAİL'E GÖNDERİLEN FARSÇA MEKTUP

Ferîdun Bey'in ***Mecmu'â-yı Münşe'âtü's-selâtîn*** adlı eserinde yer alan ve Acem seferi esnasında Tâcî-zâde Cafer Çelebi inşasıyla Şah İsmail'e yazılmış mektubun suretidir.[1456]

﴿ جنتمکان سلطان سلیم خان غازی حضرتلری درکاهنـدن دفعهٔ اولیده شاه اسمعیل ﴾
﴿ طرفنه تاجی زاده انشاسیله کوندریلان نامهٔ همایون صورتیدر ﴾

بسم الله الرحمن الرحیم قال الله الملك العلام ﴿ ان الدین عند الله الاسلام ومن یتبع غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه وهو فی الاخرة من الخاسرین ومن جاءه موعظة من ربه فانتهی فله ماسلف وامره الی الله ومن عاد فاولئك اصحاب النار هم فیها خالدون ﴾ اللهم اجعلنا من الهادین المهتدین غیر المضلین ولا الضالین وصلی الله علی سید العالمین محمد المصطفی النبی الامین وآله وصحبه اجمعین امابعد این خطاب مستطاب از جناب خلافت مآب ماحی قاتل الکفرة والمشرکین قامع اعدای الدین مرغم انوف الفراعین معفر تیجان الخوافین سلطان الغزاة والمجاهدین فریدون فرسکندر دربکیخسرو عدل وداد دارای عالی نژاد سلطان سلیمشاه ابن سلطان بایزید ابن سلطان محمد خانیم بسوی توکه فرمان ده عجم سپهسالار اعظم سردار معظم ضحاك روزکار داراب کیر ودارا افراسیاب عهد امیراسمعیل نامداری سمت صدور یافت تاخیر وآکاه باشی که فعل فعال برحق وصنع جواد مطلق هرچند معلل بالغرض نیست متضمن مصالح وحکم نامتناهیست کما ورد فی الکتاب المبین ﴿ وماخلقنا السموات والارض ومابینهما لاعبین ﴾ حکمت خلقت انسان که عین اعیان ونقاوهٔ جهان وخلاصهٔ آکوانست کما قال عزوعلا ﴿ وهوالذی جعلکم خلایف

[1456] Ferîdun Bey (Ahmed), **Mecmu'â-yı Münşe'âtü's-selâtîn**, Takvimhâne-i Âmire, C. 1, İstanbul 1264/1848, s. 351-53

فی الارض ❊ اما ازان جهت که افراد این نوع بجامعیت لطافت روحانیت وکثافت
جسمانیت مظهریت اسماء متقابله را قابلیت دارد ترقب غایت وتحقق خلافت بی اطاعت شریعت
مقدسهٔ والیٔ خطهٔ نبوت علیه افضل الصلوات واکمل التحیات صورت نبندد هرآینه شرایع
نبوی فوز وسعادت دوجهانی وسبب مغفرت جاودانیست پس هرکه ازمطاوعت احکام الهی رخ تابد
وازدائرهٔ انقیاد اوامر ونواهی بیرون اید وهتک پردهٔ دین وهدم شرع متین راقیام نماید
برکافهٔ مسلمین عموما وسلاطین عدل آیین خصوصا واجبست که ندای ❊ یاایها الذین آمنوا
کونوا انصارالله ❊ بگوش هوش بشنوند ودر دفع مکاید ورفع مفاسدان مفسد
بحسب الاستطاعهٔ والامکان بجان کوشند مقصود ازین تشبیب آنست که تفرقهٔ جماعت
بایندریه بحکم ❊ بیت ❊ چو بیشه نهی کرد ازنره شیر ❊ شغال اندرآید بیانک دلیر ❊ ازطریق
تعدی امارت بلاد شرقی را متصدی کشتی واز کنج مذلت فرمان پری بصفهٔ باحشمت فرمان
فرمایی قدم نهادی ابواب ظلم وبیدادرا برروی مسلمانان بازکرده زندقه والحاد را بایکدیگر
ازدواج وامتزاج دادی واشاعت فتنهٔ وفساد اشعار ودثار خود ساخته علمهای ستمکاری
برافراشتی شاهی وفرمان روایی را برحسب دواعیٔ هوای نفس ورغبات طبیعت حل قیود
شریعت واطلاق ازنوامیس ملت پنداشتی مقابح افعال ومساویٔ احوالت چون اباحت
فروج محرمه واراقت دماء مکرمه وتخریب مساجد ومنابرواحراق مراقد ومقابرواهانت
علما وسادات والقاء مصاحیف کریمه درقازورات وسب شیخین کریمین رضی الله عنهما
همه تجدد تواتر پیوست ائمهٔ دین وعلماء مهتدین رضوان الله علیهم اجمعین کفر وارتداد ترا
بااتباع واشیاعت که موجبش قتلست وسی علی رؤس الاشهاد متفق الکلام والاقلام باسرهم
فتوای دادند بناء علی ذلک مانیز جهت تقویت دین واعانت مظلومین واغاثت ملهوفین
واطاعت اوامر الهی واقامت مراسم ناموس پادشاهی بجای حریر وپرنیان زره وخفتان
پوشیدیم بعنایهٔ الله وحسن توفیقه الویهٔ ظفر دثار وعساکر نصرت شعار وشیران کارزار
ودلیران خنجر گذار که چون تیغ ازنیام غضب برآرند عدوی مدبررا قاطع بدرجه طالع گراید
وچون تیر بکمان کین دارند سهم موت الخصم ببرج قوس دراردد رشهر صفر ختم بالخیر
والظفر ازدریا عبور فرمودیم بدان نیت که اگر تأیید باری عزوجل یاری کند بسر پنجهٔ
قوت کامکاری دست وبازوی ستمکاریت برکنیم وازسر قدرت سروری بسودای
صفدری ازسر سراسیمه ات بدر کنیم مفاسد شر وشورت ازسر عجزه ومسکینان برداریم
وازان آتش که درخانما نهازدهٔ دود ازدود مانت برآریم من زرع الاحن حصد المحن چون
قبل السیف تکلیف الاسلام حکم شریعت مصطفویست علیه السلام این نامهٔ نامی حلیهٔ
تحریر وتحبیر یافت که نفوس آدمی زاد متفاوتست که الناس معادن کمعادن الذهب والفضهٔ
ملکات ردیه در بعض مزاج طبیعی است قابل زوال نیست ❊ ع ❊ که زنکی بشستن نگردد
سفید ❊ ودر بعضی عادیست ازمزاولات شهوات وممارست خسایس واهمال طبیعت
ناشی ایست اورا امکان ازاله هست ازان گفته اند که فتهٔ اشرار بتأدیب وتعلیم ازمقولهٔ
اخیار باشد بنابر احتمالی اگر خودرا در سلک زمرهٔ ❊ والذین اذا فعلوا فاحشهٔ اوظلموا
انفسهم ذکروا الله فاستغفروا لذنوبهم ❊ منسلک ومنخرط گردانی درهمه حال خدای
متعال را حاضر وناظر دانی از کارهای بد وکردارهای ناصواب وسیرتهای زشت پشیمانی
نماید وازدرون دل وصمیم جان بتوبه واستغفار درآیی وان قلاع وبقاع که زمینش درزمان
پیشین سم ستور لشکر مارا روی مالیده وازنعال مطایا هرگوشهٔ ازان نواحی حلقهٔ افکندگی

بکوش کشیده بود ازمضافات ممالك عثمانی محسوب داشته بندکان سدهٔ عظمت پناه
مارا بسیاری سعادت تراست ازنواب کامکار غیرازنیکویی و دلجویی وعاطفت وخوش خویی
دیکر چیزی نه بینی واکر چنانکه ❊ بیت ❊ خوی بد درطبیعتی که نشست ❊ نرود جز بوقت
مرك از دست ❊ بران اعمال قبیحه وافعال فضیحه مصر ومجد باشی ان شا الله تعالی
الاعز عرصهٔ آن مملکت که از روی تغلب بدست تصرفت افتاده است عن قریب مخیم
اردوی عساکر نصرت مأثر ما خواهد شد مدتیست ازغایت سبکساری سودای سرداری
درسر داری وازفرط خودرایی دعوای جهانکیری وکشورکشایی برزبان آری
❊ مصرع ❊ چومردی بمیدان مردان درآی ❊ که هرچه نهادهٔ پردهٔ تقدیرست
بظهورآید ❊ والامر یومئذلله ❊ والسلام علی من اتبع الهدی حرر ذلك فی شهر صفر المظفر
سنه عشرین وتسعمائه بیورت ازنکمید

3. MEVLÂNÂ MÜRŞÎD-İ ACEM İNŞASIYLA ŞAH İSMAİL'E GÖNDERİLEN FARSÇA MEKTUP

Ferîdun Bey'in ***Mecmu'â-yı Münşe'âtü's-selâtîn*** adlı eserinde yer alan ve Acem seferi esnasında Mevlânâ Mürşîd-i Acem inşasıyla Şah İsmail'e yazılmış mektubun suretidir.[1457]

﴿ جنتمکان سلطان سلیم خان غازی حضرتلری درکاهندن ایکنجی دفعه او له رق مولانا ﴾
﴿ مرشد عجم انشاسیله کوندریلان نامهٔ همایون صورتیدر ﴾

انه من سلیمان وانه بسم الله الرحمن الرحیم الا تعلوا علی وأتونی مسلمین ﴿ وصلی الله علی خیر خلقه محمد وآله وصحبه اجمعین ﴿ هذا کتاب انزلناه مبارکٌ فاتبعوه واتقوا لعلکم تفلحون ﴿ این منشور ظفر طغرا کالوحی النازل من السماء بمقتضای ﴿ وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا ﴿ از حضرت ابهت منزلت ماکه خلیفة الله تعالی فی الدنیا بالطول والعرض مهبط ﴿ وامّا ما ینفع الناس فیمکث فی الارض ﴿ سلیمان مکان اسکندر نشان مظفر فر فریدون ظفر قاتل الکفرة الفجرة کافل الکرام البرره المجاهد المرابط المنصور المظفر اللیث ابن الاسد ابن الغضنفر نا شر لواء العدل والاحسان سلطان سلیم شاه ابن سلطان بایزید ابن سلطان محمد خانیم بجانب ملك ملك عجم مالك خطهٔ ظلم وستم سرور شرور وسردار اشرار داراب زمان ضحاك روزکار رعدیل قابیل امیر اسمعیل عز صدو ریافت معرب ازآنست که ازبارگاه عزت وپیشگاه الوهیت یرلیغ ﴿ تؤتی الملك من تشاء ﴿ بتوقیع ﴿ ما یفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها ﴿ کلك تقدیر باسم سامیٔ مارقم زده لاجرم اوامر ونواهیٔ نوامیس الهی وامور احکام شاهنشاهی را درفضای زمین چون قضای آسمانی نفاذ داد ﴿ ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء ﴿ وچون بتواتر آحاد استماع افتاد که ملت حنیفیهٔ محمدیه علی واضعها الصلوة والتحیه را تابع رأی ضلالت آرای خود ساخته واساس دین متین رابر انداخته لوای ظلم را بقواعد تعدی برافراخته نهی منکر وامر معروف ازشعایر شریعت دانسته شیعهٔ شنیعهٔ خودرا بتحلیل فروج محرمه واباحت دماء محترمه تحریض نموده بحکم ﴿ سماعون للکذب اکالون للسحت ﴿ باستماع کلمات مزخرفات واکل محرمات نموده ﴿ ع ﴿ مسجد خراب کرده وبتخانه ساخته ﴿ پایهٔ بلند پایهٔ منابر اسلام را بدست تعدی درهم شکسته فرقان مبین را اساطر اولین خوانده اشاعت شناعت را باعث شهده نام خود حارث کرده هرآینه بموجب فتوای عقل ونقل علمای اعلام ملت واجماع اهل سنت وجماعت برذمت همت

[1457] Ferîdun Bey (Ahmed), **Mecmu'â-yı Münşe'âtü's-selâtîn**, Takvimhâne-i Âmire, C. 1, İstanbul 1264/1848, s. 354-55

عالی نهمت ما که علو الهمة من الایمان نصرة لدین الله المنان قطع وقمع وزد ومنع رسوم محدثه که رسم قدیمست کما ورد فی قوله علیه السلام من احدث فی امرنا هذا فهو رد وفی روایة من عمل عملا لیس علیه امرنا فهو رد متحتم ولازم کشت و چون قضای ربانی وتقدیر صمدانی اجل اجلهٔ کفرهٔ فجره را درقبضهٔ اقتدار ما نهاده بود کالقضاء المبرم توجه آن دیار نمود و بامتثال امر ﴿ لاتذر علی الارض من الکافرین دیارا ﴾ انّ شاء الله العزیز اقدام کردیم تا از صولت تیغ ظفر دثار صاعقه کردار خار وخسی که در جویبار شریعت غرا بنو رسته و چون بقلة الحمقا نشو ونما یافته ازین برآورده در خاك مذلت اندازیم تالکد کوب حوافر مرسلات گردد که ﴿ وجعلوا اعزة اهلها اذلة وکذلك یفعلون ﴾ وازصدمهٔ گرز کین آیین مغز اعدای دین که بخیال خام پخته شده طعمهٔ شیران دلیران غزاة سازیم ﴿ وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون ﴾ * نظم * من آنم که چون برکشم تیغ تیز * برآرم زروی زمین رستخیز * کبابی زدل نره شیران کنم * صبوحی بخون دلیران کنم * شود صید زاغ کام عقاب * زتیغم بلرزد دل آفتاب * اگر درنبردم توگم دیدهٔ * زگردون گردند نشنیدهٔ * زخورشید تابان عنانم بپرس * زبهرام آب سنانم بپرس * اگر تاج داری مراتیغ هست * چو تیغم بود تاجت آرم بدست * امیدم چنانست نیروی بخت * که بستانم از دشمنان تاج وتخت * بموجب الدین النصیحة اگر روی نیاز بقبلهٔ اقبال وکعبهٔ آمال آستان ملائك آشیان ما که محال رحال رجالست آوردی ودست تعدی از سر زیردستان که پایمال ظلم وطغیان کشته اند کوتاه کردی وخودرا درسلك التائب من الذنب کمن لاذنب له منسلك گردانیدی ودر مذهب وملت تبعیت سنت سنیهٔ حنیفیهٔ محمدیه علیه الصلوة والتحیة وآله الطاهرین واصحابه المهتدین رضوان الله علیهم اجمعین که اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم کردی وان بلادرا باسرها مضافات ومتعلقات ممالك محروسهٔ عثمانیه شمردی هرآینه عنایت پادشاهی وعاطفت شاهنشاهیٔ ماشامل حال توگردد * نظم * سایهٔ عدل وعنایت بسر اوفکنیم * هرکه چون مهر نهد روی بخاك درما * ع * زهی سعادت انکس که این اجابت کرد * والا بحکم * العادة طبیعة ثانیة * برمقتضای طبع سر انکیز فتنه آمیز که مابالذات لایزول بالعرض * ع * باسیه دل چه سود کفتن وعظ * بتأیید الله وحسن توفیقه سرهر تاجداری تاج داری سازم و بساط بسیط زمین را ازان نفوس پردازم ﴿ الاانّ حزب الله هم الغالبون ﴾ دست ستمکاران را بقوت سرپنجهٔ ید بیضا پیچیده درهم کنم که ﴿ یدالله فوق ایدیهم ﴾ باید که پنبهٔ غفلت از گوش هوش بیرون کرده کفن دردوش گرفته مهیا باشید که بموجب ﴿ انما توعدون لات ﴾ عسکر ظفر مخصوص ﴿ کانهم بنیان مرصوص ﴾ چون اجل مسمی نداء ﴿ اذاجاء اجلهم لایستأخرون ساعة ولایستقدمون ﴾ دردهند وبحکم ﴿ اقتلوهم حیث وجدتموهم ﴾ عامل شوند دمار از روزگارت برآرند ودران دیار نگذارند ﴿ ولله الامر من قبل ومن بعد ویومئذ یفرح المؤمنون فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین ﴾